คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา

คำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาคมาฆบูชา
ที่ลานหินโค้ง ณ สวนโมกขพลาราม ไชยา
ระหว่างเสาร์วันที่ ๕ มกราคม ถึงเสาร์วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๒๘

ของ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ
จัดพิมพ์ด้วยศรัทธาบริจาคของ แม่ชี ดร.ไพเราะ ทิพยทัศน์
เป็นการพิมพ์ครั้งแรก ของหนังสือชุดธรรมโฆษณ์ หมวดที่ ๔ ชุดชุมนุมธรรมบรรยาย
หมายเลข ๔๐. ข บนพื้นแถบสีน้ำเงิน จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม
พุทธศักราช ๒๕๔๔

[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย]

อนุโมทนา

ทะที่ท่านทนบดี ได้อำนวยความสำเร็จแก่ทะจัดพิมพ์หนังสือ ธรรมโฆษณ์ เล่มนี้ ขึ้นมาในครั้งนี้นั้น ถาทมาขออนุโมทนา ทั้งโดยส่วนตัว และในนามของพุทธบริษัททั้งหลาย, ในฐานะที่เป็นทายช่วยให้ธรรมะแพร่หลายไปในโลกมนุษย์ ในยามที่โลกกำลังต้องการธรรมะเป็นอย่างยิ่ง.

องค์การโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะผู้ฟื้นทักษ์สันติภาพของโลกได้ แต่กลายเป็นเวทีที่ยื้อแย่งนิกนิวยเอาความได้เปรียบแก่กันและกันเสียมากกว่า. ศาสนาเหลืออยู่เป็นที่พึ่งต่อสุดท้าย ที่จะเป็นความหวัง หรือที่พึ่งของโลก, แต่ก็ยังไม่เป็นที่เข้าใจกันอย่างเพียงพอ; ยังจะต้องทำความเข้าใจกัน และประสานงานกันอีกมาก. กิจกรรมธรรมโฆษณ์ มีความมุ่งหมายส่วนลึก เพื่อแก้ปัญหาส่วนนี้.

ทุกศาสนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็นเนื้อใน หั้งสามารถนำออกมาใช้ได้ ก็จะแก้ไขสถานการณ์ของโลกได้. ธรรมทำให้โลกมีศาสนา เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งแห่งยุคปัจจุบัน. ศาสนิกของแต่ละศาสนา จะต้องเข้าถึงแก่นแท้แห่งศาสนาของตนๆ

ใจจะร่วมมือกันช่วยโลกได้. กิจกรรมธรรมโฆษณ์ ที่สังคีโตโฟนโป เผยแพร่วัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้.

สิ่งที่ต้องระมัดระวัง ตั้งข้อสังเกตเป็นพิเศษ อย่างหนึ่ง ก็คือ เขาทำลังทำกันได้แต่เพียง "รู้" ธรรมะ; แต่ "ไม่มี" ธรรมะ, ยังไม่มีธรรมะใช้ในการแก้ปัญหานั้นๆ อย่างเพียงพอ. เขาไม่บังคับตัวเอง ให้มีธรรมะอย่างที่เขาได้เรียนรู้, เขายังไม่ละอาย ในการที่เขาไม่มีธรรมะ, เขายังไม่กลัวอันตรายอันเกิดขึ้นจากการที่เขาไม่มีธรรมะ; การสอนและการเรียนธรรมะ ยังเป็นสิ่งที่มีผลไม่คุ้มทุน. กิจกรรมธรรมโฆษณ์ จึงมุ่งไปในทางการกระทำให้มี ธรรมะ ยิ่งกว่าที่จะเพียงแต่ให้ รู้ ธรรมะเท่านั้น.

การศึกษาระบบ "สุนัขหางหาย" แห่งโลกยุคปัจจุบันนั้น นอกจากไม่สอนธรรมะ, มัวสอนแต่หนังสือ กับวิชาชีพ แล้ว ยังสอนไปในทางไม่ให้บังคับตัวเอง ด้วย โดยการถือว่าเป็นการเสียเสรีภาพและสิทธิมนุษยชน; ผลโลกยุคปัจจุบันจึงอยู่ในสภาพ ที่ยาก ที่จะมีธรรมะ มากยิ่งขึ้นทุกที เพราะหลงมีประเพณีแห่งการตามใจตัวเอง อันเป็นข้าศึกต่อธรรมะ. คนในยุคปัจจุบัน บูชาความสนุกสนาน ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ แทนการบูชาพระเจ้า, ทั้งคนแก่และเด็ก, ทั้งศิษย์และอาจารย์,

มีความเห็นตรงกันในข้อนี้; สิ่งเป็นการยาก ที่ใครๆ จะมาคัดง้าง ให้หันไปบูชาธรรมะ แทนการบูชาอามิสที่มีไว้เพื่อกามารมณ์! สัตว์แห่งกามาวจรภูมิ ทั้งสิ้นทั่วโลก, ใครๆ จักอัดแออยู่ด้วยเหยื่อแห่งกามารมณ์ และวิธีการแห่งโภคกามารมณ์ อย่างวิปริตวิตถารชนิดที่ไม่เคยมีมาก่อน; ส่วนกรรมธรรมโมษณ์ ซึ่งตกอยู่ในลักษณะเหมือนถูกขังคุกขังถ้ำเขา หรือถังกัมมี ถูกขังลืมอยู่เสียเดียว, แต่พวกเราก็ยังทอดทิ้งภารธุระอันนี้ไม่ได้ อยู่นั่นเอง.

ผู้ที่ให้ความร่วมมือแก่กิจการมนี้ มากน้อยเพียงไร ก็ย่อมตั้งอยู่ในฐานะเป็นผู้มีพระคุณแก่พวกเรา อย่างใหญ่หลวง อยู่นั่นเอง. อาตมาขอแสดงความขอบคุณ อนุโมทนา และอำนวยพรแทนคนหมู่มาก ผู้มองเห็นประโยชน์คุณแห่งกิจการรมธรรมโมษณ์นี้ ทุกถ้วนหน้า.

ขอให้ท่านผู้เป็นทานบดี พร้อมทั้งญาติ จงได้รับผลกุศลแห่งกิจการรมธรรมทานนี้ ไพบูลย์ทั่วกัน ทั้งในกาลอันเป็นปัจจุบัน และสัมปรายภพ; ประสบสันติสุขยิ่งๆ ขึ้นไป อยู่ทุกที่พุทธชาตรีกาล เทอญ ฯ

ใหม่ฝนพรรษา ๒๕๐๐

พุทธทาส อินฺทปญฺโญ

คำปรารภ

[เมื่อพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๔๔.]

ธรรมโฆษณ์เล่มนี้ เป็นเล่มที่รวมธรรมบรรยายของ "พุทธทาสภิกขุ" ชุดชื่อว่า "**คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา**" หรือ "คู่มือพุทธศาสนา" บรรยายประจำวันเสาร์ภาคมาฆบูชา ระหว่างวันที่ ๕ มกราคม ถึงวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๒๘ รวม ๑๓ ครั้ง ณ สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา บริเวณลานหินโค้ง เชิงเขาพุทธทอง; เป็นการพิมพ์ครั้งแรกของ*หนังสือ ชุดธรรมโฆษณ์ หมวดที่ ๔ ชุมนุมธรรมบรรยาย หมายเลขประจำเล่ม ๔๐.ช บนพื้นแถบสีน้ำเงิน* จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม; จัดพิมพ์ขึ้นได้ด้วยศรัทธาบริจาคทรัพย์ของแม่ชี ดร.ไพเราะ ทิพยทัศน์ ผู้เป็นทานบดีบริจาคสมทบทุน *"ธรรมทานปริวรรตน์"* อันเป็นทุนหมุนเวียนสำหรับจัดพิมพ์หนังสือธรรมโฆษณ์ ซึ่งเป็นคำบรรยายของท่านพุทธทาสภิกขุ และจำนงอุทิศนาบูชาพระคุณท่านบุพการี บิดามารดาคือคุณพ่อสำเภา คุณแม่เฮียง ทิพยทัศน์ และอุทิศเพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทั้งหมดทั้งสิ้น.

แม่ชี ดร.ไพเราะ ทิพยทัศน์ ผู้ทานบดีแห่งการสร้างหนังสือเล่มนี้ ได้มีการศึกษาสูงมาตามลำดับแห่งชีวิต กระทั่งได้เลื่อนขึ้นมาศึกษาปฏิบัติชีวิตในระดับสูงสุด ซึ่งบัดนี้ได้เข้ามาศึกษาปฏิบัติชนิดเสียสละสลัดทิ้งอารมณ์ทางโลก ถือเพศนักบวชในนามชี เป็น*แม่ชี* ซึ่งแปลว่า *สตรีผู้มีชัยชนะ หรือสตรีผู้มีปรกติชนะโลกิยารมณ์* พร้อมกับช่วยทำประโยชน์ต่อเพื่อนร่วมทุกข์คู่กันไปด้วย. **นักบวชได้นามสมชื่อว่า "แม่ชี", *โดยครบถ้วนสมบูรณ์ตามแนวพุทธศาสนา* เมื่อปฏิบัติธรรมผ่านอานาปานสติขั้นที่ ๑๖ -ปฏินิสสัคคานุปัสสี คือมีจิตสลัดคืนทุกสิ่งได้เต็มที่ถึงที่สุดแล้ว** ยังมีกายใจรุ่งเรืองด้วยสติปัญญา เมตตา ทำประโยชน์สังคมได้อีกด้วย; หรือปฏิบัติได้รับผลดังข้อความในคำบรรยายครั้งที่ ๑๓ แห่งหนังสือนี้; แม้นักบวชชื่ออื่นๆ ในพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน. ต้นฉบับพร้อมที่จะใช้พิมพ์เป็นหนังสือ*ธรรมโฆษณ์ ของท่านพุทธทาส*ได้ มีอยู่หลายเล่ม, แม่ชีท่านนี้ได้เลือกเอาเล่ม **คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา** ขึ้นพิมพ์ เป็นการสมกันกับที่ท่านมีการศึกษามาสูง ย่อมรู้จักเลือก **สิ่งเป็นคู่มือ** ในอะไรๆได้เป็นอย่างดี, มาเกี่ยวข้องกับศาสนาก็ย่อมสนใจ **คู่มือศาสนา** และอยากให้ผู้เกี่ยวข้องศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนาได้มีคู่มือศึกษาพุทธศาสนา ไว้เป็นคู่ชีวิตด้วย จึงเลือกเล่มนี้ขึ้นมาพิมพ์ เพราะ**คู่มือคือสิ่งที่จะช่วยให้สิ่งนั้น ๆสำเร็จสมประสงค์ตรงตามเป้าหมายได้เร็วไว** เป็นต้น, คณะธรรมทานในนามแห่งธรรมทานมูลนิธิ ขออนุโมทนาในการที่ท่านได้สร้างหนังสือหลักพระธรรมนี้ขึ้นไว้ใน พระพุทธศาสนา, ไว้ ณ โอกาสนี้.

เพื่อไม่เกิดการสับสนกับคำว่า "คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา" ซึ่งมีอยู่มากคำในหนังสือเล่มนี้, ขอถือโอกาสชี้แจงว่า คำว่า "คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา" มีความหมาย ๒ อย่าง คือ**คู่มือศึกษาพุทธศาสนา *ในความหมายกว้าง*** ที่ครอบคลุมหมดทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ คือเป็นคู่มือที่กินความกว้างทั้งการศึกษาเรื่องปริยัติ อันเป็นการเล่าเรียนพระคัมภีร์ คัมภีร์ปกรณ์ต่างๆก็ดี ศึกษาเรื่องปฏิบัติแง่ต่างๆก็ดี และศึกษาเรื่องปฏิเวธคือผลของการปฏิบัติก็ดี ก็รวมเรียกว่า **คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา**, นั่นก็คือพระพุทธศาสนา มีการศึกษาได้ หรือต้องศึกษาทั้งในด้านปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ เพราะพุทธศาสนากินความรวมทั้งปริยัติปฏิบัติและปฏิเวธนั่นเอง; และ **คู่มือศึกษาพุทธศาสนา** อีกคำหนึ่ง ***มีความหมายแคบ*** เจาะจงเฉพาะแต่คู่มือศึกษาพระพุทธศาสนาทางพระคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณพิเศษต่างๆที่รวมเรียกว่า ***ศึกษาพระปริยัติธรรม***, ซึ่งในหนังสือนี้องค์บรรยายก็เรียก (หรือยกเอาเฉพาะการศึกษาพระปริยัติธรรมมาเรียก) ว่าการศึกษาพุทธศาสนา หรือคู่มือการศึกษาพุทธศาสนาด้วย เพราะคำนี้มีความหมายที่เล็งเฉพาะกรณีเรียนพระปริยัติธรรมก็มี. ผู้อ่านเข้าใจความหมายของคำนี้ ครบถ้วนทั้ง ๒ ดังนี้, เมื่ออ่านพบคำทั้ง ๒ นี้ในเล่ม ก็จะชัดเจนไม่สับสน. "คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา" ที่เป็น ***ชื่อหนังสือนี้*** และครอบคลุมหมดทั้งเล่ม เป็นคำที่มีความหมายอยู่ใน*ความหมายแรก*. ส่วน"คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา" ที่อยู่ใน*คำบรรยาย ตั้งแต่ครั้งที่ ๕ ถึง ๑๐*, เป็นคำที่มีความหมายอยู่ใน*ความหมายหลัง* คือจำกัดเฉพาะคู่มือการศึกษาเกี่ยวกับปริยัติส่วนที่ควรศึกษาสำเหนียกเพื่อนำมาปฏิบัติเท่านั้น.

ผู้อ่านรู้เรื่องการเกิดขึ้นของขันธ์ ๕ อุปาทานขันธ์ ๕ ทางอายตนะภายใน ๖ แต่ละอายตนะจนเข้าใจมองเห็นด้วยตนเองดีแล้ว เช่นจากธรรมโฆษณ์เล่ม "กข กกา ของการศึกษาพุทธศาสนา" หรือเล่ม "ปรมัตถสภาวธรรม", หากประสงค์รู้เรื่อง **ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ หรือ ๑๑ ปัจจยาการในภาษาธรรม** ได้อย่างเข้าใจชัดเจน ขอได้อ่านเล่มนี้ที่คำบรรยาย **ครั้งที่** ๘ จะช่วยให้เข้าใจเห็นได้เป็นอย่างดี; แต่ถ้าอ่าน-ฟังแล้วยังไม่เข้าใจ, ขอท่านได้ปฏิบัติธรรมจนรู้สึก**มีจิตว่างให้ได้มาก**ค่อนข้างมั่นหรือนาน **ในใจพร้อมมีปฏินิสสัคคะ** -สลัดตัวตน ปล่อยความรู้สึกเป็นสังขารเรื่อย ใจว่างปกติเยือกเย็น แล้วอ่านหรือฟัง **ก็จะเข้าใจได้แน่**, โดยท่านมีสติสมาธิมั่นอยู่ในความว่าง (นิพพาน) ให้ลึกมากอยู่เสมอ แล้วตั้งจุดศึกษาจากที่ท่านกล่าวในครั้งที่ ๘ นั้น เฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่หน้า ๒๕๓ บรรทัด ๖ จากล่างไป หรือข้อความก่อนหน้า ๒๕๓ ด้วย.

ธรรมทานมูลนิธิ

๖๘/๑ หมู่ที่ ๖ ต. เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

เค้าโครงของ
หนังสือคู่มือการศึกษาพุทธศาสนา.

คู่มือตอนเบื้องต้น.

[: ข้อควรรู้เบื้องต้นของการศึกษาพุทธศาสนา เกี่ยวกับมนุษย์กับศาสนา.]

ข้อความคู่มือ ที่ควรรู้ควรศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับศาสนา ของคู่มือการศึกษาพุทธศาสนา, ๔ ตอน ๒๒ หัวข้อ; **ก่อนศึกษาข้อความคู่มือที่เป็นหลักใหญ่ ๆ** คือการศึกษา (ปริยัติ) การปฏิบัติ (ปฏิบัติ) การวัดผลของการปฏิบัติ (ปฏิเวธ) อันเป็นหลักใหญ่หรือโดยตรงของพุทธศาสนา **ในคู่มือการศึกษาพุทธศาสนา ตอนตัวหลักใหญ่ของคู่มือ ฯ, ซึ่งมี ๓ ตอน ๙ ครั้งบรรยาย.**

คู่มือตอนเบื้องต้น มี ๔ ตอน ๒๒ หัวข้อ : --

ตอนที่ ๑ บรรยายครั้งที่ ๑ มี ๕ หัวข้อ คือ ๑. คู่มือคืออะไร ? (หน้า ๓), ๒. ความหมายแท้จริง ของ "การศึกษา" (หน้า ๔), ๓. ใครควรเป็นนักศึกษาพุทธศาสนา ? (หน้า ๑๐), ๔. คนศึกษาพุทธศาสนาเพราะเหตุไร ? (หน้า ๑๘), ๕. การดำเนินชีวิต ตามหลักพุทธศาสนา (มัชฌิมาปฏิปทา) (หน้า ๒๓).

ตอนที่ ๒ บรรยายครั้งที่ ๒ มี ๗ หัวข้อ คือ ๖. จงศึกษาพุทธศาสนาเพื่อเติมพุทธ-ศาสนาลงไปในชีวิต (หน้า ๓๖), ๗. พุทธศาสนา เมื่อกล่าวโดยหลักจตุราริยสัจจ์ (หน้า ๓๗), ๘. พุทธศาสนาในทุกแง่ทุกมุม (หน้า ๔๓), ๙. ความเป็นสากลของพุทธศาสนา (หน้า ๕๗), ๑๐. พุทธคืออะไร ? (หน้า ๕๙), ๑๑. พุทธศาสนาสำหรับชีวิตทุกรูปแบบ (หน้า ๖๔), ๑๒. พุทธศาสนาในลักษณะพุทธศาสนา ต้องรักษาไว้ให้ได้และต้องเกี่ยวข้องทุกเมื่อ (หน้า ๖๗).

ตอนที่ ๓ บรรยายครั้งที่ ๓ มี ๕ หัวข้อ คือ ๑๓. เปลือก - กระพี้ที่เป็นไสยศาสตร์ยังมากเกินไป (หน้า ๗๐), ๑๔. ต้องรู้พุทธศาสนาหรือธรรม ให้ถูกต้องสมบูรณ์ (หน้า ๗๙), ๑๕. อะไรเป็นหัวใจพุทธศาสนา ? (หน้า ๘๕),

๑๖. การไปแสวงหาธรรมะหรือดับทุกข์ที่อินเดีย ! (หน้า ๙๑), ๑๗. รู้จักแต่ "พระสิทธัตถะ" จนไม่รู้จัก "พระพุทธเจ้า" (หน้า ๙๔).

ตอนที่ ๔ บรรยายครั้งที่ ๔ มี ๕ หัวข้อ คือ ๑๘. การรู้จักพุทธศาสนาในฐานะเป็นความรู้สำหรับความเป็นมนุษย์ (หน้าที่ ๙๙), ๑๙. การถือศาสนาที่ต่างกัน (หน้า ๑๑๐), ๒๐. โลกอื่น – ตายแล้วเกิด - ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย (หน้า ๑๑๗), ๒๑. ความเชื่อตามแบบของพุทธบริษัท (หน้า ๑๒๔), ๒๒. มติตามหลักพุทธศาสนาไม่เหมือนใคร (หน้า ๑๒๗).

คู่มือตอนหลักใหญ่.

[: ข้อความที่เป็นหลักใหญ่สำคัญ ๆ ของการศึกษาพุทธศาสนา คือปริยัติ, ปฏิบัติ, ปฏิเวธ.]

ศึกษารู้ข้อความควรรู้เบื้องต้นของคู่มือพุทธศาสนามาดีแล้ว ก็มาศึกษา**รู้ข้อความตัวหลักใหญ่ ๆ ของคู่มือการศึกษาพุทธศาสนา**, (๓ ตอน ๙ ครั้งบรรยาย) ซึ่งว่าถึง**เรื่องปริยัติ** อันเป็นการศึกษาเรียนรู้เรื่องปริยัติที่จำเป็น ๆ ตอนหนึ่ง โดยแบ่งเป็นการศึกษารู้ด้านนอกหรือดูรอบ ๆ ของปริยัติ บรรยาย ๒ ครั้ง กับศึกษารู้ตัวหลักปริยัติใหญ่ ๆ บรรยาย ๔ ครั้ง, รวมเป็นบรรยายคู่มือศึกษา**เรื่องปริยัติ** (การเรียนรู้หลักพุทธศาสนา) ๖ ครั้ง; ว่าถึง**เรื่องปฏิบัติ** อันเป็นการปฏิบัติตามหลักปริยัติที่เรียนรู้นั้น ๆ ตอนหนึ่ง โดยแบ่งให้รู้แนวและการปฏิบัติเป็น ๒ ส่วน ๒ ครั้งบรรยาย, รวมเป็นบรรยายคู่มือศึกษา**เรื่องปฏิบัติ** (การปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา) ๒ ครั้ง; และว่าหรือกล่าวถึง**เรื่องปฏิเวธ** อันเป็นการได้รับผลของการปฏิบัตินั้น ตอนหนึ่ง โดยให้ศึกษารู้ถึงว่าการได้รับผลแห่งปฏิบัตินั้น มีหลักเป็นอย่างไรบ้าง บรรยาย ๑ ครั้ง เรียกว่าบรรยายคู่มือศึกษาเรื่องปฏิเวธ (การวัดผลของการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา).

คู่มือตอนหลักใหญ่ มี ๓ ตอน คือ : --

ก. ตอนที่ ๑ คู่มือศึกษา**เกี่ยวกับปริยัติ** – การศึกษาเกี่ยวกับเรียนรู้หลักธรรมะเพื่อปฏิบัติ.
[มี ๖ ครั้งบรรยาย ตั้งแต่บรรยายครั้งที่ ๕ ไป.]

๕. ศึกษาพุทธศาสนา ตอนด้านนอก – ปริทัศน์ของปริยัติ (หน้า ๑๓๑)
๖. ศึกษาพุทธศาสนา ตอนด้านนอก – ปริทัศน์ของปริยัติ (ต่อ) (หน้า ๑๖๖)

๗. ศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ) ตอนเกี่ยวกับพระรัตนตรัยกับไตรสิกขา (หน้า ๑๙๘)
๘. ศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ) ตอนว่าด้วยปรมัตถปริยัติ (หน้า ๒๒๔)
๙. ศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ) ตอนปริยัติที่เกี่ยวกับไตรลักษณ์ (หน้า ๒๕๘)
๑๐. ศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ) ตอนปริยัติเกี่ยวกับสัมมัตตะสิบ (หน้า ๒๙๒)

ข. ตอนที่ ๒ คู่มือศึกษาเกี่ยวกับปฏิบัติ – การศึกษาเกี่ยวกับหลักปฏิบัติตามที่เรียนรู้.
[มี ๒ ครั้งบรรยาย ตั้งแต่บรรยายครั้งที่ ๑๑ ไป.]

๑๑. ศึกษาการปฏิบัติ ในพุทธศาสนา ตอนชีวิตกับพระสัทธรรม ฯลฯ (หน้า๓๑๕)
๑๒. ศึกษาการปฏิบัติ ในพุทธศาสนา ตอนการบวชที่อยู่ที่บ้าน (หน้า ๓๔๐)

ค. ตอนที่ ๓ คู่มือศึกษาเกี่ยวกับปฏิเวธ – การศึกษาเกี่ยวกับการได้รับผลแห่งการปฏิบัติพุทธศาสนา.
[มี ๑ ครั้งบรรยาย คือครั้งที่ ๑๓.]

๑๓. ศึกษาในส่วนปฏิเวธ ว่าด้วยเรื่องการบวชอยู่ที่วัดอยู่ในป่า (หน้า ๓๗๒)

สารบัญ

คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา

ตอนเบื้องต้นของคู่มือพุทธศาสนา

(ข้อความควรรู้เบื้องต้น เกี่ยวกับพุทธศาสนา.)

หน้า

๑. ข้อความเบื้องต้นของคู่มือพุทธศาสนา ตอน ๑ .... ๑ – ๓๔

๒. ข้อความเบื้องต้นของคู่มือศึกษาพุทธศาสนา ตอน ๒ .... ๓๕ - ๖๙

๓. ข้อความเบื้องต้นของคู่มือพุทธศาสนา ตอน ๓ .... ๗๐ - ๙๘

๔. ข้อความเบื้องต้นตอน ๔ ของคู่มือการศึกษาพุทธศาสนา .... ๙๙ - ๑๓๐

ตอนตัวหลักใหญ่ของคู่มือพุทธศาสนา

(ข้อความอันควรรู้ที่เป็นหลักโดยตรงของพุทธศาสนา.)

ก. ตอนปริยัติ.

๕. คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา ตอนปริทรรศน์ของปริยัติ .... ๑๓๑ - ๑๖๕

๖. คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ) ตอนปริทรรศน์ของปริยัติ (ต่อ) .... ๑๖๖ - ๑๙๗

๗. คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ) ตอนว่าด้วยปริยัติที่เกี่ยวกับ -

- พระรัตนตรัยและไตรสิกขา .... ๑๙๘ - ๒๒๓

๘. คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ) ตอนว่าด้วยปรมัตถปริยัติ .... ๒๒๔ - ๒๕๗

๙. คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ) ตอนปริยัติที่เกี่ยวกับไตรลักษณ์ .... ๒๕๘ - ๒๙๑

๑๐. คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ) ตอนปริยัติเกี่ยวกับสัมมัตตะ .... ๒๙๒ - ๓๑๔

ข. ตอนปฏิบัติ.

๑๑. คู่มือศึกษาการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ตอนชีวิตกับสัทธรรม ๓ ฯลฯ ๓๑๕ - ๓๓๙

๑๒. คู่มือศึกษาการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา (ต่อ) ตอนบวชอยู่ที่บ้าน ๓๔๐ - ๓๗๑

ค. ตอนปฏิเวธ.

๑๓. คู่มือศึกษาในส่วนปฏิเวธ ว่าด้วยการบวชอยู่ที่วัด – ในป่า .... ๓๗๒ - ๔๐๑

[*โปรดดูสารบัญละเอียดในหน้าต่อไป*]

สารบัญละเอียด

คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา

๑. ข้อความเบื้องต้นของคู่มือพุทธศาสนา ตอน ๑. หน้า

คู่มือพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ๑
เหตุผลที่ให้มีการบรรยายธรรมชุดคู่มือพุทธศาสนา ๒
คู่มือคืออะไรที่กว้างขวาง อาจมีหลายคนที่ยังรู้ไม่หมด ๓
ความหมายแท้จริงของ “การศึกษา” ๔
“ศึกษา” ในภาษาศาสนา หมายถึงการประพฤติปฏิบัติหรือกระทำ, ไม่หมายถึงเล่าเรียนเท่านั้น ๕
การศึกษาดูที่ไหน? ใครเป็นผู้ดู? และดูทำไม? ๖
“ศึกษา” ในพุทธศาสนา มี ๓ อย่าง ๗
ถูกต้องทางจิต คือมีจิตอบรมถึงที่สุด, ถูกต้องทางสติปัญญา คือมีปัญญาว่าอะไรเป็นอะไร ๘
ศึกษาชีวิต เพื่อรู้จักชีวิตและดำเนินชีวิตอยู่เหนือปัญหาทั้งปวง ๙
ใครควรเป็นนักศึกษาพุทธศาสนา? ๑๐
ควรปรับปรุงหลักสูตรสำหรับเด็กศึกษาพุทธศาสนาให้เหมาะสมทุกวัย ๑๑
พุทธศาสนาเป็นไปในลักษณะที่จะทำให้เพิกถอนความยึดมั่นถือมั่น ว่าอัตตา-อัตตนียา ๑๒
ศึกษาพุทธศาสนา ต้องศึกษากันหมดแม้ตั้งแต่เด็กแรกคลอด จนคนแก่คนจะเข้าโลง ๑๓
พุทธศาสนามีหลักว่า ให้เป็นอยู่ด้วยสติปัญญาและพอเหมาะพอดี ๑๔
พูดถึงสันติสุขสันติภาพกันแต่ปาก ก็ไร้ประโยชน์ ๑๕
ความเจริญทางวัตถุ จะเป็นวินาศกรรมแก่ผู้ที่ไม่มีความเจริญทางจิตใจ ๑๖
อยู่กันอย่างไม่ต้องมีไฟฟ้า จะมีสันติภาพสันติสุขมากกว่า เพราะไม่มีสิ่งมายั่ว ๑๗
น่าสงสารที่เรายังไม่มีผู้ที่ควรเรียกได้โดยแท้จริงว่า “นักศึกษาพุทธศาสนา” ๑๘
จุดประสงค์ที่แท้จริงของการมาศึกษาพุทธศาสนา ๑๙
จงศึกษาทางสายกลางให้มากที่สุด มันจะเป็นพุทธศาสนาที่แท้จริง ๒๐

ส่วนมากคนมาศึกษาพุทธศาสนา มิใช่มุ่งให้ดับทุกข์, ควรปรับปรุงเสียใหม่ ๒๑
การศึกษาพุทธศาสนา ขึ้นอยู่กับการรู้จักตัวเองมากที่สุด ๒๒
การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนา คือมัชฌิมาปฏิปทา (มิดเดิ้ลเวย์) ๒๓
มัชฌิมาปฏิปทา เป็นคำพูดแรกที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนศาสนาของพระองค์ ๒๔
สิ่งสุดโต่งจากมัชฌิมาปฏิปทาในธรรมจักรทรงยกมาคู่เดียว แต่มีสิ่งสุดโต่งมากแบบ ๒๕
การสอนเด็กให้ฝากชีวิตไว้กับความหวังให้ขยันเกินพอดี เป็นเรื่องทำลายสุขภาพเด็ก ๒๖
พุทธศาสนา สอนให้มีการกินอยู่แต่พอดี (มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ) ๒๗
วัฒนธรรมรักลูกเท่าไรเท่ากัน เป็นวัฒนธรรมที่ผิดแล้ว ๒๘
ไม่ยึดมั่นสิ่งเป็นคู่ๆทุกคู่ อยู่ตรงกลางจะไม่ถูกกัด ๒๙
พุทธศาสนาไม่สอนให้มองโลกในแง่ร้าย ให้มองตามอิทัปปัจจยตา ๓๐
ความว่างนั่นแหละ อยู่ตรงกลางที่สุด ๓๑
คำว่า "คู่มือ" คือบอกให้รู้ไว้เป็นหลักเพื่อถือเป็นหลัก ไม่นอกแนว ๓๒
สิ่งทั้งปวงเป็นไปตามเหตุปัจจัย รู้ความจริงข้อนี้ จะไม่เห็นเป็นคู่ๆ ๓๓
ตั้งใจพูดคำที่ใช้เป็นคู่มือสำหรับถือเป็นหลักในการศึกษาปฏิบัติ และรับผลพุทธศาสนา ๓๔

๒. ข้อความเบื้องต้นของคู่มือศึกษาพุทธศาสนา ตอน ๒.

บรรยายครั้งที่ ๒ เป็นตอนคู่มือพุทธศาสนาในฐานะข้อความเบื้องต้น (ดูจครั้งที่ ๑,๓,๔) ๓๕
จงศึกษาพุทธศาสนา เพื่อเติมพุทธศาสนาลงในชีวิต ๓๖
พุทธศาสนา เมื่อกล่าวโดยหลักจตุราริยสัจจ์ ๓๗
พุทธศาสนาโดยนัยอริยสัจจ์ข้อที่หนึ่ง : **คืออะไร?** ๓๘
พุทธศาสนาในแง่ปฏิเวธ คือผลที่ประจักษ์แก่ใจเป็นตัวความดับทุกข์ ๓๙
พุทธศาสนาโดยนัยอริยสัจจ์ข้อที่สอง : **มาจากอะไร?** ๔๐
ความทุกข์มาจากความอยากความต้องการอย่างโง่เขลา ๔๑
พุทธศาสนาโดยนัยอริยสัจจ์ข้อสาม-สี่ : **เพื่อประโยชน์อะไร? สำเร็จโดยวิธีใด?** ๔๒
ชาวต่างชาติหรือผู้ใหม่ต่อพุทธศาสนา ควรจะรู้พุทธศาสนาโดยนัยอริยสัจจ์ ๔ .... ๔๓

ดูพุทธศาสนาในแง่อักษรศาสตร์ วรรณคดี ๔๔
ดูพุทธศาสนาในแง่ปรัชญา ๔๕
ดูพุทธศาสนาในแง่มุมแห่งวิทยาศาสตร์ ๔๖
ดูพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นพุทธศาสนา ๔๗
ดูพุทธศาสนาในแง่ที่เป็นสัจจะ ๔๘
ดูพุทธศาสนาในแง่ชีววิทยา-ในแง่ศิลปะ ๔๙
พุทธศิลป์ คือวิธีการดับทุกข์ได้อย่างน่าพอใจหรืองดงามที่สุด ๕๐
ดูพุทธศาสนาในฐานะที่จะเป็นเครื่องดับทุกข์หรือในแง่เศรษฐกิจ ๕๑
ดูพุทธศาสนาในแง่สังคมศาสตร์ ๕๒
ดูพุทธศาสนาในแง่สุขภาพอนามัย-ในแง่การเมือง ๕๓
การเมือง คือการทำให้คนเป็นอันมากอยู่กันเป็นผาสุก โดยไม่ต้องใช้อาชญา ๕๔
ดูพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นระบบการปกครอง ๕๕
การปกครอง คือการจัดระเบียบให้แก่คนที่มีกิเลสได้อยู่กันอย่างไม่ใช้กิเลสทำอันตรายกัน ๕๖
พุทธศาสนาหยิบเอาความจริงสากลของธรรมชาติขึ้นมาเป็นหลัก ๕๗
หลักปฏิบัติดับทุกข์ ใช้ได้ทุกที่ เพราะออกมาจากความจริงสากลของธรรมชาติ ๕๘
คำว่า “พุทธ” คืออะไร? ๕๙
มนุษย์เริ่มมีในโลก มีลักษณะเหมือนคนหลับ ต่อมาค่อยๆรู้โดยชีวิตนั่นสอน ๖๐
ความทุกข์ สอนให้พระพุทธเจ้ารู้เรื่องทุกข์ และรู้เรื่องดับทุกข์ ๖๑
พระพุทธเจ้า คือบุคคลที่ค้นพบความจริงของธรรมชาติ ผ่านธรรมชาติมาถึงดับทุกข์ได้ ๖๒
จิตใจอย่าเกิดความยึดมั่นถือมั่นอะไรว่าเป็นตัวตน-ของตน จะไม่เกิดความทุกข์เลย ๖๓
ความรู้เรื่องพุทธศาสนา ใช้ได้สำหรับชีวิตทุกยุคสมัย ทุกวัยทุกรูปแบบ ๖๔
นิพพาน คือความไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ว่าเป็นตัวตน-ของตน ๖๕
ไม่ว่ายุคไหนสมัยไหน และทุกวัย **เป็นทุกข์เพราะยึดมั่น** ๖๖
พุทธศาสนาในลักษณะพุทธศาสนาต้องรักษาไว้ให้ได้ และ**ต้องเกี่ยวข้องทุกเมื่อ** ๖๗
พูดให้รู้เรื่องเกี่ยวพุทธศาสนาหลายครั้ง เพื่อไม่คว้าเอาสิ่งไม่ใช่พุทธฯมาเป็นพุทธฯ ๖๘
สวดบทพระธรรมในรูปแบบคณสาธยาย ให้เป็นกำลังใจผู้ฟังในการปฏิบัติก้าวหน้าขึ้นไป ๖๙

๓. ข้อความเบื้องต้นของคู่มือพุทธศาสนา ตอน ๓.

ในสวนเปลือก-กระพี้พุทธศาสนาถูกนำไปทำเป็นไสยศาสตร์ยังมากเกินไป ๗๐
ขอให้กำหนดว่า พุทธศาสนาเป็นเรื่องภายในตัว, ไสยศาสตร์เป็นเรื่องนอกตัว ๗๑
ควรรู้เสียให้ชัดว่าอะไรเป็นพุทธศาสตร์ อะไรเป็นไสยศาสตร์ ๗๒
คนที่ถือพุทธฯ คู่กับไสยฯ เป็นต้น เพราะไม่รู้ภาษาคน-ภาษาธรรม ๗๓
ควรรู้จักพระรัตนตรัยเป็นต้น ให้ครบ ทั้งอย่างที่เป็นภาษาคน และภาษาธรรม ๗๔
พระสงฆ์, ภพ, ภูมิ, ที่เป็นภาษาคน-ภาษาธรรม ๗๕
โลก, ความเกิด ความตาย, ที่เป็นภาษาคน-ภาษาธรรม ๗๖
พุทธศาสนาที่เป็นพระพุทธศาสนา เป็นพุทธธรรม ถูกแปรไปได้เมื่ออยู่ในมือคนไม่รู้ ๗๗
คนที่ถือลัทธิมีอัตตามาก่อน มารับคำสอนทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับ “ตน” อาจเข้าใจผิดได้ ๗๘
พุทธศาสนาเดิมแท้ ต้องไม่เป็นไสยศาสตร์ แต่เป็นเรื่องภายใน ทำที่พึ่งแก่ตนเอง ๗๙
ธรรมที่เป็นตัวพุทธศาสนา คือพุทธศาสนาที่เป็นเรื่องสัจจะของธรรมชาติทั้งหลาย ๘๐
ธรรมในความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ตามกฎธรรมชาติสำคัญที่สุด ๘๑
คนเดี๋ยวนี้เห็นแก่ตัว อยากจะได้ จึงมีคนเอาผลผิดๆทางศาสนามาหลอกเอา ๘๒
“ทรงรู้ธรรมทุกความหมาย” แต่ทรงบอกคนมีสติปัญญาน้อยเฉพาะธรรม คือหน้าที่เท่านั้น ๘๓
สั่งสอนไว้อย่างรวบรัดว่า ระวังตาเป็นต้น อย่าให้มีเวลาเผลอปรุงเป็นกิเลสขึ้นมา ๘๔
อะไรเป็นหัวใจพุทธศาสนา? ๘๕
อริยสัจจ์ ๔, โอวาทปาติโมกข์ เป็นหัวใจพุทธศาสนา ก็มีว่าไว้ ๘๖
คาถาพระอัสสชิ, ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น เป็นหัวใจพุทธศาสนาก็ว่ากัน ๘๗
พุทธบริษัท ควรถามปัญหาที่ควรเป็นปัญหา, อย่าถามปัญหาที่เสียเวลา ๘๘
ควรทำวิปัสสนาให้ถูกวิธี, ทำวิปัสสนาผิดวิธีเป็นบ้าวิปริตได้ ๘๙
หัวใจพุทธศาสนา พูดได้ตั้งมากอย่าง, แต่ความหมายอยู่ที่ทำความดับทุกข์ดับที่ทุกข์ ๙๐
การไปแสวงหาธรรมะหรือดับทุกข์ที่อินเดีย, “เป็นเรื่องบ้า” ๙๑
หาธรรมะแท้จริง ต้องหาในกายที่ยังเป็นๆ **ในชีวิตที่กำลังเป็นทุกข์** ๙๒
คู่มือสำหรับศึกษาและปฏิบัติได้ดีที่สุด คือการเตรียมค้นหาเข้าไปข้างใน ๙๓

รู้จักกันแต่พระสิทธัตถะ จนไม่รู้จัก “พระพุทธเจ้า” ๙๔
การพูดว่าพระพุทธเจ้าประสูติ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ พระพุทธเจ้านิพพาน “เป็นสิ่งเสียหายนะ!” ๙๕
กิเลสและความทุกข์ในจิตใจพระสิทธัตถะดับไปหมด นั่นแหละคือนิพพาน ๙๖
พระพุทธเจ้าจะนิพพานไม่ได้ จะเป็นสภาวะที่คงอยู่เรื่อยไป ๙๗
ศึกษาพุทธศาสนาให้ชัดยิ่งขึ้น ด้วยการไม่เอาคำว่าพระพุทธเจ้ามาใช้กับพระสิทธัตถะ ๙๘

๔. ข้อความเบื้องต้นตอน ๔ ของคู่มือการศึกษาพุทธศาสนา.

ข้อความเบื้องต้นฯ สำหรับจดจำไว้เป็นคู่มือศึกษาพุทธศาสนาให้ถูกต้องไม่ไขว้เขวเป็นต้น ๙๙
เราควรทดสอบความเป็นมนุษย์ของเราให้มีลักษณะที่ถูกต้อง คือมีจิตใจสูง ๑๐๐
เมื่อเป็นขันธ์ ๕ แต่ละตอน อย่าได้หลงยึดเอาว่าเป็นตัวตนของตน ๑๐๑
หลักพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ทั่วไป ให้มีชีวิตจิตใจสูงอยู่เหนือปัญหาทั้งปวง ๑๐๒
รู้พุทธศาสนา เพื่อแก้ปัญหาความเป็นบุรุษ-สตรีให้ลุล่วงไป ๑๐๓
ทั้งนักบวชและชาวบ้าน ต่างก็รู้พุทธศาสนาเพื่อดับทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น ๑๐๔
นักบวชได้รับการเพิ่มวิธีปฏิบัติให้มากขึ้น เพื่อทำลายกิเลสได้เร็ว ๑๐๕
ควรเข้าใจถึงความหมายของ “บวช” ให้ถูกต้อง คือเว้นไปหมดจากกิเลสและทุกข์ ๑๐๖
ทั้งนักบวชและชาวบ้าน จงรู้จักธรรมเรื่องอนัตตา สุญญตา ตถาตาให้เพียงพอ ๑๐๗
ความเป็นพระอรหันต์ อยู่เหนือความเป็นชาวบ้าน เหนือความเป็นพระ ๑๐๘
ถ้าปฏิบัติผิดพลาดต่อทิศ ๖ เสนียดจัญไรความทุกข์จะพรั่งพรูเข้ามาทางทิศนั้นๆ ๑๐๙
ต้องรู้ว่า แต่ละคนๆมีความจำเป็นที่ต้องถือศาสนาต่างกัน ๑๑๐
“ทุกศาสนาเหมือนกันตรงที่สอนให้ทำความดี” : คำที่กล่าวอย่างหลับหูหลับตา ๑๑๑
“ทุกศาสนาล้วนแต่มุ่งหมายจะให้ดับทุกข์ทั้งนั้น” : คำที่พูดทำความยินดีกับเพื่อนต่างศาสนา ๑๑๒
ทุกศาสนาสอนให้กำจัดความเห็นแก่ตัวด้วยกันทั้งนั้น ๑๑๓
ทรงถือหลักระหว่างลัทธิว่า “จะไม่ถือว่าใครผิด” ๑๑๔
ไม่ควรทะเลาะกันทั้งในและต่างศาสนาเกี่ยวกับหลักการของศาสนา ๑๑๕
ควรรู้จักหลัก “อริยวินัย” ไว้พิจารณาในการมีชีวิตเป็นอยู่ ๑๑๖
โลกอื่น-ตายแล้วเกิด-ทำบุญอุทิศผู้ตาย มีหลักเกณฑ์อย่างไร? ๑๑๗

"ตาย-เกิด" ตามหลักพุทธศาสนา เป็นสันทิฏฐิโก ๑๑๘
วันหนึ่งๆ เกิด-ดับๆๆได้มากมาย เป็นการเวียนเกิด-ตาย อย่างเห็นได้ชัดเจน ๑๑๙
ไม่มีตัวตน-ของตน ก็พ้นได้จากอำนาจแห่งการเกิด-แก่-เจ็บ-ตาย ๑๒๐
พ้นจากเกิดแก่เจ็บตายได้ ด้วยการมีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร ๑๒๑
ทำบุญอุทิศผู้ตาย ที่ไม่มีความหมายตามแบบพุทธศาสนา คืออย่างไร? ๑๒๒
พระอรหันต์ทั้งหลายไม่ได้ทำบุญอุทิศผู้ตาย เพราะท่านเป็นพวกที่หมดตัวตน ๑๒๓
ทำบุญอุทิศผู้ตาย ด้วยการทำประโยชน์ต่อสังคม ยังมีประโยชน์ ๑๒๔
สัทธาที่ตามหลังปัญญา ทำให้ไม่กลัวอะไร ให้ทำแต่สิ่งถูก ๑๒๕
คนที่ไม่ทำดี จะอยู่ด้วยความกลัว อะไรๆก็เป็นเรื่องความทุกข์ไปหมด ๑๒๖
มติตามหลักพุทธศาสนาไม่เหมือนใคร ทั้งโดยเหตุผลและอะไรทุกอย่าง ๑๒๗
สุขมี ๒ สุข : สุขเพราะได้กินเหยื่อ กับสุขเพราะไม่ต้องกินเหยื่อ ๑๒๘
ใช้คำพูดคำเดียวกัน แต่มีความหมายต่างกันก็มีได้ ๑๒๙
พูดเรื่องหลักเกณฑ์เบื้องต้นต่างๆ
ที่จะใช้เป็นคู่มือแสวงหาความรู้ของพุทธศาสนาไว้ให้ศึกษา ๒๒ ข้อ ๑๓๐

๕. คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา ตอนปริทัศน์ของปริยัติ.

เรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา ๓ เรื่อง : ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ๑๓๑
การศึกษาเพื่อการปฏิบัติ การปฏิบัติเพื่อการรับผลของการปฏิบัติ ๑๓๒
"ศึกษา" ตามหลักพุทธศาสนา : ทำแก่ตนเอง โดยตนเอง เพื่อตนเอง ด้วยการดูและเห็น ๑๓๓
ทุกชีวิตเป็นการศึกษาอยู่ในตัวชีวิต ๑๓๔
ปริยัติ-ปฏิบัติ-ปฏิเวธ เป็นกฎธรรมชาติสำคัญของสิ่งมีชีวิต ๑๓๕
ตามกฎธรรมชาติ : **แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน ก็มีสัทธรรม ๓** ดุจผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องมี ๑๓๖
การกระทบกันเข้ากับสิ่งใด ก็เป็นการศึกษาสิ่งนั้นในทันที ๑๓๗
มองดูด้านนอกของปริยัติ ก. ปริยัติเป็นรากแก้วของพระศาสนา ๑๓๘
ถ้าไม่มีปริยัติอยู่เป็นรากฐาน การปฏิบัติจะเขวออกไปนอกทางหรือสูญสิ้นกันหมด ๑๓๙

บันทึกทางปริยัติอาจมีเปลี่ยนแปลงได้ เมื่ออยู่ในมือของบางคนที่เขาสามารถเปลี่ยน ๑๔๐
หลักเกณฑ์เรื่องไม่ยึดขันธ์ ๕ มีอยู่เป็นหัวใจของทุก ๆนิกายในพุทธศาสนา ๑๔๑
ข. เรียนอะไรให้สมบูรณ์ ต้องเรียนครบธรรมลักษณะ ๘ ประการ ๑๔๒
ศึกษากิเลส ด้วยธรรมลักษณะ ๘ ข้อ ๑ ข้อ ๒ .... ๑๔๓
ธรรมลักษณะ ๘ ของกิเลส ข้อ ๓-๔-๕ .... ๑๔๔
ธรรมลักษณะ ๘ ของกิเลส ข้อ ๖-๗-๘ .... ๑๔๕
ศึกษาเงิน-ควาย เป็นต้น โดยธรรมลักษณะ ๘ .... ๑๔๖
พุทธภาษิตเกี่ยวกับธรรมลักษณะ บางทีตรัสเสียง ๕-๔ เพียง ๓ ก็มี ๑๔๗
ดูเรื่องสำคัญของมนุษย์โดยธรรมลักษณะ ๘ .... ๑๔๘
ค. วิธีการศึกษา ๒ ทาง เพื่อให้ได้ความรู้มา ๑๔๙
รู้จักกิเลสจากการบอกเล่า กับการรู้จักกิเลสจากการทำในใจแยบคาย ๑๕๐
การรู้ในพุทธศาสนา เล็งไปถึงการรู้จากของจริงที่มีอยู่ในภายใน ๑๕๑
การที่จะมีความรู้อะไรให้เพียงพอ ต้องรู้โดยตรงจากสิ่งนั้น คือดูด้วยจิตใจ ๑๕๒
ฆ. กาลามสูตรเครื่องช่วยให้มีความรู้ถูกต้อง ๑๕๓
พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการพึ่งตนเองโดยหลักกาลามสูตร ๑๐ ยถาภูตสัมมัปปัญญา ๑๕๔
หลักกาลามสูตร ข้อ ๓-๔-๕-๖-๗ .... ๑๕๕
หลักกาลามสูตร ข้อ ๘-๙-๑๐ .... ๑๕๖
ยถาภูตสัมมัปปัญญา แปลว่า**ปัญญาอันเห็นชอบตามที่เป็นจริงของตนเอง** ๑๕๗
เชื่อตัวเอง คือใคร่ครวญดูว่าจะดับทุกข์ได้แล้วลองปฏิบัติ และเห็นว่าดับทุกข์ได้จริง ๑๕๘
แม้เป็นเรื่องที่ทนต่อการพิสูจน์ด้วยคิดนึกของเรา ก็ตรัสว่าอย่าเชื่อ ต้องทดลองดูก่อน ๑๕๙
ควรนำหลักกาลามสูตร ๑๐ มาจับดู แม้กับพระคัมภีร์ปกรณ์พิเศษต่างๆ ๑๖๐
ใจความโดยตรงแห่งพุทธศาสนา คือไม่ให้ยึดอะไรเป็นตัวตน ๑๖๑
จิตเดิมแท้ หน้าตาดั้งเดิม เป็นคำที่เล็งความหมายถึง**จิตที่ไม่ยึดถือขันธ์ ๕ ว่าเป็นตัวตน** ๑๖๒
ระวัง! อย่าใช้คำพูดตามพระคัมภีร์ให้ผิดความหมาย ๑๖๓
รอบรู้เรื่องภาษา การใช้ภาษา ความหมายของภาษา ฯลฯ เป็นความรู้เรื่องปริยัติทั้งนั้น ๑๖๔
บรรดาอาจารย์ในป่าหรือในบ้านที่ไม่มีปริยัติ จะสอนไม่เป็นระบบ ๑๖๕

๖. คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ) ตอนปริทรรศน์ของปริยัติ (ต่อ).

มองดูทิวทัศน์ต่างๆของพุทธศาสนาได้แล้ว ก็ง่ายในการที่จะเข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนา ๑๖๖
รากฐานของปริยัติ เป็นความจริงของธรรมชาติ ไม่ได้แต่งตั้งเอาตามชอบใจ ๑๖๗
ดูด้านนอกของปริยัติ (ต่อ) ง. ศึกษาศาสนาในฐานะต่างๆ ๘ ฐานะ ๑๖๘
มองดูว่า เหตุไรการศึกษาปริยัติในพุทธศาสนายังไม่สำเร็จประโยชน์ทันใจ ๑๖๙
๑. ศึกษาศาสนาในฐานะเป็นศาสนา ๑๗๐
๒. ศึกษาศาสนาในฐานะเป็นปรัชญา ๑๗๑
๓.-๔. ศึกษาศาสนาในฐานะเป็นอักษรศาสตร์วรรณคดี เป็นจิตวิทยา ๑๗๒
๕.-๖. ศึกษาศาสนาในฐานะเป็นสังคมศาสตร์ เป็นวัฒนธรรม ๑๗๓
ชาวพุทธพูดเรื่องทำไร่ทำนา ทำมาหากิน ต้องให้ประกอบด้วยวัฒนธรรมชาวพุทธ ๑๗๔
๗. ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นอนามัย ๑๗๕
๘. ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะแห่งศิลปะครองชีวิต ๑๗๖
คำว่า "กลาง" มีแต่ในพุทธศาสนา เป็นกลางอย่างยิ่งและสูงสุด ๑๗๗
ความคิดการกระทำที่น่าหัว : ทั้งวันทั้งคืนข้าฯหิวธรรมะ, แต่ทุกเช้าทุกเย็นข้าฯหิวข้าว ๑๗๘
ทบทวนรูปแบบ ๘ รูปแบบ สำหรับศึกษาพุทธศาสนา ๑๗๙
จะไม่พบคำว่า "ขลัง" "ศักดิ์สิทธิ์" อยู่ในระบอบของพุทธศาสนาเลย ๑๘๐
จ. ชีวิตต้องการความรู้รอบด้านทั้งทางปริยัติ-ปฏิบัติ-ปฏิเวธ ๑๘๑
ชีวิตต้องการความรู้ทางปริยัติ เช่นชีวิตนี้คืออะไร? เป็นต้น ๑๘๒
เกิดมาทำไม? ฯลฯ ชีวิตนี้จะจบที่ไหน? ๑๘๓
ถ้าทุกคนในบ้านเมืองนี้เร่าร้อนเป็นไฟ บ้านเมืองนี้ก็เป็นนรก, ตรงข้ามก็เป็นสวรรค์ ๑๘๔
ต้องการเท่านี้พอแล้ว คือมีจิตเยือกเย็นเป็นสุข เคลื่อนไหวไปทางเป็นประโยชน์แก่ทุกคน ๑๘๕
ทุกคนควรศึกษาไว้ว่า ถึงเวลาดับจิตขอให้ตั้งใจไว้ให้ถูกต้อง คือมุ่งดับสนิท ไม่มีเชื้อเหลือ ๑๘๖
ชีวิตต้องการการปฏิบัติและต้องการปฏิเวธ คือต้องการอย่างไร? ๑๘๗
ฉ. ไม่ควรมองข้ามผลความดีความได้ที่ควรรู้ควรได้ ๑๘๘
เวลามีความหมายมาก สำหรับคนยังมีความทุกข์, **ดับทุกข์ได้เวลาก็หมดฤทธิ์** ๑๘๙

ความกลัวมีเมื่อมีตัวตน หมดตัวตนก็ไม่มีความกลัว ๑๙๐
พระอรหันต์ไม่หัวเราะ เพราะไม่มีกิเลสที่จะเป็นเครื่องได้อะไรอย่างใจ ๑๙๑
ไม่มีกิเลส ก็ไม่มีทั้งสกปรกและไม่สกปรก ๑๙๒
จะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ไม่ใช่เพราะอะไรอื่น นอกจากเพราะไม่ยึดมั่นหรือยึดมั่น ๑๙๓
ถ้าไปยึดมั่นเข้าแล้ว เป็นทุกข์ทั้งนั้น ไม่ว่ากุศลหรืออกุศล ๑๙๔
คำแปลและความหมายของคำว่า "กุศล" ๑๙๕
ควรมีความรู้ในแง่ปริยัติรวบยอดเพิ่มขึ้น จนสามารถมีชีวิตชนิดทุกข์น้อยลงๆ ๑๙๖
ดูให้เห็นและรู้จัก "ผี อนาคต" เข้าสิงคนแต่ละคนมากเกินไป : "อะไรๆก็อนาคต" ๑๙๗

๗. คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ)
ตอนปริยัติที่เกี่ยวกับพระรัตนตรัย และไตรสิกขา.

บรรยายครั้งที่ ๗ **เริ่มกล่าวถึงเรื่องปริยัติโดยตรง** คือพระรัตนตรัยและไตรสิกขา ๑๙๘
ผู้ประกาศการรับนับถือพระรัตนตรัย มีหลังจากรู้ในเรื่องดับทุกข์พอสมควรแล้ว ๑๙๙
มีพระรัตนตรัยชนิดรู้ทำพิธีไปก่อน ก่อนการปฏิบัติให้เข้าถึงพระรัตนตรัย ๒๐๐
๑. พระรัตนตรัยโดยปริยัติในแง่ต่างๆ ๒๐๑
มีการศึกษาพุทธประวัติเกิดขึ้นเป็น ๒ อย่างคือโดยตำนานกับโดยประวัติศาสตร์ ๒๐๒
พระรัตนตรัยโดยปริยัติในแง่วรรณคดี ๒๐๓
พระรัตนตรัยโดยปริยัติในแง่สำหรับท่องบ่นประกอบพิธี ๒๐๔
๒. ไตรสรณาคมน์โดยปริยัติ หรือโดยพิธีรีตอง ๒๐๕
ขลังศักดิ์สิทธิ์ ไม่เคยมีในพุทธศาสนา ๒๐๖
พระรัตนตรัยและการถือพระรัตนตรัยโดยปริยัติ ควรทำได้ แต่อย่าให้เลยกลายเป็นเรื่องขลังศักดิ์สิทธิ์ ๒๐๗
"ศึกษา" ในภาษาเดิมเล็งถึง "การปฏิบัติ" มิใช่การเล่าเรียน ๒๐๘
การประพฤติกระทำนั้นๆ ดับทุกข์ได้และไม่ทำอันตรายใคร เรียกว่าความถูกต้อง ๒๐๙
สีลสิกขา คือถูกต้องทางกาย จิตตสิกขา คือถูกต้องทางจิต ๒๑๐
ความหมายของนิวรณ์ ๕ แต่ละนิวรณ์ ๒๑๑

นิวรณ์เป็นความทุกข์ลูกเด็กๆ เกิดขึ้นรบกวนมากที่สุด
ความถูกต้องทางจิตเกิดขึ้นก็หายไป, ถ้านิวรณ์เกิดขึ้นรบกวน ๒๑๒
ปัญญาสิกขาคือถูกต้องทางสติปัญญา กำจัดป้องกัน - ไม่มีโลภ โกรธ หลง ๒๑๓
การกระจายไตรสิกขา ให้เป็นอริยมรรคมีองค์ ๘ .... ๒๑๔
ไตรสิกขาสำหรับปฏิบัติ ขึ้นต้นด้วยปัญญาก่อนศีลและสมาธิ ๒๑๕
พอมีความต้องการถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ)
ก็จะมีความต้องการถูกต้องทางศีลและสมาธิมาตามลำดับ ๒๑๖
อธิบายคำว่า "สิกขา" ตามมติแห่งผู้บรรยาย ๒๑๗
การเล่าเรียนในโรงเรียน ยังไม่ใช่สิกขาอันแท้จริงตามหลักพุทธศาสนา ๒๑๘
มีการเรียนอยู่ ๒ ทาง คือเรียนอย่างเรียนวิชาความรู้ทั่วไป กับเรียนด้วยการลองปฏิบัติ ๒๑๙
ไตรสิกขา มีลักษณะควรจะเป็นศาสนาสากล ๒๒๐
ความถูกต้อง ๓ หรือ ๘ ทรงสั่งสอนก่อน ในปฐมเทศนา ๒๒๑
ปัญหาหรือความทุกข์ทั้งหลาย เกิดมาจากความไม่ถูกต้อง ๒๒๒
ปฏิบัติพระรัตนตรัย คือการทำให้มีพระรัตนตรัยอยู่ในเนื้อตัว; ไตรสิกขาก็เหมือนกัน ๒๒๓

๘. คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ) ในส่วนปรมัตถปริยัติ.

ปรมัตถ์ หมายความว่าเรื่องที่ลึก มีความหมายลึก เข้าใจยาก ๒๒๔
สมมติสัจจะ คือจริงโดยสมมติ, ปรมัตถสัจจะ คือจริงโดยปรมัตถ์ ๒๒๕
ปรมัตถสัจจ์ ไม่มีว่าเนื้อว่าผัก มีแต่สักว่าธาตุ ๒๒๖
ชั้นสมมติมีดี-ชั่ว ฯลฯ, ชั้นปรมัตถ์ดี-ชั่ว ฯลฯ เป็นเพียงสังขาร ๒๒๗
ศึกษาเรื่องชั้นปรมัตถ์ ต้องจัดลำดับให้ถูก ๒๒๘
ศึกษาให้ตรงตามจริงอย่างหยาบ ต้องตั้งต้นมาจากไม่มีคน-ว่าง ๒๒๙
เรื่องมีคนไม่มีคน พูดตามภาษาธรรมะ เป็นเรื่องสำคัญที่สุด ๒๓๐
ศึกษาให้ตรงตามจริงอย่างละเอียด ต้องรู้ว่าเป็นธาตุอายตนะขันธ์ ๒๓๑
"คนมี" เมื่อมีปฏิจจสมุปบาทสมุทยวารเกิดขึ้นมาแล้ว ๒๓๑

"เกิด" ที่สมบูรณ์และเกิดได้มาก คือการเกิดความคิดนึกเป็นตัวกูขึ้นมา ๒๓๒
อนัตตา-ไม่มีตัวตนอันแท้จริง มีแต่ตัวตนแห่งความคิดเอาว่าตัวตน ๒๓๓
เมื่อมีความรู้สึกว่าตัวตน ปัญหาที่จะทำให้เป็นทุกข์ก็พรั่งพรูเข้ามา ๒๓๔
ชีวิตตามตัวหนังสือ กับชีวิตทางภาษาธรรมะ เป็นอย่างไร? ๒๓๕
ชีวิตประกอบด้วยโกฏฐาส ๓ คือ รูป จิต และเจตสิก ๒๓๖
หุ่นกระบอกเป็นอุปมาที่เข้าใจง่ายเกี่ยวกับจิต เจตสิก ๒๓๗
จิตล้วนๆไม่มีความหมายอะไร ไม่มีความรู้สึกอะไร เหมือนกับไม่มี ๒๓๘
รูปมี ๒ ชั้น คือมหาภูตรูป กับรูปแฝง หรืออุปาทายรูป ๒๓๙
การเกิดก่อของจิต-เจตสิก-รูป ๒๔๐
ดูตลอดสาย โดยย่อ ๒๔๐
ดูตลอดสาย โดยละเอียดหรือขยายความ ๒๔๑
ก. ธาตุ ๖ ประกอบกันเป็นสัตว์, คน, โดยสมมติ ๒๔๑
ความหมายของธาตุ ๖ แต่ละธาตุ ๒๔๑
ถือความหมายของธาตุเป็นหลัก จะไม่เข้าใจเขว, การจัดธาตุเป็นรูปนาม ๒๔๒
ข. เรื่องอายตนะ, และธาตุเกิด-ดับ อายตนะเกิด-ดับ ๒๔๓
ค. เรื่องนามรูป วิญญาณ ผัสสะ เวทนา สัญญา สังขาร นามรูป วิญญาณ เป็นต้น ๒๔๔
วิญญาณถ้าทำหน้าที่เรียกว่าวิญญาณขันธ์ ถ้าไม่ทำหน้าที่เรียกว่าวิญญาณธาตุ ๒๔๕
สังขารขันธ์ที่เป็นอุปาทาน ให้เกิดปัจจุปาทานขันธ์ โดยตัณหาปรุงให้เกิด ๒๔๖
ฆ. ขันธ์แต่ละขันธ์ เป็นที่ตั้งแห่งตัวตน-ของตน ๒๔๗
ง. มีรู้สึกเป็นตัวตน ก็จะมีรู้สึกเป็นกิเลสโลภ โกรธ หลง ๒๔๘
จ. มีกิเลสโลภ โกรธ หลง ก็จะมีกรรม มีผลกรรมเป็นทุกข์ทรมานในที่สุด ๒๔๘
สรุปการก่อเกิดจิต-เจตสิก-รูป และสรุปการดูทีเดียวตั้งแต่ธาตุเป็นต้น ๒๔๙
คนธรรมดาประจำวัน มีความคิดอย่างใดขึ้น ขอให้รู้ว่ามีทั้งจิตและเจตสิกรวมกัน ๒๕๐
การแจกจิต-เจตสิก-รูป หรือธาตุอายตนะ เป็นต้น ออกเป็นปฏิจจสมุปบาท ๒๕๑
ดูชีวิตหรือจิต-เจตสิก-รูปสั้นๆให้เป็นเพียงขันธ์ ๕ .... ๒๕๑
ดูชีวิตโดยเป็นสายปฏิจจสมุปบาท ๒๕๒

ก. ดูชีวิตให้เป็นปฏิจจสมุปบาท แบบ “ฮัมเพลง” ๒๕๒
ข. ดูชีวิตให้เป็นปฏิจจสมุปบาทแบบทั่วไป (คือแบบ ๑๒ อาการ) ๒๕๓
ปฏิจจฯแบบทั่วไป ยุ่งยากตอนข้างต้น แต่ถ้าเข้าใจว่าเรื่องคนเราตั้งต้นมาจากไม่มีอะไรก็เข้าใจได้ ๒๕๔
ผู้ประสงค์รู้เข้าใจปฏิจจฯแบบ ๑๑ ปัจจยาการ ควรศึกษาข้อความเหล่านี้ให้เห็นชัด ๒๕๔
สังขารขันธ์สำคัญมาก มีสโมธานธรรมอยู่หลายอย่าง ๒๕๕
เรื่องปริยัติของปรมัตถ์พูดเป็นปีๆก็ได้ ตอนปฏิบัติเหลือนิดเดียว เพียงควบคุมผัสสะไว้ให้ได้ ๒๕๖
ถ้ามีสติรู้สึกตัวในการเวียน ๓ แห่งคนอย่างชัดแจ้ง จะเป็นวิปัสสนาชั้นเลิศ ๒๕๗

๙. คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ) เรื่องไตรลักษณ์และสัมมัตตะสิบ.

การปฏิบัติในปฏิจจสมุปบาท มีใจความนิดเดียวว่า **เป็นผู้มีสติในขณะแห่งผัสสะ** ๒๕๘
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นลักษณะของสังขารทั้งในตัวและนอกตัว ๒๕๙
สิ่งที่เรียกว่า ไตรลักษณ์ คืออะไร? ๒๖๐
อนิจจลักษณะหรืออนิจจตา ไม่กินความไปถึงวิสังขาร ๒๖๑
ฮีรัค ครีตัส ศาสดาในที่ไกล สอนอนิจจังดุจพระพุทธองค์ ๒๖๒
ถ้าไม่รู้ความจริงของสิ่งทั้งปวง ในชั้นที่ควรจะรู้ ก็ต้องเรียกว่าคนโง่ ๒๖๓
จิตอบรมดีถึงที่สุด สามารถจะรู้สิ่งที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งได้ ๒๖๔
สิ่งที่ไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลง จะมีลักษณะแห่งความทุกข์ทั้งนั้น ๒๖๕
ทุกขัง ไม่ได้หมายถึงเพียงความเจ็บปวดทนทรมาน หมายถึงลักษณะน่าเกลียดด้วย ๒๖๖
มองเห็นความไม่เที่ยงของดี-บุญ-สุข จะรู้จักดำรงชีวิตให้อยู่ในฐานะปกติ ๒๖๗
ใช้ปัญญาตามหลักพุทธศาสนา ทำให้เห็นอะไรมากกว่าที่เคยรู้จักมาแต่ก่อน ๒๖๘
จิตเป็นสิ่งไหลเรื่อย ไหลเร็ว ยิ่งกว่าสิ่งใด ๒๖๙
ผู้ไม่รู้ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง ของสังขาร จะพร่ำเพ้อให้สังขารเป็นตามใจหวัง ๒๗๐
เหตุให้เกิดรู้สึกเป็นตัวตนขึ้นมา มีถึง ๒ ชั้น ๒๗๑
เกิดปัญหาทุกชนิด เพราะแต่ละคนถนอมตัวตนไว้ ๒๗๒
รู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จะทำให้หมดปัญหาใหญ่หลวงของโลกได้ ๒๗๓

มีการบัญญัติไม่ให้มีการทำลายต้นไม้ ในฐานะที่มันก็มีชีวิตและเป็นเพื่อนทุกข์กับคนสัตว์ ๒๗๔
เห็นไตรลักษณ์ไม่ใช่เรื่องไร้สาระ เป็นเรื่องเดียวที่มีสาระมากที่สุด ๒๗๕
ยิ่งรักมากก็ยิ่งเป็นทุกข์มาก เพราะรักมากก็คือยึดมั่นมาก ๒๗๖
คำที่เป็นไวพจน์ของอนัตตา ๒๗๗
เกิด แก่ เจ็บ ตาย ต้องไหลไปตามกฎอิทัปปัจจยตา กายจิตและปัจจัยก็ไหลไป ๒๗๘
เจริญวิปัสสนา ดูให้เห็นไตรลักษณ์ชัดยิ่งๆขึ้นไป ก็จะลุเป็นอริยะยิ่งขึ้นไปตามลำดับ ๒๗๙
เห็นถูกอยู่เสมอไป คือเห็นอะไรๆให้มีไตรลักษณ์เป็นเครื่องกำกับอยู่เสมอไป ๒๘๐
ชีวิตไหลไปตามกระแสอย่างถูกต้อง จะลุถึงนิพพานทั้งนั้น ๒๘๑
พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า ถูกต้อง (ไม่ทรงใช้คำว่าดี) ในการบัญญัติหลักพุทธศาสนา ๒๘๒
ดูแง่เบ็ดเตล็ดที่ว่า ทำไมเรียกอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ว่ามีลักษณะ ๓ .... ๒๘๓
ความรู้เรื่องไตรลักษณ์ เป็นหัวใจพุทธศาสนา ๒๘๔
กฎไตรลักษณ์ มีอำนาจเหนือสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ๒๘๕
"วัคซีนฉีดกันโรคบ้า" เป็นประโยชน์อานิสงส์ของการเห็นไตรลักษณ์ ๒๘๖
เมื่อแจ่มแจ้งอยู่ด้วยไตรลักษณ์ จะมีนิพพิทาต่อสิ่งที่มายั่ว ๒๘๗
ทั้งอริยบุคคลขั้นต้นๆและขั้นสุดท้าย เกิดขึ้นเป็นไปด้วยอำนาจไตรลักษณานุปัสสนา ๒๘๘
จิตตภาวนา คือการทำให้มีจิตสูงขึ้นๆ ด้วยการมองเห็นไตรลักษณ์อย่างเต็มที่ ๒๘๙
ในระเบียบปฏิบัติที่เรียกว่า อานาปานสติภาวนา จะมีทั้งศีล สมาธิ ปัญญาอยู่เสร็จ ๒๙๐
เราควรพยายามพอกพูนความรู้เรื่องไตรลักษณ์, ไม่ให้เหมือนหนุ่มสาวสมัยนี้ ๒๙๑

๑๐. คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ) ตอนว่าด้วยสัมมัตตะ ๑๐.

อัฏฐังคิกมรรค เติมอีก ๒ องค์ก็เป็นทสสัมมัตตะ *(สัมมัตตะ ๑๐)* ๒๙๒
ความสัมพันธ์กันระหว่างอริยอัฏฐังคิกมรรค กับสัมมัตตะและอริยสัจจ์ ๒๙๓
สัมมัตตะ ๑๐ เป็นตัวพุทธศาสนา เมื่อได้อาศัยแล้วจะพ้น เกิด-แก่-เจ็บ-ตายได้ ๒๙๔
ถ้าไม่มีความรู้เรื่องสัมมัตตะ ๑๐ จะมองเห็น เกิด-แก่- เป็นต้นว่าเป็นภัยอันตราย ๒๙๕
สัมมัตตะ ๑๐ ทำให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาสากลหนึ่งเดียวในโลก ๒๙๖

ความหมายของสัมมัตตะ ข้อ ๑-๒-๓-๔-๕ .... ๒๙๗
ความหมายของสัมมัตตะ ข้อ ๖-๗ .... ๒๙๘
สิ่งที่จะขนเอาปัญญามาใช้ทันเหตุการณ์ ก็คือสิ่งที่เรียกว่าสติ ๒๙๙
ลักษณะ ๓ ของสมาธิ เป็นคุณสมบัติ ๓ ของสมาธิ ๓๐๐
สมาธิที่ถูกต้อง จะป้องกันและทำลายกิเลสได้อยู่ในตัว ๓๐๑
สัมมัตตะ ๑๐ เป็นความถูกต้องของธรรมชาติตามธรรมชาติ ๓๐๒
ธรรมะที่จะเปรียบเหมือนพระเจ้าผู้ช่วยได้รอดไม่มีอะไรจะสมบูรณ์ไปกว่าสัมมัตตะ ๑๐ .... ๓๐๓
คำสอนในพุทธศาสนา สอนจำกัดอยู่ในเรื่องทุกข์กับดับทุกข์เท่านั้น ๓๐๔
ความเกิด-แก่-เจ็บ-ตาย จะเป็นทุกข์ต่อเมื่อโง่ไปยึดเอามาเป็นของตน ๓๐๕
ความรู้สึกมีตัวตน-ของตน เป็นความคิดที่ผิดๆ และก่อให้เกิดความทุกข์ ๓๐๖
"ตัวตน" มิได้มีอยู่จริง มีแต่ตัวตนที่จิตคิดเอาเองว่าเป็น "ตัวตน" ๓๐๗
ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยอริยมรรค ตัวตนเกิดไม่ได้ ๓๐๘
ดำเนินอยู่ในความถูกต้องเรื่อยไป จนเกิดญาณสมบูรณ์ และหลุดพ้นจากความทุกข์ ๓๐๙
ประดิษฐกรรมบางอย่างมิได้ผลิตขึ้นสนองกิเลส แต่ทำขึ้นมาแล้วมันสนองกิเลสได้ ๓๑๐
ควรให้คำว่า "สัมมัตตะ" คุ้นหูคุ้นปาก คุ้นใจ ดุจคำว่า อิทัปปัจจยตา ๓๑๑
ยิ่งพิสูจน์จะยิ่งเห็นว่า สัมมัตตะ ๑๐ จำเป็นต้องมีสำหรับดับทุกข์ของโลก ๓๑๒
การกระทำใดๆที่ให้เป็นการถูกต้องยิ่งขึ้นไป คือการทำไปตามกฎอิทัปปัจจยตา ๓๑๓
ส่งเสริมกำลังใจให้มีการปฏิบัติธรรมสูงยิ่งขึ้นไป ด้วยการฟังสวดบทพระธรรม ๓๑๔

๑๑. คู่มือศึกษาการปฏิบัติในพุทธศาสนา.

หลักสำคัญของพุทธศาสนา ๓ หลัก คือสัทธรรม ๓ .... ๓๑๕
ชีวิตดำเนินไปตามหลักสัทธรรม ๓ ตลอดเวลา ทั้งมีเจตนาและไม่มี ๓๑๖
ความเนื่องสัมพันธ์กันของสัทธรรม ๓ กับชีวิต ๓๑๗
ก. ปริยัตติสัทธรรม-พระสัทธรรมส่วนที่ควรเรียนรู้ ๓๑๘
ข. ปฏิบัติสัทธรรม-พระสัทธรรมส่วนที่ควรปฏิบัติ ๓๑๙

พระสัทธรรมส่วนที่สำคัญที่สุดของชีวิต คือการปฏิบัติ (ปฏิปัตติสัทธรรม) ๓๒๐
ทุกๆชีวิตล้วนเป็นการไปสู่จุดหมายปลายทางของชีวิต คือหยุดเปลี่ยนไป ๓๒๑
ลักษณะของการปฏิบัติ ถ้าพูดสั้นๆก็ได้แก่ปฏิบัติศีล สมาธิ และปัญญา ๓๒๒
การปฏิบัติและหลักปฏิบัติที่เนื่องกับโลก ๓ คืออย่างไร? ๓๒๓
การกระทำการปฏิบัติในชื่อเดียวกัน เช่น**รักษาศีล** จะเพื่อตัวตนก็มี หมดตัวตนก็มี ๓๒๔
โลกอื่น ๒ ความหมาย และโลกอื่นที่แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย ๓๒๕
โลกอื่นฝ่ายชั่ว ๔, โลกอื่นฝ่ายดี ๒๗ .... ๓๒๖
ประโยชน์เกี่ยวกับโลกแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย : ฝ่ายในโลกกับฝ่ายเหนือโลก ๓๒๗
ลักษณะประโยชน์โลกนี้-โลกอื่น-เหนือโลก ๓๒๘
ต้องรู้จักถึงประโยชน์ของผู้อื่นด้วย เพราะเราอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้ ๓๒๙
การปฏิบัติต่อประโยชน์โลกนี้ที่สมบูรณ์ยิ่ง ๓๓๐
ความหมายของประโยชน์โลกอื่น ๒ อย่าง ๓๓๑
โลกอื่นอย่างที่ตายแล้วไปถึงไม่น่ากลัว โลกอื่นอย่างที่มีที่นี่เดี๋ยวนี้น่ากลัวกว่า ๓๓๒
เรื่องมรรค ผล นิพพาน เป็นเรื่องประโยชน์เหนือโลก ๓๓๓
การอยู่เหนือโลกชนิดที่น่าสนใจเป็นพิเศษ ซึ่งจะทำให้มีการเหนือโลกโดยสมบูรณ์ ๓๓๔
โลกนี้ทั้งหมดทั้งสิ้น ไม่มีอะไรมากไปกว่าอายตนะภายนอก ๖ .... ๓๓๕
กรรมฐานหรือภาวนาแบบที่ถูกต้อง จะทำให้เกิดสติสัมปชัญญะมากขึ้นทั้งนั้น ๓๓๖
จิตใจน้อมนึกไปอย่างไรก็สร้างโลกใหม่ขึ้นในจิตใจ แล้วเข้าไปสู่โลกใหม่นั้นในร่างกายนี้ ๓๓๗
ขอให้ถือว่า ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เป็นสิ่งที่มีอยู่แก่ชีวิตในสากลจักรวาล ๓๓๘
สวดบทพระธรรมในรูปแบบคณสาธยาย ช่วยให้ส่งเสริมกำลังใจทั้งผู้สวดและผู้ฟัง ๓๓๙

๑๒. คู่มือศึกษาการปฏิบัติในพุทธศาสนา (ต่อ).

บทบรรยายนี้ มิได้กล่าวเจาะจงเรื่องใดโดยละเอียด แต่กล่าวโดยโครงของเรื่อง ๓๔๐
เหตุผลที่ใช้คำว่า “บวชอยู่ที่บ้าน” ๓๔๑
บวชชนิดอยู่ที่บ้าน ทำได้ดีกว่าบางคนที่ไปบวชแล้วเหลวไหลอยู่ในป่าในวัด ๓๔๒

ใช้อินทรีย์ ๕ มาเป็นหลักในการบวชอยู่ที่บ้าน ๓๔๓
ควรจัดให้มีศรัทธา ๒ ประการเต็มเปี่ยม ๓๔๔
การมีความเพียร ในที่ ๔ สถาน ๓๔๕
ความหมายของการมีความเพียร ในที่ ๔ สถาน ๓๔๖
อะไรทุกอย่างที่อยู่บ้านเรือนต้องทำด้วยสติ **เรื่องกำจัดกิเลสต้องมีสติในทุกผัสสะ** ๓๔๗
ทุกข์จะเกิดหรือจะไม่เกิด อยู่ที่มีการทำผิดหรือทำถูกต้องต่อผัสสะ ๓๔๘
สายเกิดทุกข์ ตามแนวปฏิจจสมุปบาท ๓๔๙
เกิดโลภะ โทสะ โมหะ ขึ้นมา หลังจากรับอารมณ์มาเป็นเวทนาแล้ว ๓๕๐
"ตัวตนมี" เมื่อเกิดตัณหาแล้วขาดสติ; มีตัวตนแล้วก็มีอะไรเป็นของตน ๓๕๑
ฝึกให้มีสติเมื่อมีการสัมผัส จะทำให้ไม่เกิดความทุกข์ ๓๕๒
ที่บ้านก็บวชได้ บวชได้อย่างยิ่ง ถ้ามีสติสมบูรณ์ในการลากพาเอาปัญญามา ๓๕๓
ฝึกให้มีสติให้มาก และละอายอย่างยิ่งเมื่อเผลอสติ จะทำให้ไม่เผลอสติ ๓๕๔
ผู้มีธรรมะ จะมีหิริและโอตตัปปะประจำตัวด้วย ๓๕๕
ความหมายที่ดีที่สุดของสมาธิ คืออะไร? ๓๕๖
สมาธิทุกรูปแบบ ถ้าถูกต้องแท้จริงจะมีนิพพานเป็นอารมณ์ ๓๕๗
ในการทำการเลี้ยงชีวิตอยู่ สามารถมีนิพพานเป็นอารมณ์ได้ ๓๕๘
ความหมายของการมีสติ และความหมายของการมีสัมปชัญญะ ๓๕๙
ฝึกสมาธิให้ได้ทั้ง ๓ กาล จะทำอะไรไม่ผิด ๓๖๐
วิธีฝึกให้มีสมาธิขณะทำงาน และทำงานอยู่ก็ทำสมาธิได้ ๓๖๑
ตัวอย่างหลักการฝึกสมาธิขณะทำหน้าที่การงาน ๓๖๒
บางชนิดเป็นการบวชแบบอยู่ที่บ้าน มีโอกาสประพฤติศีล สมาธิ ปัญญา ได้มากมาย ๓๖๓
ปัญญาต้องรอบรู้ทุกอย่างที่ควรรู้ แต่อย่ารู้ชนิดเป็นตัวกูของกู ๓๖๔
"เรื่องแม่ไก่กกไข่" เป็นอุปมาของการเพียรปฏิบัติธรรมไปโดยไม่ต้องหวังเวลาบรรลุ ๓๖๕
การบวชชนิดบวชอยู่ที่บ้าน ต้องเกี่ยวข้องอะไรๆด้วยปัญญา ๓๖๖
หลักการของผู้มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ๓๖๗
บวชแบบอยู่ที่บ้านถ้าทำได้จริง จะมีผลดีกว่าบวชอยู่วัดอยู่ป่าแต่ไม่ทำจริง ๓๖๘

ลักษณะสรุปการมีชีวิตชนิดเป็นการบวชอยู่ที่บ้าน ๓๖๙
ปฏิบัติกรรมฐานในวัดในป่า ก็ปฏิบัติระวังให้อินทรีย์ ๕ เป็นไปอย่างเต็มที่ ๓๗๐
ถ้าทำได้ปฏิบัติได้, บวชอย่างอยู่ที่บ้าน น่าอัศจรรย์กว่าบวชอย่างอยู่วัด ๓๗๑

๑๓. คู่มือศึกษาในส่วนปฏิเวธ.

เดี๋ยวนี้มีอะไรปนกันอยู่:บวชอยู่ที่บ้านทำดุจอยู่วัด, บวชอยู่วัดทำเหมือนบวชอยู่ที่บ้าน ๓๗๒
พระสูตร ที่พระพุทธเจ้าตรัสให้รู้จักความหมายของการบวชที่แท้จริง ๓๗๓
"อหังการมมังการมานานุสัย" : คำที่ควรจำไว้ให้แม่น ให้คล่องปากคล่องใจ ๓๗๔
พระดำรัสที่ตรัสถึงเรื่องผู้ฟังธรรมแล้วเกิดศรัทธาออกบวช ๓๗๕
ใจความที่ดีที่สุด ที่บอกให้รู้ว่าบวชกันทำไม? ๓๗๖
อยู่บ้านหรืออยู่วัด หลักสำคัญอยู่ที่ประพฤติพรหมจรรย์ ๓๗๗
"ตัวกู-ของกู" ถอดความสั้น ๆมาจาก "อหังการมมังการมานานุสัย" ๓๗๘
หลักของการอยู่คนเดียว กับการอยู่หลายคน ตามภาษาธรรม ๓๗๙
อะไรๆที่ไปมีจิตยึดมั่น จะเกิดทุกข์ทั้งนั้น ๓๘๐
การปฏิบัติดับทุกข์ คือการจัดการกับอหังการมมังการ ๓๘๑
แม้บวชแล้วไปอยู่ป่าลึกคนเดียว ถ้ายังปรารภเรื่องตัวตนก็เท่ากับอยู่กับคนมาก.... ๓๘๒
การบวชแท้จริงในภาษาคน ต้องมีความหมายของการบวชภาษาธรรมรวมอยู่ด้วย ๓๘๓
ลักษณาการแห่งการถึงพร้อมด้วยศีล ๓๘๔
ลักษณาการแห่งการถึงพร้อมด้วยศีล (ต่อ) ๓๘๕
ลักษณาการแห่งการถึงพร้อมด้วยศีล (ต่อ) ๓๘๖
ลักษณะของผู้อยู่อย่างมักน้อยสันโดษ ๓๘๗
ลักษณะผู้สำรวมอินทรีย์ ๓๘๘
การมีสติสัมปชัญญะในทุกอิริยาบถ ๓๘๙
ลักษณะแห่งการได้ที่ทำความเพียร ๓๙๐
ลักษณะของการทำการละนิวรณ์ ๕ .... ๓๙๑

ความหมายของการละนิวรณ์ ๕ .... ๓๙๒
การต่อสู้กับนิวรณ์ คือการรบกับข้าศึกประจำวันของผู้ปฏิบัติธรรม ๓๙๓
พุทธภาษิตว่าด้วยลักษณาการแห่งการบรรลุรูปฌาน ๔ .... ๓๙๔
ความหมายของผู้บรรลุรูปฌานที่ ๑-๒ .... ๓๙๕
ความหมายของผู้บรรลุรูปฌานที่ ๓-๔ .... ๓๙๖
บรรลุรูปฌานแล้วน้อมจิตให้บรรลุอาสวักขยญาณได้เลย ๓๙๗
ขั้นตอนสำคัญที่ถอนตัวกู-ของกู ได้หมด ๓๙๘
จุดใหญ่สำคัญที่ตรัสยกขึ้นมาให้ภิกษุสอบถามผู้มากล่าวว่าบรรลุพระอรหันต์แล้ว ๓๙๙
เรื่องบ้านเรื่องป่า ลืมบ้างก็ได้ เอาแต่ละนิวรณ์ละกิเลสลงไปตรงๆก็แล้วกัน ๔๐๐
เรื่องอริยสัจจ์ ๔ ตรัสว่าเป็น*เรื่องตถา (: เรื่องเช่นนั้นเอง)* ๔๐๑

หินโค้ง ๕ มกราคม ๒๕๒๘

ข้อความเบื้องต้นของคู่มือพุทธศาสนา ตอน ๑.

[: เรื่องหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ทั่วไป ที่ต้องรู้ต้องเข้าใจ เกี่ยวกับพุทธศาสนา.]

[ตอน ๑ มี ๕ หัวข้อ : (๑) – (๕).]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์วันนี้ เป็นวันแรกของปีใหม่ แล้วก็เป็นครั้งแรกของ*ภาคมาฆบูชา;* อาตมามีความตั้งใจว่า จะบรรยายเป็นคำบรรยายชุด สักชุดหนึ่ง เรียกว่า***คู่มือพุทธศาสนา,*** (หรือ***คู่มือศึกษาพุทธศาสนา,*** หรือ***คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา,***)* โดยแบ่งแยกออกเป็น ๓ ส่วน คือ**คู่มือ(ศึกษา)การศึกษาพระพุทธศาสนา, คู่มือ(ศึกษา)การปฏิบัติพระพุทธศาสนา,** และ**คู่มือ(ศึกษา)การวัดผลในพุทธศาสนา;** เป็น ๓ ส่วนด้วยกัน, ดังนี้; ท่านที่คุ้นเคยกับ***ภาษาธรรมะ*** ย่อมทราบได้ดีว่า หมายถึงเรื่อง**ปริยัติ ปฏิบัติ** และ**ปฏิเวธ**นั่นเอง. เราจะมีคู่มือทางปริยัติ เรียกว่า **คู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนา** (หรือคู่มือวิธีการศึกษาพุทธศาสนา ตอนเกี่ยวกับการศึกษาพระพุทธศาสนา

---

* ดูข้อความเชิงอรรถ ๑. ที่ท้ายเล่มหนังสือนี้.

หรือคู่มือการศึกษาพุทธศาสนาในแง่ปริยัติ), จะมีคู่มือทางการปฏิบัติ เรียกว่า**คู่มือการปฏิบัติพระพุทธศาสนา** (หรือคู่มือวิธีการศึกษา ตอนเกี่ยวกับการปฏิบัติพระพุทธศาสนา หรือคู่มือการศึกษาพุทธศาสนาในแง่ปฏิบัติ), และมีคู่มือทางปฏิเวธ เรียกว่า**คู่มือการวัดผลในพระพุทธศาสนา** (หรือคู่มือศึกษาการวัดผลในพระพุทธศาสนา หรือคู่มือศึกษาในส่วนปฏิเวธ หรือคู่มือการศึกษาพุทธศาสนาในแง่ปฏิเวธ).

เหตุผลที่ให้มีการบรรยายธรรมชุดนี้.

ทำไมจะต้องมีคำบรรยายชุดนี้ ในลักษณะอย่างนี้ ? ข้อนี้เป็นผลเนื่องมาจากการศึกษาสังเกตและรู้สึกเป็นเวลาสิบ ๆ ปี หรือหลายสิบปีมาทีเดียว สังเกตเห็นในข้อที่ว่า **สมาชิกหรือพุทธบริษัทเรายังมีความรู้ที่กวัดแกว่ง ไม่แน่นอน ไม่มีแนวที่แน่นอน** ยังไม่ค่อยจะจับต้นชนปลายกันให้เข้ารูปเข้ารอยกันให้ดีที่สุด ให้สะดวกที่สุด ให้แนบเนียนที่สุด, ซึ่งเป็นเหตุให้ได้ใหม่ลืมเก่า หรือได้ฟังเรื่องใหม่ก็ลืมเรื่องเก่า แล้วไม่ค่อยจะเกาะอาศัยติดกันอยู่ได้, **เพราะว่าไม่มีสิ่งที่เรียกว่าคู่มือ**. แต่อยากจะบอกให้ทราบว่า **เรื่องที่จะเอามากล่าวในวันนี้ ซึ่งเป็นการบรรยายครั้งแรกนั้น ก็จะเป็นเรื่องที่ท่านทั้งหลายรู้สึกเบื่อหน่ายก็ได้**; เพราะมันเป็นเรื่องที่ซ้ำ หรือค่อนข้างจะซ้ำ หรือพูดเรื่องที่เคยพูดกันมาแล้วบ้าง พูดเรื่องที่รู้อยู่ดีแล้วบ้าง แต่ว่าจับต้นชนปลายกันไม่ค่อยจะถูก. ดังนั้นอย่าหวังที่จะรู้เรื่องลึกซึ้งหรือแปลก ในการบรรยายตอนแรก ๆ ซึ่งเป็นเหมือนข้อความเบื้องต้น เป็นข้อความที่จะต้องพูดกันทั่วไปในเบื้องต้น, หรือเป็นเหมือนการตระเตรียมว่าเราจะเตรียมเรื่องที่จะศึกษากันนี้อย่างไร.

เมื่อมองเห็นอย่างนี้ก็รู้สึกว่า ควรจะมีหนังสือสักเล่มหนึ่งในลักษณะที่เป็น

คู่มือ ก็เลยนึกออกว่าควรจะเป็นหนังสือชื่อว่า ***คู่มือพุทธศาสนา,*** ซึ่งจะขอบรรยายข้อปลีกย่อยหรือที่เป็นเรื่องประกอบของเรื่อง เพื่อจะได้รูปโครงที่ชัดเจน; ขอให้ทนฟัง แล้วอาจจะเป็นเรื่องที่รู้อยู่แล้วก็ได้ เป็นเรื่องที่เคยฟังแล้วก็ได้. แต่ถึงอย่างไรก็ดี เชื่อว่า**เป็นเรื่องที่ยังไม่ค่อยจะเคยได้คิดได้พิจารณากันอย่างลึกซึ้ง** ด้วยความเข้าใจเสียว่ามันง่ายเกินไป หรือว่ามันเป็นผิวเปลือกเกินไป ไม่มีความสำคัญอะไรก็ได้.

ข้อความที่ควรรู้ประกอบเบื้องต้น ก่อนการรู้หลักใหญ่ของพุทธศาสนา.

[๒๒ ข้อ.]

อาตมาจะต้องขอถือโอกาสบรรยายสักครั้ง หรือสองครั้ง (๔ ครั้งบรรยาย) ด้วย **ข้อความที่เป็นส่วนประกอบของเรื่อง** (๒๒ ข้อ) **เพื่อเตรียมที่จะได้พูดตัวเรื่อง** (คือหลักใหญ่หลักสำคัญของพุทธศาสนา ๓ เรื่อง : ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ) **ให้ชัดเจน.**

คู่มือคืออะไร ?

(๑) **ข้อแรก**ที่จะพูด คือคำว่า **คู่มือ.** หลายคนก็ได้ยินคำว่า "คู่มือ", และรู้อยู่ว่า "**คู่มือคืออะไร ?**" แต่ยังไม่หมดก็ได้; ดังนั้น ขอให้เข้าใจเสียให้หมดว่าคู่มือ ๆ นี้คืออะไร : **คู่มือที่จะใช้ค้นคว้าเรื่องที่ยังไม่เคยรู้ก็มี, คู่มือเรื่องที่จะดึงเอามาใช้ในที่เฉพาะหน้าอย่างถูกต้อง รวดเร็ว ทันควันก็มี,** และ**เป็นสิ่งที่ใช้ได้ด้วยความแม่นยำและแน่นอน เพราะว่ามันเป็นคู่มือ.** ***อะไร ๆ ที่เรียกว่าคู่มือแล้ว มันก็เป็นของที่ใช้ให้สำเร็จประโยชน์ ได้ยิ่งกว่าสิ่งที่ไม่ได้เป็นคู่มือ***

หรือไม่มีคู่มือ.

พุทธบริษัทเรายังไม่รู้ว่าจะใช้หนังสือเล่มไหนเป็นคู่มือ; เมื่ออาตมาถูกถามว่าจะให้อ่านหนังสือเล่มไหน, เรื่องอะไร, ซึ่งจะเป็นเรื่องที่สมบูรณ์ครบถ้วนที่สุดทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ? ก็เลยตอบไม่ได้; ได้แต่ตอบว่า มีมากเกินไปจนไม่รู้ว่าจะแนะว่าควรจะศึกษาเรื่องอะไรเป็นเรื่องเบื้องต้น และเป็นหลักยืนอยู่ตลอดที่จะมีการศึกษา. รู้สึกว่ามันมากไปเสียแล้ว : ที่พูดหรือเขียนหรือพิมพ์ขึ้นไว้นี้ ดูจะมากไปเสียแล้ว, พอจะเอาขึ้นมาเป็นคู่มือสักเล่มหนึ่งกลับไม่มี. นี่เป็นเหตุให้นึกถึงความเหมาะสมที่จะทำให้มีหนังสือขึ้นมาสักเล่มหนึ่ง สำหรับ**ใช้เป็นคู่มือได้โดยตลอด**, "โดยตลอด" คือตั้งแต่ต้นจนปลาย; แล้วก็มี**เรื่องสมบูรณ์อาศัยเป็นหลักเป็นเกณฑ์ ได้โดยแท้จริง**.

ถ้าเรามีคู่มือมันก็ง่ายในการที่จะ**ค้นหาคำตอบ** หรือในการที่จะ**ใช้หัวข้อธรรมะนั้น ๆ ให้ตรงจุด** ตรงความหมายของเรื่องที่ได้เกิดขึ้น; **หยิบคว้ามาได้โดยสะดวก** ไม่ปนเป ไม่ฟั่นเฟือน ไม่เลอะเลือน. นี่คือสิ่งที่จะเรียกว่า**คู่มือ** แล้วก็เป็นสิ่งที่จะมีคุณสมบัติเต็มที่ เพราะว่ามันเป็นการเตรียมอย่างดีสำหรับจะเอามาใช้เป็นคู่มือ.

ความหมายแท้จริงของ "การศึกษา".

(๒) ทีนี้ ก็มาถึงคำว่า **การศึกษา.** คำว่า "การศึกษา" นี้ เคยพูดมาบ้างแล้วว่า **เรายังมีความเข้าใจผิดกันอยู่มาก** ว่าการศึกษา**หมายถึงอะไรที่มันผิวเผินเกินไป ยังไม่ใช่การศึกษา**. ส่วนใหญ่ก็มักจะหมายถึงการเรียนหนังสือ;

อะไร ๆ รวมอยู่ในการเรียนหนังสือเป็นการศึกษา; เรียนในโรงเรียนหรือในสถานที่เรียนด้วยตำราเรียน แล้วก็จำได้ แล้วก็พอจะคิดเป็นบ้างจากแนวที่ได้เรียนมาแล้ว แล้วก็เรียกว่าการศึกษา; และยังมีจุดมุ่งหมายไม่ถูกตรงตามที่มนุษย์ควรจะมี.

พูดไปก็เหมือนกับดูถูก ดูหมิ่นกันเกินไป ว่า**การศึกษาในโลกนี้ มีอยู่อย่างไม่ถูกตรงตามที่มนุษย์ควรจะมี** จึงมีปัญหาเหลืออยู่มากมาย, ปัญหาใหม่ ๆ ก็เกิดขึ้นมาอีกมากมาย; เพราะเหตุว่าการศึกษามันยังไม่ถูก ไม่ตรงตามที่มนุษย์ควรจะมี. แต่เดี๋ยวนี้จะพูดกันเฉพาะคำว่า **ศึกษา ๆ โดยคำพูด**นี้ก่อน. บางคนอาจจะไม่เห็นด้วยตามที่จะพูดนี้ก็ไม่เป็นไร แต่ขอให้เอาไปคิด ถ้ามันสำเร็จประโยชน์ก็ควรจะถือว่าถูกต้อง.

คำว่า "ศึกษา" นี้ ***ในภาษาศาสนาหมายถึงการประพฤติ หรือการปฏิบัติ หรือการกระทำ,*** ไม่ได้หมายถึงการเล่าเรียนโดยส่วนเดียว. คำว่า "ปริยัติ" นี้ ก็เป็นการศึกษา, แต่ไม่ถูกต้อง ไม่สมบูรณ์; **คำว่า "ปฏิบัติ" นั่นเป็นคำที่ถูกต้องและสมบูรณ์ สำหรับคำว่าการศึกษา**. จะขอถือโอกาสเอาตามตัวหนังสือ. **สิกขา** : **สิกฺขา**ในภาษาบาลี หรือ**ศิกฺษา**ในภาษาสันสกฤต หรือ**ศึกษา**ในภาษาไทย; ๓ คำนี้มันก็คำเดียวกันแหละ. ถอดรูปออกมาได้ว่า **สะ** คำหนึ่ง; แล้วก็ **อิกขะ**, โดยบาลีว่า อิกฺข, หรือโดยสันสกฤตว่า อิกฺษ, แล้วแต่จะใช้สันสกฤตหรือใช้บาลี คำหนึ่ง. มันประกอบขึ้นด้วยคำ ๒ คำคือ สะ กับ อิก-ขะ, อิกขะ แปลว่า เห็น, สะ นั้นแปลว่า **เอง** แต่**เอง**ในหลาย ๆ ความหมาย **คือทำด้วยตนเอง ทำเพื่อตนเอง ทำในตนเอง ทำแก่ตนเอง** อะไรก็ได้, ใช้คำว่า เอง. อิกขะ นี้แปลว่า**เห็น**, ไม่ได้แปลว่า**ดู**เฉย ๆ; เพราะว่า การดูนั้นบางทีก็ไม่เห็น, **ต้องเป็นการดูที่ถูกต้องแล้วเห็น** เมื่อเห็นแล้วจึงจะเรียกว่าเห็น.

มันรวมกันอยู่คำว่า**ดูกับเห็นนี้**, เอายอมให้ไปด้วยกันว่า**มีทั้งดูและทั้งเห็น**; แต่สำเร็จประโยชน์**ต่อเมื่อเห็น**.

ดูที่ไหน ? **การศึกษานี่**ดูที่ไหน ? ก็ตอบอย่างชาววัดว่า **ดูในตนเอง**. ถ้าตอบอย่างชาวบ้านก็ดูทั่วโลก, เขาก็ดูทั่วโลก; เพราะเขามองทั่วโลก จะศึกษากันทั่วโลก เรื่องมันก็ไปทั่วโลก. แต่ในทางภาษาวัดนี้ **ดูข้างใน คือดูตัวเอง ดูในตัวเอง**; เพราะว่า ปัญหาที่มันจะเกิดขึ้นน่ะมันเกิดขึ้นแก่ตัวเอง ในตัวเอง, หรือแม้มันจะเกิดข้างนอก มันก็ต้องเข้ามาสู่ตัวเองเสียก่อน มันจึงจะมีเรื่องมีราว หรือเป็นผลเป็นอะไรขึ้นมาได้; ดังนั้น ดูที่ตัวเองก็พอ, ดูในตัวเอง.

แล้วก็**ใครจะเป็นผู้ดู** ? มันก็ตัวเองอีกนั่นแหละ, ตัวเองซึ่งเป็นตัวเจ้าของเรื่อง หรือเป็นตัวเจ้าทุกข์ นั่นแหละดู ๆ, ดูด้วยตนเอง แล้วก็ดูซึ่งตัวเอง ดูในตัวเอง; แล้วก็ใคร่ครวญ ใคร่ครวญ, ในการดูก็ใคร่ครวญซึ่งตนเอง ใคร่ครวญด้วยตนเอง.

แล้ว**ดูทำไม** ? **เพื่อประโยชน์อะไร** ? มันก็เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง. ข้อนี้มันไม่ต้องอธิบาย; ใคร ๆ ก็ต้องการประโยชน์เพื่อตนเอง. ยิ่งตนเองที่กำลังมีปัญหา คือมีความทุกข์ยุ่งยากไปหมด มันก็ยิ่งต้องการที่จะแก้ปัญหาของตัวเอง มันจึงทำเพื่อตัวเอง.

สรุปความว่า **การกระทำในทางจิตใจ คือการดูนี่ : ซึ่งตนเอง ในตนเอง ด้วยตนเอง และก็เพื่อตนเอง**; มี***ตัวเอง***ทั้งนี้. ถ้า***อื่น ๆ*** แล้วก็ไม่เป็นการศึกษาธรรมะ. **ถ้าเป็นการศึกษาธรรมะแล้ว** ก็ต้องเอง คือทำด้วยตนเอง,

ด้วยตนเอง โดยตนเอง เพื่อตนเอง ซึ่งตนเอง. เรามีการศึกษากันอย่างนี้หรือเปล่า ? การที่ให้เรียนท่องจำ ไม่มีความหมายอย่างนี้เลย; แม้จะเอาเรื่องของตัวเองมาให้ท่องจำมันก็ไม่เห็น มันก็ไม่เห็นด้วยตนเอง. **ยิ่งเรียน จะยิ่งไม่รู้จักตัวเอง ไปรู้จักไอ้สิ่งภายนอก อันไม่มีที่สิ้นสุดเสียมากกว่า** จึงเรียกว่ายังไม่ถูกตรงกับความหมายของคำว่า**สิกขา**ในภาษาวัด ภาษาชาววัด. ท่านลองคิดดูเถิดว่า **สิกขาในความหมายอย่างนี้**มันไม่มีในภาษาไทยนะ; จึงใช้คำเดิมดีกว่า, ใช้คำเดิมว่าสิกขา ๆ ไปดีกว่า หรือศึกษาก็ได้. ถ้าไปแปลเป็นภาษาต่างประเทศ เช่นภาษาอังกฤษ เป็นต้น เข้าใจว่าคงจะแปลยาก คงจะหาคำไม่ได้ก็ได้, หรือได้มันก็ไม่ครบถ้วน คือไม่ถึงกับว่า**เป็นการศึกษาซึ่งตนเอง ภายในตัวเอง ด้วยตัวเอง โดยตัวเอง ตามที่เป็นจริงอยู่ในตัวเอง** แล้วก็**เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง**. ถ้าการศึกษายังไม่เป็นไปในลักษณะอย่างนี้ ก็ยังไม่ชื่อว่าการศึกษาตามความหมายของพุทธศาสนา. ที่ว่า**การศึกษาไม่ใช่การเล่าเรียน, แต่เป็นการปฏิบัติ**นั้น เพราะว่า ถ้ายังไม่เป็นตัวการปฏิบัติ มันไม่มีทางที่จะรู้สึกต่อสิ่งนั้นด้วยจิตใจ; เล่าเรียนมาอย่างท่องจำ ๆ มันก็จำได้ แต่มันไม่ถึงตัวจุดของความจริงว่ามันเป็นอย่างไร, **มันต้องสัมผัสด้วยจิตใจของผู้ที่ได้ปฏิบัติลงไปแล้ว**.

"ศึกษา"ในพุทธศาสนามี ๓ อย่าง.

ในพุทธศาสนา**มีสิกขาอยู่ ๓** : **ศีลสิกขา** -ศึกษาเรื่องความปกติในส่วนภายนอก คือกายหรือวาจา; **สมาธิสิกขา**หรือจิตตสิกขา นี่ศึกษาในส่วนภายในคือจิตใจ, ศึกษาความถูกต้องหรือภาวะแห่งความถูกต้องดีถึงที่สุด ของจิตใจ; แล้ว**ก็ปัญญาสิกขา** -ศึกษาให้รอบรู้ในส่วนสติ ปัญญา ที่จะรู้ได้ด้วยจิตใจ ที่จะเป็นผลเกิดแก่จิตใจ. **(สิกขา ๓ นั้น) เพื่อความถูกต้อง ๓ ประการ** : -- คือถูกต้อง

ทางกาย ทางวาจา กระทั่งทางวัตถุก็ได้ด้วย (คือถูกต้องด้วย) : พูดตามลำดับก็ว่า *ถูกต้องทางวัตถุ* เช่นเงิน ทอง ข้าวของ บ้านเรือน เป็นต้น, แล้วก็*ถูกต้องทางร่างกาย* เนื้อตัว เป็นต้น, แล้ว*ถูกต้องทางคำพูด* การพูดจาซึ่งอยู่ที่เนื้อที่ตัวเป็นต้น, ***นี้เรียกว่าถูกต้องทางฝ่ายกาย;*** แล้วก็ทำสมาธิสำเร็จเป็นจิตตสิกขาก็ถูกต้องทางจิตมีจิตถูกต้อง มีจิตอบรมถึงที่สุดที่จะใช้ประโยชน์อะไรทางจิตให้ถึงที่สุด, ***นี้เรียกว่า ถูกต้องทางจิต;*** แล้วก็ศึกษาที่ความจริง รู้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง, นี่มันก็***เป็นการถูกต้องของสติปัญญา,*** ไม่ใช่ถูกต้องของจิต. ถูกต้องของจิตนั้น เพียงแต่ว่ามีจิตสมประกอบถึงที่สุด มีสมรรถภาพถึงที่สุด ในส่วนจิต นั้นเรียกว่าถูกต้องของจิต. ทีนี้ ถูกต้องของสติปัญญานั้น หมายความว่าอะไรเป็นอะไร อะไรเป็นอะไร; หรือว่าถูกต้องตามที่เป็นจริงจนสามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ได้; นี่ถูกต้องของสติปัญญา.

ดังนั้น สรุปความได้ว่า **สิกขา ๓ อย่างนั้น คือทำเพื่อให้รู้ความถูกต้องทางกาย, ให้รู้ความถูกต้องทางจิต, ให้รู้ความถูกต้องทางสติปัญญา;** ครบถ้วนแล้วก็เรียกว่า**มีสิกขา.** ในโลกนี้ จัดการศึกษากันเพื่ออย่างนี้หรือเปล่า ? ผู้ที่เชี่ยวชาญการศึกษาก็ดูเอาเอง; อาจจะมีบ้างกะปริบกะปรอย. เพราะว่า การศึกษาส่วนใหญ่ในโลกนี้ มันเพื่อผลทางวัตถุ พูดกันตรง ๆ ก็ว่าเพื่อ*ผลทางเศรษฐกิจ* จึงไม่คำนึงถึงเรื่องข้อเท็จจริงอะไรของธรรมะนัก, เอาแต่ว่าทำอย่างไรมันจะสำเร็จประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือว่าเป็นอาชีพได้; มันจึงมีแต่**การศึกษาเรื่องอาชีพ** อะไร ๆ ก็เป็นไปเพื่ออาชีพ ตั้งแต่เบื้องต่ำจนถึงที่สุดก็ล้วนแต่เป็นไปเพื่ออาชีพ; ไม่ได้คิดนึกแม้ที่สุดแต่ว่า**เราจะศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ให้มันถูกต้อง** อย่างนี้มันไม่มีในหลักสูตรศึกษาของชาวโลก, ไม่มีอะไรที่จะแบ่งไว้ว่า **ศึกษาเพื่อความเป็นคนให้ถูกต้อง เป็นมนุษย์ให้ถูกต้อง แล้วอยู่เหนือปัญหาทั้งหลายทั้ง**

ปวงที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์, ไม่เคยมี; มีแต่ค้นคว้าไป ศึกษาไป อย่างละเอียดลึกซึ้งกว้างขวางพิสดาร ในส่วนที่จะนำมาซึ่งประโยชน์ ประโยชน์แก่เศรษฐกิจซึ่งถือว่าเป็นกำลังใหญ่สำหรับความรอดชีวิตทั้งของตนเองและของประเทศชาติ; มันก็เลยไม่ตรงกัน. เรายังมีการศึกษาชนิด "เป็นทาส", คำหยาบสักหน่อย, เป็นทาสของเศรษฐกิจ; **การศึกษาที่ยังเป็นทาสของเศรษฐกิจ**ซึ่งยังเป็นทาสของการเมืองหรือเป็นทาสของอะไรต่อ ๆ ไปตามลำดับ, **ไม่เป็นการศึกษาอิสระ**.

ถ้าเป็นการศึกษาอิสระ ก็ต้องเพื่อจะแก้ปัญหาที่มนุษย์มีอยู่จริง มีอยู่อย่างลึกซึ้ง คือความทุกข์ความทนทรมานอย่างละเอียดที่สุด อันมีอยู่ในชีวิตนั้นเอง. การศึกษาในโลกนี้ยังพูดไม่ได้ว่า **ศึกษาชีวิต เพื่อรู้จักชีวิต เพื่อรู้จักรากฐานของชีวิตหรือดำเนินชีวิตหรืออยู่เหนือปัญหาทั้งหลายทั้งปวงของชีวิต**, ยังพูดไม่ได้; ยังมีแต่การศึกษาที่เป็นประโยชน์แก่เศรษฐกิจ ดังกล่าวแล้วเป็นส่วนใหญ่. นี่เรามาทำความเข้าใจกันในข้อที่ว่า การศึกษานั้นคืออะไร มันอาจจะพูดได้หลายอย่าง พูดได้หลายวิธีพูด; **แต่ให้มันสำเร็จประโยชน์ตรงที่ว่า สามารถขจัดปัญหาของมนุษย์ออกไปให้หมดสิ้น ไม่มีปัญหาใดเหลืออยู่เลย; นั่นแหละจึงเป็นการศึกษาที่ถูกต้องและสมบูรณ์**. ถ้ามนุษย์ยังเต็มไปด้วยปัญหาก็ไม่ถูกต้อง, ยิ่งมีการศึกษายิ่งเพิ่มปัญหามันก็น่าสงสาร มันน่าสงสาร; ยิ่งมีการศึกษามาก ๆๆ มันยิ่งเข้าไปในบ่วงของปัญหา ซึ่งสลับซับซ้อนกันจนแก้ไม่ได้.

เราพอจะพูดได้กระมังว่า เมื่อมนุษย์โลก โลกนี้ยังไม่เจริญน่ะ ปัญหาในโลกไม่ค่อยมี; เดี๋ยวนี้ โลกเจริญด้วยการศึกษา ปัญหาเยอะแยะไปหมดจนแก้ไม่ไหว แล้วก็แก้ไม่ได้ แล้วก็เต็มไปด้วยปัญหาซึ่งทำให้เกิดการกระทำที่ผิดพลาด เป็นความทุกข์ทรมาน เป็นโลกแห่งความยุ่งยากทนทุกข์ทรมาน **ดูแล้วน่าเบื่อหน่าย**

น่าสงสาร. นี่ผลของการที่ไม่มีการศึกษาให้ถูกต้องกับเรื่องของเจ้าของ; เจ้าของนะคือธรรมชาติ ธรรมชาติทั้งหลายตามที่เป็นอยู่อย่างไร มันมีกฎเกณฑ์ของมันเอง. **ถ้าเราไม่มีความรู้ถูกต้องเกี่ยวกับธรรมชาติ เราก็จะควบคุมธรรมชาติไม่ได้**, มันก็เกิดเป็นพิษขึ้นมา เกิดเป็นอุปสรรคขึ้นมา เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา; โลกนี้จึงเป็นโลกที่เต็มไปด้วยปัญหา อยู่ด้วยความหวาดกลัวว่าจะวินาศ เป็นโลกที่มีการเป็นอยู่ด้วยความหวาดกลัวที่ว่าความวินาศจะมาถึงเมื่อไร; นี่จบมาอยู่ด้วยเรื่องของความกลัวที่ทรมานจิตใจจนคนเป็นโรคประสาทหรือเป็นบ้ามากขึ้น ๆ เพราะเหตุนี้เอง; แล้วจะไปโทษใคร จะไปแก้ไขที่ตรงไหน **ถ้าไม่แก้ไขให้มันเกิดความถูกต้องในส่วนจิตใจเสียส่วนใหญ่, ให้เกิดความถูกต้อง ๓ ประการ**ดังที่กล่าวมาแล้ว คือศีลสิกขา -ถูกต้องทางกาย, จิตตสิกขา -ถูกต้องทางจิต, ปัญญา-สิกขา -ถูกต้องทางวิชชาความรู้ ซึ่งเป็นความลับของธรรมชาติ.

นี่อาตมา**มองความหมายของคำว่า "ศึกษา" อย่างนี้** แล้วก็จะ**ทำคู่มือการศึกษาพุทธศาสนา**.

ใครควรเป็นนักศึกษาพุทธศาสนา ?

(๓) ทีนี้ ก็มาถึงคำว่า**นักศึกษา**. ใครเป็นนักศึกษาพุทธศาสนา ? คุณย่า คุณยาย คุณตา คุณปู่ นี้เป็นนักศึกษาพุทธศาสนาหรือเปล่า ? หรือว่าเด็ก ๆ เป็นนักศึกษาพุทธศาสนาหรือเปล่า ? หรือว่า***ใครควรจะเป็นนักศึกษาพุทธศาสนา ?*** ถ้าพูดตามความเหมาะสมมันก็ต้องว่า **ผู้ที่อยู่ในลักษณะที่เจริญด้วยสุขภาพอนามัยทางกายและทางจิต มีความรู้พื้นฐานในทางธรรมชาติเพียงพอแล้วก็ผ่านโลก ผ่านชีวิตมานานเพียงพอ; คนเหล่านี้แหละจะเป็นคน**

ที่เหมาะสำหรับที่จะเป็นนักศึกษาพุทธศาสนา. ทีนี้ เรายังไม่ได้คนอย่างนี้มาเป็นนักศึกษาพุทธศาสนา; มันมีแต่เรื่องตามประเพณี ตามประเพณีใครอยากเรียนก็เรียน : เด็กอยากเรียนก็เรียน, ผู้ใหญ่อยากเรียนก็เรียน, คนแก่ก็เรียนตามแบบของตน ๆ. **ผู้ที่จะศึกษาพุทธศาสนาได้ดี ต้องเป็นผู้ที่ศึกษาชีวิตมาพอสมควรแล้ว** รู้จักสิ่งที่เรียกว่าชีวิตมาพอสมควรแล้ว มันจึงจะพบปัญหาของชีวิต; แล้วก็ศึกษาพุทธศาสนาเพื่อจะแก้ปัญหาเหล่านั้นเสีย.

เดี๋ยวนี้ เราอยากจะให้เรียนกันทุกคน นับตั้งแต่เด็ก ๆ ขึ้นไปก็เรียนพุทธศาสนา มันจึงดูเป็นเรื่องที่ชอบกล **จะว่าผิดก็ผิดจะว่าถูกก็ถูก**; จะว่าผิดมันยังผิดฝาผิดตัว เด็กยังไม่รู้เรื่องอะไรเลยเกี่ยวกับชีวิต จิตใจ เรื่องโลก เรื่องอะไรไม่รู้เลย, มันก็ยังไม่ถูก; แต่ว่าถ้าเรียนไว้ เตรียมไว้ มันก็สำหรับจะศึกษาต่อไปข้างหน้าได้ดี, มันก็ถูกเหมือนกัน. แต่มัน**ควรจะปรับปรุงหลักสูตรสำหรับเด็ก ๆ ศึกษาพุทธศาสนานั้นให้เหมาะสม**; จนกระทั่งว่าเป็นวัยรุ่น เป็นหนุ่ม เป็นสาว ก็มีการปรับปรุงไว้ให้เหมาะสมสำหรับจะศึกษาพุทธศาสนา, มีหนังสือ มีคู่มือที่เหมาะสม; นี่ที่นี้จะเป็นพ่อบ้านแม่เรือน ก็ต้องมีการศึกษาที่เหมาะสม; จะเป็นคนเฒ่าคนแก่ในที่สุด ก็มีการศึกษาที่เหมาะสม,

ผู้รู้จักชีวิตในแง่ความทุกข์ เหมาะเป็นนักศึกษาพุทธศาสนา.

ถ้าพูดอย่างกำปั้นทุบดินนั้น มันต้องพูดว่า **ผู้ที่มีความทุกข์ รู้จักชีวิตในแง่ของความทุกข์ รู้จักความทุกข์ในชีวิตอยู่โดยประจักษ์; คนนี้แหละเหมาะสมสำหรับจะเป็นนักศึกษาพุทธศาสนา**. แต่เราทำอย่างนั้นไม่ได้, เราก็ไม่อาจจะทำอย่างนั้นหรือเพียงเท่านั้น; **เราต้องการให้ได้ศึกษาอย่างเหมาะสมสำ**

หรับแก่คนทุกชั้น ทุกวัย ทุกชั้น ทุกวัย. ลองคิดดูเถอะว่า มีการกระทำที่สำเร็จประโยชน์มากน้อยเพียงไร ในการที่จะจัดให้มีการศึกษาพุทธศาสนา อย่างถูกต้อง เหมาะสม ทุกชั้นและทุกวัย.

การศึกษาพุทธศาสนาก็เหมือนกันกับศาสนาอื่น ๆ : มีการ**ศึกษาตามธรรมเนียม** เพราะว่าลูกเกิดขึ้นมา หลานเกิดขึ้นมา ผู้ใหญ่ก็จัดการให้ศึกษาตามขนบธรรมเนียม ตามประเพณี ให้รู้อะไรไว้ก่อน โดยหวังว่ามันจะไปเป็นผลดีข้างหน้า; แต่เรื่องจะ*ผิด – ถูก เป็นไปได้หรือเป็นไปไม่ได้อย่างไร* นี้ยังไม่รู้ มันจึงเป็นเรื่องผิด ๆ เสียโดยมาก. จะยกตัวอย่างเช่นว่า **พุทธศาสนาสอนไปในลักษณะที่ไม่มีตัวตน, ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ของตน, ไม่ควรจะไปหลงใหลอะไรให้เป็นตัวตน – ของตน.** แต่พอลูกเด็ก ๆ คลอดออกมาโตขึ้นมา ก็ระดมกันสอนแต่ในทางที่มีตัวตน มีของตน, มีกูมีของกู; ให้ยึดถือเรื่องของตนจนเห็นแก่ตนร้อยเปอร์เซ็นต์. เด็ก ๆ ได้รับคำสั่งสอนเรื่องตัวตน เรื่องของตน, แม่ของกู บ้านของกู เรือนของกู อาหารของกู ตุ๊กตาของกู เสื้อผ้าของกูอะไรมันสอนแต่ในทางให้เป็นของตน; แล้วก็สอนให้ไปในทางเอาให้ดีที่สุด ให้แพงที่สุด ให้สวยที่สุด ให้ชนะใครหมดเลย; นี่สอนอย่างนี้. **นี้เรียกว่าเขาไม่ได้เตรียมเด็กขึ้นมาสำหรับให้เหมาะสมที่จะเป็นนักศึกษาพุทธศาสนาเลย;** เดินกันคนละทาง. ลูกเด็ก ๆ เหล่านั้นถูกสอนไปในทางให้มีตัวตน มีของตน; แต่**หลักพุทธศาสนาเป็นไปในทางที่จะเพิกถอนความยึดมั่นว่าตัวตน ว่าของตน.** นี่ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมบางอย่าง มันยังฝืนหรือทวนกระแสต่อพุทธศาสนา; ดังนั้น เด็ก ๆ หรือยุวชนของเราจึงไม่สามารถที่จะเป็นนักศึกษาพุทธศาสนา, เป็นหนุ่มขึ้นมาจะบวชจะเรียนมันก็เรียนไปตามธรรมเนียม ตามประเพณีอย่างเดียวกันอีก เรียนเหมือนเครื่องจักร, แล้วก็เรียนบวชเรียนโดยคิดว่าบวชเรียนแล้วก็พอ ๆ ได้บวชได้เรียนแล้วก็

พอ, จนกลายเป็นเครื่องวัด เหมือนกับเครื่องวัดการศึกษาอย่างหนึ่งว่าถ้าได้บวชแล้วก็พอ ได้บวชแล้วก็เป็นมนุษย์ เป็นคนที่ควรจะแต่งงานได้ อย่างนี้เป็นต้น.

คำว่านักศึกษาในโลกเดี๋ยวนี้ มีหลายอย่าง : ที่ศึกษาตามขนบธรรมเนียมประเพณีในศาสนา ที่บิดา มารดาได้ถืออยู่ก่อนแล้วนี้มันก็มี; ทีนี้ ข้ามศาสนาเช่นถือศาสนาอื่น มาถือพุทธศาสนาอย่างนี้ก็มากขึ้น ๆ. คนแตกตื่นมาศึกษาพุทธศาสนากันมากขึ้น นี้ด้วยอะไรก็เป็นสิ่งที่ควรจะวิจารณ์. เดี๋ยวก็จะได้วิจารณ์ดู; แต่นี่จะมองกันแต่ในแง่ที่ว่ามันเป็นนักศึกษาที่ถูกต้อง ตามความหมายของคำว่านักศึกษาหรือไม่ ? ครั้งหนึ่งเราเคยโง่ใช้คำว่า*นักศึกษาหนุ่ม* ยึดมั่นถือมั่นเชิดชูนักศึกษาหนุ่ม โดยคิดว่ามันจะศึกษาได้ดีที่สุด; ในที่สุดมันก็ไม่พอ. เพียงแต่ความเป็นคนหนุ่ม นักศึกษาหนุ่ม เคยผ่านการศึกษาเบื้องต้นมามากแล้ว แล้วมาเป็นคนหนุ่มกำลังเหมาะที่จะศึกษาธรรมะ; หวังว่าจะมีนักศึกษาหนุ่มมาศึกษาพุทธศาสนา, เคยคิดอย่างนี้; แต่เดี๋ยวนี้มาเห็นว่ามันไม่พอ ไอ้หนุ่มนี้มันไม่พอ, ***คำว่าหนุ่มเฉย ๆ มันไม่พอ เพราะมันหนุ่มอย่างอัดมาด้วยความรู้ที่สวนทางกันกับพุทธศาสนาก็ได้;*** แล้วก็***มาศึกษาตามธรรมเนียม***ก็ได้, เช่นว่า ครบบวชมันก็ต้องบวช ครบบวชแล้วก็ต้องบวช.

แม้จะเป็นนักศึกษาหนุ่มแบบนี้มันก็ไม่ได้ **ไม่เข้าถึงตัวพุทธศาสนา**; แล้ว**มันผิดหลักและผิดความจริงของพุทธศาสนาที่ว่ามันต้องศึกษากันหมด** ทั้งเด็ก แม้แต่เด็กที่เพิ่งเกิดมา เด็กโตแล้ว เด็กวัยรุ่น เด็กหนุ่มสาว, กระทั่งเป็นพ่อบ้านแม่เรือน เป็นผู้หลัก ผู้ใหญ่ เป็นคนแก่ คนเฒ่า; มันต้องศึกษาตามชั้นของตนตามชั้นของตน; จึงเป็นการศึกษาที่ไม่จบลงแค่วัยใดวัยหนึ่ง แต่จะต้องศึกษาให้ติดต่อกันไปทุกวัย ๆ จนกว่าจะเข้าโลง. นี่เรามีระบบการศึกษาครบอย่างนี้หรือเปล่า

ในการที่จะให้เล่าเรียนศึกษาพระพุทธศาสนา ? ใครมีอำนาจที่จะบันดาลการศึกษา เราควรจะคิดดูใหม่ในข้อนี้ : **ควรจะเตรียมการศึกษาไว้ทุกขั้นตอน ทุกรูปแบบ ทุกขั้นตอนของสิ่งที่เรียกว่าชีวิตหรือมนุษย์นั่นแหละ** แล้วให้มันเข้ารูปเข้ารอยกัน ส่งเสริมกันไปตามลำดับ; อย่าให้มันเกิดการขัดขวางซึ่งกันและกัน. เริ่มต้นการศึกษาด้วยการส่งเสริมให้เห็นแก่ตน ให้ยึดถือมีตัวตน มีของตนทำอะไรให้เห็นแก่ตน; แล้วอีกอย่างหนึ่งที่เป็นมากหน่อยก็คือว่า ให้ทำด้วยความหวังให้มีความอยาก ให้มีความหวัง ให้มีความทะเยอทะยาน; นี้มันสวนทางกันกับพุทธศาสนา ที่มาสอนเด็ก ๆ ให้อัดอยู่ด้วยความหวังและความทะเยอทะยาน ซึ่งเป็นตัวเหตุแห่งความทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง ทำให้เสื่อมเสียสุขภาพทั้งทางกายและทางจิต.

หลักพุทธศาสนา ให้อยู่ด้วยสติปัญญาและพอเหมาะพอดี.

ถ้าตามหลักพุทธสาสนา ไม่ให้อยู่ด้วยความหวังหรือความทะเยอทะยาน **แต่ให้อยู่ด้วยสติปัญญา และความพอเหมาะพอดี.** ไอ้ความหวังนี่ ยิ่งยุ ยิ่งยุ มันก็ยิ่งเครียด, ยิ่งรุนแรงยิ่งเป็นไปเกินพอดี. ความหวัง หวังจนเป็นบ้า; นี่ขอให้คิดดูกันบ้างในข้อนี้ ที่เด็ก ๆ ของเราเสื่อมสุขภาพทางกายและทางจิต เพราะมันทรมานด้วยการศึกษามากเกินไปก็มีอยู่. ควรจะมีการศึกษาชนิดที่ไม่ทรมาน ที่ไม่ทรมาน; อย่าด้วยความหวังอย่าด้วยความทะเยอทะยาน; แต่ทำอยู่ทำไปด้วยสติปัญญา แล้วก็พอเหมาะพอดี. นี่จะเรียนได้ดี แล้วก็จะสำเร็จประโยชน์ตรงที่ว่าไม่ทำลายไม่ทำให้เสื่อมเสียสุขภาพทางกายและทางจิต. นี่มันสวนทางกันอยู่อย่างนี้.

อาตมาขอแนะสัก ๒ ประเด็นว่า ๑. อบรมเด็กขึ้นมาด้วยความให้มีตัวตน ให้มีของตนแรงขึ้น และ ๒. อบรมเด็กสั่งสอนเด็ก ให้อยู่ด้วยความหวังด้วยความ

ทะเยอทะยานโดยถือกันว่าจำเป็น, มันอาจจะถูกสำหรับพวกอื่น; **แต่ไม่ถูกสำหรับพวกพุทธบริษัท** ซึ่งต้องการจะทำลายเพิกถอนไอ้กิเลส ตัณหา ความหวัง ความทะเยอทะยาน ซึ่งเป็นสมุฏฐานของความทุกข์. เราจะสอนให้รู้จักพอดี, พอดี ตรงกลางพอดี ไม่เครียด แล้วก็ไม่หย่อน แล้วก็ทำอะไรอยู่ด้วยสติปัญญาว่าควรทำอย่างนี้ก็ทำอย่างนี้ ควรทำอย่างนี้ก็ทำอย่างนี้; อย่าทำด้วยความหวังหรือความอยากที่จะให้สมหวัง จนกลายเป็นเรื่องทรมานจิตใจ.

พูดถึงสันติสุขสันติภาพกันแต่ปาก ก็ไร้ประโยชน์.

เมื่อโลกยังไม่เจริญ, คนป่าเหล่านั้นก็ไม่ได้อยู่ด้วยความหวังมาก เหมือนคนสมัยนี้. คนสมัยนี้อยู่ด้วยความหวังมาก แล้วก็ก้าวหน้ามาก; แล้วก้าวหน้าไปในทางไหน ก็เป็นที่หน้าพิจารณา : มันก้าวหน้าไปในทางตรงกันข้าม, ตรงกันข้ามจากสันติภาพ; ไม่เป็นไปเพื่อสันติภาพ. ในยุคสมัยที่ไม่มีการศึกษามาก, ไม่มีความหวังอะไรมาก; มันมีสันติภาพมากกว่า. จะเลือกเอาฝ่ายไหนก็ตามใจ : จะเลือกเอาฝ่ายที่เรียกว่าไม่เจริญไม่ Civilise, ไม่เจริญ มีแต่ความสงบสุข; หรือว่าจะเอาความเจริญอย่างยิ่ง ก็จะมีแต่วิกฤตการณ์ มีแต่ความวุ่นวาย ทนทรมาน.

นี่โลกเรานี้จะไปทางไหน; พูดถึงสันติภาพก็พูดกันเปล่า ๆ ปลี้ ๆ, มันไม่มีความหมายของคำว่า สันติภาพ; มันมีแต่ความเจริญชนิดที่ไม่รู้ว่าจะไปทางไหน, นอกจากเป็นไปตามอำนาจกิเลสหรือตัณหา. มันก็มีแต่จะเกิน มากขึ้นทุกที, แต่กิเลสตัณหามันยึดตัว ขยายตัวออกไป มันก็ไม่รู้สึกว่าเกิน; ดังนั้น เราจะทำอะไรชนิดที่เกิน ๆๆ กันไปอีกมาก อีกนาน. ไอ้สิ่งที่สมัยหนึ่งถือว่าฟุ่มเฟือย เป็นสิ่งฟุ่มเฟือย ไม่จำเป็น เกินจำเป็น, มันก็มากลายเป็นสิ่งจำเป็นหรือต้องมี ต้องใช้

ต้องหามา; แล้วมันจะเพิ่มอะไรขึ้นสักเท่าไร. นี่เป็นเรื่องที่ต้องคิดดูสำหรับโลกที่มีความเจริญหรือศิวิไลส์. คนในโลกจะไปทางไหน, **ไม่มีความรู้ของตัว ไม่มีอิสรภาพของตัว**; มีแต่ว่าแล้วแต่กิเลสตัณหาจะพาไป. **นี่คนในโลกมันมีแต่ว่าแล้วแต่กิเลสตัณหาจะพาไป** ไม่มีอิสรภาพเสรีภาพของตัว ในการที่จะจัดจะทำให้มันอยู่ในลักษณะที่ว่าไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสและตัณหา.

เมื่อไม่ต้องการสันติภาพ ไม่ต้องการสันติสุข, มันก็ต้องการไอ้เรื่องฟุ่มเฟือยเรื่องเฟ้อ เรื่องเกินจำเป็น คือเรื่องตามใจกิเลสตัณหา. เดี๋ยวนี้ คนในโลกเป็นอย่างนี้กันมาก ก็เกิดความก้าวหน้าในทางผลิตผลิตสิ่งที่เกินจำเป็นสำหรับมนุษย์. ไอ้สิ่งเกินจำเป็นสำหรับมนุษย์ ก็ได้โอกาสที่จะครองโลก, ครองโลก; เดี๋ยวนี้ มันก็เกินพอใช้แล้วนะ, แต่ว่ายังไม่มีใครรู้สึกว่าเกิน. แล้วมันยังจะเกินอีกมาก ก็ไม่มีใครรู้สึกว่าเกิน; ในที่สุดไอ้โลกมันก็คงจะวินาศด้วยความเกิน. **ศาสนาทั้งหลายต้องการความอยู่อย่างสันโดษ มักน้อยเท่าที่จำเป็น; ก็ถูกหาว่าเป็นเครื่องขัดขวางความเจริญหรือล้าสมัย**. ข้อนี้ไปถกเถียงกันดูเถิดว่า ***เราจะอยู่อย่างพอดี ๆ เท่าที่จำเป็นที่ควรจะมี;*** หรือว่า***จะอยู่อย่างฟุ่มเฟือย ฟุ่มเฟือยไม่มีขอบเขตจำกัดในทุกสิ่งทุกอย่าง; เราจะต้องการโลกที่มีสันติสุข หรือจะต้องการโลกที่เจริญด้วยวัตถุ.***

เรื่องสันติสุขแท้จริง กับ**เรื่องความเจริญด้วยวัตถุ** นี้ดูจะไปกันยาก, ไปด้วยกันยาก. ถ้าว่าไม่เจริญทางจิตใจแล้ว, ความเจริญทางวัตถุก็กลายเป็นการฆ่าตัวเอง; **ความเจริญทางวัตถุนั้นแหละ จะเป็นวินาศกรรมแก่บุคคลที่ไม่มีความเจริญทางจิตใจ**. โลกในอนาคตจะเป็นอย่างไร ก็ลองใคร่ครวญดู; รู้สึกว่ามันจะเป็นไปในทางที่วินาศเสียมากกว่า. ความเห็นแก่ตัวมันมากขึ้น, กิเลสตัณหา

ก็มากขึ้น, ความทุกข์ก็มากขึ้น; ความเห็นแก่ตัวก็มากขึ้นตาม ทุกขั้นตอน แล้วก็จะเห็นว่าการทำลายกัน ทำลายล้างฆ่าฟันกันนั้นแหละถูกแล้ว ถูกแล้ว; มันจึงคิดหาเครื่องมือประหัตประหารล้างผลาญกันว่าถูกแล้ว ๆ; ทำให้ศาสนาชงักงันไปหมด, ศาสนาถูกมองเป็นสิ่งที่ขัดขวางความเจริญ ความก้าวหน้า. เมื่อในโลกส่วนใหญ่เป็นอย่างไร, คนทั้งหลายก็ต้องพลอยเป็นไปด้วย เป็นไปตาม; โลกนี้ก็เฮ ๆ กันไปในส่วนเกิน ๆ.

ถ้าถามประชาชนว่า *ต้องการอะไร ? ต้องการศีลธรรมไหม ? ต้องการความถูกต้อง ความเจริญทางศีลธรรมไหม ?* ประชาชนกลับตอบว่าต้องการไฟฟ้า. ลองคิดดู; ถ้าถามเขาว่าต้องการความมีศีลธรรมไหม ? เขากลับตอบว่าต้องการไฟฟ้า ให้เอาไฟฟ้ามาให้เร็ว ๆ จะได้หุงข้าวด้วยไฟฟ้า, จะได้มีโทรทัศน์, จะได้มีอะไรต่าง ๆ ทุกอย่าง; คำว่าศีลธรรมนี้ไม่มีความหมายอะไร. นี้เป็นเรื่องจริงที่มีอยู่จริงแล้วก็ไอ้ความเฟ้อ ความเกินมันก็ได้โอกาส. ถ้าอยู่กันอย่างไม่ต้องมีไฟฟ้า, ก็ถูกแล้วมันไม่เจริญ มันไม่สนุก ไม่สะดวก ไม่สบาย; **แต่มันก็จะมีสันติภาพมากกว่ามีความสงบสุขมากกว่า** เพราะไม่มีสิ่งที่มายั่ว ให้เกิดความต้องการจนเลยขอบเขต. ไอ้ความสนุกเอร็ดอร่อยนั้นมันไม่มีขอบเขต คือมันวิ่งก้าวหน้าไปอย่างไม่มีขอบเขตหรอก; มันก็ทำให้เต็มไม่ได้, ทำให้ถึงขนาดที่เรียกว่าเต็มหรือพอทีไม่ได้ มันไม่รู้จักพอ.

เดี๋ยวนี้ เมื่อมนุษย์เป็นเสียอย่างนี้กันเสียหมดแล้ว ก็ไม่มีมนุษย์สักคนเดียวที่จะเหมาะสมที่จะเป็นนักศึกษาพุทธศาสนา; อาตมามีความเห็นอย่างนี้.

นี่คำว่านักศึกษา; คำว่า “นักศึกษา” ที่จะรู้จักความทุกข์ และดับความ

ทุกข์ในจิตใจเสียให้ได้; นี้มันยังมีได้ยาก ยังไกล ยังอยู่ไกล. พูดแล้วมันก็น่าขัน หรือว่าน่าสงสาร : **มันยังไม่มีผู้ที่จะเหมาะที่จะเป็นนักศึกษาพุทธศาสนา**; พุทธศาสนามันก็ยังเป็นหมัน. ไปเอาผู้ที่ไม่เหมาะที่จะศึกษา มาศึกษา, มันก็ศึกษากันคนละรูปแบบ; **มันก็ศึกษาพุทธศาสนา เพื่อจะเอาไปใช้เป็นเครื่องมือทางฝ่ายความเจริญฝ่ายโลกฝ่ายวัตถุไปเสียอีก**; จึงมีการศึกษาพุทธศาสนา เพื่อเป็นเครื่องทำมาหากิน ประกอบอาชีพ; เอาการศึกษาธรรมะนี้ไปเป็นบริวาร เป็นลูกสมุนของการศึกษาทางฝ่ายโลกไปเสียอีก. **น่าสงสารที่เรายังไม่มีผู้ที่จะควรเรียกได้โดยแท้จริงว่า นักศึกษาพุทธศาสนา.**

ทีนี้ ก็จะพิจารณากันในข้อที่ว่า **ทำไมเราจึงต้องการนักศึกษา ? ทำไมคำบรรยายชุดนี้ มุ่งหมายสำหรับ นักศึกษา ?** เพราะว่า ถ้าไม่เป็นนักศึกษาที่ถูกต้อง มันก็เป็นไม่ได้ ก็ศึกษาไม่ได้; มันไม่สำเร็จประโยชน์อะไร ถ้าไม่มีการศึกษาที่ถูกต้อง; **เพราะมันไม่มีนักศึกษาที่ถูกฝาถูกตัวกันกับการศึกษานั้นเอง.** มันคล้ายกับเล่นตลก หรือสวนทางอะไรกันอยู่กับคนในโลก ที่ต้องการแต่ความสุขสนุกสนานเอร็ดอร่อย แล้วจะมาศึกษาเรื่องสันติภาพอันแท้จริง; ดังนั้นจึงหวังอยู่ว่า เราจะต้องมีความพยายาม ที่จะทำให้นักศึกษาเกิดขึ้นมาในโลกให้ได้ ให้มันมีเพียงพอสำหรับจะได้ศึกษาพุทธศาสนากันอย่างถูกต้อง.

คนศึกษาพุทธศาสนาเพราะเหตุไร ?

[จุดประสงค์ที่แท้จริงของการมาศึกษาพุทธศาสนา.]

ก. ดูคนนอกวงพุทธ ฯ มาศึกษาพุทธศาสนา.

(๔) นี่ก็มาถึงข้อที่ว่า **เราจะมองดูกันแล้วว่า คนในโลกพากัน**

ศึกษาพุทธศาสนาเพราะเหตุอะไร ? นี่ขอแรงช่วยคิดหน่อยว่า คนในโลกที่มีอยู่บ้าง มีอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน; พากันศึกษาพุทธศาสนาด้วยเหตุอะไร ? สังเกตดูจากพวกชาวต่างประเทศคือฝรั่งที่มาที่นี่มาก ๆ; เมื่อถามปัญหานี้แล้ว, ก็ตอบกันต่าง ๆ หลายอย่าง. *อาจารย์รัญจวน อินทรกำแหง* เคยรวบรวมไว้ มีตั้งหลาย ๆ อย่าง, คำตอบของผู้ที่มาศึกษาพุทธศาสนา; แต่อาตมาสังเกตเห็นว่า **ที่ตอบว่าเพื่อความรู้รอบตัว นี้มีมาก**. ถ้าเพื่อความรู้รอบตัวแล้ว ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร, ยังไม่สำเร็จประโยชน์อะไร; อยากจะศึกษาเพิ่มให้มากไปจาก ที่เคยศึกษามาก่อน. แล้วได้รับคำตอบแปลก ๆ ว่า **เขาอยากจะลอง เป็นเรื่องอยากจะลอง**; เขาไม่มองเห็นประโยชน์โดยชัดเจน แต่เขาอยากจะลองนี้ก็มี; หรือว่า**เพื่อนเขาชวน** เพื่อนเขาชักชวนก็มาศึกษาก็มี; หรือ**แตกตื่นเล่าลือกันว่าดี ๆ ๆ**, โดยเฉพาะยุคปัจจุบันนี้ตื่นสมาธิ : อะไร ๆ ก็ *Meditation*, อะไร ๆ ก็ *Meditation*; จนไม่รู้ว่า Meditationคืออะไร ก็จะพูดกันแต่ว่าต้องการ *Meditation*; ฟังแล้วก็น่าสงสาร.

มาต้องการอะไร ? คำตอบแรก, ตอบ *Meditation*; แล้วสังเกตเห็นได้ชัดเลย ว่าเขาไม่รู้ว่าMeditationนั้นคืออะไร; เพราะบอกกันมาแต่คำว่า *Meditation* ต่อ ๆๆ กันมา จนตื่น แล้วจนเห่อ; จนเห่อเหมือนกับตื่นทอง, ตื่น*เมดิเตชั่น*เหมือนกับตื่นทอง. ประมาณ ๒๐ - ๓๐ คน เห็นจะได้ ที่มีอยู่คนเดียว**ตอบว่าเพื่อจะพบวิธีดำเนินชีวิตแบบใหม่** เพื่อพบวิธีดำเนินชีวิตแบบใหม่. อาตมาเคยได้ยินคนหนึ่งใน ๒๐ - ๓๐ คนนั้นเห็นจะได้; อาตมาเลยถามว่า Middle way ๆ ? " อ้อ ๆ ใช่แล้ว ๆ". เขาเคยได้ยินมาบ้างเหมือนกันว่า Middle way ๆ. ทีนี้ นั่นแหละถูกที่สุดแหละ มันถูกกะเรื่องของเรื่องแหละ.

ถ้ามาศึกษาพุทธศาสนาเพื่อหาวิธีดำเนินชีวิตแบบใหม่; โดยเฉพาะ

คือ Middle way – **ทางสายกลาง; นั้นแหละถูกที่สุดแหละ.** แต่เขาก็ไม่ได้เข้าใจ ยังไม่เข้าใจ เคยได้ยินแต่ชื่อ; แล้วมีคำอธิบายที่น่าสนใจอยู่มาก. อาตมาขอยืนยัน บอกกล่าวว่า **จงช่วยกันศึกษาเรื่องมิดเดิลเวย์นั่นแหละให้มากที่สุดเถอะ มันจะเป็นพุทธศาสนาที่แท้จริง สำหรับตัวเองหรือสำหรับจะบอกผู้อื่น จะช่วยเหลือผู้อื่น.** เขาไม่ได้มาศึกษาพุทธศาสนาเพราะว่ามีความทุกข์บีบคั้นมา; ถึงแม้ว่าเขาจะมีความทุกข์ร้อนอย่างอื่นบีบคั้นอยู่ ก็ไม่ได้เคยคิดว่ามันจะแก้ได้ด้วยพุทธศาสนาหรอก, เพียงแต่ว่า มา ตื่น เห่อจะศึกษาพุทธศาสนาเพื่ออะไรที่วิเศษ ผิดธรรมดา เกินธรรมดาสักอย่างหนึ่งเท่านั้น. คนเหล่านี้ไม่ได้มาศึกษาพุทธศาสนาเพื่อจะดับทุกข์; แล้วเขาก็ถือว่าความทุกข์เป็นของธรรมดา. ที่น่าหัวที่สุด มีฝรั่งบางคนเขาตอบว่า ถ้าไปคิดดับทุกข์มันก็ผิดธรรมชาติ เพราะว่า คนเราต้องเป็นทุกข์จึงจะถูกต้องตามธรรมชาติ, ถ้าไปดับทุกข์เสียมันก็กลายเป็นคนผิดธรรมชาติ; เขากลัวอย่างนี้ก็มี. นี้มันกำลังสับสนยุ่งกันไปหมด. **เพราะอะไร ?** อยากจะพูดว่าเพราะไม่มีคู่มือ เพราะไม่มีหนังสือคู่มือพุทธศาสนา ที่จะแสดงให้เห็นทีเดียวชัดเจนแจ่มแจ้งตลอด ให้คนเหล่านั้นรู้จักปรารถนาให้ถูกต้องตามที่ควรจะปรารถนา. ตามที่เป็นอยู่จริง ๆ นี้ เขามาศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นของแปลก ของใหม่, และเผื่อว่านะ เผื่อว่าจะเป็นผลดี; ไม่ได้มีปัญหาโดยเฉพาะ **คือความทุกข์และจะมาเพื่อจะหาวิธีดับทุกข์** ซึ่งเป็นความมุ่งหมายอันแท้จริงของพุทธศาสนาเลย.

ข. ดูคนในพุทธ ฯ เอง ศึกษาพุทธศาสนา.

นี้ พูดถึงคนนอกมากพอแล้ว · พูดถึงคนในบ้างสิ. **เราเองคนไทยนี่แหละ** ศึกษาพุทธศาสนาตามขนบธรรมเนียมประเพณี ตามวัฒนธรรมเสียโดยมาก จน

กลายเป็นอะไรไปก็ไม่รู้; จนกลายรูปเป็นอย่างอื่นไปเสียแล้ว; **ไม่ได้ศึกษาพุทธศาสนาเพื่อจะดับทุกข์หรอก**. เพราะไม่เคยรู้เรื่องนี้ ไม่เคยมองเห็นเรื่องว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์; เคยได้รับคำสั่งสอนมาแต่ว่ามันดี ๆๆ ดีโดยไม่รู้ว่าอะไรนั่นแหละ, แต่ก็อยากดี อยากดีก็อยากลอง อยากบวช. อาตมานี้ก็เหมือนกันแหละ สารภาพกันเสียไม่ละอาย ว่าไม่ได้บวชเพราะว่าอยากจะดับทุกข์หรอก; บวชตามประเพณี เพราะว่าโยมต้องการให้บวช; ไม่ได้บวชเข้ามาโดยแท้จริง เพราะเห็นความทุกข์แล้วอยากจะดับทุกข์เหมือนพระพุทธเจ้า. นี่เชื่อว่าทั่วไปหรือส่วนมากก็เป็นอย่างนี้ **ไม่ได้บวชเข้ามาเรียนพุทธศาสนาเพราะความทุกข์มันบีบคั้นเอา**; ไม่ได้รู้สึกว่าเป็นทุกข์; แต่ว่าตามขนบธรรมเนียมประเพณีมันก็จะต้องบวช หรือว่าบิดามารดาต้องการให้บวช; กลายเป็นบวชแทนคุณบิดามารดา; ก็มาศึกษาพุทธศาสนาด้วยเหมือนกัน เรียกว่า**เป็นเรื่องจับพลัดจับผลู** หรือว่า**เข้ามาอย่างเผื่อเลือก**. นี้ถ้าเผอิญมันมาศึกษาพุทธศาสนารู้จริงพอสมควร, มองเห็นประโยชน์พอสมควร; มันก็ค่อยพอใจ หรือค่อยก้าวหน้าต่อไปได้เอง.

นี้แม้ในหมู่พุทธบริษัทแท้ ๆ นี่ ก็ไม่ได้ศึกษาพุทธศาสนา เพื่อจะดับทุกข์ตามความมุ่งหมายของพุทธศาสนาเลย. ทีนี้ การที่เราจะให้นักเรียน นักเรียนชั้นประถมโดยเฉพาะ เรียนพุทธศาสนาเพื่อดับทุกข์นี่ มันคงจะยากเหลือประมาณ; เพราะว่าเด็ก ๆ เหล่านั้นไม่รู้เรื่องทุกข์, หรือรู้เรื่องตัวเองเป็นทุกข์, ชีวิตเป็นทุกข์, หรือความทุกข์คืออะไรไม่รู้ ก็จะให้เขาเรียนเรื่องดับทุกข์. มันจึงทำยากในการที่จะปรับปรุงหลักสูตรให้พอเหมาะพอดี ดำเนินไปได้ด้วยดีสำหรับเด็ก ๆ สำหรับยุวชน ซึ่งยังไม่รู้เรื่องทุกข์ ยังไม่มีปัญหาเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์.

น่าจะคิดหาวิธีกันเสียใหม่อย่างใดอย่างหนึ่ง; คือทำให้เขามองเห็นความ

ทุกข์ในระดับใดระดับหนึ่ง ระดับน้อย ๆ ที่พอเหมาะสมกับสติปัญญา แล้วก็อยากจะดับทุกข์, แล้วจึงศึกษา จึงปฏิบัติพุทธศาสนา; แล้วก็สูงขึ้นไปสูงขึ้นไป ๆ. เดี๋ยวนี้มันตรงกันข้ามอย่างที่อาตมาพูดมาแล้วเมื่อตะกี้นี้ว่า เราสอนเด็ก ๆ ให้เห็นแก่ตัว ให้อยู่ด้วยความหวัง ให้เครียดครัดในการที่จะแสวงหาประโยชน์. มันเป็นเรื่องที่ชอบกล ให้ศึกษาเรื่องซึ่งมันตรงกันข้ามจากที่เราจะให้เขา; **เราจะให้พุทธศาสนาแก่เขา แต่เรากลับไปอบรมเขาในลักษณะที่ตรงกันข้าม**. น่าจะมีการปรับปรุงให้เด็กเขารู้จักดำเนินชีวิต ดำเนินการศึกษาอะไรก็ตาม ชนิดที่ไม่เครียด ชนิดที่ไม่อัดอยู่ด้วยความหวังความต้องการจนหลงบูชาว่า การศึกษาและการสอบไล่ได้นั้นเป็นการดี จนถึงกับไปแลกเอามาด้วยการทำที่ไม่น่าดู; ยอมกระทำสิ่งที่ไม่น่าดูไม่น่ากระทำเพื่อประโยชน์แก่ว่าจะได้สอบไล่ได้อย่างนี้เป็นต้น; นี่มันผิดกันอยู่อย่างนี้.

คนในโลก คือว่าคนนอกวงพุทธฯก็ดี คนในวงพุทธฯก็ดี กำลังไม่เป็นนักศึกษาที่ถูกฝาถูกตัวกับพุทธศาสนา เพราะไม่รู้ว่า พุทธศาสนาคืออะไร และตัวเองแท้ ๆ นั่นแหละมีปัญหาอย่างไร; **ฉะนั้น การศึกษาพุทธศาสนา มันจึงขึ้นอยู่กับการรู้จักตัวเองมากที่สุด**. เมื่อคนยังไม่รู้จักตัวเองแล้วจะมาศึกษาพุทธศาสนา, มันก็ไม่รู้ทางไหน เคว้งคว้างไปหมด : ไม่รู้จักตัวเองว่าคืออะไร ? มีปัญหาอย่างไร ? ควรจะได้อะไร ? เกิดมาทำไม ? หรือว่าเกิดมาแล้วนี้จะต้องทำอะไร ? มันไม่รู้ทั้งนั้น; แล้วก็ศึกษาพุทธศาสนาอย่างเหมือนกับว่าเผื่อเลือกหรือละเมอ ๆ.

สรุปความว่า **การที่พุทธศาสนายังไม่เบิกบานยังไม่เจริญในจิตใจของประชาชน ก็เพราะว่า มันยังไม่มีความถูกฝาถูกตัวในเรื่องนี้.**

อย่าลืมว่าพระพุทธศาสนาทั้งหมดมันตั้งต้นด้วยเรื่องความทุกข์นะ; เรื่องต้นเรื่องแรกที่สุด ของพระพุทธศาสนาคือเรื่องความทุกข์, แล้วคือเรื่องเหตุให้เกิดทุกข์, แล้วจึงเรื่องความดับทุกข์, แล้วจึงเรื่องหนทางให้ถึงความดับทุกข์. นี่มันจะต้องศึกษามาตามลำดับแหละ : ต้องรู้จักความทุกข์ ต้องซึมทราบต่อความทุกข์จนมองเห็นเป็นสิ่งที่น่าเกลียด น่าชัง น่าขยะแขยง; แล้วต้องการจะดับทุกข์ ก็ดิ้นรนขวนขวายจนรู้ว่าความทุกข์นี้เกิดมาจากอะไร แล้วก็กำจัดต้นเหตุนั้นเสีย. นี่เราน่าจะมีคู่มือช่วยให้ผู้ที่จะศึกษาพุทธศาสนารู้มาเสียแต่เนิ่น ๆ ว่า ทำไมเราจึงมาศึกษาพุทธศาสนา ? เพราะเหตุไรเราจึงควรศึกษาพุทธศาสนา ? อย่างนี้เป็นต้น.

การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนา(มัชฌิมาปฏิปทา).

(๕) เอ้า, ทีนี้ ก็จะพูดไปอีกสักประเด็นหนึ่งต่อไปว่า **การดำเนินชีวิตตามหลักของพระพุทธศาสนา**. เมื่อตะกี้ก็ได้พูดถึงคำ ๆ นี้แล้วว่า *The Middle way* ซึ่งเสนอแนะให้ชาวต่างประเทศสนใจ; แม้ในหมู่ชาวพุทธเองก็ควรจะสนใจ. ในหมู่ชาวพุทธเองนี้รู้จัก *Middle way* แต่ชื่อ รู้จัก*มัชฌิมาปฏิปทา*แต่ชื่อ; นี่พูดอย่างนี้มันก็ไม่ค่อยจะน่าฟัง เหมือนกับด่ากันเองตำหนิติเตียนกันเอง. มันเรื่องเดียวกันแหละ ที่เราจะให้ชาวต่างประเทศรู้จักพุทธศาสนา กับที่เราคนในประเทศจะต้องรู้จักพุทธศาสนา. ชาวต่างประเทศในรุ่นแรก ๆ ที่ได้รับพุทธศาสนา; พอได้รับเอาไปเขาไม่ชอบคำว่าพุทธศาสนา, แต่เขาชอบคำว่าMiddle way; เขาไม่อยากจะเรียกว่าBuddhism, แต่เขาอยากจะเรียกว่าMiddle way. นี่อาตมาสังเกตเห็นทีเดียวว่า ในความพยายามที่จะศึกษาจะเผยแผ่จะชักชวน ในหมู่ชนชาวต่างประเทศน่ะเขายกคำว่า**มิดเดิ้ลเวย์**ขึ้นมาเชิดชู ขึ้นมาเทิดทูน; เขาจะรู้จักมันเท่าไรก็ไม่ทราบแต่เขาไปชอบความหมายของคำว่ามิดเดิลเวย์. คล้าย ๆ กับว่าไอ้ความที่มนุษย์ใน

โลกปัจจุบันนี้มันสุดเหวี่ยง : มันเหวี่ยงซ้าย เหวี่ยงขวา สุดเหวี่ยงอยู่ แล้วเกิดปัญหายุ่งยากมากขึ้นจนเขารู้จักดี; แล้ว**เขาอยากจะอยู่มิดเดิ้ลเวย์ คืออยู่ที่ตรงกลาง**. พระพุทธเจ้าสอนเรื่องแรกที่สุด คือพระบาลีธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่เรียกว่า*ปฐมเทศนา;* ทีนี้ ในพระสูตรนี้คำแรกที่ทรงยกขึ้นสอน ก็คือ**มัชฌิมา-ปฏิปทา**, ไม่ใช่เรื่องอริยสัจจ์; เรื่องอริยสัจจ์พูดทีหลัง ท่านพูดถึงมัชฌิมา-ปฏิปทา ก่อนแล้วจึงพูดเรื่องอริยสัจจ์. ฉะนั้น **เรื่องที่เป็นสัญลักษณ์** กระทั่งเป็น**หัวใจของพุทธศาสนา** มันคือ**มัชฌิมาปฏิปทา**. ไอ้เรื่องอริยสัจจ์ก็เป็นความรู้ที่จะช่วยประกอบให้สนใจในมัชฌิมาปฏิปทา; . **หรือว่าโดยการปฏิบัติมัชฌิมาปฏิ-ปทานั้นน่ะ**มันจะได้สำเร็จประโยชน์ตามหลักการหลักเกณฑ์ของเรื่องอริยสัจจ์.

ในอินเดียสมัยนั้น มีเรื่องสุดเหวี่ยงหรือสุดโต่ง คือextremeมากไปเสียทุกพวกทุกลัทธิ; ไม่มีลัทธิศาสนาไหนในอินเดียสมัยนั้นที่พูดถึงเรื่องตรงกลาง; ดังนั้น พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า **เป็นความรู้ที่รู้เฉพาะด้วยตนเอง ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อน**. เรื่องมัชฌิมาปฏิปทา ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าไม่ได้ยินได้ฟังมาจากใครมาแต่ก่อน ท่านรู้พร้อมเฉพาะด้วยตนเอง; แล้วมันทำให้เกิดความรู้ เกิดญาณ เกิดจักษุ เกิดปัญญา; ฉะนั้น ควรจะสนใจ.

คำพูดคำแรก ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนศาสนาของท่าน คือคำว่า**มัชฌิมา-ปฏิปทา**, ตอนต้นของเรื่องธัมมจักกัปปวัตตนสูตร; แล้วจึงพูดถึงเรื่อง**อริยสัจจ์ ๔ โดยพิสดาร**; เราควรจะสนใจความหมายพิเศษหรือเฉพาะของคำ ๆ นี้ **ให้รู้ว่าหัวใจของพุทธศาสนานั้นอยู่ที่ตรงนี้**, แล้วก็ไม่เหมือนกับศาสนาใด ๆ ทั้งหลายในโลก. ศาสนาอื่น ๆ ทั้งหลาย สุดเหวี่ยงอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งนั้น : สุดเหวี่ยงข้างซ้าย, สุดเหวี่ยงข้างขวา, สุดเหวี่ยงข้างหน้า, สุดเหวี่ยงข้างหลัง, สุดเหวี่ยงข้างบน, สุด

เหวี่ยงข้างล่าง; อะไรมันก็เป็นเรื่องสุดเหวี่ยงไปเสียทั้งนั้น; **แต่พุทธศาสนานี้ต้องการจะอยู่ตรงกลาง**. ควรจะศึกษาเรื่องตรงกลาง ๆ นี้ กันไว้ให้เพียงพอเถิด; แล้วจะง่าย, จะง่ายในการที่จะเข้าใจพุทธศาสนา.

แต่ว่า**พระพุทธองค์ได้ทรงยกตัวอย่างมาเพียงคู่เดียว** : ไอ้สุดเหวี่ยงที่น่ารังเกียจน่ะ, **ไม่ควรจะสุดเหวี่ยง แต่อยู่ตรงกลาง**น่ะ, ทรงยกตัวอย่างมาเพียงคู่เดียว คือเรื่อง***ความมั่วสุมในกาม*** กับ***การทำตนให้ลำบาก***. ในลัทธิอื่น ๆ ในยุคนั้น ในยุคพระพุทธเจ้านั้นน่ะ มันมีการกระทำเป็นหลักใหญ่ ๆ อยู่ ๒ อย่าง ๆ นี้ ในหมู่นักศาสนา.

มั่วสุมในกาม เห็นกามโดยเฉพาะเรื่องเพศเรื่องระหว่างเพศนั้นน่ะเป็นเรื่องสูงสุด; แม้แต่เจ้าลัทธิที่ใหญ่ที่สุด คืออุรุเวลกัสสป ซึ่งเป็นเจ้าลัทธิศาสดาใหญ่ที่สุด ก็มีหลักลัทธิสูงสุดอยู่ที่เรื่องเพศและเรื่องกามเหมือนกัน; ฉะนั้น การประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อกามมันจึงมีอยู่ส่วนหนึ่ง. ทีนี้อีกทางหนึ่งมันตรงกันข้าม มันมองเห็นกลับสุดเหวี่ยง สุดโต่ง สุดเหวี่ยงว่า ถ้าทำลายอวัยวะเพื่อกามให้หมดสมรรถนะเสีย มันก็จะดับทุกข์; ฉะนั้น จึงเกิดข้อปฏิบัติชนิดที่ตรงกันข้าม คือ **ทรมานตน ทรมานชีวิต ทรมานร่างกาย ให้ไม่เป็นที่ตั้งแห่งการบริโภคกาม**. นี่ก็อันหนึ่งที่เรียกว่า **ทรมานตนให้ลำบาก** ตรงกันข้ามกับที่มีการบำรุงบำเรอตนให้ชุ่มอยู่ด้วยกาม.

นี่ถ้าไม่เป็น ๒ อย่างนี้; **อยู่ตรงกลาง** นั่นแหละคือ**ทางสายกลาง**. ในที่บางแห่ง ก็ตรัสเรียกโดยชื่ออื่น แต่ก็คล้ายกัน คือ***อาคาฬหปฏิปทา, นิชฌามปฏิปทา*** : ระบบปฏิบัติที่เปียกชุ่ม กับระบบปฏิบัติที่ไหม้เกรียม. ระบบปฏิบัติที่

เปียกชุ่มก็คือ***กามสุขัลลิกานุโยค;*** ระบบปฏิบัติที่ไหม้เกรียม ก็คือ***ทรมานทำลายอวัยวะ*** ทำลายอวัยวะอันเป็นที่ตั้งแห่งการบริโภคกาม. เราก็สรุปความกันสั้น ๆ ว่า **อย่าให้มันหย่อน**และ**อย่าให้มันตึง;** นี่ก็ถูกแล้ว ๆ : อย่าหย่อนและอย่าตึงนี้ถูกแล้ว; ให้พอดี.

อันนี้ควรจะเป็น**หลักตายตัว** หลักเป็นกลางที่สุด; แม้แต่จะสอนเด็กชั้นอนุบาล เด็กทารกชั้นอนุบาล ก็จะต้อง**มีการสอนให้รู้จักตรงกลางและพอดี** คือ อย่าให้ตึง อย่าให้หย่อน. **การที่สอนเด็ก ๆ ให้ฝากชีวิตไว้กับความหวังนั้น มันเป็นเรื่องตึง เป็นเรื่องทำลายสุขภาพทั้งทางกายและทางจิต; ไม่ควรจะยุให้ขยันเกินธรรมดา; ยุให้ขยันแต่พอดี.** คำว่าเคร่ง ทำให้เคร่งนั้น ก็หมายถึงว่าพอดี ไม่ใช่เกินพอดี. ไม่ใช่คำว่าเคร่งนี้จะเกินพอดี; **เคร่งนั้นน่ะคือพอดีเท่านั้น.** ถ้าเกินพอดีมันก็เลยเถิด เป็นเรื่องผิดเป็นสุดเหวี่ยงสุดโต่ง; ถ้าหย่อนก็ใช้ไม่ได้ ถ้าเครียดก็ใช้ไม่ได้, ฉะนั้น **จึงอยู่ที่ตรงพอดี.**

ถ้ามนุษย์เรากินอยู่แต่พอดี ปัญหาไม่มี; เดี๋ยวนี้ มันอยากจะกินดีอยู่ดีอย่างไม่มีขอบเขต มันผิดแล้ว; อย่างนั้นมันผิดแล้ว. **กินอยู่พอดีนั่นน่ะถูก;** กินดีอยู่ดีอย่างไม่มีขอบเขตมันผิดแล้ว มันมีแต่จะเกิน มีแต่จะไปในฝ่ายที่มันตึงหรือมันเกิน. ถ้าคนในโลกจะมีหลักเกณฑ์ กินอยู่แต่พอดี ๆ : Middle Way Moderateนั้นน่ะ โลกจะไม่เป็นอย่างนี้. เดี๋ยวนี้ ทุกคนพร้อมเสมอที่จะกินให้ยิ่ง, ที่จะอะไรให้มันยิ่ง ๆๆ; ให้มันเต็มที่ ให้มันสุดเหวี่ยงอยู่เรื่อยไป; ก็แข่งขันกันแต่ในเรื่องเหล่านี้ แล้วก็ตาม ๆ กันไป **ก็เลยไปกันใหญ่ เป็นกันทั้งโลก;** สินค้าที่ฟุ่มเฟือยจึงขายได้ดี ทำให้ประเทศไทยขาดดุลย์การค้าท่วมหัวท่วมหู **เพราะว่าไปนิยมไอ้ที่มันเกินพอดี.**

อาตมาไม่เห็นด้วย ที่รัฐบาลหรือใครก็ตามจะส่งเสริมยุยงว่า**กินดีอยู่ดี**; แต่อาตมาจะขอยืนยันหลักพุทธศาสนาว่า **กินอยู่แต่พอดี**; กินอยู่แต่พอดีตามหลักพระพุทธศาสนา ที่สอนเป็นโอวาทปาฏิโมกข์ว่า **มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ**, คำนี้แปลว่า **กินอยู่แต่พอดี**; ไม่ได้แปลว่ากินดีอยู่ดี ซึ่งมันไม่มีขอบเขตจำกัดนี่! มันจะดีขึ้นไปถึงไหน, มันก็เลยมีปัญหา. กินอยู่แต่พอดี หมายความว่าอย่างไร? คือที่จะไม่เกิดทุกข์น่ะ, พอดี คือ**ที่มันจะไม่เกิดปัญหาที่มันจะไม่เกิดความทุกข์**; **นั่นแหละคือพอดี**.

คำว่า**ถูกต้อง** หรือคำว่า**พอดี** หรือ**ดี** ในพุทธศาสนานั้น มีความหมายชัดสั้น ๆ ง่าย ๆ ว่า **ที่จะไม่เกิดปัญหา**. ไอ้คำพูดทางตรรกวิทยา(Logic) ทาง Philosophy (ปรัชญา) ทางอะไรต่าง ๆ นั้น พูดกันจนไม่รู้ว่าดีคืออะไร? ถูกคืออะไร? พอดีคืออะไร? ยุติไม่ได้. แต่ถ้าในทางพุทธศาสนาแล้ว ง่ายที่จะยุติว่า **ที่มันไม่เกิดปัญหาน่ะ นั่นน่ะคือพอดี หรือถูกต้อง หรือดี : ที่มันจะไม่สร้างความทุกข์ให้เกิดขึ้นมา ทั้งแก่ตนเอง และทั้งแก่ผู้อื่น นั่นน่ะเรียกว่าถูกต้อง หรือพอดี**.

เดี๋ยวนี้ เราไม่รู้จัก; ไม่รู้จักคำว่าพอดี ก็ต้องไปหลงไอ้ที่ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป จนไม่รู้ว่าจะไปจบหรือไปสุดกันที่ไหน. ทีนี้ กิเลสตัณหาน่ะ มันเป็นเรื่องของอวิชชา มันไม่รู้นี่; มันก็เอาแต่สนุกสนานเอร็ดอร่อยจนไม่มีคำว่าพอ. ไม่มีคำว่าพอ; อย่าว่าแต่ "พอดี" เลย, "พอ" มันยังไม่มี.

นี้หัวใจพุทธศาสนา คือมัชฌิมาปฏิปทาอยู่ตรงกลาง. การปฏิบัติ ระบบการปฏิบัติที่อยู่ตรงกลางอยู่ตรงกลาง; นี้โดยหลักพื้นฐานทั่วไปก็คือ**ไม่**

จมกาม และก็**ไม่แห้งแล้ง**จนเรียกว่าแผดเผา. นี่หลักทั่วไปที่สอนในชั้นแรก นับตั้งแต่ขั้นศีลธรรมต่ำ ๆ ขึ้นไป ก็ได้ความหมายว่า **ไม่ตึง**และ**ไม่หย่อน**; คือไม่จนกามจนเปียกแฉะ และก็ไม่ตึงเครียดจนไหม้เกรียม. ศึกษาข้อนี้ให้เข้าใจดี จะรู้จักว่าตรงกลางอยู่ที่ตรงไหน; แล้วเราก็จะได้**รู้จักไอ้ที่ตรงกลาง** แล้วก็จะ**สอนเด็ก ๆ ให้รู้จักอยู่ตรงกลางไปเสียตั้งแต่ต้น.**

พ่อแม่น่ะมักจะรักลูกจนลืมตัว อยากให้ลูกได้กินของอร่อยที่สุด แพงเท่าไรก็ได้; อยากให้ได้เล่นของเล่น ที่แพงที่สุดเท่าไรก็ได้; แล้วก็พาไปกินไปเล่นไปใช้ของที่แพงที่สุดด้วยความรักลูก. อย่างนี้เท่ากับสอนผิดแล้ว คือเท่ากับสอนให้ไม่ดำเนินในสายกลางแล้ว วัฒนธรรมนี้ผิดแล้ว. อาตมาอยากจะพูดว่าอย่างนี้; **วัฒนธรรมรักลูกเท่าไรเท่ากัน เท่าไรเท่ากัน นี่เป็นวัฒนธรรมที่ผิดแล้ว**; ควรจะบอกเด็กทารกเหล่านั้นให้รู้ว่า เท่าไรพอดี, หรือบอกว่าไอ้นี้เขามีไว้สำหรับทำให้เราโง่. สวยมากอร่อยมากและติดฉลากไว้แพง ก็บอกลูกเด็ก ๆ ว่าอย่ากินเลย; อันนี้เขาทำไว้สำหรับให้เราโง่, เขาให้เรายากจน. เด็ก ๆ ก็ไม่อยากได้; เด็ก ๆ ก็ไม่ร้องไห้จะเอา. **ถ้าทำอย่างนี้ก็เรียกว่าสอนหัวใจพุทธศาสนาให้แก่ลูกเด็ก ๆ ในขั้นทารกมาแล้วเลย** ซึ่งจะได้ดำเนินไปอย่างถูกต้อง อยู่อย่างสายกลาง. ที่จริงก็มีในหลักสูตรเรียน; แต่ว่าสอนกันไม่ถูกต้อง. บางทีก็มีระเบียบว่า**ไม่ให้ใช้ของแพง ไม่ให้ใช้ของสวย**; นี้ก็ถูกต้องแต่มันไม่เคยสำเร็จประโยชน์; เด็ก ๆ ยังไปรบกวนเงินของพ่อแม่ มาซื้อหาของแพง ของที่ดีกว่าคนอื่น ชนะคนอื่นอยู่นั่นเอง. มันก็เป็นการฝังความผิดพลาดลงไปในจิตใจ; ผิดหลักพุทธศาสนาไปในทางจิตใจ; ไม่ใช่สายกลาง.

ความหมายของคำว่า "กลาง" ซึ่งเป็นมัชฌิมา.

เอาละ, ไหน ๆ เมื่อพูดถึงคำว่า**สายกลาง** หรือ**ตรงกลาง**อย่างนี้แล้ว ก็

อยากจะพูดให้หมดเสียเลย; ขอให้ช่วยสังเกตหรือว่าจดจำไปด้วย. ไอ้กลาง ๆ นี้มันประหลาดที่สุด; เอาตั้งแต่ว่า**ไม่ดี**และ**ไม่ชั่ว**. ถ้าดี ๆ มันก็หลงรัก, ถ้าชั่วมันก็โกรธเกลียด; อยู่ตรงกลาง **อยู่ตรงกลางไม่ดีและไม่ชั่ว**. การสอนให้ยึดมั่นในความดีจนเมาดี บ้าดี นั้นมันผิดเหลือประมาณ. ไอ้ดีนี้เป็นของที่เมาได้นะ ไม่เหมือนกับความถูกต้อง; ไอ้คำว่าดีมันเป็นสิ่งที่เมาได้. "ไม่บุญไม่บาป" เอ้า; **พระนิพพานน่ะ ไม่บุญไม่บาป ไม่ดีไม่ชั่ว** แล้วก็**ไม่สุขไม่ทุกข์ มันอยู่ตรงกลาง**. ไปศึกษาคำว่ากลาง ๆ จากคำเหล่านี้สิ. **ถ้าดี**มันก็หลงรัก, **ถ้าชั่ว**มันก็เกลียดกลัว หรือว่ามีปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่ง; **ถ้าสุข**มันก็หลงรัก, **ถ้าทุกข์**มันก็มีปัญหาเกลียดกลัวอย่างใดอย่างหนึ่ง; **ถ้าบุญ**มันก็เมา, **ถ้าบาป**มันก็เกลียดหรือว่าวุ่นวาย; ฉะนั้น อย่าสุดเหวี่ยงสุดโต่ง ที่เรียกว่า extreme; อย่าเอ็กซตรีมฝ่ายใดเลย : **ฝ่ายดีก็ไม่เอา ฝ่ายชั่วก็ไม่เอา; ฝ่ายสุขก็ไม่เอา ฝ่ายทุกข์ก็ไม่เอา; ฝ่ายบุญก็ไม่เอา ฝ่ายบาปก็ไม่เอา**. นี่เป็นคำใหญ่ ๆ คำหลัก ๆ มีอยู่อย่างนี้.

แต่เดี๋ยวนี้เราก็สอนให้คนดี ให้ยึดดี ให้ยึดมั่นในความดี, เน้นกันแต่เรื่องความดี ๆๆ อย่างมาก ก็ทำให้คนบ้าดี; **ดีไม่ได้ แล้วก็ไม่เคยสำเร็จประโยชน์ด้วย** เพราะมันเป็นสิ่งที่ไปเอาเข้าแล้วมันก็กัดเอาเหมือนกัน; ทั้งชั่วทั้งดีไปเอากับมันเข้ามันกัดเอาเจ็บปวด. หรือจะพูดให้ฟังยาก แต่จริงที่สุดอีกทีหนึ่งว่า **ทั้งผิดและทั้งถูกนั่นน่ะไม่เอา**, เอาอยู่ตรงกลางระหว่างไม่ผิดและไม่ถูก; อย่างนี้ไม่กัดไม่กัด. ไม่สุขไม่ทุกข์; สุขก็กัดตามแบบสุข, ทุกข์ก็กัดตามแบบทุกข์. บุญก็**ทรมาน**ใจตามแบบบุญ, บาปก็ทรมานตามแบบบาป; **ไม่เอา อยู่ตรงกลาง**.

ถ้าจะใช้คำพูดที่เป็นภาษาวิทยาศาสตร์ หรือของธรรมชาติก็ว่า **ไม่เอาทั้งบวกและลบ**; บวก – Positiveก็ไม่เอา, ลบ – Negativeก็ไม่เอา. **ไม่เอาทั้ง**

Positive**และทั้ง**Negative, **อยู่ตรงกลาง; นั่นแหละคือมัชฌิมาปฏิปทา**. บวกมันก็กัดเอาอย่างหนึ่ง, ลบมันก็กัดเอาอย่างหนึ่ง; คือมันขบกัด. แล้วในที่สุดมันก็จะไม่รู้สึกดีหรือร้าย : ความคิดนั้นก็จะไม่ไปในทางว่าดี นิยมดี หรือนิยมร้าย; จะไม่มองเห็นสิ่งทั้งปวงในฐานะเป็นoptimist, **-ไม่มองเห็นดีไปหมด**, และก็ไม่มองเห็นสิ่งทั้งปวงในฐานะPessimist **-ไม่เห็นว่าอะไรชั่วหรือร้าย**.

คนที่ศึกษาพุทธศาสนา อย่างที่มีชื่อเสียงว่าเป็นนักปราชญ์ แล้วก็**ยังศึกษาผิด เขียนไว้ผิด** ๆ. นักปราชญ์นักศึกษาเยอรมัน ที่ชื่อโชเปิ้นเอาเวอร์ (sopenhaur) อ่านกันว่าโชเปิ้นแอร์ (sopeneir) นั่นแหละ, คนนี้เขียนว่าพุทธศาสนาเป็นpessimistic ทั้งที่ได้รับชื่อเสียงว่าศึกษาพุทธศาสนามามาก. นี่ใส่ร้ายพุทธศาสนามากเกินไปว่า พุทธศาสนาสอนแต่เรื่องทุกข์ สอนแต่เรื่องความทุกข์มีลักษณะเป็น pessimistic; **นี้อย่าใส่ความพระพุทธเจ้าอย่างนี้นะ**. พุทธบริษัททั้งหลาย อย่าใส่ความพระพุทธเจ้าว่า สอนแต่เรื่องทุกข์เรื่อง pessimistic; เพราะ**ท่านสอนวิธีดับทุกข์** ว่าความทุกข์เป็นสิ่งที่ดับได้; ตามธรรมชาติมันเป็นทุกข์แต่ความทุกข์นั้นมันดับได้, ***คือทำอย่างนั้น ๆ แล้วมันก็ดับได้;*** ดังนั้น **พุทธศาสนาไม่ใช่สอนให้มองโลกในแง่ร้าย, สอนให้มองโลกในแง่ที่ว่าเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย คืออิทัปปัจจยตานั่นน่ะ**. คำนี้ช่วยจำไว้เถอะว่า คำว่า "อิทัปปัจจยตา" คือความหมายของคำว่า "สายกลาง" ยิ่งกว่าคำใด ๆ. **ถ้าเป็นอิทัปปัจจตาแล้ว จะเป็นกลางยิ่งกว่าใด ๆ** : ไม่ดีไม่ชั่ว, ไม่สุขไม่ทุกข์, ไม่บุญไม่บาป; ไม่อะไรทุกอย่าง; **มีชีวิตอยู่อย่างที่ไม่เป็นทาสของความดี ไม่เป็นทาสของความชั่ว; ไม่เป็นทาสของความสุข ไม่เป็นทาสของความทุกข์**; ทุกคู่ ๆ; ฉะนั้น ผู้ที่มีชีวิตอย่างนี้ อิสระที่สุด ไม่มีความทุกข์เลย. เพราะฉะนั้น การที่มีฝรั่งหลาย ๆ คน ที่มา**ศึกษาพุทธศาสนาเพื่อจะมีชีวิตแบบมิดเดิ้ลเวย์** เขาเข้าใจ

ถูกแล้ว; แม้ว่าเขาจะยังปฏิบัติไม่ได้, แต่ว่าเขาเข้าใจถูกแล้ว.

สายกลาง คือกลางทุก ๆ คู่.

ทีนี้ คำว่า **"สายกลางนี้" มันก็กลางทุกคู่**แหละ; ทุกคู่ ๆ, ไม่ใช่เฉพาะที่ยกตัวอย่างมาแล้วไม่กี่คู่ : ดี – ชั่ว, สุข – ทุกข์, บุญ – บาป ฯลฯ. ทีนี้ ก็ว่ากี่คู่ ที่เรียกว่าคู่ตรงกันข้ามน่ะ; dualistic คำพูดที่เป็นคู่ ๆ น่ะ มีตั้งหลายสิบคู่; เช่นว่า**สวย**และ**ไม่สวย** อย่างนี้มันก็คู่หนึ่ง, ไม่เอาทั้งนั้นแหละ : ไม่เอาทั้งสวยและไม่เอาทั้งไม่สวย; **เอาที่ตรงกลาง**. คำว่า**แพ้**คำว่า**ชนะ** นี้ก็คู่หนึ่ง; ไม่เอาทั้งนั้นแหละ : แพ้ก็ไม่เอา ชนะก็ไม่เอา; **แต่อยู่ตรงกลาง**. เพราะว่า ชนะมันมีปัญหาอย่างผู้ชนะ แพ้มีปัญหาอย่างผู้แพ้; ไม่เอา อยู่ตรงกลาง, **อยู่ตรงกลางเรียกว่า สงบ**. แล้ว**ไม่กำไรไม่ขาดทุน** : ถ้ามีกำไรก็ไม่ดีใจ ถ้าขาดทุนก็ไม่เสียใจ; นี่มันอยู่ตรงกลาง, มันอยู่ระหว่างได้ระหว่างเสีย ไม่ได้ไม่เสีย : "ฉันจะเป็นคนที่ไม่รู้จักได้ไม่รู้จักเสีย รู้จักแต่เป็นไปเช่นนั้นเอง ๆ ตามเรื่องของมัน". จนกระทั่งในที่สุด มันก็มาถึงคู่ที่เข้าใจยาก เข้าใจยากขึ้นมาทุกที ๆ; เช่นว่า**ไม่เป็นหญิงไม่เป็นชาย**อย่างนี้. ใครอยู่ได้ที่ตรงนั้นก็สบายที่สุดแหละ : อยู่ได้ตรงที่ไม่เป็นหญิงหรือไม่เป็นชาย. **ถ้าอยู่ได้ในสภาพนั้นแล้ว ก็จะไม่มีปัญหาเลย**. ถ้ามีเป็นชาย, ก็มีปัญหาอย่างชาย; มีเป็นหญิง, ก็มีปัญหาอย่างหญิง. กี่คู่ ๆ ขอให้ช่วยนึกเอาเอง; นึกเอาเองก็ได้ไม่มีทางผิดหรอก; แต่ว่าถ้ามันเป็นคู่ตรงกันข้ามแล้ว **เอาตรงกลางเสมอไป นั่นน่ะคือมัชฌิมาปฏิปทา**.

ในที่สุดจะพบว่า **ไอ้ความว่างนั่นแหละอยู่ตรงกลางที่สุด,** สุดยอดคำเดียวพอ. ไอ้ความว่างนั่นแหละมันอยู่ตรงกลางที่สุด : มันไม่เหวี่ยงซ้ายเหวี่ยง

ขวา, เหวี่ยงหน้าเหวี่ยงหลัง, เหวี่ยงบนเหวี่ยงล่างอะไร **มันว่าง; พระนิพพานว่างอย่างยิ่ง**, พระนิพพานไม่เอียงไปทางไหนหมด; ว่างอย่างยิ่ง นั่นคือเครื่องหมายของการอยู่ตรงกลาง.

เดี๋ยวนี้ เรามัน**มีความยึดถือไอ้ความเป็นคู่มากเกินไป**; *รวยหรือจน มั่งมีหรือยากจน* อย่างนี้; อยู่ตรงกลางนั่น อย่ามีความรู้สึกว่ามั่งมีอย่ามีความรู้สึกว่ายากจน; **อยู่ตรงกลางนั่นแหละจะไม่มีความทุกข์เลย**. นี้เดี๋ยวนี้มันมีขึ้นลง ขึ้นลง ๆ อยู่อย่างรุนแรง : เรื่องกำไร – ขาดทุน, เรื่องได้ - เรื่องเสีย, เรื่องแพ้ – เรื่องชนะ, เรื่องยากจน – เรื่องมั่งมีอะไร, มันก็เป็นทุกข์โดยไม่จำเป็น มีความทุกข์โดยไม่จำเป็น.

เอาละ, เป็นอันว่า ได้พูดถึงเรื่องพุทธศาสนา **มีหลักหัวใจคือมัชฌิมาปฏิปทา**. แต่ละประเด็นแต่ละประเด็นที่พูดมาแล้วนี้ มันมีลักษณะเป็นคู่มือเป็นคู่มือสำหรับจะจำไว้ จะกำหนดไว้อย่าให้มันพลัดตกออกไปนอกแนวนั้น. **คำว่าคู่มือ ๆ คือบอกให้รู้ไว้เป็นหลักสำหรับจะถือเป็นหลัก**; แล้วมันจะไม่พลัดออกไปนอกแนว; **จะอยู่ตรงกลาง คือมีความถูกต้อง**. คำว่า**ถูก** หรือ**ผิด** ถ้าถือความหมายเอาไม่ถูกต้องแล้ว **มันกลายเป็นคู่ตรงกันข้ามเหมือนกัน**; แต่ถ้ามีความหมายของคำว่า “ถูก ถูก” อย่างถูกต้องแล้ว **ก็จะไม่เป็นคู่ตรงกันข้าม**; จะมาอยู่ในพวกกลางได้เหมือนกันคำว่าถูกนี่. นี่มันแล้วแต่คำพูดของคนพูด หรือภาษาพูดของชนพวกไหน. คำว่าถูก ๆ; “**ถูกต้อง**” น่ะ **พอจะใช้ได้**; แต่ถ้าว่าถูกที่เป็นคู่กับผิดนั้น ใช้ไม่ได้เหมือนกัน เพราะมันถูกอย่างสมมติ เป็นความถูกโดยสมมติที่คนเขาสมมติให้ว่าถูก.

สำหรับนักเรียนก็อยากจะพูดว่า **คำว่าสอบไล่ได้กับคำว่าสอบไล่ตกนั้นอย่าเอาเลย**; อย่าเอาทั้งสอบไล่ได้ อย่าเอาทั้งสอบไล่ตกเลย; อยู่ตรงกลางสบายกว่า. ถึงว่าสอบไล่ได้มา ก็ไม่ต้องยึดถือว่าสอบไล่ได้; ก็ไม่ลิงโลดไม่เหลิงเจิ้ง. สอบไล่ตก ก็ไม่ต้องร้องไห้ ไม่ต้องร้องไห้หรือฆ่าตัวตาย เพราะสอบไล่ตก. มันก็อยู่ตรงกลางอย่างนี้แหละ ดำรงจิตให้อยู่ในตรงกลาง. ดำรงจิตอยู่ตรงกลาง; นี่คือหัวใจของพุทธศาสนา ที่รู้จักกันไปทั่วโลกแล้วว่า Middle way. ถ้าเราใช้คำว่า Middle way มันเป็นอิสระคือของธรรมชาติ. ถ้าใช้คำว่าพุทธศาสนา ศาสนานั้น ศาสนานี้, มันเกิดเป็นของหมู่ของคณะของบุคคล; มันมีออทอริตี้ (authority) ของคนนั้นของคนนี้ ของพวกนั้นของพวกนี้ขึ้นมา. อันนี้ก็ไม่ถูกตามหลักของพุทธศาสนา. ถ้าจะถือว่า นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าองค์นี้ มันก็ไม่ถูก, มันก็ต้องว่า **เป็นกฎของธรรมชาติ**; เป็นกฎของธรรมชาติที่มันมีอยู่อย่างนี้ ที่บุคคลคนนี้พบแล้วเอามาสอน **พระพุทธเจ้าทุกองค์สอนอย่างเดียวกันหมด**; ดังนั้น คำสอนอย่างนี้ จึงไม่ใช่เฉพาะของพระพุทธเจ้าองค์นี้นะ ไม่ใช่ของพระพุทธเจ้าองค์นี้นะ, เป็นคำสอนของทุกองค์นะ; **ถ้าเป็นพุทธศาสนา สอนเรื่องมิดเดิ้ลเวย์เหมือนกันหมด**.

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ที่เรียกว่าอิทัปปัจจยตา หรือปฏิจจสมุปบาทนั่นแหละ; ถ้ารู้ข้อนี้แล้ว จะไม่เห็นว่าดีหรือชั่ว ได้หรือเสีย แพ้หรือชนะ กำไรหรือขาดทุน, ไม่ --- (คือไม่อย่างอื่น ๆ อีก); มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอย่างนั้น ๆ เท่านั้น. นี่เราเลยไม่ถูกผูกมัด เราเป็นอิสระอยู่เหนือสิ่งที่จะบีบคั้นจิตใจ. เอาละ, ประเด็นสุดท้ายที่พูดในวันนี้ ก็คือเรื่อง**ทางสายกลาง**.

นี่**ข้อความเบื้องต้น**พูดมาได้ไม่กี่ข้อ ยังจะต้องไว้พูดต่อไปในวันหลังอีก;

วันนี้มันก็หมดเวลาและหมดแรงที่จะพูด. เอาละ; ขอย้ำความเข้าใจอีกนิดว่า ตั้งใจจะพูดคำพูดที่ใช้เป็นคู่มือสำหรับถือเป็นหลัก ในการที่จะศึกษาและปฏิบัติพระพุทธศาสนา ตลอดถึงการที่จะเสวยผลจากการปฏิบัติในหลักพระพุทธศาสนา; **ให้เป็นคู่มือสำหรับคนทุกฝ่าย** คือ***คนภายในวงพุทธฯ*** อยู่แล้ว หรือ***คนนอกวงพุทธฯ*** ก็ตาม จะใช้หลักนี้เป็นคู่มือสำหรับศึกษาพุทธศาสนาได้. (นี้เป็น**ตอนที่ ๑**.)

การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าสวดบทพระธรรมคณสาธยายให้เกิดกำลังใจ ในการที่จะศึกษาและปฏิบัติพระพุทธศาสนาสืบต่อไปในบัดนี้.

หินโค้ง ๑๒ มกราคม ๒๕๒๘

ข้อความเบื้องต้นของคู่มือศึกษาพุทธศาสนา ตอน ๒.

[๗ หัวข้อ : (๖) – (๑๒).]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่ง*ภาคมาฆบูชา* เป็นครั้งที่ ๒ ในวันนี้ อาตมาก็จะได้กล่าวเรื่อง**คู่มือพุทธศาสนาในฐานะเป็นข้อความเบื้องต้น ตอนที่ ๒**, ต่อไปจากครั้งที่แล้วมา. ได้เป็นที่เข้าใจกันแล้วว่า การบรรยายนี้มุ่งหมายจะให้เป็นคู่มือสำหรับการเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ในแง่ปริยัติก็ดี ปฏิบัติก็ดี ปฏิเวธก็ดี; แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงสิ่งทั้งสามนั้นโดยตรง **จะได้กล่าวถึงหลักเกณฑ์ทั่ว ๆ ไป ที่จะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธศาสนา** เพื่อเข้ามาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาด้วยการศึกษาเป็นต้น ให้สำเร็จประโยชน์ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้.

จงศึกษาพุทธศาสนา เพื่อเติมพุทธ ฯ ลงในชีวิต.

(๖) บัดนี้ก็มาถึงหัวข้อว่า **จงศึกษาพุทธศาสนา เพื่อเติมพุทธศาสนานั่นเองลงไปในชีวิต.** หมายความว่า ธรรมะโดยเฉพาะธรรมะในพุทธศาสนานี้ เป็นสิ่งที่สามารถจะเติมลงไปในชีวิต เติมลงไป ๆๆ; แต่ถ้าไม่ได้ตั้งใจที่จะทำอย่างนั้น ก็คงจะเป็นการยาก ที่จะพบในลักษณะที่จะเป็นของเติมได้. คำว่า "ชีวิต" ในที่นี้ หมายถึงชีวิตของมนุษย์ และในความหมายที่เกี่ยวกับจิตใจ. ชีวิตในแง่วัตถุล้วน ๆ นั้นไม่ต้องการอะไรนัก; และไม่ได้เกี่ยวกับความทุกข์มากมายนัก. **ชีวิตในด้านจิตใจ คือว่าความรู้สึกของจิตใจที่มีอยู่ต่อสิ่งต่าง ๆ ที่จะต้องใช้เป็นประจำวันนั่นแหละมันต้องการธรรมะ คือความถูกต้องในการที่จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ** เดี๋ยวนี้ เรารู้น้อยเกินไป ปฏิบัติไม่ถูกต้องต่อสิ่งที่เรียกว่าชีวิต ในเมื่อมีอะไรเข้ามากระทบทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา คือมีความทุกข์; แต่ถ้าเติมธรรมะแม้ในส่วนที่เป็นความรู้ให้มากพอ ก็จะสามารถต้อนรับอารมณ์เหล่านั้นได้ในลักษณะที่ไม่ต้องเป็นทุกข์.

ให้รู้เรื่องของธรรมะหรือความถูกต้องที่ชีวิตต้องการนั้น ทุกขั้นตอนหรือทุกระดับ; นับตั้งแต่ว่าจะเลี้ยงชีวิตทางกายนี้อย่างไร จะต้องคบหาสมาคมกับผู้อื่นอย่างไร จะต้อนรับสิ่งต่าง ๆ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ย่อมจะเกิดอยู่เป็นธรรมดาในโลกนี้นั้นอย่างไร; แล้วที่สำคัญที่สุดก็คือจะไม่ไปหลงในอะไรเข้า จนกระทำผิด คิดผิดต่อสิ่งนั้น ๆ และเป็นทุกข์ขึ้นมา; จะต้องทำให้มีสติปัญญา ความรู้ ความเข้าใจชัดเจนแจ่มแจ้ง จนถึงกับรู้ว่าสิ่งทั้งปวงจะหมายมั่นให้เป็นตัวตนหรือเป็นของตนนั้นไม่ได้. และถ้าเกิดความหมายมั่นอย่างนั้นขึ้นมาเมื่อไร ก็เป็นทุกข์ทันที เพราะว่า มันไม่อาจจะเป็นอย่างนั้นได้, ไม่อาจจะหมายมั่นอย่างนั้นได้, ไม่อาจจะบังคับให้เป็น

อย่างนั้นได้. เรา**มีความรู้**ในเรื่องที่จะไม่หมายมั่น คือยึดถือสิ่งใดโดยความเป็นตัวตนของตน, เป็นความรู้ขั้นสุดท้ายในทางธรรมะ; แล้วก็**ปฏิบัติ**เพื่อไม่ยึดมั่นสิ่งใดโดยความเป็นของตน ก็เป็นขั้นสุดท้ายของการปฏิบัติ; แล้วก็**ได้รับผล**เป็นความสงบเยือกเย็น ก็เป็นขั้นสุดท้ายของผลที่จะพึงได้รับ. นี่ขอให้ทุกคนเตรียมตนไว้ให้เหมาะสม สำหรับจะเติมธรรมะในพุทธศาสนานี้ลงไปในชีวิต.

ที่แล้วมาศึกษากันอย่างไร ? ศึกษากันตามสะดวกอย่างไร ? ศึกษากันหวัด ๆ อย่างไร ? ศึกษาเพื่อโต้เถียง เพื่อเอาชนะในการพูดจากันเสียเป็นส่วนใหญ่; ไม่ได้ตั้งอกตั้งใจระมัดระวังให้เป็นอย่างดี ในการที่จะทำให้เป็นการเติมธรรมะคือความถูกต้อง; ความถูกต้องคือธรรมะ, ธรรมะคือความถูกต้อง. **ให้เติมความถูกต้องลงไปในสิ่งที่เรียกว่าชีวิต ให้มีความถูกต้องยิ่งขึ้น ๆ จนสมบูรณ์**. นี่ก็เป็นข้อหนึ่งซึ่งจะยึดถือไว้เป็นหลัก หรือเป็นคู่มือในการศึกษาพุทธศาสนา.

พุทธศาสนา เมื่อกล่าวโดยหลักจตุราริยสัจจ์.

(๗) ทีนี้ ข้อต่อไป **สิ่งที่เรียกว่าพุทธศาสนา,** พูดถึงสิ่งที่เรียกว่าพุทธศาสนา และ**เมื่อกล่าวโดยหลักอริยสัจจ์ ๔**. เมื่อกล่าวโดยหลักของอริยสัจจ์ ๔ น่ะ ก็เกิดคำถามขึ้นมาว่า พุทธศาสนาคืออะไร ? มาจากอะไร ? เพื่อประโยชน์อะไร ? และโดยวิธีใด ? นี่เรามาจับเอาตัวพุทธศาสนาทั้งหมดเลย เป็นวัตถุสำหรับการศึกษา โดยหลักของอริยสัจจ์ ๔; **ซึ่งมีหลักเกณฑ์ที่จะต้องสอบสวนพินิจพิจารณาให้รู้ว่า มันคืออะไร ? มันมาจากอะไร ? มันเพื่อประโยชน์อะไร ? มันจะสำเร็จได้โดยวิธีใด ?**

พุทธศาสนาโดยนัยอริยสัจจ์ข้อที่ ๑ : คืออะไร ?

เมื่อถามว่าพุทธศาสนาคืออะไร ? คำตอบ ตอบได้มากมายหลาย อย่าง หรือหลายสิบอย่างก็ยังได้; แต่มันก็ไม่จำเป็นที่จะต้องตอบไปทุกอย่าง. ตอบ เท่าที่จำเป็น คือใช้ประโยชน์ได้ในเรื่องของเรา : --

ดูพุทธศาสนาโดยพยัญชนะ.

ถ้า***กล่าวตามพยัญชนะคือตัวหนังสือ*** พุทธศาสนาก็คือ คำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้า, คำสั่งสอนของท่านผู้รู้; นี้เรียกว่าพุทธศาสนา. จะถึงที่สุดหรือไม่ถึง ที่สุดก็ได้ทั้งนั้น แต่เป็นคำสั่งสอนของผู้รู้คือถูกต้องแน่นอน.

ดูพุทธศาสนาโดยความหมาย.

ทีนี้ ถ้า***กล่าวโดยอรรถโดยความหมาย*** ก็กล่าวได้หลายอย่าง แล้วแต่ จะมองกันในแง่ไหน : -- ถ้ามองกัน **ในแง่ของปริยัติ** คือการศึกษาเล่าเรียน **พุทธศาสนา ก็คือระบบคำสั่งสอนทั้งหมดที่ท่านนำมาจัดไว้เป็นหมวดหมู่เป็น ลำดับ เป็นขั้นตอนอย่างครบถ้วนอย่างสมบูรณ์** ที่รวมเรียกกันง่าย ๆ ว่าพระ-ไตรปิฎก และทุกอย่างที่เกี่ยวเนื่องกันอยู่กับพระไตรปิฎก : นี้ก็เป็นพุทธศาสนาในส่วน ปริยัติ; ไม่จำเป็นจะต้องเรียนหมด ไม่จำเป็นจะต้องเรียนมาก เพราะมันมากเกิน ไป; ให้เรียนเท่าที่จำเป็นจะต้องเรียน เท่าที่จะใช้ให้สำเร็จประโยชน์.

ทีนี้ ดู**พุทธศาสนาในแง่ของการปฏิบัติ** ก็หมายถึงการปฏิบัติชนิดที่ เป็นการดับทุกข์โดยตรง; **ระบบการปฏิบัติ ที่เมื่อปฏิบัติแล้วเป็นการดับทุกข์.**

คำว่า "ดับทุกข์" ในที่นี้มีความหมายกว้าง ๆ; คือหมายความว่า จะป้องกันไม่ให้ความทุกข์เกิดขึ้นมาก็ได้, หรือจะขจัดความทุกข์ที่กำลังเกิดอยู่ก็ได้, ล้วนแต่เรียกว่าเป็นเรื่องของการดับทุกข์. การกระทำอย่างใดที่เป็นไปเพื่อไม่ให้เกิดทุกข์ ก็เรียกว่าการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา; ซึ่งท่านได้ยินได้ฟังมาเป็นประจำว่า ถ้ากล่าวอย่างสั้น ๆ ที่สุด ก็คือศีล สมาธิ ปัญญา, เพียง ๓ อย่าง ๓ ประการ. ถ้าขยายออกไปอีกก็เป็นอริยมรรคมีองค์ ๘, เป็น ๘ ประการ. หรือจะขยายซอยออกไป ๆ ก็ได้ทั้งนั้น แต่ในที่สุดมันก็มารวมอยู่ในลักษณะของศีล สมาธิ ปัญญา. ทีนี้ ๓ คำนี้ก็เหมือนกัน ถ้าเอามารวมกันเข้ามันก็จะเหลือเพียงว่า **ระบบปฏิบัติที่ปฏิบัติแล้วไม่มีความทุกข์**.

ทีนี้ ถ้ามองดู **พุทธศาสนาในแง่ของปฏิเวธ. ปฏิเวธคือผลที่ประจักษ์แก่จิตใจ ก็คือตัวความดับทุกข์ได้นั่นเอง**; มีอยู่เป็นขั้น ๆ แล้วแต่ว่าจะดับทุกข์กันในขั้นไหน : ขั้นต่ำ ๆ เรื่องโลก ๆ นี่ก็ดับทุกข์ได้, มันก็เป็นความดับทุกข์ขั้นหนึ่ง; สูงขึ้นไป ๆ จนกระทั่งว่าดับทุกข์ได้หมด, หมดอย่างโลก ๆ ก็ไม่มีปัญหาในเรื่องโลก. ครั้นไปถึงส่วนที่เป็นโลกุตตระเหนือโลก ก็หมายความว่าเดี๋ยวนี้โลกนี้ไม่มีอะไรที่เป็นความยุ่งยากลำบากแก่บุคคลนี้แล้ว; คือสิ่งต่าง ๆ ในโลกจะกระทำบุคคลนี้ให้หวั่นไหวเป็นทุกข์ไม่ได้, สิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ น่ะ มันจะไม่เป็นไปเพื่อให้เกิดปัญหายุ่งยากอีกต่อไป, รวมถึงว่าอะไร ๆ ที่มันเป็นไปตามวิสัยโลก เป็นอย่างวิสัยโลกก็ไม่รบกวน โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็พวกกิเลส แม้ที่อยู่ในรูปแบบของสัญชาตญาณ เช่นความรู้สึกในการที่จะสืบพันธุ์ มันเป็นอันตรายรบกวนบุคคลได้ คือว่าจะสงบสุขอยู่ไม่ได้ถ้าความรู้สึกอันนี้รบกวน, แม้เป็นคนแก่คนเฒ่าหมดกำลังของอวัยวะแห่งการสืบพันธุ์แล้ว ก็ยังมีอนุสัยหรืออาสวะเหลืออยู่ในจิตใจของคนแก่คนเฒ่า ต้องรบสู้กันกับข้าศึกอันนี้, อย่างนี้เป็นต้น. **ถ้าปฏิบัติถึงที่สุดแล้ว ความยุ่งยากลำบากเกี่ยวกับความรู้สึกประเภทนี้ทำนองนี้ ก็มิได้มี**.

ธรรมดาคนเราจะต้องมีปัญหาเรื่องเพศ, มีปัญหาเรื่องความโกรธขัดใจ, มีปัญหาเรื่องไม่รู้ว่าจะกระทำอย่างไร ต่อสิ่งที่มาถึงเข้า, และมีสิ่งที่มาถึงเข้าโดยไม่ได้แสดงให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร แต่ก็เป็นเครื่องทำให้เป็นทุกข์หรือหม่นหมองใจ; อย่างนี้มันก็มีอยู่มาก. ถ้าไม่ต้องมีปัญหาอย่างนี้, ก็นับว่าถึงที่สุดหรือหมดปัญหาแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติถึงที่สุดแล้ว.

พุทธศาสนาในแง่ของ**ปริยัติ**น่ะ คือการเรียนรู้เรื่องความดับทุกข์, ในแง่ของการ**ปฏิบัติ**ก็ปฏิบัติเพื่อดับทุกข์, ในแง่ของ**ปฏิเวธ** ก็คือดับทุกข์ได้แล้ว; เหลือคำเดียวเพียง**ความดับทุกข์**. **ระบบพุทธศาสนาทั้งหมด ก็คือระบบแห่งความดับทุกข์เท่านั้นเอง.**

พุทธศาสนาโดยนัยอริยสัจจ์ข้อที่ ๒ : มาจากอะไร ?

ที่นี้ ***เมื่อถามว่าพุทธศาสนานี้มาจากอะไร ?*** ความหมายมันก็ได้หลาย ๆ ทาง; เช่นว่าเพราะเหตุไรจึงเกิดขึ้น ? ใครเป็นผู้ทำให้เกิดขึ้น ? **ขอให้ศึกษาธรรมะอย่างธรรมะ** คือไม่ต้องยึดถือในเรื่องของบุคคลให้มากเกินไป. ความรู้ต่าง ๆ มันก็เกิดขึ้นมาตามลำดับ แก้ปัญหาต่าง ๆ มาโดยลำดับ; แต่มันเหลือปัญหาบางอย่างอยู่ ชนิดที่คนธรรมดาหรือผู้รู้ธรรมดาสอนให้ดับไม่ได้ จึงต้อง**เกิดบุคคลประเภทพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่รู้ถึงที่สุดและสอนได้ถึงที่สุด**. นี่มองกันอย่างนี้จะเป็นเรื่องที่ตรงตามความจริงว่า **เพราะความไม่เพียงพอแห่งความรู้เรื่องการดับทุกข์ในโลก พุทธศาสนาจึงต้องเกิดขึ้น**; โดยเหตุการณ์ในโลกนั่นเอง ทำให้เกิดบุคคลที่เป็นพระพุทธเจ้า และรู้หลักเกณฑ์อันนี้, แล้วก็สอน.

คำว่า "**จาก**" นี้มันมีความหมายได้หลายอย่าง : ***เหตุที่ทำให้เกิดขึ้น*** หรือ***ผู้ที่กระทำให้เกิดขึ้น การกระทำที่ทำให้เกิดขึ้น*** กระทั่งว่า**จากวัตถุอะไร**. นี่ท่านทั้งหลายสนใจกันให้ครบถ้วน; เช่นจะยกตัวอย่าง**หม้อใบหนึ่ง** ถามว่าเกิดมาจากอะไร ? หม้อใบหนึ่งน่ะมันเกิดมาจากอะไร ? ก็ตอบได้หลายอย่าง : ถ้ามันทำด้วยดิน ตอบว่าเกิดจากดินก็ได้. ที่ถูกนั้นมันเกิดมาจากความต้องการของผู้ที่อยากจะได้หม้อ; ผู้ที่ต้องการหม้อ, ความอยากของผู้ที่ต้องการหม้อ เป็นเหตุทำให้เกิดหม้อขึ้นมา. ผู้นั้นจะต้องการหม้อเพื่อใช้เอง แล้วก็ปั้นหม้อ, ผู้นั้นต้องการหม้อเพื่อจะเอาไปขาย มันก็ปั้นหม้อ; มันล้วนแต่เป็นความต้องการหม้อ. นี่ใจความสำคัญอะไร ๆ ที่มันจะเกิดขึ้นมา ก็เพราะว่ามันมีความต้องการ. **ความทุกข์นี้ มาจากความอยาก คือความต้องการอย่างโง่เขลา**.

สำหรับพุทธศาสนา เกิดจากความที่มนุษย์ยังต้องการความรู้เรื่องดับทุกข์ยังไม่ถึงที่สุด มันจึงต้องค้นคว้ากันไปจนถึงที่สุด จนเกิดพระพุทธเจ้า; มันก็**เป็นความต้องการจะดับทุกข์ของมนุษย์นั่นแหละ ที่ทำให้เกิดคำสอนเรื่องการดับทุกข์ขึ้นเรื่อยไป ๆ หรือมากขึ้น ๆ**, จนกว่าจะเพียงพอ. ความอยากเป็นเหตุให้เกิดอะไรขึ้นมาอย่างนี้เสมอ แล้วมันจะตรงกับเรื่องของคนเรา; คือว่าเราต้องการจะดับทุกข์ อยากจะดับทุกข์ ครั้นเมื่อสิ่งเหล่านั้นได้เกิดขึ้นแล้ว บางทีก็ไม่สนใจ, เรียนคล้าย ๆ กับว่าเป็นของกระทำอย่างละเมอ ๆ ตามขนบธรรมเนียมประเพณีเหอ ๆ ตาม ๆ กันไป ไอ้ความอยากที่จะดับทุกข์ก็สูญหายไปไหนหมดแล้ว; อย่างนี้ก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร.

ถ้าจะตอบขั้นตื้น ๆ ก็ว่า **พุทธศาสนาเกิดมาจากพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้สอน**. แล้วพระพุทธเจ้าเอาอะไรมาสอน ? ก็เอาความจริง

ของธรรมชาติมาสอน. เหมือนกับคนที่จะปั้นหม้อ เขาปั้นหม้อ ด้วยความอยากของเขา, แต่มันก็ต้องมีอะไรมาปั้นฉะนั้นจึงต้องมีดิน ต้องไปเอาดินมา หรืออะไร ๆ ที่มันจะรวมกันแล้วปั้นหม้อได้; มันก็ต้องมี. นี่เราจะมองกันในแง่ไหน, มองในขั้นแรก หรือมองในขั้นรองเป็นลำดับ จนครบถ้วน แล้วก็จะตอบได้เองว่ามันเกิดมาจากอะไร.

พุทธศาสนาโดยนัยอริยสัจจ์ข้อที่ ๓ : เพื่อประโยชน์อะไร ?

ทีนี้ ถ้าว่า***เพื่อประโยชน์อะไร ?*** ใครจะรู้หรือไม่ก็สุดแท้ แต่ว่าตัวธรรมะหรือตัวพระพุทธศาสนานั้น **เกิดขึ้นเพื่อจะดับทุกข์ของผู้ที่มีความทุกข์**. ใครมีความทุกข์, พุทธศาสนาเกิดขึ้นเพื่อจะดับทุกข์ของผู้ที่มีความทุกข์. ท่านลองคิดดูว่า อะไรเป็นสิ่งที่มีค่ามากสูงสุดสำหรับคนเรา ? **เหตุ หรือปัจจัย หรืออะไรที่มันดับทุกข์ได้นั่นแหละ มีค่ามากที่สุดสำหรับคนเรา** เพราะเราต้องการจะไม่ตาย ต้องการจะอยู่ ต้องการจะอยู่อย่างเป็นสุข; ดังนั้น สิ่งใดที่ทำให้รอดอยู่ได้อย่างเป็นสุข มันก็มีค่าสำหรับคน. ทีนี้ สิ่งนี้มันเป็นจุดมุ่งหมายของคน; พุทธศาสนาก็เกิดขึ้นมาเพื่อประโยชน์อันนี้ เพื่อประโยชน์จะให้คนเบาใจ หมดความหนักอกหนักใจไม่เป็นทุกข์เกี่ยวกับความทุกข์นั้น ๆ.

พุทธศาสนาโดยนัยอริยสัจจ์ข้อที่ ๔ : สำเร็จได้โดยวิธีใด ?

ทีนี้ คำถามสุดท้ายว่า ***พุทธศาสนาจะสำเร็จได้โดยวิธีใด ? โดยวิธีใด ?*** คำตอบก็ตอบได้ง่าย ๆ ตามชื่อขององค์มรรค. องค์มรรคทั้ง ๘ องค์ จะมีคำว่า**สัมมา ๆ ๆ ๆ** นำอยู่ข้างหน้า. **สัมมา**แปลว่า**ถูกต้อง**; แต่เรามักจะแปล

กันว่า**โดยชอบ**. "โดยชอบ" ความหมายแท้จริงก็คือโดยถูกต้อง, โดยความถูกต้องทั้ง ๘ ประการ รวมกันเข้าเป็นมรรคเป็นอริยมรรค นั่นน่ะเป็นเหตุให้ถึงจุดที่พึงประสงค์. คำว่า "มรรค" แปลว่าหนทาง, หนทางก็สำหรับเดิน : หนทางทางวัตถุก็สำหรับเท้าเดิน; หนทางทางนามธรรม ทางจิตทางวิญญาณ ก็สำหรับจิตเดิน สำหรับจิตใจมันจะเดิน; ดังนั้น เดี๋ยวนี้สิ่งที่มีชีวิตเป็นเจ้าของปัญหา. สิ่งที่เป็นตัวชีวิต เป็นตัวเจ้าของชีวิต ที่สมมติตนเองว่าเป็นชีวิตนั่นแหละมันจะต้องเดิน; คือ กาย วาจา ใจ นี่มันจะต้องเดิน; **สำเร็จได้ด้วยการเดินที่ถูกต้อง**.

นี่พุทธศาสนา โดยหลักอริยสัจจ์ ๔; มีคำถามและคำตอบ ๔ ข้ออย่างนี้. **ถ้าสนใจไว้ให้ชัดเจน จะเป็นคู่มือที่ดี สำหรับจะศึกษาพุทธศาสนาได้จริง**; โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับชาวต่างประเทศ หรือผู้ใหม่ต่อพุทธศาสนา, **ควรจะทราบความจริงข้อนี้ว่า พุทธศาสนาคืออะไร ? จากอะไร ? เพื่ออะไร ? และโดยวิธีใด ? ดังกล่าวแล้ว**.

พุทธศาสนาในทุกแง่ทุกมุม.

(๘) หัวข้อต่อไปก็คือ **สิ่งที่เรียกว่าพุทธศาสนา ในทุกแง่มุม ในทุกแง่มุม**. ขอให้กำหนดสังเกตดูว่า สิ่งต่าง ๆ มีทิศทางแห่งการดูได้หลายทิศทาง, ไม่ว่าอะไร; และเป็นอย่างนี้ทั้งทางวัตถุและทั้งทางจิตใจ. เช่นว่าจะ**ดูคนสักคนหนึ่ง** : ดูจากข้างซ้าย ดูจากข้างขวา ดูจากข้างหน้า ดูจากข้างหลัง ดูจากข้างบน ดูจากข้างล่าง; มันก็รู้สึกว่าแตกต่างกันไปตามภาพที่ปรากฏนั้น. ยิ่งของใหญ่ ๆ ออกไป ก็ยิ่งมีความแตกต่างกันมาก. เช่นจะ**ดูภูเขาสักลูกหนึ่ง** : ดูจากข้างหน้า ดูจากข้างหลัง ดูจากข้างหัว ดูจากข้างท้าย ดูจากข้างบน ดูจากข้าง

ล่าง, อย่างนี้เราเรียกว่าแง่มุม; หรือจะซอยลงไปให้ละเอียด ก็ว่าเป็นเหลี่ยมคู เป็นเหลี่ยมด้าน, มันมีเป็นเหลี่ยม ๆๆๆ คือเป็นด้าน ๆ ตามที่มันประกอบกันอยู่อย่างไร. **พุทธศาสนานี้ก็เหมือนกัน** : ถ้าจะดูจากทิศทางต่าง ๆ, มันก็จะเห็นภาพต่าง ๆ แล้วแต่ว่าผู้ดูนั่นมันมีความถนัดที่จะดูกันในแง่ไหน. **ถ้าเขาเป็นคนมีความรู้อันถูกต้อง รู้เรื่องความทุกข์ ต้องการจะดับทุกข์; เขาก็จะดูพุทธศาสนาในแง่ที่จะดับทุกข์เท่านั้น;** ไม่ดูในแง่ที่มันเกิน เกินนั้นหรือเกินจำเป็นหรือที่เฟ้อ

เรียน(หรือดู)พุทธศาสนาในแง่อักษรศาสตร์ – วรรณคดี.

คนแต่ละคนเมื่อต้องการอะไร ก็คอยดูแต่ที่จะได้สิ่งนั้น; แม้สิ่งอื่นจะมีอยู่ด้วยก็เหมือนกับว่าไม่เห็น, คือไม่ได้ดู. นี้พุทธศาสนาก็มีอยู่หลายแง่ จึงถูกจับฉวยขึ้นมาคนละแง่ หรือหลายแง่ตามความพอใจของตน. เท่าที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้ **พุทธศาสนาในแง่ของปริยัติก็อยู่ในรูปแบบของอักษรศาสตร์ วรรณคดี** หรือทุกอย่างที่มันเนื่องกันอยู่กับอักษรศาสตร์; แม้แต่ความไพเราะทางวรรณคดี ทางคำร้อยกรองก็มีอยู่มากในพุทธศาสนา. **วรรณคดีหรืออักษรศาสตร์ นี้เป็นเรื่องของภาษา, ไม่ใช่เรื่องตัวทุกข์ ตัวความทุกข์หรือตัวดับทุกข์**; เป็นเรื่องของภาษา เป็นบันทึกของเรื่องที่เคยมีแล้วและเกิดแล้ว; เราจึงมีพระไตรปิฎกอันมากมาย. กล่าวได้ว่า ในบรรดาพระคัมภีร์ทางศาสนากันแล้ว ไม่มีคัมภีร์ของศาสนาไหนมากมายเท่ากับของพุทธศาสนา; นี่ผู้ที่เคยสนใจกับพระไตรปิฎก ก็จะรู้เรื่องนี้ได้ดี.

คนก็สนใจเรียนบาลี โดยเข้าใจว่าเป็นการเรียนพุทธศาสนา อย่างนี้ก็มี

อยู่มาก; มันเป็นชั้น ๆ กันอยู่. เช่นว่าเรียนบาลีก็เพื่อให้รู้ภาษาบาลี ซึ่งจะได้รู้ปริยัติของภาษา แล้วก็จะได้นำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดปฏิเวธอีกต่อหนึ่ง; แต่แล้วมันก็ติดตาย ติดตัน ตายด้านอยู่เสียเพียงแค่เรียนภาษา : เรียนภาษาบาลี เรียนในแง่ของอักษรศาสตร์ก็มากมาย; บางทีก็เรียนในแง่ของความไพเราะของอักษรศาสตร์เป็นวรรณคดี. อย่างนี้ก็มีอยู่ และจะมีมากเสียด้วยซ้ำไป; เช่นที่เรียนบาลีเป็นมหาเปรียญกันมากมาย แต่ไม่ได้เรียนลึกเข้าไป จนถึงเรื่องที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา. **นี่พุทธศาสนาในแง่มุมของอักษรศาสตร์และวรรณคดี.**

เรียนพุทธศาสนาในแง่ปรัชญา.

ทีนี้ บางคน เรียนพุทธศาสนาด้วยความคิดนึก ที่จะศึกษาส่วนทฤษฎีของเหตุผล หรือเรื่องของเหตุผลที่ปรุงแต่งกันอยู่เป็นชั้น ๆ ก็กลายเป็น**เรียนอย่างที่เรียกกันว่าปรัชญา**; ซึ่งที่แท้ไม่ถูก. ถ้าว่า**เรียนอย่างปรัชญาก็เรียนอย่างความจริง ที่ไม่ต้องคำนวณด้วยเหตุผล**; แต่มนุษย์ยังไม่อาจจะมีปัญญาชนิดนั้น มันก็ต้องเรียนด้วยการคำนวณด้วยเหตุผล และถือเอาเป็นเรื่องของสติปัญญาหรือเป็นเรื่องของปัญญา; เรื่องของปัญญาก็เลยเป็นเรื่องที่ค่อนข้างจะเรียกได้ว่า ไม่จริงไม่ตรง ไม่ตรงกับเรื่องของสติปัญญา **ซึ่งเรียกกันเดี๋ยวนี้ว่าเรียนอย่างปรัชญา**. การศึกษาในสมัยปัจจุบันนี้ก้าวหน้ามากในการใช้วิธีของปรัชญา เป็นที่นิยมว่าเป็นเรื่องของผู้มีสติปัญญา; ฉะนั้น ใครจะทำอะไรสักหน่อยก็เรียกหาสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาของเรื่องนั้น ๆ, จนกระทั่งว่า แม้แต่จะทำนาก็จะต้องการรู้ปรัชญาของการทำนา อย่างนี้ไปแล้วก็มี. พุทธศาสนาในแง่มุมที่จะเป็นปรัชญานี้มันก็เป็นได้ เพราะมันมีทางที่จะให้เป็นไปได้; และมีผู้ต้องการอย่างนั้นอย่างยิ่งด้วย มันก็ยิ่งมีได้มากขึ้น.

เรียนพุทธศาสนาในแง่จิตวิทยา – ตรรกวิทยา.

ทีนี้ เขยิบออกไป **พุทธศาสนา ในแง่มุมของจิตตวิทยา หรือ ตรรกวิทยา** ก็มีอยู่. คัมภีร์พุทธศาสนาส่วนที่แต่งขึ้นใหม่ ขยายความส่วนที่เป็นจิตตวิทยานี้ มีมากมาย มีมากมาย ที่เรียกกันว่า*คัมภีร์อภิธรรม;* มีหลาย ๆ ระดับคือหลาย ๆ ชั้น, ยุคแรกยุคกลางยุคหลัง, ชั้นต้น ชั้นขยายความ และชั้นขยายความต่อออกไปอีก; เป็นเรื่องทางจิตตวิทยา คือขยายหลักธรรมะออกไปในแง่ของจิตตวิทยา; ไอ้ธรรมะที่เป็นเครื่องดับทุกข์โดยตรง มันก็มีส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องจิต. เฉพาะส่วนที่เป็นเรื่องจิตนี้ ถูกเอามาขยายให้มากเข้าเป็นระบบจิตตวิทยา ที่ใหญ่หลวงกว้างขวาง; ดูจะไม่มีในศาสนาไหนสู้ในพุทธศาสนาได้อีกเหมือนกัน. นี้ก็เป็นแง่มุมหนึ่ง.

เรียนพุทธศาสนาในแง่มุมวิทยาศาสตร์.

ทีนี้ **พุทธศาสนาในแง่มุมของความเป็นวิทยาศาสตร์**. นี่แหละขอให้สนใจเป็นพิเศษ**ในแง่มุมของความเป็นวิทยาศาสตร์** คือความจริงของธรรมชาติตามหลักเกณฑ์ของธรรมชาติ ที่มีอยู่จริง ไม่ต้องอาศัยการคำนวณโดยทางเหตุผลทางปรัชญาอะไร ให้มันมากเรื่อง. เอาที่ความรู้สึกจริง ๆ ลงไป : ถ้ามันเป็นความทุกข์ก็เป็นความทุกข์, ถ้ามันดับทุกข์ได้ก็เป็นความดับทุกข์ได้; อย่างวิถีทางนี้ที่เรียกกันว่าเป็นธรรมะที่เป็นสันทิฏฐิโก.

ควรจะจำคำว่า**สันทิฏฐิโก**ไว้ให้แม่นยำ; ถ้าไม่เป็นสันทิฏฐิโก, ไม่ใช่พุทธศาสนา. คำพูดอะไร หรือเรื่องอะไรก็ตาม ถ้าไม่ประจักษ์ได้ด้วยตนเอง ก็

ยังไม่ใช่พุทธศาสนา; ยังต้องฝากไว้ด้วยฟังคนอื่นพูด หรือเชื่อคนอื่นพูด หรือการคำนวณอย่างนั้นอย่างนี้ตามเหตุผล ที่จะไปแวดล้อมเอามา อย่างที่กล่าวไว้ในหลักกาลามสูตร; **ไม่เป็นสันทิฏฐิโก ก็ยังไม่ใช่พุทธศาสนา.** อันนี้สำคัญมาก เพราะเราสวดร้องกันอยู่ทุกวันว่า สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก เป็นต้น; คือว่าธรรมะที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีนั้น ต้องเป็นสันทิฏฐิโก เป็นอกาลิโก ฯลฯ. แต่ก็สวดกันไปทั้งที่ไม่รู้ว่าสันทิฏฐิโกคืออะไร, สันทิฏฐิโกไม่ปรากฏ, สันทิฏฐิโกไม่ปรากฏ; เป็นแต่เพียงจำได้ ท่องได้ หรือคำนวณ ๆ เอาได้, ผลของการคำนวณนี้ ก็ไม่ใช่สันทิฏฐิโก. **สันทิฏฐิโกเป็นผลของการสัมผัสด้วยจิตใจจริง ๆ ต่อสิ่ง นั้น ๆ, ไม่มีการคำนวณ.** ไอ้สิ่งที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์นั่นแหละเป็นสิ่งที่จะทนอยู่ จะทนต่อการพิสูจน์และจะทนอยู่. **พุทธศาสนามีหลักการมีวิธีการ หรือวิถีทางอย่างวิทยาศาสตร์,** ไม่ใช่อย่างปรัชญา หรือไม่ใช่อย่างที่มีความเชื่อเป็นระบบผูกขาดเหมือนบางศาสนา. นี้แง่มุมอันหนึ่งด้วยเหมือนกัน.

เรียนพุทธศาสนาในฐานะเป็นพุทธศาสนา.

ทีนี้ ก็จะพูดให้ชัดไปกว่านั้นก็ว่า **พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนา.** พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นพุทธศาสนา เพราะได้กล่าวมาแล้วว่า พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นอักษรศาสตร์ เป็นปรัชญา เป็นจิตตวิทยา เป็นวิทยาศาสตร์ก็ยังมี. เดี๋ยวนี้ อยากจะพูดว่าพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนา. **สำหรับพุทธศาสนาแล้ว, ความถูกต้องตามกฏเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์ ถูกนำมาใช้เป็นหลักสำหรับศึกษา สำหรับถือ สำหรับปฏิบัติ และดับทุกข์ได้;** ดังนั้น มันกลายเป็นวิทยาศาสตร์ที่นำมาทำให้อยู่ในรูปของศาสนาคือเครื่องดับทุกข์, ทำมนุษย์ให้เข้าถึงสิ่งสูงสุดคือความดับทุกข์. วิทยาศาสตร์ล้วน ๆ ก็เป็นวิทยาศาสตร์ไป; แต่ถ้าหลักวิทยาศาสตร์

วิถีทางวิทยาศาสตร์ที่ดับทุกข์ได้ แล้วเอามายึดถือเป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับทางจิตใจ, มันก็กลายเป็นศาสนาไป. พุทธศาสนาอยู่ในจำพวกนี้.

พูดให้สั้นที่สุด; **คำว่าศาสนา ๆ นี้ ก็คือเครื่องมือนำจิตขึ้นอยู่เหนือความทุกข์**. จะพูดอย่างอื่นอีกกี่สิบอย่างก็ได้; แต่พูดให้สั้นให้ชัดให้ไม่มีทางหลีกเลี่ยง ก็จะพูดว่า**เครื่องนำจิตขึ้นอยู่เหนือความทุกข์ โดยวิถีทางอย่างเดียวกันกับวิทยาศาสตร์** คือมีการปฏิบัติลงไปจริง ๆ ตรง ๆ ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ, นำจิตขึ้นอยู่เหนือความทุกข์. มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์; นี้ก็แง่มุมหนึ่ง.

เรียนพุทธศาสนาในแง่สัจจะ.

ทีนี้ ก็มีคำว่าสัจจะ – ของจริง : **สัจจธรรม**คือธรรมะทั่วไป, หรือ**ธรรม-สัจจะ** – ธรรมะเฉพาะเรื่อง. **พุทธศาสนาในแง่มุมหนึ่งก็เป็นสัจจะ**. เป็น**สัจจะ**แปลว่า**ของจริง;** คำว่า "จริง" นี้ ไม่รู้ว่าจะอธิบายอย่างไรกันอยู่แล้ว; มันเป็นของจริงอย่างนั้น จริงอย่างที่กล่าวนั้น. **ของจริงนี้จะมีเพียงอย่างเดียว;** จะมีสองอย่างไม่ได้ คือจะจริงสองอย่างไม่ได้. ถ้าเอามาให้จริง ๒ อย่าง อันหนึ่งก็จะต้องเป็นจริงอย่างสมมติ ไม่ใช่จริงอย่างจริงแท้; เพราะฉะนั้น ถ้าจริงแท้มันต้องมีเพียงอย่างเดียว. ระบบพุทธศาสนาเป็นสัจจะ เป็นของจริงของธรรมชาติ เป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นจริงของธรรมชาติ; เช่นกฎเรื่องอิทัปปัจจยตา เรื่องตถาตา เป็นต้น. มันเป็นความจริงของธรรมชาติอย่างนั้น ๆๆๆ ไปทุกเรื่องแหละ; **แต่ว่าที่เราสนใจ เราสนใจกันแต่เรื่องที่มันจะดับทุกข์** ฉะนั้น เราจึงพูดกันแต่เรื่องอิทัปปัจจยตาหรือเรื่องตถาตา; เป็นความจริงของเรื่องความทุกข์. แต่ถ้าเอามาขยายให้เป็นระบบครบถ้วน กลายเป็นเรื่องอริยสัจจ์สี่; นี้ก็เป็นของจริงชนิดที่เอามา

ขยายให้กลายเป็นเรื่องปฏิบัติ เป็นเรื่องเล่าเรียน เป็นเรื่องปฏิบัติ เป็นเรื่องประพฤติขึ้นมา, เป็นความจริงที่บวกกันอยู่กับการประพฤติและกระทำ.

เรียนพุทธศาสนาในแง่ชีววิทยา.

เอาละ, ทีนี้ก็จะพูดให้เห็นเสียเลย เพราะว่า ต้องการจะให้เป็นคู่มือสำหรับศึกษาเปรียบเทียบ; จับเอาตัวสิ่งที่ควรจะจับหรือควรจะต้องการให้ได้. **พุทธศาสนาในแง่มุมหนึ่งก็เป็นวิชาว่าด้วยชีวิต** ที่เรียกกันในปัจจุบันนี้ว่าชีววิทยา. ชีววิทยา – วิชาอันว่าด้วยชีวิต; แต่ว่าชีววิทยาทางโลกหมายถึงชีวิตธรรมดา ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับร่างกายเสียเป็นส่วนใหญ่, ชีววิทยาวิชาสำหรับชีวิต คือเรื่องที่จำเป็นที่ชีวิตจะต้องมี ชีวิตจะต้องดำรงอยู่จะต้องเป็นไปให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์อันนั้น. ในพุทธศาสนามีกฎเกณฑ์ครบถ้วน สำหรับชีวิตจะต้องเป็นไปตามวิถีทางนั้น แล้วก็ได้ผลเป็นชีวิตที่น่าดู คือไม่มีความทุกข์.

เรียนพุทธศาสนาในแง่ศิลปะ.

ทีนี้ ก็จะเลยไปถึงอีกแง่มุมหนึ่ง **คือความงดงาม** ความงดงาม; **นี้พุทธศาสนาเลยถูกจัดว่าเป็นศิลปะอันหนึ่งด้วย**. แต่ว่านักศิลป์โดยทั่ว ๆ ไปน่ะ เขาขลุกกันอยู่แต่เรื่องทางวัตถุ; ไม่ค่อยขึ้นมาถึงเรื่องทางจิตใจ. ที่จริงเรื่องทางจิตใจ ก็มีเรื่องที่จะต้องทำให้งาม หรือมีความงามเช่นเดียวกับเรื่องทางวัตถุ.

ทีนี้ **พุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติให้ดับทุกข์ได้อย่างงดงาม**; ระบุไปยังอริยมรรคมีองค์ ๘. เมื่อปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ อยู่, จะเกิดความงามใน

ความดับทุกข์ ในการดับทุกข์ ในวิธีการดับทุกข์นั่นเอง; มีความงดงามทางสติปัญญา, ไม่ใช่ทางรูป ทางแสง ทางสีทางอะไรต่าง ๆ. ข้อนี้ก็ควรจะรู้ไว้ในฐานะเหมือนกับว่าเป็นเครื่องมือด้วยเหมือนกัน; เพราะว่า มันมีความเข้าใจผิดอยู่อย่างหนึ่งที่น่าสงสาร, คือมีคำว่าพุทธศิลป์ พุทธศิลป์ Buddhist art ขึ้นมาใช้ในหมู่มนุษย์แล้ว. แต่แล้วหมู่มนุษย์เหล่านั้น ไปเอาพุทธศิลป์กันที่วัตถุ : ที่ประณีตศิลป์ วิจิตรศิลป์ เกี่ยวกับโบสถ์วิหาร วัดวาอาราม ศิลปวัตถุ; โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธรูป.

ฝรั่งที่สนใจBuddhist artอยู่ที่พระพุทธรูปกันทั้งนั้น. อาตมาเคยขัดคอเขาว่าไม่ใช่; ความงามอย่างนั้นไม่ใช่พุทธศิลป์. พระพุทธเจ้าไม่รับรองความงามอย่างนี้. พระพุทธเจ้าตรัสความงามเบื้องต้นท่ามกลางและเบื้องปลาย ของการดับทุกข์ได้เรียกว่าความงาม. ฉะนั้น **พุทธศิลป์น่ะ คือวิธีการดับทุกข์ได้อย่างน่าเลื่อมใส น่าพอใจ หรืองดงามที่สุด**. ข้อนี้เป็นเรื่องที่น่าสนใจอยู่เหมือนกันแหละ ว่าวิธีการดับทุกข์นั่นน่ะ จะเป็นสิ่งที่งดงามที่สุดถ้าทำได้; ไม่มีความงามอะไรจะงามเท่า. แต่คนเข้าไม่ถึง; เลยเอาพุทธศิลป์ไปให้แก่วัตถุ วัตถุศิลป์ไปเสียหมด; เป็นวัตถุศิลปะเกี่ยวกับพุทธศาสนาเท่านั้น, **ไม่ใช่ตัวพุทธศาสนา**เลย. ถ้าพุทธศาสนาเป็นศิลปะ ก็หมายถึงระบบวิธีปฏิบัติดับทุกข์ได้; คืออริยมรรคมีองค์ ๘ อีกนั่นเอง. นี่ศิลปะแห่งการอยู่เหนือความทุกข์, งามไม่งามคิดดู; ศิลปะแห่งการมีชีวิตอยู่เหนือความทุกข์นี่งามหรือไม่งามลองคิดดู. นี่พุทธศาสนาเป็นศิลป์ได้ เป็นศิลปะได้แต่ในแง่นี้; ไม่ใช่ในแง่ของวัตถุอย่างที่เข้าใจกัน. คำว่า "**พุทธศิลป์**" ที่ใช้กันอยู่ในหมู่ศิลปินนั่น มันกลายเป็นเรื่องวัตถุศิลปะที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา, **ไม่ใช่ตัวพุทธศาสนาที่เป็นศิลป์** ขอให้เข้าใจกันไว้ให้ดี ๆ; นั่นมันศิลปะทางวัตถุ; แต่นี่มันศิลปะทางจิตใจ. เมื่อมีจิตใจอยู่เหนือความทุกข์ เหนือกิเลส เหนือปัญหาแล้ว, งาม

หรือไม่งามคิดดู; เมื่อจิตใจปราศจากกิเลสแล้ว มันงามหรือไม่งามนี่ก็ขอให้ลองคิดดู. ถ้ามองเห็นก็จะพบสิ่งที่เรียกว่าพุทธศิลปะ. นี่พุทธศาสนาในแง่มุมที่เป็นศิลปะมีเรื่องที่จะต้องมองกันในลักษณะอย่างนี้.

เรียนพุทธศาสนาในแง่เป็นเครื่องดับทุกข์ (: แง่เศรษฐกิจ).

เอ้า, ทีนี้ไหน ๆ ก็พูดแล้วก็อยากจะพูดเสียให้หมด เป็นเชิงอวดโฆษณา : **พุทธศาสนาในฐานะที่จะเป็นเครื่องดับทุกข์**; แล้วก็จะดับทุกข์ทุกอย่างทุกประการ, ไม่ว่าความทุกข์ชนิดไหน. ไม่ว่าอะไรที่เป็นปัญหา หรือเป็นความทุกข์ของมนุษย์แล้ว, พุทธศาสนาจะเป็นให้ได้ จะเป็นเครื่องมือในชื่อนั้น ๆ ให้ได้. ตัวอย่างที่เดี๋ยวนี้เราติดพันกันมาก คือคำว่า**เศรษฐกิจ**, คำว่า**ระบบเศรษฐกิจ**. เรามีระบบเศรษฐกิจสำหรับแก้ปัญหาหรือดับทุกข์ **ใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องดับทุกข์**. พุทธศาสนาอ้างตัวเองว่าเป็นเครื่องดับทุกข์; มันก็มีให้ดู มีให้มองในแง่ที่ว่าเป็นเศรษฐกิจ เป็นวิถีทางเศรษฐกิจ เป็นวิชาการทางเศรษฐกิจ; **คำสอนในพุทธศาสนามีความหมายแห่งเศรษฐกิจ**.

คำว่า "เศรษฐกิจ" นี่เขามีความหมาย มีบทนิยามกันอย่างอื่นมากมาย; อาตมาก็มีบทนิยามของตัวเอง คือ**ทำของไม่มีค่าให้มีค่า**. คำว่า**เศรษฐกิจ**นี้ บทนิยามมีว่า **การทำของที่ไม่มีค่าให้มีค่า**, **ทำของที่มีค่าน้อยให้มีค่ามาก**. ที่ทำของไม่มีค่าให้มีค่า ที่ไม่มีค่าให้กลายเป็นของมีค่า; เช่นว่าร่างกายนี้เป็นของเน่าหนอน ไม่มีค่า; แต่ถ้าได้อาศัยหลักพุทธศาสนาแล้ว กลายเป็นร่างกายที่ได้เสวยผลของโลกุตตระ มีค่าสูงสุดไป เป็นที่ตั้งแห่งธรรมะอันสูงสุด. ร่างกายที่เป็นของเน่าหนอนนี่แหละ กลายเป็นที่ตั้งแห่งธรรมะอันสูงสุด. ดำเนินชีวิตอยู่ในลักษณะ

อย่างนี้แล้ว; ไอ้ของที่ไม่มีค่า มันก็จะมีค่าสูงสุดขึ้นมา, ไอ้ที่มันมีค่าน้อย ก็กลายเป็นมีค่ามากขึ้นมา. วิญญาณแห่งเศรษฐกิจนี่มีอยู่ในพุทธศาสนา; ดังนั้น พุทธศาสนาในแง่มุมหนึ่งเราจะมองเป็นวิชาเศรษฐกิจทางจิตทางวิญญาณได้. ถ้ามันเป็นเศรษฐกิจทางจิต ทางวิญญาณได้ มันก็เป็นทางวัตถุได้; เพราะว่า โดยหลักเกณฑ์อันเดียวกัน. อย่าไปตามกิเลสตัณหา อย่าไปเป็นทาสของกิเลสตัณหา; ปัญหาทางเศรษฐกิจก็ไม่มี. ปัญหาทางเศรษฐกิจที่มีอยู่ในโลกเวลานี้ มันเป็นเรื่องเป็นทาส เพราะเป็นทาสของกิเลสตัณหา, แล้วก็ไปผูกพันตนกับวัตถุที่เป็นที่ตั้งแห่งเศรษฐกิจ; เลยยุ่งไปหมด. และที่สำคัญกว่านั้น ก็คือว่าไม่พอกินไม่พอใช้ยุ่งเป็นทุกข์ทรมานกันไปหมด; เพราะไม่รู้เรื่องของเศรษฐกิจนั่นเอง. นี่ใครฟังแล้วก็คงจะว่านี่แกล้งพูด นี่เป็นเรื่องแกล้งพูดให้อ้อมค้อม. อาตมาบอกว่าไม่ได้แกล้งพูดให้อ้อมค้อม มันมีวิญญาณของมันอย่างนั้นจริง ๆ : วิญญาณแห่งการทำของไม่มีค่าให้มีค่า หรือมีค่าน้อยให้มีค่ามาก นั่นน่ะคือวิญญาณแห่งเศรษฐกิจ; อย่างนี้พุทธศาสนามี หลักปฏิบัติในพุทธศาสนามันมี และมันได้แสดงมาแล้ว มันได้แสดงบทบาทมาแล้ว **(ด้วยการ) ทำมนุษย์บุถุชนให้กลายเป็นพระอรหันต์เป็นพระอริยเจ้า**; นี้มันเป็นกำไรมหาศาล.

เรียนพุทธศาสนาในแง่สังคมศาสตร์.

ทีนี้ แง่มุมต่อไป **พุทธศาสนานี้เป็นสังคมศาสตร์** social science เป็นศาสตร์เพื่อสังคม, เป็นวิทยาการเพื่อสังคมอยู่เป็นผาสุก. เช่นเดียวกับสังคมศาสตร์อื่น ๆ ในบรรดาศาสตร์ใด ๆ ที่สังคมจะต้องมีเพื่ออยู่เป็นสุขนั้นน่ะ; **พุทธศาสนาก็เป็นหลักอันหนึ่งด้วยที่จะต้องมีเพื่อสังคมอยู่เป็นสุข**. มองกันในส่วนนี้ พุทธศาสนาก็เป็นสังคมศาสตร์ คือเป็นวิชาแห่งสังคมศาสตร์ หรือเป็นการปฏิบัติ

อย่างเป็นสังคมศาสตร์ได้ด้วยเหมือนกัน.

เรียนพุทธศาสนาในแง่สุขภาพอนามัยทั้งทางกายทางจิต.

ทีนี้ จะมองกันให้ละเอียดลงไปอีก ก็มองในแง่มุม ของสุขภาพและอนามัย. **พุทธศาสนามีหลักการ มีเจตนา มีวิญญาณเพื่อสุขภาพอนามัย** แล้วไปไกลถึงกับว่า **ทั้งทางกายและทางจิต.** สุขภาพอนามัยที่พูด ๆ กันอยู่นี้ เป็นเรื่องทางกายเป็นส่วนใหญ่; เป็นเรื่องทางจิตบ้างก็เป็นส่วนน้อย, จิตส่วนใหญ่ที่มีความทุกข์ยังไม่ถูกแก้ไข. **แต่พุทธศาสนานี้ สามารถจะขจัดความเจ็บไข้ทั้งทางกาย และทางจิต และทางวิญญาณให้หมดสิ้นไป**; จึงเป็นเรื่องสุขภาพอนามัยอันลึกซึ้ง อันเร้นลับอันซ่อนอยู่ในเรื่องนั้นนั่นเอง. ถ้ามีธรรมะตามหลักพุทธศาสนาแล้ว, จะช่วยได้มากที่สุด ที่จะให้มีสุขภาพทางกายก็ดี ทางจิตก็ดี.

ในบางกรณีกล่าวได้เลยว่า **ถ้าถือหลักพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องแล้ว,** จะไม่เสื่อมสุขภาพทางกายในบางอย่างบางประการ; แล้วไม่เสื่อมสุขภาพในทางจิตทุกอย่างทุกประการ. นี่มองพุทธศาสนาในแง่ของความเป็นวิชาการทางสุขภาพและอนามัย; ผู้ที่ต้องการจะมาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาขอให้มองส่วนนี้ด้วย, มันจะเป็นคู่มือคือช่วยให้ท่านเข้าถึงสิ่งนี้ได้ ได้รับประโยชน์จากสิ่งนี้ได้.

เรียนพุทธศาสนาในแง่การเมือง

เอ้า, ทีนี้ จะว่าต่อไปอีกให้ถึงขนาดที่เขาจะว่าแกล้งว่า แกล้งว่าแกล้งดัดสำนวนสะบัดสำนวน, ก็เอา; ก็จะพูดว่า**พุทธศาสนาในแง่ของการเมือง** ใน

แง่ของการเมือง. คำว่า**การเมือง**นี้มันยุติไม่ได้ หรือมันเข้ารูปไม่ได้ เพราะมันไม่รู้ความหมายของคำว่าการเมือง; เลยกลายเป็นการเมืองสำหรับคดโกง การเมืองสกปรกสำหรับเอาเปรียบ สำหรับจะเอาประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตัว; **ใช้วิถีทางการเมืองนี้ เพื่อเอาประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตัวทั้งนั้น**. เดินแต้มการเมือง หรือว่าเล่นการเมือง ก็เพื่อจะเอาประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตัวทั้งนั้น. นี่ความหมายของคำว่าการเมืองมันผิดเสียแล้ว.

อาตมามีคำบัญญัติ หรือบทนิยามสำหรับคำ ๆ นี้ว่า **การเมืองคือการทำให้คนเป็นอันมากอยู่กันเป็นผาสุก โดยไม่ต้องใช้อาชญา**; ให้คนเป็นอันมากอยู่กันเป็นผาสุก โดยไม่ต้องใช้อาชญา. ฟังดูให้ดี ๆ : **ให้คนทุกคนอยู่กันเป็นผาสุกโดยไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้การบีบบังคับ, อำนาจหรืออาวุธหรืออะไรไม่ต้องเอามาใช้**; นั่นแหละคือ**การเมืองที่แท้จริง**. แล้วใครทำได้; มันยังไม่มี ยังไม่เห็นในโลกนี้. แต่ว่าพุทธศาสนานี้ทำได้; ถ้าทุกคนมีหลักพุทธศาสนาเป็นเครื่องประจำใจ ยึดหน่วงแล้ว, โลกนี้จะอยู่เป็นผาสุก โดยไม่ต้องใช้อาชญา. อาวุธทั้งหลายเอาไปทิ้งทะเลหมดได้; ที่กำลังสร้างขึ้น ๆๆ อย่างมากมายมหาศาล วิจิตรพิสดารน่าหวาดเสียวนั้น เอาไปทิ้งทะเลหมดได้; แล้วก็ดำรงชีวิตอยู่ตามหลักของพระพุทธศาสนา; แล้วคนในโลกทุกคนจะมีความสุข. **การจัดโลกให้มีความสุขโดยไม่ต้องใช้อาชญา นี้คือการเมือง.**

หลักพระพุทธศาสนามีให้ครบถ้วน; **ขอให้อยู่โดยหลักพระพุทธศาสนาเถิด ทั้งโลกจะอยู่กันเป็นผาสุกโดยไม่ต้องใช้อาชญาใด ๆ ทั้งสิ้น**. นี่คงจะมีคนคิดว่า นี่แกล้งพูด, เล่นสำนวนหรือดัดแปลงเอาตามใจชอบ. อาตมาก็**ไม่ ๆ; เป็นความจริงอย่างนี้ เป็นความจริงที่เสนอให้ฟังอย่างนี้**. และเสนอขึ้น

มาเป็นคู่มือสำหรับให้ท่านผู้ที่สนใจในพุทธศาสนาน่ะเข้าถึง : ให้ผู้ที่ยังไม่เคยสนใจในพุทธศาสนา เป็นคนต่างประเทศ ต่างศาสนา จะได้มองเห็นเป็นการล่วงหน้า; **จะได้เห็นคุณค่าของพุทธศาสนาว่าเป็นไปได้ถึงอย่างนี้ ว่าสามารถจะแก้ไขปัญหาอันใหญ่หลวงของโลกในปัจจุบันได้.**

เรียนพุทธศาสนาในฐานะเป็นระบบการปกครอง.

สิ่งสุดท้ายจะว่า**พุทธศาสนาในฐานะเป็นระบบการปกครอง.** บ้านเมืองประเทศชาติ มันมีระบบการปกครอง; บ้านเราก็มีระบบการปกครองแต่ทำไมมันยังไม่ได้รับผลเลย; มันยังเต็มไปด้วยอาชญากร เต็มไปด้วยอาชญากรรม เต็มไปด้วยอบายมุข เต็มไปด้วยอันตรายแก่ชีวิต; เผลอไม่ได้ เผลอแล้วก็เป็นตาย. นี่ทำไมการปกครองจึงไม่ได้ผล; เพราะว่า **การปกครองนั้น มันไม่เป็นไปตามหลักพุทธศาสนา หรือยังเป็นไปตามหลักพุทธศาสนาไม่ได้.** โดยเนื้อแท้แล้ว ดูจะไม่เคยคิดจะเอาหลักพุทธศาสนามาเป็นหลักการปกครอง; แม้เคยคิดบ้างก็เอามาใช้ไม่สำเร็จ จะใช้ไม่เป็นหรือใช้ไม่ถูกก็สุดแท้. **หลักธรรมะยังไม่ถูกนำมาใช้เพื่อระบบการปกครอง; การปกครองจึงไม่ได้ผลเป็นสันติภาพหรือสันติสุข.** ถ้าสามารถนำเอาหลักพระพุทธศาสนามาใช้ในระบบการปกครอง, โลกนี้ก็เป็นโลกแห่งสันติสุข สันติภาพ, ที่เรียกกันว่าโลกของพระศรีอาริยเมตไตย.

โลกของพระศรีอาริยเมตไตยมีคำบรรยายมากแหละ; แต่สรุปความสั้น ๆ แล้ว **ไม่มีการเบียดเบียน โดยประการทั้งปวง;** ใช้คำพูดว่า*นอนไม่ต้องปิดประตูเรือน หรือว่าทำเรือนไม่ต้องทำประตูก็ยังได้;* ไม่มีอันตรายอะไร มีแต่ความรักใคร่; พอลงจากเรือนแล้วก็พบแต่มิตรสหายเต็มไปหมด จนไม่รู้ว่าใครเป็น

ใคร; คนทั่วไปน่ะ มีความเป็นมิตรเหมือนกับว่าเป็นคนในเรือนของตน, พอออกไปในถนนก็จำไม่ได้ว่าใครเป็นใคร **เพราะมันดีเหมือนกันหมด**; พอต่างคนต่างกลับมาบ้านแล้วจึงจะรู้ว่า โอ้, นี่ภรรยาของตน สามีของตน ลูกของตน อะไรของตน, ต่อเมื่อมาที่บ้านแล้ว. นี่การปกครองชนิดนี้มีในพระคัมภีร์ที่กล่าวถึง, แต่ไม่มีให้ดูยังไม่ปรากฏในโลก; มันจึงได้แต่การพิจารณาไปตามกฎเกณฑ์แห่งเหตุผล ว่าถ้าคนมีศีล มีศีลธรรม มีจริยธรรมเต็มตามหลักที่ศาสนากล่าวไว้แล้ว การเบียดเบียนมันไม่มี; การเบียดเบียนไม่มี, มันมีตรงกันข้าม คือมีแต่ความรักความเมตตากรุณา ความเป็นมิตร. นี่การปกครองถ้าปกครองโดยธรรมะได้จริงและถึงที่สุด, มันก็เป็นสันติสุข สันติภาพถึงที่สุดเหลือที่จะประมาณได้.

ขอให้มองดูวิญญาณแห่งพุทธศาสนา หรือคุณค่าแห่งพระพุทธศาสนา ว่าสามารถจะทำได้ถึงอย่างนี้; แต่เมื่อไม่มีใครเอาไปทำแล้ว จะไปโทษธรรมะหรือโทษศาสนาได้อย่างไร. หลักพระศาสนาดีถึงขนาดนั้น แต่ไม่มีใครเอาไปทำเอาไปใช้ มันก็ไม่ได้รับประโยชน์อะไร; แล้วจะไปโทษศาสนาก็ไม่ได้.

เดี๋ยวนี้ คำว่า **ปกครอง ๆ** นี่ อยากจะมีบทนิยามว่า **เป็นการจัดระเบียบแก่คนที่มีกิเลส**. คำว่าการปกครองการปกครองนี่ เขาจะมีบทนิยามทางวิชาการกันว่าอย่างไรก็ไม่ทราบ, ไม่อยากจะทราบ; แต่ว่าเรามีบทนิยามของเราเองว่า **การปกครองน่ะ คือการจัดระเบียบให้แก่คนที่มีกิเลส ให้มันอยู่กันอย่างไม่ใช้กิเลสเป็นเครื่องทำอันตรายแก่กันและกัน** นี่เรียกว่า **การปกครอง**. ถ้ามีการปกครองอย่างนี้แล้วผลจะเป็นอย่างไร; ก็ขอให้คิดดูเอาเอง.

ข้อ (ที่ ๘ หรือข้อที่ ๓ ของการบรรยายครั้งที่ ๒) นี้ ยืดยาวหน่อย; **พุทธ-**

ศาสนาในทุกแง่ทุกมุม : *พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นอักษรศาสตร์วรรณคดีก็มี, เป็นปรัชญา* -ฟิโลโซฟี่นั้นก็มี, *เป็นจิตตวิทยา ตรรกวิทยาก็มี, เป็นวิทยาศาสตร์ก็มี, เป็นศาสนาก็มี, เป็นสัจจะของธรรมชาติก็มี,* จนกระทั่งว่า*เป็นชีววิทยา เป็นศิลปะ เป็นเศรษฐกิจ เป็นสังคมศาสตร์ เป็นการอนามัย เป็นการเมือง* และ*เป็นการปกครอง*; **ล้วนแต่จำเป็นสำหรับมนุษย์ทั้งนั้น**. และถ้ามนุษย์ได้ใช้หลักพระพุทธศาสนาเป็นหลักเกณฑ์ในวิทยาการวิชาการ ในการดำเนินกิจการในบ้านในเมืองแล้ว, มันก็มีผลชนิดที่เหลือที่จะกล่าวแหละ คือมีสันติสุขสันติภาพถึงที่สุด.

ความเป็นสากลของพุทธศาสนา.

[พุทธศาสนาเป็นศาสนาสากลของธรรมชาติ.]

(๙) เอ้า, ทีนี้ ก็มาถึงข้อต่อไป ที่จะขอให้ดูไว้ในฐานะที่อาจจะใช้เป็นคู่มือ; คือ**ความเป็นสากลของพุทธศาสนา**. ความเป็นสิ่งสากล หรือความเป็นของสากลของพุทธศาสนา; คือว่าหลักพระพุทธศาสนานั้นเป็นของสากลอยู่โดยธรรมชาติ **เพราะไปหยิบเอาความจริงสากลของธรรมชาติ ขึ้นมาเป็นหลัก**. ช่วยฟังให้ดี ๆ ว่า ไปหยิบเอาหลักความจริงสากลของธรรมชาติขึ้นมาเป็นหลัก; ดังนั้น มันจึงเป็นของสากล คือเป็นหลักสากลใช้ได้ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง ซึ่งเป็นธรรมชาติ หรือขึ้นอยู่กับธรรมชาติ. ข้อนี้ทำให้กล่าวได้ว่า ไม่ว่าจะเอาไปใช้กับมนุษย์ไหน ชาติไหน ภาษาไหน ในมุมโลกไหน; เมื่อเป็นมนุษย์แล้วจะเหมาะสมสำหรับหลักพระพุทธศาสนาทั้งนั้น.

ข้อนี้มันก็มองเห็นได้ง่าย ๆ และค่อนข้างน่าหัวว่า ไอ้มนุษย์ ในส่วนที่เป็นมนุษย์นั้นน่ะ, **มันเป็นมนุษย์เหมือนกันหมด**; โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิเลสของ

มนุษย์นั้นน่ะ ไม่ได้เป็นชาติ เป็นภาษาเลย, **มันเหมือนกันหมด**. หรือความทุกข์ของมนุษย์นั้น มันไม่ได้แบ่งเป็นชาติเป็นภาษาเลย **มันเหมือนกันหมด**. ตัวอย่างที่เราอาจจะเทียบเคียงดูได้ก็เช่นว่า *เสียงหัวเราะ*, เสียงหัวเราะนี่เราไม่อาจจะแยกเป็นว่าหัวเราะอย่างชาตินั้นชาตินี้ ภาษานั้นภาษานี้; หรือ*เสียงร้องไห้* เราไม่อาจจะแยกเป็นเสียงร้องไห้แห่งชาตินั้นชาตินี้ ภาษานั้นภาษานี้. ถ้าเขาร้องไห้อยู่นอกฝานอกกำแพง เราไม่รู้ว่าเขาเป็นชนชาติอะไร. นี่ความที่มันเป็นสากล.

จิตใจของมนุษย์โดยทั่วไป มีความเป็นของสากล : จะเกิดกิเลสก็เกิดเหมือนกัน, จะเกิดทุกข์ก็เกิดเหมือนกัน; เป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ คือ**กฎอิทัป-ปัจจยตา** ซึ่งพูดได้ว่าสากลที่สุด. **กฎอิทัปปัจจยตา ควบคุมสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเสมอหน้ากันหมด**, ไม่แยกชาติแยกภาษา, ไม่แยกถิ่นแยกกาลเทศะอะไร; ดังนั้น **หลักพระพุทธศาสนาจึงเป็นของสากล** คือใช้ได้แก่ทุกคน หรือทุกชีวิตที่ขึ้นอยู่กับธรรมชาติสากลของจักรวาล. พูดให้ชัดให้ตรงลงไปก็คือว่า **ไอ้หลักปฏิบัติดับทุกข์นี้ ใช้ที่ไหนก็ได้** : ใช้ในบ้านไหน เมืองไหน แผ่นดินไหน หรือมุมโลกไหนก็ได้ ดับทุกข์ได้ทั้งนั้น; **เพราะมันออกมาจากความจริงสากลของธรรมชาติสากล**; ไม่ใช่มีใครบัญญัติแต่งตั้งเอาตามชอบใจอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งการบัญญัติแต่งตั้งอย่างนั้นไม่มีในพุทธศาสนา. พุทธศาสนามีการกล่าว ไปตามกฎเกณฑ์แห่งธรรมชาติ ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติโดย***กฎของอิทัปปัจจยตา : เพราะสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมี, เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี*** ตามกฎเกณฑ์ของมันโดยตรง. ถ้ามันไม่เป็นสากลอย่างนี้ มันไม่ใช่พุทธศาสนา; มีความเข้าใจอันถูกต้องเสียว่า **ถ้าไม่เป็นกฎเกณฑ์ที่สากลแล้ว จะไม่ใช่พุทธศาสนา, ต้องไม่ใช่พุทธศาสนา.**

พยายามดูความเป็นของสากลของพุทธศาสนา ให้จำไว้โดยใจความ ว่า

พุทธศาสนาเป็นศาสนาธรรมชาติสากล หรือเป็นศาสนาสากลของธรรมชาติ.

พุทธคืออะไร ?

(๑๐) เอ้า, ทีนี้ดูต่อไปก็จะเข้าใจได้ง่ายขึ้น ก็คือคำว่า **พุทธะ ๆ.** ทีนี้ มาวิจารณ์กันในคำว่า**พุทธะ, พุทธะคืออะไร ?** คำว่า**พุทธะ ๆ** ซึ่งใช้เป็นชื่อศาสนาว่า **พุทธศาสนา**; คำว่า "พุทธะ" คำนั้น มีเรื่องที่จะต้องทำความเข้าใจกันให้ดี ให้ถูกต้อง. คำว่า "พุทธะ" ไม่ใช่ชื่อบุคคล. พระพุทธเจ้านั้น ท่านมีชื่อตัวว่า**สิทธัตถะ**. คำว่า "พุทธะ ๆ" นี่ เป็นคำเก่าโบราณ ก่อนที่จะกล่าวได้ว่ามีขึ้นมาตั้งแต่เมื่อไร; คือมีขึ้นในโลกในหมู่มนุษย์คนแรก ที่รู้จักพูดคำว่าพุทธะ ๆ, ซึ่งเดี๋ยวนี้เราแปลว่า**ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน**.

ตัวหนังสือแท้ ๆ, คำว่า "พุทธะ" นี้ แปลว่า ตื่นจากนอน, ตื่นนอน; ดังนั้น คำแรกที่เกิดขึ้นในโลกก่อนพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเกิดขึ้นน่ะ คำว่าพุทธะมันได้เกิดขึ้นแล้วในโลก ในหมู่มนุษย์ใช้พูดจาในความหมายว่า "**ผู้ตื่นนอน**". คือที่แล้วมา "มีแต่คนหลับ"; คนหลับเต็มไปหมด. ทีนี้ เผอิญคนนี้ตื่นขึ้นเป็นคนแรก รู้อะไรเป็นอย่างไร อะไรเป็นอย่างไร ก็พูดอะไรอย่างที่คนอื่นไม่เคยได้ยินได้ฟัง; มันมีลักษณะเหมือนกับว่าตื่นนอนขึ้นมา. ธรรมดาหลับ, หลับด้วยอวิชชา, อวิชชาเป็นความหลับ; ทีนี้ ใครได้ทำลายอวิชชาออกไปได้เท่าไร มันก็ตื่นตื่นนอนขึ้นมาเท่านั้น; ดังนั้น คำพูดที่พูดออกมาจากความตื่นจากหลับนี่มันก็แปลก, มันก็เลยเป็นคำพูดของพระพุทธเจ้า ของบุคคลที่เรียกว่าพระพุทธเจ้า. ตื่นนอน, เมื่อตื่นนอนมันก็**รู้อะไร** รู้อะไรดีกว่าคนหลับสิ. ครั้นรู้อะไรรู้อะไรถึงที่สุดแล้ว มันก็**เบิกบาน**; เบิกบานของความเป็นมนุษย์ มีความเป็นมนุษย์ที่เบิกบาน. **เป็นคำพูดที่น่าสนใจที่สุดว่า**

พระพุทธเจ้าน่ะ คือ**ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน**. ขอให้ชาวพุทธเราสนใจในความหมายทั้ง ๓ นี้ให้ดีที่สุด; แล้วก็ยึดถือไว้เป็นหลักว่า จะแปลว่า**ผู้รู้**ก็ได้, แต่แปลให้เต็มที่จะต้องแปลว่า**ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน**. ถ้าจะพูดอย่างภาษาวัตถุมันก็เอาคำว่า**ตื่น**นั่นมาก่อน, ตื่นแล้วจึง**รู้สึก** แล้วจึง**เบิกบาน**; แต่ ถ้าจะพูดอย่างภาษาจิตใจ ก็ต้องพูดว่า**รู้**เสียก่อน มันจึงจะ**ตื่น**, มันมีความรู้อะไรเป็นอะไรเสียก่อนมันจึงจะตื่นจากหลับ, แล้วจึงจะเกิด**ความเบิกบาน**; มันจึงพูดได้ ๒ อย่างอยู่ว่า **ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน**ก็ได้, หรือผู้ตื่น ผู้รู้ ผู้เบิกบานก็ได้เหมือนกัน; แล้วแต่จะใช้วิธีไหนพูด. พุทธะคืออะไร ? คือใคร ? คือผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน; โดยความหมายทั่วไป.

ทีนี้ จะถามว่า ตื่นจากหลับอะไร ? หรือรู้อะไร ? ตื่นแล้วรู้อะไร ? หรือตื่นจากความหลับคืออย่างไร ? คนหลับนี้มันไม่รู้ว่าจะทำอะไรอย่างไร; มันก็เท่ากับไม่ได้ทำอะไร. ทีนี้ ถ้าตื่นมันก็รู้อะไรเป็นอะไร; ควรจะทำอะไรอย่างไรก็ทำอย่างนั้น; มันจึงมีการกระทำด้วยอำนาจของความตื่น. จะพูดให้เป็นภาษาธรรมดา ๆ, เป็นภาษาเหมือนกับวิทยาศาสตร์ว่า ก่อนนี้มนุษย์มีขึ้นมาในโลก เริ่มมีขึ้นมาในโลก มีลักษณะเหมือนคนหลับ. มนุษย์ที่แรกมีขึ้นมาในโลกน่ะ มีลักษณะเหมือนคนหลับ; คือไม่รู้อะไรแบบเดียวกับสัตว์เดรัจฉาน. สัตว์เดรัจฉานไม่ต้องรู้ว่าอะไรเป็นอะไร : ไม่ต้องรู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว, หรืออะไรที่อีกหลาย ๆ อย่างที่สัตว์เดรัจฉานไม่รู้; ก็เรียกว่ามันยังหลับอยู่เหมือนสัตว์เดรัจฉาน. ต่อมายุคหนึ่งสมัยหนึ่งมันก็เกิดรู้ ค่อย ๆ รู้.

รู้จากใคร ? ใครสอนให้ล่ะ ? ว่าธรรมชาตินั่นแหละมันสอน, ชีวิตนั่นแหละมันสอน, ไอ้เหตุการณ์ในชีวิตนั่นแหละมันสอน. เช่นว่าควายตัวหนึ่ง ไปกินหญ้าชนิดที่ไม่ควรจะกิน เป็นหญ้าที่มีพิษ; กินหญ้าที่มีพิษเข้าไปมันก็เกิดเรื่อง

แล้วมันก็จะไม่กินอีก; มันก็รู้ก็ฉลาด, รู้ว่าหญ้าอย่างนี้กลิ่นอย่างนี้กินไม่ได้. ใครสอนมัน ? ก็เหตุการณ์นั่นน่ะสอน. **สิ่งที่สอนดีที่สุด ก็คือเหตุการณ์ในชีวิตนั่นแหละมันสอน**; ในที่สุดไอ้ความทุกข์ความทรมานนั่นแหละมันสอน; คือว่าถ้าไปทำเข้าอย่างนี้มันก็เกิดผลร้ายอย่างนี้, ไปทำเข้าอีกอย่างหนึ่ง ก็เกิดผลดีอย่างนั้น, แล้วมันก็สอน; ก็ค่อย ๆ รู้อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ. แต่ยังเป็นเรื่องต่ำ ๆ อยู่ ๆ; ต่อมามันรู้เรื่องลึก ๆ สูง ๆ ขึ้นไปถึงเรื่องทางจิตใจ; กว่าจะรู้เรื่องลึกสุดที่สุด **ว่าความยึดถือว่าตัวตนนั่นแหละเป็นความทุกข์** นี่มันลึกมาก, มันลึกมากมันจะเป็นอันสุดท้ายนะ : **ความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนนั่นแหละ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์**.

ก่อนแต่นี้มันก็จะรู้อย่างผิว ๆ เผิน ๆ ว่าไม่มีอะไรจะกินนั่นแหละเป็นทุกข์, ความเจ็บปวดที่เนื้อที่หนังนั่นแหละเป็นทุกข์, กระทั่งว่าเป็นหนี้เป็นสินเขานั่นแหละเป็นทุกข์. นี่มันคิดได้เพียงเท่านี้; **แต่ความทุกข์ที่หนักอยู่ในจิตใจ เพราะความยึดมั่นถือมั่นนั่น ไม่รู้ว่าเป็นทุกข์**; คืออาหารก็มีกิน, บ้านเรือนก็มีอยู่, ร่างกายก็สบายดี, หนี้สินก็ไม่มี; แต่ทำไมยังเป็นทุกข์ ? เพราะเหตุที่ว่ามันไปยึดถือว่าตัวตนแล้ว มันหนัก เป็นของหนักขึ้นมา แล้วเป็นทุกข์. นี่กว่าจะรู้ถึงขั้นนี้มันก็ต้องกินเวลานาน. พระพุทธเจ้าเองท่านก็ตรัสว่า **ไม่ได้ยินได้ฟังมาจากใคร** : เรื่องนี้ไม่ได้ยินได้ฟังมาจากใคร; เป็นอภิสัมพุทโธ -รู้พร้อมเฉพาะด้วยตนเอง. คือเรื่องดับทุกข์น่ะ เรื่องอริยสัจจ์, ไม่มีใครสอนแต่พระพุทธเจ้ารู้เอง; มันก็คือท่านผ่านสิ่งเหล่านี้มา, แล้วสิ่งเหล่านี้มันสอนให้. พูดง่าย ๆ ว่า **ความทุกข์นั่นมันสอนให้พระพุทธเจ้า รู้เรื่องความทุกข์และเรื่องความดับทุกข์**; ท่านจึงรอบรู้เรื่องความทุกข์และความดับทุกข์ โดยความทุกข์นั่นแหละมันเป็นผู้สอน.

นี่เป็นหลักทั่วไป เป็นหลักธรรมชาติธรรมดาทั่วไป, ขอให้สนใจไว้เถอะ;

มันจะง่ายขึ้นในการที่จะรู้ธรรมะ รู้หลักของพุทธศาสนาที่มันเกิดขึ้นโดยอาการอย่างนี้ โดยลักษณะอย่างนี้; **คือเหตุการณ์หรือความทุกข์นั่นแหละมันสอน.** ที่คนสอนนั่นไม่ศักดิ์สิทธิ์; สอนไม่เชื่อ, สอนยังไงก็ไม่เชื่อ; แต่ถ้าความทุกข์สอนแล้วมันเชื่อทันที, เชื่อเกินยิ่งกว่าเชื่อ. ให้ความทุกข์มันสอน; พ่อแม่สอน ครูบาอาจารย์สอน นี่ก็ยังดื้อไม่เชื่อ, แล้วก็ยังดื้อเสียก็มี. แต่ถ้าความทุกข์มันสอนแล้วมันดื้อไม่ได้.

นี่พระพุทธเจ้าท่านก็ได้พบสิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต จิตใจของท่าน; ท่านก็กำหนดรู้อะไรเป็นอะไร, รู้อะไรเป็นอะไรมากขึ้น ๆๆๆ. แต่ก็ต้องยอมรับว่าถ่ายทอดไอ้ความรู้เบื้องต้นจากนั้นน่ะ มาจากคนก่อน ๆ; **แต่ความรู้สูงสุดอันนี้มารู้ขึ้นได้เองทีหลัง.** หมายความว่า สรุปออกมาจากความรู้เบื้องต้นอันมากมายมหาศาลนั่นแหละ. ตัวอย่างในปัจจุบันนี้ : ไอ้ความรู้ที่ว่าชั้นวิเศษนั่นมันออกมาจากความรู้เบื้องต้นโง่ ๆ ต่ำ ๆ มหาศาล ที่เคยมีมาแต่ก่อนทั้งนั้นแหละ; ไม่ใช่ว่าอยู่เฉย ๆ มันจะมีความรู้ไปโลกพระจันทร์ได้ หรือทำอะไรชนิดนั้นได้; มันรู้อะไรมาเรื่อย ๆ เป็นความรู้เบื้องต้นโดยถ่ายทอดกันมา, ไม่ได้ค้นหาเอง, มากเข้า ๆๆ ความรู้ใหม่ก็งอกออกไป ความรู้ใหม่ก็งอกออกไป จนความรู้ใหม่งอกออกไปถึงขนาดที่ว่าไปโลกพระจันทร์ก็ได้ หรือมีความคิดอะไรต่าง ๆ อย่างที่เรียกว่าวิเศษน่าอัศจรรย์อยู่เป็นอันมากในปัจจุบันนี้. ความรู้เรื่อง electronic เป็นต้น มันไม่ได้คนเดียวขุดขึ้นแล้วก็รู้หมด; แต่มันรวบรวมเอามาจากความรู้เบื้องต้น ซึ่งสะสมกันมาไม่รู้กี่ร้อยปีหรือพันปีแล้วก็ได้.

พระพุทธเจ้า คือบุคคลที่ค้นพบความจริงของธรรมชาติ โดยผ่านๆ, ผ่านธรรมชาติมาถึงที่สุดชนิดที่ว่าดับทุกข์ได้อย่างไร ดับทุกข์ได้แท้จริงอย่างไร; ท่านจึงสอนเรื่องดับทุกข์ คือไม่ยึดมั่นสิ่งใดว่าเป็นตัวตน – ของตน. เมื่อลัทธิอื่นเขายัง

สอนกันอยู่ว่าพระเจ้า, พระเจ้าเป็นเหตุให้เกิดทุกข์, อ้อนวอนพระเจ้าบวงสรวงพระเจ้าแล้วก็จะดับทุกข์; แล้วก็สอนกันอยู่อย่างนั้นพวกหนึ่งฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะสอนให้ดีไปกว่านั้นไม่ได้; ก็เรียกว่าสอนระดับนั้น ระดับได้เท่านั้น. แต่พระพุทธเจ้าท่านสอนถึงระดับที่ว่า **ในจิตใจอย่าเกิดความยึดมั่นหมายมั่นอะไรว่าเป็นตัวตน – ของตน แล้วก็จะไม่เกิดความทุกข์เลย**. นี่ดูเถอะมันไปไกลกว่ากันกี่มากน้อย; ดังนั้น พุทธศาสนาจึงไม่ไปจบลงด้วยการมีตัวตนอันถาวรอยู่ เหมือนกับศาสนาอื่น, **มีจบลงด้วยถึงซึ่งความว่างจากตัวตน จิตถึงซึ่งความว่างจากตัวตน ไม่มีความทุกข์เลย**, เมื่อเหตุปัจจัยของจิตนั้นหมดสิ้นไป จิตนั้นมันก็ดับเอง เรื่องมันก็จบ, ไม่ใช่ว่าไปเป็นตัวตนอยู่อย่างถาวร ไปเป็นพระเจ้าอยู่อย่างถาวร หรือไปเป็นตัวตนที่อยู่กับพระเจ้าอย่างถาวร มันไม่มีในพุทธศาสนา. นี่คำว่าพุทธะโดยใจความ.

คนที่ตื่นก่อน ตื่นก่อนใครถึงที่สุด, ตื่นถึงที่สุดก่อนใคร ในเรื่องความดับทุกข์นั่นแหละ คือพระพุทธเจ้า; ซึ่งตรัสเปรียบอุปมาไว้น่าฟัง และพอจะเข้าใจได้ว่า *ตถาคตเป็นลูกไก่ตัวแรกที่ทำลายกระเปาะฟองไข่ออกมาได้ ก่อนลูกไก่ตัวอื่น ๆ*. หมายความว่า ทุกตัวมันถูกหุ้มอยู่ด้วยเปลือกไข่คืออวิชชา, ลูกไก่ทั้งหลายถูกหุ้มอยู่ด้วยเปลือกไข่คืออวิชชา; พระองค์เป็นลูกไก่ตัวแรกที่ทำลายอวิชชาซึ่งเป็นเหมือนกับเปลือกไข่, ทำลายออกไปแล้วเป็นตัวออกมาสู่แสงสว่างในโลกนี้เป็นตัวแรก, ดังนั้น จึงเป็นผู้ที่**ตื่น**ก่อนใคร ๆ แล้วก็**รู้** แล้วก็**เบิกบาน ก่อนใคร ๆ**.

เดี๋ยวนี้ เราประกาศตัวเป็นสาวกของพระองค์; ถ้าไม่เข้าใจเรื่องนี้แล้ว, จะดำเนินตามพระองค์ไปได้อย่างไร; มันก็คงจะเลี้ยวไปคนละทิศทาง, จะไปไหนก็ไม่รู้; ในที่สุดก็ต้องไปนั่งร้องไห้อยู่ เพราะมันไม่ได้ตามใจที่ตนต้องการ; ไม่ได้เป็นตัวกู ไม่ได้เป็นของกู ตามที่มันต้องการ ก็ต้องไปนั่งร้องไห้อยู่. หยุดเป็นอย่างนั้นเถอะ

แล้วมันก็จะเป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้องแท้จริง.

พุทธศาสนาสำหรับชีวิตทุกรูปแบบ.

(๑๑) ทีนี้ หัวข้อต่อไปก็มีว่า **พุทธศาสนาสำหรับชีวิตทุกยุค ทุกสมัย ทุกวัย ทุกรูปแบบ**. ก็อย่างที่กล่าวมาแล้วว่า เป็นวิชาที่ค้นพบออกมาจากธรรมชาติ **ของบุคคลที่ตื่นจากหลับคนแรก**. ทีนี้ เมื่อคนทุกคนมันอยู่ในวิสัยของธรรมชาติ เป็นผลิตผลของธรรมชาติ ยังเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ; **ความรู้เรื่องพุทธศาสนา จึงใช้ได้สำหรับชีวิตทุกยุค ทุกสมัย ทุกวัย และทุกรูปแบบ**.

นี่ขอให้แยกดูให้ดี ๆ : **ทุกยุค ทุกสมัย**; เพราะยุคคนป่าดึกดำบรรพ์โน้นมันก็เป็นทุกข์เพราะ***ยึดมั่นถือมั่น***, ยุควิทยาศาสตร์เดี๋ยวนี้ก็เป็นทุกข์เพราะ***ยึดมั่นถือมั่น***; เพราะฉะนั้น **คำสอนเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น จึงใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย**.

ทีนี้ ที่ว่า "**ทุกวัย**" นี้ : วัยเด็ก วัยผู้ใหญ่ วัยคนชราคนแก่คนเฒ่า **ความทุกข์มันเกิดขึ้นเพราะยึดมั่นถือมั่น**; เด็กที่ร้องไห้จ้าอยู่มันก็เพราะว่าผิดหวังในเรื่องยึดมั่นถือมั่น **เป็นทุกข์เพราะมันยึดมั่นถือมั่น** จะให้ได้ตามที่มันยึดมั่นถือมั่น. วัยเด็กก็ใช้หลักเกณฑ์อันนี้, วัยหนุ่มสาวก็ใช้หลักเกณฑ์อันนี้, จนกระทั่งวัยพ่อบ้านแม่เรือนคนแก่ คนเฒ่า มันก็ยังอยู่ในหลักเกณฑ์อันนี้; **คืออย่าไปหมายมั่นยึดมั่นให้เป็นตัวตน - ของตน แล้วก็จะไม่ต้องเป็นทุกข์**.

สำหรับ "**ทุกรูปแบบ**" นั้น หมายความว่าอะไรที่จะมาให้ยึดมั่นถือมั่นใน

แบบไหน, **ยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ทุกแบบ**. มาสมมติกันเองให้เป็นหลาย ๆ แบบ. และที่จะต้องพูดว่า***หลับตามากที่สุด*** ก็คือมา***สมมติเป็นดีเป็นชั่ว*** : มาสมมติว่าอย่างนี้แบบนี้เรียกว่าชั่ว, แบบนี้เรียกว่าดี; **แต่พอไปยึดมั่นเข้ามันกัดทั้งนั้น**. ไอ้แบบที่สมมติว่าดีบางทีจะกัดหนักกว่าแบบที่สมมติว่าชั่ว; เพราะเราไม่รู้ตัว ไปหลงใหลฝังตัวเข้าไปลึก มันเลยกัดลึก. ไอ้แบบที่สมมติเรียกกันว่าชั่วนั่นมันระวังอยู่ มันกัดไม่ลึก.

จะเรียกว่าเป็นแบบดี – แบบชั่ว, แบบกุศล – แบบอกุศล, แบบบุญ – แบบบาป, **แบบไหนก็ตาม ยึดมั่นไม่ได้ทั้งนั้น**; ถ้ายึดมั่นแล้วมันกัดทั้งนั้น : ยึดมั่นสวรรค์, สวรรค์กัด; ยึดมั่นนรก, นรกก็กัด. นี่เรียกว่า ยึดมั่นไม่ได้; ถ้าไปยึดมั่นเข้าแล้วมันก็จะเป็นทุกข์. **สำหรับพระนิพพานนั้น ยึดมั่นไม่ได้;** เพราะว่า ถ้ายึดมั่น มันไม่เป็นพระนิพพาน, ไปยึดมั่นพระนิพพาน ก็ไม่เป็นพระนิพพานขึ้นมาได้; ดังนั้น ความยึดมั่นจึงไม่ขึ้นไปได้ ถึงว่าจะไปยึดมั่นพระนิพพาน. แต่คนก็ยึดมั่นได้ตามความไม่รู้ของตัวมีอวิชชา; เขาเล่าลือกันว่าดี นิพพานประเสริฐที่สุด ดีที่สุด เป็นสุขที่สุด เอ้า, ก็ยึดมั่นในความหวังในความฝันไปตามเรื่อง, แล้วมันก็ค้างเติ่งอยู่นั่น.

เดี๋ยวนี้ เราก็สอนกันอยู่ว่า อะไร ๆ ก็ให้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน; นี่ไอ้คนที่ได้ยินได้ฟังมันก็ถือว่าดีที่สุด ก็ยึดมั่นในสิ่งที่คนหวังกันว่าจะดีที่สุด; มันก็เลยไม่ได้นิพพาน เพราะว่า **นิพพานคือความไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร, ไม่หมายมั่นอะไรว่าเป็นตัวตนหรือของตน.**

พุทธศาสนาใช้ได้แก่ชีวิต ทุกยุคทุกสมัย ทุกวัยทุกรูปแบบ; ขอให้

สนใจดูให้ดี ๆ ว่า ไม่ว่า**ยุคไหนสมัยไหน**. กล้าท้าว่า จะต่อไปข้างหน้าโน้นอีกสักกี่ล้าน ๆ ปีก็ตามใจ หลักเกณฑ์อันนี้ยังใช้ได้ว่า **เป็นทุกข์เพราะยึดมั่น**; แล้วก็**ทุกวัย** คนจะอยู่ในยุคไหนก็ตามเถอะ, มันจะมีวัยในยุคนั้น ๆ มันก็ยึดมั่นไม่ได้; และ**รูปแบบ**ที่สมมติเอาเองตามความไม่รู้ของบุถุชน เป็นดี – เป็นชั่ว เป็นบุญ – เป็นบาป เป็นสุข – เป็นทุกข์ เป็นนรก – เป็นสวรรค์ อะไรก็ตาม มันก็ยึดมั่นไม่ได้, ยึดมั่นเป็นตัวตนไม่ได้ **ยึดมั่นแล้วมันก็กัดเอาทันที; ฉะนั้น ทำไปโดยไม่ต้องยึดมั่น**. แม้แต่จะรับประทานเข้าไป จะถ่ายออกมา ก็อย่าให้เป็นไปด้วยความยึดมั่นถือมั่น; ให้เป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของมัน คือของธรรมชาติ คือตามกฎอิทัปปัจจยตา.

เดี๋ยวนี้ เราไม่ได้เข้าถึงหัวใจของพุทธศาสนา ในลักษณะเช่นนี้, ถือพุทธศาสนาตาม ๆ กันมา; ก็เป็นอันว่า มันเป็นเรื่องแบบหรือเป็นเรื่องพิธีไปเสียหมด, หลักธรรมะกลายเป็นเรื่องพิธีประเพณีไปเสียหมด, หลักธรรมะมากลายเป็นเรื่องพิธีประเพณีไปเสียหมด. มันก็มีมากมายมหาศาล และก็ไม่น่าจะพูด เพราะว่า พูดแล้วมันก็กระทบกระเทือน : สิ่งที่ไม่เคยมีและยุ่งยากลำบาก, มันก็มีขึ้นมา จนยุ่งยากลำบาก. ลองพูดดูสักอย่างสองอย่าง ทั้งที่รู้ว่ามันกระทบกระเทือน; เช่นว่า***บวชนาค***อย่างนี้, ครั้งพุทธกาล พ่อแม่ไม่ได้รู้ไม่ได้เห็นหรอกไปบวชกับพระพุทธเจ้า อยู่กับพระพุทธเจ้า; แล้วเป็นพระอรหันต์ไปเลย. พอมาเดี๋ยวนี้ : ทำไมล่ะ ? ต้องมีฆ่าควายเท่านั้นตัว, ฆ่าหมูเท่านั้นตัว, กินเหล้าเท่านั้นเท่านี้, แล้วก็ไปกู้หนี้ยืมสินเขามา, เอานาไปจำนำเพื่อมาบวชลูกชายหลานชาย; แล้วจะเรียกว่าอย่างไร ? มันไม่เคยมีแล้วมันก็มีขึ้นมา. หรือว่าจะ**ทอดกฐิน**อย่างนี้, กฐินในครั้งพุทธกาลบางทีไม่ได้เกี่ยวกับชาวบ้านเลย : พระได้เศษผ้ามาแต่ไหน ก็มารวมกันเข้าทำเป็นกฐิน, แล้วก็ทำกฐินสำเร็จรูปเป็นกฐิน โดยที่ไม่ได้มีชาวบ้าน**เข้าไปเกี่ยวข้องสักคน**

หนึ่งก็มี. โอ้, เดี๋ยวนี้ เป็นอย่างไรล่ะทอดกฐินน่ะ ! แล้วมันไม่ใช่เพียงแต่เป็นอย่างนั้นนะ; มันทำลายเศรษฐกิจของประเทศชาติ; ทำลายเศรษฐกิจของประเทศชาติ : ประเทศชาติต้องเสียเงินมาก ต้องเสียเวลามาก ต้องสูญเสียสิ่งที่ควรจะได้ไม่ควรสูญเสีย ทำลายเศรษฐกิจของประเทศชาติมหาศาล. นี่พิธีบวชนาค พิธีกฐิน พิธีอะไรต่าง ๆ ซึ่งมันไม่เคยมี; เดี๋ยวนี้ มาอยู่ในพิธี ประเพณี พิธีอย่างนี้เสียหมด.

ถ้าย้อนกลับไปทำเหมือนครั้งพุทธกาล; ไม่กล้า. เคยคุยเคยถามแล้ว, ไม่กล้า. เพียงแต่ว่างานศพไม่เลี้ยงเหล้า; นี่ไม่กล้า. เพียงแต่ว่าทอดกฐินไม่เลี้ยงเหล้านี่ไม่กล้า; เจ้าภาพไม่กล้า. เจ้าภาพต้องไปกู้ยืมเขามา หามาเลี้ยงให้เกิดเป็นภูตผีปีศาจขึ้นมาในสังคมนั้น; แล้วก็ว่าทำบุญทำกุศล. นี่ขอให้มองลงไปตรงข้อที่ว่า **พิธีต่าง ๆ นั้น มันหมดความเป็นพุทธศาสนา**. พิธีต่าง ๆ นั้นมันหมดความเป็นพุทธศาสนา; ระวังให้ดี. ขอให้รักษาไว้ให้ได้ ให้ดึงกลับเอามาให้ได้; แล้วพุทธศาสนาก็จะมี จะยังคงอยู่กับเรา

พุทธศาสนาในลักษณะพุทธ ฯ ต้องรักษาไว้ให้ได้ และต้องเกี่ยวข้องทุกเมื่อ.

(๑๒) ในที่สุด **พุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นพุทธศาสนา** : พุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นพุทธศาสนานั่นแหละ **จะต้องรักษาไว้ให้ได้ รักษาไว้ให้ดี และเกี่ยวข้องกันอยู่ทุกเมื่อ**. เมื่อตะกี้ก็ได้บอกมาแล้วว่าพุทธศาสนาในฐานะอักษรศาสตร์ วรรณคดี ในฐานะปรัชญา จิตตวิทยา วิทยาศาสตร์อะไรหลาย ๆ อย่างสิบกว่าอย่างน่ะ : พุทธศาสนาเป็นอะไรก็ได้; ***นั่นไม่ใช่พุทธศาสนาในฐานะที่เป็น***

พุทธศาสนา. พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นพิธีรีตอง เลยออกไปเป็นอะไรไปแล้ว, ไม่ใช่พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นพุทธศาสนา. **พูดอย่างนี้ฟังดูมันน่าหัว : พุทธศาสนามันกลายเป็นมิใช่พุทธศาสนาไปเสียแล้ว.**

ขอให้สนใจพุทธศาสนาที่ยังคงเป็นพุทธศาสนากันไว้ให้มาก ๆ; **ให้ดำเนินอยู่ในคลองของพุทธศาสนา ชนิดที่เป็นพุทธศาสนา** อย่าให้เป็นพุทธศาสนาที่กลายเป็นอื่นไปแล้ว; ส่วนใหญ่ก็เป็นประเพณี เป็นพิธีเป็นประเพณี เป็นเรื่องประดับกิเลสของชาวบ้าน ! พุทธศาสนาถูกทำให้กลายเป็นเครื่องประดับกิเลส ของชาวบ้าน; บวชนาคเอาเหล้ามากินกัน, ทอดกฐินเอาเหล้ามากินกัน. นี่พุทธศาสนากลายเป็นเครื่องประดับกิเลสของคนเหล่านั้น; มันก็หมดแล้ว พระพุทธเจ้าท่านไม่มีส่วนรู้เห็นเรื่องนี้เลย. เมื่อพระพุทธเจ้ายังอยู่ ไม่มีเรื่องอย่างนี้; เรื่องอย่างนี้มันเพิ่งเกิดมีเมื่อเดี๋ยวนี้ ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านไม่ทรงรู้ทรงเห็นอะไร. ขอยืนยันว่า มากมายมหาศาลที่พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ทรงรู้เห็นด้วย แล้วเราก็ทำกันอย่างชนิดที่กลบเกลื่อนพุทธศาสนาแท้ ไม่ให้เป็นพุทธศาสนาที่แท้*.

นี่ข้อที่จะต้องกำหนดไว้ให้ถูกต้อง เพื่อใช้เป็นคู่มือ : ให้การกระทำของเราดำเนินไปถูกต้อง ให้ความพยายามของเราดำเนินไปถูกต้อง ให้ผลที่เราจะคว้าเอาอะไรมาเป็นพุทธศาสนานี่จะได้คว้าเอามาอย่างถูกต้อง. นี่อาตมาจึงเรียกว่าเป็นคู่มือ; จะต้องพูดอีกสักวันหรือสองวันก็ไม่แน่ ว่ามันยังมีอะไรที่ต้องสังเกตกันอย่างนี้อีกมาก **เพื่อป้องกันมิให้ไปคว้าเอาอะไร ที่มิใช่พุทธศาสนามาเป็นพุทธศาสนา**; หรืออย่างน้อยก็ว่า **เรื่องที่ไม่ควรจะเสียเวลามาก ก็ไม่ต้องเสียเวลามาก.**

---

* ดูข้อความเชิงอรรถ ๒. ที่ท้ายเล่มหนังสือนี้.

เอาละ, การบรรยายในวันนี้ ก็สมควรแก่เวลาและเรี่ยวแรงของผู้บรรยาย จะต้องขอยุติไว้เสียทีหนึ่งก่อน เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าผู้มีหน้าที่สวดบทพระธรรมในรูปแบบคณสาธยายนี้ สวดให้เป็นกำลังใจในการที่ผู้ฟังจะได้มีกำลังใจสำหรับประพฤติปฏิบัติพระพุทธศาสนาให้ก้าวหน้าขึ้นไป ตามลำดับในบัดนี้.

หินโค้ง ๑๙ มกราคม ๒๕๒๘

ข้อความเบื้องต้นของคู่มือพุทธศาสนา ตอน ๓.

[๕ หัวข้อ : (๑๓) – (๑๗).]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่ง*ภาคมาฆบูชา*เป็นครั้งที่ ๓ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าว **ข้อความเบื้องต้น อันจะเป็นคู่มือ ในการศึกษาพุทธศาสนา (ตอน ๓)** สืบต่อไป เพราะว่ายังไม่จบ; และอยากจะให้เป็นเรื่องสิ่งที่ได้รับการพินิจพิจารณากัน อย่างละเอียดลออเพียงพอ; ขอได้ตั้งใจฟังและพิจารณากันให้ดีต่อไป อย่าเป็นเรื่องที่ว่าพูดแล้วพูดเล่า น่าเบื่อหน่าย.

เปลือก – กระพี้ที่เป็นไสยศาสตร์ยังมากเกินไป.

[: **ต้องรู้จักแยกให้เหลือแต่ความถูกต้องอันเป็นเนื้อในซึ่งเป็นของเดิมของจริง.**]

ในวันนี้จะได้พูดโดยหัวข้อ ต่อจากที่พูดไปแล้วในวันก่อน เริ่มด้วยหัวข้อ (๑๓) ว่า **เปลือกหรือกระพี้ส่วนที่นำไปทำเป็นไสยศาสตร์ ยังมีมากเกินไป**; ก็หมายความว่า ความรู้ที่ไม่เพียงพอ หรือไม่มีความรู้เพียงพอ แล้วก็ ***นำเอาพุทธศาสนาไปทำเป็นไสยศาสตร์*** นี้ยังมีอยู่มาก.

ก. **พุทธศาสตร์เป็นเรื่องภายในตัว; ไสยศาสตร์เป็นเรื่องนอกตัว.**

ขอให้กำหนดกฎเกณฑ์เป็นเครื่องแบ่งกันเสียว่า **ถ้าเป็นเรื่องพุทธศาสตร์ ต้องเป็นเรื่องภายในของตัว; ถ้าเป็นเรื่องไสยศาสตร์ นั้นเป็นเรื่องนอกตัว. ถ้าเป็นพุทธศาสตร์นั้นพึ่งตัวเอง ต้องพึ่งตัวเอง; ถ้าเป็นไสยศาสตร์แล้วก็พึ่งผู้อื่น.** เดี๋ยวนี้ เราสนใจเรื่องนอกตัวและเรื่องพึ่งผู้อื่นกันอย่างมากมาย; ตัวอย่างเช่นว่า ***เอาพระพุทธรูปมาแขวนคอ*** นี้มันเป็นเรื่องอะไร ? พระพุทธเจ้าพระองค์จริงน่ะคืออะไร ? เมื่อทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ก็ยังบอกไว้ชัด ๆ ว่า **ธรรมะเป็นพระองค์, พระองค์เป็นธรรมะ** : *ผู้ใดเห็นธรรม, ผู้นั้นเห็นเรา; ผู้ใดเห็นเรา, ผู้นั้นเห็นธรรม. การที่ไม่เห็นธรรม แม้จะจับชายจีวรของพระองค์อยู่ก็ไม่ชื่อว่าเห็นพระองค์.* ทีนี้ การที่จะเห็นธรรมก็ต้องเห็นข้างใน, เห็นธรรมะที่มีอยู่ข้างใน เช่นเดียวกับที่พระองค์มี; อย่างนี้เรียกว่า**เห็นธรรม** : เห็นความจริงของสิ่งทั้งปวง และเห็นความดับทุกข์ตามวิธีที่พระองค์ทรงสอนไว้, รู้สึกต่อภาวะที่ดับทุกข์ได้; อย่างนี้เรียกว่า**เห็นธรรม คือเห็นภายใน.**

ทีนี้ เรามาเอากันที่เป็นภายนอก เอาร่างกายของพระองค์ภายนอก ที่เป็นภายนอกนั่นแหละ ว่าเป็นพระพุทธเจ้า; มันก็กลายเป็นเรื่องของเด็ก ๆ ไป. ครั้นพระองค์ปรินิพพานแล้ว ก็เอาพระสารีริกธาตุ หรือวัตถุที่ระลึกอื่น ๆ ของพระองค์มาเป็นพระองค์ไป บูชาสักการะกันอย่างมโหฬาร; **นี่มายึดถือที่ภายนอกอย่างนี้ มันก็กลายเป็นเรื่องไสยศาสตร์.** ที่จะยึดถือเอาพระพุทธรูป พระเครื่องราง พระเครื่ององค์เล็ก ๆ มาแขวนคอ แล้วว่าเป็นพระพุทธเจ้า; **นี่มันก็เป็นเรื่องของไสยศาสตร์.** ถ้าคิดแต่เพียงว่าเป็นวัตถุที่ระลึก อย่าให้ลืมพระพุทธเจ้า; อย่างนี้ก็ไม่เป็นไร. แต่ถ้าเอาพระเครื่องเป็นพระพุทธเจ้าเสียเอง ให้ความศักดิ์สิทธิ์กายสิทธิ์

อะไรต่าง ๆ อย่างของวิเศษของขลัง; **อย่างนี้มันก็เป็นไสยศาสตร์**. การที่จะเอาวัตถุภายนอกอย่างนี้มาเป็นพระองค์ ก็ไม่ถูกตามหลักของพุทธศาสตร์; มันเป็นไสยศาสตร์.

จำไว้ง่าย ๆ ว่า ถ้าจะเอาพระเครื่องมาแขวนคอ ก็ให้รู้ว่า**เป็นเพียงวัตถุสำหรับให้ระลึกนึกถึงพระองค์อย่าได้ลืมง่าย ๆ ก็จะได้ปฏิบัติในคำสั่งสอนโดยไม่ลืมไม่เผลอ**; แต่ถ้าเอาพระเครื่องนั้นเป็นองค์พระพุทธเจ้าเสียแล้ว มันก็หมดแหละ; มันหมดความเป็นพุทธศาสนาแหละ. อย่างดีมันก็เป็นเปลือกหรือเป็นกระพี้ของพุทธศาสนา, แล้วก็ถือกันเป็นจริงเป็นจังขึ้นมาอย่างนี้ แล้วก็กลายเป็นไสยศาสตร์. ลักษณะอย่างนี้มีอยู่มาก; จะศึกษาให้พบตัวพระพุทธศาสนาก็ต้องระวังเรื่องอย่างนี้; ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปก็ยังมีอีกมาก คือ : --

ข. ควรรู้ให้ชัดว่าอะไรเป็นพุทธศาสตร์อะไรเป็นไสยศาสตร์.

พุทธศาสตร์กับไสยศาสตร์กลายมาเป็นคู่แฝดกันไป ทำอะไรก็ต้องเชิญเทวดามาในพิธีของพุทธศาสนา; นี่เรียกว่า**ไสยศาสตร์เข้ามาเป็นคู่แฝดกันกับพุทธศาสตร์**; แล้วก็เมื่อทำกันจนเป็นธรรมดาไปก็ไม่มีใครจะว่าใคร; ยิ่งวงการที่ทรงอำนาจก็กระทำด้วยแล้ว มันก็รับเป็นหลักปฏิบัติไป. นี่เป็นสิ่งที่จะต้องเข้าใจไว้ว่า **กำลังทำให้พุทธศาสตร์เป็นคู่แฝดกันกับไสยศาสตร์**; หรือว่า**เอาไสยศาสตร์มาเป็นคู่แฝดกันกับพุทธศาสตร์**. การที่เผลอเลอหละหลวม มากออกไปมากออกไป ๆ นี้ มันเกี่ยวกับความถูกต้องหรือผิดพลาด ของพุทธศาสนาอยู่มากทีเดียว.

ขอให้ทุกคนระมัดระวังในข้อที่ว่า อะไรเป็นพุทธศาสตร์ อะไรเป็นไสย-

ศาสตร์. ถ้าจะยอมรับสารภาพว่าจะถือศาสนาคู่; ถือศาสนาคู่แฝด คือทั้งพุทธ ฯ และทั้งพราหมณ์ รวมกันไป พร้อมกันไปในคราวเดียวอย่างนี้ มันก็ได้เหมือนกัน, ถ้าชอบใจ; แต่มันไม่เป็นพุทธศาสนาที่ถูกต้อง เพราะมันจะขัดกันอยู่ในตัว : อย่างหนึ่งยึดถือเรื่องภายใน, อย่างหนึ่งยึดถือเรื่องภายนอก; อย่างหนึ่งพึ่งตัวเอง, อย่างหนึ่งพึ่งผู้อื่น. เอามารวมกันเข้า มันก็กลายเป็นเรื่องตลกที่เรียกกันว่า*หัวมงกุฎท้ายมังกร* อย่างนี้ขึ้นมาไม่ทันจะรู้. นี่คู่แฝดที่ว่า เอามาทำให้เป็นคู่แฝด แล้วก็ถือ. ข้อนี้เป็นได้ง่าย เพราะว่า ไสยศาสตร์นั้นมันง่าย; คำว่าพึ่งผู้อื่นนี้มันง่าย การพึ่งตัวเองนั่นมันฟังไม่ค่อยออก; ฉะนั้น เรื่องสำหรับเด็ก ๆ, หรือเรื่องสำหรับผู้ที่มีการศึกษาน้อย มันจึงเป็นเรื่องพึ่งผู้อื่นทั้งนั้น ว่าอะไร ๆ ก็เอาวัตถุภายนอกเป็นหลัก, ไม่ได้เอาเรื่องทางนามธรรมหรือจิตใจเป็นหลัก; ก็เลยปนเปกันได้. **ใครมีอยู่ก็ควรจะชำระสะสาง. ถือพุทธศาสตร์ก็พุทธศาสตร์ อย่าให้เอาไสยศาสตร์มาเป็นพุทธศาสตร์,** หรือ**เอามาเป็นคู่กัน;** มันไม่ใช่ไถนาที่จะใช้ควาย ๒ ตัว; มันเป็นเรื่องที่จะต้องกระทำให้ถูกต้องในส่วนนั้น ๆ.

๑๓.๑ ถือพุทธศาสตร์คู่กับไสยศาสตร์เป็นต้น เพราะไม่รู้ภาษาคนภาษาธรรม.

ข้อนี้ที่จะสังเกตให้เห็นต่อไปอีก ก็คือว่า ขาดความรู้*ภาษาคน*และ*ภาษาธรรมะ*; พวกคนเหล่านี้ไม่มีความรู้อันถูกต้อง เกี่ยวกับภาษาคนหรือภาษาธรรม แล้วยัง**เอาไปปนกัน, เอาไปแทนกัน** : ข้อความที่มีอยู่อย่างภาษาธรรม ก็เอามาพูดมาถืออย่างกับเป็นภาษาคน; ส่วนที่เป็นภาษาคนนั่นดูจะไม่มีหวังที่จะเอาไปทำเป็นภาษาธรรมได้ เพราะมันยากเกินไป; โดยปกติก็มีอยู่แต่ที่จะเอาภาษาธรรมมาทำเป็นภาษาคนเสียเป็นส่วนใหญ่. ข้อนี้แม้จะเคยพูดมาแล้วก็ต้องขอพูดอีก แม้จะรำคาญก็ไม่กลัว ว่า**เราจงรู้จักภาษาคนและภาษาธรรม ให้เพียงพอ**

ควรรู้จักทั้งภาษาคนและภาษาธรรม.

: พระพุทธในภาษาคน – ภาษาธรรม.

เรื่องแรกที่สุดก็เรื่อง**พระพุทธเจ้า**นั้นเอง. พระพุทธเจ้าในภาษาคน นั้นเป็นอย่างหนึ่ง, พระพุทธเจ้าในภาษาธรรม นั้นเป็นอย่างหนึ่ง; แล้วต่างกันอย่างตรงกันข้ามเสมอ. **พระพุทธเจ้าอย่างภาษาธรรม**นั้นน่ะ **ไม่มีเกิดไม่มีตาย**; แต่ถ้าพระพุทธเจ้าอย่างภาษาคนนั่นเกิด ประสูติ, แล้วก็ตาย แล้วก็เผาแล้ว. พระพุทธเจ้าอย่างภาษาธรรมนั้นไม่มีเกิด : ไม่มีเกิดอย่างการเกิดของคน, มีแต่เพียง**ปรากฏออกมา**; แล้วก็ไม่ตาย, ไม่ตายแล้วก็ไม่ได้เผา. นี่เพียงเท่านี้แหละก็พอที่จะเป็นเครื่องเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างภาษาคนกับภาษาธรรม.

พระพุทธเจ้าในภาษาคนนั้น เกิดจากท้องแม่, อยู่พอสมควรแล้วก็ตาย, แล้วก็เผาแล้วเหลือแต่กระดูก; **ส่วนพระพุทธเจ้าในภาษาธรรมนั้น ไม่ได้เกิด ไม่ได้ตาย ไม่ได้เผา, แล้วสามารถนำเข้ามาอยู่ในเราได้ด้วย**. พระพุทธเจ้าที่เป็นภาษาคนเป็นคน ๆ นั้น จะนำเข้ามาอยู่ในเราได้อย่างไร, จะนำเข้ามาอยู่ในจิตใจของเราได้อย่างไร; พระพุทธเจ้าในภาษาธรรมเท่านั้นแหละ ที่จะนำเข้ามาอยู่ในจิตใจของเราได้, มีพระพุทธอยู่ในจิตใจของเราได้.

: พระธรรมในภาษาคน – ภาษาธรรม.

ทีนี้ **พระธรรม**ก็เหมือนกัน : พระธรรมที่เป็น*ภาษาธรรม* ก็เป็นนามธรรม; ส่วนพระธรรมที่เป็น*ภาษาคน*มันก็เป็นวัตถุ เช่นตู้พระธรรม. ตู้พระธรรมก็เรียกว่าของในตู้นั่นเป็นพระธรรม. หรือว่าเอาเสียงที่แสดงนี้เป็นธรรม; ไม่ได้เอาเรื่องเนื้อ

หาของเรื่องที่แสดงว่าเป็นธรรม. นี้มันก็เป็นของที่ต่างกันอย่างตรงกันข้าม. **พระธรรมอย่างภาษาธรรมนั่น เป็นนามธรรมไม่รู้จักสิ้นสูญ, ไม่มีการเกิดไม่มีการดับ; แล้วสามารถนำเข้ามาใส่ในใจของตนได้.** ส่วนพระธรรมในภาษาคนนั่น มันทำอย่างนั้นไม่ได้; มันอยู่ในใบกระดาษอยู่ในใบลาน ปลวกกินได้, พระธรรมอย่างภาษาคน. ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่าเรามีพระธรรมอย่างไหนกัน; คือมีพระธรรมอย่างภาษาธรรม หรือมีพระธรรมอย่างภาษาคน.

: พระสงฆ์ในภาษาคน - ภาษาธรรม.

ทีนี้ **พระสงฆ์**ในภาษาธรรมนั่น หมายถึงความปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ; ไม่ได้หมายถึงตัวเนื้อหนังของบุคคล. เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าในภาษาธรรม หมายถึงคุณธรรม; **พระสงฆ์ในภาษาธรรมก็หมายถึงคุณธรรม;** ไม่ได้หมายถึงเนื้อหนังร่างกาย เป็นผู้หญิง ผู้ชาย เป็นลูกคนนั้น เป็นหลานคนนี้, นั่นมันพระสงฆ์ในภาษาคน.

: ภพภูมิ, โลก ที่เป็นภาษาคน - ภาษาธรรม.

ทีนี้ เรื่องที่แปลกออกไปอีก **เรื่องภพ เรื่องภูมิ เรื่องโลก. ภพในภาษาธรรม** มันก็หมายถึงภาวะที่เป็นอยู่ ที่แสดงออกมาเป็นอย่างนั้นอย่างนี้; เช่น **กามภพ**ก็หมายถึงภาวะที่มีจิตเป็นกาม, **รูปภพ** ก็หมายถึงภาวะที่มีจิตหลงใหลในรูป, **อรูปภพ**ก็หมายถึงจิตที่หลงใหลในอรูป. ส่วน***ภพในภาษาคน***นั้น เขาหมายถึงบ้านเมืองอย่างนี้ : ***กามภพ***หมายถึงบ้านเมืองต่าง ๆ ที่มีสัตว์ มีคน มีอะไรอาศัยอยู่ สำหรับสัตว์ธรรมดาเรียกว่ากามภพ; แล้วก็***รูปภพ***ก็เป็นสวรรค์ เป็นบ้านเป็นเมืองอยู่แห่งหนึ่ง; ***อรูปภพ***ก็เหมือนกัน เป็นสวรรค์ เป็นบ้านเป็นเมือง เป็นที่

อาศัยของสัตว์พวกอรูปนั้น; มิได้หมายถึงสิ่งที่มีอยู่ในจิตใจ. แต่ถ้าภพที่เป็นภาษาธรรมแล้ว ก็หมายถึงภาวะแห่งจิตใจ หรือสิ่งที่อาจจะมีอยู่ในจิตใจ : เป็นกามภพ เป็นรูปภพ เป็นอรูปภพ.

แม้แต่คำว่า**โลก ๆ นี้** **ถ้าโลกในภาษาธรรม**ก็หมายถึงที่เป็นนามธรรม : **เป็นความทุกข์**ก็เรียกว่าโลก, **ตัวความทุกข์**ก็เรียกว่าโลก, หรือ**อิทธิพลที่ครอบงำจิตใจโดยรอบด้าน**นี่ก็เรียกว่าโลก : หมายถึงอิทธิพลของรูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ที่ครอบงำจิตใจนี้ก็เรียกว่าโลก; เราจึงสามารถอยู่เหนือโลก คือเหนืออิทธิพลของสิ่งที่จะมาครอบงำจิตใจ. ***ส่วนโลกในภาษาคนนั้น*** ก็หมายถึงโลกธรรมดานี่ แล้วก็ยอมรับเข้ามาเป็นเครื่องบีบบังคับจิตใจ จนกลายเป็นทุกข์; โลกกับความทุกข์ก็เลยกลายเป็นอย่างเดียวกัน. คำว่า**โลก** ใช้หมายถึงแผ่นดินก็ได้ แผ่นดินทั่วไปนี้เรียกว่าโลกก็ได้, แต่นั่นภาษาคน; ถ้าเป็น**ภาษาธรรม**หมายถึง**ภาวะแห่งจิตใจของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นอยู่อย่างไร** ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แล้ว**ก็อยู่อย่างที่รับเอาอารมณ์มาปรุงแต่งเป็นความทุกข์**, จึงมีลักษณะแห่งความทุกข์ทั่วไปในโลก จนโลกเป็นของอันเดียวกันกับความทุกข์

: ความเกิด – ตายในภาษาคน - ภาษาธรรม.

ทีนี้ ดูต่อไปถึงกิริยาอาการ คือ**ความเกิด**หรือ**ความตาย**. ***เกิดในภาษาคน***หมายถึงเกิดจากท้องแม่. ถ้า**เกิดในภาษาธรรม** หมายถึงจิตใจที่ปรุงแต่งขึ้นมา ที่ถูกปรุงแต่งขึ้นมาให้มีความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง; นี่เรียกว่าเกิดในภาษาธรรม. เกิดในภาษาคนหมายถึงเกิดจากท้องแม่. เรียกว่า**เกิด ๆ** เหมือนกัน มันมีอยู่เป็น ๒ ภาษา คือ**เกิดอย่างภาษาคน** กับ**เกิดอย่างภาษาธรรม**.

แม้คำว่า**ตาย** : ***ตายอย่างภาษาคน***ก็เอาใส่โลงไปเผา ไปฝัง. ถ้า**ตายอย่างภาษาธรรม** นี้ยังเที่ยววิ่งได้เดินได้อยู่ก็ได้; คือมัน**หมดความเป็นมนุษย์** หรือมัน**ทนทุกข์ทรมานอย่างถึงที่สุดอยู่ในขณะนั้น** ก็เรียกว่าตายได้เหมือนกัน. นี้ความเกิด – ความตาย มีในภาษาคนก็อย่างหนึ่ง, ในภาษาธรรมก็อย่างหนึ่ง.

นี้เป็นตัวอย่าง; จะต้องมีความรู้ความเข้าใจทุกอย่าง ทั้ง ๒ ภาษา คือทั้งภาษาคนและภาษาธรรมอย่างที่กล่าวแล้ว. **มันพูดได้ทุกเรื่อง** พูดได้ทุกเรื่อง; เช่น*ความสวยความงาม*ภาษาธรรมก็อย่างหนึ่ง ภาษาโลกก็อย่างหนึ่ง, *ความมั่งมียาก*จนภาษาธรรมก็อย่างหนึ่งภาษาโลกก็อย่างหนึ่ง; ทุก ๆ เรื่องที่มันเกี่ยวกันอยู่กับมนุษย์ คือมันมีทั้งสองฝ่าย ทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายนามฝ่ายธรรม. ถ้าเป็นเรื่องทางจิตใจ มันก็เป็นฝ่ายลึก, พูดกันด้วยภาษาธรรม; ถ้าเป็นเรื่องทางวัตถุ ก็เป็นเรื่องตื้น ก็พูดกันด้วยภาษาคน. ดังนั้น จะ**ศึกษาพุทธศาสนาต่อไปนั้น จะต้องรู้ว่า มันมีอยู่ ๒ ภาษาอย่างนี้**; ต้องศึกษาให้ถูกเรื่องถูกราว. แล้ว**ส่วนมากหรือเกือบจะทั้งหมด**, เรื่องราวทางศาสนานั่น **เป็นเรื่องที่กล่าวในทางภาษาธรรม**; เพราะกล่าวถึงเรื่องที่ลึกที่ยาก ที่คนธรรมดามองไม่เห็น. นี่ผู้ที่จะศึกษาพุทธศาสนาให้ถูกต้องให้ครบถ้วน จะต้องมีความรู้เรื่องภาษาคนและภาษาธรรมนี้ให้เพียงพอ ก็จะหาพบได้.

๑๓.๒ พุทธศาสนาแท้ ๆ ถูกแปรไปในมือคนไม่รู้.

ทีนี้ ก็ยังมีปัญหาต่อไปว่า **พุทธศาสนา ที่เป็นตัวพระพุทธศาสนาเป็นพุทธธรรมแท้ ๆ** เมื่อตกมาอยู่ในมือคน หรือมาอยู่ในความคิดนึกศึกษาของคนธรรมดา ไม่มีความรู้อย่างถูกต้อง เอาความรู้สึกตามสามัญสำนึกเป็นเกณฑ์

และเคยถืออยู่ก่อนอย่างไร ก็เอาเข้าไปปนกันทันที. นี้เป็นเรื่องเร้นลับมากในพุทธศาสนา คือเรื่องเกี่ยวกับตัวตน; พระพุทธเจ้าสอนเรื่องไม่มีตัวตน หรือถ้ามีตัวตนก็มีอีกอย่างหนึ่ง. นี้มันก็เป็นความลำบากของผู้ที่จะศึกษาพุทธศาสนา เพราะว่าพระพุทธเจ้าก็พูดไว้ ๒ ภาษา : **ภาษาคน**ก็มีตัวตน; เช่นว่าตนเป็นที่พึ่งแก่ตน, ตนเป็นที่รักแก่ตน, ไม่มีอะไรจะเป็นที่รักยิ่งกว่าตน, นี่ก็พูดอย่างภาษาคน, **ตนมี**; แต่ถ้าพูดอย่าง**ภาษาธรรม** คือภาษาจริงแท้แล้ว ก็พูดว่า**ไม่มีตน ไม่ใช่ตน**, มันจะมีอะไรก็ตามใจ **มีได้ แต่มิใช่ตน**, เรียกว่าคำสอนเรื่องอนัตตา เรื่องสุญญตา –สอนเรื่องไม่มีตน.

นี้คนที่นับถือลัทธิศาสนาเรื่องมีตนมาก่อน, พอได้รับคำสั่งสอนในทางพุทธศาสนาด้วยคำว่า "ตน", ก็เอาไปใส่เข้าไปเป็นอันเดียวกันกับ ความรู้ ความคิด ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน; ก็ทำให้พุทธศาสนา "มีตน" ชนิดนั้นไปด้วย. ตัวอย่างเช่น คำสอนของอุปนิษัท เป็นพื้นฐานอยู่ก่อนในอินเดีย เรื่องมีตน; พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นก็สอนเรื่องความ "มีตน" อย่างภาษาคน "ไม่มีตน" อย่างภาษาธรรม, ประชาชนที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องทั่วถึง ก็เอาไปปนกัน รวมกัน; **พุทธศาสนาก็เลยกลายเป็นมีตัวตนไป**. พุทธศาสนาบางนิกาย เน้นเรื่องตัวตนอย่างยิ่ง, อย่างเดียวกับศาสนาอุปนิษัทหรือศาสนาฮินดูอย่างนี้ก็มี; มันก็เข้าไปผสมกับสิ่งที่มีอยู่ก่อน. ทีนี้ ถ้าว่าพุทธศาสนาไปถึงประเทศที่เขามีคำสอนเรื่องลัทธิ เรื่องพิธีการอะไรต่าง ๆ อยู่ตามแบบของเขา; พุทธศาสนาเข้าไปสู่ที่นั้นก็เลยเข้าไปปนกัน จึงเกิดเป็น ***พุทธศาสนาปน***.

เช่นพุทธศาสนาอย่างธิเบต, ในธิเบตมีลัทธิตามแบบของธิเบตอยู่ ถือกันอย่างสูงสุด. ทีนี้ พอพุทธศาสนาเข้าไป ก็เอาไปปนกันเข้า, **เกิดเป็นพุทธศาสนา**

รูปใหม่ขึ้นมา; คือปนด้วยลัทธิธิเบต ลัทธิบอน ลัทธิอะไรของธิเบต; พุทธศาสนาในธิเบตจึงมีอะไรแปลกประหลาด วิจิตรพิสดาร; โดยเฉพาะพิธีกรรมพิธีรีตองอะไรด้วยแล้ว ยิ่งแปลกประหลาดมาก. นี้เข้ามาปนกันกับสิ่งที่พบกันใหม่.

นี่ผู้ที่จะศึกษาพุทธศาสนาให้ถูกต้องแท้จริง ต้องรู้ข้อเท็จจริงอันนี้ไว้; รู้จักแยกรู้จักปล้อนออกไป ให้เหลือแต่ความถูกต้องหรือเนื้อในที่เป็นของเดิมและเป็นของจริง. พุทธศาสนามีการผสมปนเปได้อย่างนี้ ก็โดยบุคคลที่ไม่รู้. **ธรรมะก็ยังคงเป็นธรรมะ, พุทธศาสนาก็ยังเป็นพุทธศาสนา**; แต่คนนี่เอาไปทำให้ปนกัน แล้วถือกันเป็นของตน เป็นของใหม่เป็นลัทธิใหม่ แล้วก็เรียกว่าพุทธศาสนา. พุทธศาสนาอย่างนี้มีมาก; ขอให้รู้ไว้ด้วยว่ามันมีความเป็นจริงอยู่อย่างนี้; คือพุทธศาสนาที่ปนกับของที่มีอยู่ก่อน หรือของที่มาทีหลัง. คัมภีร์พุทธศาสนาได้ร้อยกรองขึ้นมากในตอนหลัง ๆ, ไม่ตรงกันกับพุทธศาสนาเดิม จึงต้องจำไว้ว่า เราจะต้องใช้คำให้ชัด ๆ ลงไปว่า **พุทธศาสนาเดิมแท้**, แล้วก็**พุทธศาสนาใหม่**หรือของใหม่.

พุทธศาสนาเดิมแท้นะ **อย่างน้อยต้องไม่เป็นไสยศาสตร์; ต้องเป็นเรื่องภายใน และต้องเป็นเรื่องทำที่พึ่งแก่ตนเอง**. คำสอนพุทธศาสนาบางคัมภีร์ยุคหลัง ๆ กลายเป็นมีตัวตนสำหรับเวียนว่ายตายเกิด เหมือนกับบุคคลอย่างนี้; อย่างนี้มันเป็นการผิดแล้ว จะเอามานับถือเป็นพุทธศาสนามันก็น่าสงสาร. แต่เมื่อไม่รู้มันก็ทำไปอย่างนั้นเอง; ดังนั้น ใครที่จะศึกษาพุทธศาสนาให้ถูกต้อง ก็ต้องระวังเรื่องอย่างนี้.

ต้องรู้พุทธศาสนาหรือธรรมให้ถูกต้องสมบูรณ์.

(๑๔) ทีนี้ **พุทธศาสนากับคำว่าธรรม**, ธรรมะหรือธรรม; เพราะเรา

พูดกันได้ แทนกันได้นะ ว่าข้าพเจ้า**ถือพุทธศาสนา**ก็ได้, ข้าพเจ้า**ถือธรรมะปฏิบัติธรรมะ**อย่างนี้ก็ได้. **พุทธศาสนา**กับคำว่า**ธรรม ๆ** นั่น มีเรื่องที่ต้องศึกษา. **พุทธศาสนาที่เป็นเรื่องความจริงของธรรมชาติทั้งหลายนั่นแหละ คือธรรมที่เป็นตัวพุทธศาสนา.**

พระธรรม ๘๔,๐๐๐ จัดได้เป็นธรรม ๔ หมวด.

เรื่องนี้เคยพูดมาหลายครั้ง แต่ก็จะต้องขอพูดอยู่เรื่อย ๆ ไป เพราะว่ากลัวจะลืมเสียบ้าง. ธรรมะคือธรรมชาติ : ธรรมคือธรรมชาติ, ธรรมคือกฎของธรรมชาติ, ธรรมคือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, ธรรมคือผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่ตามธรรมชาติ. นี่ขอให้สนใจเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง แล้วมีไว้เป็นหลักสำหรับจะรู้จักพุทธศาสนาเป็นพวก ๆ ไป.

คำสอนมีมากมาย อย่างที่เรียกว่า ๘๔,๐๐๐ ข้อ ๘๔,๐๐๐ ธรรมขันธ์ : ข้อไหนพวกไหนเป็นการแสดงให้รู้ว่า ธรรมชาติเป็นอย่างไร, ข้อไหนพวกไหนคำสอนพวกไหนเป็นการแสดงให้รู้ว่า กฎของธรรมชาติเป็นอย่างไร, แล้วพวกไหนเป็นการแสดงให้รู้ว่า หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ นั้นเป็นอย่างไร, แล้วข้อไหนพวกไหนแสดงให้รู้ว่า ผลที่เกิดจากหน้าที่นั้นเป็นอย่างไร; อย่าได้ฟั่นเฟือนกันในระหว่าง ๔ ความหมายนี้ ซึ่งเป็นเรื่องของธรรมชาติ. เรื่องของธรรมชาติทั้งหมดนั้นแหละ เรียกว่าธรรมคำเดียว.

รู้พุทธศาสนา คือรู้จักสัจจะของธรรมชาติ.

ถ้าเราเรียนรู้เรื่องพุทธศาสนา ก็คือเรียนรู้เรื่องความจริงของธรรม-

ชาติ; เป็นความจริงของธรรมชาติ ไม่ใช่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นตามความพอพระทัย; **มันมีความจริงอันเด็ดขาดของธรรมชาติมีอยู่แล้วอย่างไร ว่าทำอย่างไรเป็นทุกข์, ทำอย่างไรไม่เป็นทุกข์**; ทรงค้นพบความจริงอันนี้แล้วก็นำมาสอน. **เพราะอะไร ๆ มันก็เป็นธรรมชาติทั้งนั้น**. เนื้อตัวของเราทุก ๆ ปรมาณูนี้ ก็เป็น**ธรรมชาติ**; ในตัวเราทั้งหมดนี้ ก็มี**กฎของธรรมชาติ**ควบคุมอยู่ทุก ๆ ปรมาณู มันจึงเกิดมีหน้าที่ที่ร่างกายนี้จะต้องปฏิบัติหน้าที่; ร่างกายนี้จะต้องปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์อันนี้ มันจึงจะรอดชีวิตอยู่ได้, นี้เรียกว่า**หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ**, พระธรรมส่วนใหญ่ในพระไตรปิฎกนี้ แสดงเรื่องหน้าที่นี่***มากกว่าเรื่องอื่น***, นับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด ทำให้ค่ามีความหมายขึ้นมา ด้วยการบอกให้ทราบว่าหน้าที่ ๆๆ นี้เป็นอย่างไร ๆๆ; แล้วเราก็รับ**ผลของการปฏิบัติหน้าที่** ด้วยชีวิตนี้เอง ด้วยชีวิตนี้เองซึ่งจะเป็นผู้รับผล. นี้เรียกว่า เป็นภายในของแต่ละคน ก็ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ ๔ ความหมาย; คือตัวธรรมชาติ, ตัวกฎของธรรมชาติ, หน้าที่ตามกฎธรรมชาติ, ผลที่เกิดจากหน้าที่นั้น; เรียกให้สั้นที่สุดก็ว่า ตัวธรรมชาติ, แล้วก็ตัวกฎของธรรมชาติ, ตัวหน้าที่ตามธรรมชาติ, ผลจากหน้าที่. ไม่มีอะไรมากกว่านี้, คำว่าธรรม ๆ.

ธรรมะความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ สำคัญที่สุด.

เรื่องที่สำคัญ ๆ; เช่นเรื่อง**ปฏิจจสมุปบาท**อันยืดยาวนั่นน่ะ ก็เป็นเรื่อง**กฎของธรรมชาติ**; เรื่อง**ศีล สมาธิ ปัญญา** อริยมรรคมีองค์ ๘ นี่ก็เป็นเรื่อง**หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ**; แล้วก็เรื่อง**มรรค ผล นิพพานทั้งหลาย** นี้ก็**เป็นผลที่เกิดมาจากหน้าที่**; ส่วนเรื่องนอกนั้น : เรื่องดิน น้ำ ลม ไฟ, เรื่องเนื้อเรื่องหนัง เรื่องชีวิตจิตใจ นี้ก็เป็นเรื่องธรรมชาติ เป็นเรื่องของธรรมชาติ.

ที่จำเป็นจะต้องรู้อย่างยิ่งก็คือเรื่องหน้าที่; เราไม่ต้องหรือเราไม่อาจจะรู้**เรื่องตัวธรรมชาติ**ให้ครบถ้วน หรือถูกต้อง หรือถึงที่สุด หรือประจักษ์ นักก็ยังได้; แต่เราต้องรู้จัก**เรื่องหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ**ให้เพียงพอ สำหรับจะปฏิบัติแล้ว จะไม่เกิดความทุกข์ขึ้นมา. ก็มีคำกล่าวคำสอนไว้ครบถ้วนแล้วว่าอย่างไร ๆ; ปฏิบัติอย่างไร ๆ, ศีลอย่างไร, สมาธิอย่างไร, ปัญญาอย่างไร, หรือจะแจกโดยรายละเอียดออกไปอีกก็ได้; แล้วก็เอามาพิจารณาดูว่า ทำอย่างนี้แล้วมันจะดับกิเลสดับทุกข์ไหม; ถ้าเห็นว่าดับกิเลสและดับทุกข์แล้ว ก็เอาเลย เอาทันทีเลย; โดยที่ไม่ต้องรู้เรื่องของธรรมชาติ อันลึกซึ้งอันละเอียด เกินกว่าที่คนธรรมดาจะรู้ได้, เช่นเรื่องอภิธรรมที่เฟ้อที่เกินเป็นต้น ไม่ต้องรู้ก็ได้; แต่ก็**รู้ที่จะทำให้ปฏิบัติถูกต้องต่อสิ่งที่เข้ามาแวดล้อม ปรุงแต่งไม่ให้เกิดผิดพลาดได้** แล้วก็ไม่มีความทุกข์. เพราะฉะนั้น **เรื่องหน้าที่ตามกฎของธรรมชาตินั่นแหละ คือตัวธรรมะที่สำคัญที่สุด ในบรรดาธรรมะ ๔ หมวด** หรือ ๔ ความหมาย; แล้วเราเอามาสอนกันมากก็เรื่องนี้แหละ.

ส่วนเรื่องผลของการปฏิบัตินั่นน่ะไม่ต้องกลัว, ถ้าปฏิบัติถูกต้องแล้วมันก็ได้เอง. แต่เดี๋ยวนี้คนน่ะมันเห็นแก่ตน แล้วมันอยากได้, มันอยากจะได้นั่นอยากจะได้นี่; ***เขาจึงเอาเรื่องผลมาหลอกมาล่อ*** ให้คนปฏิบัติเพื่อผลอย่างนั้น เพื่อผลอย่างนี้; มันจึง***เกิดการถูกหลอกขึ้นมาได้,*** เป็นการปฏิบัติชนิดที่เฮตาม ๆ กันไป โดยที่ไม่รู้ความจริงว่าเป็นอย่างไร.

เราศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้า ส่วนที่แสดงว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร : **ปริยัติ** ก็อยู่ในส่วนที่ว่าควรจะปฏิบัติอย่างไร; **ปฏิบัติ** ก็คือเท่าที่จะปฏิบัติอย่างไร; **ผล**ก็คือเท่าที่ออกมาจากการปฏิบัตินั้น ๆ. ถ้าเพียงเท่านี้ก็ไม่ผิดพลาด ไม่มีโอกาส

ที่จะถูกหลอกถูกลวง. แต่ถ้า**ไปต้องการเลยเถิด** กลายเป็นเรื่องของกิเลส อยากจะดีจะเด่น จะดัง มีฤทธิ์ มีปาฏิหาริย์ มีอะไรเหนือคนธรรมดา; เอาอันนี้มาเป็นผลที่มุ่งหมายแล้ว ก็มีทางที่จะเข้าใจผิด, แล้วก็จะมีทางที่จะถูกหลอกลวง***ด้วยผู้สอนที่ไม่ซื่อตรง***. **ขอให้เข้าใจคำว่าธรรม ๆ นี้ ไว้ในลักษณะอย่างนี้,** ๔ ความหมายอย่างนี้.

พระธรรมในธรรมรัตนะ คือหน้าที่ ฯ.

ทีนี้ ก็เหลือแต่คำว่า **ธรรมที่เป็นชื่อของรัตนะที่ ๒ : ธรรมรัตนะ** เราก็เรียกว่าธรรมหรือพระธรรมก็เหมือนกัน. นี่ดูให้ดีก็จะเห็นว่าพระธรรมที่มาในกลุ่มพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, พระธรรมนั้นมุ่งแต่คำสั่งสอนเรื่องดับทุกข์ได้เท่านั้นแหละ; พระพุทธเจ้าผู้สอนเรื่องดับทุกข์; พระธรรมคือคำสอนเรื่องดับทุกข์ รวมทั้งหลักปฏิบัติด้วย, พระสงฆ์ก็คือผู้ที่ปฏิบัติได้ตามนั้น. ดังนั้น พระธรรมหรือธรรมในคำที่รวมกันเป็นพระรัตนตรัยนั้น หมายถึงหลักการปฏิบัติ, รวมทั้งคำอธิบายและการปฏิบัติเข้าด้วยกันที่ดับทุกข์ได้ นั่นแหละคือธรรม; มันก็ไม่พ้นไปจากธรรมะคือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ; แล้วพระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้เสร็จแล้ว ซึ่งเราไม่ต้องค้น หรือไม่ต้องสอบสวนอะไร เพราะว่าพระองค์ได้ตรัสไว้อย่างถูกต้องตามกฎของธรรมชาติแล้ว.

ทรงรู้ธรรมทุกความหมาย แต่ทรงบอกแก่คนธรรมดามีสติปัญญาน้อยเฉพาะแต่หน้าที่เท่านั้น.

พระองค์ทรงรอบรู้ในเรื่องของธรรมชาติ และเรื่องของกฎของธรรมชาติแล้ว; เรื่องนั้น (คือเรื่องธรรมชาติและกฎของธรรมชาติ) ก็ไม่ต้องพูดให้ลำบากบยุ่งยาก แก่คนธรรมดาสามัญที่มีสติปัญญาน้อย, จึงบอกแต่เรื่องปฏิบัติอย่างไรให้มันถูกต้องตาม

กฎของธรรมชาติที่จะไม่เป็นทุกข์. ดังนั้น จึงทรง**สั่งสอนให้อย่างรวบรัดว่า ระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่าให้มีเวลาที่เผลอหรือโง่ไป แล้วปรุงแต่งกันเป็นกิเลสขึ้นมา แล้วก็เป็นความทุกข์เป็นธรรมดา**. ถ้าเกิดกิเลสขึ้นมาแล้ว ก็เป็นความทุกข์เป็นธรรมดา : ถ้าโง่ไปต้อนรับสิ่งที่มากระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจผิดแล้ว มันก็เกิดกิเลสขึ้นมา ก็ต้องเป็นทุกข์. **คำสอนเพียงเท่านี้ก็พอแล้ว สำหรับที่จะเรียกว่าพระธรรม**, รวมอยู่ในชุดพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์. ส่วนธรรมะ ๔ ความหมายนั้น ว่าหมดเลย; ว่าให้มันหมดไกลออกไป ทั้งที่จำเป็นจะต้องศึกษา หรือไม่จำเป็นจะต้องศึกษา.

เปรียบเทียบให้เห็นชัดอย่างเดี๋ยวนี้ ก็จะเห็นชัดได้ง่าย ๆ ด้วยคำเปรียบเช่นว่า เราจะสอนเรื่องการทำนาอย่างชาวบ้านทั่วไป หรืออย่างนักวิชาการก็ตาม. **อย่างชาวบ้านทั่วไป** จะสอนให้ทำนามันก็สอนให้เลือกดิน สอนให้เลือกควาย สอนให้เลือกเครื่องมือ แล้วก็รู้จักวิธีไถ แล้วก็หว่านเพาะปลูก แล้วก็ออกข้าวมาได้; **เท่านั้นมันก็พอ**; ไม่ต้องไปเรียนรู้ให้มันไกลออกไป ถึงว่าไอ้ดินนี่มันประกอบอยู่ด้วยธาตุอะไร ที่ต้องเอาไปเข้าห้องวิทยาศาสตร์แยกแยะเป็นวัน เป็นคืน เป็นเดือน เป็นปี กว่าจะรู้ครบหมด, อย่างนี้มันก็ตายเสียก่อน. ถ้าทุกคนจะต้องทำอย่างนี้แล้ว ก็ไม่มีโอกาสที่จะได้ข้าวกิน.

พวกจีนที่ปลูกผักขาย ไม่ได้มีความรู้เรื่องวิทยาศาสตร์ เรื่องเกี่ยวกับดิน เกี่ยวกับพืชเกี่ยวกับธาตุอะไรมากมาย; ก็รู้แต่ว่าทำอย่างนี้เท่านั้นแหละ ทำวิธีอย่างนี้เท่านั้นแหละก็ได้ผักที่งดงามเพียงพอที่จะกิน. ถ้าไปเรียนเรื่องวิทยาศาสตร์แต่ละอย่าง ๆๆ อยู่ ก็ไม่ต้องปลูกผักกัน; แล้วที่ยิ่งกว่านั้นก็คือมันเรียนไม่ได้. ไอ้พวกคนโง่เหล่านี้มันจะเรียนละเอียด ถึงขนาดนั้นไม่ได้; ดังนั้น คนโง่เหล่านี้ไม่ต้องเรียน

อภิธรรมที่เกินที่เฟ้อ; **เรียนแต่ธรรมะที่พอดี สำหรับจะประพฤติปฏิบัติอย่างไร.**

ที่ขอให้สนใจคำว่าธรรม : **จงเรียนเฉพาะที่มันเป็นเรื่องของการดับทุกข์**

[illegible]

ะหรือพระธรรมนี้, ให้ถูก

ร์มีอย่างถูกต้อง อย่างสม

และครบถ้วน และต้อง

ได้รับประโยชน์อะไร. **นี่ข่อ**

โยชน์ในการที่ศึกษาธรรมะ

ล้วก็ ต่อไปมันก็ง่ายในการ

ึกษาธรรมให้ถูกให้ตรงตามที่

[illegible] ขอให้ท่านทั้งหลายรู้จักสิ่งที่เรียกว่าธรรม

ต้องอย่างนี้, มันจะได้เป็นคู่มือสำหรับการศึกษาพร้

บูรณ์ และรวดเร็ว ทันแก่เวลา การศึกษานี้ถูกต

ทันแก่เวลาด้วย ไม่อย่างนั้นมันตกเสียก่อน มั

ให้สนใจเรื่องทันแก่เวลานี้ไว้เสมอไป ก็จะได้รับ

เป็นพุทธบริษัท.

เอกละ, **รู้จักคำว่าธรรมกันอย่างเพียงพ**

ที่จะศึกษาธรรม, เป็นคู่มือสำหรับเลือกเฟ้นธรรม

[illegible]

คะไรเป็นหัวใจพุทธศาสนา ?

[: ระบบปฏิบัติที่ดับทุกข์ได้.]

ต่อไป ความรู้ที่จะเป็นคู่มือในการศึกษาพระพุทธศาสนา ก็ เอ้า, ที

คือหัวข้อที่ (๑๕) ว่า **อะไรเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ?** หัวใจของพุทธศาสนานี่มันพูดได้มากมายหลาย ๆ อย่าง เพราะบางอย่างพูดในแง่ของปริยัติ; บางอย่างพูดในแง่ของการปฏิบัติ; บางอย่างพูดในแง่ของปฏิเวธ; บางอย่างพูดในแง่ของ

พาหนะ; เมื่อถึงที่หมายแล้วเราก็ไม่สนใจกะยานพาหนะ อีกต่อไป. **นี่โอวาทปาฏิโมกข์ ก็เป็นหัวใจของพุทธศาสนา.**

คาถาพระอัสสชิ : หัวใจพุทธสาสนา.

ทีนี้ ที่กล่าวเป็นทำนองกฎเกณฑ์ ของวิทยาศาสตร์ ที่เรียกว่า**หัวใจพระอัสสชิ**, คาถาพระอัสสชิ, ที่ว่า **ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น.** อันนี้ก็เป็นหัวใจพุทธศาสนา เรียกว่า**คาถาพระอัสสชิ**. นี่ฟังดูมันคล้ายกับกฎวิทยาศาสตร์ หรือกฎปรัชญาอะไรไป; ก็ได้ ก็ถูก **ก็เป็นหัวใจพุทธศาสนา**; คือให้รู้ว่า ไอ้สิ่งทั้งปวงนี้มันมีเหตุเป็นแดนเกิด, จะดับเหตุนั้นได้อย่างไรก็รู้, ถ้าดับเหตุได้มันก็หมดปัญหา เพราะว่า **เกิดนั้นเป็นทุกข์ ไม่เกิดก็ไม่เป็นทุกข์**. คำว่า "**เกิด**" ในที่นี้ เป็นภาษาธรรมะ คือ**ปรุงแต่งกันขึ้นมา**. เกิดเป็นตัวร่างกายอะไรก็ได้; แต่ที่สำคัญที่สุดคือ**เกิดเป็นตัวกู – ของกูในความรู้สึก**. ในความรู้สึกในจิตใจ รู้สึกว่า "เป็นตัวกู ตัวฉัน" ขึ้นมา นี่เรียกว่า "เกิด". รู้จักเหตุแห่งความเกิดนี้แล้ว ก็ดับเหตุนี้เสีย แล้วก็ไม่เกิดตัวกู – ของกู มันก็ไม่เป็นทุกข์; ดังนั้น **คาถาพระอัสสชิ ก็เป็นหัวใจของพุทธศาสนา.**

ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น : หัวใจพุทธศาสนา.

ทีนี้ ถ้าจะมองให้ละเอียดลึกไปกว่านั้น ก็มีคำที่ตรัสที่ควรจะรู้ คือข้อที่ว่า **ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น** : ธรรมทั้งปวงสิ่งทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนหรือของตน. นี่ถ้าใครรู้ข้อนี้จะเป็นอันรู้หมด รู้เรื่องทั้งหมด; ใครปฏิบัติข้อ

นี้ก็ปฏิบัติทั้งหมด; ใครได้ผลจากการปฏิบัติข้อนี้คือได้ผลจากการปฏิบัติทั้งหมด คือไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดโดยความเป็นตัวตนของตน. **นี้ก็เป็นหัวใจของพุทธศาสนา**.

เห็นไหม พุทธศาสนามีตั้งกี่หัวใจแล้ว; มันเป็นเรื่องของคำพูด : คำพูดที่พูดมุ่งไปแง่ใดแง่หนึ่ง มันก็เกิดเป็นคำพูดออกมาอย่างนั้น; แต่เนื้อแท้ของมันก็คือ **ดับทุกข์ได้**. มีพระพุทธภาษิตยืนยันไว้ในที่อื่นว่า *เราเดี๋ยวนี้ก็ดี แต่ก่อนก็ดี พูดแต่เรื่องความทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้น.* ที่ต้องพูดถึงเรื่องความทุกข์นั้น ก็เพื่อจะให้มีปัญหา; แล้วก็ดับปัญหาตัดปัญหานั้นเสีย คือความดับทุกข์. โดยเนื้อแท้ก็คือ **ฉันพูดแต่เรื่องความดับทุกข์เท่านั้น**. แต่ถ้าไม่พูดเรื่องความทุกข์ด้วย คนก็ไม่รู้จักความทุกข์ แล้วก็ไม่รู้ว่าจะดับอะไรที่ไหน หรือดับอย่างไร; ดังนั้น จึงต้องพูดพร้อมกัน : "เรื่องความทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้น." นี่พระองค์ตรัสยืนยันอย่างนี้. แต่พุทธบริษัทนี้ชอบรู้ ชอบเรียน ชอบถาม ชอบอะไรนอกแนวนี้ นอกเรื่องนี้ จนเบื่อที่จะตอบ หรือเสียเวลาที่จะตอบ; ไม่ถามโดยตรงลงไปว่า จะดับทุกข์อย่างไร ? โดยเฉพาะที่มีปัญหาอยู่ในใจ; น่าสงสาร.

พุทธบริษัทควรถามปัญหาที่ควรเป็นปัญหา.

นี่อาตมาได้รับคำถามว่าอายุเท่าไร ? นี้มากที่สุด รำคาญที่สุดมาถามว่าอายุเท่าไร ? นี่มันบ้า มันเสียเวลาเปล่า ๆ. บางคนก็มาถามว่าวัดนี้มีพระเท่าไร ? มันก็เสียเวลาเปล่า ๆ; มันเรื่องอะไรของคนนั้น ที่จะรู้ว่าที่นี่มีพระเท่าไรเล่า ? มันไม่ต้องถาม; แล้วมีอะไรซอกแซก ๆ อย่างนี้เสียมาก จนเสียเวลา. ปี ๆ หนึ่งไม่รู้เท่าไร ที่นั่งตอบคำถามว่าอายุเท่าไร ? มีพระกี่องค์ ? เนื้อที่วัดนี้มีกี่ไร่ ? มันเรื่องบ้าทั้งเพ; เพราะเรามันชอบถามชอบพูดแต่เรื่องที่มันไม่จำเป็น. ไม่

สมกับที่ว่ามันกำลังมีความทุกข์ แล้วก็พูดกันแต่เรื่องดับทุกข์สิ. ถ้ามีความทุกข์อยู่อย่างไรที่คาราคาซังอยู่ในใจ ก็ถามเรื่องนั้น; แล้วก็จะได้พูดกัน แล้วดับทุกข์ได้. หรือถ้าไม่รู้อะไรมาก่อน, ก็ถามให้ตั้งต้นมาอย่างไร ? จะดับทุกข์อย่างไร ? นี้มันก็ได้เหมือนกัน. นี่ไม่พยายามถามเรื่องที่มีอยู่จริง, เรื่องที่ควรจะถามที่มีอยู่จริง.

และที่มากไปกว่านั้น ก็คือจะถามว่า ที่นี่วัดนี้ทำวิปัสสนาไหม ? นี่มันคือแสดงว่า คนนั้นไม่รู้ว่าวิปัสสนาที่แท้นั้นคืออะไร; มันรู้แต่วิปัสสนาตามแบบของเขาเอง : ทำพิธีรีตองทำท่าทำทางหลับหูหลับตาอย่างนั้นอย่างนี้ ตามที่เขาเห็น ๆ กันเคยเห็นกันมา. อาตมาก็เลยบอกเขาว่า **ไม่ว่าที่ไหนไม่ว่าใคร ต้องทำวิปัสสนาทั้งนั้นแหละ, ไม่ทำก็เป็นคนโง่ที่สุด**; จะอยู่ที่บ้านหรือจะอยู่ที่ไหนก็ตามใจ อยู่ที่วัดก็ตามใจ **ทุกคนจะต้องทำวิปัสสนา คือการพิจารณาให้เห็นชัดว่าอะไรเป็นอะไร ๆ, แล้วก็อย่าให้เกิดความทุกข์ขึ้นมาได้.** นี้ยังมาถามว่า วัดนี้ทำวิปัสสนาไหม ? คล้าย ๆ กับว่ายกเว้นให้บางวัดไม่ต้องทำวิปัสสนา; แต่ความจริงนั้น **คนที่มีชีวิตอยู่แล้ว จะต้องทำวิปัสสนาทั้งนั้น**; ไม่อย่างนั้นมันจะเป็นทุกข์, หรืออย่างน้อยมันก็เป็นโรคประสาท เป็นบ้า. ถ้ามันไม่เห็นความจริงอย่างแจ่มแจ้งของชีวิตจิตใจเสียเลย ว่าจะตั้งไว้อย่างไร ดำรงไว้อย่างไรแล้ว; มันจะเป็นบ้าหมดแหละ หรือมันจะเป็นทุกข์อย่างยิ่ง.

ทุกคนต้องทำวิปัสสนาให้ถูกวิธี ผิดวิธีบ้าได้.

ขอบอกให้รู้กันเสียเลยว่า ทุกคนไม่ยกเว้นเด็กผู้ใหญ่หญิงชายอะไร **ต้องทำวิปัสสนา** คือสอดส่องเข้าไปในชีวิตจิตใจของตน ให้รู้ว่าความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร ? ความทุกข์จะดับไปอย่างไร ? เมื่อความทุกข์เกิดขึ้นทุกที ๆ ก็ขอให้รู้ว่ามันเกิด

ขึ้นเพราะเหตุอะไร ? ทำผิดอะไร ? นั้นแหละคือวิปัสสนา. **วิปัสสนา** แปลว่า **เห็นแจ้ง**. **วิ**แปลว่า**แจ้ง**, **ปัสสนา**แปลว่า**เห็น**; **วิปัสสนา** แปลว่า **การเห็นแจ้ง**, การเห็นอย่างแจ่มแจ้งในเรื่องที่ควรจะเห็น; ก็คือเรื่องความทุกข์และความดับทุกข์.

ฉะนั้น ทุกคนควรจะเอาใจใส่คิดนึกสอดส่อง พิจารณาเรื่องความทุกข์และเรื่องความดับทุกข์; นั่นน่ะได้ชื่อว่าทำวิปัสสนา. ทำไปตามมาก ตามน้อย ตามสติปัญญา : เด็ก ๆ ก็ทำไปตามประสาเด็ก, ผู้ใหญ่ก็ทำไปตามประสาผู้ใหญ่, อยู่ที่บ้านก็ทำไปตามประสาอยู่ที่บ้าน, อยู่ที่วัดก็ทำไปตามประสาอยู่ที่วัด, อยู่ในป่าก็ทำตามประสาที่อยู่ในป่า. **แต่ต้องทำให้ถูกวิธีทั้งนั้น**; ไม่ใช่ว่าบ้านหรือวัดหรือป่ามันจะช่วยอะไรได้มากไปกว่าว่าไม่ต้องทำให้ถูกวิธี, มันต้องทำให้ถูกวิธี. แม้จะอยู่ในป่า, ถ้าทำไม่ถูกวิธีมันก็ไม่ได้ ไม่มีผลอะไร; บางทีจะบ้าเร็วกว่าทำที่บ้าน. **ทำวิปัสสนาในป่า, ถ้าทำผิดวิธี, จะเป็นบ้าเร็วกว่าทำที่บ้านเสียอีก**.

นี่ขอให้รู้ความหมายของคำ, รู้ความหมายของคำที่เรียกว่า**หัวใจของพุทธศาสนา** อยู่ตรงที่ทำความดับทุกข์ : ทำความดับทุกข์ ดับลงไปที่ทุกข์ นั่นแหละหัวใจของพุทธศาสนา. คำพูดพูดได้หลายอย่าง ตั้ง ๙ อย่าง ๑๐ อย่าง; ล้วนแต่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา. แล้วก็มาเถียงกัน; ถ้ายึดถือตัวหนังสือก็ได้เถียงกันได้ชกปากกัน. ครูกับลูกศิษย์ก็อาจจะชกปากกันได้ เพราะมันมีเหตุผลที่จะยืนยันด้วยกันทั้งนั้น ว่านี้เป็นหัวใจของพุทธศาสนา.

แต่เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาอย่างนี้ ก็มารวมอยู่ตรงที่ว่า **ดับทุกข์ให้ได้**; ดับทุกข์ให้ได้, ดำรงจิตตั้งจิตไว้ในลักษณะที่เกิดความทุกข์ไม่ได้ หรือทำให้มันเต็ม

อยู่ด้วย**สติปัญญา**. **สติ** คือความรวดเร็วในการที่จะรู้สึกคิดนึก; **ปัญญา** คือความรอบรู้ว่าอะไรเป็นอะไร. เอาความรอบรู้ว่าอะไรเป็นอะไรนี้มาทันท่วงทีที่อารมณ์มากระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ. เราจึงสรุปคำพูดได้อีกประโยคหนึ่งว่า **การรู้จักควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้เกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมาได้ นั่นแหละหัวใจ**; ควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ทำผิดจนเกิดความทุกข์ขึ้นมาได้ นั่นแหละหัวใจ, หัวใจของเรื่อง. นี่จะต้องรู้จักหัวใจของพระพุทธศาสนา.

การไปแสวงธรรมะหรือดับทุกข์ที่อินเดีย.

เอ้า, ทีนี้ ข้อ (๑๖) ต่อไป **การไปแสวงหาธรรมะที่อินเดีย**; การไปแสวงหาธรรมะ หรือความ**ดับทุกข์อะไรที่อินเดีย**. ขออภัยที่จะพูดล่วงเกินไปถึงว่า ศาสนาอื่นก็ไปตามที่ของตน ๆ : ไปเม็กกะ ไปยรูซาเล็ม ไปอะไรก็ตามใจ; ไปแสวงหาธรรมะที่ประเทศที่เป็นที่เกิดของศาสนานั้น. ชาวพุทธเราก็พูดว่าไปแสวงหาธรรมะที่อินเดีย แสวงหาความดับทุกข์ที่อินเดีย; หรือแม้แต่บางคนจะพูดว่าไปหาบุญที่อินเดีย. อาตมาอยากจะพูดหยาบคายที่สุดว่า "เป็นเรื่องบ้า". ธรรมะน่ะต้องหาข้างในในตัว, ความดับทุกข์นั้นต้องหาที่ข้างในตัว; หาบุญก็ต้องหาที่กายวาจา ใจของตัว; นี่พูดว่าไปหาธรรมะที่อินเดีย. อาตมาก็เคยไปมาแล้ว แล้วมันก็ไม่ได้ธรรมะอะไร; **ต้องกลับมาหาธรรมะในตัว, ในตัว ๆ อยู่อีกตลอดเวลา**. นี่ไปหาธรรมะที่อินเดียนั้น มันเป็นเรื่องหลอกตัวเอง; อยากจะไปสนุก, อยากจะไปเที่ยวในที่แปลก ๆ, หรือไปหลอกโยมขอเงินว่าไปอินเดียมีธรรมะมีบุญมาก แล้วโยมก็ให้เงินไปเที่ยวอินเดีย. นี่มันเป็นเรื่องที่ไม่ซื่อตรง.

เรื่องไปแสวงหาธรรมะหรืออะไรที่อินเดียนั้น รู้จักกันไว้บ้างว่า **เป็นเรื่องที่ผิดหลัก**; เพราะว่า **ธรรมะต้องหาจากข้างใน** หาจากข้างใน; ยิ่งไปอินเดียไปเห็นของแปลก ๆ ยุ่ง ๆ มาก ๆ แล้วกลับไม่อาจจะหาพบในตนเสียอีก. ที่จะไปยึดถือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ไปนั่งตรงที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ แล้วก็จะตรัสรู้ขึ้นมา; ทำอย่างนี้มัน**จะ*กลายเป็นไสยศาสตร์***ไปเสียอีก.

หาธรรมะ ต้องหาในกายที่ยังเป็น ๆ.

สรุปความว่า พวกไปหาธรรมะที่อินเดียนั้น คือ**พวกหลับตาไปหาอะไรตามความยึดมั่นถือมั่น** ซึ่งยึดถือกันมาแต่ก่อน; เป็นเรื่องหลอกตัวเอง หรือเล่นตลกกับตัวเองโดยไม่เจตนาหรือโดยไม่ทราบก็ได้เหมือนกัน. จะหาธรรมะต้องหาข้างใน ในจิตในชีวิต; **ให้ชัดเจนอย่างยิ่งก็หาในความทุกข์. จะหาธรรมะนั้น จะต้องหาในชีวิตที่กำลังเป็นทุกข์; ดูเข้าไปข้างใน ในตัวความทุกข์, เห็นเหตุให้เกิดความทุกข์แล้วขจัดมันเสีย : นั่นคือหาธรรมะ.** นี่ไม่ใช่จะพูดถากถางอะไรมากมาย แต่บอกความจริงให้รู้ว่า อินเดียนั้นไม่ต้องไปก็ได้; เพราะพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า *ความทุกข์ก็ดี เหตุให้เกิดความทุกข์ก็ดี ความดับทุกข์ก็ดี ทางให้ถึงความดับทุกข์ก็ดี; ตถาคตบัญญัติไว้ในร่างกายอันยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ที่มีทั้งสัญญาและใจ.* ประโยคนี้ควรจะจำกันไว้ทุกคน; ท่านใช้ว่าโลก ๆ : **โลก**หรือ**ที่สุดโลก**ให้หาในร่างกายที่ยาววาหนึ่งนี้เท่านั้น. **ให้หาที่สุดโลกคือที่สุดทุกข์**จากร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ แล้วมีสัญญาและใจ คือยังเป็น ๆ; จะไปหาจากร่างกายที่ตายแล้วก็ไม่ได้. ในร่างกายที่ยังเป็น ๆ คิดนึกรู้สึกได้ เป็นทุกข์ได้ ป้องกันทุกข์ได้ ดับทุกข์ได้; ในร่างกายที่เป็น ๆ มีสัญญาและใจ คือมีสติปัญญาตามสมควรอยู่; จงหาความดับทุกข์ในที่นี้.

พูดภาษาโวหารหน่อยก็ว่า **ให้หาข้างใน** ให้มองข้างในให้หาข้างใน ให้จัดการข้างใน. นี่เตรียมตัวสำหรับอย่างนี้ **จะเป็นคู่มือสำหรับศึกษาพุทธศาสนาได้ดีที่สุด สำหรับปฏิบัติพระพุทธศาสนาได้ดีที่สุด**; คือการเตรียมมองเข้าไปข้างใน ค้นหาข้างใน ควักออกมาจากข้างใน; อย่าไปเที่ยวแส่หา แหงนเท่อไปข้างนอก ซึ่งมันจะไม่พบ. ไม่ใช่ว่าจะดูถูกสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในอินเดีย, ไปแล้วก็พอให้เกิดความรู้สึกประเภทศรัทธาได้มาก; แต่ไม่ช่วยในส่วนที่เป็นปัญญา. อาตมาไปแล้วก็รู้สึกอย่างนั้น; แล้วก็ว่าไม่ต้องไปอีก **เอาเวลาที่เหลือไว้สำหรับเที่ยวไปข้างในดีกว่า**.

แล้วยังแถมจะพูด ให้ไกลออกไปอีกก็ว่า ไม่ต้องเที่ยวไปในพระไตรปิฎกหรอก; เที่ยวไปในตัว เที่ยวไปในร่างกาย เที่ยวไปในชีวิต; **จงส่งจิตท่องเที่ยวไปในชีวิต ในความทุกข์ ในตัวจริงนี้ ดีกว่าที่จะเที่ยวไปในพระไตรปิฎก**; ซึ่งยึดถือกันมากนักว่าต้องแตกฉานในพระไตรปิฎก, พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสอย่างนี้; แล้วสมัยพระพุทธเจ้านั้น พระไตรปิฎกก็ยังไม่มี, ท่านจึงไม่มีโอกาสที่จะตรัสว่าให้เที่ยวไปในพระไตรปิฎก. แต่เดี๋ยวนี้มี อาตมายืนยันว่า **เที่ยวไปในพระไตรปิฎกยังสู้เที่ยวไปในร่างกายชีวิตจิตใจนี้ไม่ได้** แล้วก็จะพบธรรมะ.

ที่สุดโลกหรือทุกข์ มีอยู่ในกายที่ยังเป็น ๆ.

นี่การไปแสวงธรรมะในสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์นั่น มันมีความจริงอยู่อย่างนี้. แต่ใคร ๆ ก็ไม่อยากจะถืออย่างนี้; เพราะว่า อยากจะไปเที่ยวให้มันสนุก หรือมันแปลก หรือตามที่เขาเล่าลือว่ามันแปลก; เอาความรู้สึกว่าแปลกหรืออยากจะไปดูของแปลกมันมีอยู่มาก มันจึงต้องพยายามไป.

เรื่องความดับทุกข์นี่ พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า**ที่สุดแห่งโลก**; จะวิ่งไปให้ถึงที่สุดแห่งโลก ทิศเหนือ ทิศใต้ ฯลฯ น่ะไม่มี ๆๆ : ที่สุดแห่งโลกไม่มีในพื้นแผ่นดินนี้ ในโลกนี้. เพราะว่า ที่สุดแห่งโลกนั้นอยู่ข้างใน; อยู่ข้างในจิตใจ ซึ่งมีในร่างกายซึ่งยาวประมาณวาหนึ่งเท่านั้น. ไปหาที่สุดโลก ที่สุดของโลก ต้องวิ่งเข้าไปข้างใน หาเข้าไปข้างใน มองเข้าไปข้างใน ก็จะพบที่สุดโลก. ที่สุดโลกนั้นคือที่สุดจบแห่งปัญหา ที่สุดจบแห่งความทุกข์ ที่สุดจบแห่งไอ้สิ่งที่มันรบกวนนั่นแหละ. **นี้เรียกว่าแสวงหาธรรมะในชีวิตนี้**. ถ้าจะไปอินเดีย ไปเรียนปรัชญา ไปเรียนภาษานั้นได้ ถูกแล้วถูกแน่. ไปเรียนปรัชญา ไปเรียนภาษาไปอะไรนี้ ไปที่อินเดียได้; **แต่ถ้าว่าจะแสวงหาธรรมะกันแล้ว, ต้องวิ่งเข้าไปข้างใน ในชีวิตในจิตใจ**.

รู้จักแต่ "พระสิทธัตถะ" จนไม่รู้จัก "พระพุทธเจ้า".

ทีนี้ ข้อ (๑๗) สุดท้ายนี้ อยากจะพูดเป็นหัวข้อว่า **รู้จักกันแต่พระสิทธัตถะ จนไม่รู้จักพระพุทธเจ้า**. รู้จักพระสิทธัตถะมากเกินไป จนไม่รู้จักพระพุทธเจ้า. เอาเรื่องของพระสิทธัตถะไปเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้า มันก็ต้องใช้คำว่า *"บ้าเกินกว่าบ้า"*; เพราะว่า พระสิทธัตถะนี้หมายถึงบุคคลคนหนึ่งที่เกิดมาจากท้องแม่ ตายแล้ว เผาแล้วนะ, พระสิทธัตถะน่ะ; **แต่พระพุทธเจ้านั้น ไม่เกิด ไม่ตาย ไม่ถูกเผา ยังอยู่กะเราตลอดเวลา**. พระพุทธเจ้าไม่ได้ประสูตินะ; ที่ประสูติจากท้องแม่นั้น พระสิทธัตถะนะ. ถ้าใครพูดว่าพระพุทธเจ้าประสูตินั่น ระวังปากคอให้ดี ๆ บ้าง; มันไม่ถูกเรื่องว่าพระพุทธเจ้าประสูตินะ.

พระพุทธเจ้าจะประสูติไม่ได้; **ที่ประสูติ** นั้น เป็นเรื่องของพระสิทธัตถะ;

แล้วเรื่อง**ตรัสรู้**ก็เป็นเรื่องของพระสิทธัตถะตรัสรู้; แล้ว**นิพพาน**คือตาย, นิพพานคือตายเผานั่น ก็เป็นเรื่องของพระสิทธัตถะ. **ถ้าพระพุทธเจ้านั้น ไม่มีประสูติ ไม่มีเกิด,** เป็นนามธรรมชนิดที่ไม่ต้องมีเกิด ไม่ต้องมีอะไร; แล้ว**ไม่ต้องตรัสรู้** ถ้ายังจะต้องตรัสรู้ ก็ยังไม่ใช่พระพุทธเจ้า; ดังนั้น พระพุทธเจ้าไม่มีโอกาสจะตรัสรู้ เพราะมันเป็นความตรัสรู้แล้ว เป็นภาวะแห่งความตรัสรู้แล้ว จึงเป็นพระพุทธเจ้า. เพราะฉะนั้น เราพูดไม่ได้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้; แต่พูดได้ว่าพระสิทธัตถะนั่นตรัสรู้แล้วพระสิทธัตถะนั่นแหละที่ตายและนิพพาน ถูกเผาถูกฝัง. **ส่วนพระพุทธเจ้าแท้นั้นไม่มีตาย,** ไม่ตาย ไม่รู้จักตาย; **อยู่ตลอดเวลา;** แล้วจะมาอยู่กับเราได้ตลอดเวลา.

เสียหายทั้งพระพุทธเจ้าและผู้พูด, ถ้าพูดว่าพระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ นิพพาน.

[ไม่มีความหมายเดียวกันกับที่พูดว่าพระพุทธเจ้า ประสูติ ตรัสรู้ ปรินิพพานในวันเดียวกันหรือขณะจิตเดียวกัน.]

เอาเรื่องของพระสิทธัตถะมายึดถือมากเกินไป จนเกิดความเสียหายแก่พระพุทธเจ้า; เช่นคำพูดว่า **พระพุทธเจ้าประสูติ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ พระพุทธเจ้านิพพาน;** อย่างนี้ พูดอย่างนี้มันเสียหายแก่พระพุทธเจ้า. มัน (: ประสูติ, ตรัสรู้, นิพพาน) เป็นเรื่องของพระสิทธัตถะทั้งนั้นแหละ; แต่เดี๋ยวนี้คำพูดตามธรรมดา ภาษาชาวบ้านธรรมดาพูดอย่างนั้นกันไปแล้ว. ทีนี้ กลัวว่าจะไม่รู้ความจริง จะยึดถือตามนั้น แล้วมันเสียหาย; **การพูดว่าพระพุทธเจ้าประสูติ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ พระพุทธเจ้านิพพาน นี้เป็นเรื่องเสียหายนะ,** เสียหายแก่พระพุทธเจ้าและเสียหายแก่สติปัญญาของผู้พูดนั้นเอง; ดังนั้น จงรู้จักแยกเรื่องของพระสิทธัตถะให้เป็นเรื่องของพระสิทธัตถะ แยกเรื่องของพระพุทธเจ้าให้เป็นเรื่องของพระพุทธเจ้า; กลายเป็นว่าเป็นคนละเรื่องกัน : เรื่องของบุคคลที่รู้จักเกิด แก่ เจ็บ

ตาย เผาแล้วฝังแล้ว มันเรื่องของพระสิทธัตถะ; แต่ถ้าเป็นเรื่องมิใช่บุคคล มิใช่ของบุคคล : **เป็นภาวะอันหนึ่งซึ่งไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ไม่ถูกเผา ไม่ถูกฝังอะไร นั่นแหละเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้า**. พระสิทธัตถะนั้น คือ*ความจริงในภาษาคน;* พระพุทธเจ้านั้น *ความจริงในภาษาธรรม;* อย่าปนกันจนยุ่งจนไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร. ถึงเราจะพูดตามธรรมเนียม ก็ให้รู้ไว้ในใจว่าความจริงมันหมายความว่าอย่างนั้น.

ถ้าเราจะพลอยพูดสะเพร่า ๆ ตาม ๆ เขาไป ว่าพระพุทธเจ้าประสูติ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ พระพุทธเจ้านิพพาน; เราก็จงรู้ความจริงของเรื่องว่ามันเป็นอย่างนี้ : **รู้ความจริงว่า** พระพุทธเจ้าประสูติไม่ได้ ตรัสรู้ไม่ได้ นิพพานไม่ได้; พระพุทธเจ้าไม่ได้เกิดจากท้องแม่ พระสิทธัตถะต่างหาก, **ความเป็นพระพุทธเจ้า**นั้น ถ้ายังไม่ตรัสรู้ก็ยังไม่เรียกว่าเป็นพระพุทธเจ้า ถ้าตรัสรู้เป็นพุทธเจ้าแล้วจะตรัสรู้อะไรกันอีกเล่า **มันตรัสรู้แล้วเป็นพระพุทธเจ้าแล้วไม่ต้องมีตรัสรู้อีก**. ที่ว่า**นิพพาน**น่ะ พระพุทธเจ้านิพพาน, พูดได้; แต่มันก็***โดยอ้อมเต็มที***. ร่างกายนั้นพระสิทธัตถะตายแล้วเผาแล้ว เรียกว่าพระสิทธัตถะนิพพาน. แต่ถ้าพูดว่าพระพุทธเจ้านิพพานอย่างนี้มันก็จะไม่ถูกเหมือนกัน; เพราะเหตุที่ว่า **เป็นเรื่องนิพพานของกิเลสและความทุกข์**. ที่มันนิพพานน่ะ มันคือกิเลสและความทุกข์ที่มีอยู่ในจิตใจของคนนั่นแหละนิพพาน, โดยที่คนไม่ต้องตาย คนยังไม่ต้องตาย. **กิเลสและความทุกข์ในใจของพระสิทธัตถะดับไปหมด นั่นแหละคือนิพพาน,** นิพพานในส่วนจิตใจ; ต่อมาก็**นิพพานในส่วนร่างกาย** คือตาย ถูกเผาถูกฝังไปตามเรื่อง.

นี้ถ้าจะใคร่ครวญดูให้ดีแล้ว มันจะเห็นได้ว่า ยังพูดผิด ๆ กันอยู่มาก : **เอาเรื่องของพระสิทธัตถะมายัดให้เป็นเรื่องของพระพุทธเจ้า จนเกิดความเสีย**

หายแก่พระพุทธเจ้า, นี่พูดอย่างภาษาธรรมดา. เอาเรื่องของพระสิทธัตถะมายัดใส่เป็นเรื่องของพระพุทธเจ้า. แล้วไม่นึกดูบ้างหรือ พระสิทธัตถะตายแล้ว เผาแล้วนะ, **พระพุทธเจ้านี่ยังอยู่นะ**; ดังนั้น **ใครพูดว่าพระพุทธเจ้านิพพานนี่ คนนั้นมันบาปหนัก มันฆ่าพระพุทธเจ้าด้วยความโง่ของมัน.** มันฆ่าพระพุทธเจ้าด้วยปากด้วยความโง่ของมัน ว่าพระพุทธเจ้านิพพานแล้ว.

พระพุทธเจ้า เป็นสภาวะคงอยู่เรื่อยไปดุจนิพพาน.

พระพุทธเจ้าจะนิพพานไม่ได้, จะเป็นสภาวะที่คงอยู่เรื่อยไป; ถ้าใครปฏิบัติได้ถึงนั้น ก็บรรลุ, ลุถึง, เหมือนกับ**ตัวนิพพานเองนั่นแหละ**; มันเป็นสภาวะอันหนึ่งที่มีอยู่เอง, ถ้าทำจิตใจเหมาะสมแล้วก็รู้สึกทันที สัมผัสทันที; มันไม่ได้เป็นของที่ต้องเกิดใหม่, มันเป็นของอนันตกาล มีอยู่ตลอดอนันตกาล; ใครทำจิตเหมาะสมก็สัมผัสได้ทันที.

เดี๋ยวนี้ อยากจะยกตัวอย่างสักเรื่อง; เช่นว่า*เรื่องไฟฟ้า*. เรื่องไฟฟ้านี้นักวิทยาศาสตร์ก็ยังเถียงกันอยู่ว่า มันเพิ่งเกิดหรือว่ามันมีอยู่ตลอดเวลา. ที่จริงมันควรจะถือว่าไอ้เรื่องไฟฟ้านั่นมันเป็นธาตุชนิดหนึ่ง **มีอยู่ตลอดเวลา; แต่มันไม่ปรากฏ**. มันต้องทำเครื่องจักรหรือทำหม้อแบตเตอรี่ ทำหน้าที่เข้า; ไอ้ธาตุไฟฟ้าจึงจะปรากฏ. ไม่ใช่ของสร้างขึ้นใหม่; เป็นเพียงแต่ทำให้ปรากฏออกมา แล้วใช้ประโยชน์ใช้การงานได้.

นี่เรื่องนี้มีความสำคัญไม่น้อย ที่ว่า **มันเป็นสภาวะชนิดหนึ่งซึ่งมีอยู่ตลอดเวลา** เป็นอนันตกาล; ไม่มีใครสร้างได้ ไม่มีใครดับมันได้. เพียงแต่ว่าทำจิตให้เหมาะสม แล้วก็สัมผัสได้, แล้วก็ได้รับประโยชน์จากการสัมผัสนั้น คือ

ไม่มีความทุกข์; อย่างนี้ทำได้.

เป็นอันว่า เรารู้จักข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ยังฟั่นเฝือคลุมเคลือ หลับตาพูดไปอย่างผิด ๆ โดยไม่รู้สึกตัว จนกลายเป็นธรรมเนียม เป็นประเพณีไปแล้วนี้ กันเสียบ้าง; มันก็จะได้เป็นการขึ้นศักราชใหม่ คือลืมหูลืมตาขึ้นมา รู้ว่าอะไรเป็นอย่างไร; แล้วก็ใช้ให้สำเร็จประโยชน์. นี่ข้อสุดท้าย ที่ว่า**รู้จักกันแต่พระสิทธัตถะ แล้วก็พูดจนเกิดความเสียหายแก่พระพุทธเจ้า**; พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้เป็นบุคคล ที่จะเรียกร้องเสียหายอะไร; ก็ไม่ใช่. แต่นี่เราพูดอย่างภาษาธรรมดาชาวบ้านพูด; คือเรื่องของพระสิทธัตถะนั้นเป็นคน, เกิดได้ แก่ได้ ตายได้ เจ็บได้ ตายได้ เผาได้; แต่เรื่องของพระพุทธเจ้าไม่เป็นอย่างนั้น. เพราะฉะนั้น **อย่าเอาคำว่าพระพุทธเจ้ามาใช้กับเรื่องของพระสิทธัตถะเลย**. นี้ก็เป็นข้อหนึ่ง ที่ควรจะเข้าใจให้แจ่มแจ้ง **จะเป็นคู่มือในการศึกษาพระพุทธศาสนาให้ชัดเจนยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน**.

นี่การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว จะต้องยุติการบรรยาย; สมควรแก่เวลาด้วย หมดแรงจะพูดด้วย มันก็พอดีกัน. ขอเป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายได้สวดบทพระธรรมคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจ ในการที่จะศึกษาและประพฤติปฏิบัติพระธรรม ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ในบัดนี้.

หินโค้ง ๒๖ มกราคม ๒๕๒๘

ข้อความเบื้องต้นตอน ๔ ของคู่มือศึกษาพุทธศาสนา.

[๕ หัวข้อ : (๑๘) – (๒๒).]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่ง*ภาคมาฆบูชา*เป็นครั้งที่ ๔ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าว**ข้อความเบื้องต้นสำหรับจะเป็นคู่มือในการศึกษาพุทธศาสนา** ต่อไปตามเดิม; (ซึ่งครั้งนี้เป็น **ตอนที่ ๔** อันเป็นตอนสุดท้าย) มีข้อความต่อเนื่องจากที่บรรยายแล้วในวันก่อนมาเป็นลำดับ ๆ สำหรับจะได้กำหนดจดจำไว้เป็นคู่มือในการที่จะศึกษาพุทธศาสนาให้ถูกต้อง ไม่ให้ไขว้เขว ไม่ให้บกพร่อง, อย่างนี้เป็นต้น.

การรู้จักพุทธศาสนาในฐานะเป็นความรู้สำหรับความเป็นมนุษย์.

(๑๘) หัวข้อที่จะกล่าวในครั้งแรกนี้ ก็คือ**การรู้จักพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นความรู้สำหรับความเป็นมนุษย์.** ทุกคนมีความเป็นมนุษย์ โดย**มีความรู้ที่ถูกต้องสำหรับความเป็นมนุษย์** แล้วก็**ปฏิบัติตามความรู้นั้น.** บางคน

แยกกัน มนุษย์ก็มนุษย์, พุทธศาสนาก็พุทธศาสนา; เรียกว่าไม่มองเห็นความสำคัญที่ว่า **มนุษย์นั้นจะต้องมีความรู้ที่เป็นพระพุทธศาสนา**, หรือ**พระพุทธศาสนานั่นแหละ ที่ทำให้บุคคลเป็นมนุษย์ในความหมายที่ถูกต้อง**.

พุทธะ แปลว่า **ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน**; หลักเกณฑ์อันนี้ เป็นหลักเกณฑ์ที่ต้องกำหนดจดจำไว้เป็นอย่างดี. **มนุษย์** แปลว่า **มีใจสูง** หรือ**พรรคพวกเหล่ากอของผู้ที่มีจิตใจสูง**; มันก็สูงได้ เพราะมีความรู้สำหรับจะปฏิบัติให้จิตใจสูง. **เราควรทดสอบความเป็นมนุษย์ของเราให้มีลักษณะที่ถูกต้อง คือมีจิตใจสูง**; หมายความว่า ตามธรรมชาติธรรมดานั้นมันยังไม่สูง.

ข้อนี้พูดกันเป็น ๒ อย่าง : ฝ่ายหนึ่งก็ว่า **มนุษย์นี้มีจิตใจชนิดที่มีพุทธภาวะอยู่แล้ว** หากแต่ว่ามีกิเลสเกิดขึ้นครอบงำเสีย, มีหน้าที่ที่จะทำลายกิเลสนั้น **ให้พุทธภาวะปรากฏตัวออกมา** มันก็สูงถึงที่สุด; อย่างนี้ก็มี. ทีนี้อีกพวกหนึ่งถือว่า **มันเกิดมาไม่มีต่ำหรือสูงอะไร**; แต่แล้วมาหลงใหลในสิ่งที่เข้ามาแวดล้อม มาอบรม ตั้งแต่เกิดมา : มีความผิดพลาดในการศึกษา หรือทำความเข้าใจกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น, มันเกิดกิเลสมากเข้า ๆ ***ทำให้มีความต่ำ;*** **จะต้องมีการศึกษาชนิดที่ทำให้ไม่รับเอาสิ่งเหล่านั้น ในฐานะเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสอีกต่อไป และทำลายความเคยชินของกิเลสเก่า ๆ ที่เกิดอยู่ก่อนแล้วให้หมดไป**, มันก็ได้พบกับความรู้ หรือความตรัสรู้ หรือ...ที่ทำให้มีจิตใจสูง. ใครจะเชื่อถืออย่างไหนมันก็ได้ทั้งนั้น; คือ**ถือว่าสูงมาแล้ว**, หรือ**จะต้องทำให้สูง**. มันก็ได้ทั้งนั้น; คือหน้าที่มันยังเหมือนกันอยู่ แม้ในการที่จะ**ขจัดไอ้กิเลสที่มาครอบงำจิตใจ**หรือ**การปฏิบัติที่จะทำให้มีจิตใจสูง**, มันก็เรื่องเดียวกันคือ**ความรู้** คือความรู้.

อบรมศึกษาเรื่อง**ความรู้**ให้เกิดขึ้น มันก็กำจัดสิ่งที่มาห่อหุ้มพุทธภาวะให้

ออกไป, ใจมันก็ปรากฏว่าสูงขึ้นมา; หรือว่า**มีความรู้**สำหรับประพฤติปฏิบัติพัฒนาจิตใจสูงขึ้น ๆ ตามลำดับ, มันก็ได้รู้ มีความรู้; มีผลอย่างเดียวกัน. ไม่ต้องทะเลาะกันถึงเรื่องว่า มัน**รู้มาก่อน**แล้ว, หรือว่ามัน**ยังไม่รู้**; ข้อนี้ไม่จำเป็นจะต้องเสียเวลาที่จะทะเลาะวิวาทกัน. บางคนบางพวกมันเหมาะสำหรับที่จะคิดอย่างหนึ่ง, แต่อีกบางพวกมันเหมาะสำหรับที่จะคิดอีกอย่างหนึ่ง; ให้ต่างคนต่างได้คิด ไปตามความเหมาะสม. เพราะว่า **ถึงอย่างไร ๆ มันก็ต้องปฏิบัติเหมือนกัน**อยู่นั่นเอง; คือ **อบรมจิตชนิดที่ไม่ให้ไปตกเป็นทาสของอารมณ์** ที่เข้ามากระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ; แล้วก็**อบรมให้เกิดสติปัญญา ไม่หลงยึดเอาขันธ์ ๕** แต่ละขันธ์ ๆ ว่าเป็นตัวตนหรือของตน.

การที่อารมณ์ มาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั่น มันเข้ามาทำงานเป็นลำดับ ๆ, อาการเป็นลำดับ ๆ นั้นแยกได้เป็น ๕; เรียกว่า ขันธ์ ๕. เมื่อเป็นรูป เมื่อเป็นเวทนา เมื่อเป็นสัญญา เมื่อเป็นสังขาร เมื่อเป็นวิญญาณ; **แต่ละขั้นตอน, อย่าได้หลงเอาว่ามันเป็นตัวตน หรือเป็นของ ๆ ตน**. เช่น**รูปหรือร่างกายนี้** มันทำอะไรได้, เด็กทารกอาจจะรู้สึกว่าร่างกายนี้ของกูหรือเป็นตัวกู; ใครมาทำอันตรายร่างกายกูก็คือทำอันตรายตัวกู. อย่างนี้เขา**เอารูปเป็นตัวกู**. ทีนี้ **เวทนา** รู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์; ก็คิดว่าเพราะรู้สึกได้นั่นแหละ **ไอ้ตัวรู้สึกได้นั่นแหละเป็นตัวกู**. หรือ**สัญญา** -สำคัญมั่นหมายอะไรได้, ก็**เอาความสำคัญมั่นหมายอันนั้นแหละเป็นตัวกู**. ถ้าไปถึง**สังขาร** -คิดนึกได้อย่างนั้นอย่างนี้, ยิ่งง่ายใหญ่ที่จะ**เอาไอ้ความคิดนึกนั่นแหละว่าเป็นตัวกูผู้คิด**. ส่วน**วิญญาณ**นั้นก็เป็นเรื่องรู้แจ้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ง่ายอยู่มากเหมือนกันที่จะ**ถูกยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นตัวกู – ของกู**. ตลอดเวลาที่ผ่านมามันสะสมความโง่ ความหลงเรื่องตัวกู – ของกูนี้มากขึ้น ๆ ตามลำดับ; ถ้าปฏิบัติเพื่อละเสียได้ซึ่งความยึดมั่นว่าตัวกูนี้แล้ว **มันก็**

เกิดการหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง. อุปมาเหมือนกับว่ามีจิตใจสูง ๆๆ ขึ้นไปจนอยู่เหนือความทุกข์และเหนือปัญหาทั้งปวง.

นี้เป็นหลักสำคัญสำหรับความรู้ของมนุษย์ ที่จะมีความเป็นมนุษย์ คือรู้ความจริงอันลึกซึ้งที่สุด สำคัญที่สุด; คือเรื่อง**ยึดถือขันธ์ ๕ ว่าเป็นตัวตน** ด้วยความไม่รู้, แล้วครั้นรู้ก็**ไม่ยึดโดยความเป็นตัวตน**. แม้จะแบ่งแยกกันเป็น **มหายาน** เป็น**เถรวาท**; จะแตกต่างกันเป็นอย่างมากในการ*ปฏิบัติเบื้องต้น*; แต่ใน*ข้อสุดท้าย*มันก็ไปรวมกัน **ในข้อที่ศึกษาจนไม่เห็นว่าขันธ์ ๕ เป็นตัวตน, แล้วก็หลุดพ้นด้วยกันทั้งนั้น**.

นี้วิธีศึกษาวิธีปฏิบัติมันก็ต่างกันบ้างเป็นธรรมดา ตามหมู่ ตามพวก ตามกาละ ตามเทศะ; แต่ถึงอย่างไรก็ดี ความรู้เหล่านี้มันก็นำไปสู่ความรู้จริง ความรู้ที่ถูกต้องว่า **สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ตัวตน**ด้วยกันทั้งนั้น. นี้เรียกว่าเป็นความรู้ เป็นแนวความรู้ เป็นหลักของความรู้ ที่รู้แล้วจะทำให้ความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ขึ้นมาในฐานะเป็นมนุษย์ทั่วไป; เรียกว่า**หลักพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ทั่วไป ให้ได้ความหมายว่ามีจิตใจสูง ๆๆ จนอยู่เหนือความทุกข์ เหนือปัญหาโดยประการทั้งปวง**. เราจะเรียนพุทธศาสนา ต้องเรียนเพื่อให้ได้อย่างนี้ หรือว่าเรียนจนได้อย่างนี้; จึงจะเป็นพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นมนุษย์ทั่วไป คือมีจิตใจสูง.

การรู้พุทธศาสนาให้ตรงตามภูมิชั้นแห่งความเป็นมนุษย์นั้น ๆ.

เอ้า, ทีนี้มันก็มีเรื่องปลีกย่อย : การเป็นมนุษย์นั่นน่ะ มันมีเรื่องปลีกย่อยที่แบ่งแยกออกไปได้ว่า **เป็นมนุษย์ผู้ชาย**, **เป็นมนุษย์ผู้หญิง**, **เป็นมนุษย์**

นักบวช, เป็นมนุษย์ชาวบ้าน, หรือกระทั่งว่ามันเป็นเด็กทารก, เด็กวัยรุ่น, คนหนุ่มสาว, คนพ่อบ้าน แม่เรือน, คนแก่ คนเฒ่า, กระทั่งคนแก่หง่อมจะเข้าโลงบัดนี้; มันก็มีอยู่เป็นพวก ๆ เป็นประเภท ๆ ไป; ความเป็นมนุษย์ในส่วนนี้มันจึงแตกต่างกัน จึงต้องการความรู้ที่แตกต่างกันสำหรับเป็นมนุษย์ให้ถูกต้องตามภูมิตามชั้นแห่งตน.

ก. **รู้พุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาความเป็นบุรุษ – สตรีให้ลุล่วงไป.**

ในฐานะที่เป็นบุรุษหรือเป็นสตรี ก็ต้องรู้ความหมายของความเป็นบุรุษหรือความเป็นสตรีให้ถูกต้องว่ามันมีความหมายอย่างไร : เป็นบุรุษมีความหมายแห่งความเป็นบุรุษอย่างไร, เป็นสตรีมีความหมายแห่งความเป็นสตรีอย่างไร. ถ้ารู้อย่างถูกต้องมันก็เป็นได้ดี; ไม่ใช่เป็นอย่างหลับหูหลับตา ซึ่งเป็นไปตามความไม่รู้ของอวิชชา ของกิเลสของตัณหา, ซึ่งอาศัยความเป็นบุรุษหรือความเป็นสตรีนั้นสร้างขึ้นมา จนตกลึกอยู่ในห้วงของความทุกข์.

ที่จริงความเป็นบุรุษ – สตรีนี้ มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ เพื่อการสืบพันธุ์; ถ้าไม่มีเรื่องสืบพันธุ์ มันก็ไม่ต้องมีความเป็นบุรุษหรือสตรี. แต่เดี๋ยวนี้ธรรมชาติมันมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนว่าต้องมีการสืบพันธุ์; จะต้องแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย เป็นฝ่ายบุรุษ, และเป็นฝ่ายสตรี; มีหน้าที่ต่างกันไปตามฝ่าย. แต่ถ้าดูในฐานะที่เป็นมนุษย์ ก็จะเห็นว่า **บุรุษก็เป็นมนุษย์, สตรีก็เป็นมนุษย์;** มีหน้าที่ที่จะต้องรักษาความเป็นมนุษย์ของตนให้ถูกต้องด้วยกันทั้งนั้น. เป็นบุรุษให้ดีที่สุด ก็เป็นมนุษย์ที่ถูกต้องที่สุด; เป็นสตรีให้ดีที่สุด ก็เป็นมนุษย์ที่ถูกต้องที่สุด.

อย่าเอาเรื่องฉาบทาปกปิดล่อหลอกอยู่ข้างหน้านั้นน่ะ มาเป็นหลักสำคัญ;

โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือเรื่องเพศ. เมื่อเอาเรื่องเพศมาเป็นหลักสำคัญ มันก็เกิดเรื่องระหว่างเพศ แล้วมันก็หลงใหลลึกซึ้ง จนมีปัญหาเกิดขึ้นมาในเรื่องที่เกี่ยวกับเพศ; เรียกว่า***เป็นบุรุษ – สตรีที่ยังหลับตา.*** ถ้ายังมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเพศ ก็เรียกว่าเป็นบุรุษ – สตรีที่ยังหลับตา. **มันควรจะรู้เรื่องนี้ดีจนไม่มีปัญหายุ่งยากใด ๆ เกิดขึ้นเพราะเหตุนี้**; นั่นคือธรรมะที่จะช่วยได้ : ให้รู้ว่ามันเป็นอย่างนี้เอง, เป็นเรื่องที่ธรรมชาติสร้างมาอย่างนี้; ให้รู้เท่ารู้ทันไม่หลงผิดเป็นเรื่องพิเศษวิเศษ เป็นที่ตั้งแห่งความหลงใหลบูชากันยิ่งกว่าสิ่งอื่นใด. นี้ก็เป็นข้อเท็จจริงที่จะต้องมองดูให้เห็นว่า มนุษย์บางพวกบางประเภท หลงใหลบูชาเรื่องเพศยิ่งกว่าสิ่งใด; มีความรู้สึกทางเพศเป็นสิ่งสูงสุด เป็นชีวิตจิตใจ; บูชาการได้มาซึ่งความรู้สึกอันเกิดจากเพศนั้นว่าเป็นพระเจ้าทีเดียว.

เราเตรียมตัวมีความรู้ของพระพุทธศาสนาไว้ เพื่อจะแก้ปัญหาเรื่องนี้; หรือแก้ปัญหาเรื่องความเป็นบุรุษหรือความเป็นสตรีนั่นเอง อย่าให้เกิดอาการที่เลวร้ายวิกฤตการณ์ใด ๆ ขึ้นมา. นี่ประโยชน์ของความรู้ธรรมะ รู้พุทธศาสนาที่ถูกต้อง.

ข. รู้พุทธศาสนาเพื่อรู้ปฏิบัติต่อสภาพการปฏิบัติธรรมของมนุษย์นักบวชกับมนุษย์ชาวบ้านให้ถูกต้อง.

[ทั้งนักบวชและชาวบ้าน รู้พระพุทธศาสนาเพื่อดับทุกข์เหมือนกัน.]

ทีนี้ ก็มาถึงเรื่อง**เป็นมนุษย์นักบวช หรือเป็นมนุษย์ชาวบ้าน.** ข้อนี้ก็ยังเข้าใจไขว้เขว หรือนอกลู่นอกทางกันอยู่มาก; ได้ยินคำถามชนิดที่เรียกว่าไม่รู้เรื่องอะไรเอาเสียเลย. เช่นว่า**เป็นนักบวชนี้**ก็จะต้องสละโลก จะต้องทิ้งโลก จะต้องอะไรไป จึงจะเป็นไปได้; ถ้า**เป็นชาวบ้าน** ก็จะจมอยู่ในโลกอย่างจม ๆ สุดที่จะจมได้, หรือบางทีก็ถือว่าไม่อาจจะเป็นไปได้ในการที่จะเป็นนักบวช. **นี้ขอให้รู้**

เรื่องนักบวชและชาวบ้านนี้ ให้ถูกตรงตามความมุ่งหมายที่แท้จริง : ซึ่งก็ไม่มีมากมายอะไรมากไปกว่าว่า **เป็นนักบวชสะดวกง่ายและรวดเร็วในการที่จะต่อสู้กับกิเลสและความทุกข์**; ถ้า**เป็นชาวบ้านเรื่องมันมาก แล้วมันก็ลำบากในการที่จะต่อสู้กับกิเลสและความทุกข์**. ถ้าชาวบ้านคนไหนอยากจะไปเร็ว ๆ อยากจะก้าวหน้าเร็ว ๆ, จึงคิดหาช่องทางที่จะบวช; ไปอยู่ในสภาพที่สะดวกแก่การประพฤติพรหมจรรย์. อย่างนี้เรียกว่าใจความสำคัญของนักบวชหรือของชาวบ้าน. อย่าเข้าใจผิดจนถึงกับว่ามันมีหลักคนละอย่าง มีการเดินหันหลังให้แก่กันคนละทิศทาง. แม้จะเป็นนักบวชหรือเป็นชาวบ้านกิเลสมันก็อย่างเดิม; แต่การที่จะละกิเลสนั้น **เป็นนักบวชสะดวกกว่าเป็นชาวบ้าน,** มันก็ได้เปรียบกว่ากันเท่านี้. และความรู้ธรรมะหรือพุทธศาสนานั้น มีไว้อย่างเพียงพอสำหรับให้ชาวบ้านสามารถต่อสู้กับกิเลส. ข้อนี้ช่วยฟังไว้ให้ดีว่า **หลักพุทธศาสนาที่มีไว้สำหรับชาวบ้านด้วยนั้น มันก็มากพอสำหรับชาวบ้านที่จะเอาชนะกิเลสให้มากที่สุด จนถึงกับบรรลุธรรมะสูงสุดในเพศชาวบ้านก็ยังได้.**

นี่ไม่ใช่ว่ามันเดินกันคนละทาง หรือมันไม่อาจจะอยู่ร่วมโลกกันได้. ความรู้สำหรับดับกิเลส ดับทุกข์นั้น เป็นความรู้เรื่องเดียวกันแท้ เป็นหนังสือเล่มเดียวกันแท้; แต่มีแปลกตรงที่ว่า **นักบวชนั้นได้รับการเพิ่มวิธีปฏิบัติ ให้มากขึ้น ๆ เพื่อจะทำลายกิเลสได้เร็วขึ้น, นี่คือความสะดวกในการที่จะเป็นนักบวช.** แล้วคำว่า "บวช" นี้ก็ไม่ได้มุ่งหมายถึงเรื่องเครื่องหมาย หรือพิธีรีตองอะไรนัก; พูดตรง ๆ ก็คือว่า ไม่ใช่เอาจีวรสีเหลืองมาคลุมเข้าแล้วมันจะเป็นนักบวช, หรือว่าทำพิธีรีตองเรื่องการบวชแล้วมันก็เป็นนักบวช; นั้นมันเป็นนักบวชแต่ตามพิธีรีตอง, นักบวชแต่ตามวินัยหรือระเบียบวินัย.

ถ้าจะเป็นนักบวชจริง ต้องไกลจากกิเลสและความทุกข์; ดัง

นั้น จึงเป็นนักบวชในเพศของฆราวาส ก็ลองดู ปฏิบัติเพื่อจะละกิเลสและความทุกข์อย่างยิ่งอยู่ในเพศฆราวาส มันก็เป็น "นักบวชที่ดี" ได้มากกว่านักบวชบางคนแม้อยู่ในเพศนักบวชก็ไม่ได้สนใจที่จะดับกิเลสหรือดับทุกข์สักกี่มากน้อย.

เพราะฉะนั้น ควรเข้าใจคำว่า "บวช" **ถือเอาความหมายของคำว่า "บวช" ให้ถูกต้อง; คือเว้นหรือไปเสียจากความทุกข์, ไปเสียเว้นเสียจากกิเลสและความทุกข์.** แต่ที่นี้ความหมายขั้นต่ำสุด มันก็ไปจากบ้านเรือน. ไปจากบ้านเรือนแล้วไปทำอะไร ? มันก็ต้องทำอะไรที่ยิ่งขึ้นไป มากกว่าที่อยู่ที่บ้านเรือน. ถ้าทำอะไรเท่า ๆ กับเมื่ออยู่ที่บ้านเรือน จะต้องไปทำทำไม ? จะต้องบวชทำไม ? นี่เราจะต้องมีความรู้ว่า **นักบวชมีเรื่องที่จะต้องศึกษาเพิ่มเติมมากขึ้น, มีแบบการเป็นอยู่ในชีวิตนั้นสะดวก ในการประพฤติพรหมจรรย์เพื่อจะดับกิเลสและความทุกข์.** ถ้าจะ**ดูกันในแง่ของความรู้มันก็แนวเดียวกัน;** แต่ว่ามันคนละระดับ, ที่ว่ามันสูงต่ำกว่ากัน ยากง่ายกว่ากัน. **เราจะรู้พุทธศาสนาในชั้นที่เป็นหัวใจเหมือนกัน อย่างเดียวกัน** : นักบวชก็รู้อย่างนั้น ฆราวาสก็รู้อย่างนั้น, **ถ้ารู้ถึงหัวใจของพุทธศาสนาที่แท้จริง;** ดังนั้น ควรจะพยายามให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้.

เมื่อยังบวชไม่ได้ก็ไม่ต้องเสียใจ ก็พยายามปฏิบัติไป ก้าวหน้าไป ตามแบบของคนที่ไม่ได้บวช. ถ้าได้บวชก็เป็นโชคดี; แต่ว่า**ต้องไปทำให้ถูกต้องทุกอย่างทุกประการ ตามเรื่องของนักบวช.** ที่จะเปรียบให้ถูก ให้ดู ให้ฟังง่าย ก็คือว่า ***นักบวชน่ะไปเร็ว ๆ, ชาวบ้านน่ะไปช้า ๆ;*** แล้วก็**ไปในทิศทางเดียวกัน** ทิศทางเดียวกัน โดยหลักปฏิบัติสำหรับดำเนินอย่างเดียวกัน. เช่นว่า ***จะปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ*** : **เป็นนักบวช**ก็ปฏิบัติได้ง่ายกว่า เบากว่า สบายกว่า; **เป็นชาวบ้าน**มันก็อืดอาดบ้าง, แต่ถ้าไม่ยอมแพ้ มันก็ค่อยไป ค่อย ๆ ไป, มันก็ถึง

จุดหมายปลายทางได้. เหมือนกับเต่า ถ้ามันไม่หยุดเดิน มันเดินเรื่อย, มันก็เดินถึงปลายทางเหมือนกับที่กระต่ายมันจะไปถึงก่อน; แต่ก็ไปถึงด้วยกันก็แล้วกัน.

เพราะฉะนั้น **ชาวบ้านทั้งหลายก็จงรู้จักธรรมะ สำหรับชาวบ้านให้เพียงพอ; นักบวชทั้งหลายก็รู้จักธรรมะของนักบวชให้เพียงพอ**. แม้ว่ามันจะเป็นเรื่องเดียวกัน เช่นเรื่อง**อนัตตา** เรื่อง**สุญญตา** เรื่อง**ตถตา**; ชาวบ้านก็ต้องรู้ตามประสาของชาวบ้าน ตามความเหมาะสมของชาวบ้าน, จึงจะไม่มีความทุกข์. เดี๋ยวนี้ มันมีความเข้าใจผิดอะไรบางอย่าง : เข้าใจว่า ฆราวาสน่ะไม่จำเป็นที่จะต้องรู้เรื่องนี้ คือเรื่องสุญญตา เรื่องอนัตตา เรื่องตถาตา เรื่องอิทัปปัจจยตา; นี้ไม่ต้องรู้, ให้รู้กันแต่พวกนักบวช. อย่างนี้เป็นความเข้าใจผิด; พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัสอย่างนั้น, **ตรัสหลักปฏิบัติไว้สำหรับปฏิบัติเหมือนกันทุกคน, ใครอยู่ในภาวะที่สะดวก ก็ปฏิบัติได้เร็ว.**

นักบวชและชาวบ้านล้วนมีทุกข์ จึงต้องดับทุกข์เหมือนกัน.

ถ้ามามองดูอีกทีหนึ่งก็เห็นได้ว่า **ไม่ใช่มีความทุกข์แต่นักบวช, ถึงชาวบ้านก็มีความทุกข์**. ดังนั้น ถ้าใครมีความทุกข์, คนนั้นก็ต้อง**ปฏิบัติเพื่อดับทุกข์**. เรื่องกิเลสนี้ มันไม่มีพระไม่มีชาวบ้าน; ฉะนั้น ดับกิเลสก็ต้องไม่มีพระ ไม่มีชาวบ้าน; มันมีวิธีที่จะต้องศึกษาและปฏิบัติ เพื่อดับให้ได้ก็แล้วกัน. ถ้านักบวชเห็น**อนัตตา**; มันก็เหมือนกับที่ชาวบ้านเห็นอนัตตาโดยแท้จริง, มีความปล่อยวางเองโดย**อัตโนมัติ** เพราะ อำนาจของสติปัญญาหรือความรู้นั้น, มันก็**กลายเป็นนักบวชที่ไม่ต้องบวช**. ฟังดูให้ดี : กลายเป็นนักบวชที่ไม่ต้องบวช แล้วอยู่ที่บ้านที่เรือน, อย่างนี้มันก็ยังได้; แต่แล้วมันก็เปลี่ยนสภาพไปอยู่เหมือนกับนักบวชเองแหละ, ไม่

ต้องสงสัย; ดังนั้น คำพูดที่ว่า "เป็นพระอรหันต์เมื่อเป็นฆราวาสแล้วต้องบวช, ไม่บวชจะตาย" นั้นน่ะมันเป็นคำพูดที่หละหลวม. คือว่าฆราวาสเป็นพระอรหันต์ มันก็หมดความเป็นฆราวาสทันที, ทันทีเลย; ก็กลายเป็นพระอรหันต์ หรือยิ่งกว่านักบวช. **ความเป็นพระอรหันต์นั้น** มันเลยนักบวช เลยชาวบ้าน; ความเป็นพระอรหันต์นั้นเลยความเป็นชาวบ้าน เลยความเป็นนักบวชขึ้นไปเสียอีก; มันไปอยู่เหนือหมด.

ทั้งนักบวชทั้งชาวบ้าน ก็มุ่งหมายความเป็นพระอรหันต์ด้วยกันทั้งนั้น; ดังนั้น เราจงรู้จักเลือกเฟ้นให้ได้ความรู้เต็มที่ที่ควรจะได้ : **ถ้าเป็นชาวบ้าน** ก็ให้ได้ความรู้ที่เหมาะสำหรับชาวบ้าน อย่างเต็มที่ที่จะดับทุกข์ให้ได้; **ถ้าเป็นนักบวช**ก็มีความรู้อย่างนักบวชให้เต็มที่ที่จะดับทุกข์ได้; แล้วมันก็ไปเจอะพบกันข้างหน้า เหมือนเต่ากับกระต่ายวิ่งแข่งกันนั่น. ถ้าเต่าไม่หยุดเสีย มันก็ไปพบกระต่ายข้างหน้าเหมือนกัน; ถ้ากระต่ายเป็นฝ่ายประมาทเสีย บางทีก็จะแพ้แก่เต่า.

ทุกเพศวัยหน้าที่ ต้องรู้พุทธศาสนาให้ถูกตรงตามเพศวัยหน้าที่.

ทีนี้ ก็จะให้ดูต่อไปถึงว่า **มนุษย์นี้มีหน้าที่ต่าง ๆ กัน ตามวัย หรือตามกิจการงานที่กระทำ ตามหน้าที่การงานที่กระทำ**; มันจึงมีมนุษย์หลายประเภท. **แต่ละประเภทต้องมีความรู้ให้ถูก ให้ตรงกันกับเพศของตน**. เพศในที่นี้หมายถึงหน้าที่การงาน เช่นเพศบรรพชิต เพศฆราวาส. คำว่าหน้าที่การงานนั่นแหละทำให้เกิดความหมายของคำว่าเพศขึ้นมาอีกแบบหนึ่ง. เพศคฤหัสถ์ เพศบรรพชิตนี้เป็นกันได้ทั้งหญิงและชาย. ที่มนุษย์จะต้องทำหน้าที่ต่างกันนั้นน่ะ ก็เห็น ๆ กันอยู่แล้ว **ทำหน้าที่**จนแบ่งได้เป็น**ทิศ ๖ ทิศ** ซึ่งจะต้องรู้จักเรื่องนี้ให้พอสมควร. ทิศ ๖

ทิศ ๖ : ทิศข้างหน้า ทิศข้างหลัง ทิศข้างซ้าย ทิศข้างขวา ทิศข้างบน ทิศข้างล่าง; รวมกันเป็น ๖ ทิศ. **ทิศข้างหน้า**คือบิดามารดา มีความเป็นบิดามารดา; **ทิศข้างหลัง**คือบุตรภรรยา มีหน้าที่ต่างกัน จะต้องรู้จักปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้อง; **ทิศข้างซ้าย**คือมิตรสหาย เพื่อบ้าน ชาวเกลอ; **ทิศข้างขวา**ครูบาอาจารย์ นี่ก็ต้องประพฤติต่อทิศเหล่านี้อย่างถูกต้อง; **ทิศข้างบน**คือพระเจ้าพระสงฆ์; **ทิศข้างล่าง** ก็คือบ่าวไพร่คนใช้กรรมกร. นี่เขากล่าวตามสภาพเป็นอยู่อย่างครั้งพุทธกาล, อย่าง

ระพุทธศาสนามีวิชาความรู้เรื่องนี้ให้อย่างครบถ้วน; ขอให้ไปศึกษาราย
คง. ในที่นี้เพียงแต่ยืนยันว่า พุทธศาสนามีความรู้สำหรับมนุษย์คน
ปฏิบัติต่อทิศทั้ง ๖ ทิศอย่างครบถ้วน **ทิศเบื้องหน้า**คือจะปฏิบัติต่อบิดา
ไร; **ทิศเบื้องหลัง**จะปฏิบัติต่อบุตร ภรรยาอย่างไร; **ทิศเบื้องซ้าย**
เพื่อนฝูงอย่างไร **ทิศเบื้องขวา**จะปฏิบัติต่อครูบาอาจารย์อย่างไร; **ทิศ**
ปฏิบัติต่อพระเจ้าพระสงฆ์ผู้นำทางวิญญาณอย่างไร; และ**ทิศเบื้องล่าง**
ต่ำกว่า ต้องพึ่งพาอาศัยเราอยู่. เรียกว่ามีความสำคัญทั้ง ๖ ทิศ. ถ้า
ลาดไปในทางทิศไหน เสนียดจัญไรความทุกข์จะพรั่งพรูเข้ามาทางทิศนั้น,

จึงเป็นสิ่งที่ต้องระวังให้ถูกต้องทั้ง ๖ ทิศ. ทิศเบื้องต่ำบ่าวไพร่ทาส
ดี๋ยวนี้ ก็เรียกว่าไม่มีแล้ว; แต่มันก็ยังมีบุคคลที่ต่ำต้อยกว่าเรา ที่จะต้อง
เราอยู่ ซึ่งเราก็ยังจะต้องเกี่ยวข้องจะขาดเสียมิได้; มันก็ต้องมี. ในโลก
กว่าเรา, มีคนที่ต่ำกว่าเรา, และมีคนที่เสมอกันกับเรา, มีอยู่โดยรอบ
อยู่ข้างบนก็สูงกว่า, อยู่ข้างล่างก็ต่ำกว่า; เกิดเป็นทิศทางขึ้นมาอย่างนี้.

ใครจะเป็นมนุษย์ที่ดี เป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง; รีบ ๆ ศึกษาเรื่องทิศนี้ให้ถูกต้อง, แล้วมีความรู้ไว้ให้เพียงพอสำหรับจะปฏิบัติต่อทิศนั้น ๆ; ดังมีรายละเอียดอยู่ในหนังสือในตำรับตำราทั่วไปแล้ว (องค์บรรยายได้บรรยายเรื่อง**ทิศหก**โดยตรง, เช่นนำมาใส่ไว้เป็นภาคผนวกในหนังสือธรรมโฆษณ์เล่มชื่อว่า**ฆราวาสธรรม**. -ผู้ทำต้นฉบับ.); ในที่นี้จะพูดถึงแต่หัวข้อ, และระบุไปยังมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องต่อทิศทั้งปวง.

นี่รวมความว่า **จะต้องมีความรู้พระพุทธศาสนาสำหรับความเป็นมนุษย์ของตน ๆ ให้ครบถ้วนถูกต้อง,** ทุกเพศ ทุกวัย ทุกสถานะ ทุกลำดับ และทุกทิศทุกทาง, ใช้คำว่า "ทุกทิศทุกทาง"; เป็นความรู้ที่จำเป็นที่จะต้องรู้ สำหรับความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง; ก็เลยเป็นมนุษย์ที่หมดปัญหา เป็นมนุษย์ที่มีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์. นี่มันหมดไปเรื่องหนึ่ง; ถ้าเป็นมนุษย์ได้เต็มถึงที่สุดแห่งความเป็นมนุษย์ ก็เรียกว่าปัญหาทั้งหลายมันหมดไป, ปัญหาที่จำเป็นทั้งหลายมันหมดไป.

การถือศาสนาที่ต่างกัน.

(๑๙) ทีนี้ข้อต่อไป ก็จะพูดถึงเรื่องอันเกี่ยวกับ **การถือศาสนาที่ต่างกัน,** เรียกว่า**มีศาสนาต่างกัน**. เป็นมนุษย์อยู่ในโลกนี้มีนิสัยใจคอแตกต่างกันมาก; แล้วก็มีลัทธิศาสนาที่เกิดขึ้นมากหลายชนิดให้เลือก, มนุษย์ก็เลือกเอาตามที่พอใจ; จึงได้เกิด**การถือลัทธิศาสนาที่แตกต่างกัน**. ทีนี้ปัญหามันจะมีขึ้นมา ก็คือการกระทบกระทั่งกัน การไม่รักใคร่กัน; ***จึงจะต้องรู้ไว้ว่าควรจะทำอย่างไร.*** **ถ้าเราเป็นพุทธบริษัท** คือเป็นผู้รู้ แล้วก็**เป็นผู้มีความรู้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งปวง; เราก็ต้องรู้ว่าแต่ละคน ๆ มีความจำเป็นที่จะต้องมีลัทธิศาสนาต่างกัน ถือลัทธิศาสนาตามความพอใจของตน, ตามภูมิตามชั้นของตน.** นี่มัน

เป็นพื้นฐานเป็นพื้นฐานของจิตใจที่ต่างกัน แล้วมันก็รับถือลัทธิศาสนาที่เป็นที่พอใจแก่ตน; แต่ว่าไม่เป็นไรมันเปลี่ยนได้, ทุกสิ่งมันเป็นอนิจจัง มันเปลี่ยนได้; ดังนั้นเขาเคยถือศาสนาที่ต่ำเขาก็ถือสูงขึ้นไปได้, สูงขึ้นไปได้.

เราไม่ควรจะดูหมิ่น คนที่ยังจำเป็นจะต้องถือศาสนาในระดับต่ำ ๆ; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เช่น***ไสยศาสตร์.*** เขาไม่สามารถที่จะถือให้ดีกว่านั้น เขาก็จะต้องถืออย่างนั้น. แม้เราจะถือพุทธศาสตร์ก็อย่าไปดูถูกดูหมิ่นเขาเลย; เมื่อหวังดีต่อกันและกันแล้ว, **ก็พยายามที่จะทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน** ปรึกษาหารือกัน; **เลือกเอาแต่ส่วนที่มันเข้ากันได้, ส่วนที่มันขัดกันไม่ต้องเอามาพูดถึง.** ในที่สุดไอ้ส่วนนั้นมันก็จะหมดไปเอง หายไปเอง เพราะว่ามันไม่จริง มันทนอยู่ไม่ได้; **มันจะทนอยู่ได้แต่ส่วนที่เป็นจริง.** เมื่อเหลืออยู่แต่ส่วนที่เป็นจริง มันก็ค่อย ๆ เข้ากันได้ กลมกลืนกันไปได้. อย่างปัจจุบันนี้ ก็มีลัทธิหรือศาสนามากมายแหละ. นับศาสนาใหญ่ ๆ ก็ว่า ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาซิก หรือจะมีศาสนาอื่นอีกก็ได้, แล้วแต่จะเรียก; นี่เรียกกันแต่ที่เป็นหลักใหญ่ ๆ ที่เป็นที่รับรองกันแล้ว.

ทุกศาสนาล้วนมุ่งหมายจะให้ดับทุกข์.

ทุกศาสนามุ่งหมายจะสอนความดับทุกข์ แต่โดยเหตุที่ไม่รู้จักเรียก *เรียกความดับทุกข์เพี้ยนไปเสีย เป็นเพียงความดี,* เรียกเป็นเพียงความดีก็มี; เลยมีคำกล่าวที่ได้ยินอยู่แทบจะทุกวัน ทางวิทยุนี่แหละ, ในหนังสือหนังหาก็เหมือนกัน, ที่พูดว่า **ศาสนาทุกศาสนาเหมือนกันตรงที่สอนให้ทำความดี.** นี่เป็นคำกล่าวที่ว่ากล่าวไปอย่างหลับหูหลับตาว่า "ทุกศาสนาสอนเหมือนกันหมดตรงที่ให้ทำความดี"

ถ้าอย่างนี้มันผิด, ผิดต่อพระพุทธศาสนา; **พุทธศาสนาสอนให้อยู่พ้นความดีเหนือความดีขึ้นไปอีก**, พ้นจากความชั่วและความดีโดยประการทั้งปวง. เมื่อพ้นจากความดีแล้ว จะเรียกว่าความดีอยู่ได้อย่างไร. เอ้า, ก็ยอมให้ : เป็นคำใหม่, เป็นชนิดใหม่, ว่า**ดีที่พ้นจากความดี**; ถ้าอย่างนี้ก็ได้. จงรู้ว่า ไอ้เรื่องชั่วเรื่องดีนี้มันเป็นเรื่องสำหรับบุคคลที่ยังมีความรู้สึกเป็นตนเป็นตัว; ถ้าหมดความรู้สึกว่าเป็นตัวเป็นตนเสียแล้ว มันก็ไม่มีความหมายอะไร (ที่) เป็นชั่วเป็นดี, อย่างนี้เรียกว่าขึ้นไปจนเหนือดี เป็นโลกุตตระ.

ดังนั้น การที่จะพูดว่าทุกศาสนาล้วนแต่สอนให้ทำความดี นี้มันเป็นการดู*หมิ่นพุทธศาสนามาก;* เว้นเสียแต่จะพูดว่า **ทุกศาสนามุ่งหมายจะดับทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น**, ทุกศาสนาล้วนแต่มุ่งหมายจะดับทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น. ถ้าอย่างนี้มันก็ไม่ขัดกัน : เขารู้จักความทุกข์เท่าไร อย่างไร, เขาก็สอนให้ดับทุกข์อย่างนั้น เท่านั้น; มันก็ถูก; ดังนั้น พวกเราถ้าจะทำความยินดีปรีดาระหว่างศาสนา กับเพื่อนต่างศาสนาแล้ว ก็จงพูดถ้อยคำที่ว่า **ทุกศาสนาล้วนแต่มุ่งหมายที่จะให้ดับทุกข์ทั้งนั้น; และเราเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้ด้วยกัน, แม้จะถือศาสนาต่างกัน** แม้เราจะถือศาสนาต่างกัน **ก็ถือว่าเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน เพราะมีความทุกข์ และกำลังพยายามจะดับทุกข์อยู่ด้วยกันทั้งนั้น**. อย่างนี้มันไม่ขัดกะอะไรหมด; แล้วมันทำให้กลมกลืนกันไปได้. ถ้ามันมาเผชิญหน้ากันด้วยอะไรบางอย่าง ว่าเขาถืออย่างนั้น เราถืออย่างนี้ ใครจะดีกว่า ? ถ้ามันเกิดบ้าบออะไรขึ้นมา จะมามอง มาเถียงกัน ในแง่ที่ว่าใครดีกว่า; อย่างนี้ก็บอกไม่ต้อง, เราจะถือว่าไอ้ที่มันเหมาะสำหรับเรานั่นแหละมันดี มันดี, ที่ไม่เหมาะสำหรับเรามันจะวิเศษวิโสอย่างไร มันก็ไม่ดี.

คนจะถือศาสนาระดับไหน อยู่ที่มีจิตใจระดับนั้น.

เมื่อจิตใจต่ำ ศาสนาที่เหมาะที่ดีมันก็อยู่ในระดับหนึ่ง; ถ้าจิตใจสูง ก็ต้องมีศาสนาที่ดีที่สูงขึ้นมาทันกัน. หรือว่าจะมองอุปมาว่า จะให้วัวหรือควายมานอนบนฟูก บนเตียง บนตึก นี้มันก็บ้าแล้ว, มันก็ไม่เอาหรอก. ควายมันต้องนอนในหนอง, วัวมันก็จะนอนกลางดิน; เพราะฉะนั้น ในหนองหรือกลางดินนั้นมันดีแล้วตรงแล้ว สำหรับวัวหรือควาย. คนก็นอนบนฟูก บนเตียง บนตึกไปตามเรื่อง; มันมีความเหมาะสมตามธรรมชาติอย่างนั้น; ดังนั้น ไม่ต้องมาเถียงกันว่า **ใครดีกว่าใคร, ของใครดีกว่าของใคร**. มันดีสำหรับคนนั้นก็เพราะมันถูกตรงกับประโยชน์ของคนนั้น. ถ้าให้ควายพูด, มันก็ว่าในหนองโคลนนั้นดีกว่าบนเตียง บนตั่ง บนตึก; ถ้าให้คนพูด, มันก็ว่าบนเตียง บนตั่ง บนตึกดีกว่าในหนองในโคลน.

เพราะฉะนั้น คำว่า **"ดี" มันควรจะอยู่ที่ประโยชน์ที่ได้รับกันอยู่จริง ๆ**. เมื่อคนเขาอยู่ในระดับหนึ่ง, เขาก็เหมาะที่จะถือศาสนาหนึ่ง เขาก็เหมาะสมที่จะถือศาสนาหนึ่ง. ถ้าเขารู้จริงยิ่ง ๆ ขึ้นไป เห็นว่ามันดับทุกข์ไม่ได้, เขาก็เปลี่ยนเอง เขาก็เปลี่ยนเอง. แต่เดี๋ยวนี้โชคดี, โชคดียังมีอยู่ที่ว่า **ทุกศาสนาเขาสอนให้กำจัดความเห็นแก่ตัวด้วยกันทั้งนั้น**. นี่มันไปกันได้ตอนนี้เอง : ทุกศาสนาสอนให้กำจัดความเห็นแก่ตัว. ถ้าว่าสมาชิกของแต่ละศาสนา **ได้เข้าถึงแก่นของศาสนาของตน ๆ**, ไม่ถือเพียงแค่เปลือก แค่กระพี้; **มันจะได้ผลดีร่วมกันกับศาสนาทั้งหลายได้** คือกำจัดความเห็นแก่ตนเสียนั่นเอง คือกำจัดกิเลสนั่นเอง.

ศาสนาที่สูง – ต่ำกว่ากันมากให้ถือข้อศาสนาระดับพื้นฐานมาพูดให้เข้ากัน.

ถ้าอยู่ในระดับที่ต่ำสูงกว่ากันมากนัก ก็พูดยากสักหน่อยที่จะให้กลมกลืน

กันได้; แต่ถึงอย่างนั้น**ก็ลองเอาเรื่องที่มันใช้ได้ด้วยกัน มาเป็นหลักสำหรับการพูดจาเถอะ** มันก็จะพูดกันได้. **ศาสนาทุกศาสนาสอนให้รักผู้อื่น**; อย่างนี้ไม่มีศาสนาไหนที่จะคัดค้านเลย เพราะมันเป็นพื้นฐานที่สุด. แต่ถ้าไปสูง ไปจนถึงว่า **บางศาสนาสอนไม่ให้เห็นแก่ตน ให้ไม่มีตัวตนโดยเด็ดขาด**อย่างนี้; ไอ้คนบางพวก บางระดับมันไม่ต้องการ, มันต้องการจะมีตัวตนสำหรับจะเป็นของตน สำหรับจะเป็นสุขสนุกสนาน มีไว้เป็นของตน. ก็ไม่เป็นไร; ให้มีไปก่อน; ไม่เท่าไรก็จะเบื่อหรือมันก็จะเฉื่อยชินไปเอง; มันก็เปลี่ยนเอง.

ทรงถือหลักระหว่างลัทธิว่า "จะไม่ว่าใครผิด".

นี่อาตมามองเห็นว่า เป็นหลักการ หรือกฎเกณฑ์ที่สำคัญที่จะต้องรู้ไว้สำหรับพุทธบริษัท; รู้ธรรมะไว้สำหรับที่จะไม่กระทบกระทั่ง หรือเป็นปฏิปักษ์อะไรแก่ใคร. ขอกล่าวหลักที่สำคัญที่สุดในเรื่องนี้ว่า **พระพุทธเจ้าท่านถือหลักว่า จะไม่ว่าใครผิด**. เมื่อเขากล่าวออกมาตามความพอใจของเขา; เราเห็นว่าผิด, เราก็อย่าไปบอกว่าผิด, อย่าไปพยายามยืนยันว่ามันผิด, แต่พยายามแสดงว่าของฉันที่พอใจนั้นเป็นอย่างนี้ เป็นอย่างนี้ ๆ; นี่แสดงออกไปให้หมดเถอะ ประเดี๋ยวแหละคนที่ถือผิด ๆ ก็จะ**ค่อย ๆ มองเห็นว่าอย่างนี้ ๆ ถูกกว่า** แล้วมันก็เปลี่ยนของมันเอง, การทะเลาะวิวาทก็ไม่มี.

นี่ปัญหาระหว่างศาสนา; **ถึงแม้ภายในศาสนาเดียวกันก็มีคนหลายชั้นถือธรรมะกันคนละชั้น** จนกระทั่งยึดถือครูบาอาจารย์สำนักนั้นสำนักนี้ แล้วทะเลาะกันอย่างนี้ มันก็ไม่ถูก; มันผิดหมดแหละ. ใครชอบใจอย่างใดก็ว่ามา, ใครชอบใจอย่างไรก็ว่ามา; ของท่านไม่ผิด; แต่ของฉันเป็นอย่างนี้ ของฉันเป็นอย่างนี้, ที่

ฉันพอใจน่ะเป็นอย่างนี้ ๆ. ก็พูดไป ๆ จนเขามองเห็นว่า เออ, มันดีกว่าโว้ย ! เขาก็เปลี่ยนไปเอง; ดังนั้น **การทะเลาะวิวาทเกี่ยวกับเรื่องถือลัทธิศาสนานั้นมันไม่มี**. ถ้ามันมีการทะเลาะวิวาทเพราะศาสนาแล้ว มันเป็นเรื่องบ้า; มันบ้าเกินกว่าจะบ้า; เพราะว่า **ศาสนานั้น มุ่งหมายจะให้รู้ให้เข้าใจให้แจ่มแจ้ง ให้ดับทุกข์**, แล้วมากลายเป็นเครื่องมือสำหรับทะเลาะวิวาทกัน มันก็กลายเป็นเรื่องบ้า.

ไม่ควรทะเลาะกันทั้งในและต่างศาสนาเกี่ยวกับหลักของศาสนา.

เพราะฉะนั้น จงสำรวมระวังให้มาก อย่าได้ต้องทะเลาะวิวาทกัน โกรธเคืองกัน **เพราะมีความเห็นไม่ตรงกันเกี่ยวกับธรรมะ**. นี่มีความรู้ให้เพียงพอสำหรับที่จะไม่ต้องเถียงกัน เพราะเรื่องของธรรมะ. เรามีของเราอย่างไรก็แสดงไปอย่างนั้น, เขามีอย่างไร เขาก็แสดงมาอย่างนั้น; โดยไม่พยายามที่จะพูดตัดสินว่าใครดีกว่า ใครเลวกว่า ใครถูก ใครผิด, อย่างนี้ไม่ต้อง ๆ. พูดกันไปในทางที่ว่า ฉันมีวิธีดับทุกข์ของฉันอย่างนี้ ๆ, ท่านมีวิธีดับทุกข์ของท่านอย่างนั้น ๆ, ไปใคร่ครวญดูเองว่าอย่างไหนมันจะดับทุกข์ได้, ถ้าของเราดับทุกข์ได้อยู่ เป็นที่พอใจก็ถือต่อไป, ถ้าของเราสู้เขาไม่ได้ เขาดับทุกข์ได้มากกว่า, เมื่อลองปฏิบัติดูแล้วมันดับทุกข์ได้จริงกว่า ก็เปลี่ยนได้. มันเป็นธรรมะหมดทุกระดับแหละ : ความรู้ที่ดับทุกข์ได้ไม่ว่าระดับไหน ระดับเล็กต่ำที่สุดมันก็เป็นธรรมะทั้งนั้น. คำว่าธรรมะมันยังมีความหมายกว้าง **หมายถึงทั้งหมดเลย** ทั้งหมดเลย : ถูกก็เป็นธรรมะ, ผิดก็เป็นธรรมะ, ถูกมากถูกน้อยถูกเท่าไรก็เป็นธรรมะ, ผิดมากผิดน้อยเท่าไรก็เป็นธรรมะ, ธรรมะฝ่ายถูกธรรมะฝ่ายผิด, ธรรมะผิดมากธรรมะผิดน้อย. มันเป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นตามความรู้สึกของบุคคลนั้น ๆ; ดังนั้น เราไม่ต้องเสียเวลาทะเลาะกัน; แล้วก็ไม่ต้องเสียเวลาไปใคร่ครวญให้รู้สึกไปในทางที่จะดูหมิ่นผู้อื่น. **ถ้ามันเกิดความ**

รู้สึกดูหมิ่นศาสนาอื่นแล้ว, พึงรู้เถิดว่าผิดแล้ว, ผิดทันที; หยุด, หยุดทันที. ถ้าความรู้สึกมัน**เกิดขึ้นไปในทางที่จะดูถูกดูหมิ่นศาสนาอื่น แล้วรีบหยุดเสียทันที**, มันเป็นความผิดเกิดขึ้นในเราแล้ว ในฝ่ายเราแล้ว; ดังนั้น **จึงดู ๆ กันแต่เพียงว่าดับทุกข์อย่างไร ดับทุกข์อย่างไร ๆ ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. พิสูจน์ด้วยตนเอง ดับทุกข์ได้ด้วยตนเอง พิสูจน์ได้ด้วยตนเอง**; อย่างนี้เรื่อยไป ก็ไม่มีเรื่องร้ายที่จะต้องกระทบกระทั่งกันระหว่างศาสนา.

ควรรู้จัก "อริยวินัย" แม้ที่เกี่ยวกับการบ้านการเมืองเพื่อไม่ทะเลาะกัน.

ถ้าพูดถึงเรื่องทางการเมือง การบ้านการเรือน มันก็จำเป็นที่จะต้องรู้เรื่องนี้; เพราะว่า เดี๋ยวนี้หรือต่อไปคนก็จะต้องมีการเกี่ยวข้องระหว่างศาสนามากขึ้น. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือการสมรสแต่งงานกับคนต่างศาสนา จะมีมากขึ้น : ผัวถือศาสนาหนึ่ง, เมียถือศาสนาหนึ่ง; ถ้าทำความเข้าใจไม่ได้ มันต้องกัดกัน, มันก็เสียหายมาก; เรามีวิถีทางที่จะทำความเข้าใจกันได้อย่างที่กล่าวมาแล้ว. เรียกว่ามันเป็นเรื่องที่ควรจะรู้ทั้งเพื่อประโยชน์แก่ทางโลก และทั้งเพื่อประโยชน์แก่ทางธรรม; พุทธบริษัทควรจะรอบรู้.

สำนวนพระพุทธเจ้าท่านจะมีคำว่า **ในอริยวินัยน่ะเป็นอย่างนี้** ๆ. คือเมื่อท่านจะพูดถึงลัทธิของท่าน ท่านใช้คำที่แปลกคือคำว่า **อริยวินัย** คือในวินัยของพวกอริยะน่ะเป็นอย่างนี้ ๆ, หรือในวินัยของอริยะบัญญัติอย่างนี้ ๆๆ; ท่านก็ไม่ไปแตะต้องคนอื่น, ไม่ไปแตะต้องคนอื่น; นี้พูดกันแต่ในฝ่ายนี้ ฝ่ายอริยวินัยมันมีหลักเกณฑ์อย่างนี้ พูดอย่างนี้ สอนอย่างนี้, ซึ่งถ้าเอามาเปรียบเทียบกับไอ้ชั้นบุถุชนมาก ๆ แล้ว มันต่างกันลิบเลย. อย่างในบาลีแห่งหนึ่งว่า **การร้องเพลง** : การร้องเพลงของคนทั่วไป คือการร้องไห้ในอริยวินัย; ทีนี้ **การหัวเราะ**เป็นเรื่องของ

เด็กนอนเบาะ ไม่ใช่เป็นของดี, ไม่ใช่เป็นของดี เป็นของเด็กนอนเบาะ; **การเต้นรำ**นั่นเป็นอาการของคนบ้า. นี่ไม่ใช่ว่าเขาผิด, ไม่ใช่ว่าเขาผิด; แต่บอกให้รู้ว่าในอริยวินัยนี้มันถืออย่างนี้, ในอริยวินัยนี้ถืออย่างนี้. แต่ไม่ได้พูดว่าไอ้นั้นมันผิด; คนนั้นเขาก็ไม่เชื่อ, เขายังชอบอยู่ เขายังชอบเต้นรำ ยังชอบร้องเพลง ยังชอบหัวเราะอยู่, ก็เอาไปสิ; ดังนั้น เราเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ก็มีหลักเกณฑ์ของพระพุทธเจ้าอย่างที่กล่าวมา.

โลกอื่น – ตายแล้วเกิด – ทำบุญอุทิศผู้ตาย.

(๒๐) เอ้า, ทีนี้ ข้อต่อไป **เกี่ยวกับเรื่องโลกอื่น – โลกอื่น**. คำกล่าวหรือหลักการหลักเกณฑ์ที่ว่า *ตายแล้ว – เกิด ตายแล้ว – เกิด ตายแล้ว – เกิด เวียนว่ายตายเกิด* ออกจากท้องแม่อยู่จนแก่เข้าโลง ตายแล้วไปเกิด; นี่เรียกว่า**การเวียนว่ายตายเกิด**. การเวียนว่ายตายเกิดนี้ มีหลักเกณฑ์อย่างไร ในพุทธศาสนา ? ก็เรียกว่า เรื่องเวียนว่ายตายเกิดในพุทธศาสนาน่ะ มีหลักเกณฑ์ว่าอย่างไร ?

ตาย – เกิด ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย มีสอนก่อนพุทธศาสนาเกิด.

เรื่องเวียนว่ายตายเกิดแบบที่ว่าจากท้องแม่เข้าโลงไปเกิดใหม่ จากท้องแม่เข้าโลงไปเกิดใหม่นั้นน่ะ **เป็นหลักที่เขามีอยู่ก่อนพุทธศาสนา**; เขาเชื่อเขาสอนกันว่า มีวิญญาณชนิดนั้นมาเข้าท้องมารดา อยู่จนแก่ตายไปก็ไปเข้าท้องใหม่ แล้วก็มาอยู่จนแก่แล้วก็ตายไปเข้าท้องใหม่. ถ้าพูดอย่างนี้มันเป็นการพูด**ที่พูดกันอยู่ก่อนพุทธศาสนา** ซึ่งเอาเรื่องทางร่างกาย ทางเนื้อหนังเป็นหลัก

หรือเห็น ๆ อยู่ว่าเด็กคลอดออกมาแล้วอยู่จนตายไป.

ไอ้นี่มืด; เป็นปัญหาไม่รู้ว่าตายแล้วจะไปไหน; ก็เลยบางพวกก็ว่าหายไปเลย, บางพวกก็ว่ากลับมาเกิดอีก. ทีนี้ ข้างพวกที่ว่ากลับมาเกิดอีกนี้มันได้เปรียบมีคนรับถือมาก เชื่อกันมาก **จนเชื่อกันเรียกว่าเป็นหลักทั่วไป**, มันก็มีพูดอยู่แล้ว; มันก็เลย**มีการทำบุญอุทิศให้คนที่ตายไปแล้ว**; ดังนั้น การทำบุญอุทิศให้คนที่ตายไปแล้ว ก็**เป็นของมีอยู่ก่อนพุทธศาสนา**, เป็นความรู้ เป็นความเชื่อ หรือเป็นการปฏิบัติที่มีอยู่แล้วอย่างมั่นคงในหมู่มนุษย์ที่นั่น ยุคก่อนพุทธศาสนา มากระทั่งถึงยุคพุทธศาสนาก็ยังมีอยู่ ถือว่าคนเดียวตายแล้วเกิด, แล้วเราก็ทำบุญอุทิศส่งไปให้คนที่ไปเกิดนั้นได้. ทีนี้ พอพุทธศาสนาเกิดขึ้นในหมู่คนที่เชื่อถืออยู่อย่างนี้ จะทำอย่างไร, จะไปคัดค้านอย่างไร; มันก็มีแต่ว่า**จะต้องทำให้มันเป็นที่ยอมรับได้หรือกลมกลืนกันไป**.

ตาย – เกิดตามหลักพุทธศาสนา เป็นสันทิฏฐิโก.

สำหรับเรื่อง**ตายแล้วเกิด, เกิดเป็นคน ๆ แต่ละคน ๆ นั้น; มันสำคัญอยู่ที่ความคิด ความนึก ความรู้สึก**. แม้จะเกิดมาจากท้องแม่แล้ว แต่ถ้าไม่มีความคิดนึกอยู่ในใจว่ากูเป็นกู, กูเป็นตัวตนแล้วก็, มันก็เหมือนกับว่าไม่ได้เกิดมา; ดังนั้น **เพียงแต่เกิดจากท้องแม่นั้น ยังไม่ชื่อว่าเกิดโดยสมบูรณ์ มันต้องเกิดเป็นความรู้สึกคิดนึกในตัวว่าตัวกู ตัวตนของกูก่อน**. เลยมากำหนดกันที่ความคิดนึกรู้สึกว่าตัวกูนี้ : เดี๋ยวเกิดขึ้นในใจ เดี๋ยวหายไปจากจิตใจ, เดี๋ยวเกิดขึ้นในใจ เดี๋ยวหายไปจากจิตใจ; เป็นอันว่าวันหนึ่ง ๆ เกิดได้หลายชาติ, เกิดได้หลายชาติ. ส่วนอย่างของเก่านั้น เกิดชาติหนึ่งก็กินเวลาตั้งนาน, ตั้งนาน; นี้เพียง

วันเดียว เรียกว่าชาติเดียวภายในวันเดียวก็เกิดได้หลาย ๆ สิบชาติ, หลายร้อยชาติ.

เกิดเป็นความรู้สึกเป็นตัวตน ขึ้นมาครั้งหนึ่ง ๆ, เรียกว่าชาติหนึ่ง ชาติหนึ่ง; แล้วก็มันมีเหตุปัจจัยเนื่องกันให้เกิดความคิดว่าตัวตนในครั้งหลัง ๆ ได้, มันสืบต่อกันโดยเหตุโดยปัจจัยได้อย่างนี้ไม่มากก็น้อย. ความคิดว่าตัวกู – ของกูนี้ มันเกิดมาจากความคิดว่าตัวกู – ของกูที่เกิดก่อนมาเป็นลำดับ; ดังนั้น **เรื่องเวียนว่ายตายเกิดในพุทธศาสนานี้** มันจึงแปลกออกไปด้วยเหตุมีอวิชชา มีตัณหา มีอุปาทานก็เกิดตัวกู, เกิด – ดับ **เกิด – ดับวันหนึ่งได้มากมาย, เป็นการเวียนว่ายตายเกิดอย่างเห็นชัด อย่างไม่ต้องเชื่อผู้อื่น** ไม่ต้องเดา ไม่ต้องคาดคะเน. มันเห็นชัดนี่ มันเห็นชัดทั้งที่มันเกิดขึ้นมา และเห็นชัดทั้งที่มันเป็นปัจจัยแก่กันและกัน : ความคิดว่าตัวตนของครั้งนี้ มันเนื่องไปถึงที่จะเกิดความคิดว่าตัวตนครั้งต่อไป ครั้งต่อไปด้วย.

เรามีความเวียนว่ายตายเกิดชนิดที่เห็นชัด เป็นสันทิฏฐิโก; ส่วนอย่างโน้นมันต้องว่าตามเขาว่า ว่าคนเดียวกันด้วย แล้วคนเดียวไปเกิดด้วย, มันก็กลายเป็นเรื่องมีตัวตน. พวกที่ถืออย่างนั้นก็ต้องเลยไปมีตัวตน ไปมีตัวตนที่หยุดเวียนว่ายตายเกิดแบบหนึ่ง ไปอยู่เป็น ... ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร, ไปอยู่อย่างชนิดที่เป็นบรมสุข. **ส่วนตัวตน เวียนว่ายตายเกิดแห่งตัวตนในพุทธศาสนานี้ มันก็, *ไม่มีตัวตนนี่; "ตัวตน" เป็นเพียงความคิดเขลา ๆ โง่ ๆ ความเข้าใจผิดเกิดเป็นตัวตน, ดังนั้น,* เป็นสิ่งที่ต้องทำลายเสีย;** จิตไม่มีความรู้สึกว่าตัวตน จิตไม่มีความทุกข์เลยก็พอแล้ว ก็เหลืออยู่แต่จิตที่ไม่มีความทุกข์เลย จนกว่ามันจะหมดเหตุหมดปัจจัยดับไป. เช่นร่างกายดับไป จิตก็ตั้งอยู่ไม่ได้ มันก็พลอยสลายไป; แล้วก็ไม่ต้องพูดว่าไปไหน เหมือนกับตะเกียงดับนี้ไม่มีใครบอกได้ว่าไฟของตะเกียงนั้นไปไหน. จิตที่หมดเหตุหมด

ปัจจัยไม่มีที่ตั้งที่อาศัยแล้วมันก็ดับ เหมือนตะเกียงที่ดับ ที่ไม่มีใครบอกได้ว่ามันไปไหน. **นี่ความหลุดพ้นสูงสุดของเรา มันจึงอยู่ที่ความดับสนิทไม่มีอะไรเหลือ;** ส่วนของพวกที่เชื่อว่าเวียนว่ายตายเกิดแบบมีตัวตน มันก็ต้องไปมีตัวตนเป็นโลกเป็นอะไรไปตามเรื่อง, **ซึ่งไปดูไม่ได้, ก็ได้แต่บอก ๆ ๆ กันมาอย่างนั้นเอง.**

นี่พุทธบริษัท มีความรู้เรื่องเวียนว่ายตายเกิดให้ดี ๆ ให้เป็นแบบของพุทธบริษัท. ทีนี้ แบบที่ถือกันอยู่อย่างนั้นมันก็มี ๆๆ เข้ามา เป็นวัฒนธรรมจากประเทศอินเดียเข้ามาในเมืองไทย; ในเมืองไทยก็มี*เวียนว่ายตายเกิดแบบนั้น* มีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้คนที่ตายไปแล้ว หรือให้ตัวเองที่จะตายต่อไป; มันก็ต้องปรับความเข้าใจกันให้ดี ๆ ว่า มันพูดกันคนละที คนละชั้น. **ความรู้ของพุทธศาสนาต้องการจะให้หมดตัวตน;** ความรู้ของพวกหนึ่งต้องการความรู้ที่จะทำให้มีตัวตนอันถาวร ตัวตนอันถาวร ซึ่งเขาเรียกว่า**ปรมาตมัน**หรือเรียกอะไรกันแปลก ๆ ชื่อแปลก ๆ, แต่หมายความว่า**มีตัวตนอันถาวร**. ก็เป็นที่พอใจสิ มันพูดไปในลักษณะบวก, มันได้นี่; คนก็พอใจกันเป็นส่วนมาก. ถ้าพูดในลักษณะที่ว่า***ไม่บวก ไม่ลบ ไม่บวก*** แล้วแต่**อิทัปปัจจยตา**อย่างนี้; **คนฉลาดเท่านั้นที่จะพอใจได้,** คนไม่ฉลาดไม่อาจจะพอใจความรู้หรือคำสอนเรื่องอิทัปปัจจยตา. **แต่พุทธบริษัทมีหลักเป็นเรื่องอิทัปปัจจยตา;** ขอให้กำหนดไว้ให้ดี ๆ.

ไม่มีตัวตน – ของตน ก็พ้นอำนาจเกิดแก่เจ็บตาย.

ขอให้กำหนดไว้ให้ดี ๆ : ในการเป็นไปตามกระแสแห่งอิทัปปัจจยตานั่นบางทีมันโงขึ้นมาหลงยึดถือบางสิ่งบางอย่างว่าตัวตนเป็นอย่างนั้น; ***มันก็เลยมีตัวตน*** แล้วก็เป็นความทุกข์. **ก็เลยสังเกตเห็น, ก็อยากจะหยุดเสีย อยากจะเลิก**

เสีย; จึงศึกษาและปฏิบัติเพื่อดับความคิดผิด ๆ นี้เสีย, ไม่ให้เกิดความคิดเป็นตัวตน; ไม่ต้องมีปัญหาเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เพราะว่า มันไม่มีตัวตน. เกิด แก่ เจ็บ ตายเป็นของร่างกายล้วน ๆ, ไม่ใช่ของตัวตน ไม่ใช่ของตัวกู; **ให้เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นของร่างกายล้วน ๆ ตามธรรมชาติ** เหมือนกับต้นไม้ต้นไร่นี้มันก็เกิด แก่ เจ็บ ตาย; **อย่างนี้มันก็ไม่ต้องมีความทุกข์เพราะเกิด แก่ เจ็บ ตาย.** เพราะมีความรู้เรื่องนี้ จึงพ้นจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย; **ได้แก่ความรู้เรื่องไม่มีตัวตน ไม่มีของตนนั่นแหละ จึงได้พ้นจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย.** หมายความว่า ความเกิด แก่ เจ็บ ตายไม่ทำให้เป็นทุกข์ได้, ไม่มาทำให้เป็นทุกข์ได้; เรียกว่า **พ้นอำนาจของความเกิด แก่ เจ็บ ตาย.**

พ้นเกิด แก่ เจ็บ ตายได้ ด้วยมีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร.

ที่จะไม่ให้ร่างกายแก่ เจ็บ ตายนั้นมันเป็นไปไม่ได้, มันเป็นธรรมชาติ มันเป็นส่วนของร่างกายซึ่งมิใช่ตัวกู; ส่วน "ตัวกู" นั้น เป็นความคิดโง่เขลาที่ทำให้เกิดขึ้นมาเป็นตัวกู, แล้วไปยึดเอาไอ้เกิด แก่ เจ็บ ตายมาเป็นของกู, มันก็ได้มีความทุกข์สมน้ำหน้ามัน เพราะมันโง่ถึงขนาดนั้น. **ถ้ามองเห็นเรื่องไม่มีตัวกู ไม่มีตัวตน, มันก็ไม่ต้องเอาเกิด แก่ เจ็บ ตายมาเป็นของตน**; นี่แหละพระพุทธเจ้าท่านจึงได้ตรัสว่า *ถ้าได้อาศัยเราเป็นกัลยาณมิตรแล้ว สัตว์ทั้งหลายจะพ้นจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย;* ซึ่งขอร้องให้ช่วยกันนึกคิดศึกษาหรือสวดมนต์ภาวนาไว้ด้วยว่า **พ้นได้จากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เพราะมีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร เป็นผู้สอนให้รู้ว่าไม่มีตัวตน ไม่มีตัวตน; จิตที่ไม่มีตัวตนก็พ้นจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย.**

ทำบุญอุทิศผู้ตาย ที่ให้มีความหมายตามแบบพุทธศาสนา.

[: บำเพ็ญสิ่งเป็นประโยชน์แก่โลกนี้ แล้วอุทิศผู้ตาย.]

ทีนี้ **เกี่ยวกับการทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย** มีอยู่ก่อนพุทธศาสนา. มันมีอยู่ก่อนพุทธศาสนา; พุทธศาสนาเกิดขึ้นในหมู่คนที่เขาเชื่อถือกันอยู่อย่างนี้ พระพุทธเจ้าท่านไม่ไปเสียเวลาทะเลาะกับคนพวกนี้, **มีแต่สอนว่า การทำบุญอุทิศให้ผู้ตายนั้นน่ะทำไปในลักษณะที่เป็นประโยชน์แก่มนุษย์ในโลกดีกว่า**; จะเอาไปเผาไฟ จะเอาไปฆ่าบูชายัญ จะเอาไปทำอะไรอย่างนั้นมันไม่มีประโยชน์; ให้มาทำชนิดที่เป็นประโยชน์แก่คนในโลก แล้วอุทิศส่วนกุศลนั้นให้แก่บุคคลที่ล่วงลับไปแล้ว, ทั้งที่มันไม่มีจริง; แต่บุคคลนั้นมันคิดว่ามี, มันรัก มันอดรักพ่อแม่ที่ตายไปแล้วไม่ได้ มานั่งร้องไห้อยู่. ถ้าจะทำให้สมหวัง คือว่าอุทิศส่งไปให้ก็ทำสิ; แต่อย่าทำอย่างที่เคย ๆ ทำกันมา โดยไม่ได้รับประโยชน์อะไร, เช่นบูชายัญเผาไฟไปหมด อย่างนี้เป็นต้น; **ก็ทำชนิดที่เป็นประโยชน์แก่สังคมที่มีประโยชน์ในโลก** คือคณะสงฆ์เพิ่มกำลังให้แก่พระภิกษุสงฆ์ ผู้จะสืบธรรมะไว้ในโลก เป็นประโยชน์แก่โลกสืบต่อไป; ทำแล้วอุทิศส่วนกุศลนั้นแก่บุคคลที่ตายไปแล้ว, แม้จะลม ๆ แล้ง ๆ เพราะแกไม่รู้ก็ตามใจ; ก็ยังดีกว่า ถูกกว่า มีประโยชน์กว่า **มันมีประโยชน์ในโลกนี้กว่า**.

ข้อนี้**ไม่ได้สอนให้ยืนยันว่า** มันไม่มีสัตว์ชนิดนั้น หรือมันมีสัตว์ชนิดนั้น; **บอกให้แต่เพียง**ว่า ถ้าไอ้ความรักมันกลัดกลุ้มผูกพันในบุคคลที่ตายไปแล้ว ทำอย่างนั้นแหละทำอย่างนั้นแหละ มันบรรเทาไอ้ความรัก ความทุกข์ที่เกิดมาจากคนที่ตายไปแล้วได้, เป็นวิธีที่จะขจัดความโศกเศร้าเสียเท่านั้นเอง. มันไม่เกี่ยวกับความจริงก็ได้; แต่**เกี่ยวกับความจริงตรงที่ว่า** พอได้ทำแล้วมันหายโศก, มันหายโศกเศร้า ด้วยความยึดถือว่ามันได้ทำแล้ว มันได้ถึงแล้ว; อย่างนี้เป็นความจริง. แต่ฟังดูแล้วคล้ายกับคัดค้านที่เขากระทำกันอยู่หรือทารุณโหดร้ายต่อลัทธิ

ที่เขากระทำกันอยู่; ไม่ต้องคิดอย่างนั้น; ไม่ได้คัดค้านไม่ได้กระทบกระทั่งทะเลาะวิวาทอะไร. **ถ้ายังจะต้องทำก็ทำได้ ในลักษณะที่มันเป็นประโยชน์แก่สังคม**. เหมือนกับ**การทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ตามหลักของพวกพุทธบริษัทนี้ ให้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สังคม แล้วอุทิศส่วนกุศลให้**. ข้อความอย่างนี้มีอยู่บ้างในพระคัมภีร์ แต่ก็ไม่มากมายอะไร; จะถือว่าเป็นพระพุทธภาษิตก็ได้ ไม่มีอะไรที่จะมาพิสูจน์. พิสูจน์แต่เพียงว่า ถ้าทำแล้วสบายใจหายความทุกข์ได้ ก็ถือว่าเป็นเรื่องดับทุกข์, **สงเคราะห์ลงในพุทธศาสนา**. แต่ถ้าถือว่าไม่มีตัวตน ไม่ต้องทำ, มันก็ได้สำหรับผู้ที่มีความรู้ถึงขนาด. ส่วนผู้ที่มีความรู้ไม่ถึงขนาด มันยังรักคนที่ตายไปนั่งร้องไห้อยู่จะทำอย่างไร มันอยากจะตายตามไปด้วย; เพราะฉะนั้น ก็ต้องมีวิธีผ่อนผันบรรเทาให้ว่า ไม่ต้องมีความทุกข์ร้อนอย่างนั้น คือให้ทำตามระเบียบประเพณีที่ทำกันมา ดังนั้น มันจึง**ทำกันเข้ามาในวงของพุทธบริษัท ผู้ถือลัทธิว่าไม่มีตัวตน**.

นี่สำหรับลูกเด็ก ๆ หรือ**สำหรับคนที่มันยังเชื่อว่ามีตัวตน** มันร้องไห้อยู่มันเป็นทุกข์อยู่ ก็ทำบุญอุทิศให้แก่คนที่ตายไปแล้ว. ถ้ายังถอนเรื่องตัวตนไม่ได้ ก็ต้องทำไปก่อนเป็นธรรมดาแหละ; คือยังเป็นบุถุชนอยู่ก็ต้องทำไปตามแบบของบุถุชน. ถ้าเป็นพระอริยเจ้าแล้ว มันก็ไม่รู้จะทำทำไม. ถ้าจะพูดก็กลายเป็นเรื่องโอหัง; คือจะพูดว่าพระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ทำบุญอุทิศคนที่ตายไปแล้ว, พระอรหันต์ทั้งหลายก็ไม่ได้ทำบุญอุทิศคนที่ตายไปแล้ว; เพราะท่านเป็นพวกที่หมดตัวตน. เพราะฉะนั้น **จะทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ที่ตายไปแล้ว ก็แต่เฉพาะบุคคลที่ยังมีตัวตน** ยึดถือว่าตัวตนเท่านั้น; นี้เราเดี๋ยวนี้จะเอากันอย่างไรก็ตัดสินเอาเอง เลือกเอาเอง.

ทำบุญอุทิศผู้ตายด้วยการทำประโยชน์สังคม ยังมีประโยชน์.

ถ้ามองประโยชน์ในแง่ของสังคม ในแง่ของการเมือง การบ้าน, **การทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายโดยการทำประโยชน์สังคมนั้น ยังมีประโยชน์อยู่, มีประโยชน์ทางโลกอยู่;** เพราะว่า เงินหรือของนั้นก็เอาไปช่วยคนยากจน เอาไปช่วยคนมีความทุกข์, หรือเอาไปบำรุงพระศาสนา เพื่อตั้งอยู่สำหรับเผยแผ่พระศาสนาต่อไป. มันยังมีประโยชน์ส่วนนี้ แล้วมันก็ระงับความทุกข์โศกของคนที่รักคนที่ตายแล้วเสียได้ด้วย. สรุปแล้วมันก็เป็นสิ่งที่มีเหตุผลในส่วนที่ว่าควรกระทำ เพื่อตัดปัญหาเรื่องความทุกข์โศก; แต่อย่าไปทำอย่างโง่เขลาชนิดที่ไม่มีประโยชน์อะไรเลย. แม้ว่าคนอื่นพวกอื่นบางพวกเขาจะกระทำกันอยู่ เราอย่าไปออกชื่อเขาเลย. มันจะกลายเป็นดูถูกเหยียดหยามพวกอื่นไปเสียอีก เพราะพูดมาหยก ๆ นี้ว่า จะไม่ดูถูกเหยียดหยามพวกไหนพวกใด.

ความเชื่อตามแบบพุทธบริษัท.

[: สัทธามาหลังปัญญา, สัทธาสมบูรณ์เมื่อเป็นพระอรหันต์.]

(๒๑) ทีนี้ ก็มาถึง **เรื่องของความเชื่อ**, ความเชื่อ. **พุทธบริษัทมีความเชื่อตามแบบของพุทธบริษัท;** พวกอื่นก็มีความเชื่อตามแบบของตนตามลัทธิของตน; แล้วมันยังมีแตกต่างกันตรงที่ว่า **ในพุทธศาสนานี้ไม่บังคับให้เชื่อ**, ในบางศาสนาบางลัทธินั้นบังคับให้เชื่อ ไม่เชื่อไม่ได้ ไม่เชื่อแล้วเอาตายเลย, พระเจ้าเอาตายเลย. คำว่า "ความเชื่อ ๆ" ในพุทธศาสนานี้ มีโดยไม่ต้องบังคับ; นี้ก็เป็นข้อแตกต่างอย่างหนึ่งแล้วว่า มีโดยไม่ต้องบังคับ; ถ้าบังคับไม่ใช่ความเชื่อในพุทธศาสนา. ทีนี้ ถ้าว่าวินิจฉัยว่าจะถูกต้องไหม ? ความเชื่อนั้นจะถูกต้องหรือไม่ ? ควรเชื่อหรือไม่ ? ในหลักของพุทธศาสนามันก็มีว่า **ต้องเป็นความเชื่อที่ตาม**

หลังปัญญามา คือความเชื่อที่มีมาภายหลังปัญญา; ปัญญามันรอบรู้ มันจึงบอกให้เชื่อ, มันก็กลายเป็นความเชื่อทีหลังปัญญา. ทีนี้ พวกอื่นลัทธิอื่นเขาก็มีความเชื่อ, เชื่อเท่านั้นไม่ต้องเกี่ยวกับปัญญา; ให้เชื่ออย่างเดียว เป็นเพียงการเชื่อก่อนที่จะมีปัญญา. แล้วบางทีก็จะพูดเสียว่า ความเชื่อนั่นแหละคือปัญญา การที่ได้เชื่ออย่างนั้นแหละคือฉลาดที่สุดแล้ว. แต่นี่มันเข้ากับพุทธศาสนาไม่ได้ที่ว่า ปัญญานั้นมันเป็นความรู้อย่างถูกต้อง แล้วรู้อย่างไรแล้วมันจึงเชื่ออย่างนั้น แล้วมันมีสิ่งที่ให้มองเห็นได้ด้วยตนเองว่ามันจะเป็นอย่างนั้น. นี่เป็นอันว่า **ความเชื่อของพุทธบริษัทเรานี้ จะมาทีหลังปัญญา**; แล้วจะเป็นอย่างนั้นเรื่อยไป จนความเชื่ออันสุดท้ายนั้น **จะเป็นความเชื่อสมบูรณ์ เมื่อบรรลุธรรมะสูงสุด**.

ศรัทธามีมาตามอำนาจของปัญญา มากขึ้นตามอำนาจของปัญญา, **พอปัญญาทำหน้าที่สุดท้าย คือทำให้บรรลุพระอรหันต์อย่างนี้ ความเชื่อครั้งสุดท้ายก็เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์** : เชื่อด้วยตนเอง ประจักษ์โดยตนเอง, เป็นสันทิฏฐิโกของตนเอง แล้วก็เชื่อโดยสมบูรณ์สูงสุด; ไม่มีความเชื่อไหนจะสมบูรณ์มากเท่ากับความเชื่อที่เกิดขึ้นเมื่อได้มีการตรัสรู้แล้ว เป็นพระอรหันต์แล้ว มีความเชื่อสูงสุด. นี่ดูสิ; ดู ๆ ไปตามลำดับว่า ความเชื่อของพุทธศาสนา ในหมู่พุทธบริษัทนี้เป็นอย่างไร. รวมความว่า **ต้องมาหลังปัญญา แล้วก็ตามหลังปัญญาเรื่อยไป** ตามหลังปัญญาเรื่อยไป; พอปัญญาทำหน้าที่ครั้งสุดท้าย คือทำความหมดกิเลสให้แก่บุคคลนั้น เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว, ไอ้ความเชื่อนั้นจะสูงสุด ไม่มีความเชื่ออะไรจะสูงสุดไปกว่านั้นอีก และเป็นความพอใจสูงสุดด้วย.

สัทธาที่ตามหลังปัญญา ทำให้ไม่กลัวอะไร ให้ทำแต่สิ่งถูก.

เราอยู่ด้วยความเชื่อ; ถ้าไม่มีความเชื่ออะไรที่เป็นที่พอใจมันก็กลัว มันก็

เป็นทุกข์ มันก็ทรมานใจ. นี้เราก็มีความเชื่อชนิดที่เกิดจากปัญญา ก็เห็นชัดอยู่ว่ามันเป็นอย่างนั้น, แล้วก็ไม่ต้องกลัว ไม่ต้องกลัว. อย่างจะ**เชื่อกรรม**อย่างนี้ ก็ไม่ต้องแล้ว; ปากบอกว่าเชื่อกรรม แต่ยังมาขอพรอยู่; คนเชื่อกรรมน่ะยังมาขอพรอยู่อย่างน่ารำคาญที่สุดแหละ. บางทีขอพรว่า เดินทางไปนี้อย่าให้ประสบอันตรายใด ๆ. เขาขอพรว่าเดินทางไปด้วยรถยนต์นี้ อย่าให้ประสบอันตรายใด ๆ. นี่มันเชื่อกรรม, มันว่าเชื่อกรรม; แล้วนี่คุณยึดถืออะไรเป็นหลัก ? ไปยึดถือคำพูดของคนที่ให้พรเป็นหลักอย่างนั้นหรือ ? เลยบอกว่า มันไม่ไหวหรอก; ไอ้ความเชื่อชนิดที่ไม่มีรากฐานอย่างนี้มันไม่ไหว. ถ้าเชื่อกรรมก็มองเห็นอยู่ว่า**มันดี, มันดี** ก็พอแล้ว. ถ้าตายก็ตายดี, จะเอายังไงล่ะ ? ถ้าอยู่มันก็อยู่ดี, ถ้าตายมันก็ตายดี จะเอาอย่างไรล่ะ ? มันก็ควรจะพอใจแล้ว มันก็ควรจะเชื่อกรรมได้. **ทำแต่ดี ทำแต่ดี ทำแต่ดี**; แม้ว่ามันจะไปรถคว่ำตาย มันก็ตายดี : ถ้าคนทำกรรมดี ทุกคนที่ทำกรรมดี; มันไม่มีตายโหงหรอก. ถ้าคนที่ไม่ทำกรรมดี มันก็อยู่ด้วยความกลัว ก็ตายด้วยความกลัว; อะไร ๆ มันก็เป็นเรื่องของความทุกข์ไปหมด. ดังนั้น เรามีความเชื่อที่มีรากฐานอยู่บนปัญญา -ความรู้แจ้งตามที่เป็นจริง; เช่นว่าเมื่อทำอย่างนี้ลงไปความทุกข์มันเกิดขึ้นนี่; ฉะนั้น จึง**มีความเชื่อในการที่จะไม่ทำอย่างนี้**. หรือว่าจะอาศัยอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ; เอาแต่ละองค์ ๆ **มาพิจารณาดู**ทีละองค์ ๆๆ, ก็พบว่า อ้าว, มันอย่างนี้นี่ มันป้องกันได้อย่างนี้นี่ มันทำให้เกิดผลดีอย่างนี้นี่ แล้วทำไมจะต้องลังเลล่ะ; มันก็เชื่อได้ตามอำนาจของปัญญา หรือสัมมาทิฏฐิที่มาแรกก่อนเขาหมด, พุทธบริษัทจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ตื่น ผู้รู้ ผู้เบิกบาน; เพราะมีปัญญานำหน้าเสมอไปจึงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. **ขอให้ทุกคนรักษาสถานการณ์นี้ไว้ให้ได้ สำหรับความเป็นพุทธบริษัทของตน ๆ.**

มติตามหลักพุทธศาสนาไม่เหมือนใคร.

(๒๒) ทีนี้ อีกข้อหนึ่ง ข้อต่อไป **มติคือความรู้ที่เป็นหลักพุทธศาสนานั้นน่ะไม่เหมือนใคร, ไม่เหมือนใครโดยเหตุโดยผล โดยอะไรทุกอย่าง**; แต่มันก็ถูกเอาไปทำให้ปะปนกัน. เช่นเรื่อง**ไม่มีตัวตน** นี่เอาไปทำให้ปะปนกับรื่อง*มีตัวตน,* เรื่อง**นิพพาน**ที่เป็นความดับแห่งตัวตน ก็เอาไปเป็นเรื่อง *เป็นบ้าน เป็นเมือง เป็นโลก เป็นสถานที่ เป็นอะไร;* เพราะว่า มันใช้คำร่วมกันมา มันช่วยไม่ได้ มันป้องกันไม่ได้. คำว่า**ตัวตน**หรือ**มิใช่ตน**นี้ มันเป็นคำพูดที่ก้องไปหมดในแผ่นดินนั้น ในอินเดียในสมัยนั้น; ตลอดถึงคำว่า**นิพพาน ๆ**, มีนิพพานตามแบบพวกนั้น ๆ เป็นพวก ๆ ไป : กามารมณ์เป็นนิพพานก็มี, พวกรูปฌานเป็นนิพพานก็มี, อรูปฌานเป็นนิพพานก็มี, แล้ว**พระพุทธเจ้าก็มีความดับกิเลสทั้งหลายเป็นนิพพาน**; อย่างนี้มันเรียกนิพพาน ๆ, จนต้องพูดว่านิพพานของลัทธิไหน นิพพานของใคร. ทีนี้ มันก็ปะปนกัน แล้วมันก็ปะปนกันมาจนถึงบัดนี้แหละ. อย่างในเมืองไทยเรานี้ พูดถึงนิพพานแล้วก็เป็นบ้าน เป็นเมือง เป็นมหานคร ที่ตายแล้วไปเกิดที่นั่น, แล้วอยู่กันเป็นนิรันดร; อย่างนี้เสียมากกว่าที่จะพูดว่า**นิพพานคือความดับสิ้นไปแห่งกิเลสที่นี่และเดี๋ยวนี้** เป็นนิพพานที่นี่และเดี๋ยวนี้. นี่ความปะปนกันยุ่งไปหมด เพราะว่า คำพูดมันใช้คำร่วมกัน, แล้วใจความของคำพูดมันก็เปิดโอกาสให้เกี่ยวโยงกัน ให้สัมพันธ์กัน; ขอให้เข้าใจไว้ด้วย. **อะไร ๆ ก็อย่าเพิ่งตะครุบเอาเร็วนัก; ขอให้มีการพิจารณาให้เห็นชัด ว่ามันถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของพุทธศาสนาหรือไม่.**

ถ้ามันเป็นไปเพื่อความมีอยู่แห่งตัวตน มันไม่ดับกิเลส, แล้วมันก็ไม่ใช่พุทธศาสนา. รู้ได้ง่าย ๆ เห็นได้ง่าย ๆ ที่มันปนกันน่ะ; เช่นคำว่า

ความสุข, คำว่าความสุขเรียกว่าความสุขเหมือนกัน, แต่ต่างกันลิบ ต่างกันลิบ, เรียกว่าความสุขเหมือนกัน คำพูดคำเดียวกัน. ความสุขอย่างหนึ่ง คือ**เป็นสุขเพราะกิเลสได้เหยื่อ** กิเลสได้เหยื่อได้ของอร่อย ได้ของโปรดปรารน เป็นสุขเอร็ดอร่อยทางเนื้อ ทางหนัง ทางกามารมณ์ เป็นต้น เพราะกิเลสได้เหยื่อ แล้วเรียกว่าความสุข ใคร ๆ ก็เรียกว่าความสุข; นี้อย่างหนึ่ง. ทีนี้อีกอย่างหนึ่ง เมื่อกิเลสไม่ได้เหยื่อเลย คือกิเลสถูกทำลายไปเลย; นี้ก็เรียกว่าความสุข : ความสุขคือนิพพานน่ะ. เลยได้คำพูดว่า **สุขเพราะได้กินเหยื่อ** กับ**สุขเพราะไม่ต้องกินเหยื่อ** เพราะไม่มีการกินเหยื่อ. สุขอย่างแรก มีเพราะมีการกินเหยื่อ; สุขอย่างที่สอง มีเพราะไม่มีการกินเหยื่อ ไม่มีกิเลสสำหรับจะกินเหยื่อ, ในจิตใจว่างจากกิเลส. ไอ้ความที่จิตใจว่างจากกิเลสนั้น เป็นความสุขขึ้นมา; นี่สุขนี้ไม่เกี่ยวกับกิเลส ไม่มีกิเลสที่กินเหยื่อ, แล้วก็ควรจะเรียกว่าเป็นสุขที่แท้จริง. ส่วนความสุขที่ชาวบ้านเรียก ๆ กัน เพราะกิเลสได้เหยื่อตามที่มันต้องการ เอร็ดอร่อยสุดเหวี่ยงทางเนื้อทางหนังนั้นน่ะเขาก็เรียกกันว่าความสุข. ถ้าเราเป็นพุทธบริษัทเราควรจะเรียกเสียให้ถูกต้องว่า มันเป็นเพียงความเพลิดเพลินที่หลอกลวง; อย่าไปเรียกสิ่งชนิดนั้นว่าความสุขเลย, **มันเป็นเพียงความเพลิดเพลินที่หลอกลวง**. ทุกคนจมอยู่ในความเพลิดเพลินที่หลอกลวง ทั้งโลกก็ว่าได้ จมอยู่ในความเพลิดเพลินที่หลอกลวงแล้วก็เรียกมันว่าความสุข; มันตู่คำพูดโดยไม่รู้สึกตัว; ดังนั้น ขอให้รู้สึกตัวไว้ให้ทันท่วงทีเสมอว่า **ความสุขชนิดหลอกลวงนั้นน่ะไม่ใช่ความสุข,** มันเป็นความเพลิดเพลิน; คือความเพลิดเพลินที่หลอกลวง เพราะกิเลสได้กินเหยื่อมันเรียกว่าความสุข.

เพราะฉะนั้น คนที่ลุ่มหลงในเรื่องกามารมณ์เรื่องเพศเรื่องอะไรนี้ มีความสุขชนิดสุดเหวี่ยงด้วยกิเลสได้เหยื่อ โดยเฉพาะทางกามารมณ์ว่าเป็นสุขที่สุด; นี้ก็พวกหนึ่ง. ทีนี้ พวกที่มันรู้จักกิเลส รู้จักความทุกข์ดี ไม่ทำให้กิเลสเกิดขึ้น มีจิต

ปราศจากกิเลส; แล้วก็อันนั้นแหละเป็นความสุขเป็นความเย็น ไม่ร้อนเพราะกิเลส แล้วก็ที่นี่ รู้สึกได้ที่นี่ รู้สึกได้เมื่อไม่มีกิเลสนั่นแหละ. เมื่อใดไม่มีกิเลสก็รู้สึกว่ามันเย็น ๆๆ ได้ที่นั่น; นี้ก็เป็นความสุขชนิดหนึ่ง.

นี้คือความปนกันยุ่งไปหมด ระหว่างคำพูดที่เรียกว่าความสุข ๆ : **ความสุขชนิดหนึ่งไม่ใช่ความสุข** เป็นความบ้าชนิดหนึ่งก็เรียกว่าความสุข; ส่วน**ความสุขที่แท้จริง**นั้น ไม่ค่อยรู้จัก แล้วก็ไม่ต้องการเสียด้วย เพราะไม่ได้เหยื่อ เพราะกิเลสไม่ได้เหยื่อ. เดี๋ยวนี้ มันอยู่ใต้อำนาจของกิเลส มันก็**ต้องการความสุขชนิดที่กิเลสต้องการ**; นี่เรียกว่าอยู่ในโลกคืออย่างนี้ จมอยู่ในโลกคืออย่างนี้. ถ้าหลุดออกมาเสียได้ จากความโง่เขลาอย่างนี้, ก็เรียกว่า**พ้นโลก** โลกุตตระ. จึงจะเรียกกันอย่างที่เขาเรียกกันก็ได้ว่า**โลกียสุข**กับ**โลกุตตรสุข**. **โลกียสุข**นั้นไม่ใช่ความสุข เป็นความเพลิดเพลินที่หลอกลวง; ไอ้โลกียสุขนั้นเป็นความเพลิดเพลินที่หลอกลวง; **โลกุตตรสุข**จึงจะเป็นความสุขที่แท้จริง.

ดังนั้น เรามามองเห็น **ความแตกต่างความหมายที่ใช้คำพูดคำเดียวกัน** นับตั้งแต่คำว่า**นิพพาน**ลงมา เรียกนิพพานเหมือนกันแต่ต่างกัน : พวกที่เอากามารมณ์เป็นนิพพาน มันก็เป็นกามารมณ์ไป; พวกที่เอาความหมดกิเลสเป็นนิพพาน ก็เป็นความหมดกิเลสไป. มาเดี๋ยวนี้คนในปัจจุบันเรียกว่า**ความสุข ๆ** เอาไอ้ความหลอกลวงนั้นมาเป็นความสุข มันก็ได้เป็นอยู่อย่างนั้น มันหิวกระหายอยู่เรื่อย เงินไม่พอใช้อยู่เรื่อย เพราะต้องไปซื้อความเพลิดเพลินที่หลอกลวง มันแพงมาก, แม้จะได้เงินเดือนมากเท่าไรมันก็ไม่พออยู่นั่นเอง; ก็เลยเกิดปัญหายุ่งยากตามมาอีกหลายอย่าง **เพราะไปหลงในความเพลิดเพลินที่หลอกลวง**. แต่ถ้าว่าพอใจในความสุขที่แท้จริง เมื่อได้ปฏิบัติธรรมะแล้วพอใจ; ปฏิบัติธรรมะแล้วเป็นสุขอย่างนี้

แล้ว ไม่ต้องใช้เงินสักสตางค์หนึ่ง แล้วก็ได้ความสุขที่แท้จริง; มันต่างกันอย่างนี้. ขอให้รู้จักตั้งข้อสังเกตอย่างนี้แล้วก็จะปลอดภัย.

เป็นอันว่าเราได้**พูดกันมาในเรื่องของหลักเกณฑ์ต่าง ๆ** ที่จะใช้เป็นคู่มือในการศึกษาหรือแสวงหาความรู้ของพุทธบริษัทนี่ มาตามลำดับ พอสมควรแล้ว.

ทีนี้ ต่อไปนี้ก็จะได้ **พูดถึงเรื่องหลักใหญ่ ๆ ของตัวพระพุทธศาสนา** ที่เรียกว่าปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ในโอกาสต่อไป.

การบรรยายในวันนี้มันสมควรแก่เวลาแล้ว จะต้องขอยุติการบรรยาย เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าสวดบทพระธรรมคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจ ในการปฏิบัติธรรมะให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ในบัดนี้.

หินโค้ง ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘

คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา

[: **คู่มือศึกษาในส่วนการศึกษาพุทธศาสนา ตอนด้านนอกหรือปริทรรศน์ของปริยัติ.**]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่ง*ภาคมาฆบูชา*เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงบรรยายเรื่อง***คู่มือพุทธศาสนา*** (หรือคู่มือศึกษาพุทธศาสนา) ต่อไปตามเดิม; จะมีการบรรยายเฉพาะวันนี้โดยหัวข้อว่า **คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา,** (หรือคู่มือศึกษาการศึกษาในพุทธศาสนา หรือคู่มือศึกษาการศึกษาพุทธศาสนาโดยปริยัติ เฉพาะในเรื่องรวบยอดหรือด้านนอกทั่ว ๆ ไปของปริยัติ; ซึ่งเรื่องด้านนอกของปริยัติจะบรรยายในครั้งต่อไปอีก ๑ ครั้ง แล้วก็จะบรรยายการศึกษาพุทธศาสนาโดยปริยัติหรือในแง่ปริยัติ โดยตรงคือที่เป็นตัวเรื่องตัวหลักปริยัติ). หมายความว่า เรื่องที่เกี่ยวกับพุทธศาสนานั้น มันก็มีอยู่ ๓ เรื่อง; คือ**การศึกษา** (ปริยัติ) เรื่องหนึ่ง, **การปฏิบัติ** (ปฏิบัติ) เรื่องหนึ่ง, แล้วก็**การได้รับผลของการปฏิบัติ** (ปฏิเวธ) อีกเรื่องหนึ่ง; รวมเป็น ๓ เรื่อง. การบรรยายครั้งที่ ๕ นี้จะพูดถึง**การศึกษา** (รวมไปถึงการบรรยายครั้งที่ ๖ - ๗ - ๘ - ๙ - ๑๐ ด้วย ก็พูดถึงเรื่องการศึกษา), และกล่าวแต่หัวข้อในลักษณะเป็น**คู่มือ**; จึงเรียกว่า **คู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนา**.

การบรรยาย ๔ ครั้งที่แล้วมา เป็นการกล่าว ***ข้อความเบื้องต้นทั่ว ๆ ไป เกี่ยวกับมนุษย์กับศาสนา;*** *ส่วนการบรรยายครั้งนี้* และ*ครั้งต่อไป* (คือตั้งแต่ครั้งที่ ๕ นี้ไปจนถึงครั้งที่ ๑๓ ซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายของการบรรยาย) จะพูดถึง***หลักโดยเฉพาะ*** คือพูดเป็นเรื่อง **การศึกษา** (ปริยัติ), **การปฏิบัติ** (ปฏิบัติ), และ**การได้รับผลของการปฏิบัติ** (ปฏิเวธ).

ใจความสำคัญของคำว่า "ศึกษา".

เมื่อพูดถึง**การศึกษา** มันก็ควรจะรู้ถึง**การศึกษาเพื่อปฏิบัติ, การปฏิบัติก็เพื่อรับผลของการปฏิบัติ** จึงเป็นสิ่งที่เนื่องกัน; หรือว่ามันไม่อาจจะมีได้ โดยลำพังอย่างเดียว. นักศึกษาจะได้ชื่อว่านักศึกษา ก็เพราะว่า**มีการศึกษาครบถ้วนในเรื่องทั้ง ๓**. แม้เรื่องโลก ๆ เรื่องทำมาหากิน เรื่องวิชาทางโลกทั่วไป มันก็ยัง**มีการศึกษา**, แล้ว**มีการไปประพฤติปฏิบัติกระทำ**ตามการเล่าเรียนมา, แล้วก็**ได้รับผลจากการงานนั้น** ๆ; นี้มันเป็นหลักธรรมดาสามัญที่สุด. **ชีวิตนักศึกษา** ก็หมายถึง**มีการศึกษาตลอดเวลา** : แม้ว่ากำลังปฏิบัติอยู่ **ก็มีการศึกษา**, แม้ว่าได้รับผลของการปฏิบัติแล้ว **ก็ยังมีการศึกษา**; เพราะว่า การศึกษามันมีได้ทุกขั้นตอนอย่างนี้.

นี้คำว่า "**ศึกษา ๆ**" นี้ก็**มีความสำคัญ**อยู่บ้างเหมือนกัน **ที่จะต้องเข้าใจให้ถูกต้อง**. เคยกล่าวมาหลายครั้งหลายหนแล้ว โดยสังเกตเอาจากคำพูดคำนี้ตามหลักของภาษาบาลี; ซึ่งโดยเขาจะทำหรือไม่ทำ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย นั้นไม่รู้ ไม่รับรู้; จะเอาแต่ตามความคิดเห็นของตนว่า คำว่า**ศึกษานั้น คือทำอย่างไร** : แยกคำ ๆ นี้ออกเป็น ๒ ส่วน; คือคำว่า สะ ส่วนหนึ่ง, และคำว่า

อิกขะ อีกส่วนหนึ่ง; **สะ** กับ **อิกขะ** มารวมกัน ก็เป็น**ศึกษาเป็นสิกขา**. สำหรับคำว่า**สะ** ๆ นั้น แปลว่า**เอง** ๆ ทั้งนั้น, ส่วนคำว่า**อิกขะ** ๆ นั้นแปลว่า **เห็น**, ดู-เห็น ดูแล้วเห็น; ดังนั้น **การศึกษา** ก็คือ**การดูแล้วเห็นซึ่งตัวเอง** : เองน่ะคือ**ซึ่งตัวเอง**, เองน่ะ-**ในตัวเอง**, ทีนี้เองนั่น-**โดยตัวเอง**, เองน่ะ-**เพื่อประโยชน์แก่ตัวเอง**. เท่านี้ก็ดูจะพอแล้ว ว่า**เป็นสิ่งที่ต้องกระทำเอง ด้วยการดูและเห็น**; เห็นซึ่งตัวเอง แล้วต้องเห็นที่ตัวเอง. จะไปดูตัวเองที่อื่นน่ะมันไม่ได้; ต้องดูที่**ตัวเอง** หรือดู**ในตัวเอง**; แล้วมันก็ต้องดู**โดยตนเอง**, คนอื่นมาดูแทนไม่ได้; แล้วประโยชน์นั้น มัน**ได้แก่ตัวเอง**, มันก็ต้องว่า**เพื่อตัวเอง**. รวมความเข้าด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้นก็ว่า **การดูหรือเห็นซึ่งตัวเอง ในตัวเอง โดยตัวเอง เพื่อประโยชน์แก่ตัวเอง**; นี่เรามีคำนิยามอย่างนี้.

บัณฑิตนักปราชญ์ ศาสดาจารย์ในโลก เขาจะบัญญัติคำว่า "ศึกษา" นี้เป็นอย่างอื่นก็สุดแท้; มันแล้วแต่หลักการวิธีการที่เขาจะบัญญัติ. ส่วนเราพุทธบริษัทถือเอาหลักพระพุทธศาสนามาเป็นแนว ก็ได้ความอย่างนี้ : ได้ความออกมาว่า **ศึกษา ๆ นี้ เป็นการทำแก่ตนเอง โดยตนเอง เพื่อตนเอง ด้วยการดูและเห็น**.

การดูนั้นเป็นขั้นตอนหนึ่งต่างหาก ต้องกระทำก่อน, แล้วจึงมี**การเห็น**; การเห็นนั้นก็ทำให้มี**การรู้**; เมื่อมีการรู้แล้วก็จะต้อง **รู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์**; ดังนั้น จะโมเมเอาก็ได้ว่า ไอ้เรื่องที่ทำเพื่อรู้จักตัวเอง แล้วบังคับตัวเองให้ทำ แล้วมีความเชื่อตัวเองในการกระทำ แล้วก็มีการเคารพตัวเองอยู่เสมอ ได้สำเร็จผลแก่ตัวเอง; เห็นได้ว่า อะไร ๆ ก็ต้องเกี่ยวกับ "เอง ๆ"; นี่เป็นหลักของพุทธศาสนาที่ว่า***จะต้องรู้เองเห็นเองปฏิบัติเอง***.

เรามักจะลืมข้อนี้; เป็นพุทธบริษัทไปหวังพึ่งเหตุปัจจัยภายนอก เช่นผีสาง

เทวดาเป็นต้น **ซึ่งไม่ใช่ตัวเอง** มันก็ผิดหลักไป จนไม่เป็นพุทธศาสนา. **ถ้าไม่ยึดถือหลักการพึ่งตัวเองแล้ว มันก็ไม่เป็นพุทธศาสนา.**

นี่ใจความสำคัญของคำว่าศึกษา ๆ : ทำด้วยตนเองทุกอย่าง แต่ต้นจนปลาย จนได้รับประโยชน์อย่างยิ่งสูงสุดที่มนุษย์จะพึงได้รับ. **ขอให้ยึดถือไว้เป็นหลักตลอดไป**ในทุกกรณี ที่เกี่ยวกับคำว่าศึกษา ๆ : **เห็นซึ่งตัวเอง ในตัวเอง รู้จักตัวเอง ปฏิบัติโดยตนเอง ควบคุมตนเอง ปกครองตนเอง โดยตนเอง เพื่อผลแก่ตนเอง**; จะได้สักกี่เองท่านทั้งหลายก็คงจะไปคิดนึกเอาได้. อย่างน้อยมันก็มีอยู่อย่างนี้; ดังนั้น อย่าทำเล่นกับคำว่าศึกษา. ไม่ใช่ว่า เรียน ๆ ท่อง ๆ จำได้แล้วก็สำเร็จการศึกษา; **มันต้องกระทำไปจนกระทั่งว่า มีผลอันสูงสุดเกิดขึ้นแก่ตนเองเป็นส่วนสุดท้าย, นั่นแหละจึงจะสมบูรณ์** เรียกว่าการศึกษาที่สมบูรณ์.

ชีวิตทุกชีวิตเป็นการศึกษาอยู่ในตัวชีวิต.

ทีนี้ เราจะ**พิจารณากันถึงการศึกษาพุทธศาสนา**; คือจะพูดถึงเรื่อง**การศึกษา**โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก่อน. ส่วนการปฏิบัติ และการได้รับผลของการปฏิบัตินั่น เอาไว้พูดกันทีหลัง คนละเรื่อง เป็นตอน ๆ ไป; ในตอนแรกนี้จะพูดถึง**การศึกษา**เพียงอย่างเดียว.

ข้อแรกที่อยากจะให้ทราบก็คือว่า **ชีวิตนี้มันเป็นการศึกษาอยู่ในตัวมันเอง**; เช่นเดียวกับว่าการปฏิบัติ ก็ต้องปฏิบัติเองในตัวเอง, รับผลของการปฏิบัติ ก็รับผลด้วยตัวเองในตัวเอง. แต่เมื่อกล่าวถึงการศึกษาเป็นเรื่องแรกแล้ว, ก็พูดถึงเรื่องการศึกษาเป็นเรื่องแรก ว่า**มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ, มันเป็นไป**

ตามธรรมชาติ. ชีวิตนี้เกิดมาแล้ว คลอดจากท้องแม่แล้ว ที่จะไม่ให้เป็นการศึกษานั้นน่ะไม่ได้ มันเป็นไปไม่ได้; เพราะคนเกิดมาแล้วมันก็ต้องมีตา หู จมูก ลิ้น กายใจ, แล้วมันก็รู้เรื่องทาง ตา หู จมูก ลิ้น กายใจเรื่อยไป, มันก็รู้เรื่องเหล่านี้มากขึ้น ๆ; อย่างนี้เรียกว่า**ไอ้ชีวิตนี้มันเป็นการศึกษาอยู่ในตัวมันเอง**, ถ้าไม่อย่างนั้นมันตาย. มันจะค่อย ๆ รู้เพิ่มขึ้น ๆ ในการที่จะกระทำให้ถูกต้องต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่เข้ามาเกี่ยวข้อง; เช่น**เด็กทารก** มันก็รู้จักว่าอะไรเป็นอะไรเพิ่มขึ้น ๆๆ, จนนับไม่ไหวเหมือนกันแหละ. ในบรรดา**สิ่งที่ต้องรู้เพื่อชีวิต**รอดมันก็รู้, แล้ว**ธรรมชาติมันก็สอน**เป็นส่วนใหญ่; **พ่อแม่ก็สอน, ใคร ๆ ก็สอน, มีตัวอย่างให้ดู**อยู่มากมาย; ไอ้ชีวิตของเด็กทารกมันก็เป็นการศึกษาเรื่อย ๆ มา. นี้เป็นสิ่งที่ไม่ควรจะมองข้าม; **มีการศึกษาโดยอัตโนมัติ โดยไม่ได้เจตนา**. ก็ลองคิดดูถึงตัวเราเองก็แล้วกัน ว่าอะไรบ้างที่มันเป็นมาอย่างนี้ เป็นมาตั้งแต่เกิด เป็นมาจนกระทั่งบัดนี้ **ในสิ่งที่ไม่ได้มีใครมาสอนโดยตรง**; มันก็รู้อะไรได้มากมายอย่างนี้.

ปริยัติ-ปฏิบัติ-ปฏิเวธเป็นกฎธรรมชาติสำคัญของสิ่งมีชีวิต.

เพราะมันเป็นความจำเป็นที่สุด ที่จะต้องเป็นอย่างนี้; มิฉะนั้น มันก็ล้มละลาย. ขอยืนยันลงไปว่า **เรื่องการรู้ และการปฏิบัติ และได้รับผลของการปฏิบัตินี้ มันเป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ**, มันเป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่มันจะต้องเป็นไปอย่างนั้น : มัน**ต้องรู้อะไรมากขึ้น** สำหรับกระทำถูกต้องต่อสิ่งทั้งปวงที่เข้ามาแวดล้อม; ครั้นแล้วมันก็**ต้องปฏิบัติถูกต้อง**ต่อสิ่งเหล่านั้น; แล้วมันก็**จะได้รับผลอันถูกต้องจากการปฏิบัติ**สิ่งเหล่านั้น; แล้วชีวิตจึงรอด. ถ้าไม่อย่างนั้นมันต้องตาย : ถ้ามันไม่รู้อะไรเสียเลย มันก็ทำผิดหมด, แล้วปฏิบัติแล้วไม่ได้รับผลอะไรเลย มันก็ตายเท่านั้นแหละ; ดังนั้น จึงมีส่วนที่สัมพันธ์กันว่า จะต้องรู้

สำหรับปฏิบัติให้ถูกต้อง, ปฏิบัติให้ถูกต้องแล้ว ก็ได้รับผลเป็นการเกื้อกูลแก่ชีวิตหรือความเป็นอยู่. นี่เป็น***กฎของธรรมชาติ*** ซึ่งไม่ค่อยจะมองกัน จึงไม่ค่อยจะรู้เรื่องนี้ เพราะว่าไม่ค่อยจะมองกัน. แม้แต่สัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย ก็ต้อง**มีการเรียนรู้ มีการปฏิบัติ** และ**มีการรับผลของการปฏิบัติ**; ถ้าจะเรียกด้วยคำสูง ๆ ว่า **มีปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ**, สัตว์เดรัจฉานก็ต้องมีทั้ง ๓ นี้; แล้วก็จะกลายเป็นน่าหัวเราะ ว่าสัตว์เดรัจฉานก็ต้องมีปริยัติ มีปฏิบัติ มีปฏิเวธ.

ตัวอย่างง่าย ๆ เช่นลูกไก่นี้, เกิดมานี้ก็ได้รับคำสั่งสอน คือทำตัวอย่างให้ดูจากแม่; แม่เขาเขี่ยให้ดู หรือทำอะไรให้ดู จิกให้ดู; มันก็ค่อย ๆ ทำเป็น. บางอย่างไม่ได้สอนก็ทำเป็น. เอามารวมกันทั้ง ๒ อย่าง; คือที่แม่สอนหรือทำให้ดู กับที่แม่ไม่ได้ทำให้ดู; รวมกันแล้วมันก็ทำเป็นขึ้นหลายอย่าง. แล้วมันก็ทำ; ทีแรกแม่เขี่ยให้ดู ทีหลังแม่ไม่ต้องเขี่ยให้ดู มันก็เขี่ยเป็น มันก็ได้รับผลของการกระทำคือว่าเขี่ยแล้วก็ได้กินอะไรได้กินอะไร. การที่ได้กินอะไรได้กินอะไรนี่ มันช่วยให้ทำต่อไป หรือมันช่วยให้สนใจทำ มันก็มีการปฏิบัติถึงที่สุด. นี่เรียกว่า**ตามกฎของธรรมชาติ**; แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน มันก็มีปริยัติ มีปฏิบัติ มีปฏิเวธ, **อย่างที่ผู้ปฏิบัติธรรมะจะต้องมี**.

จะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมะชั้นไหนก็ตาม จะต้องมีเรื่อง**ปริยัติ**คือเล่าเรียน มี**ปฏิบัติ**คือการกระทำ มี**ปฏิเวธ**คือการได้รับผลของการกระทำโดยประจักษ์แก่ตนเอง. จงมองให้เห็นว่า ทั้ง ๓ นี้มัน**เป็นสิ่งที่จำเป็นของสิ่งที่มีชีวิต** นับตั้งแต่คนลงไปถึงสัตว์เดรัจฉาน. ถ้ามองให้ไกลให้ลึกต่อไปอีก ถึงต้นไม้ต้นไร่ ถึงพฤกษาชาติทั้งหลาย, ต้นไม้ ต้นไร่นี้ มันก็**มีการเรียน** แล้วมันก็**มีการปฏิบัติ** แล้วก็**มีการได้รับผล**ของการปฏิบัติ ด้วยเหมือนกัน; มิฉะนั้นมันตาย.

การกระทบกันเข้ากับสิ่งใด ก็เป็นการศึกษาสิ่งนั้นในทันที. ต้นไม้นี้มันกระทบกับทุกสิ่งทั้งข้างบน ทั้งข้างล่าง ทั้งด้านข้าง; มันค่อย**รู้สึก**ต่อสิ่งเหล่านี้อย่างถูกต้องเพิ่มขึ้น; แล้วก็**ปฏิบัติ**ต่อสิ่งเหล่านี้อย่างถูกต้องสำหรับจะได้มีชีวิตอยู่ : มันต้องหาน้ำกิน, ต้องหาแร่ธาตุกิน, ต้องหาแสงแดดสำหรับทำงานย่อยอาหาร, อย่างนี้เป็นต้น; แล้วในที่สุดต้นไม้นี้ก็**รอดอยู่ได้**จากการกระทำเช่นนั้น. นี่ผู้ที่เขายึดถือถ้อยคำ หรือสงวนถ้อยคำมากเกินไปเขาก็ว่าบ้าแล้ว; อาตมาก็เคยได้รับการถูกกล่าวหาว่าบ้าแล้ว ๆ นี่มาหลายเรื่องหลายราว. แม้กระทั่งเรื่องนี้ก็ยืนยันได้ว่า ถ้าไปเข้าหูพวกนักที่เคร่งครัดในทางเรื่องขลัง เรื่องศักดิ์สิทธิ์ของศาสนา, เขาก็จะพูดว่าท่านพุทธทาสบ้าแล้ว ที่พูดว่าต้นไม้ก็มีปริยัติ มีปฏิบัติ และมีปฏิเวธ. แต่อาตมาขอยืนยันว่าเป็นอย่างนั้น; ยังเป็นอย่างนั้น มันเป็นอย่างนั้นจริง : ในบรรดาสิ่งที่มีชีวิต มันต้อง**มีความรู้**ในเรื่องหรือสิ่งที่ควรรู้, แล้วมันก็**ต้องปฏิบัติ**ให้ถูกต้องตามความรู้, แล้วมันก็**ได้รับผล**ของการปฏิบัติตามสมควรแก่การปฏิบัติ, แล้วมันจึงรอด. นี่การ**ช่วยตัวเอง**มันมีถึงอย่างนี้ : มันต้องมีการเรียนรู้ มีการปฏิบัติ และได้รับผลของการปฏิบัติ; **ตนเองจึงจะเป็นที่พึ่งแก่ตนเองได้**.

เมื่อทำอย่างนี้อยู่ด้วยตนเอง ก็เรียกว่าเป็น**ลัทธิที่พึ่งตนเอง**; ไม่พึ่งสิ่งภายนอก ผีสาง เทวดา พระเจ้า พระเป็นเจ้าอะไรก็ตาม ไม่รู้ไม่ชี้ทั้งนั้น; เว้นไว้แต่จะใช้คำพูดชนิดที่อุปมาให้พลิกแพลง ก็จะพอพูดได้เหมือนกัน, เช่นว่าพระเจ้านี่มันก็คือกฎของความจริงของธรรมชาติ ชนิดที่รู้แล้วปฏิบัติตามแล้ว ก็ให้เกิดความรอดได้. เมื่อเราไม่ต้องการจะเถียงกัน เราก็ประนีประนอมกันได้ด้วยคำพูดอย่างนี้.

เอาละ, เป็นอันว่า แม้แต่สัตว์ แม้แต่ต้นไม้ ก็ยังต้องมีหลักการในชีวิตว่ามีการเรียนรู้ มีการปฏิบัติ แล้วมีการรับผลของการปฏิบัติ แล้วก็มีความรอด;

จึงกลายเป็นกฎตายตัวทั่วไปสำหรับสิ่งที่มีชีวิต นับตั้งแต่เกิดขึ้นมาในโลก สัมผัสโลกด้วยอายตนะเครื่องสัมผัสโลก แล้วมันก็ดำเนินการเรียนรู้ แล้วปฏิบัติ และได้รับผลของการปฏิบัติมาตั้งแต่ต้นนั้นทีเดียว. เพราะฉะนั้น จึงถือว่า **หลักใหญ่ ๆ ๓ ประการ คือปริยัติ** – การเรียนรู้, **ปฏิบัติ** - การกระทำตามที่รู้, **ปฏิเวธ** - การได้รับผล; **นี้เป็นหลักทั่วไป** อย่างที่เรียกว่า มันครอบจักรวาล. บรรดาสิ่งที่มีชีวิตที่อยู่ในจักรวาลนี้ จะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์อันนี้.

ทีนี้ เราได้เป็น ๓ หัวข้อแล้วโดยทั่วไปว่า **ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ**; เรามีวิธีการศึกษาทั้ง ๓ เรื่องนี้ให้ถูกต้องที่สุดเท่าที่จะทำได้ จึงจะได้รับผลที่สุดที่ควรจะได้รับ. ในวันนี้ก็จะพูดถึง**เรื่องที่เกี่ยวกับปริยัติก่อน**, เรื่องปฏิบัติ เรื่องปฏิเวธ ไว้พูดกันคราวหลัง ๆ, (ได้พูดเรื่องปฏิบัติ เมื่อบรรยายครั้งที่ ๑๑ กับ ๑๒; พูดเรื่องปฏิเวธ ครั้งที่ ๑๓) วันนี้พูดเรื่องปริยัติ.

การศึกษาเรื่องด้านนอกของปริยัติ.

[: มองดูด้านนอกของปริยัติ.]

ก. ปริยัติเป็นรากแก้วของพระศาสนา.

ปริยัติคืออะไร? ตอบว่า **ปริยัติคือรากแก้วของพระศาสนา**. *รากฐานของปริยัติคืออะไร?* **รากฐานของปริยัติคือความจริงของธรรมชาติ**. ปริยัติคือความเรียนรู้; *รู้เรื่องอะไร?* **รู้เรื่องความจริงของธรรมชาติ**. ตัวปริยัติ ที่ถึงขนาดที่เรียกว่า**พระปริยัตินี้** จัดได้ว่า**เป็นรากแก้วของพระศาสนา**; มีคนมองผิด เข้าใจผิด ดูหมิ่นปริยัติว่าเป็นเรื่องเพ้อเจ้อ, แล้วก็ยกย่องสรรเสริญปฏิบัติ, ตัวเองปฏิบัติอะไรได้

เคร่งครัดสักนิดหนึ่ง ก็ยกย่องขึ้นทับถมนักศึกษาปริยัติที่เรียนอย่างมากมาย. ข้อนี้ขอให้แบ่งกันโดยเด็ดขาดเถิดว่า ถ้าเป็นนักปริยัติ มีหน้าที่อย่างปริยัติ มีหน้าที่เป็นนักปริยัติ; ก็ต้องเรียนให้หมด **ให้เป็นที่พึ่งที่ปรึกษาแก่นักปฏิบัติให้จนได้**, ให้ครบถ้วน ให้เพียงพอ.

"พระป่า พวกพระป่า", ใช้คำอย่างนี้แหละ, **ชอบดูถูก "พระเมือง" ว่ามีแต่ปริยัติ ไม่มีปฏิบัติ, ถึงกับว่าไม่มีประโยชน์อะไร**. นั้นหารู้ไม่ว่า ปริยัตินั้นคือรากแก้วของพระพุทธศาสนา; ถ้าไม่มีปริยัติแล้วมันจะปฏิบัติได้อย่างไร. เพราะฉะนั้นจึงต้องมีปริยัติ อย่างน้อยตามสมควรแก่การปฏิบัติเท่าที่จะปฏิบัติเท่าไร มันต้องมีความรู้สำหรับจะปฏิบัติเท่านั้น. ส่วนข้อที่บางคนเรียนแต่ปริยัติมากเกินไป ไม่มีการปฏิบัตินั้น มันก็เป็นเรื่องของเขาที่ว่าเขาจะทำหน้าที่เฉพาะส่วนนั้น จะค้นคว้าศึกษารวบรวมมาไว้ให้พร้อมเพรียงพรักพร้อม ในส่วนที่เป็นปริยัติ; นักปฏิบัติจะมาขออะไรเมื่อไรก็ได้ เท่าไรก็ได้ อย่างไรก็ได้ ตรงไหนก็ได้. นี่เรื่องปริยัติ ไม่ควรจะดูถูกว่าเป็นเรื่องเฟ้อ หรือเป็นเรื่องเหลือเฟือ หรือเป็นเรื่องไม่มีประโยชน์; **แต่มันเป็นรากแก้วของพระศาสนา**.

เมื่อการปฏิบัติสูญหายไป เพราะมันเป็นสิ่งที่รักษาไว้ยาก; เรื่องปริยัติมันก็ยังอยู่ เพราะรักษาไว้ง่าย มันขีดเขียนจารึกจดจำอะไร ๆ ไว้ได้ มันก็ยังอยู่. เมื่อหลักปริยัติยังอยู่, ก็ปฏิบัติกันใหม่ การปฏิบัติมันก็กลับมา. ถ้าไม่มีปริยัติอยู่เป็นหลักฐานเป็นพื้นฐาน เป็นรากฐาน, การปฏิบัตินั่นแหละมันจะเขวไป เขวไปจนออกนอกลู่นอกทาง. หรือว่าถ้าเผอิญ มันสิ้นสุดลงไปมันก็เป็นการสูญหมดกลับมาไม่ได้ เพราะไม่มีหลักปริยัติยืนอยู่ สำหรับเป็นหลักเกณฑ์. ส่วนผลของการปฏิบัติก็ไม่ต้องพูดถึง. ผลของการปฏิบัติมันขึ้นอยู่กับการปฏิบัติ, การปฏิบัติมันขึ้นอยู่กับปริยัติ;

ดังนั้น **จงให้เกียรติหรือให้คุณค่า หรือให้การเคารพนับถือต่อสิ่งที่เรียกว่าปริยัตินั้นให้ตรงตามความเป็นจริง**, อย่าให้เกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นมา มันจะทำลายหมด มันจะทำลายหมด.

นี่โชคดี **พระพุทธศาสนามีหลักปริยัติอย่างแน่นแฟ้นมั่นคง** หมดไม่ได้; โดยเฉพาะเดี๋ยวนี้แล้วมันก็หมดไม่ได้ เพราะมีการจารึกเป็นตัวอักษรหลายชาติหลายภาษา, พิมพ์ไว้มากมายหลายพันหลายหมื่นฉบับ. แม้ว่าระเบิดปรมาณูจะลงมาทำลายเสียเป็นส่วนมาก ยังเหลืออยู่สักฉบับเดียวเท่านั้นแหละ มันก็จะเอามาเป็นคู่มือสำหรับศึกษา และปฏิบัติสืบต่อกันไปได้; ขอแต่ให้คัมภีร์ปริยัติยังเหลืออยู่ก็แล้วกัน. ทีนี้ มันก็เป็นปัญหาบ้างเหมือนกัน คือว่าบันทึกทางปริยัตินี้มันเปลี่ยนแปลงได้โดยบุคคล; เมื่ออยู่ในมือของบุคคลที่เขาสามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม, มันก็มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมได้; ดังนั้น มันมีแต่จะมากออกไป ไม่มีทางที่จะหดสั้นหรือน้อยลง, มีแต่จะมากออกไป มากออกไป. ข้อนี้ไม่เป็นไร มันจะมีการทดสอบอยู่ในตัวพระปริยัตินั่นเอง ว่าปฏิบัติอย่างไร ดับทุกข์ได้; เมื่อสงสัยก็ลองดู ลองปฏิบัติดู, เมื่อดับทุกข์ได้ก็นับว่าถูกต้องแหละ.

พระพุทธเจ้าท่านก็มองเห็นประโยชน์อันนี้ ท่านจึงกล่าวข้อความว่า ไม่ต้องเชื่อโดยอ้างว่ามีอยู่ในปิฎก หรือในพระไตรปิฎก; แต่ให้ยึดถือเป็นหลักที่ว่า **เอามาพิจารณาดูแล้วดับทุกข์ได้ แล้วมันก็ใช้ได้**. คือลองปฏิบัติดู : ถ้าเห็นว่ามีเค้าเงื่อนที่จะดับทุกข์ได้ ก็ลองปฏิบัติดู; ครั้นปฏิบัติดูแล้วมันดับทุกข์ได้, ก็ยึดเอาเป็นหลัก แล้วก็ปฏิบัติกันให้จริงจัง. สิ่งที่เรียกว่าปฏิบัติก็ยังคงมีอยู่อย่างถูกต้อง สำหรับจะดับทุกข์ได้อยู่นั่นเอง. ทีนี้ปริยัติที่เฟ้อที่เหลือเฟือออกไปก็ช่างมันเถอะ; มันช่วยไม่ได้ ป้องกันไม่ได้ที่จะไม่ให้มีอะไรเพิ่มเติมลงไป โดยน้ำมือของบุคคลที่เป็นคนธรรมดาสามัญ

หรืออยากจะแสดงฝีไม้ลายมืออะไรให้มากไปกว่าเดิม แก้ไขเพิ่มเติมคัมภีร์ปริยัติ. นี้มันเป็นสิ่งที่มีได้; แต่ก็ไม่เป็นไร มันมีเครื่องกรอง มีเครื่องคัดเลือก ตามหลักที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ให้ ที่เรียกกันทั่ว ๆ ไปว่า ***หลักกาลามสูตร,*** เป็นหลักที่ทุกคนควรจะสนใจอย่างยิ่ง เป็นเครื่องกรองสิ่งที่ไม่ใช่หรือไม่ถูกต้องนั้นออกไปเสียให้หมด. หลักกาลามสูตรนี่ เป็นหลักสำหรับอาศัยทดสอบหาความจริง หาความเชื่อที่ถูกต้อง หาการปฏิบัติที่ถูกต้องได้.

นี่เรียกว่า เรื่องปริยัตินี้มันต้องทำอย่างนี้ ต้องเป็นอย่างนี้; คือมันมีแต่จะมากออก ๆ ตามเหตุการณ์ที่เป็นมาแล้วแต่หนหลัง. ครั้งแรกมันก็ไม่มากมายอะไรเท่าที่ทำสังคายนา; ต่อมามันแตกพวกแตกหมู่ออกเป็นนิกาย ๆๆ ต่าง ๆ, ก็เพิ่มเติมกันตามที่เห็นควรของนิกายนั้น; พอมารวมกันเข้ามันก็มากมายเหลือเกิน. แต่ว่ามันจะมีใจความที่ถูกต้องอยู่ส่วนหนึ่งเสมอไปแหละ; เช่นเดี๋ยวนี้แม้จะมีหลายนิกาย แต่ไอ้**หลักเกณฑ์เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่นในขันธ์ ๕ นั้น มีอยู่เป็นหัวใจของทุก ๆ นิกาย** ทุก ๆ นิกาย. ส่วนเรื่องอื่นจะเพิ่มเติมเข้ามามากมายเท่าไรก็ตามใจสิ, ก็ตามใจ มันไม่ทำอะไรได้; แต่หลักเกณฑ์ที่เป็นหัวใจ คือ**ไม่ยึดมั่นถือมั่นเบญจขันธ์ว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของตน** นี้จะมีอยู่เป็นหัวใจของพระคัมภีร์ของทุก ๆ นิกาย, นี่มันเป็นความปลอดภัยอย่างนี้.

ทีนี้ การศึกษาโดยปริยัตินี้ มันก็มักจะเล็งถึงกันแต่การเรียนจากหนังสือ. ที่จริง**มันยังมีปริยัติชนิดที่มิใช่การเรียนหนังสือ** ที่สอนโดยบุคคล; แต่**เป็นการเรียนที่สอนโดยธรรมชาติ,** ธรรมชาติมันสอนให้ ก็รู้เพิ่มขึ้น ๆ ก็เรียกว่าเป็นปริยัติได้เหมือนกัน เพราะสอนให้ได้ความรู้สำหรับจะปฏิบัติต่อไปให้ถูกต้อง.

ข. เรียนอะไรให้สมบูรณ์ ต้องเรียนครบธรรมลักษณะ ๘ ประการ.

เอ้า, ทีนี้จะ**พูดถึงการเรียน หรือวิธีการที่จะเรียน**. เราจะเรียนเรื่องอะไรให้สมบูรณ์ที่สุดก็จะต้องเรียนโดย**ธรรมลักษณะ**, ธรรมลักษณะ **๘ ประการ**. คงจะแปลกสำหรับบางคนว่า ธรรมลักษณะ ๘ ประการ; แต่บางคนก็เคยได้ยินได้ฟังมาแล้ว. ที่ว่า ๘ ประการนี้ก็ไม่แน่เสมอไป อาจจะย่นย่อให้เหลือเพียง ๕ เพียง ๔ เพียงอะไรก็ได้; แต่ถ้าจะกระจายให้ละเอียดกันจริง ๆ แล้ว, อาตมาคิดว่า ๘ ประการนี้เหมาะสมที่สุด. เมื่อจะเรียนรู้เรื่องอะไร ขอให้เรียนรู้โดยธรรมลักษณะ ๘ ประการของเรื่องนั้น ๆ.

ธรรมลักษณะ คือ**ลักษณะธรรมดา ลักษณะที่เป็นไปตามกฎธรรมดา**, หรือกฎธรรมดาของเรื่องนั้น เขาเรียกว่า**ธรรมลักษณะของเรื่องนั้น**. นี่ผู้ที่จะศึกษากันให้จริง ๆ ก็ควรจะทราบไว้ และถือเป็นหลักเลยก็ได้. ที่ว่า ๘ ประการ ๆ นั่น : - ๑. **รู้จักลักษณะ**ของมัน, ๒. **รู้จักประเภท**หรือชนิดของมัน, ๓. **รู้จักอุปมา**ที่อาจจะใช้กับมัน, แล้ว ๔. ก็**รู้จักสมุทัย** -การเกิดขึ้นของมัน, แล้ว ๕. **รู้จักอัฏฐังคมะ** คือการตั้งอยู่ไม่ได้ชั่วขณะ หรือดับไปชั่วขณะ เรียกว่าอัสดง ๆ *อัฏฐังคมะ*ของมัน, แล้วก็ ๖. **รู้อัสสาทะ** คือความน่ารักน่าหลงใหล น่ายินดีของมัน, แล้วก็ ๗. **รู้อาทีนวะ** -ความเลวร้ายเลวทรามของมัน, อันสุดท้าย ๘. **รู้นิสสรณะ -อุบายเป็นเครื่องออกจากอำนาจของมัน คือชนะมันได้หรือดับเสียได้**.

ทบทวนสำหรับผู้ที่จะตั้งใจจำว่า ๑. ลักษณะ, ๒. ประเภทหรือชนิด, ๓.

อุปมา, ๔. สมุทัย, ๕. อัฏฐังคมะ, ๖. อัสสาทะ, ๗. อาทีนวะ, ๘. นิสสรณะ. อาตมาขอยืนยันว่า เป็นเรื่องที่มีประโยชน์ที่สุด และขอร้องให้จดจำไว้ให้ดี ๆ ให้เพียงพอ สำหรับการศึกษาต่อไป; **จะศึกษาเรื่องอะไร ถ้าว่าเป็นการศึกษาให้รู้จริง ต้องศึกษาครบถ้วนทั้ง ๘ ประการนี้**. จะเป็นเรื่องวัตถุสิ่งของก็ได้ จะเป็นเรื่องนามธรรม เป็นเรื่องจิตเรื่องความรู้สึกคิดนึกก็ได้ แม้จะเป็นเรื่องเงินทองข้าวของยังไงก็ได้, มันมีลักษณะ ๘ ประการ เป็นที่ตั้งแห่งการศึกษาด้วยกันทั้งนั้น.

ศึกษากิเลส ด้วยธรรมลักษณะ ๘.

ในที่นี้จะ*ยกตัวอย่าง*ด้วยเรื่อง**นามธรรม**, คือกิเลส เรื่องกิเลส; **เอาเรื่องกิเลสมาเป็นตัวอย่างสำหรับศึกษา** โดยธรรมลักษณะทั้งแปดประการนั้น.

ข้อแรกก็ว่า **กิเลสนี้มีลักษณะอย่างไร ?** กิเลสมีลักษณะอย่างไร ? ตอบได้มั๊ง ไม่ต้องอธิบาย; มีลักษณะตามชื่อของมันแหละ. กิเลสนี้แปลว่าสกปรก, คำว่ากิเลสะนี้แปลว่าสกปรก. **กิเลสมันก็มีลักษณะสกปรก**.

๒. ประเภทหรือ**ชนิดของกิเลสนี่มีกี่ประเภท ?** เช่นที่เห็น ๆ อยู่ก็ ๓ ประเภท; กิเลสที่มันคว้าเข้ามาหาตัวเช่นโลภะ ราคะ, กิเลสที่จะผลักออกไปจากตัวเช่นโทสะหรือโกธะ, กิเลสที่มันหมุนอยู่รอบ ๆ เพราะมันโง่ ไม่รู้ว่าจะทำอะไร ก็คือกิเลสประเภทโมหะ. ดังนั้น กิเลสนี่ ถ้าโดยประเภทใหญ่ ๆ แล้วก็มี ๓ นี้เท่านั้นแหละ : กิเลสประเภทหนึ่งมันจะ**ดึงเข้ามาหาตัว** เอามากอดรัด ยึดถือไว้; กิเลสประเภทหนึ่ง **จะผลักออกไป**จากตัว หรือตีเสียให้ตาย ทำลายเสียให้สิ้นสูญ; ส่วนกิเลสอีกประเภทหนึ่ง มันไม่ทำอย่างนั้นได้ เพราะมันไม่มีความแน่ใจ มันก็**วนเวียน**

อยู่รอบ ๆ. นี้ประเภทของกิเลสหรือชนิดของกิเลส. แล้วกิเลสยังอาจจะแจกเป็นระดับแรง – อ่อน สูง – ต่ำ อะไรกันได้อีกมาก; แต่ไม่เป็นไร เรียกว่าประเภทก็พอแล้ว. นี่ประเภท.

๓. **อุปมา – คำเปรียบของกิเลส;** นี่แล้วแต่จะมองกันในแง่ไหน. อุปมาของกิเลสมีมาก; ในแง่ที่มันทำร้ายเอา ก็***อุปมาด้วยไฟ*** คือร้อนแผดเผาให้ไหม้ ทำให้เป็นทุกข์. นี่อุปมากิเลสด้วยไฟ. ถ้าว่าจะมองไปในแง่ว่ามันท่วมทับครอบงำ ก็***อุปมาด้วยน้ำท่วม*** น้ำท่วมใหญ่ตายกันหมด. หรือถ้าว่าจะอุปมาด้วยเครื่องจองจำ ร้อยรัด ก็***อุปมาด้วยโซ่ตรวน ขื่อคา*** เป็นต้น. นี้เรียกว่าอุปมาของกิเลส.

๔. ต่อไปสมุทัย. **กิเลสเกิดมาจากอะไร ?** เกิดมาจากความรู้ผิดเข้าใจผิด สัมผัสผิด. นี่สมุทัย – เหตุให้เกิดกิเลส ไปสรุปรวมอยู่เป็นรูปร่างของอวิชชา – ไม่รู้ตามที่เป็นจริง แล้วมันก็เป็นเหตุให้อยากไปตามอารมณ์นั้น ๆ : น่ารักก็อยากเอา, ไม่น่ารักก็อยากจะทำลายเสีย, ที่น่าเป็นก็อยากเป็น, ที่ไม่น่าเป็นก็ไม่อยากเป็น อย่างนี้เป็นต้น. มันมีมูลมาจากความไม่รู้ แล้วมันก็ทำให้เกิดความอยากเหล่านั้น. สมุทัยของกิเลสก็คืออวิชชา.

๕. อัฏฐังคมะ. ข้อต่อไปเรียกว่า **อัฏฐังคมะ – ความตั้งอยู่ไม่ได้;** นี้เป็นไปชั่วคราวเท่านั้นแหละ. ถ้าดับสนิท ดับไม่มีส่วนเหลือ ดับสนิทดับครั้งสุดท้ายนั้นเขาเรียกว่านิโรธะ. แต่ถ้ามันดับชนิดชั่วคราว ดับแล้วเกิดใหม่ ดับแล้วเกิดใหม่; ดับอย่างนี้ก็เรียกว่าอัฏฐังคมะเป็นบาลี, ถ้าเป็นสันสกฤตเรียกว่าอัสดงคต เช่น พระอาทิตย์อัสดง. คำว่าพระอาทิตย์อัสดง หมายถึงพระอาทิตย์ไม่ได้ดับเลย

คือตั้งอยู่ไม่ได้ชั่วขณะ. กิเลสนี้ก็มีความตั้งอยู่ไม่ได้ชั่วขณะ เพราะความดับไปแห่งอวิชชาบางขณะ; คือไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดอวิชชา มันก็ไม่มีอวิชชา มันก็เกิดไม่ได้. นี่อวิชชาที่เกิดอยู่รำงับไปตามธรรมชาติของอวิชชา. อวิชชาไม่มีกิเลสก็ตั้งอยู่ไม่ได้ มันมีการดับไปเป็นครั้งคราว. ทีนี้ ก็จะต้องศึกษากันจนให้รู้ว่า **จะดับจริงดับอย่างไร ?** มันไปอยู่ข้อสุดท้ายโน่น.

๖. ข้อถัดไปที่เรียกว่าอัสสาทะ. **อัสสาทะ**แปลว่า**เสน่ห์ที่น่ารักน่าพอใจยั่วยวนใจที่สุด** เรียกว่าอัสสาทะ. กิเลสนี้มีอัสสาทะอย่างไรก็เกือบจะไม่ต้องอธิบายแล้ว ไปดูเอาเอง.

๗. ข้อต่อไปเรียกว่า **อาทีนวะ – ความเลวร้าย**ของมัน. **ด้านหน้า**นี้เป็นอัสสาทะ เอร็ดอร่อย สวยงาม หอมหวน ยวนใจ; แต่**อีกด้านหนึ่ง**ก็เป็นอาทีนวะ มีความเลวร้าย. เหมือนกับเงินเหรียญ ๒ หน้า, เงินเหรียญที่มีอยู่ ๒ หน้า *หน้าหัว หน้าก้อย.* จะต้องรู้จักทั้งอัสสาทะ คือเสน่ห์อย่างยิ่งของมัน, และรู้จักอาทีนวะ –ความเลวร้ายของมัน; คือรู้ตามที่เป็นจริง.

๘. ข้อสุดท้ายเรียกว่า**นิสสรณะ นี่อุบายเป็นเครื่องออกไปเสียจากปัญหาเหล่านี้.** อุบายเป็นเครื่องออกไปเสียจากอิทธิพลของสิ่งนี้ เรียกว่านิสสรณะ. สิ่งเหล่านี้จะไม่มีอำนาจ ไม่มีอิทธิพลเหนือผู้รู้นี้อีกต่อไป. โดยส่วนใหญ่ก็คือการกระทำที่ถูกต้อง ที่เรียกว่าอัฏฐังคิกมรรค ซึ่งมีมูลมาจากวิชชา; มีวิชชา มีโพธิ มีปัญญา มีแสงสว่างอะไรก็ตาม แล้วก็มีการกระทำที่ถูกต้อง. เมื่อเป็นอยู่อย่างถูกต้อง; กิเลสก็เกิดไม่ได้, แม้ที่เกิดอยู่ก็จะต้องดับไป เป็นการปลอดภัย.

นี่ท่านลองคิดดูให้ดีว่า ๘ หัวข้อนี้ เป็นสิ่งที่น่าสนใจสักเท่าไร. ถ้าพูดว่า

เป็นวิทยาศาสตร์ทางจิตใจมันก็เป็นสักเท่าไร; ขอให้ลองคิดดู.

ศึกษา "เงิน ควายเป็นต้น" โดยธรรมลักษณะ ๘.

ทีนี้ จะมา**พูดกันถึงเรื่องวัตถุสิ่งของบ้างก็ได้**. อาตมาอยากจะพูดถึงว่า **เงิน**นี่. เงินคืออะไร ? ลักษณะคืออะไร ? มีกี่ประเภท ? อุปมาด้วยอะไร ? สมุทัยที่ให้เกิดความหมายขึ้นมามันเป็นอย่างไร ? อัฏฐังคมะคือการสูญเสียค่าไปเป็นครั้งเป็นคราวนั้นเป็นอย่างไร ? อัสสาทะ-เสน่ห์ของเงินนั้นคืออะไร ? อาทีนวะ-ความเลวร้ายของเงินนั้นเป็นอย่างไร ? นิสสรณะ-อุบายที่จะอยู่เหนืออำนาจของเงินนั้นเป็นอย่างไร ? นี่มันก็ ๘ อีกแหละ.

ทีนี้ จะพูดแม้แต่ว่า**ควายในทุ่งนา**. ควายในทุ่งนา ถ้าจะรู้เรื่องควายกันจริง ๆ ก็ต้องรู้ครบทั้ง ๘ อีกนั่นแหละ : ลักษณะของควายเป็นอย่างไร ? มีกี่ประเภท ? แล้วอุปมาควายนี้อุปมาด้วยอะไร ? อะไรเป็นเหตุให้มีควายขึ้นมา ? อะไรเป็นเหตุให้ควายสูญหายไป ? อะไรเป็นเสน่ห์ที่น่าพอใจจากควาย ? อะไรเป็นความเลวร้ายที่เกิดจากการมีควาย ? แล้วอุบายที่จะออกเสีย จากความยุ่งยากเกี่ยวกับควายนี่จะต้องทำอย่างไร ?

เอ้า, จะให้ยกตัวอย่างด้วยอะไรอีก ? **สิ่งของเครื่องใช้ไม้สอยที่มีอยู่ในบ้านเรือน** เช่น**ถ้วยชาม**อย่างนี้ มีอยู่ในบ้านเรือนทั่วไป : ถ้วยชามนี้มันคืออะไร ? มีลักษณะอย่างไร ? มีกี่ประเภท ? อุปมาด้วยอะไร ? แล้วก็มันเกิดมาอย่างไร ? มันจะหายไปอย่างไร ? มันให้ความพอใจอย่างไร ? มันให้ความลำบากเดือดร้อนอย่างไร ? แล้วจะดำรงจิตใจอย่างไร จึงจะอยู่เหนือปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับถ้วย

ชาม ? เป็นต้น. แม้แต่เรื่องเล็กเรื่องน้อยที่สุด ก็ยังอธิบายได้โดยลักษณะ ๘ นี้.

สมมติว่า**ก้อนหิน**ก้อนนี้ มองดูให้ครบลักษณะ ๘ ก็ได้ : มันมีลักษณะอย่างนี้. ก้อนหินนี้มันมีกี่ประเภท ? ก้อนหินนี้ควรจะอุปมาด้วยอะไร ? ก้อนหินนี้เกิดมาได้อย่างไร ? แล้วจะหายไปอย่างไร ? มันน่ารักน่าพอใจส่วนไหน ? มันทำให้เกิดความยากลำบากในส่วนไหน ? เราจะทำอย่างไร จึงจะไม่มีปัญหาใด ๆ เกี่ยวกับก้อนหินก้อนนี้ ? อย่างนี้เป็นต้น.

อยากจะคุยสักหน่อยว่า คำสอนอย่างนี้ไม่เคยพบในศาสนาอื่น; เคยพบแต่ในพระพุทธศาสนา แล้วก็เป็นพระพุทธภาษิต. บางทีท่านก็ตรัสครบทั้ง ๘; บางทีท่านก็ตรัสเพียง ๕ เพียง ๔ เพียง ๓ ก็มี, เท่าที่มีความเหมาะสมที่จะตรัส. ธรรม-ลักษณะเท่าที่รวบรวมดูพอที่จะกล่าวได้ว่ามันจะกล่าวได้ถึง ๘ อย่าง; แต่จะกล่าวให้ละเอียดออกไปอีกเกิน ๘, เป็น ๑๐ เป็น ๑๒ ก็ยังได้ แต่ไม่จำเป็นหรอก. เท่าที่อาตมารวบรวมมาสังเกตดู พิจารณาแล้วพอใจ รู้สึกว่า ๘ อย่างนี้ก็พอ; เลยเรียกว่า**ธรรมลักษณะ** มีไว้สำหรับใช้ศึกษาสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าอะไรที่เราจะรู้จักมันให้ดี, ไม่ว่าอะไรถ้ารู้จักมันครบถ้วนทั้ง ๘ อย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่า**รู้จักสิ่งนั้นดีที่สุด**. แม้จะมีความรู้เรื่องไก่ เรื่องสุนัข เรื่องแมว เรื่องอะไรก็ตามเถอะ, ถ้าจะรู้กันให้ครบถ้วนแล้วก็ มันต้องครบ ๘ ลักษณะนี้.

เอาเป็นว่า การเรียนปริยัตินั่น มันไม่ใช่เรื่องทำอย่างหวัด ๆ หยาบ ๆ ลวก ๆ; จะต้องทำด้วยสติปัญญาอย่างสุขุมรอบคอบ จึงจะค้นหาพบทั้ง ๘ ลักษณะอย่างที่กล่าวมาแล้วนี้. ก็ขอให้สนใจว่า อย่าดูหมิ่นคำว่าปริยัติ; ถ้ามันเป็นเรื่องที่ถูกต้องและสมบูรณ์แล้ว มันเป็นการรู้เรื่องอะไรครบทุกแง่ ทุกมุมที่ควรจะรู้; โดย

เฉพาะอย่างยิ่งก็**เรื่องความทุกข์**.

ดูเรื่องสำคัญของมนุษย์ โดยธรรมลักษณะ ๘.

ในบรรดาเรื่องที่มีความสำคัญที่สุด ก็คือ**เรื่องความทุกข์**; เราก็ดูความทุกข์โดยแง่มุมต่าง ๆ กัน ที่เรียกว่าธรรมลักษณะ ๘ นี้ให้ดีที่สุด : --

ความทุกข์มีลักษณะอย่างไร ? ขบกัดอย่างไร ? ความทุกข์มีกี่ประเภท ? ความทุกข์นี้ควรอุปมาด้วยอะไร ? ความทุกข์นี้เกิดผลุงผลังขึ้นมา ผลุนผลันขึ้นมาเพราะเหตุอะไร ? ความทุกข์นี้ดับลงไปเพราะเหตุอะไร ? รสอร่อยหรือเสน่ห์อัสสาทะของตามทุกข์นี้เป็นอย่างไร ? รสอร่อยน่าพอใจของความทุกข์นี้อธิบายยาก มันเป็นรสอร่อยของอวิชชา ต้องมีอวิชชามาก ๆ ความทุกข์จึงจะมีรสอร่อย; แต่มันก็มีส่วนที่ทำให้คนหลง ไม่อยากจะออกจากทุกข์อยู่โดยทั่ว ๆ ไป. ส่วนลึกซึ้งอันนี้เรียกว่าอัสสาทะ หรือเสน่ห์ของความทุกข์; อย่าเข้าใจว่าเป็นความทุกข์แล้วมันไม่มีเสน่ห์. ถ้ามันไม่มีเสน่ห์จริงแล้ว คนพ้นทุกข์กันหมดแล้ว ดึงไว้ไม่ได้. ทีนี้ ก็ดูความเลวร้ายของความทุกข์ มันขบกัดอย่างไร ? ในที่สุดก็ดูนิสสรณะ – อุบายวิธีที่จะอยู่เหนือความทุกข์โดยประการทั้งปวง (ว่ามันมีอย่างไร ?) มันก็ครบ ๘ อีกแหละ. เป็นอันว่าเรื่องสำคัญที่สุดของมนุษย์ คือเรื่องความทุกข์นี้ จะศึกษาโดยปริยัติให้ครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว ก็ศึกษาจนกระทั่งรู้ว่ามีธรรมลักษณะ ๘.

นี่ก็ยกตัวอย่าง มากหลาย ๆ อย่างพอแล้ว สำหรับที่ท่านจะเอาไปใช้ศึกษาในเรื่องอะไร ในสิ่งใด ตามที่ควรจะรู้. **ขอยืนยันว่า ทุกเรื่อง ๆ จะเอาศึกษาได้โดยธรรมลักษณะ ๘.**

ค. วิธีการศึกษา ๒ ทาง เพื่อให้ได้ความรู้มา.

เอ้า, ทีนี้ก็จะกล่าวถึง**วิธีการศึกษา**. วิธีการศึกษา วิธีเรียน **วิธีที่จะได้มาซึ่งความรู้** ซึ่งเป็นการเรียนนั่น; ท่านกล่าวไว้ว่า**มีอยู่ ๒ ทาง** คือ**จากภายนอก** และ**จากภายใน**. ความรู้ที่เราจะได้รู้ - ได้มี - ได้พบ นี่มันมาได้จาก ๒ ทาง คือทางภายนอก และทางภายใน. พูดเท่านี้ทุกคนก็พอจะรู้ได้เองว่า เรื่องภายนอกนั้นมันหยาบ ๆ หรือมันง่าย ๆ, เรื่องภายในมันละเอียด. **ความรู้ที่มาจากภายนอก** ก็คือการได้ยินได้ฟังจากผู้อื่นที่เราเรียกว่าการศึกษาธรรมดา ศึกษาอย่างในความหมายธรรมดาสามัญ; การได้ยินได้ฟังได้รับคำสั่งสอน มันเนื่องมาจากผู้อื่น ซึ่งมิใช่ตัวเรา ซึ่งมิใช่ภายในของเรา แต่เป็นภายนอกจากตัวเรา. ทีนี้ อีกทางหนึ่งมันก็เป็น**ความรู้ที่ได้จากภายในของเรา** เรามีสิ่งไรรู้สึกปรากฏอยู่ในจิตใจของเรา เราใคร่ครวญดูสิ่งเหล่านั้นแล้วก็รู้จักอะไรต่าง ๆ หลาย ๆ อย่างที่เกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้น; สิ่งนั้นต้องมีอยู่ในความรู้สึกจริง ๆ เราจึงจะรู้จักสิ่งนั้น.

ยกตัวอย่าง เช่น**ความสุข ได้ยินจากภายนอก** เขาพูดว่าอย่างนั้นเป็นความสุข; มันเป็นความสุขที่เรียนจากภายนอก. แต่ถ้า**ความสุขมีอยู่จริงในภายใน** แล้วเรารู้ว่าเป็นอย่างไร; นั้นก็เรียกว่าเรียนรู้เรื่องความสุขอันมีอยู่จริงจากภายใน คือจิตสัมผัสเข้าที่ความสุขอันมีอยู่จริง. **ความสุขที่มีอยู่จริงนี้** ไม่ใช่ความสุขหลอก ๆ เรื่องสนุกสนาน เอร็ดอร่อย เพลิดเพลินเป็นสุขเวทนา; แต่ต้องเป็นความสุขที่เกิดมาจากความไม่มีกิเลสรบกวนในเวลานั้น, จิตเป็นอิสระไม่มีอะไรรบกวนในเวลานั้น เรียกว่า**ความสุขที่แท้จริง**. บางเวลามันก็มีนะ, ทุกคนแหละ : เวลาที่มันว่าง จิตมันว่างจากกิเลสรบกวนมันก็มี; แต่คนไม่สนใจ ไม่มีใครสนใจ ไม่เห็นความสำคัญ ไม่สนใจจะสังเกต มันก็เหมือนกับไม่มี รู้สึกว่าเหมือนกับไม่มี. อันนี้

แหละเป็นมูลเหตุที่ทำให้**ไม่รู้จักเรื่องของความสุขฝ่ายที่แท้จริง**. เราถูกกระทำให้หลงใหลมัวเมา ในความเพลิดเพลินอันหลอกลวง, ความเพลิดเพลินสนุกสนานเอร็ดอร่อยที่เพลิดเพลินที่หลอกลวงนั้นว่าเป็นความสุข. เด็ก ๆ ถูกกระทำให้เข้าใจอย่างนี้ จนโตก็ยังเข้าใจอย่างนี้. **ก็เลยไม่มีความสุขที่แท้จริงจะมาศึกษา**.

ทีนี้ ก็จะต้องศึกษากันต่อไป : คอยเฝ้าดูลักษณะหรือภาวะที่เมื่อจิตมันว่างจากกิเลส แล้วมันมีความรู้สึกอย่างไร. ในเรื่องอื่น ๆ ก็เหมือนกันแหละ จะยกคำไหนขึ้นมาก็ได้. ที่เราจะรู้จักกิเลสจากการบอกเล่า จากการฟังเทศน์ จากการอ่านหนังสือ ว่ากิเลสเป็นอย่างไร นั้นมันก็รู้เท่านั้นแหละ; ไม่จริง. แต่ถ้าเราไปดูที่กิเลสที่กำลังมีอยู่จริง กำลังเกิดอยู่จริง กำลังทำอันตรายมีพิษร้ายอยู่จริง ๆ; **นั้นเราจะรู้จักกิเลสจากความรู้ที่เป็นภายใน**.

รวมความว่า **ความรู้นี้มาจากภายนอก** คือได้ยินจากภายนอก อย่างหนึ่ง; **ความรู้**อีกอย่างหนึ่ง **มาจากการกระทำในใจที่แยบคาย ในสิ่งที่ปรากฏอยู่แก่ใจ** เขาเรียกว่า*โยนิโสมนสิการ – กระทำในใจโดยต้นเหตุ.* คำว่า*โยนิ*แปลว่า *ต้นเหตุ,* คำว่า*โยนิโส*แปลว่า*โดยต้นเหตุ; โยนิโสมนสิการ – กระทำในใจโดยต้นเหตุ* ถึงต้นเหตุที่มันเป็นเหตุให้เกิดขึ้น, ก็คือดูถึงที่สุด แล้วก็รู้อะไรเป็นอย่างไร. ทีนี้ เราจะเอามารวมกัน เอามารวมกัน : ที่ได้ยินได้ฟังจากภายนอก ซึ่งยังไม่เพียงพอน่ะ เอามาทำเป็นข้างในอีกทีหนึ่ง, มาพิจารณาใคร่ครวญ โดยต้นเหตุ โดยเหตุผล โดยอะไรต่าง ๆ, จนกลายเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นมาจากข้างใน; **อย่างนี้แหละสมบูรณ์**. เพราะว่า คนเราจะไม่ได้ยิน ไม่ได้ฟังจากใครเสียเลยนี่เป็นไปไม่ได้ มันเป็นไปไม่ได้ไม่ว่าใคร. ตั้งแต่เป็นทารกเกิดมา กว่าจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่กว่าจะตายนี่ย่อมจะได้ยินได้ฟังจากภายนอกนั้นมากมาย; มันมีอยู่แต่ว่า เอามาทำในภายใน มา

คิดใคร่ครวญในภายในหรือไม่. **ถ้าเอามาคิดใคร่ครวญจนรู้จักตัวจริง ๆ ในภายในแล้วก็ จะรู้ครบคือรู้สมบูรณ์. การรู้ในพระพุทธศาสนา จึงเล็งไปถึงการรู้จากภายใน รู้จากของจริงที่มีอยู่ในภายในด้วยกันทั้งนั้น.**

เดี๋ยวนี้ เราไม่ค่อยจะเรียนจากภายใน เราเลยไม่ค่อยรู้จริง; เช่นเราศึกษาเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เราได้ยินแต่เขาว่า เราก็เคลิ้ม ๆ ไปตามเขาว่า, หรือเราจะคำนวณก็คำนวณไปตามเหตุผลซึ่งเป็นภายนอก. **ถ้าเราจะรู้จักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จริง เราต้องดูลงไปที่สิ่งที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่กำลังรู้สึกอยู่จริง ๆ**; ไม่ใช่ฟังจากภายนอก ไม่ใช่เชื่อตามเหตุผลภายนอก.

เราจะดูอะไร ขอให้ดูลงไปที่สิ่งนั้นจริง ๆ; ตามแบบ**อานาปานสติ**ก็***ดูที่ลมหายใจ*** กำหนดไปที่ลมหายใจ : โอ้, มันไม่เที่ยงนี่ มันรวนเร ไม่เที่ยง แปรปรวนอยู่เสมอลมหายใจ. ดูลมหายใจยาว : โอ้, ความยาวนั้นก็ไม่เที่ยง เข้า ๆ ออก ๆ, ดูลมหายใจสั้นมันก็ไม่เที่ยง; ลมหายใจก็ไม่เที่ยง. แล้วลมหายใจนี้เป็นสิ่งที่ปรุงแต่งร่างกายเนื้อหนังนี้อยู่ ดังนั้น มันก็พลอยไม่เที่ยง เพราะว่า ร่างกายลมหายใจมันไม่เที่ยง ไอ้ร่างกายเนื้อหนังซึ่งเป็นผลของมันก็พลอยไม่เที่ยง ความที่ลมหายใจตกแต่งปรุงแต่งกายเนื้อหนังอยู่มันก็ไม่เที่ยง กายลมก็ไม่เที่ยง กายเนื้อก็ไม่เที่ยง กิริยาอาการที่ปรุงแต่งกันก็ไม่เที่ยง. เอ้า, ทีนี้ทำให้มันรำงับ ทำให้ลมหายใจรำงับ กายเนื้อหนังก็รำงับ, ไอ้ความรำงับนี้ก็ไม่เที่ยง ความรำงับอย่างนี้มันก็ไม่เที่ยง มากน้อยเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย. อย่างนี้เราจะรู้สึกอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มากกว่าเรียนในโรงเรียน, แม้ในโรงเรียนนักธรรมนั่นแหละที่ว่ากันแต่ปาก.

นี้ยังสูงขึ้นไป เช่นว่า เมื่อจิตสงบพอสมควรแล้ว มีสมาธิพอสมควรแล้ว

ได้ความรู้สึกเป็นปีติขึ้นมาก็เอามาดู โอ้, มันก็ไม่เที่ยง, มีความสุขขึ้นมาก็ไม่เที่ยง, การที่ปีติและสุขปรุงแต่งจิตมันก็ไม่เที่ยง, เพราะปีติและสุขมันไม่เที่ยง ฉะนั้น จิตที่ถูกปรุงขึ้นโดยปีติและสุขมันก็ไม่เที่ยง, ปีติและสุขระงับไป ๆ สงบไป ๆ มันก็ไม่เที่ยง ฉะนั้น ความที่มันสงบรำงับลง มันก็ไม่เที่ยง; มันก็เลยเป็นไม่เที่ยงกันทั้งชุด (คือทั้ง ๔ ลักษณะแห่งเวทนานุปัสสนา).

นี้ดูจิตเอง : อ้าว, จิตมันก็เกิดมาจากเหตุปัจจัยเหล่านี้ มันก็ไม่เที่ยง, จิตชนิดไหนรูปแบบไหน มันก็ไม่เที่ยง, จิตที่เป็นความพอใจยินดีก็ไม่เที่ยง, จิตที่เป็นความตั้งมั่นก็ไม่เที่ยง, จิตที่เป็นความปล่อยวางแท้ ๆ ก็ไม่เที่ยง. **นี่มาเห็นความไม่เที่ยงจริง ๆ จากสิ่งที่มีอยู่จริง รู้สึกด้วยใจ,** ไม่ใช่ฟังด้วยหู. นี่เราฟังเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตากันมากี่สิบปีแล้ว มันก็ไม่ถึงความจริงของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; ดังนั้น จึงเรียกว่า **การที่จะมีความรู้อะไรให้เพียงพอนั้น ต้องรู้โดยตรงจากสิ่งนั้น ด้วยการสัมผัสด้วยจิตใจ** เรียกว่าดูด้วยจิตใจ; ไม่ใช่ดูด้วยตา แต่มันเป็นการดูด้วยจิตใจ คือรู้สึกอยู่ด้วยจิตใจ, มีค่าเท่ากับการดูด้วยจิตใจ.

ทีนี้ สรุปความได้ว่า ความรู้นี้มันมาจาก ๒ ทาง : **มาจากทางภายนอก** ได้ยินได้ฟังอะไรก็ตาม; แล้ว**มาจากภายใน** คือกำหนดดูไปที่สิ่งนั้น ๆ ด้วยจิตใจ และสิ่งนั้น ๆ ก็ต้องมีอยู่ภายใน. แม้ว่าจะดูโลก ไม่ใช่ว่าเหลียวตามองดูโลก; อย่างนั้นมันก็เป็นการดูจากภายนอก รู้จากภายนอก. **ต้องดูอิทธิพลหรืออะไรของโลกที่มาครอบงำจิตใจอยู่** มาทำจิตใจให้เปลี่ยนแปลงอย่างไร แล้วเปลี่ยนแปลงอย่างไร; นี่เรียกว่าดูโลก; ดูโลกที่เป็นภายนอกเมื่อมาอยู่ในภายใน คือมามีอิทธิพลอยู่ต่อจิตใจต่อความรู้สึกต่าง ๆ. เรียกว่าความหมาย หรือคุณค่า หรืออิทธิพลอะไรก็ตามเถอะของโลกที่เข้ามาครอบงำจิตใจอยู่อย่างไร, ดูที่สิ่งนั้นก็จะเรียกว่า**รู้จักโลก**

โดยแท้จริง; ไม่ใช่รู้จักโลกโดยแผ่นดินโดยวัตถุเหล่านี้. **ถ้าจะรู้จักสิ่งใดจริง สิ่งนั้นต้องมาปรากฏอยู่ในใจก่อน; แล้วก็ดูลงไปที่สิ่งนั้นด้วยสติปัญญาอันเพียงพอ ก็จะเห็นสิ่งนั้น**. ถ้าทำอย่างนี้ เรียกว่าเป็นการได้ความรู้จากภายใน คู่กันกับการได้ความรู้จากภายนอก, การได้ความรู้จากภายนอก ก็เป็นเหตุเป็นปัจจัยสำหรับให้ได้ความรู้จากภายใน; ก็เลยได้ความรู้ที่สมบูรณ์.

นี่วิธีเรียนรู้ที่ว่า แม้จะเรียนปริยัตินะมันก็ต้องมาถึงขนาดนี้ ไม่ปริยัติอยู่เพียงแค่การได้ยินได้ฟังจากภายนอก; มันต้องเอาที่ได้ยินได้ฟังจากภายนอกนั้น มาทำในใจ พิจารณาใคร่ครวญอยู่ในใจ, เป็นความรู้ที่ถอดรูปออกมาจากสิ่งที่ได้สัมผัสจากภายนอก คือเรียนเรื่องภายนอกจนลึกซึ้งถึงความหมายในภายใน. แต่ธรรมดาเขาไม่ค่อยทำกันอย่างนั้น มันก็เลยไม่รู้. ความรู้จากภายนอกนั้น มันช่วยอะไรนักไม่ได้; มันช่วยได้ตามสัดส่วนแต่มันยังน้อยเกินไป; **จนกว่าจะมากลายเป็นความรู้อันแท้จริงจากภายใน ก็จะช่วยได้ถึงที่สุด**.

ฆ. กาลามสูตรเครื่องช่วยให้มีความรู้ถูกต้อง.

เอ้า, ทีนี้ ก็อยากจะพูดอีกเรื่องหนึ่ง ถึง**สิ่งที่จะช่วยให้มีความรู้อันถูกต้อง**. ความรู้นี่มีทางผิดพลาดได้มาก โดยไม่รู้สึกตัว, ความรู้นี่ผิดพลาดได้มากมายหลายทิศทาง โดยไม่รู้สึกตัว. พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสคำสอน**เรื่องที่จะใช้ป้องกันความผิดพลาดเหล่านี้ไว้ได้หมดสิ้น**, เราเรียกชื่อกันว่า***กาลามสูตร*** คือ***หลักปฏิบัติเกี่ยวกับกาลามสูตร;*** ตรัสแก่คนกลุ่มหนึ่งที่เขาเวียนหัวไม่รู้จะเชื่อใคร คนนั้นมาสอนอย่าง คนนี้มาสอนอย่าง คนโน้นมาสอนอย่าง เป็นทางผ่านแห่งครูบาอาจารย์. คนพวกนั้นได้รับความรู้จากครูบาอาจารย์ต่าง ๆ กันมากมาย จน

ไม่รู้ว่าจะเชื่อใคร; เมื่อมาเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามถึงเรื่องนี้. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสพระสูตรนี้ เป็นพระสูตรที่ประเสริฐที่สุด สำหรับจะ**รับประกันความรู้ให้มันถูกต้อง รับประกันความเชื่อให้มันถูกต้อง**; แต่เป็นที่น่าประหลาดใจที่ว่า ทำไมจึงไม่เอาเรื่องนี้มาสอนกันให้แพร่หลายมากมาย เหมือนเรื่องศีล ๕ เหมือนเรื่องศีล ๘ กันบ้าง. บางคนจะไม่เคยได้ยินด้วยซ้ำไป เรื่องคำว่ากาลามสูตร; **โดยที่แท้เป็นเรื่องที่ควรเอามาสอนกันอย่างยิ่ง จนเป็นเรื่องพื้นฐานของคน** สำหรับไว้ใช้วินิจฉัยสิ่งที่เกี่ยวกับความรู้ สิ่งที่เกี่ยวกับความเชื่อ สำหรับจะประพฤติปฏิบัติต่อไป. ขอให้ฟังดู แม้จะโดยสังเขป; เวลามีให้เพียงว่าเราจะพูดกันโดยสังเขป.

พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการเชื่อตัวเอง โดยอาศัยหลักกาลามสูตร ๑๐ และยถาภูตสัมมัปปัญญา.

กาลามสูตรมีอยู่ ๑๐ ข้อ. ข้อที่ ๑. ไม่เชื่อหรือไม่ถือเอาเป็นความรู้อันเด็ดขาดว่าถูกต้อง : **ไม่ยอมเชื่อ ไม่ถือเอาเป็นความรู้ที่ถูกต้อง เพราะเหตุที่ได้ฟังตาม ๆ กันมา** เรียกว่า *มา อนุสฺสเวน;* คือบอกต่อ ๆๆๆ กันมา ไม่รู้ตั้งแต่ครั้งไหนต่อครั้งไหน, บอกต่อ ๆๆ กันมา แล้วจะให้ถือเอาเป็นความจริงที่ถูกต้องนั้นน่ะไม่ได้ มันไม่พอ. แม้จะบอกต่อ ๆ กันมาโดยครูบาอาจารย์ โดยใครก็ตาม, มันเดินทางไกล มันมีส่วนที่ผิดพลาดได้. นี่เรียกว่า ไม่ยอมรับเชื่อ หรือรับเป็นความรู้ เพราะว่า มีการบอกต่อ ๆ กันมา.

ข้อที่ ๒. **ไม่ยอมรับเอามาเชื่อ หรือเป็นความรู้ เพราะเหตุว่าได้ประพฤติกระทำตาม ๆ กันมา** คือปฏิบัติอย่างนี้ตาม ๆ กันมา. ไอ้ที่เรียกว่าtradition นั่นแหละ เลวร้ายนักหนาแหละ. ด้วยเหตุว่าปฏิบัติตาม ๆ กันมา แล้วจะให้ถือว่า

เป็นหลักที่ถูกต้องด้วยเหตุผลเพียงเท่านั้นไม่ได้. เรียกว่า *มา ปรมฺปราย;* นี่อย่าถือเอาหรือรับเอา เพราะเหตุว่าเขาปฏิบัติตาม ๆๆ กันมา.

ทีนี้ข้อที่ ๓. **อย่าถือเอามาเชื่อ หรือรับเอาเป็นความรู้ที่ถูกต้อง เพราะว่า มันเป็นสิ่งที่เล่าลืออยู่กระฉ่อน;** เรียกว่า *มา อิติกิราย.* ต่อให้มันเล่าลืออยู่กระฉ่อนทั้งโลกเราก็ยังไม่รับถือเอามาเป็นความถูกต้อง. เราจะต้องคอยดูต่อไปอย่างไรเดี๋ยวจะพูด.

ทีนี้ ข้อที่ ๔. **อย่ารับถือเป็นความรู้ เพราะเหตุว่า มันมีที่อ้างในปิฎก;** เรียกว่า *มา ปิฏกสมฺปทาเนน.* ท่านใช้คำว่า*ปิฏก ภาษาบาลี,* คือตำราทั้งหลาย. ตำราทั่วไป หรือพระไตรปิฎก ก็เรียกว่าปิฎกทั้งนั้นแหละ. เพราะมันมีคำเขียนคำกล่าวไว้ในปิฎก ก็อย่า ๆ อย่าเพ่อ ๆ; ยังไม่ยอมรับเอามาเป็นความรู้ที่ถูกต้อง.

นี้ข้อที่ ๕. **อย่ารับเอามาเป็นความรู้ที่ถูกต้อง เพราะเหตุว่ามันมีเหตุผลในทางตรรกะ;** เรียกว่า *มา ตกฺกเหตุ.* ตรรกะ ซึ่งปัจจุบันนี้เรียกว่า Logic; แม้จะมีเหตุผลทางLogicที่สมบูรณ์ ก็อย่าเพ่อเชื่อว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้อง, ยังต้องดู.

ข้อที่ ๖. ต่อไป **อย่ารับเอามาเชื่อ เพราะเหตุผลทางนยะ;** เรียกว่า *มา นยเหตุ.* นยะ นัยะ คือทางอนุมานต่าง ๆ ที่เรียกกันว่าPhiLoso Phyนั่นแหละ, ตัวดีนักแหละเวลานี้. อย่ารับเอามาเชื่อถือ เพราะเหตุว่ามันมีเหตุผลถูกต้องทาง PhiLoso Phy. นี่คิดดูเถอะเรากำลังบูชาLogic บูชาPhiLoso Phyกันอยู่เท่าไร.

ทีนี้ ข้อที่ ๗. **อย่ารับเอาเป็นความรู้อันถูกต้อง เพราะการตรึกไปตาม**

อาการ; เรียกว่า *มา อาการปริวิตกฺเกน.* ข้อนี้หมายถึงความรู้ที่มันเกิดขึ้นตามธรรมดาสามัญ ที่เรียกว่าCommon sense; ซึ่งมันก็มีเรื่องของมันเหมือนกัน, มีเรื่องที่จะถูกต้องเหมือนกัน. แต่แม้มันจะเป็นCommon senseอย่างไร ก็ไม่ ๆๆ: ไม่รับเอาเป็นความรู้ที่ถูกต้อง.

ทีนี้ ข้อที่ ๘. **ไม่รับเอาเป็นความรู้อันถูกต้อง เพราะว่า มันเข้ากันได้กับความคิดของเราเอง เข้ากับทิฏฐิความคิดเห็นของเราเอง**; เรียกเป็นบาลีว่า *มา ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา.* เมื่อเราเอาทิฏฐิความคิดเห็นของเราเข้าไปจับมันเข้ากันได้ มันถูกต้อง, มันถึงขนาดนี้. ข้อนี้สำคัญมากนะ; เพราะว่า คนเรามันเอาความคิดเห็นของตัวเองเป็นหลักทั้งนั้น. **มีข้อห้ามว่า ไม่รับเอาเพราะเหตุว่า มันทนต่อการพิสูจน์ด้วยความรู้ความคิดเห็นของเรา.**

ทีนี้ ข้อถัดไปข้อที่ ๙. **ไม่เชื่อเพราะเหตุว่า ผู้พูดหรือต้นตอของเรื่องราวนั้นมันน่าเชื่อ;** เรียกตามบาลีว่า *มา ภพฺพรูปตาย.* ผู้พูดเป็นผู้ที่น่าเชื่อ ต้นตอเรื่องราวเหตุผลก็ล้วนแต่น่าเชื่อ; ก็ยังไม่เชื่อ.

ทีนี้ ข้อสุดท้าย ข้อที่ ๑๐. **อย่าเชื่อเพราะถือว่า ผู้พูดหรือสมณะนั้นเป็นครูของเรา.** เรียกว่า *มา สมโณ โน ครูติ.* พระสมณะองค์นั้นเป็นครูของเรา; นี่หมายถึงพระองค์เอง หมายถึงพระองค์เอง เป็นสมณะองค์หนึ่ง. นี่อย่าเพ่อเชื่อเพราะว่า ผู้พูด สมณะนั้น เป็นครูของเรา; มันรุนแรงถึงขนาดไม่ให้เชื่อครูบาอาจารย์. **นี่สำหรับเรื่องที่จะดับทุกข์โดยสิ้นเชิง มันเป็นอย่างนี้.**

ทีนี้ ก็มีคำถามขึ้นมาว่า ถ้าอย่างนั้นจะเชื่ออะไรล่ะ ? จะให้เชื่ออะไร ? **ให้**

เชื่อด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่เป็นจริง; มองเห็นว่ามันจะดับทุกข์ได้ แล้วก็ลองปฏิบัติดู. ข้อนี้จะขยายความออกไปถึงการลองปฏิบัติดู; เมื่อใคร่ครวญทบทวนด้วยสติปัญญาอย่างยิ่ง ต่อประเด็นนั้น ๆ ทุกชนิดนั้นแล้วก็เห็นว่ามันมีทางที่จะดับทุกข์ได้; ก็ยอมรับเพียงว่ามันอาจจะดับทุกข์ได้ แล้วก็ลองปฏิบัติดู ลองปฏิบัติดู; เมื่อมันดับทุกข์ได้ เออ, จริง ก็ขยายมากออกไป คือขยายขอบเขตให้มากออกไป ลองปฏิบัติดู ลองปฏิบัติดู, เมื่อดับทุกข์ได้จึงเชื่อ. นี่ความรู้นี้มันแน่นแฟ้นเท่าไร มันมีอำนาจอยู่ในตัวเองเท่าไรอย่างไร.

ถ้าเปรียบเทียบเหมือนกับอย่างว่า ของใหม่เกิดขึ้น เช่น หยูกยา; เช่น ฝรั่งทำยา ฝรั่งมาขายให้คนไทย. คนไทยนั้นจะไม่ยอมรับว่าดี ถูกต้อง แน่นอน เพราะเชื่อฝรั่ง; คนไทยนี้จะต้องใคร่ครวญดูว่ามันทำอย่างไร มันมีมาอย่างไร, จนมองเห็นเค้าเงื่อนว่า เออ, มันคงจะ... นะ มันคงจะแก้โรคได้. พอมองเห็นว่าคงจะแก้โรคได้ ก็ลองดูหน่อยหนึ่งก่อน; เมื่อมันแก้โรคได้จริงก็ค่อย ๆ เอาต่อไปจนถึงที่สุด. เพราะฉะนั้น การใคร่ครวญด้วยยถาภูตสัมมัปปัญญา คือด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่เป็นจริง เห็นว่าน่าจะเป็นได้ ควรจะลองดู แล้วก็ลองดู. คำนี้ก็แปลกเป็นคำที่แปลก ไม่ค่อยคุ้นหู; แต่ควรจะจำไว้ว่า **ยถาภูตสัมมัปปัญญา**, ยถา-ภูตสัมมัปปัญญา, อย่าเขียนให้ผิดนะ, แปลว่า**ปัญญาอันเห็นชอบตามที่เป็นจริงของตนเอง** : ใคร่ครวญด้วยปัญญาตามที่มันเป็นจริงอย่างไร ด้วยตนเอง จนเห็นว่ามันคงจะหรือควรจะเป็นอย่างนั้น แล้วก็ลองดู. ไอ้การลองดูนี้แหละเป็นเรื่องที่แน่นอน; เมื่อมันมีผลอย่างนั้นจริง เอ้า, มันก็ได้ ก็เพิ่มเติมให้มากขึ้น ๆๆ. ดังนั้น การที่จะเชื่ออะไรทันทีนี้ เป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้องตามหลักเกณฑ์อันนี้; ไม่เป็นความรู้ที่ถูกต้องตามหลักเกณฑ์อันนี้ที่เรียกว่ากาลามสูตร.

น่าประหลาดที่ว่า ทำไมจึงไม่เอาเรื่องนี้มาสอนกันให้แพร่หลาย เหมือนกับ

เรื่องอื่น ๆ ? มีอยู่บางเรื่อง เช่นเรื่อง**ปฏิจจสมุปบาท**เป็นต้น ก็ไม่ได้เอามาสอนให้แพร่หลายเหมือนกับเรื่องอื่น ๆ. เพราะมันอยู่นอกทางแห่งความสนใจ หรือว่าท่านอาจจะเห็นว่ามันยากเกินไป เอามาสอนคนก็คงไม่ฟังถูก ก็เลยเหนื่อยเปล่า อย่าสอนดีกว่า กลัวว่ามันจะเหนื่อยเปล่า. หรือบางที, ถ้าทุจริต ถ้าอาจารย์ทุจริต : ไม่เอามาสอนดีกว่า ไอ้คนมันจะรู้ รู้ดีจนไม่นับถืออาจารย์. นี่ถ้าอาจารย์คิดทุจริตอาจจะเป็นอย่างนั้นก็ได้; เพราะมันมีข้อสุดท้ายถึงกับว่า ไม่ยอมเชื่อเพราะว่าสมณะผู้สอนนี้เป็นครูของเรานั่น เมื่อไม่ให้เชื่อครูแล้ว จะให้เชื่ออะไร ? ก็ให้เชื่อตัวเอง. คือทำอย่างไร? คือใคร่ครวญดู ว่ามันจะดับทุกข์ได้แล้วก็ลองปฏิบัติดู; แล้วมันดับทุกข์ได้ก็เชื่อตัวเอง; เพราะมันได้ลองปฏิบัติดูแล้วมันดับทุกข์ได้ อย่างนี้เรียกว่ามันเชื่อตัวเอง. เพราะฉะนั้น คำกล่าวในพุทธศาสนาที่ว่า **เชื่อตัวเองน่ะมันหมายความว่าอย่างนี้**; ช่วยจดจำไว้ให้ดี ๆ ด้วย; เดี๋ยวจะเข้าใจผิด.

คำว่า "เชื่อตัวเอง เชื่อตัวเอง" ไม่ได้หมายความว่ามานะทิฏฐิจองหอง อวดดีอะไร, ไม่ใช่; มันยังไม่เชื่อจนกว่าจะเป็นที่แน่ว่ามันจะดับทุกข์ได้, ไปลองปฏิบัติดูแล้วมันดับทุกข์ได้จริง. **พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการเชื่อตัวเอง ไม่เชื่อสิ่งภายนอกอะไรหลาย ๆ อย่าง หรือทุก ๆ อย่าง** ก็เพราะมีเหตุผลอย่างนี้.

ไล่เรียงดูอีกทีหนึ่งก็ได้ว่า **ไม่เชื่อตามที่เขาพูดตาม ๆ กันมา** เพราะว่าในระยะอันยาวนานนั้น มันผิดได้ มันเปลี่ยนได้; **ไม่เชื่อเพราะเหตุว่าเขาประพฤติกระทำตาม ๆ กันมา** เพราะว่า มันทำอย่างงมงายก็ได้; **ไม่เชื่อเพราะว่ามันเล่าลือกันอย่างนั้นอยู่กระฉ่อนไปทั้งบ้านทั้งเมือง,** มันก็ผิดได้เพราะคนโง่มีมากในโลกนี้ เพราะฉะนั้น การเล่าลือเหล่านั้นมันก็ผิดได้ เพราะมันเป็นคำเล่าลือของคนโง่; แล้วก็**ไม่เชื่อเพราะว่ามีข้อความที่เขียนอยู่ในปิฎก**คือในตำราคัมภีร์, เดี๋ยวนี้แหละ

เป็นทาสปิฎกเป็นทาสคัมภีร์กันทั้งนั้นแหละ, ยิ่งการศึกษาปัจจุบันที่ไปตามกันผรั่งนี้ ก็เรียกว่า เป็นทาสปิฎกเป็นทาสคัมภีร์กันทั้งนั้นแหละ ก็ต้องไม่เอาด้วยเหมือนกัน, เพราะว่า มันเปลี่ยนได้ เพราะว่ามันเขียนได้ เติมได้ ตัดได้ มันอะไรได้, มันเป็นสังขารที่ปรุงแต่งได้ ก็ไม่เอา รอไว้ก่อน; **เหตุผลทางตรรกะ** คือการคาดคะเน**ตามวิธีล๊อคยิก, เหตุผลทางนัยะ** คือการคาดคะเน**ตามวิถีทางฟิโลโซฟี, ก็ยังไม่เอารอไว้ก่อน;** แล้ว**อาการปริวิตักเกน – ตรึกไปตามอาการที่มันจะต้องเกิดขึ้นเองตามธรรมดาธรรมชาตินี้ก็ไม่เอา,** ไอ้คอมม่อนเซ้นนี้ก็ไม่เอา; **ทิฏฐินิช-ฌานักขันติยา – เพราะมันทนได้ต่อความพิสูจน์ของเราความคิดเห็นของเรานี้ก็ไม่เอา,** ตัวหนังสือมันแปลว่า เข้ากันได้กับความคิดเห็นของเรา คือทนได้ในเมื่อเราเพ่งพินิจด้วยความคิดเห็นของเรา, อันนี้น่าจะเป็นสิ่งที่ยอมรับเสียแล้ว แต่ในบาลีนี้ก็ยังมีห้ามไว้ว่า แม้มันจะทนได้ต่อการเพ่งพิสูจน์ด้วยความคิดเห็นความรู้สติปัญญาของเรา ก็อย่าเพ่อเอา จนกว่าจะทดลองดูเสียก่อน; แล้ว**ผู้พูดมีท่าทางกิริยาวาจาน่าเชื่อ นั้นก็อย่าเพ่อเชื่อ,** แล้วก็**พระสมณะนี้เป็นครูของเรา ก็อย่าเพ่อเชื่อ.** อันนี้มันอาจจะเข้าใจผิดว่า ทำไมพระพุทธเจ้าจึงตรัสเอามากถึงอย่างนี้ ว่าไม่ให้เชื่อแม้แต่พระองค์ตรัส : ต้องเชื่อด้วยความรู้อันประจักษ์ที่ได้พิสูจน์ทดลองแล้วว่ามันดับทุกข์ได้ มันดับทุกข์ได้จริง.

นี่ถ้าเป็นเรื่องของปริยัติตามธรรมดาสามัญในปัจจุบันนี้ มันไม่เป็นอย่างนี้; เพราะว่า การเรียนปริยัติแล้วสอบไล่ได้เป็นชั้น ๆๆ เดี๋ยวนี้ มันก็สอบไล่ได้ตามคัมภีร์ที่เขียนไว้, หรือตามความรู้ความคิดเห็นของกรรมการผู้สอบให้สอบไล่ได้; อย่างนี้เป็นเรื่องล้มเหลวหมด, ใช้กับหลักอันนี้ไม่ได้ สำหรับเรื่องดับทุกข์. แต่ถ้าเป็นเรื่องเล็กกว่านั้น เป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ กว่านั้น ก็อาจจะใช้ได้มั้ง ? ไปลองคิดดู.

แต่ที่จะดับทุกข์ดับกิเลส ให้หมดกิเลสกันจริง ๆ แล้ว ทำอย่างนั้น

ไม่ได้; ต้องรับเอามาด้วยสติปัญญา พิสูจน์ด้วยสติปัญญา มองเห็นลู่ทางที่ว่ามันจะต้องดับทุกข์ได้. เช่นเขาจะบอกว่า ***โลภะโทสะโมหะเป็นของดี.*** นี่เราก็มองดูด้วยสติปัญญา เห็นว่ามันไม่น่าจะเป็นไปได้, แล้วก็เห็นอยู่ว่าโลภะโทสะโมหะเป็นอย่างไร; ก็เลยเชื่อว่ามันเป็นไปไม่ได้. แต่ถ้าเขาพูดว่า**อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นของดี** คือไม่มีโลภ ไม่มีโกรธ ไม่มีโมหะเป็นของดี; สติปัญญาที่ใคร่ครวญดูแล้วมันก็พอเห็นได้ว่า โอ, มันคงจะเป็นไปได้ แล้วก็ศึกษาดูที่อโลภะ อโทสะ อโมหะ เท่าที่มีอยู่ก็ได้, หรือปฏิบัติอโลภะ อโทสะ อโมหะดูก่อนก็ได้, แล้วมันก็จะพบว่ามันดับทุกข์ได้จริง; แล้วค่อยเดินไปตามแนวนั้นเรื่อย ๆ ยิ่ง ๆ ขึ้นได้; มันก็เลยดับทุกข์ได้. นี่เรียกว่า **ความรู้หรือหลักที่จะทำให้เกิดความรู้ของพุทธศาสนานั้น มีอย่างนี้**; จะใช้คำว่า **พิเศษประเสริฐ** ก็ยังจะน้อยไป; มันสูงสุดเหลือประมาณในการที่จะตัดสินใจเชื่ออะไร.

ควรนำหลักกาลามสูตร ๑๐ มาจับดู แม้กับพระคัมภีร์และปกรณ์พิเศษต่าง ๆ.

ทีนี้ ก็**มาดูกับพระไตรปิฎก และสิ่งที่เนื่องกับพระไตรปิฎก.** จะเป็นตัวพระไตรปิฎกเอง ที่เรียกว่า*บาลี,* และสิ่งที่เนื่องกับพระไตรปิฎก ที่เรียกว่า *อรรถกถา ฎีกา อะไรต่าง ๆ* นั้นน่ะ ก็จับดูกับกาลามสูตร : ข้อความตอนไหนที่สนใจ ที่จะเอามายึดถือปฏิบัติ ก็ใช้**กลั่นกรองด้วยหลักกาลามสูตร**; ก็จะได้เนื้อแท้ที่ถูกต้องออกมาจาก**พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นเหมือนกับเป็นที่เทรวม ๆ ไว้** เป็นคลัง เป็นยุ้งฉาง ที่เทรวม ๆๆ ไว้มากมายก่ายกอง มีทั้งที่สมเหตุสมผล มีทั้งที่ไม่สมเหตุสมผล เพราะไม่มีใครควบคุมได้ เวลาล่วงมาเป็นพัน ๆ ปี. ทีนี้ ก็มีการเลือกเลือก ๆๆ เลือกโดยวิธีนี้ ก็ได้สิ่งที่จะดับทุกข์ได้ออกมาจากพระไตรปิฎก, **โดยใช้หลักกาลามสูตร.**

ที่นี้ **ในพระไตรปิฎกนั่น มันยังมีคำอธิบายบางประเภท เรียกว่าที่มันเกิน,** เกินระดับธรรมดา. คำอธิบายธรรมะตามธรรมดา ก็เรียกว่า**พระธรรม**; แต่ถ้าอธิบายเกินกว่าธรรมดา หรือเป็นไปไม่ได้ในวิสัยของคนธรรมดา ก็เรียกว่า**อภิธรรม**. วินัย, เรื่องวินัยตามธรรมดา เรียกว่า**วินัย**; ที่มันละเอียดเกินไปจนเหลือวิสัยธรรมดา มีไว้สำหรับพูดสำหรับแสดงสติปัญญา เรียกว่า**อภิวินัย**. อภิธรรมกับอภิวินัยนี้เป็นส่วนเกิน พ้นระดับของคนธรรมดา. สำรวจดูแล้วมันไม่จำเป็นทั้งนั้นเลย; **ข้อความที่เรียกว่าอภิธรรมหรืออภิวินัย ไม่จำเป็นสำหรับคนธรรมดา**. คนธรรมดา รู้แต่เพียงที่เรียกว่า**ธรรมะ** หรือ**วินัย**เท่านั้นแหละพอ. อธิบายให้มันเป็นของลึกซึ้งละเอียด แสดงภูมิแห่งสติปัญญา เป็นล๊อคยิก เป็นฟิโลโซฟี่ อะไรออกไปอย่างนั้นมันเกิน, ไม่ต้องสนใจก็ได้; กล้าพูดอย่างนี้ว่า ไม่ต้องเสียเวลาไปสนใจก็ได้; **สนใจแต่ส่วนที่เป็นธรรมะเป็นวินัย,** ไม่สนใจส่วนที่เป็นอภิธรรมอภิวินัยก็พอแล้ว.

ใจความโดยตรงแห่งพุทธ ฯ ไม่ยึดอะไรเป็นตัวตน.

เดี๋ยวนี้ เรามีพระคัมภีร์ หรือพระไตรปิฎกนั่นมากมาย : **ในส่วนของเถรวาท**เรา นิกายเถรวาท นิกายฝ่ายใต้นี้ ก็มากมายไปดูเถอะ, ๔๕ เล่มใหญ่ ๆ; ที่นี้ ก็**ฝ่ายมหายาน** หรือฝ่ายอื่น ๆ ก็ยังมีอีกต่างหากเป็นชุด ๆ ไป. ก็เลยมากมายมหาศาล : **สิ่งที่เรียกว่าพระไตรปิฎก** ก็มีมากมายมหาศาล, **สิ่งที่เนื่องกับพระไตรปิฎก** ก็ยิ่งมีมากมายมหาศาล; เราจะทำอย่างไร. มีบางคนคิดว่า จะเรียนให้หมดจากพระไตรปิฎกของทุกชาติทุกภาษา, อุทิศชีวิตอุทิศเรี่ยวแรงอุทิศอะไรต่าง ๆ นานา; ผลสุดท้ายมันก็ไม่ได้ผลคุ้มกัน ไม่ได้ผลคุ้มค่าสักเท่าปีกริ้น เพราะว่า มีส่วนที่ไม่จำเป็นจะต้องเรียนมันมากเหลือเกิน. ถ้าเป็นส่วนที่จะดับทุกข์ได้ มัน

จะเหลือนิดเดียว; จะเป็นของ*เถรวาท*ทั้งหมด หรือเป็นของ*มหายาน*ทั้งหมด รวมทั้ง*วัชรยาน*อะไรด้วยก็ได้ มันก็ไม่มีอะไรมากไปกว่า**เรื่องประพฤติกระทำไม่ให้เกิดความรู้สึกว่าตัวตนในสิ่งทั้งหลาย**. สิ่งทั้งหลายเรียกว่าขันธ์ ๕, สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีเท่าไรก็ตาม มันสรุปรวมลงได้ในสิ่งที่เรียกว่าขันธ์ ๕; **ไม่ให้เห็นขันธ์ ๕ โดยความเป็นตัวตน แล้วนั่นแหละถูกต้อง**.

นิกายเซ็นเป็นคำสอนที่เพิ่งผลิตออกมาใหม่ เป็นผลิตผลใหม่ ๆ. นิกายเซ็นก็มี**ลักษณะเป็นระหว่างเถรวาทกับระหว่างมหายาน**. นิกายเซ็นนี่ อย่าคิดว่าเป็นมหายานนะ แต่เกิดขึ้นเพื่อล้อมหายาน, ล้อความงุ่มง่ามของมหายานน่ะ, นิกายเซ็น. อย่าจัดนิกายเซ็นเป็นมหายาน โดยถือหลักว่าถ้าเกิดในเมืองจีนแล้วเป็นมหายานไปหมด.

นิกายเซ็นนั่น คือทางที่เขาจะรวบรัด ลัดสั้น; ลัดถึงขนาดเอาสมาธิกับปัญญามารวมเป็นเรื่องเดียว ทำไปคราวเดียวกัน ชนิดผลฉับพลันรวดเร็วทันที, มีการปลุกเขย่าสติปัญญาให้ผลุงผลังขึ้นมา. แม้กระนั้นนิกายเซ็นก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าเรื่องที่ไม่เห็นขันธ์ ๕ ว่าเป็นตัวตนเหมือนกัน. ที่เรียกว่า**จิตเดิมแท้ หน้าตาดั้งเดิม** อะไร มันก็เป็นคำพูดที่เล็งถึง**จิตที่ไม่ยึดถือขันธ์ ๕ ว่าเป็นตัวตน**. จิตเดิมแท้ มันไม่เคยยึดถือขันธ์ ๕ ว่าเป็นตัวตน; คือหน้าตาดั้งเดิมไม่มีความทุกข์.

ในสูตรทั้งหลาย เช่นลังกาวตารสูตร หรือสูตรอะไร ๆ ที่แสนจะยืดยาวมีเรื่องครอบจักรวาล; แต่ในที่สุดมันจะมีใจความนิดเดียวในตอนจบ : เรื่อง**ไม่ยึดถือขันธ์ ๕ ว่าเป็นตัวตน**. ดังนั้น ขอให้สนใจไว้เถอะว่า **ไอ้เรื่องไม่ยึดถือขันธ์ ๕**

ว่าเป็นตัวตนนั่น เป็นหัวใจพุทธศาสนาทั้งหมด เป็นหัวใจของพุทธศาสนาโดยตรงโดยแท้จริง. แม้ใครจะแยกนิกายออกไปเป็นนิกายอะไรมากมายตั้ง ๑๘ นิกาย, แล้วมีนิกายย่อยหลายสิบนิกาย; มันก็ต้องเอาอันนี้ไปด้วย : มันต้องเอาเรื่องที่ว่า**ขันธ์ ๕ มิใช่ตัวตน**นี้ไปด้วย. ถ้าไม่ได้เอาเรื่องนี้ไปด้วย มันก็ไม่ใช่พุทธศาสนาแล้ว; มันก็กลายเป็นศาสนาอื่น นอกจากพุทธศาสนาแล้ว. ถ้ายังขึ้นทะเบียนเป็นพุทธศาสนาอยู่, จะมีกี่นิกาย มันก็ต้องมีเหลืออยู่เรื่องขันธ์ ๕ มิใช่ตัวตนนี้ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นขอให้คิดดูให้ดี ๆ ว่า มันจะเป็นเรื่องมหาศาล มากมายมหาศาล ลึกซึ้งมหาศาลอะไรก็ตามเถอะ ใจความมันก็ยังคงที่ยังคงเดิมอยู่นิดเดียว**ตรงที่ว่า ไม่ยึดถืออะไรว่าเป็นตัวตน**; นี้จึงเป็นหลักที่ใช้ได้ในทุกกรณี. ถ้าเกิดไปยึดถืออะไรเป็นตัวตนหรือของตนเข้าแล้ว ผิดแล้ว ไม่ใช่พุทธศาสนาแล้ว ไม่เป็นปริยัติที่ถูกต้องแล้ว; ควรจะสะสางแล้ว.

ระวังใช้คำพูดตามพระคัมภีร์ ผิดความหมาย.

ทีนี้ เหลืออีกนิดหนึ่ง ก็เรียกว่า **คำพูดที่เราเอามาใช้ ๆ กันนี้** เป็นคำพูดที่เอามาจากพระคัมภีร์เดิมนั่นน่ะ; **แต่แล้วพอมาเป็นคำพูดพูดกันอยู่กลางบ้าน** เป็นคำพูดธรรมดากลางบ้าน **มันเปลี่ยนความหมาย**. ข้อนี้ก็ทำความยุ่งยากให้แก่การศึกษามากเหมือนกัน; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เช่นคำว่า**กรรม**. **"กรรม"** พอมาเป็นคำพูดกลางบ้าน มันก็เปลี่ยนความหมายหมด; **กลายเป็นความตายไปเสีย**. กรรมนี่ไม่ใช่ความตาย, มันเป็นการกระทำด้วยเจตนา แล้วแต่จะกระทำอย่างไร; แต่พอมาเป็นคำพูดกลางบ้าน ในภาษาไทยนี้ ก็กลายเป็นเรื่องความตาย, **เช่นว่าถึงแก่กรรม** นี้หมายถึง**ถึงแก่ความตาย**. อย่างนี้ก็ต้องควรระวังไว้ด้วย ว่าคำพูดมันเดินได้ มันเปลี่ยนได้ ไปตามอะไร ๆ ที่มันเข้ามาเกี่ยวข้องกัน.

คำพูดอย่างนี้มีมาก. บางทีก็เปลี่ยนรูปไปอยู่ในรูปที่สรุปความได้ดีกว่าเสียอีก; เช่นคำพูดว่า**สันทิฏฐิโก ๆ** ที่เราสวดทำวัตรน่ะ มีสวดทุกวันคำว่าสันทิฏฐิโก; ปู่ย่า ตายาย เอาไปเปลี่ยนเป็นคำว่า**สวรรค์ในอกนรกในใจ** : สวรรค์อยู่ในอกนรกอยู่ในใจ. นี่แสดงความหมายของคำว่าสันทิฏฐิโกอย่างยิ่งเลย อย่างยิ่งเลย. นี่ก็เป็นตัวอย่างที่เห็นว่า คำพูดนี้มันเปลี่ยนได้; แทนที่จะพูดว่า**เห็นเอง ๆ อยู่ในภายใน** ก็พูดเสียให้ชัดเลยว่า **สวรรค์อยู่ในอกนรกอยู่ในใจ**; คือรู้อยู่แก่ใจนั่นแหละเป็นนรกหรือเป็นสวรรค์ที่แท้จริง. ที่จะถึงต่อตายแล้วนั้นไม่ต้องพูด; ที่มันรู้สึกอยู่จริงในใจนั่นแหละเป็นของจริง. เราได้ทำให้คำพูดเกี่ยวกับธรรมะหรือศาสนานี้ เกิดขึ้นมามากมายมากมายทีเดียว จนต้องทำ***ปทานุกรมใหม่***อีกเล่มหนึ่งสำหรับคำพูดที่คนได้บัญญัติขึ้นมาใช้.

ถ้าเรารู้เท่าสิ่งเหล่านี้ ไม่ให้มันหลอกลวงได้แล้ว ก็จะเป็นการดี. **ในเรื่องของการศึกษาปริยัติ ให้รอบรู้ในเรื่องของภาษา การใช้ภาษา ความหมายของภาษา การประดิษฐ์ประกอบถ้อยคำขึ้นมาใช้ให้ถูกกับเรื่องกับราว; เหล่านี้ก็เป็นความรู้เรื่องปริยัติทั้งนั้นแหละ**. คำว่าปริยัติ มันกินความกว้างออกไปถึงขนาดนี้.

ในวันนี้ก็ **พูดถึงการศึกษาพุทธศาสนาในส่วนของปริยัติ; ปริยัติเป็นรากแก้วของพุทธศาสนา**หรือของทุกศาสนา. แต่ละศาสนา ก็มีปริยัติของตนเป็นรากแก้วของศาสนาของตน. พุทธศาสนาก็มีปริยัติอันถูกต้องของพุทธศาสนา เป็นรากแก้วของพุทธศาสนา; ถ้ารากแก้วไม่ถูกทำลาย ต้นยังไม่ตายหรอก แม้จะถูกตัดต้นไปแล้ว แต่รากแก้วยังอยู่มันก็ยังงอกได้ใหม่; ดังนั้น ขอให้ปริยัติยังคงมีอยู่สำหรับจะเกิดปฏิบัติขึ้นมาได้อย่างถูกต้องตามเดิม. ขอให้ให้ความสำคัญแก่สิ่งที่เรียก

ว่าปริยัติ แล้วศึกษาให้ถูกต้องและเพียงพอ สำหรับจะใช้ให้สำเร็จประโยชน์. อย่าให้ถูกกล่าวหาผิด ๆ เหมือนพวกพระป่าที่ตำหนิปริยัติ และอ้างปฏิบัติงม ๆ งาม ๆ ของตัวว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด หรือจริงที่สุด แท้ที่สุด อะไรอย่างนั้น; อย่าให้ตกไปสู่ความเข้าใจผิดถึงขนาดนั้นเลย.

พวกอาจารย์ที่ไม่มีปริยัตินั่น จะสอนไม่เป็นระบบ. นี่สังเกตได้ง่าย ๆ บรรดาอาจารย์ในป่า ในบ้านก็ตาม ที่ไม่มีปริยัติ ก็จะสอนไม่เป็นระบบ; สอนตามความคิดนึกชั่วขณะที่คิดนึกอะไรได้ไอเดียหนึ่ง แล้วก็พูดไปเท่านั้นแหละ; แล้วเผอิญมันเป็นที่พอใจ ก็รับนับถือเล่าลือกันไป. นี่เพราะมันขาดแคลนในสิ่งที่เรียกว่าปริยัติ; มันก็น่าหัว คือมันไม่ตรงกับความจริง หรือมันไม่เป็นความยุติธรรมอย่างยิ่งแก่สิ่งที่เรียกว่าปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ.

นี้การบรรยายเรื่องวิธีการที่จะศึกษาปริยัติ หรือจะจัดการกับสิ่งที่เรียกว่าปริยัตินี้ พอสมควรแก่เวลาแล้ว พอสมควรแก่เวลาและเรี่ยวแรงของผู้พูดแล้ว; จำเป็นจะต้องขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ก่อน; ให้โอกาสให้พระคุณเจ้าได้สวดบทพระบาลีคณสาธยายชนิดที่ให้เกิดกำลังใจในการที่จะศึกษาประพฤติปฏิบัติ ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ในบัดนี้.

หินโค้ง ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘

คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ).

[: **คู่มือศึกษาในส่วนการศึกษาพุทธศาสนา ตอนปริทัศน์หรือด้านนอกของปริยัติ (ต่อ).**]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่ง*ภาคมาฆบูชา* เป็นครั้งที่ ๖ ในวันนี้ อาตมาก็ยังจะกล่าวโดยหัวข้อว่า**คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา**(หรือคู่มือศึกษาการศึกษาในพุทธศาสนา หรือคู่มือศึกษาการศึกษาพุทธศาสนาโดยปริยัติ) ต่อ เพราะยังไม่จบ. เรื่องที่บรรยายในตอนนี้ (คือในครั้งนี้และครั้งที่ ๕ ที่แล้วมา) เรียกว่า**เป็นเรื่องด้านนอกทั่ว ๆ ไปของปริยัติ**; เมื่อมองดูโดยปริทรรศน์จากทิศทางต่าง ๆ กัน ย่อมมองเห็นได้หลายอย่างหลายประการ; ถ้าเราสามารถมองโดยปริทรรศน์ต่าง ๆ กันเหล่านี้ได้แล้ว มันก็**ง่ายในการที่จะเข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนา**.

[*ทบทวนการบรรยายครั้งที่แล้ว.*]

ในครั้งที่แล้วมา เราก็มอง ***ปริยัติในฐานะที่เป็นรากแก้วของศาสนา, ถ้าปริยัติยังอยู่ศาสนาก็ยังอยู่.*** นี่ขอให้มองว่ามันเป็นเรื่องด้านนอกอย่างไร, ไม่ได้มองที่ตัวปริยัติว่าคืออะไรโดยตรง; แต่มองว่ามัน (ปริยัติ) เป็นอะไรต่อสิ่งที่เรียก

ว่าศาสนา : มัน**เป็นเหมือนกับรากแก้ว ถ้ายังอยู่ต้นลำมันก็งอกใหม่ได้แม้ว่ามันจะตายไป**. ส่วน**รากฐานของปริยัติ**นั้น **เป็นความจริงของธรรมชาติ** ไม่ได้เป็นการแต่งตั้งเอาโดยชอบใจ โดยบุคคลใด; เก็บเอาเรื่องของธรรมชาติ เรื่องกฎ**ของ**ธรรมชาติ และหน้าที่ของมนุษย์เกี่ยวกับกฎของธรรมชาติ มาพิจารณาใคร่ครวญบัญญัติแต่งตั้งขึ้นมาเป็นรูปโครง; นี่จึงเป็นเรื่องจริงของธรรมชาติ เมื่อรู้แล้วมันรู้จักจัดการกับธรรมชาติทั้งภายนอกตัวและภายในตัว จึงเป็นศาสนาที่มีรากฐานอันมั่นคง.

และ***การที่จะเรียนให้รู้จักอะไรสักอย่าง ต้องเรียนโดยธรรมลักษณะ ๘ ประการ;*** ซึ่งขอให้สนใจไว้เป็นพิเศษที่ว่า **จะเรียนอะไรต้องเรียนให้รู้โดยธรรมลักษณะ ๘ ประการ** ว่ามันมีลักษณะอย่างไร ? มันมีประเภทกี่ประเภท ? มันมีอุปมาอย่างไร ? มีแดนเกิดอย่างไร ? มีแดนดับอย่างไร ? มีเสน่ห์ยั่วยวนใจอย่างไร ? มีโทษอันเลวร้ายอย่างไร ? และมีอุบายเป็นเครื่องออกไปจากสิ่งนั้นได้อย่างไร ? นี้ก็เรียกว่ามองด้านนอก เป็นความรู้ด้านนอกรอบ ๆ ปริยัติ. สิ่งใดที่มีอยู่ในปริยัติ ก็ถูกมองกันอย่างนี้ทั้งนั้น.

และต่อจากนั้นก็ได้พูดถึง***วิธีการศึกษาที่จะให้ได้มาซึ่งความรู้ ว่ามีทางมาอยู่ ๒ ทาง*** คือ ***จากภายนอก*** ด้วยการได้ยินได้ฟังมาจากผู้อื่น ซึ่งเป็นการศึกษาตามธรรมดา, และ***จากภายใน*** คือการทำในใจที่แยบคาย ในสิ่งที่ปรากฏแก่ใจ.

และในที่สุดก็ได้พูดกันถึง ***เรื่องกาลามสูตร สำหรับจะตัดสินเมื่อเกิดปัญหาขึ้นว่าควรเชื่อหรือไม่ควรเชื่อ, ควรรับเอาหรือไม่ควรรับเอา;*** ซึ่งจำเป็น

สำหรับคนทุกคนผู้จะศึกษาพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ. ขอให้กำหนดจดจำไว้ให้แม่นยำ ที่เรียกว่าหลักกาลามสูตรนั้น.

และในที่สุดสรุปว่า ***การปฏิบัติทุก ๆ ขั้นตอน ทุก ๆ ระบบ ต้องสมบูรณ์ด้วยปริยัติ*** อย่างที่พูดสมัยปัจจุบันนี้ก็ว่า**สมบูรณ์ด้วยหลักวิชา**หรือสมบูรณ์ด้านทฤษฎี; ครั้นแล้วก็จะมีการปฏิบัติได้โดยง่าย. การมีหลักวิชาที่ถูกต้องมันเหมือนกับ**สำเร็จเข้าไปตั้งครึ่งตั้งค่อนแล้ว** ทั้งที่ยังไม่ได้ทำอะไร. นี่แหละจำเป็นที่ว่า เราจะต้องศึกษาพระพุทธศาสนาโดยลักษณะอย่างที่กล่าวนี้.

[*เริ่มบรรยาย ในหัวข้อบรรยายครั้งนี้.*]

มองดูด้านนอกของปริยัติ ต่อจากครั้งที่แล้ว.

ง. ศึกษาศาสนาในฐานะต่าง ๆ อย่างน้อย ๘ ฐานะ.

ทีนี้ ก็มี**ด้านนอก หรือทิวทัศน์ด้านนอก ที่จะมองกันต่อไปอีกเกี่ยวกับการศึกษาพระพุทธศาสนา** (ในตอนนี้), ก็อยากจะสรุปว่า**มีสัก ๘ ทิศทาง**อย่างเดียวกัน(กับการที่จะเรียนรู้อะไรสักอย่าง ต้องเรียนโดยธรรมลักษณะ ๘ ประการ ซึ่งได้บรรยายมาแล้วในครั้งที่ ๕ นั้น); **เราจะได้เลือกเอาทิศทางที่ถูกต้องโดยเฉพาะ** ไม่เสียเวลา. การศึกษาศาสนานั้น เดี๋ยวนี้ ศึกษากันได้หลายรูปแบบ หรือหลายทิศทาง; เพราะว่า การศึกษาก้าวหน้า วิชาการศึกษาวิธีการศึกษามันก้าวหน้า มันก็เกิดรูปแบบสำหรับการศึกษาขึ้นมาเป็นหลาย ๆ รูปแบบ. **ข้อนี้เป็นการเน้นซ้ำ แก่การศึกษาที่จะดับทุกข์. ถ้าต้องการจะดับทุกข์แล้ว**

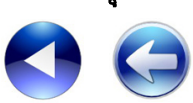

ศึกษาเพียงรูปแบบเดียวก็พอ. เรามามองดูว่า เหตุไรการศึกษาปริยัตินี่ ในพุทธศาสนานี้ ก็ยังไม่สำเร็จประโยชน์ทันใจ ? ข้อที่จะกล่าวนี้อาจจะเป็นที่ลำบากในการฟังแก่ท่านบางคนก็ได้; แต่อาตมาเห็นว่า**มันเป็นเรื่องที่สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องรู้ไว้** จึงได้นำมาบอกกล่าวกัน.

อยากจะบอกคร่าว ๆ ว่า **ศาสนา ๆ นั้น ศึกษากันได้ในฐานะต่าง ๆ กัน : ศึกษาในฐานะที่เป็นศาสนาโดยตรง**ก็มี; **ศึกษาในฐานะที่เป็นวิชาปรัชญาอันลึกซึ้ง**ก็มี; **ศึกษาในฐานะที่เป็นอักษรศาสตร์ เป็นวรรณคดีอันไพเราะจับใจ**นี้ก็มี; **ศึกษาในฐานะที่เป็นจิตตวิทยา**ความรู้เกี่ยวกับจิตเท่านั้นในส่วนลึกด้วยโดยเฉพาะก็มี; **ศึกษาชนิดที่ศึกษาในฐานะเป็นสังคมศาสตร์** คือศาสตร์สำหรับช่วยเหลือสังคม หรือจำเป็นแก่สังคมโดยทั่ว ๆ ไปก็มี อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นสังคมศาสตร์, ศึกษาศาสนาหรือพุทธศาสนาในฐานะเป็นสังคมศาสตร์นี้ก็นิยมกันมาก; และก็ยังมี **ศึกษาในฐานะเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง**ก็ยังมี เพราะว่าศาสนาใด ๆ ก็ตาม เป็นผลทางวัฒนธรรมของชนชาติหนึ่ง ๆ ทั้งนั้น; และที่**ศึกษาในฐานะเป็นอนามัย** คือเป็นเรื่องทำให้เกิดสุขภาพในทางกายและทางจิตอย่างนี้ก็มี; ปัจจุบันนี้นิยม**ศึกษาศาสนา ในฐานะเป็นศิลปะแห่งการครองชีวิต** หรือวิถีทางแห่งการครองชีวิต อย่างนี้ก็มี และกำลังมีอย่างยิ่งกว่าอย่างอื่น. และแม้ที่สุดมีพิเศษไกลออกไปถึงกับว่า **ศึกษาในฐานะเป็นเสมือนไสยศาสตร์**ก็มี; ข้อนี้มันต้องระมัดระวังในการที่จะพูดออกไป เพราะมันคล้ายกับดูถูกดูหมิ่นคนจำพวกหนึ่งหรือพวกหนึ่งทีเดียว.

ศึกษาความหมายของการศึกษาศาสนาในฐานะต่าง ๆ ทั้ง ๘ ฐานะ.

ขอไล่มาแต่ต้นอีกครั้งหนึ่ง และ**ทำความเข้าใจกันให้ดีเป็นพิเศษ** : --

๑. ศึกษาพุทธศาสนา(หรือศาสนา)ในฐานะเป็นศาสนา.

ข้อแรกที่ว่า **ศึกษาศาสนาในฐานะเป็นศาสนา**, มันก็เป็นเรื่องของปริยัติทั้งนั้นแหละ; ศึกษาให้รู้ว่าดับทุกข์อย่างไรในฐานะเป็นวิชาความรู้. **สำหรับพุทธศาสนานี่เป็นวิทยาศาสตร์**; เมื่อศึกษามากเข้ามากเข้าก็จะพบเป็นหลักวิทยาศาสตร์ทางจิตใจ. แต่ว่าศาสนาโดยมาก เป็นไปในรูปแบบของไสยศาสตร์ แม้กระนั้นก็เรียกว่าศาสนา; จนมีการแบ่งศาสนาเป็น ๒ พวก : **พวกที่พึ่งตนเอง** กระทำเองมีเหตุปัจจัยในตัวเอง นี้พวกหนึ่ง เช่นพุทธศาสนาเป็นต้น; แล้วก็**พวกที่ต้องพึ่งสิ่งอื่นภายนอกจากตน** ไม่ทำได้ด้วยตนเอง ต้องอาศัยบูชาบวงสรวงอ้อนวอนขอร้อง**มีพิธีรีตอง** นี้ก็พวกหนึ่ง, แต่ก็เรียกว่าศาสนาด้วยกันทั้งนั้น.

พวกที่มีหลักเป็นวิทยาศาสตร์ เช่นพุทธศาสนา ก็จะต้อง**ศึกษาเรื่องขันธ์ เรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ เรื่องการปรุงแต่งกันตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา** เหล่านี้เป็นต้น; มันล้วนแต่เป็นเรื่องของธรรมชาติ ตามวิถีทางวิทยาศาสตร์. แต่ถ้าเป็นศาสนาที่มีพระเจ้า ถือว่าพระเจ้าทั้งนั้น สำเร็จมาแต่พระเจ้า, เขาก็ไม่ศึกษาเรื่องเหล่านี้ เขาไม่มีเรื่องเหล่านี้สำหรับจะศึกษา; เขาก็จะมีแต่ศึกษาพระเจ้าองค์ไหนมีหน้าที่อย่างไร ? หรือว่าถ้ามีองค์เดียวก็มีหน้าที่ทั้งหมดอย่างไร ? จะอ้อนวอนท่านอย่างไร ? จะทำพิธีรีตองให้ได้รับผลดีที่สุดอย่างไร ? มันเป็นคนละทาง; แต่ก็ล้วนแต่เป็นศาสนาด้วยกันทั้งนั้น. นี่แหละขอให้พุทธบริษัทเรารู้ไว้ว่า พุทธบริษัทศึกษาพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนา คือดับทุกข์ตามวิธีของพุทธศาสนา ก็ต้องศึกษาอย่างกะว่าเป็นวิทยาศาสตร์ ว่าความทุกข์คืออย่างไร ? ความทุกข์เกิดขึ้นมาจากอะไร ? ในลักษณะอย่างไร ? อะไรที่เป็นตัวยืนโรงอยู่สำหรับให้เกิดอาการต่าง ๆ ? อย่างนี้ก็เช่นศึกษาเรื่องธาตุ ๆ : เรื่องธาตุทั้ง ๔ ธาตุทั้ง ๖ ประชุมกันเข้าเป็นสิ่งที่เรียกว่าสัตว์ หรือคน, แล้วในแต่ละธาตุ ๆ มีหน้าที่อย่างไร ? มีความสำคัญแก่

กันและกันอย่างไร ? เมื่อธาตุมาทำหน้าที่เข้า ก็เกิดเป็นอายตนะภายใน อายตนะภายนอก ซึ่งเป็นคู่กันสำหรับจะถึงกัน, ครั้นถึงกันเข้าแล้วมีการปรุงแต่งกันอย่างไร ? จนกระทั่งเกิดเป็นธรรมหมวดหนึ่ง ๆ ขึ้นมา หรือเป็นเบญจขันธ์ขึ้นมา ที่เรียกว่าเป็นส่วนประกอบของความเป็นมนุษย์ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เหล่านี้. **มันเป็นไปตามธรรมชาติทั้งนั้น, ถ้าศึกษาพุทธศาสนามันเลยกลายเป็นศึกษาวิทยาศาสตร์ไปอย่างนี้.** แต่ถ้าศึกษาศาสนาที่มีพระเจ้า ก็ไม่มีทางที่จะต้องศึกษาอย่างนี้ ไม่มีให้ศึกษา แล้วเขาก็ไม่ศึกษา; เขาก็ศึกษาแต่ที่จะประกอบพิธีบูชาบวงสรวงอ้อนวอน.

ท่านลองเปรียบเทียบดู เหลือบตาดูให้ดี ๆ ให้เห็นความผิดแปลกแตกต่างกันอย่างนี้; นั่นแหละเรียกว่า **ศึกษาศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนา.** ฟังดูมันก็แปลก : ศึกษาศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนา, เหมือนกับคำพูดที่ปลาดป้ำ ๆ เป๋อ ๆ อะไรไปแล้ว; แต่มันมีความจริงอย่างนั้น เพราะว่า มันยังมีการศึกษาศาสนาในฐานะอย่างอื่นอีกมาก เช่นในฐานะที่จะเป็นปรัชญา.

๒. ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นปรัชญา.

ถ้า (ศึกษาศาสนาอย่าง) เป็นปรัชญา ก็**ศึกษาเรื่องความทุกข์จากโดยวิธีคำนวณ**ว่า เพราะเป็นอย่างนั้นเพราะมีอย่างนี้เพราะปรุงอย่างโน้น จึงเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา. **ไม่ได้ศึกษาลงไปที่ตัวจริง ซึ่งมีอยู่จริงอย่างวิทยาศาสตร์;** เป็นการศึกษาด้วยปัญญา มีรากฐานอยู่บนการคำนึงคำนวณ แล้วก็สรุปผลเอาว่าเป็นอย่างนั้น ๆ; ก็ถือปฏิบัติกันอย่างนั้น. เดี๋ยวนี้ กำลังนิยมศึกษาพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นปรัชญาแบบนี้; ปรัชญาแบบที่ใช้เรียกกันอยู่เดี๋ยวนี้ ที่ฝรั่งเขาเรียกฟิโล-

โซฟี่, กันมากอย่างนี้; เลยไม่ได้แตะต้องของจริง เป็นแต่การคำนวณไปตามหลักของวิธีการคำนวณ. นี่ศึกษาศาสนาในฐานะที่เป็นปรัชญาอย่างหนึ่ง ๆ; แม้ว่าพุทธศาสนาจะเป็นวิทยาศาสตร์ แต่ก็สามารถนำเอาไปศึกษาอย่างกะว่าเป็นปรัชญาชนิดนี้ได้ ด้วยเหมือนกัน; นี่ก็พวกหนึ่ง.

๓. ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นอักษรศาสตร์วรรณคดี.

ทีนี้ มองต่อไปอีกก็เป็นการ **ศึกษาศาสนา ในฐานะเป็นอักษรศาสตร์เป็นวรรณคดี** เป็นความรู้ทางหนังสือไปเสียก็มี. อย่างที่เรียกกันว่าเรียนบาลีนี่ ก็ยอมรับว่าเป็นการศึกษาพุทธศาสนา แต่กลายเป็นศึกษาในฐานะที่เป็นอักษรศาสตร์เป็นภาษาอย่างหนึ่งเท่านั้น; แล้วก็เตลิดเปิดเปิงไปในทางศึกษาความไพเราะความล้ำลึกของภาษา สำเร็จประโยชน์ในทางที่เป็นภาษาอันล้ำลึก ไม่ได้เกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์อย่างนี้ก็มี; แล้วก็มีมากเพราะว่าเคยได้รับการยกย่องอย่างมากที่สุดที่จะศึกษาภาษาบาลี แล้วก็เอาไปสอบไล่ ได้รับเกียรติยศชื่อเสียง ได้รับประโยชน์. ไปยุติกันเพียงศึกษาอย่างอักษรศาสตร์หรือภาษาศาสตร์; ที่ไกลออกไปก็ศึกษาอย่างวรรณคดี มีคำฉันท์อันไพเราะรวมอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นด้วย. นี่ก็คือศึกษาศาสนา ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นอักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ หรือวรรณคดี.

๔. ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นจิตวิทยา.

ทีนี้ ก็มีพวกที่**ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นจิตตวิทยา**; โดยเฉพาะคัมภีร์อภิธรรมปิฎก ๗ คัมภีร์ ซึ่งเป็นเนื้อหนังสือมากกว่าปิฎกใดนั้น. นี้เป็นเรื่องทางจิต ศึกษาเรื่องจิต เรื่องทุกแง่ทุกมุมอันเกี่ยวกับจิต ไม่มีตำราจิตตวิทยาชนิดไหน

สู้ได้ ศึกษากันจนตายก็ไม่ค่อยจะรู้จักจบจักสิ้น; แล้วก็พูดกันอยู่แต่เรื่องเกี่ยวกับจิต หรือสิ่งที่เกี่ยวกับจิต ไม่ได้พูดถึงการประพฤติปฏิบัติโดยตรง; เป็นการศึกษาอย่างจิตตวิทยามหาศาลไปเสียอย่างนี้ก็มี.

๕. ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นสังคมศาสตร์.

ที่นี้ บางพวกจัดพุทธศาสนาไว้ในฐานะเป็น สังคมศาสตร์หรือมนุษย์วิทยา, **ก็ศึกษาพุทธศาสนาในส่วนที่มันจะเป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างไร** เป็นประโยชน์แก่การบ้านการเมืองอย่างไร เป็นประโยชน์แก่การพัฒนาอย่างไร; มันก็เป็นเรื่องสังคมศาสตร์. ว่าที่จริง ความรู้ที่มนุษย์ควรจะต้องการแล้วก็จัดเป็นสังคมศาสตร์ได้ทุกเรื่องแหละ ได้ทุกเรื่อง; แม้แต่ศาสนาก็เอามาทำให้เป็นสังคมศาสตร์ สิ่งที่สังคมจะต้องศึกษา อย่างนี้ก็ได้.

๖. ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นวัฒนธรรม.

ที่นี้ **ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นวัฒนธรรม**; อย่างนี้ต้องศึกษาคู่กันมาตั้งแต่มนุษย์เริ่มมีมนุษย์ เกิดวิชาความรู้ขึ้นมาในหมู่มนุษย์นั้นอย่างไร ตามลำดับ ๆ มา; จนรู้เรื่องดับทุกข์สูงสุดตามหลักแห่งพุทธศาสนา; เป็นวัฒนธรรมทุกขั้นตอน ทุกระดับ เป็นระดับสูงขึ้นมา สูงขึ้นมา ๆ จนกระทั่งรู้ความดับทุกข์สิ้นเชิง. ข้อนี้ถ้าดูกันให้ดีดูกันให้ละเอียดแล้ว มันเป็นเรื่องที่ประพฤติปฏิบัติกันอยู่เป็นประจำบ้าน ประจำเรือน, เป็นประเพณีประจำบ้าน ประจำเรือน; มีหลักปฏิบัติอย่างไรที่อาจจะเอามาใช้ให้ประจำบ้าน ประจำเรือนตลอดเวลา ทุกเวลา อยู่กับเนื้อกับตัวจริง ๆ นี่จะเป็นประโยชน์โดยแท้จริง; แม้ไม่ถึงเรื่องมรรคผลนิพพาน แต่ก็เป็นอุปกรณ์ให้มีชีวิตอยู่อย่างเป็นผาสุก จะเรียกว่าเรื่องที่จะต้องพูดกันเป็นประจำวันก็แล้วกัน.

ในบรรดาเรื่องทั้งหลาย ที่ควรจะเอามานั่งพูดนั่งจากันเป็นประจำวันนั้นน่ะ **มันไม่มีเรื่องอะไรดีไปกว่าวัฒนธรรม; ซึ่งเล็งถึงพุทธศาสนาโดยเฉพาะนี้** ควรจะเป็นเรื่องที่เอามานั่งพูดนั่งจา นั่งปรึกษาหารือ นั่งค้นคว้ากันเป็นประจำวัน. แต่เดี๋ยวนี้คนเราไม่ได้ทำอย่างนั้น; เรื่องที่พูดกันเป็นประจำวันก็ล้วนแต่เป็นเรื่องทำมาหากิน ก็ยังดีเพราะว่ามันเป็นเรื่องที่ต้องทำ; แต่ควรจะพูดให้ตายตัวลงไปว่า**เรื่องทำมาหากินนั้นประกอบอยู่ด้วยวัฒนธรรม**. ดังนั้น จะพูดกันเรื่องทำไร่ ทำนา ทำสวน ทำอะไร ซึ่งเป็นการทำมาหากิน **ก็พูดกันไป, แต่ให้มันประกอบอยู่ด้วยวัฒนธรรมของชาวพุทธ**; มันก็จะเป็นเรื่องที่มีประโยชน์ที่สุด ที่จะรักษาความเป็นมนุษย์ไว้ให้คงอยู่ในความถูกต้อง ไม่เกิดความเสื่อมเสียทางศีลธรรม.

เดี๋ยวนี้ ความเสื่อมศีลธรรมน่ะ ขยับขยายจนกลายเป็นเรื่องปัญหาระดับโลกไปแล้ว; ท่านทราบหรือไม่ก็ตามใจ แต่ว่าความจริงมันเป็นอย่างนั้นไปแล้ว. ก่อนนี้เรื่องเสื่อมเสียศีลธรรม เรื่องเสื่อมศีลธรรมน่ะ***มันอยู่ที่แค่บุคคลบางคน,*** บุคคลบางคนในสังคมนี่มันทำปัญหาขึ้นมา เพราะไม่มีศีลธรรม; **เดี๋ยวนี้ ความไม่มีศีลธรรมขยายตัว ๆ ออกไปเป็นเรื่องของหมู่ ของคณะ ของสังคม,** จนกระทั่งเป็นเรื่องของโลกทั้งโลก เป็นโลกแห่งความไร้ศีลธรรม มีการกระทบกระทั่งกันไม่หยุดไม่หย่อนในระหว่างประเทศต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นโลก; ***น่าตกใจหรือไม่น่าตกใจ***เพียงไร ข้อนี้ให้ช่วยกันคิดดู. ถ้าความเสื่อมศีลธรรมมีอยู่แต่เพียงระหว่างบุคคลต่อบุคคล มันก็ทำอันตรายกันเท่านั้นแหละ เพียงเท่านั้นแหละ; ถ้ามันกลายเป็นเรื่องของหมู่คณะ แล้วมันก็ยกพวกประหัตประหารกัน.

ถ้ามันกลายเป็นเรื่องของโลก ก็หมายความว่า มันทำร้ายทำอันตรายล้างผลาญกันทั้งโลก โดยเป็นการงานของโลกไปเสียเลย. **นี่วัฒนธรรมของชาวพุทธ**

ไม่สามารถจะหยุดยั้งความไร้ศีลธรรมของมนุษย์ หรือแม้แต่ของพุทธบริษัทเอง. ทุกคนยอมรับว่าสภาพศีลธรรมนี่มันเสื่อมลง ๆๆ, มันไม่ได้ดีขึ้น มันไม่ได้บริสุทธิ์ผุดผ่องขึ้น. แม้พุทธบริษัทเองก็พ่ายแพ้แก่ความเจริญอย่างสมัยใหม่ หันไปนิยมผลแห่งความเจริญสมัยใหม่ จนละทิ้งศาสนาหรือละทิ้งวัฒนธรรมที่เนื่องอยู่กับศาสนา; ก็เป็นการพลอยผสมโรงทำให้โลกนี้มีศีลธรรมอันเสื่อมสลายไปด้วยเหมือนกัน; ควรจะกลับมาใหม่ คือกลับมาเป็นมนุษย์ที่มีวัฒนธรรมกันเสียใหม่ มีศีลธรรม มีจริยธรรม เพื่อว่าจะได้ไม่ทำลายล้างกันอย่างที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้.

๗. ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นอนามัย.

ทีนี้ ก็มาถึง**เรื่องอนามัย** คือ**เรื่องสุขภาพ หรือปัจจัยแห่งสุขภาพ**. ศาสนานั้นเป็นของประหลาด มันช่วยให้จิตใจสบาย ช่วยให้จิตใจสบาย; เมื่อจิตใจสบาย ไอ้ชีวิตนี้มันก็พลอยสดชื่นแจ่มใสรื่นเริง, ร่างกายก็จะพลอยสบาย; เรียกว่ามีสุขภาพดีทั้งทางกายและทั้งทางจิต. เราก็ยังไม่ค่อยได้ศึกษากันจริงจัง สำหรับจะเอาหลักธรรมะนี้ไปเป็นเรื่องสุขภาพอนามัย สำเร็จได้ทั้งทางกายและทางจิตใจ. แต่ขอให้สังเกตดูว่า **ผู้ที่ตั้งอยู่ในหลักธรรมของศาสนานั้น มีความสบาย มีความสุข**, มีความสะดวกมีความสบาย เนื่องไปถึงสุขภาพมีสุขภาพดี เพราะว่ามันอยู่ได้ด้วยความเคารพตัวเอง ยกมือไหว้ตัวเอง ชื่นใจตัวเอง พอใจตัวเอง. นี่มันเป็นปัจจัยแห่งสุขภาพ; เราควรจะใช้ศาสนาให้เป็นปัจจัยแห่งสุขภาพให้ถึงที่สุด ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้; เรียกง่าย ๆ ก็ว่าเป็นอายุวัฒนะ เป็นเครื่องทำให้อายุยืน.

มีอนามัยทางกายเสียไป เพราะไม่ยึดถือหลักพระพุทธศาสนา ไปกระทำอบายมุขต่าง ๆ นี้ ก็เสื่อมเสียสุขภาพทางกาย; และพร้อมกันนั้น ก็เสื่อมเสียสุข-

ภาพทางจิต เพราะว่า มันทรมาน ๆ อยู่ด้วยความรู้สึกชนิดที่เป็นการทรมานใจ; แม้ว่าจะรู้สึกเอร็ดอร่อย สนุกสนาน แต่ก็เป็นการบีบคั้นทรมานจิตใจ. ขอให้ดูให้ดี ๆ : **ดื่มน้ำเมา** ได้รสของน้ำเมา เป็นที่พอใจของความโง่ แล้วมันก็สนุกสนาน แล้วมันก็ทรมาน; **เล่นการพนัน** มันรู้สึกอร่อยและพอใจ แต่แล้วมันก็ถูกทรมานอยู่ด้วยความหิวที่จะชนะ หิวจะชนะ อยากจะชนะ แล้วมันก็ชนะไม่ได้ มันก็ถูกทรมานอยู่ด้วยความหิว; **เที่ยวกลางคืน** ก็สนุกไปตามแบบนั้น แต่มันก็ทรมานใจอยู่ด้วยความที่รู้สึกว่าไม่ปลอดภัย ต้องระมัดระวัง; ฯลฯ อบายมุขทุกอย่าง มันก็ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน **แต่พร้อมกันนั้นมันก็ทรมานใจอย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะมองเห็นยาก** มันจึงเสียสุขภาพฝ่ายจิตใจ เสียอนามัยฝ่ายจิตใจ ทำให้อายุสั้นอย่างนี้เป็นต้น.

เป็นที่น่าเสียดายที่ว่า แม้เราชาวพุทธ พุทธบริษัทนี้ **ก็ยังเอาพระธรรมมาใช้เป็นเรื่องของอนามัยน้อยอยู่** หรือน้อยเกินไป; ควรจะได้นำเอามาใช้เป็นเรื่องสุขภาพอนามัยให้มาก ให้ยิ่งกว่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน คือร่างกายก็แจ่มใส จิตใจก็แจ่มใส ชีวิตทั้งชีวิตมันก็แจ่มใส **เพราะมีสุขภาพอนามัยอันเนื่องมาจากพระธรรมในพระศาสนา**.

๘. ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะศิลปะครองชีวิต.

ทีนี้ ก็มาถึงข้อที่เรียกว่า **ศิลปะ ๆ แห่งการครองชีวิต** ดังที่เขาเรียกว่าวิถีทางแห่งการครองชีวิต; แต่ถ้าจะทำให้ดี ให้สวย ให้น่าเลื่อมใส ก็เลยเรียกว่า **ศิลปะแห่งการครองชีวิต**. จะดำเนินชีวิตอย่างไรจะเป็นที่น่าพอใจ มีแต่ความสะดวกสบาย ไม่มีอันตราย ไม่มีวิกฤตการณ์ใด ๆ; ถ้ายิ่งขึ้นไปกว่านั้น ก็น่าดู สวยสด

งดงาม น่าเลื่อมใส น่าบูชา เป็นแบบของการครองชีวิตชนิดที่น่าเลื่อมใส น่าบูชา. เดี๋ยวนี้ ชาวโลกก็พูดกันมากเรื่อง**วิถีทางแห่งชีวิต** หรือ **แบบแห่งการครองชีวิต** หรือ**ศิลปะแห่งการมีชีวิต** นี่พูดกันมาก; เราเจ้าของพุทธศาสนาเสียเองลืมไป ไม่ได้พูด ไม่ได้นึก ไม่ได้คิด ไม่ได้ค้นจะเอามาให้เป็นรูปเป็นร่าง, เป็นรูปแบบวิถีทางการครองชีวิต หรือศิลปะแห่งการครองชีวิต.

ชาวต่างประเทศที่เข้ามาสนใจพุทธศาสนานั้น สนใจในเรื่องนี้กันมาก เรียกว่า**วิถีทางแห่งชีวิต**; มาพบพุทธศาสนาเข้า ก็พอใจในความที่เป็นสายกลาง เรียกว่า**ทางสายกลาง**; ไม่มีในลัทธิอื่นหรือในศาสนาอื่น. **คำว่า "กลาง ๆ" นี้มีแต่ในพุทธศาสนา**; แล้วมันก็กลาง ๆ อย่างยิ่งเสียด้วย กลางชนิดที่ว่าลึกซึ้งและสูงสุด ไม่ใช่เพียงแต่ไม่ขวาหรือไม่ซ้าย; มันไม่อะไรไปเสียทุกอย่าง : มันไม่บวกมันไม่ลบ, มันไม่เป็นเรื่องหัวเราะ ไม่เป็นเรื่องร้องไห้. ถ้าเป็นเรื่องที่ทำให้ได้หัวเราะมันก็ไปสุดข้างหนึ่ง เป็นเรื่องที่ทำให้ต้องร้องไห้ก็เป็นสุดข้างหนึ่ง อยู่อย่างไม่ต้องหัวเราะไม่ต้องร้องไห้ นี่เรียกว่าอยู่ตรงกลาง.

ความเป็นกลางนี่มองดูไกลออกไป ไกลออกไป ให้ลึก ๆ ไกลออกไปจนไม่มีปัญหาใด ๆ เลย. ที่เข้าใจยาก เช่นคำว่า ไม่บุญ – ไม่บาป, ไม่สุข – ไม่ทุกข์, ไม่ได้ – ไม่เสีย, ไม่แพ้ – ไม่ชนะ; คำเหล่านี้แหละเป็นคำที่น่าสนใจ. ถ้าเป็น**เรื่องบุญ**มันก็มีปัญหาไปแบบหนึ่ง ยุ่งยากไปตามแบบบุญ, ถ้าเป็น**เรื่องบาป**ก็เป็นปัญหาไปตามแบบบาป; ดังนั้น ขึ้นอยู่เสียพ้นบุญ พ้นบาป เรียกว่า**ตรงกลาง**ก็ได้; แต่ไม่ใช่บุญไม่ใช่บาปมันก็ไม่มีปัญหาอะไร. **เรื่องสุข เรื่องทุกข์**ก็เหมือนกัน : สุขมันก็ยุ่งไปตามแบบสุข, ทุกข์มันก็ยุ่งไปตามแบบทุกข์; ไม่มียุ่งอะไรเลยนี่ คือเหนือสุขเหนือทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์. **ไม่ได้ – ไม่เสีย**; ได้มันก็ยุ่งไปตามแบบได้, เสีย

มันก็ยุ่งไปตามแบบเสีย; **จิตใจอย่ามีได้อย่ามีเสีย,** แม้ว่ามันกำลังได้หรือกำลังเสียอะไรลงไปจริง ๆ จิตใจก็อย่าไปทำความรู้สึกรับเอาเป็นเรื่องได้เรื่องเสีย, **เป็นเรื่องอยู่ตรงกลางตลอดไป,** จะแก้ไขจะทำอะไรก็ทำไป ทำไปให้ถูกต้องตามเรื่องราวที่ควรจะทำ แต่จิตใจอย่าให้ตกต่ำลงไปถึงกับเศร้าโศกอยู่ด้วยเรื่องเสีย และลิงโลดบ้าหลังอยู่ด้วยเรื่องได้. หรือจะเลยไปถึง**แพ้และชนะ,** อย่าอยู่ด้วยความแพ้อย่าอยู่ด้วยความชนะ; อยู่ด้วยแพ้ มันก็นอนเป็นทุกข์, อยู่ด้วยชนะ มันก็ต้องระมัดระวังอย่างเป็นผู้ชนะ จะถูกล้างแค้นหรือถูกแก้แค้น; **อยู่อย่างไม่มีแพ้ไม่มีชนะ,** นี่เรียกว่า**อยู่อย่างงดงาม.** เดี๋ยวมันก็จะเลยเถิดไปถึงว่า**อยู่อย่างไม่มีผู้หญิงไม่มีผู้ชาย;** ปัญหาเรื่องเพศเรื่องอะไรก็ไม่มีอย่างนี้.

ความเป็นกลาง ๆ นี้ มีอธิบายมากมายหลายสิบอย่าง, หลายสิบอย่างทีเดียว; ไปคิดดูเองบ้างก็ได้ว่า **ไม่ข้างนั้นและไม่ข้างนี้, ไม่ฟุ่มเฟือย** แล้วก็**ไม่ขี้ตืดขี้ตัง** อย่างนี้; มัน**อยู่ตรงกลาง.** มีชีวิตชนิดที่อยู่ตรงกลางเสมอไป ไม่ว่าในเรื่องอะไร, เอาไปคิดดูได้ด้วยตัวเอง; ก็เลยเป็นชีวิตที่เรียกว่างดงาม มีศิลปะแห่งการครองชีวิต มีความงดงามในการคิดนึก ในการพูดจา ในการกระทำ, ทั้งเบื้องต้นทั้งตรงกลางทั้งเบื้องปลาย มันมีแต่ความถูกต้องอย่างเดียว; นี่เรียกว่า **ศิลปะแห่งการครองชีวิต.**

ใครศึกษาพุทธศาสนาในลักษณะอย่างนี้บ้าง? ที่จริงมันเป็นเรื่องที่มีอยู่เป็นเรื่องที่มีให้ ๆ, ให้ศึกษา; แต่ก็ไม่มีใครจับฉวยเอามาศึกษา. ตลอดวันตลอดคืนก็ศึกษา สนใจแต่เรื่องอะไร? ก็เรื่องปากเรื่องท้อง เรื่องปากเรื่องท้อง. มีความคิดหรือมีการกระทำที่น่าหัว เช่นว่าทั้งวันทั้งคืน ทั้งวันทั้งคืนบอกว่าข้าพเจ้าหิวธรรมะทั้งวันทั้งคืนข้าพเจ้าหิวธรรมะ; แต่ทุกเช้า ทุกเย็นข้าพเจ้าหิวข้าว. ตอนเช้า ตอน

เย็นข้าพเจ้าหิวข้าว, ทั้งวันทั้งคืนข้าพเจ้าหิวธรรมะ. นี่มันมีเล่นตลกกันเสียอย่างนี้เป็นส่วนมาก, มันไม่ได้หิวธรรมะอย่างสม่ำเสมอ. แล้วมันยังเขลา ยังไม่ต้องการเดี๋ยวนี้ที่นี่ ยังไม่ต้องการดับทุกข์เดี๋ยวนี้และที่นี่ ฝากไว้ในอนาคต; มันก็ถูกผีอนาคตหลอกอยู่เรื่อยไป มันถูกผีหลอกอยู่เรื่อยไป คือผีอนาคต หวังแต่เรื่องอนาคต เรื่องเดี๋ยวนี้ที่นี่มันไม่ต้องการ; แล้วกลับมองไม่เห็นว่ามีที่นี่และเดี๋ยวนี้ ที่อาจจะทำให้สำเร็จประโยชน์ได้.

คำว่า**เดี๋ยวนี้ ๆ ๆ** มันมีอยู่มากเกินไป จนคนเหล่านั้นมองไม่เห็น; ในชั่วโมงเดียวน่ะมันมี**เดี๋ยวนี้ ๆ ๆ** กี่ครั้ง, กี่สิบครั้ง ในชั่วโมงเดียว; แต่คนเหล่านั้นก็**เอาเดี๋ยวนี้ไม่ได้**สักครั้งเดียวหนึ่ง ต้อง ***ฝากไว้ในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้นเทอญ;*** มันก็เลยไม่ได้อะไร มันไม่ต้องได้อะไร. นี่เรียกว่าทำกันไม่ถูก; มันยังไม่ถูกเรื่องถูกราว มันยังไม่ถูกฝาถูกตัว ในการดำรงจิต ในการดำรงชีวิต ในการจัด ในการกระทำ ในการมีชีวิต.

ทีนี้ เราก็ได้รูปแบบตั้ง ๘ แบบ สำหรับศึกษาพุทธศาสนา. ทบทวนอีกทีหนึ่งก็ว่า **ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนา**ก็มี, **ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นปรัชญาเพ้อเจ้อ**ก็มี, **ศึกษาพุทธศาสนา ในลักษณะเป็นอักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ วรรณคดีไปเสีย**ก็มี, **ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นจิตตวิทยาอันไม่รู้จักจบ** ไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตจริงอย่างนี้ก็มี, **ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นสังคมศาสตร์**อย่างนี้ก็ได้ แต่มันก็ไม่ค่อยจะมี, **ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นวัฒนธรรมประจำบ้าน ประจำเรือนตลอดเวลา** อย่างนี้ก็มี, **ศึกษาในฐานะเป็นอนามัยทั้งทางกายและทางจิต**ก็มี, **ศึกษาในฐานะเป็นศิลปะแห่งการครองชีวิตที่บริสุทธิ์งดงาม** อย่างนี้ก็มี.

ส่วนที่จะศึกษาให้เป็นเครื่องรางของขลัง ทำนองไสยศาสตร์นั้น มันก็มี;

แต่ไม่อยากจะเอามาพูด เพราะ***ไม่ได้รวมอยู่ในชุดที่ควรจะกระทำ,*** มันเป็นเรื่องแตกแยกนอกคอกออกไป. **ในพุทธศาสนาไม่มีคำว่าขลัง หรือศักดิ์สิทธิ์**. ข้อนี้ชอบหรือไม่ชอบก็ตามใจ อาตมาก็ต้องพูด, อาตมาก็ต้องพูด จะชอบฟังหรือไม่ชอบฟังก็ตามใจ, คือจะพูดว่า **ในพุทธศาสนาไม่มีคำว่าขลัง ไม่มีคำว่า ศักดิ์สิทธิ์**; ให้ไปเปิดดูพระไตรปิฎกตลอดหมดทั้งพระไตรปิฎก ทุกเล่ม และทุกหน้า **จะไม่พบคำว่า "ขลัง" ว่า "ศักดิ์สิทธิ์" อยู่ในระบอบของพุทธศาสนาเลย**. นั้นน่ะมันเป็นเรื่องสมมติมากเกินไป มันเป็นอยู่ในพวกไสยศาสตร์ คือพวกที่ปัญญาอ่อน; เป็นพวกที่ไม่อาจจะรู้หรือจะคิดหรือจะวินิจฉัยจะวิพากษ์วิจารณ์ จะทดสอบได้ด้วยสติปัญญา มันเลยต้องรับเชื่อให้เป็นของขลังของศักดิ์สิทธิ์; เพิ่มความขลังความศักดิ์สิทธิ์เข้าไปในสิ่งที่อยาก จะให้ขลังให้ศักดิ์สิทธิ์ จนมีอาการเหมือนกับคนบ้า; อย่างนี้มันก็มี. จะทำพุทธศาสนาให้เป็นอย่างนี้ก็ได้เหมือนกันแหละ; แต่พูดแล้วมันกระทบกระเทือน. **พิธีรีตองต่าง ๆ ในโบสถ์ในวัดนั้น ยังเป็นไสยศาสตร์อยู่มาก**. นี่โดยเหตุที่มันไม่เป็นหลัก, **ไม่เป็นหลักที่ต้องการให้ปฏิบัติ จึงไม่เอามานับไว้ในพวกที่ว่าจะศึกษากันอย่างไร**. แต่ขอให้ยอมรับรู้ไว้ด้วยว่ามันก็มี คือ ***ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะที่จะเป็นเครื่องรางเป็นของขลัง ของศักดิ์สิทธิ์*** ว่าจะทำกันอย่างไร ? จะปั้นกันอย่างไร ? จะหล่อกันอย่างไร ? จะเสกอย่างไร ? จะปลุกอย่างไร ? มันก็เป็นเรื่องการศึกษาทั้งนั้นแหละ; แต่มันกลายเป็นเครื่องรางเป็นของขลังของศักดิ์สิทธิ์; ตั้งอยู่บนรากฐานของความงมงาย. ถ้าไม่มีความงมงายจะทำอย่างนี้ไม่ได้; ต้องมีความงมงายเป็นรากฐาน มันจึงจะพอสำหรับที่จะทำกันอย่างนี้ ก็เลยไม่เอามาพูด; เรื่องนี้ไม่เอามาพูดในฐานะที่ควรกระทำ.

นี่จะเห็นได้ว่า เรื่องของปริยัติอันเป็นรากแก้วของพุทธศาสนานั้น เราเอามาศึกษากันได้ตั้งหลายรูปแบบ อย่างน้อยก็ ๘ รูปแบบ ดังที่กล่าวมาแล้ว. รวม

ความแล้วก็ **เป็นเรื่องด้านนอกของปริยัติ มองดูจากทิศทางต่าง ๆ กัน.** ในการใช้ปริยัติศาสนาให้เป็นประโยชน์นั้น กำลังมีอยู่หลายทิศทาง; มีประโยชน์มากบ้าง น้อยบ้าง, จำเป็นบ้าง ไม่สู้จะจำเป็นบ้าง, ไม่จำเป็นเลย เอามาศึกษาให้เพ้อเจ้อไม่รู้จักจบ เป็นปรัชญาไม่รู้จักจบ อย่างนี้ก็มี. ข้อนี้มันเป็นประชาธิปไตย ใครอยากจะศึกษาอะไร อย่างไร มันก็ทำได้, มันห้ามกันไม่ได้; มันก็เลยมีมากมายถึงอย่างนี้. (นี้ก็เป็นอีกตอนหนึ่งของด้านนอกแห่งปริยัติ. ส่วนตอนต่อไป : --)

จ. ชีวิตต้องการความรู้รอบด้านทั้งปริยัติ–ปฏิบัติ–ปฏิเวธ.

ทีนี้ ก็อยากจะพูด **เจาะจงลงไปที่สิ่งที่เรียกว่าชีวิต.** ทุกคนมีชีวิต ปัญหาสำคัญตั้งอยู่ที่ชีวิต : **ตั้งอยู่ที่จะดำรงชีวิตไว้อย่างไร จึงจะมีชีวิตที่เยือกเย็น เป็นความหมายของพระนิพพาน.** ชีวิตนี้ธรรมดามันก็แล้วแต่ว่าจะปรุงแต่งกันอย่างไร : ปรุงแต่งถูกก็ไปอย่าง, ปรุงแต่งผิดก็ไปอย่าง, ปรุงแต่งให้มันร้อนมันก็ร้อน, ปรุงแต่งให้มันเย็นมันก็เย็น. ***อย่าไปโทษชีวิตเลย; ไปโทษความปรุงแต่งของตนนั่นแหละว่าปรุงแต่งผิดหรือปรุงแต่งถูก.***

มองดูชีวิตแล้วจะเห็นว่า มันก็ต้องการความรู้รอบด้าน. ชีวิตนี้ต้องการความรู้รอบด้าน; ความรู้ครบถ้วนรอบด้านทุกอย่าง เอามาสำหรับประกอบกันเข้ากับชีวิต **แล้วก็ดำเนินชีวิตไปตามความรู้ที่ถูกต้อง, มันก็ได้ชีวิตที่ดีที่สุดที่สูงสุด : เป็นชีวิตเย็นในที่สุด** เป็นพระอรหันต์ในที่สุด มีชีวิตที่เย็นในที่สุด. **ชีวิตนี้มันต้องการความรู้รอบด้าน;** ท่านช่วยจดจำไว้ให้ดีว่า **ชีวิตนี้มันต้องการความรู้รอบด้าน : ชีวิตนี้ก็ต้องการความรู้อย่างปริยัติ, ชีวิตนี้ก็ต้องการการปฏิบัติ, ชีวิตนี้ก็ต้องการปฏิเวธ** คือได้รับผลของการปฏิบัติ.

ก. หลักปริยัติที่ชีวิตต้องการ.

[หลักปริยัติสูงสุดที่ควรจะรู้]

โดยใจความสั้น ๆ ก็ว่า **ชีวิตนี้มันต้องการความรู้อย่างปริยัติ** เพื่อให้รู้ว่าจะทำอย่างไร จะทำอะไร : **ชีวิตมันต้องการความรู้ทางปริยัติ** โดยหลักทั่วไปก็คือว่า มันต้องการจะรู้ว่า**ชีวิตนี้คืออะไร ? เกิดมาทำไม ? เกิดมาต้องทำอย่างไร ? เกิดมาเพื่อจะได้อะไร ?** แล้ว**จะได้โดยวิธีใด ?** แล้ว**ชีวิตนี้จะจบจะสิ้นสุดลงที่ไหน ? ในลักษณะอย่างไร ? นี่ความรู้อย่างนี้เป็นความรู้ลึกซึ้ง ๆ, เป็นความรู้ที่ลึกซึ้งของมนุษย์นะ** แล้วคนก็ไม่คิดว่ามันลึกซึ้ง; คิดหวัด ๆ เล่น ๆ ก็ทำหวัด ๆ เล่น ๆ ไป มันก็ไม่เข้าไปถึงความจริงของชีวิต ไม่ได้รับชีวิตชนิดที่เยือกเย็น. ชีวิตต้องการความรู้ทางปริยัติ ให้รู้ว่าชีวิตนี้คืออะไร ? คล้าย ๆ กับถามว่าตัวเอง ๆ นี้คืออะไร ? ชีวิตนี้คืออะไร ? มันตอบได้ร้อยแปดอย่าง แล้วมันก็ไม่เข้าเรื่อง ไม่ตรงจุด; มันก็ไม่ได้รับประโยชน์ กลายเป็นเรื่องนอกวงนอกขอบเขตออกไปเสียก็มี หรือเป็นคำตอบที่ผิด ๆๆ ไปเสียก็มี.

ชีวิตนี้คืออะไร ?

ชีวิตนี้คืออะไร ? นี้ยากที่จะตอบ. ***ก็ลองไปคิดดูเองว่าชีวิตนี้คืออะไร ?*** อย่าง**ลูกเด็ก ๆ เล็ก ๆ มันก็ตอบว่า ชีวิตนี้คือความไม่ตาย,** คือความที่ยังเป็น ๆ อยู่. เท่านี้มันก็ไม่ได้มีธรรมะอะไร ไม่มีความหมายทางธรรมะอะไร; ตอบได้แต่เพียงว่าชีวิตคือความที่ยังเป็นอยู่ ยังไม่ตาย. **แต่ถ้ามองดูในแง่ของธรรมะ** หรือทิศทางของธรรมะ, มันก็จะมองเห็นไปว่า **ชีวิตนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย** ปรุงแต่งได้ตามเหตุตามปัจจัย ปรุงแต่งให้เป็นอย่างไรได้ตามเหตุตามปัจจัย; ให้มันมีอยู่อย่างดีที่สุด คือไม่ตายด้วย, อยู่อย่างดีที่สุดด้วย; นี่

ชีวิตคือสิ่งที่มีมา สำหรับให้เจ้าของชีวิต; โดยสมมตินะ **เจ้าของชีวิต**นี้โดยสมมตินะ; เมื่อเรามีชีวิตอย่างนี้, สมมติ**ว่าเราเป็นเจ้าของชีวิต**. ที่จริง**ไอ้ชีวิตเสียอีกมันเป็นเจ้าของเรา**; แต่เราไม่รู้สึก.

เกิดมาทำไม ? ฯลฯ ชีวิตนี้จะจบที่ไหน?

เราจะต้องรู้จักตัวเองอย่างไร ? คือรู้จักชีวิตว่าเป็นอะไร ? อย่างไร ? แล้วค่อยดูว่า***ไอ้ที่เกิดมานี่เกิดมาทำไม ?*** เด็ก ๆ ทารกก็ว่าเกิดมากิน เล่น สนุกตามแบบของเด็ก ๆ. หรือคนหนุ่มสาว ก็เกิดมาเพื่อกามารมณ์เสียมากกว่าอย่างอื่น. ***เกิดมาทำไม ?*** เท่านั้นแหละ มันยังตอบกันได้ตั้งร้อยแปดอย่าง ตามขั้นตอนของอายุ ของวัยที่ได้เกิดมาแล้วนานเท่าไร.

ทีนี้ ถ้ารวมให้หมด, คราวเดียวรวมให้หมด **ถ้าถามว่า*เกิดมาทำไม ?*** มันมีทางที่จะตอบกำปั้นทุบดินไม่มีผิดว่า **เกิดมาเพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่ชีวิตมนุษย์ควรจะได้**; แต่การตอบอย่างนี้ **ไม่ผิด**ด้วยและ**ไม่เสียประโยชน์**ด้วย **เป็นการนำที่ดี**ด้วยว่า เกิดมาเพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุดที่ชีวิตนี้มันควรจะได้. เพราะมันจะปฏิเสธว่าไม่เกิดก็ไม่ได้เสียแล้วนี่ มันเกิดมาเสียแล้วนี่; จะไปโทษบิดามารดาว่าทำให้เกิดมาก็ไม่ได้ เพราะว่า เรามันเกิดมาแล้วนี่; เดี๋ยวนี้ เรามันก็รับผิดชอบตัวเรา เราก็ต้องทำให้ได้สิ่งที่ถูกต้อง ที่ดีที่สุด ที่ชีวิตนี้มันควรจะได้. **ในที่สุดมันก็เป็นปัญหาที่ลึกซึ้งอยู่, เขารู้จักชีวิตเท่าไรก็ตอบได้เท่านั้น**; รู้จักชีวิตในแง่ไหนก็ตอบไปในแง่นั้น : **ลูกเด็ก ๆ** มันก็จะตอบไปในทางว่าได้เล่นหัวสนุกสนาน; **คนหนุ่มคนสาว**ก็มีหวังทางกามารมณ์; **คนพ่อบ้านแม่เรือน**ก็หวังไปในทางร่ำรวย มีทรัพย์สมบัติมหาศาล; **คนแก่คนเฒ่า** ก็ว่าจะได้เข้าโลงไปสวรรค์.

ถ้าไปจบอยู่แค่สวรรค์ มันก็เป็นเรื่องตายด้านชนิดหนึ่ง; เพราะว่าในสวรรค์ก็ยังมีความทุกข์ ในสวรรค์ก็ยังมีปัญหายุ่งยาก. เอาตามที่รู้กันอยู่ที่พูดกันอยู่ หรือแม้ในบาลีในอรรถกถา ก็มีกล่าวตรงกันว่า **ในสวรรค์นั้นเต็มไปด้วยสิ่งเครื่องให้สบายใจ ให้เอร็ดอร่อย สนุกสนานเพลิดเพลิน**, แล้วมันจะเป็นเรื่องจบได้อย่างไร, มันเป็นเรื่องบ้าที่สุด; ดังนั้น คำว่าสวรรค์ ๆ นั้นระวังให้ดี ๆ. มีคนต้องการจะเห็นนรก ต้องการจะเห็นสวรรค์; จะเจริญวิปัสสนาอย่างไรจึงจะเห็นนรก จึงจะเห็นสวรรค์ ? เขาถามว่าอย่างนั้น. อาตมาก็ว่าป่วยการ ป่วยการ; เราไม่ต้องการไอ้บ้าทั้งสองบ้านนั้น : **นรก** ก็บ้าไปแบบนรก, **สวรรค์** ก็บ้าไปแบบสวรรค์; **เราไม่ต้องการทั้งนรกทั้งสวรรค์**. ดังนั้น เราจึงไม่ทำวิปัสสนาเพื่อให้เห็นนรกให้เห็นสวรรค์; เพราะว่า เราไม่ต้องการทั้งสองอย่าง.

นี่ขอให้คิดดูเถอะว่า เกิดมาทำไม ? เกิดมาเพื่อได้อะไร ? **มันอยู่ที่จิตนี่ จิตเป็นอย่างไรมันก็เป็นอย่างนั้น. ถ้าว่าทุกคนในบ้านเมืองนี้ มีจิตใจสงบเย็น, บ้านเมืองนี้ก็เป็นสวรรค์; ถ้าทุกคนในบ้านเมืองนี้มันเร่าร้อนเป็นไฟ, บ้านเมืองนี้ทั้งบ้านทั้งเมืองมันก็เป็นนรกแหละ** : มันอยู่ที่จิตของคนที่มีอยู่ที่นั่น. ถ้าว่าร่างกายนี้มันมีจิตชนิดที่เร่าร้อนเพราะกิเลส มันก็เป็นนรก; ถ้าจิตนี้มันสงบเย็น ร่างกายนี้มันก็เป็นสวรรค์. ตัวเนื้อนี้แหละมันเป็นนรกก็ได้, เป็นสวรรค์ก็ได้; **เราควรจะได้เป็นชนิดที่ควรจะเป็น คือไม่มีความทุกข์เลย.**

ได้เป็นอะไรก็ไม่รู้ เรียกยาก; **แต่ว่าเป็นชนิดที่ไม่มีความทุกข์เลย มีแต่ความเย็นอกเย็นใจไปเสียทุกสิ่งทุกอย่าง** ไม่มีความทุกข์เลย. ทีนี้ ส่วนหนึ่ง **คือชีวิตนี้มันยังอยู่ เรี่ยวแรงยังอยู่ ร่างกายมันยังอยู่**; มันอยู่นิ่งไม่ได้ มันก็เคลื่อนไหว **ก็ขอให้มันเคลื่อนไหวไปในทางที่เป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่ายและทุก**

คน. นี่ส่วนนี้นะ ส่วนที่ว่าชีวิตมันยังมีกำลังงาน มันมีการเคลื่อนไหว มันนิ่งไม่ได้นี่ก็ขอให้มันเคลื่อนไหวไปในทางที่เป็นประโยชน์แก่ทุกคน. ส่วนจิตใจนั้นมีแต่ความสงบสุขอย่างยิ่ง สงบสุขอย่างแท้จริง; ทีนี้ ไอ้เปลือกของมันนี้ยังเคลื่อนไหว ไม่ยอมหยุดนี้ ก็ขอให้เคลื่อนไหวไปในทางที่จะเป็นประโยชน์แก่ทุกคน.

เท่านี้มันควรจะพอแล้ว : มีจิตใจเยือกเย็นเป็นสุข มีการเคลื่อนไหวไปในทางเป็นประโยชน์แก่ทุกคน. ถ้าต้องการมากกว่านี้แล้วมันบ้านะ, มันคนบ้านะ; ใครต้องการมากกว่านี้ จะต้องการมากไปกว่านี้จะต้องการไปทางไหนคิดดูสิ. ต้องการมากกว่านี้ ต้องการไปทางไหน? มันก็มีแต่ทางที่เฟ้อที่เกิน ที่ไม่มีเหตุผลทั้งนั้นแหละ. ไปหามาให้มันเป็นปัญหาเพิ่มขึ้นทำไม. **ทั้งชีวิตต้องได้สิ่งที่ดีที่สุดที่ชีวิตมันควรจะได้; คือความไม่มีทุกข์และความเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่ายและทุกคน**. นี่ยอมรับหลักการอันนี้เถิด **จะมีความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง สมกับที่ว่าได้เกิดมาเป็นมนุษย์**.

ถ้าถามว่า ***ชีวิตนี้จะต้องทำอย่างไร?*** ก็เดินไปตามทางที่ถูกต้อง เดินไปตามทางที่ถูกต้อง; พระพุทธเจ้าตรัสทางสายกลาง อริยมรรคมีองค์แปด ไว้ ๘ หัวข้อแล้ว, เดินไปตามทางนั้นแหละ แล้วมันก็จะได้อย่างนี้ : **จะได้ความสุขในส่วนตน แล้วจะได้ประโยชน์แก่ทุกฝ่าย**.

คำว่า "**จบสิ้น**" นี้ มันก็**จบสิ้นที่ไม่มีความทุกข์นั่นแหละ;** พอไม่มีความทุกข์เมื่อไร เรื่องมันจบแหละ; ยังเหลือแต่ร่างกายที่เป็นเปลือก หรือจิตล้วน ๆ ที่มันเป็นเปลือกชั้นในก็ช่างหัวมัน, มันมีเหตุปัจจัยมันก็ยังมีอยู่ ก็ทำให้มันถูกต้อง, พอมันหมดเหตุหมดปัจจัยมันก็ดับแหละ. เช่นร่างกายหมดเหตุหมดปัจจัยมันดับ จิต

มันก็พลอยดับไปด้วย ปัญหามันก็หมดไปเอง ไม่มีความทุกข์; ดังนั้น ***ถามว่าจบที่ไหน ?*** จบเมื่อไร ? จบตรงไหน ? **ก็จบที่ไม่มีความทุกข์**; จบที่สิ้นสุดแห่งความทุกข์คือพระนิพพาน ดับกิเลสและความทุกข์โดยประการทั้งปวง นั้นน่ะคือจุดจบละ; **มันก็จบที่พระนิพพานทั้งนั้นแหละ**. ฉะนั้น ตั้งใจไว้ให้ดี ๆ อย่างที่เรียกว่าคอยจ้องไว้ให้ดี ๆ. ถ้ามันตกกระไดแล้วก็กระโจนให้ดี ๆ ***ตกกระไดพลอยกระโจนให้ดี ๆ จะถึงที่มุ่งหมายได้ง่ายเข้า***. ถ้าว่ามันจะต้องตายแน่ เพราะ โรคภัยไข้เจ็บหรือเรื่องอะไรก็ตาม, เรายังเป็นบุถุชนอยู่ เราก็สมัครจบ สมัครดับ สมัครไม่เวียนว่ายตายเกิดอีก สมัครจบสิ้นสุดกันเท่านี้ที; แล้วก็ให้ร่างกายมันดับไป; มันก็จบ นี้เรื่องมันก็จะจบ.

อาตมาเชื่อว่า **เรื่องนี้ทุกคนควรจะศึกษาไว้นะ**. ทุกคนนั้นควรจะศึกษาไว้ว่า ถึงเวลาที่จะดับจิตน่ะขอให้ตั้งใจไว้ให้ถูกต้องเถอะ, แล้วเรื่องมันจะจบ; มุ่งหมายความดับสนิทไม่มีเชื้อเหลือ แล้วก็ดับ ๆ โดยไม่ต้องห่วงหน้าห่วงหลัง ห่วงอะไรหมด. ไม่ต้องห่วง**ข้างหน้า**ว่าจะไปไหนอีก; มันไม่ไปไหนแล้ว มันจบแล้ว มันหมดเท่านี้แล้ว. **ข้างหลัง**ก็เลิกกันไม่ต้องเอามา ไม่ต้องดึงเอามา. แล้วมันจึงดับลงที่นั่น. มันก็สุดหรือจบที่นั่น. ไอ้ชีวิตมันเป็นอย่างนี้.

นี่เป็น**หลักปริยัติสูงสุดที่ควรจะรู้** : ปริยัติสูงสุดที่สุด ที่ควรจะรู้ว่า ***ชีวิตนี้คืออะไร ? เกิดมาทำไม ? ต้องทำอย่างไร ? เพื่อได้อะไร ? ได้โดยวิธีใด ? แล้วจบสิ้นกันอย่างไร ?*** นี่ด้านนอกของปริยัติทั้งหมด; เป็นความรู้ที่ดีที่สุด จำเป็นที่สุด ประเสริฐที่สุดที่ควรจะรู้ ทุกคนควรจะรู้ ไม่ต้องถึงกับเรียนพระไตรปิฎก; เรียนจากชีวิตในประจำวันที่เป็นมาแล้วแต่หนหลังก็ได้; มันค่อย ๆ รู้ขึ้นมาเองว่า อย่างไรมันร้อน ? อย่างไรมันเย็น ? อย่างไรมันเป็นทุกข์ทรมาน ? อย่างไร

มันไม่มีความทุกข์ทรมาน ? อย่างไรเป็นนิพพานคือเย็น ? อย่างไรเป็นวัฏฏสงสารคือร้อน ? **นี่ปริยัติที่ชีวิตต้องการ.**

ข. ปฏิบัติที่ชีวิตต้องการ.

ทีนี้ ก็พูดไปเสียเลยเพราะมันเนื่องกันว่า **ปฏิบัติที่ชีวิตต้องการ. ชีวิตต้องการการปฏิบัติ;** ถ้าชีวิตรู้ในเรื่องปริยัติแล้ว มันก็ปฏิบัติไปตามปริยัติ; ฉะนั้น เรื่องมันก็เป็นเรื่องเดียวกัน. ชีวิตต้องการการปฏิบัติว่าปฏิบัติอย่างไร ? ที่เรียกว่าถูกต้องน่ะปฏิบัติอย่างไร ? ปฏิบัติเท่าไร ? ปฏิบัติที่ไหน ? ปฏิบัติเมื่อไร ? ปฏิบัติแก่ใคร ? ปฏิบัติต่ออะไร ? ก็ปฏิบัติให้ถูกต้องเสียให้หมด; ชีวิตมันต้องการปฏิบัติอย่างนี้. นี่มันแฝงกันอยู่กับปริยัติ, มันควรจะพูดเมื่อเป็นเรื่องของการปฏิบัติ; แต่ก็เอาใจความสำคัญมาพูดเสียอย่างต่อเนื่องกันกับปริยัติ เพราะมันรู้แล้วว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไรก็ปฏิบัติอย่างนั้น.

ค. ปฏิเวธที่ชีวิตต้องการ.

ทีนี้ ***ชีวิตนี้ต้องการปฏิเวธอย่างไร ?*** ชีวิตนี้ต้องการผลแห่งชีวิตอย่างไร ? มันก็ต้องการจะได้รับได้เสวยไอ้สิ่งที่เย็น ตามความหมายแห่งนิพพาน; ต้องการได้ต้องการมี ต้องการได้เสวยสิ่งที่มีความเยือกเย็นตามความหมายของนิพพาน คือความสุขไม่มีทุกข์. **ความชนิดที่ไม่มีทุกข์**; อย่าไปพูดว่าสุขเดี๋ยวจะร้อนขึ้นมาอีก. ความดับทุกข์สิ้นเชิงแล้วก็อยู่อย่างเป็นประโยชน์แก่ทุกคนรอบด้าน. ทีนี้ ที่ไหน? ก็ที่นี่ ที่นี่และเดี๋ยวนี้; ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว. ทำให้มันได้มีลักษณะเหมือนกับอยู่เหนือปัญหาโดยประการทั้งปวง เรียกว่าเหนือโลก; เป็นโลกอุดรได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้, เป็นโลกอุดรที่นี่และเดี๋ยวนี้.

คนจำนวนมากไม่ยอมฟัง ไม่ยอมเชื่อว่าจะเป็นโลกอุดรได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้. แต่เราก็ยังยืนยัน; ยืนยันว่า "โลกอุดร" เป็นได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้ คือ "มีจิตใจที่อยู่เหนือโลก". โลกนี้ไม่เป็นปัญหาอะไรแก่เราอีก โลกนี้ไม่ทำให้เรามีความทุกข์ได้อย่างไรเลย; นี่เรียกว่า**อยู่เหนือโลกที่นี่และเดี๋ยวนี้**. มันเนื่องกันอย่างนี้ : **ชีวิตต้องการทั้งปริยัติ ชีวิตต้องการทั้งปฏิบัติ ชีวิตต้องการทั้งปฏิเวธที่นี่และเดี๋ยวนี้**. ทำไมจะต้องรอต่อตายแล้ว "อนาคตกาลเบื้องหน้าโน้นเทอญ" ? มันก็เป็นหมันไปกี่โกฏิกี่กัปป์กี่กัลป์; มันก็เป็นหมันไปเสียเปล่า ๆ. เพราะฉะนั้น ทำให้มันเป็นของจริงว่า เมื่อมันยังมีชีวิตอยู่นั้นแหละ **มันจะรู้อะไรได้ จะรับอะไรได้**. ถ้ามันสิ้นชีวิตแล้วมันก็รู้อะไรไม่ได้; ดังนั้น **เมื่อยังมีชีวิตอยู่นี้ ทำให้มันรู้อะไร ให้ได้อะไร ให้บรรลุอะไรเสียตามที่ควรจะได้บรรลุ**.

ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่า ด้านนอก **ปริยัติด้านนอก** คือปริยัติที่แวดล้อมชีวิตอยู่รอบ ๆ น่ะ **เป็นปริยัติที่จำเป็น** เป็นความรู้ที่จำเป็น **ที่คนที่มีชีวิตจะต้องรู้**. (มามีความรู้ในแง่ปริยัติรวบยอดหรือด้านนอกของปริยัติต่อไปอีก : -)

ฉ. ไม่ควรมองข้ามผลความดีความได้ที่ควรรู้ควรได้.

[: อย่าประมาทต่อสิ่งควรรู้อันมีอยู่รอบ ๆ ชีวิต.]

ทีนี้ เราก็จะพูดโดยเปรียบเทียบสรุปผลง่าย ๆ; เป็นเรื่องพูดกันเล่นได้ประจำวันก็ได้ว่า **ผลความดีความได้ที่จะได้จากความรู้,** มันเป็นความรู้ที่ควรจะรู้นะแต่แล้วก็ไม่รู้; แต่แล้วก็สำคัญว่าตัวรู้ แล้วก็พูดอวดรู้ไปทั้งผิด ๆ. แม้จะผิดอย่างปริยัติ. เรามีเรื่องที่น่าจะรู้ ควรจะรู้ และรู้ได้อยู่หลายเรื่องด้วยกัน; แต่แล้วเราก็ไม่รู้ เราก็ไม่รู้.

เวลามีเมื่อมีกิเลส ไม่มีกิเลสก็ไม่มีเวลา.

เช่น**เรื่องที่สำคัญ**เรื่องแรกก็คือ**เรื่องเวลา. เรื่องเวลานี้ มันมีความหมายมากสำหรับคนที่ยังมีความทุกข์; ถ้าว่าดับทุกข์ได้แล้ว เวลาก็หมดฤทธิ์หมดเดช.** นี่ขอพูดพอเป็นเครื่องเปรียบเทียบเท่านั้นนะ ว่าพระอรหันต์ท่านมีจิตอยู่เหนือเวลา เวลาทำให้จิตใจของท่านเดือดร้อนไม่ได้. เมื่อพูดว่าพระอรหันต์มีจิตอยู่เหนือเวลา, บางคนก็ค้านอยู่ในใจว่าบ้า ๆ. ไอ้นั่นมันเด็ก ๆ; เด็ก ๆ มันไม่รู้ว่าจะมีจิตอยู่เหนือเวลาได้อย่างไร ? เด็ก ๆ มันเคยชินแต่ดูนาฬิกาไปโรงเรียน กลับมาโรงเรียน; คอยดูนาฬิกา, มันแล้วแต่นาฬิกา. ทีนี้ คนแก่หัวหงอกจะมีความรู้เรื่องเวลาเพียงเท่านั้นมันไม่ได้; เวลานั้นมันไม่ใช่นาฬิกา; เวลามันก็เป็นเวลา.

เวลานั้นคือระยะกาลตั้งแต่มีความต้องการเรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะได้สำเร็จตามที่ต้องการ นั้นคือเวลา. ถ้าเราไม่ต้องการอะไรเลย เวลาไม่มีหรอก, เวลามันไม่มี. เดี๋ยวนี้ เรามันมีความต้องการอะไรมาก : ต้องการจะมีชีวิตอยู่, ต้องการจะได้นั่น ได้นี่, ต้องการจะได้จะมีเป็นขั้นตอน ๆ ไป, ต้องการจะมีบ้าน มีเงิน มีของ มีบุตร ภรรยา สามี, ต้องการสารพัดอย่าง. **ระยะระหว่างที่เกิดความต้องการกับการได้ตามต้องการนั่นแหละ คือเวลา;** อันนั้นแหละมันขบกัดจิตใจของคนที่พ่ายแพ้แก่เวลา.

จะตั้งปัญหาขึ้นมาว่า ถ้าเราหยุดนาฬิกาเสียทุกเรือน หยุดนาฬิกาเสียทุกเรือน; เวลาอยู่ที่ไหน? มันก็ยังมีเวลาอยู่นั่นแหละ. ให้เอานาฬิกาไปเผาไฟเสียให้หมดทุกเรือน; เวลาก็ยังมีอยู่แหละ. หรือว่าถ้าเราจะทำให้โลกนี้ หรือดวงอาทิตย์นี้หมุนกลับได้; ให้โลกนี้มันหมุนกลับ อย่างกลับตรงกันข้ามกับที่มันเคยหมุน คือหมุนไปทางทิศตะวันออก; มันก็ยังมีเวลาอยู่นั่นแหละ. แม้โลกจะหมุนกลับหรือดวง

อาทิตย์จะเดินกลับ เวลามันก็ยังมีอยู่นั่นแหละ; เพราะมัน (เวลา) มีในหัวใจคน ในหัวใจที่มันมีความต้องการแล้วกว่าจะได้ตามต้องการ นั่นแหละคือ**ตัวเวลาที่แท้จริง** เป็นสิ่งร้ายกาจ ขบกัดชีวิตจิตใจให้เร่าร้อน ให้กระวนกระวาย ให้สะดุ้ง. ถ้าว่าไม่ต้องการอะไรเท่านั้นแหละ เวลาก็ไม่มีทันที; ให้นาฬิกามันจะเดินกันสักกี่เรือน เวลามันก็ไม่มี. ดวงอาทิตย์มันจะหมุนไปอย่างไร เวลามันก็ไม่มีสำหรับผู้ที่ไม่ต้องการอะไร; ก็คือพระอรหันต์. นี่เป็นความรู้ล่วงหน้า เป็นความรู้ปริยัติล่วงหน้า เพื่อให้มันรู้ถึงกันทั้งข้างหน้า ข้างหลัง ทั้งตรงกลางอะไร, เป็นความรู้ที่คำ**ในคัมภีร์กล่าวไว้ว่า เวลามันกัดกินตนเองและสรรพสัตว์**; มันกัดกินแต่สรรพสัตว์ที่โง่เท่านั้นแหละ, ที่มีความต้องการเท่านั้นแหละ.

ที่ว่า**เวลากินตัวเอง**นั้นน่ะ มันเป็นเรื่องเอาไปจับกันเข้ากับอะไรเข้าแล้ว; ถ้ามันไม่ไปจับเข้ากับอะไร มันก็ไม่มีเหมือนกัน. ทีนี้ ผู้ที่ไม่มีความอยาก, ผู้นั้นกลายเป็นกินเวลา. ผู้ใดมีความยาก ผู้นั้นถูกเวลากัดเอากินเอา; ผู้ใดไม่มีความอยาก ผู้นั้นกินเวลา คืออยู่เหนือเวลา, เวลาไม่ทำให้เป็นทุกข์ได้. นี่เรื่องเวลาเป็นเรื่องที่คำนวณล่วงหน้าได้เล็ก ๆ น้อย ๆ ว่าเราจะมีความรู้ทางปริยัติที่ถูกต้องหรือหาไม่.

ความกลัวมีเมื่อมีตัวตน หมดตัวตนไม่มีความกลัว.

เอ้า, ยกตัวอย่างต่อไปอีก ๒ - ๓ เรื่อง; เช่นเรื่อง**ความกลัว. ความกลัวนี่ มันมีเพราะมันมีความรู้สึกว่ามีตัวตนที่จะตาย หรือมีตัวตนที่จะเป็นอย่างที่ไม่ต้องการจะเป็น.** เพราะมีตัวตนมันจึงมีความกลัว; ฉะนั้น ถ้าไม่มีตัวตนก็ไม่กลัว. หรือตัวตนมีอยู่แต่ลืมเสีย ๆ ลืมตัวตนเสีย มันก็ไม่กลัวตายเหมือนกัน.

พระอรหันต์หมดความรู้สึกว่าตัวตน ไม่มีตัวตนโดยสิ้นเชิง ก็ไม่กลัวตาย. ถ้าตัวตนมันลืม ลืมตัวเองไปชั่วคราว เหมือนกับมันบ้าขึ้นมาที่มันจะฆ่ากันจนตายหรืออะไรกันจนตาย เพราะมัน "ลืมตัว" เสียชั่วคราวเหมือนกับไม่มีตัวตน จนมันมีตัวตนชนิดเป็นบ้ามันก็ไม่กลัวตายเหมือนกัน. สัตว์ที่มันบ้าขึ้นมา มันก็ไม่กลัวตาย. นี่ถ้ามีความรู้สึกว่าตัวตนอยู่อย่างถูกต้องเต็มที่ แล้วมันก็กลัวตาย เพราะมีตัวตน.

ความรู้ทางพระพุทธศาสนา**สอนเรื่องความไม่มีตัวตน** ให้เห็นความไม่มีตัวตน; ไม่มีตัวตนมันก็ไม่กลัว ก็ไม่ต้องกลัวอะไร. นี่จำไว้ว่า เรามันยังสะดุ้งยังหวาดเสียว ยังวิ่งหนี เพราะมันมีตัวตน มันจึงมีความกลัวตาย. ถ้าไม่มีความรู้สึกว่าตัวตน, มันก็ไม่กลัวตาย. ***ทีนี้ มันมีอะไร, ถ้าไม่มีความรู้สึกว่าตัวตน ?*** มันมีปัญญา, **มีปัญญารู้ว่าควรทำอย่างไร กับสังขารร่างกาย ที่มิใช่ตัวตนนี้**; เพราะฉะนั้น ปัญญามันก็บอกว่าวิ่งหนีได้ ถ้าเสือมาจะวิ่งขึ้นต้นไม้ก็ได้โดยไม่ต้องกลัว. แต่ถ้ามันมีตัวตนแล้ว มันต้องกลัวเป็นธรรมดา. ถ้าไม่มีตัวตนมันก็ไม่ต้องกลัว; มันทำอะไรได้ทุกอย่าง ปลอดภัยทุกอย่าง โดยที่ไม่ต้องกลัว ไม่ต้องเป็นทุกข์. นี่เรื่องความกลัว ปริยัติล่วงหน้า; ในที่สุดมันก็จะไปถึงเข้ารู้เรื่องความกลัวหรือความไม่กลัว.

หัวเราะเพราะมีกิเลส ไม่มีกิเลสก็ไม่มีหัวเราะ.

ทีนี้ เรื่อง**หัวเราะ**. ทำไมถึงหัวเราะ ? ทำไมจึงหัวเราะ ? เพราะว่ามันได้อย่างใจ. อะไรได้อย่างใจ ? กิเลสนั่น; กิเลสมันได้อย่างใจ มันจึงหัวเราะเหมือนกับบ้า, กิเลสมันได้อย่างใจ. คนไม่มีกิเลสก็ไม่หัวเราะ; พระอรหันต์ไม่หัวเราะเพราะไม่มีกิเลสที่จะเป็นเครื่องได้อะไรอย่างใจ เลยไม่หัวเราะ. ถ้าเป็นคนบ้ามัน

หัวเราะ; เพราะมันรู้สึกว่ามันได้ไปหมด กิเลสมันเดือด. คนบ้ากิเลสมันเดือด, มันรู้สึกมันได้ไปเสียหมด มันก็เลยหัวเราะ ไม่ต้องหยุด. ไอ้คนที่หัวเราะก็ต้องมีกิเลสรู้สึกว่าตัวตนได้อะไร. ถ้าไม่มีกิเลสว่าตัวตนได้อะไร มันก็ไม่หัวเราะ; ดังนั้น พระอรหันต์จึงไม่หัวเราะ.

ไม่มีกิเลส ก็ไม่มีสกปรกไม่สกปรก.

ทีนี้ ความรู้เรื่อง**สกปรก** หรือ**ไม่สกปรก** หรือ**สวยงาม**. คนธรรมดาสามัญ ถ้าถูกใจแล้วมันไม่เห็นเป็นสกปรก. ถ้ากิเลสมันถูกใจแล้วไอ้เรื่องสกปรกมันก็ไม่สกปรก. **นี่เป็นคนธรรมดาเกินไป เลยไม่มีสิ่งที่ว่าปฏิกูล**. แต่ถ้ามันมีความรู้สึกดีกว่านั้นหน่อย มันก็พอจะรู้จักแยกไอ้ปฏิกูลอย่างง่าย ๆ ปฏิกูลอย่างเลว ๆ ว่าเป็นปฏิกูล. เหมือนกับเด็ก ๆ ทารกเกิดมา ยังไม่รู้ว่าอุจจาระคืออะไร มันก็ขยำเล่น; ต่อมาพ่อแม่สอนทำท่าสอนให้รู้ว่าปฏิกูล, มันก็รู้ว่าปฏิกูล แล้วก็มีสิ่งที่ไม่มีปฏิกูล. ถ้าสิ่งใดถูกกับกิเลสมันก็กลายเป็นไม่ปฏิกูล, แม้มันจะสกปรกสักเท่าไรก็ไม่ปฏิกูล.

คนเรามีโมหะ ไม่เห็นตามที่เป็นจริง ก็มีเรื่องปฏิกูล เรื่องไม่ปฏิกูล จนเป็นปัญหายุ่งยากลำบาก. ถ้าเป็นพระอรหันต์แล้วมันไม่มีอะไรหรอก มันไม่มีอะไร; ถ้าเป็นพระอรหันต์แล้วปฏิกูลก็ไม่มี, ไม่ปฏิกูลก็ไม่มี, ไม่มีทั้งปฏิกูลและไม่มีทั้งไม่ปฏิกูล; เพราะฉะนั้น จึงไม่มีปัญหาเรื่องสกปรกหรือเรื่องสะอาด. สกปรกก็ไปตามแบบสกปรก, สะอาดก็ไปตามแบบของสะอาด; จะไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยินดียินร้ายแต่ประการใด; กว่าจะรู้สึกได้อย่างนี้มันก็ต้องผ่านมามาก.

ความเป็นปฏิกูลทางวัตถุ มันก็อย่างหนึ่ง; **ความเป็นปฏิกูลทางจิต**

ใจ มันก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง. วัตถุสกปรกเรียกว่า**วัตถุปฏิกูล**; การกระทำหรือความคิดนึก ความรู้สึกที่สกปรกไม่ถูกต้องเป็นปฏิกูล คือความชั่ว ความคิดชั่ว ความชั่ว, นี้เป็นปฏิกูลทางจิตใจ. เมื่อไม่มีดี ไม่มีชั่ว; มันก็**ไม่มีทั้งปฏิกูลและไม่มีทั้งไม่ปฏิกูล**. นี่มนุษย์จบลงด้วยความรู้สึกอย่างนี้ ลองคำนวณดูเถิดว่า จะสบายเท่าไร จะเบาเท่าไร จะไม่มีปัญหาจะว่างจากปัญหาโดยประการทั้งปวงอย่างไร.

นี่ยกตัวอย่างมาให้ฟัง**เรื่องว่าปริยัติที่เป็นไปอย่างถูกต้อง สำหรับจะรู้ล่วงหน้าเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกันอยู่กับชีวิตของตน : รู้เรื่องเวลาเสียให้ถูกต้อง, รู้เรื่องความกลัวเสียให้ถูกต้อง, รู้เรื่องหัวเราะหรือร้องไห้เสียให้ถูกต้อง, รู้เรื่องปฏิกูลหรือไม่ปฏิกูลเสียให้ถูกต้อง**; แล้วก็**รู้เรื่องผีอนาคตที่มันสิง มันหลอน มันสิงอยู่เสมอ** : ผีอนาคตสิงใครแล้ว คนนั้นมันจะหวังอะไรต่ออนาคตทั้งนั้น. ผีอนาคตสิงผู้ใดแล้วผู้นั้นมันจะมีแต่หวังอนาคต หวังอนาคต, ไม่ต้องการที่นี่และเดี๋ยวนี้; แล้วไม่รู้ว่ามันจะทำไปทำไม; แล้วมันก็ให้เวลายาวเป็นกัปป์เป็นกัลป์ในอนาคตกาลนั่น. นี่รู้เรื่องผีอนาคตมันหลอนอยู่เสมอ. อย่าให้มันหลอนได้ ทำอะไรให้เสร็จได้รับผลเป็นที่พอใจเสีย ที่นี่และเดี๋ยวนี้. นี่เป็นความรู้ที่ควรจะรู้.

สุข – ทุกข์ไม่ใช่เพราะอื่น เพราะยึด – ไม่ยึดเท่านั้น.

เอ้า, เรื่องสุดท้ายก็**เรื่องสุขหรือทุกข์**. ไม่มีเรื่องอะไรสำคัญกว่าเรื่องสุขหรือทุกข์. ที่จริงมันไม่มีสุข; มันมีแต่ไม่ทุกข์ : มีทุกข์กับไม่ทุกข์เท่านั้น. **ความสุขหรือความทุกข์นี่ มันมีเพราะความยึดถือหรือไม่ยึดถือ**; ถ้ายึดถือก็เป็นของหนักและเป็นทุกข์, ถ้าไม่ยึดถือก็เป็นของเบาและไม่เป็นทุกข์. อย่าพูดว่าเพราะกุศลหรืออกุศลซี่; อย่างนั้นมันฟังยาก ผิดได้นะ. สุขหรือทุกข์เพราะบุญหรือบาป นี่

ไม่แน่ ไม่ถูก; สุขหรือทุกข์เพราะยึดถือหรือไม่ยึดถือ นี่คือถูกและแน่. พอยึดถือเข้าแล้วมันก็เป็นทุกข์ทันที : ยึดถือบุญก็เป็นทุกข์เพราะบุญนั่นแหละ; ยึดถือบาปก็เป็นทุกข์เพราะบาป; ยึดถือบุญก็เป็นทุกข์เพราะบุญ; ดังนั้น สุขหรือทุกข์นี้มันไม่ใช่เพราะบาปหรือเพราะบุญ แต่มันเพราะ**ยึดถือหรือไม่ยึดถือ**, ไม่ใช่เพราะกุศลหรืออกุศล. **ถ้าไปยึดถือเข้าแล้วมันเป็นทุกข์ทั้งนั้นแหละ**. แม้กุศล ถ้าไปยึดถือเข้าแล้วก็จะเป็นทุกข์ตามแบบของการยึดถือกุศล; **ยึดถือกุศลเป็นทุกข์ไปแบบหนึ่ง, ยึดถืออกุศลเป็นทุกข์ไปแบบหนึ่ง**.

ไม่ใช่เพราะมั่งมีหรือเพราะยากจนนะ : **จะสุขหรือทุกข์น่ะ ไม่ใช่เพราะมั่งมีหรือเพราะยากจน; แต่มันเพราะยึดถือหรือไม่ยึดถือ**. ถ้าจิตมันไปยึดถือความมั่งมีหรือยากจน, มันก็ต้องมีความทุกข์ไปตามแบบคนมั่งมี มีความทุกข์ไปตามแบบคนยากจน; พอไม่ยึดถือทั้งสองอย่าง มันก็ไม่มีความทุกข์อะไร.

จะสุขหรือจะทุกข์ มันไม่ใช่เพราะอยู่ในนรกหรืออยู่ในสวรรค์. อยู่ในสวรรค์นั่นแหละ พอยึดถือเข้าก็จะเป็นทุกข์อย่างยิ่งเหมือนกัน : อยู่ในสวรรค์นั่นแหละ ยึดถือตัวเอง, ยึดถืออะไรของตัวเอง, ยึดถือรูป เสียง กลิ่น รส อะไร; **พอยึดถือเข้าแล้ว, อยู่ในสวรรค์นั่นแหละมันก็เป็นทุกข์อย่างยิ่ง**. นั่นมันเป็นทุกข์เพราะยึดถือหรือเป็นสุขเพราะไม่ยึดถือ; **ไม่ใช่ว่าเป็นทุกข์เป็นสุข เพราะว่าอยู่ในสวรรค์หรือในนรก**. มันแน่นอนว่า ไม่ว่าอยู่ในสวรรค์หรืออยู่ในนรก ถ้ายึดถือต้องเป็นทุกข์; ยึดถืออะไร ๆ เข้าไว้ต้องเป็นทุกข์; พอไม่ยึดถืออะไรก็ไม่เป็นทุกข์, ทั้งที่อยู่ในนรกก็ไม่ต้องเป็นทุกข์. **ไม่ยึดถือ แม้ในความเจ็บปวดที่กำลังได้รับอยู่มันก็ไม่เป็นทุกข์. นี่ใจความสำคัญว่า จะสุขหรือจะทุกข์นี่ก็เพราะความยึดถือหรือไม่ยึดถือ**. คนธรรมดาเขายึดถือบุญ ยึดถือกุศล แล้วก็ลำบากยุ่งยาก

เพราะเหตุนั้น, แต่แล้วก็มองไม่เห็นว่าเป็นทุกข์เพราะเหตุนั้น.

คำแปลและความหมายของคำว่ากุศล.

คำว่า "กุศล ๆ" นี่ช่วยฟังให้ดี ๆ. **กุศล**ก็แปลว่า**ตัด**, ตัดหญ้าคา ตัดหญ้ารกรุงรังน่ะ. **คำว่ากุศล ควรจะหมายความว่าตัดความยึดถือ**, นั่นเป็นกุศล; ไม่ใช่ว่าถูกล๊อตเตอรี่ที่ ๑ แล้วมันเป็นกุศล, ไม่ใช่; มันจะต้องตัดความยึดถือทุกอย่างทุกประการใด ๆ ที่มันมีความยึดถืออยู่ออกไปเสีย นั่นแหละคือ**กุศล**, แปลว่ามัน**ตัดสิ่งที่ควรจะตัด**. คนทั่วไปรู้สึกว่ายิ่งยึดไว้ยิ่งเป็นกุศล, ยิ่งยึดไว้ยิ่งเป็นกุศล, ยิ่งยึดถืออะไรไว้ยิ่งเป็นกุศล; ยึดถือเงิน ทอง ข้าวของ ยศศักดิ์ บริวาร ยึดถืออะไรต่าง ๆ เขาว่ายิ่งเป็นกุศล ยิ่งมีกุศล ยิ่งมีบุญ **แล้วมันก็กัดเอา**.

ทุกข์หรือไม่ทุกข์ ขึ้นอยู่กับยึดถือหรือไม่ยึดถือ.

ขอให้มองให้เห็นชัดว่า **จะทุกข์หรือไม่ทุกข์นี่ เพราะมันยึดถือหรือเพราะไม่ยึดถือ**. เราจงมีชีวิตชนิดที่ไม่ยึดถือ; ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ตามที่ควรปฏิบัติไปโดยที่จิตไม่ต้องยึดถือ. เรื่องได้ – เรื่องเสีย เรื่องแพ้ – เรื่องชนะ เรื่องบุญ – เรื่องบาป เรื่องสุข – เรื่องทุกข์, ไม่ต้องยึดถือโดยความเป็นตัวตนหรือของตน; สิ่งต่าง ๆ ก็ทำไปได้ ลุล่วงไปได้ ประโยชน์ก็เป็นไปได้ แสวงหาประโยชน์ก็ได้ รักษาประโยชน์ก็ได้ บริโภคใช้สอยประโยชน์ก็ได้ **โดยไม่ต้องยึดถือแล้วมันก็ไม่เป็นทุกข์**. พอยึดถือเท่านั้นแหละ บุญก็กลายเป็นบาป; พอยึดถือเท่านั้นแหละกุศลก็กลายเป็นอกุศล; เพราะ มันกัดเอานี่. ลองไปยึดถืออะไรเข้าซี่สิ่งนั้นมันจะกัด : ไปยึดถือความดี ความดีมันก็กัด, ไปยึดถือบุญ บุญมันก็กัด, ไปยึดถือความสุข ความสุขมันก็

กัด, ยึดถือความมั่งมี ความมั่งมีมันก็กัด, ยึดถือสวรรค์สวรรค์มันก็กัด. **ไปยึดถืออะไรเข้า สิ่งนั้นมันก็จะกลายเป็นอกุศลขึ้นมา คือกัด.**

หวังว่าจะได้รู้จักทำจิตใจไม่ให้เป็นทุกข์ คือไม่ยึดถือ; ศึกษาเรื่องไม่ยึดถือนี้ให้มากที่สุด จนเข้าใจอย่างดีว่าเป็นอย่างไร. ระวังอย่าให้จิตใจไปยึดถือว่าได้ ว่าเสีย, ว่าแพ้ ว่าชนะ, ว่ากำไร ว่าขาดทุน, ว่าบุญ ว่าบาป, ว่าสุข ว่าทุกข์, ว่านรก ว่าสวรรค์อะไร **ไม่ต้องยึดถือให้จิตใจมันเป็นทุกข์; ทำแต่ชนิดที่มันควรจะทำ.** ไม่ยึดถือเรื่องได้ หรือเรื่องเสีย, ไม่ยึดถือเรื่องทำสำเร็จหรือไม่สำเร็จ; แต่ว่าทำดีที่สุด. ทำดีที่สุดเพราะจิตไม่ยึดถือ, เพราะจิตเป็นอิสระที่สุดมันจึงทำดีที่สุด; ดังนั้น จึงทำได้และไม่มีความทุกข์ และทำอะไรได้ทุกอย่างตามที่ควรจะทำ.

นี่ขอให้ใช้ความรู้ชั้นเลิศของพระพุทธเจ้า นี้ให้ถูกต้องว่า **อย่าทำด้วยความยึดถือ.** *ภาราหานำ ทุกฺขำ โลเก -ถือของหนักเป็นความทุกข์; ภารนิกฺเขปนำ สุขำ -วางของหนักลงเสียก็เป็นความสุข;* สวดมนต์ที่สวดอยู่ทุกวันนั่นแหละ ทำไมไม่คิดดูให้ดี : พอยึดถืออะไรเป็นตัวตน – ของตน ก็เป็นของหนัก แล้วก็เป็นทุกข์; พอไม่ยึดถืออะไรว่าเป็นตัวตน – ของตน มันก็ไม่เป็นทุกข์ และก็พอจะเรียกว่าสุข. ที่จริงถ้าเรียกให้ถูกก็จะต้องเรียกว่า**ไม่ทุกข์**, พอแล้ว.

หวังว่า **จะมีความรู้ในแง่ปริยัติรวบยอด หรือด้านนอกของปริยัติเพิ่มขึ้นทุก ๆ ท่าน** จนสามารถที่จะดำเนินชีวิต ชนิดที่มีความทุกข์น้อยลง ๆ โดยยังไม่ต้องเป็นพระอรหันต์; โดยที่ยังไม่ต้องเป็นพระอรหันต์ มันเป็นไม่ได้ยังไม่ทันจะเป็นนี้ขอให้มีความทุกข์น้อยลง ๆ ที่นี่และเดี๋ยวนี้; อย่าให้ผีอนาคตมัน

หลอกได้อีกต่อไปเลย. **ดูผีอนาคตมันสิงกันมากเกินไปแต่ละคน ๆ : อะไร ๆ ก็อนาคต !**

นี่การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลาและเรี่ยวแรงของผู้บรรยาย; ขอยุติไว้ตอนหนึ่งอีก เรื่อง**คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา ในแง่ของปริยัติ** ในแง่ของปริยัติ ซึ่งเราจะต้องพูดในแง่ของปริยัติ กันอีก ๒ - ๓ ครั้ง; แล้วจึงค่อยพูดในแง่ของการปฏิบัติ, ปฏิเวธต่อไป.

ในวันนี้ขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายได้สวดบทพระธรรมคณสาธยายส่งเสริมให้เกิดกำลังใจ ในการที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมะสืบต่อไป ในบัดนี้.

คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ).

[คู่มือศึกษาในส่วนการศึกษาพุทธศาสนา ว่าด้วยปริยัติที่เกี่ยวกับรัตนตรัยและไตรสิกขา.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่ง*ภาคมาฆบูชา* เป็นครั้งที่ ๗ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง**คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา** (หรือคู่มือศึกษาการศึกษาพุทธศาสนาโดยปริยัติ) ต่อไปตามเดิม เพราะยังไม่จบในส่วนที่เป็นคู่มือการศึกษา; จบแล้วก็จะพูดถึงคู่มือการปฏิบัติ, ครั้นจบคู่มือการปฏิบัติแล้ว ก็จะพูดถึงคู่มือการได้รับผลของการปฏิบัติ. ในวันนี้ก็ยังคงกล่าวถึง(***คู่มือพระพุทธศาสนา*** และโดยเฉพาะในส่วนที่เป็น)**คู่มือของการศึกษาพุทธศาสนา** (หรือคู่มือศึกษาการศึกษาพุทธ-ศาสนาโดยปริยัติ หรือคู่มือศึกษาการศึกษา (: ปริยัติ) ในพุทธศาสนา ซึ่งจะเป็นการกล่าวถึง**เรื่องปริยัติโดยตรง**, มิใช่เรื่อง**ด้านนอกของปริยัติ**เหมือนการกล่าว ๒ ครั้งที่แล้วมา) ต่อไป กว่าจะจบ; และเรื่องที่จะนำมากล่าวก็มี ๒ เรื่อง คือ**เรื่องพระรัตนตรัย** และ**เรื่องไตรสิกขา**.

เรากำลังพูดกันด้วยเรื่องอันเกี่ยวกับ*ปริยัติ* ซึ่งแปลว่า*การศึกษาโดยทางได้*

ยินได้ฟัง. ครั้งที่แล้ว ๆ มา (คือ ๒ ครั้งที่แล้วมา; และรวมไปถึงการบรรยายครั้งที่ ๑ ถึงครั้งที่ ๔ ด้วยก็ได้) ได้กล่าวถึงแง่มุมของปริยัติในเหลี่ยมคูที่ต่าง ๆ กัน เรียกว่ามองจากทิศทางที่ต่าง ๆ กัน. ส่วนในวันนี้จะได้กล่าวถึงปริยัติอีกนั่นแหละ และก็จะกล่าวเป็นหมวด ๆ ที่มันเป็นหลัก ๆ อยู่แต่ละหมวด; เรื่องแรกที่จะพูดนี้ก็คือ**เรื่องพระรัตนตรัย,** แล้วก็จะพูด**เรื่องการศึกษา (: ไตรสิกขา).**

ตามหลักต้องพูดเรื่องทุกข์ – ดับทุกข์ก่อนรัตนตรัย.

ข้อนี้ถ้า*กล่าวตามหลักการ*ที่แท้จริง, **เราจะต้องพูดถึงเรื่องทุกข์และดับทุกข์ก่อนเรื่องอื่น.** ขอให้เข้าใจว่า ถ้าจะศึกษาพุทธศาสนา จะต้อง***ตั้งต้นเรื่องแรก***ที่สุดที่เรื่อง**ความทุกข์ แล้วก็ความดับทุกข์;** ส่วนเรื่อง**พระรัตนตรัย**นั้นเอาไว้ทีหลัง. ข้อนี้เห็นได้จากพระบาลีทุกสูตร ที่แสดงแล้วประสบความสำเร็จ; คือผู้ฟังเข้าใจพอใจ แล้วจึงรับนับถือปฏิบัติประกาศตนเป็นศาสนิก : **ประกาศการนับถือพระรัตนตรัย หลังจากที่เขาได้ความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องอันเกี่ยวกับความดับทุกข์พอสมควรแล้ว.**

นี่ถ้ากล่าวตามเรื่องราวที่แท้จริง. อยากจะให้มองไกลออกไปถึงศาสนาอื่น ๆ ว่า จะตั้งต้นศึกษาเรื่องอะไรกันเป็นเรื่องแรก. ศาสนาส่วนมากนอกจากพุทธศาสนาน่ะ ก็มีพระเจ้า มีพระเป็นเจ้า; เรื่องแรกที่สุดที่จะต้องเอามาให้ศึกษาให้ได้ยินได้ฟังก็คือ**เรื่องพระเป็นเจ้า**นั่นเอง, แล้วจึงพูดเรื่องคำสอนต่าง ๆ **ตามที่พระเป็นเจ้าต้องการ,** ก็ถูกไปตามแบบของเขา. แต่ส่วนเรื่องในพุทธศาสนา ซึ่งไม่มีพระเป็นเจ้านี้แล้ว ก็มีปัญหาเฉพาะหน้าคือเรื่อง**ดับทุกข์;** ดังนั้น เราจึงตั้งต้นเรื่องแรกที่สุด**ที่เรื่องการดับทุกข์,** แล้วจึงค่อยพูดกันถึงเรื่องว่า**เป็นพระรัตนตรัยขึ้นมาได้อย่าง**

ไร. เป็นเรื่องของคนรีบด่วนถูกบีบคั้นอยู่ด้วยความทุกข์มาศึกษา, **ก็ต้องศึกษาเรื่องดับทุกข์นั่นแหละก่อน**; ครั้นศึกษาแล้ว เข้าใจแล้ว หรือถึง**กับดับทุกข์**ได้แล้ว, **พระรัตนตรัยก็มาเองไม่ไปไหนเสีย** : เมื่อผู้ใดดับทุกข์ได้แล้ว เขาก็จะนึกหา**ผู้ที่สอน**เรื่องความดับทุกข์, แล้วก็**ตัวหลักธรรมะ**สำหรับดับทุกข์, แล้วก็**ผู้ปฏิบัติ**ทั้งหลายที่ร่วมกันปฏิบัติ เพื่อความดับทุกข์; นี้เรียกว่าพระรัตนตรัยก็มาเอง, ถ้าดับทุกข์ได้แล้ว; และเป็นพระรัตนตรัยที่แท้จริง. ถ้ามิฉะนั้น ก็จะเป็นพระรัตนตรัยที่คล้าย ๆ กับพระเป็นเจ้าในศาสนาที่มีพระเป็นเจ้า : เอาเรื่องที่ยังไม่รู้ว่าอะไร ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไรมาสอน แล้วก็บังคับให้จดให้จำให้ยึดถือเป็นหลักอย่างนี้; อย่างนี้ไม่ถูกต้อง หรือไม่ตรงตามหลักเกณฑ์ในพุทธศาสนา.

สรุปความสั้น ๆ ว่า **พุทธศาสนาตั้งต้นการศึกษา ที่เรื่องความทุกข์; ศาสนาอื่นตั้นต้นการศึกษาที่พระเป็นเจ้า** พระเป็นเจ้าโผล่มาก่อนเรื่องใด ๆ ทั้งหมด; แล้วก็ว่าไปตามเรื่องที่ต้องการจะกล่าว. นี่บัดนี้ก็เป็นที่เข้าใจกันแล้วว่า เรื่องดับทุกข์น่ะจำเป็นก่อน เรื่องด่วนที่สุด. ที่เรามาหาพุทธศาสนา ก็เพราะว่าความทุกข์มันบีบคั้น ความทุกข์มันไล่มา ขับต้อนมาให้ศึกษาเรื่องความดับทุกข์; จุดตั้งต้นมันก็ต่างกันอยู่อย่างนี้. แต่เดี๋ยวนี้ตามที่ปฏิบัติกันอยู่ มันก็กลายเป็นคนละอย่าง; คือว่าใครจะเข้ามาสู่พุทธศาสนานี้ หรือเด็กเกิดมาจะทำพิธีให้รับถือศาสนา, ก็ต้องพูดเรื่องพระรัตนตรัยก่อนอยู่ในตัว เลยกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี; ก็คล้าย ๆ กับในศาสนาที่มีพระเป็นเจ้า พูดเรื่องพระเป็นเจ้ากันก่อน, แล้วจึงค่อยพูดเรื่องอื่นไปตามลำดับไป.

รัตนตรัยชนิดรู้ – ทำพิธีไปก่อน ก่อนปฏิบัติถึงรัตนตรัย.

[คือพระรัตนตรัยและไตรสรณาคมน์ โดยปริยัติ.]

ในที่นี้ก็จะอนุโลมตามนั้น *คือจะพูดถึงเรื่องพระรัตนตรัยเป็นเรื่องแรก*

เรียกว่า**พระรัตนตรัยโดยปริยัติ**; ช่วยกำหนดไว้ให้ดีว่า**พระรัตนตรัยโดยปริยัติ**, ไม่ใช่พระรัตนตรัยโดยปฏิบัติ. ถ้าพระรัตนตรัยโดยปฏิบัติ ก็คือการทำให้ตัวเองมีพระรัตนตรัย. **การปฏิบัติกระทำให้ตัวเองมีพระรัตนตรัย อยู่กับเนื้อกับตัว นั้นเรียกว่าพระรัตนตรัยโดยปฏิบัติ.** เดี๋ยวนี้ เราพูดกันถึงพระรัตนตรัยโดยปริยัติ คือเรื่องความรู้ : เรื่องวิชาความรู้ที่บอก ที่กล่าว ที่แนะ หรือได้ยินได้ฟังกันมาได้ เป็นเรื่องแรก.

๑. พระรัตนตรัยโดยปริยัติ.

ก. พระรัตนตรัยโดยปริยัติในแง่ประวัติ.

พระรัตนตรัยโดยปริยัติ ก็คือ**การอุตส่าห์ศึกษาเรื่องราว กำหนดจดจำสะสมเรื่องราวเหล่านี้ไว้ให้มากพอ.** มีการศึกษาเรื่องพระพุทธประวัติเป็นข้อแรก, ศึกษาเรื่องพุทธประวัติจนแตกฉาน แล้วก็ไปตามลำดับ ๆ : เกิดมีพระพุทธเจ้าขึ้นมาในโลกอย่างไร ? แล้วก็ทรงแสดงธรรมให้ธรรมะมีขึ้นมาในโลกอย่างไร ? แล้วก็มีผู้ปฏิบัติตามเป็นจำนวนมากคือพระสงฆ์ เป็นอันว่าเกิดพระสงฆ์ขึ้นมาอย่างไร ? เดี๋ยวนี้ ก็เกิดขึ้นมาพร้อมทั้งสาม คือทั้งพระพุทธ ทั้งพระธรรม และทั้งพระสงฆ์ เป็นเรื่องของพระรัตนตรัยโดยประวัติ. นี่เรียกว่าโดยปริยัติ; และศึกษาให้ครบถ้วน **ทั้งในแง่ของตำนาน**ก็ได้ **ในแง่ของประวัติศาสตร์**ก็ได้.

ก. ๑. พระพุทธโดยประวัติ ในแง่ต่าง ๆ.

ศึกษาเรื่องพระพุทธเจ้าโดยตำนาน ก็คือการอ่านหนังสือพระพุทธประวัติที่ละเอียดลออ มีปาฏิหาริย์เต็มไปทุกขั้นตอน; นี่กลายเป็นพระพุทธเจ้าในตำนาน.

หรือจะเรียกว่า**ในนิทาน**ก็ยังได้. ครั้นแล้วก็มา**ศึกษาพระพุทธเจ้า ในฐานะเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์คนหนึ่ง** คือคนที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์; การศึกษานี้ก็ไม่ค่อยมีเรื่องปาฏิหาริย์ มีแต่เรื่องที่คนธรรมดาตามธรรมดาจะทำได้อย่างไร เป็นเรื่อง ๆ ไป จนจบเรื่อง. นี่เรียกว่าพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์.

มีการศึกษาพุทธประวัติเกิดขึ้นเป็น ๒ อย่าง คือ ศึกษาพระพุทธเจ้าโดยตำนาน และศึกษาพระพุทธเจ้าโดยประวัติศาสตร์; ศึกษาให้แตกฉานเป็นที่ตั้งแห่งความรู้หรือสติปัญญา หรือหลักเกณฑ์ที่จะรับถือปฏิบัติ. **พวกคนที่มากไปด้วยศรัทธา**ก็พอใจศึกษาพระพุทธเจ้าโดยตำนาน ซึ่งเต็มไปด้วยปาฏิหาริย์. ส่วน**พวกคนที่มีปัญญาเป็นเบื้องหน้า**ก็มุ่งศึกษาพระพุทธเจ้าโดยประวัติศาสตร์ โดยบุคคลจริงตามที่จะเป็นได้จริงเท่านั้น; แล้วก็ศึกษาประวัติความเป็นมาจนถึงยุคปัจจุบัน. พระพุทธเจ้าในครั้งพุทธกาล มีพระชนม์ชีพดำเนินไปมาอยู่ในอินเดียโดยพระองค์เอง; ต่อมาก็เหลือแต่พระธาตุ; ต่อมาก็เหลือแต่พระพุทธรูป หรือสัญญลักษณ์แทนสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้. ถ้าถามว่ารูปของใครถูกหล่อขึ้นมามากที่สุด? คนทั่วไปก็จะตอบได้ทันทีว่ารูปพระพุทธเจ้า; คือพระพุทธรูปถูกหล่อขึ้นมามากกว่ารูปใคร ๆ, องค์เล็กองค์ใหญ่ องค์เล็กองค์น้อย เท่านิ้วก้อยอย่างนี้ก็มีมากนับเป็นล้าน ๆ; ไม่มีรูปของใครได้รับการหล่อขึ้นมามาก เหมือนกับรูปของพระพุทธเจ้า. นี่โดยประวัติพระพุทธเจ้าส่วนพระองค์เป็นมาอย่างนี้

ก. ๒ - ๓. พระธรรม – พระสงฆ์โดยประวัติ.

ส่วน**พระธรรม**ก็มีประวัติ คือข้อที่ว่าครั้งแรกได้ทรงสอนอย่างไร ? แล้วนำสืบ ๆ กันมาอย่างไร ? แล้วพาไปที่ไหน ? ไปตั้งนิกายใหม่ที่ไหน ? เกิดมากมาย

หลายสิบนิกายขึ้นมา จนกระทั่งมาถึงประเทศไกลแดนไกลเช่นเมืองไทยเป็นต้น. ก็มีประวัติให้ศึกษา ด้วยกันทั้งนั้น; เรียกว่าพระธรรมโดยประวัติ ประวัติของพระธรรม. **พระสงฆ์**ก็เหมือนกันเมื่อเกิดขึ้นในโลกครั้งแรกแล้ว ก็มีประวัติคือสืบกันมาอย่างไร ? สืบกันมาอย่างไร ? แผ่ไปที่ไหน ? ตั้งนิกายอะไร ? กระทั่งมีเป็นนิกาย ๆ จนจะทะเลาะกันเองอยู่เดี๋ยวนี้. มันก็เป็นเรื่องของความเป็นมาของพระสงฆ์.

การศึกษาเหล่านี้ เรียกว่า **ศึกษาพระรัตนตรัยโดยปริยัติ** โดยวิธีของปริยัติ. ขอให้มองเห็นว่า มันมีอยู่จริงอย่างไร เราก็เอากะเขาด้วย; **เราก็เอากะเขาเพียงเท่าที่มันจะสำเร็จประโยชน์** อย่าให้มันเกิน อย่าให้มันเฟ้อ มันจะเสียเวลามากเกินจำเป็น จงศึกษาเท่าที่พอดี.

ข. พระรัตนตรัยโดยปริยัติในแง่วรรณคดี.

ทีนี้ ก็มาถึง**พระรัตนตรัยในวรรณคดี**. วรรณคดีในที่นี้ หมายถึงการประพันธ์ที่เป็นบทร้อยกรอง เป็นบทร้อยแก้ว เป็นบทกวี เป็นบทอะไรต่างๆ; ก็หมายถึงประวัติพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่ร้อยกรองขึ้นด้วยถ้อยคำอันไพเราะเกิดเป็นคัมภีร์เฉพาะขึ้นมา : เป็นร้อยแก้วก็มี เช่นคัมภีร์ปฐมสมโพธิ์, คัมภีร์ลลิต-วิตตระ; ที่เป็นกาพย์กลอนอันไพเราะอย่างยิ่งก็มี เช่นคัมภีร์พุทธจริตของอัศวโฆษณ์เป็นต้น; มันกลายเป็นเรื่องของวรรณคดี กลายเป็นที่ทรงไว้ซึ่งวรรณคดี. บรรดากวีชั้นสูงที่มีศรัทธาต่างก็ร้อยกรอง**พระพุทธประวัติ**ขึ้นเป็นรูปวรรณคดี เป็นคำร้อยกรองก็มีมาก; ทำกันมาแล้วหลายศตวรรษ คือพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปไม่กี่ศต-วรรษ คือไม่กี่ร้อยปี ก็มีการกระทำชนิดนี้ จึงมี**คัมภีร์พุทธประวัติ**ที่เป็นคำกาพย์กลอนมากมายด้วยเหมือนกัน; จนกระทั่งกลายเป็นที่ตั้งแห่งการเรียนภาษาไปเสียใน

ที่สุด. คือว่าเมื่อคัมภีร์เหล่านั้นทำขึ้นอย่างดี มีหลักเกณฑ์เกี่ยวกับภาษาเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ของกาพย์กลอนอยู่มากมาย, ก็กลายเป็นเอาคัมภีร์เหล่านั้นมาเป็นคัมภีร์หลักสำหรับศึกษาภาษา ศึกษาหลักฉันทศาสตร์ หรือเรื่องกาพย์กลอนไปเสียทางหนึ่งอย่างนี้ก็มี; เรียกว่า**พระรัตนตรัยโดยวรรณคดี** คือเรียนหนังสือที่ไพเราะกว่าธรรมดา จนเป็นที่ตั้งแห่งความหลงใหล หลงใหลในความไพเราะนั้นก็มี. เราจะเป็นกะเขาด้วย ก็ต้องระวังตัว; อย่าให้มันมาก : **อย่าให้มันมากจนกลายเป็นเสพติด**.

ค. พระรัตนตรัยโดยปริยัติในแง่สำหรับท่องบ่นประกอบพิธี.

ทีนี้ ก็**พระรัตนตรัยสำหรับการท่องบ่นและประกอบพิธีรีตอง**. พระรัตนตรัยที่ ๓ นี้ คือพระรัตนตรัยสำหรับการท่องบ่นและประกอบพิธีรีตอง. การท่องบ่นเรื่องอันเกี่ยวกับพระพุทธประวัติ หรือพระพุทธคุณก็ดี, เหล่านี้เรียกว่า เป็น**พระรัตนตรัยสำหรับการท่องบ่น**. เด็ก ๆ สวดอิติปิโสฯ สวากขาโตฯ สุปฏิปันโนฯ ได้***โดยไม่รู้ว่าอะไร;*** เขาก็**มีพระรัตตนตรัยสำหรับการท่องบ่น**. พระรัตนตรัยที่กระทำไปในลักษณะเช่นนี้ ก็น้อมเอียงไปในทางความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นรูปแบบของไสยศาสตร์อย่างหนึ่งไปแล้ว; เช่นว่าท่องบทพระคุณกี่ร้อยจบแล้วก็ไปสวรรค์บ้าง หรือดับทุกข์บ้าง; มีลักษณะเป็นไสยศาสตร์ไปทีละน้อย ๆ จนกลายเป็นเรื่องคนละเรื่อง; เรียกว่าพระรัตนตรัยสำหรับท่องบ่น.

สำหรับพิธีรีตองก็มีพระรัตนตรัยเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง : บัญญัติเป็นพระพุทธเจ้าประจำทิศ, พระพุทธเจ้าประจำทิศ, พระอรหันต์ประจำทิศ, จนกระทั่งเขียนยันต์แขวนประจำทิศ; เป็นเครื่องคุ้มครอง ซึ่งเป็นแบบไสยศาสตร์โดยตรง. มี

วัตถุศักดิ์สิทธิ์นานาชนิดเกิดขึ้น เป็นเรื่องนั้นเรื่องนี้ เป็นหลาย ๆ เรื่อง เป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา จนกระทั่งมีพระเครื่องไม่รู้กี่ร้อยแบบ มีพระเครื่องรางไม่รู้กี่ร้อยแบบ. แล้วก็มีพิธีรีตองขับยักษ์ขับผี ด้วยอ้างคุณพระรัตนตรัย หรือขับยักษ์ด้วยการสวดภาณยักษ์ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าหัว. ข้อความในการสวดภาณยักษ์นั่น มีแต่เรื่องของพวกยักษ์ทั้งนั้นแหละ เรื่องราวเกี่ยวกับพวกยักษ์ทั้งนั้นเลย, ไม่มีเรื่องพระพุทธเจ้า แต่เอามาสวดเพื่อขับผี; โดยอธิบายกันว่า จอมยักษ์นั่นไปทูลพระพุทธเจ้าว่า ถ้าสวดข้อความเหล่านี้แล้วไอ้ยักษ์ทั้งหลายก็จะกลัว, กลัวว่าสาธุชนเหล่านี้รู้จักประวัติของยักษ์หมดสิ้น สิ้นเชิงถึงต้นตอ ก็เลยกลัว แล้วก็เลยหนีไป อย่างนี้เป็นต้น. พระรัตนตรัยก็ได้เปรียบ **เพียงแต่เอามาอ้าง ๆ ก็ขับยักษ์หนีไปได้จากจิตใจของคนปัญญาอ่อน**; แล้วก็ชั่วคราว ไม่ใช่เป็นการถาวรอะไร.

เหล่านี้เรารวม ๆ กันเข้าแล้วเรียกว่า พระรัตนตรัยสำหรับท่องบ่น หรือพระรัตนตรัยสำหรับพิธีรีตอง.

นี่คือ**พระรัตนตรัยโดยปริยัติ** ที่จะบอกเล่ากันได้ด้วยปาก เป็นเรื่องที่ตั้งอยู่แค่ปากพูดเท่านั้น.

๒. ไตรสรณาคมน์โดยปริยัติ หรือโดยพิธีรีตอง.

ทีนี้ ก็มีสิ่งที่เนื่องกัน คือ**การถึงพระรัตนตรัย ที่เรียกว่าไตรสรณาคมน์**. การถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ การถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะนี้ ***โดยปริยัติ***ก็คือพิธีจัดให้พูด ให้ว่า ให้ทำกิริยาท่าทาง ให้ทำอะไรต่าง ๆ ครบแล้วก็เรียกว่ามี**พระรัตนตรัย**. นี่คือไตรสรณาคมน์โดยปริยัติหรือโดยพิธีรีตอง; บัญญัติขึ้นในชั้นหลังมากมาย.

ครั้งพุทธกาลแทบจะไม่มีพิธีรีตองอะไร; ใครฟังธรรมะของพระองค์เข้าใจแล้ว **ก็ประกาศตนถึงพระรัตนตรัยต่อพระพักตร์เท่านั้น**ก็พอแล้ว; เท่านั้นมันก็พอแล้ว มันไม่มีพิธีรีตองอะไร.

เดี๋ยวนี้ การถือพระรัตนตรัยนั่น มันถูกนำมาใช้แก่คนปัญญาอ่อน มันก็ช่วยไม่ได้มันก็น่าเห็นใจ; เพราะว่า ไม่รู้ว่าจะเอาคนปัญญาอ่อนไปเก็บไว้ที่ไหน มันยังอยู่เป็นปัญหา, ก็ต้อง**สร้างระเบียบการถึงพระรัตนตรัยอย่างง่าย ๆ** ขึ้นไว้ใช้กับคนที่มีปัญญาอ่อน จึงเกิด**มีพิธีขึ้นมา** แล้วกระทำกันโดยปาก โดยพิธีการภายนอกเป็นส่วนใหญ่ และกลายเป็นไสยศาสตร์ไป. แม้ที่กระทำอยู่โดยพระเจ้าพระสงฆ์นี่แหละ ดูให้ดี ๆ บางอย่างมันเลยเป็นไสยศาสตร์ไปก็มี. การอธิษฐานการอ้างคุณพระรัตนตรัย เพื่อเอาประโยชน์อย่างนั้นเพื่อเอาประโยชน์อย่างนี้; พระพุทธเจ้าไม่เคยทำ แล้วก็ไม่ต้องทำ. ในสมัยพระพุทธเจ้าไม่ต้องทำ, ไม่ต้องสวดอ้างคุณพระรัตนตรัย แล้วก็ขอให้เกิดความสุขสวัสดีอย่างนี้ มันไม่ต้องทำนี่. ครั้นมาถึงเดี๋ยวนี้มันไม่มีอะไร, แล้วมันทำอะไรไม่เป็น ทำอะไรไม่ถูก; มันก็ต้องทำพิธีอ้างคุณพระรัตนตรัยให้เกิดความสุขสวัสดีอย่างนั้นอย่างนี้; หนักเข้าก็กลายเป็น **การพึ่งวัตถุภายนอก ถือเหตุปัจจัยภายนอก**; ก็มิใช่พุทธศาสนาแหละ ก็ไม่ใช่พุทธศาสตร์, **ไม่ใช่พุทธศาสตร์ มันก็กลายเป็นไสยศาสตร์ไป**. นี่จึงเต็มไปด้วยพระเครื่อง, พระเครื่องเต็มไปหมด; วัตถุที่เป็นสัญญลักษณ์อื่น ๆ ก็เกิดขึ้นมากมายเต็มไปหมด แล้วก็อ้างความขลังความศักดิ์สิทธิ์เข้ามาใช้ในขอบเขตของพุทธศาสนา.

"ขลัง – ศักดิ์สิทธิ์" ไม่เคยมีในพุทธศาสนา.

ขอพูดอีกทีขอย้ำอีกทีว่า คำว่า "ขลัง" คำว่า "ศักดิ์สิทธิ์" น่ะ ไม่เคย

มีในพุทธศาสนา, คำว่าขลังว่าศักดิ์สิทธิ์ไม่เคยมีในพุทธศาสนา; เพราะ (พุทธศาสนา) **มีลักษณะเป็นการประพฤติปฏิบัติโดยตรง** เป็นเรื่องของการกระทำและเป็นผลของการกระทำ เห็นอยู่กับตา ไม่ต้องอ้างสิ่งที่มองไม่เห็นตัวคือขลังบ้างศักดิ์สิทธิ์บ้าง อะไรชนิดที่เป็นเรื่องสัมผัสไม่ได้; พุทธศาสนาไม่เคยมี, เดี๋ยวนี้ มันก็มีได้มีขึ้นมา. **พุทธศาสตร์จะกลายเป็นไสยศาสตร์ก็เพราะเหตุนี้; เพราะมีคำว่าขลัง มีคำว่าศักดิ์สิทธิ์เข้ามาใช้นั่นเอง.**

[*สรุป.*]

เอาละ, เป็นอันว่า **พระรัตนตรัยโดยปริยัตินี่ เราก็มีกันอย่างนี้.** ที่จะให้เป็นไปอย่างถูกต้องก็ได้ ก็ศึกษากันอย่างถูกต้อง. แต่ชนิดที่ให้เกินขอบเขตนั้น มันก็กลายเป็นว่าทำให้เป็นของขลังของศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาเสียแล้ว; มันก็เป็นของใหม่ ซึ่งมันจะไม่ใช่พุทธศาสนาเสียแล้ว ระวังให้ดี.

พระรัตนตรัย และการถึงพระรัตนตรัย โดยปริยัตินั่น ก็ควรจะทำได้ ทำได้ในโรงเรียน ทำได้ที่ไหนก็ได้, ให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง; ***แต่อย่าให้เลยเถิดกลายเป็นเรื่องขลังเรื่องศักดิ์สิทธิ์, เป็นการถือปัจจัยภายนอก,*** คือพึ่งบุคคลภายนอก ไม่ได้พึ่งตัวเองในภายใน อย่างนี้แล้วก็หมดคความเป็นพุทธศาสตร์. **พุทธศาสตร์ยึดถือที่พึ่งในภายใน, ถ้าเป็นไสยศาสตร์ก็ยึดถือที่พึ่งในภายนอก;** มีหลักอยู่อย่างนี้. แต่เราก็ไม่พูดยืนยัน อย่าให้กระทบกระเทือนกับเพื่อนศาสนาอื่น ซึ่งถือที่พึ่งในภายนอก; **พุทธศาสนายังคงยืนยันการถือที่พึ่งในภายในอยู่ตลอดไป.**

นี้คือ**พระรัตนตรัยในส่วนปริยัติ;** เป็นเรื่องที่หนึ่งของตอนนี้ ของการ

บรรยายครั้งนี้.

ไตรสิกขาที่นำมารู้โดยปริยัติ.

ทีนี้ ก็ตอนที่ ๒ ของการบรรยายครั้งนี้ คือเรื่อง **ไตรสิกขาโดยปริยัติ**. ไตรสิกขา ก็โดยปริยัติอีกแหละ เพราะว่า กำลังพูดในชุดปริยัติทั้งนั้น. **การกล่าวโดยปริยัติ** ก็หมายถึง**การศึกษาเล่าเรียน**; ยังมิใช่เป็นการปฏิบัติ; แต่ต้องกำหนดไว้ให้ดี ให้ถูกต้อง : **ให้ปริยัติมันถูกต้อง แล้วปฏิบัติก็จะถูกต้อง แล้วปฏิเวธก็จะเกิดผลขึ้นมาจริง**. ดังนั้น เราเอามากล่าวอย่างปริยัติกันก่อนก็ได้, แม้ว่าสิกขาหรือไตรสิกขานั้นเป็นเรื่องของการปฏิบัติ.

"ศึกษา"ในภาษาเดิม เล็งถึง "การปฏิบัติ" มิใช่การเล่าเรียน.

ข้อนี้ต้องเข้าใจกันไว้ให้ดี ๆ ภาษามันหลอก ภาษามันเกิดสับปลับอะไรขึ้นมา มันเป็นการหลอก : คำว่า**สิกขา** ๆ ในพระบาลีนั้น เป็นการ**ปฏิบัติ**; แต่คำว่า**สิกขา**, หรือศึกษา คือศึกษาในปัจจุบันนี้, กลายเป็นเรื่องการเล่าเรียนที่ไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติ. คำว่า**สิกขา**กับ**ศึกษา**น่ะเป็นคำ ๆ เดียวกัน; ภาษาไทยก็ว่า**ศึกษา** ๆ ตามรูปศัพท์สันสกฤต, แต่ถ้าภาษาบาลีก็ว่า**สิกขา**; เป็นการปฏิบัติทั้งนั้น; ไม่ใช่การเล่าเรียนด้วยปากล้วน ๆ. ทีนี้ เราก็เอามาปนกันจนลำบาก. ถ้าพูดว่าศึกษา ๆ ในภาษาไทยในเมืองไทย ก็หมายถึงการเล่าเรียนทั้งนั้น; ไม่ได้เล็งถึงการปฏิบัติ. **แต่คำว่าสิกขาเดิมแท้โน้นหมายถึงการปฏิบัติ**. นี้เราจะต้องรู้กันไว้ว่า **ถ้าว่าให้สิกขาจริง ๆ แล้ว ก็ต้องเป็นเรื่องการปฏิบัติ**. ถ้าเป็นเรื่องการเล่าเรียนอย่าง

เรียนในโรงเรียนนั้น ก็เป็นเรื่องศึกษาในภาษาไทย ซึ่งภาษาบาลีเรียกว่าสุตะ ๆ หรือคันถะ; เล่าเรียนจากพระคัมภีร์ เรียกว่า*คันถธุระ*; เล่าเรียนด้วยปากจากปากต่อปาก เรียกว่า*สุตะ*.

สิกขามีอยู่ ๓; แม้โดยปริยัติก็ต้องมี ๓; เรียกว่าความถูกต้องทางกาย คือ**ศีลสิกขา**, ความถูกต้องทางจิต เรียกว่า**สมาธิสิกขา**, ความถูกต้องทางสติปัญญา เรียกว่า**ปัญญาสิกขา**. สิกขาโดยปริยัติก็มีได้เป็น ๓ อย่าง อย่างนี้. ถ้าเราบรรยายกันด้วยเรื่องความถูกต้องทางฝ่ายกายหรือฝ่ายวัตถุ ก็เรียกว่า**ศีลสิกขา**; บรรยายกันด้วยเรื่องความถูกต้องทางจิตหรือเกี่ยวกับจิต ก็เรียกว่า**สมาธิสิกขา**หรือ**จิตตสิกขา**; ทีนี้ ถ้าว่าถูกต้องทางปัญญา -ความรู้ ความคิดความเห็น ความเชื่ออะไรต่าง ๆ เหล่านี้ก็เรียกว่า**ปัญญาสิกขา** -ความถูกต้องทางปัญญา

ถูกต้องคือดับทุกข์ได้ ไม่ทำอันตรายใคร.

ขอให้มุ่งพิจารณา มองพิจารณา ไปยังคำว่า**ความถูกต้อง**. คำว่า "ความถูกต้อง" ในที่นี้ เอาตามหลักธรรมะในพุทธศาสนาแล้วก็ไม่ยาก อธิบายได้ง่าย : ความถูกต้องคือดับทุกข์ได้. **ถ้าดับทุกข์ได้น่ะ คือความถูกต้อง; ถ้าดับทุกข์ไม่ได้ ไม่ใช่ความถูกต้อง**. ต้องพิสูจน์กันด้วยความดับทุกข์ได้ แล้วก็ไม่เป็นอันตรายแก่ฝ่ายใดเลย; **การประพฤติกระทำนั้นดับทุกข์ได้ และไม่เป็นอันตรายแก่ฝ่ายใดเลย นี้เรียกว่าความถูกต้อง**. ถ้าเป็นเรื่องที่ยังมิได้ปฏิบัติก็บรรยายไปโดยคำบรรยายว่า ความถูกต้องนั้นเป็นอย่างไร ความถูกต้องนี้เป็นอย่างไร; นี่ก็เป็นเรื่องของปริยัติ. ความถูกต้องของคนพวกอื่น ที่เขาใช้หลักทางคำนวณด้วยเหตุผลว่า มันถูกต้องโดยเหตุผล ถูกต้องโดยล๊อคยิก ถูกต้องโดย

ฟิโลโซฟี่ ถูกต้องโดยอะไรอย่างนี้ ***ไม่เอามาใช้กับพุทธศาสนา*** และพระพุทธเจ้าก็เคยห้ามไว้โดยหลักของกาลามสูตร; จะยึดถือเป็นหลักไม่ได้ ไอ้ความถูกต้องด้วยการคำนวณอนุมานเช่นนั้น. ถ้าว่าถูกต้อง ๆ ก็คือว่ามันดับทุกข์ได้ แล้วก็ไม่ทำอันตรายใครให้เดือดร้อนทุกข์ฝ่าย ๆ เลย.

๑. ศีลสิกขา.

[สีลสิกขา - ถูกต้องทางกาย คือดับทุกข์ตนทางกาย ไม่ทำใครให้ทุกข์เดือดร้อน.]

ที่ว่าถูกต้องทางกายเป็นศีล; ถูกต้องทางกายเป็นศีล มันก็ดับทุกข์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการทุศีลนั้นได้, ความทุกข์หรือความชั่วหรือโทษทัณฑ์อันเกิดจากความทุศีลก็ไม่มี; นี้ก็เลยดับทุกข์ในส่วนกายนี้ได้. แล้วก็เมื่อถูกต้องอย่างนี้แล้ว ก็ไม่เป็นอันตรายแก่ฝ่ายใดหมด ไม่กระทบกระทั่งฝ่ายใดแม้แต่นิดเดียว มันก็เหมือนกับว่าระมัดระวังอยู่ในตัวเป็นอัตโนมัติ ไม่ทำให้ใครให้เดือดร้อน เพราะความมีศีลนั่น. **เพราะความมีศีลนั้นไม่ทำให้ใครเดือดร้อน เรียกว่าถูกต้องทางกาย.**

๒. จิตตสิกขา.

[สมาธิสิกขา - ถูกต้องทางจิต คือดับกิเลสและทุกข์ทางจิตอย่างผิวเผินและกระทั่งอย่างแท้จริง.]

ทีนี้ **ถูกต้องทางจิต ก็มีจิตที่ฝึกดีตามแบบวิธีของการฝึกจิต; แล้วก็ดับความทุกข์ทางจิตได้** แม้ที่เป็นอย่างผิวเผินอย่างภายนอก และเป็นอย่างแท้จริงในภายใน. (ทุกข์, กิเลส)**ที่เป็นอย่างผิวเผินในภายนอก**นั่น ก็คือความไม่โปร่งใจ ไม่สบายใจ ไม่เย็นอกเย็นใจในชีวิตประจำวันแต่ละวัน ๆ ซึ่งเรียกกันว่า***นิวรณ์ทั้ง ๕.*** นิวรณ์ห้า ได้ยินชื่อเหล่านี้กันมาทั้งนั้นแหละ แต่ไม่ได้สนใจว่ามันคืออะไรกันแน่. คือไอ้ความรบกวนที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติของคนที่ยังมีกิเลสซ่อนอยู่ภายใน (: อนุสัย)

มันส่งขุยหรือส่งไอขึ้นมาจากกิเลสในภายใน มาเป็นนิวรณ์ ๕ ประการ. (ผู้ประสงค์รู้อนุสัย – นิวรณ์ – กิเลส เหมือนกัน – ต่างกันอย่างไร, หรือโดยนัยที่กว้างขวาง; ดูได้จาธรรมโฆษณ์เล่มพุทธธรรมประยุกต์. -ผู้ทำต้นฉบับ) นิวรณ์ข้อที่ ๑ ก็คือ**จิตที่มันน้อมเอียงไปในทางเพศ ทางกามารมณ์**; รบกวนให้หม่นหมองอย่างไร ก็ดูเอาเอง. ทีนี้ นิวรณ์ที่ ๒ **ความคิดนึกรู้สึกที่มันทำให้เกิดรู้สึกอึดอัดขัดใจเคืองแค้นไปหมด**; คือไม่พอใจ, ไม่พอใจอะไร ๆ ไปหมด ก็เรียกว่าความรู้สึกที่เกี่ยวกับพยาบาทหรือโทสะ; ไม่ต้องถึงพยาบาทมาดร้ายหรอก เพียงแต่ว่าขัดใจไม่ชอบเท่านั้นแหละ คำนี้ก็ใช้ได้แล้ว. แล้วก็นิวรณ์ที่ ๓ ต่อไป ก็คือ**ความที่จิตมันเหี่ยวมันแฟบมันฟุบลงไป** ไม่รื่นเริงแจ่มใสไม่กระปรี้กระเปร่า, นี่เรียกว่าถีนมิทธะ; แม้แต่ง่วงนอน หรือแม้แต่มึนชาไปเพราะกินอาหารมาก อย่างนี้ก็เรียกว่าจิตมันฟุบลงไป. ทีนี้ นิวรณ์ที่ ๔ ต่อไป ก็คือ**จิตมันฟุ้งซ่าน ๆ ฟูมากเกินไป**ฟุ้งซ่านจนนอนไม่หลับ ฟุ้งซ่านจนไม่รู้ว่าจะคิดอะไร ฟุ้งซ่านจนทำอะไรไม่ถูก; นี่บางคราวจิตมันฟุ้งซ่านรำคาญ ๆ; คำว่า "รำคาญ" นี่ หมายถึงว่าไม่รู้เรื่องอะไร แต่มันก็มีความรำคาญใจ นั่นน่ะคือนิวรณ์. แล้วนิวรณ์ที่ ๕ อันสุดท้าย ก็คือ**ความลังเล ความสงสัย**หรือความลังเล; อันนี้สำคัญมาก แต่ไม่ค่อยพิจารณากัน.

ความลังเลสงสัยนี่ เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก คือความไม่แน่ใจ. ใครคนไหนมีความแน่ใจในชีวิตในปัจจัยของชีวิตทุก ๆ ชนิด ? ใครมีความแน่ใจ ? ล้วนแต่เป็นห่วงอยู่ว่ามันจะไม่มีกินไม่มีใช้; แล้วก็ห่วงอยู่ว่าที่มีอยู่มากมายนั้นน่ะจะถูกทำให้ล้มละลายไปโดยไม่ทันรู้สึก. เช่นมีเงินฝากไว้ในธนาคารเยอะแยะ ก็ยังมีห่วงว่าธนาคารมันจะล้มละลาย หรือจะเกิดอะไรขึ้นจนทำให้เงินเหล่านี้ต้องหมดไป. นี่ความที่ไม่แน่ใจในความปลอดภัยของชีวิต ของร่างกาย ของทรัพย์สมบัติ ของอะไรทุก ๆ อย่าง กระทั่งของสังคม มิตรสหายชาวเกลอทั้งหลาย ไม่แน่ใจว่ามัน

จะเป็นไปอย่างดีที่สุด; มันระแวงอยู่เสมอ. แม้ว่าบัดนี้มันยังไม่ได้มีอะไรที่เป็นเรื่องร้าย มีอะไรแต่เรื่องที่พอใจอยู่ มันก็ยังอดระแวงไม่ได้ว่ามันจะกลายเป็นเรื่องร้าย. นี่ซ่อนอยู่ใต้ความรู้สึกลึก ๆ จับตัวมันยาก; แต่มันก็รบกวนจิตใจ.

ขอให้สังเกตดูให้ดีให้รู้จักกิเลสตัวร้าย นิวรณ์ตัวที่ ๕ คือความลังเล หรือความไม่แน่ใจ ในความปลอดภัยของชีวิต ของร่างกาย ของทรัพย์สมบัติ หรือของทุกอย่าง. แม้ที่สุดแต่ศึกษาปฏิบัติธรรมะอยู่แท้ ๆ นี่ก็ไม่แน่ใจว่ามันจะสำเร็จ, ไม่แน่ใจว่าถูกต้องที่สุด, ไม่แน่ใจว่าสำเร็จแน่; ยังมีส่วนทิ้งไว้ให้สงสัยให้ลังเลอยู่. มันจะขาดหมดจดสิ้นเชิงไป ก็เมื่อการบรรลุมรรคผลชั้นสูง.

นี่รู้จักไอ้ความทุกข์ลูกเด็ก ๆ, ความทุกข์ชั้นลูกเด็ก ๆ แต่มันก็รบกวนที่สุด รบกวนที่สุดตามประสาลูกเด็ก ๆ ที่มันรบกวนมากที่สุด. นิวรณ์ ๕ จำได้แล้ว จำได้อยู่ก่อนแล้วก็ดี; ถ้าจำไม่ได้ก็รีบจำเสียสิ. ไปศึกษาเสียใหม่**เรื่องนิวรณ์ ๕** : เรื่อง **กามฉันทะ** -จิตมันครุ่นไปในทางกาม, **พยาบาท** -จิตครุ่นไปในทางไม่ชอบใจ, **ถีนมิทธะ** -จิตแฟบมึนซา, **อุทธัจจกุกกุจจะ** -จิตฟูฟุ้งซ่านรำคาญ, **วิจิกิจฉา** -จิตมีความไม่แน่ใจในสิ่งที่ควรจะแน่ใจ. ถ้ายังเป็นบุถุชนอยู่มันยังแน่ใจไม่ได้ เพราะว่า กิเลสที่คิดซอกแซก ๆๆ มันยังมีอยู่เสมอ; มันจึงรบกวน รบกวนความผาสุกอย่างยิ่ง รบกวนสุขภาพของจิตอย่างยิ่ง. ถ้ากิเลสนี้หมดไป นั่นแหละความถูกต้องแหละ. ประพฤติปฏิบัติกระทำอย่างไร ไอ้กิเลสนี้มันหมดไปในทางจิตนี่. จิตเป็นสมาธิ มันก็ไม่มีนิวรณ์ทั้ง ๕ นี้; พอออกจากสมาธิ มันก็มีนิวรณ์ทั้ง ๕ นี้อีก. **จะต้องรักษาอานิสงส์หรือคุณสมบัติของสมาธิไว้ตลอดไป; อย่าให้นิวรณ์นี้เกิดขึ้นครอบงำ ก็จะเป็นคนที่มีจิตแจ่มใส สดชื่นเยือกเย็นสงบสุขอย่างมากทีเดียว. ความถูกต้องมีขึ้นแล้ว นิวรณ์ก็หายไปในชั้นแรก.**

๓. ปัญญาสิกขา.

[ปัญญาสิกขา - ถูกต้องทางสติปัญญา กำจัด – ป้องกัน – ไม่มีโลภะโทสะโมหะ.]

ที่นี้ **ความถูกต้อง** ยังมีต่อไป ๆ : **มีสติสัมปชัญญะมากขึ้น ๆ** ก็กำจัดป้องกันการเกิดราคะ โทสะ โมหะได้. นี้กิเลสตัวโต, ไม่ใช่กิเลสลูกเด็ก ๆ แล้ว. **กิเลสลูกเด็ก ๆ** คือนิวรณ์ ๕ อย่าง; **กิเลสตัวโต ๆ เต็มขนาด** คือโลภะ โทสะ โมหะ หรือราคะ โทสะ โมหะ. นี่เมื่อมีความถูกต้องทางจิตเรื่อย ๆ ไป มันก็กำจัดได้; มีความถูกต้องทางสติปัญญา ก็กำจัดได้; ความทุกข์เหล่านี้ก็หมดไป : ไอ้ความทุกข์อย่างลูกเด็ก ๆ ความทุกข์อย่างเด็กเล่นก็ไม่มี; ความทุกข์อย่างจริง ๆ จัง ๆ ก็ไม่มี; แล้วการประพฤติกระทำนี้ ไม่ทำให้ใครพลอยเดือดร้อนเลย.

ไตรสิกขา คือหลักสัมมาหรือสัมมัตตะ ๓.

นี้เรียกว่าความถูกต้อง : ความถูกต้องทางกาย ทางจิต ทางสติปัญญา. ในพุทธศาสนาใช้คำว่า**สัมมา ๆ** แปลว่า**ความถูกต้อง**. สัมมาแปลว่าถูกต้อง; **สัมมัตตะ**แปลว่า**ความถูกต้อง** : มีความถูกต้อง (สัมมาหรือสัมมัตตะ) ทางกาย ทางวาจา ทางจิต; **มีความถูกต้องทางกายวาจา** ชุดหนึ่ง, **ทางจิต** ชุดหนึ่ง, **ทางสติปัญญา** ชุดหนึ่ง; เป็น ๓ ชุด. นี้เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา; มีหลักเป็นความถูกต้องใน ๓ ประการนี้.

สัมมัตตะหรือสัมมา ๓ กระจายออกเป็น ๘.

ที่นี้ ดูต่อไปว่า ไอ้ ๓ ประการนี้ กระจายออกไปได้เป็น ๘ ประการ. บาง

คนก็รู้แล้ว เคยเรียนแล้ว ท่องแล้ว เรียนนักธรรมแล้ว, ก็รู้แล้ว; แต่ผู้ยังไม่เคยเรียน ก็ยังไม่รู้ ว่าไอ้ความถูกต้องทั้ง ๓ ประการ **คือความถูกต้องทางกาย ทางจิต ทางปัญญานั้น** มันกระจายออกไปเป็น ๘ ก็ได้ : --

คือความถูกต้องทางกายนั้นน่ะ กระจายออกเป็น*สัมมาวาจา, สัมมากัม-มันตะ, สัมมาอาชีวะ; -การพูดจาชอบ, การทำการงานชอบ, การดำรงชีวิตชอบ;* ๓ อย่างนี้เรียกว่า **ความถูกต้องทางกาย.**

ทีนี้ ความถูกต้องทางจิต กระจายออกเป็น*สัมมาวายามะ, สัมมาสติ, สัมมาสมาธิ; คือถูกต้องในความพากเพียร, ทำหน้าที่ถูกต้องในสติระลึกกำหนดอยู่*ประจำจิตประจำใจ, แล้ว*ถูกต้องในสมาธิ* คือความตั้งมั่นปักมั่นแห่งจิต; นี้เป็น ๓ ความถูกต้อง **เป็นความถูกต้องทางจิต.**

ทีนี้ ความถูกต้องทางปัญญา กระจายออกเป็นสอง *คือสัมมาทิฏฐิ, สัมมาสังกัปปะ* : *สัมมาทิฏฐิ* -ถูกต้องของความเห็น ความเห็น, มันรวมถึงความรู้ความเข้าใจ ความเชื่อ หรืออุดมคติใด ๆ ไว้ในคำ ๆ นี้ได้ว่าสัมมาทิฏฐิ; เขามีสัมมา-ทิฏฐิ มีความเห็นด้วยจิตอย่างถูกต้อง, เห็นด้วยปัญญาอย่างถูกต้อง เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ; *ทีนี้ สัมมาสังกัปปะ* มันก็ตั้งความปรารถนาไว้ถูกต้อง มันมีความหวังที่ถูกต้อง แต่ไม่ใช่หวังด้วยกิเลส, ถ้าหวังด้วยกิเลสไม่มีทางถูกต้อง, หวังด้วยสัมมาทิฏฐินั่นเองนั่นเอง. มีปัญญาถูกต้องแล้ว มันก็ต้องการอะไร ๆ ถูกต้อง, มันก็ต้องการแต่เรื่องจะดับทุกข์ทั้งนั้น; เพราะว่า สัมมาทิฏฐิมันทำให้รู้ว่าทุกข์เป็นอย่างไร, ดับทุกข์อย่างไร; แล้วสัมมาสังกัปปะมันก็เลยหวังที่จะดับทุกข์อย่างถูกต้องนั้น. นี่ **ความถูกต้องทางปัญญา**แจกออกเป็นสอง. **รวมกันทั้งความถูกต้องทางกาย**

ความถูกต้องทางจิต และความถูกต้องทางปัญญา ก็เป็นแปด.

ไตรสิกขาที่ปฏิบัติ ขึ้นต้นด้วยปัญญาก่อนศีลสมาธิ.

นี้เมื่อ***พูดตามภาษาธรรมดา*** มันก็เรียงลำดับอย่างหนึ่ง คือ**เอาความถูกต้องทางกายขึ้นมาก่อน** แล้วถูกทางจิต แล้วถูกต้องทางปัญญา; ดังนั้น กลุ่มที่ถูกต้องทางกายหรือกลุ่มศีล คือสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ มันก็มาก่อน, แล้วกลุ่มถูกต้องทางจิตหรือกลุ่มสมาธิ คือสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ก็ตามมา, แล้วกลุ่มที่ถูกต้องทางปัญญาหรือกลุ่มปัญญา คือสัมมา-ทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ ก็ตามมา; นี้เป็นเรื่องการพูด เป็นเรื่องของการพูด เป็นเรื่องการพูดจาให้สะดวก. ถ้า***เป็นเรื่องจริง เป็นเรื่องปฏิบัติที่ถูกต้องจริง*** มันก็กลายเป็นว่า**ปัญญา, กลุ่มปัญญาจะต้องมาก่อน,** แล้วจึงมาถึงกลุ่มศีล, แล้วมาถึงกลุ่มสมาธิ; ไปศึกษาเอาเองจากองค์ ๘ แห่งมรรค ว่ามีสัมมาทิฏฐิมาก่อนอย่างไร.

หรือจะพูดกันให้ง่าย ๆ เดี๋ยวนี้ พูดให้จำง่าย ๆ ด้วยภาษาธรรมดา ๆ ก็ว่า **ถ้าสำหรับการพูดจากันให้สะดวกน่ะ** เราเรียงว่าศีล สมาธิ ปัญญา, ศีลสมาธิปัญญา; นี้เรียงเพื่อให้พูดจาให้สะดวก. แต่**ถ้าในทางปฏิบัติ** ในทางปฏิบัติ ตามธรรมชาติอันแท้จริงของการปฏิบัติแล้ว, มันต้องเรียงว่าปัญญา ศีล สมาธิ. อริย-มรรคมีองค์ ๘; ๘ องค์นั้น ได้เรียงลำดับไว้เป็นเรื่องของปัญญา, แล้วเป็นเรื่องของศีล, แล้วเป็นเรื่องของสมาธิ. คนเคยเรียนนักธรรมมาแล้ว เคยฟังมาแล้ว ก็เข้าใจ; แต่คนไม่เคยฟัง ก็งง.

เพราะฉะนั้น ก็เข้าใจเสียใหม่ว่า ถ้าสำหรับพูดกันสะดวก ๆ ทั่ว ๆ ไปแล้ว

ก็เรียงลำดับว่า ศีล สมาธิ ปัญญา; แต่ถ้าจะ**ระบุการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ**อันเด็ดขาดแล้ว ต้องเรียงว่าปัญญา แล้วศีล สมาธิ. ***เพราะเหตุใด ?*** เพราะเหตุว่า ปัญญาต้องมาก่อน. **ถ้าปัญญาไม่มา**, ไอ้**ศีล**ก็เข้ารกเข้าพงเข้าป่าไปเลย, ไม่ไปตามแนวทางที่จะดับทุกข์ได้ คือมันไปเป็นสีลัพพตปรามาส งมงาย สารพัดอย่างไปเลย; แล้ว**สมาธิ**ก็เป็นเรื่องสมาธินอกแนวนอกลู่นอกทาง ไม่ดับทุกข์ได้; ดังนั้น ต้องเอาปัญญามาก่อน คือความรู้ที่ถูกต้องสำหรับจะเดินทาง, ความรู้เรื่องแผนที่หรือว่าอะไรต่าง ๆ ที่ถูกต้องสำหรับจะเดินทางนั่นเอามาก่อน เป็นเรื่องของสัมมาทิฏฐิ เป็นเรื่องสัมมาสังกัปปะ.

ทีนี้ พอมันต้องการถูกต้อง มันก็ต้องการไปตามลำดับ : มันก็**ต้องการศีล** กลุ่มศีล -ความถูกต้องทางวาจา, ความถูกต้องทางการทำงาน, ความถูกต้องทางการดำรงชีพ, **ศีล**มันก็ถูกต้อง มาตรงแนวไม่เข้ารกเข้าพง ไม่หลีกจากหนทางอันถูกต้อง; ทีนี้ **สมาธิ**ก็เหมือนกัน มันก็มาในแนวอันถูกต้อง, เพราะว่า ไอ้สัมมา-ทิฏฐิมันนำ มันเป็นเหมือนผู้นำทั้งหมด. ทั้งหมดเป็นไปตามอำนาจของสัมมาทิฏฐิหรือปัญญา.

ดังนั้น เราจึงมีการกระทำ ชนิดที่ดูแปลก ๆ กันอยู่. **ไอ้พวกที่ยึดถือศีล ๆ ๆ** เป็นเบื้องหน้า เป็นเบื้องต้นแล้ว ก็ระวังให้ดี มันจะเข้ารกเข้าพงไปไม่ทันรู้. จะต้องเอาปัญญามาสำหรับควบคุมให้ศีลมันถูกต้อง, แล้วสมาธิมันถูกต้อง; แล้วก็ส่งเสริมปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป; ปัญญามันก็ควบคุมศีลสมาธิอย่างถูกต้อง แล้วก็ส่งเสริมปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป; มันเป็นวน ๆ อยู่อย่างนี้. ปัญญามันก็ยิ่งขึ้นไป ศีลสมาธิมันก็ยิ่งขึ้นไป; มันก็ถึงจุดสุดท้ายที่สูงสุด คือมันดับทุกข์ได้.

มิฉะนั้น **มันจะเกิดเป็นของ ๒ ชนิดขึ้นมา**; คือ **(๑) ทำพอเป็น**

พิธี หลับตารักษาศีลพอเป็นพิธี; อย่างนี้แล้วรักษาศีลจนตายก็ไม่มีศีล, รักษาศีลจนตายมันก็ไม่เคยมีศีล เพราะมันไม่มีสัมมาทิฏฐินำศีล. **ถ้ามีสัมมาทิฏฐินำศีล**, พอเริ่มทำมันก็ถูกแล้ว ก็เริ่มมีศีลแล้ว, พอเริ่มทำมันก็เริ่มมีศีลแล้ว เพราะมันรู้ถูกต้องว่าทำไมจึงต้องมีศีล ? จะรักษาศีลกันอย่างไร ? นี่มันรู้เสียแล้วมันก็ทำได้ถูกต้อง, มันก็มีศีล. ถ้าไม่อย่างนั้นมันจะทำพอเป็นพิธี. นี่ชนิดหนึ่งทำพอเป็นพิธี เหมือนที่ทำกันโดยมาก. ทีนี้ อีกชนิดหนึ่ง ก็ **(๒) ทำได้ผลจริง** ทำได้ผลจริง. มีอยู่ ๒ ชนิด คือ **๑. ทำพอเป็นพิธี** นี้อย่างหนึ่ง; แล้ว **๒. ทำได้ผลจริง ๆ** นี้อีกอย่างหนึ่ง. เกี่ยวกับศีลสมาธิปัญญา มันมีปัญหาอยู่อย่างนี้; จึงขอให้เข้าใจให้ดี ๆ, ให้ได้รับผลแท้จริงตามความมุ่งหมายของคำว่าไตรสิกขา – ไตรสิกขา.

อธิบายสิกขา ตามมติองค์บรรยาย.

ตรงนี้อยากจะอธิบายคำว่าสิกขา ๆ ตามความพอใจของตัว; ซึ่งคนอื่นเขาไม่อธิบายกัน กล้าท้าเลยว่าเขาไม่อธิบายกันหรอก; เราอธิบายตามความพอใจของเรา. คำว่าสิกขา ๆ นั่น ช่วยจำไว้ให้ดี ๆ ว่าสิกขานั่นคืออะไร ? **สิกขา**แยกออกเป็น ๒ คำ คือ**สะ**คำหนึ่ง, แล้ว**อิกขะ**คำหนึ่ง; **สะ**กับ**อิกขะ**รวมกันเป็น**สิก-ขะ**. **สิกขา**นั่นประกอบขึ้นด้วยคำว่า**สะ**คำหนึ่ง, **อิกขะ**อีกคำหนึ่ง; **สะ**แปลว่า **เอง ๆ ๆ** ในทุกความหมาย, **อิกขะ**แปลว่า**เห็น ๆ ๆ**; อิกขะแปลว่าเห็น ดูแล้วเห็นเรียกว่าอิกขะ, สะ -เอง นี่มีความหมายหลายอย่าง. **อิกขะ**แปลว่าเห็น, แล้ว**สะ**นั่นแปลว่าเอง; **สิกขะ**หรือ**สิกขา** ก็แปลว่า**เห็นซึ่งตนเอง** แล้วก็**เห็นที่ตนเอง** เห็นที่ตนเอง แล้วก็**เห็นโดยตนเอง** แล้วก็**เห็นเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง**; อะไร ๆ ที่มันอาศัย**ตนเอง**เป็นหลักแล้ว ก็เรียกว่า**สิกขา**ได้ทั้งนั้น; จนเกิดความเชื่อในตนเอง ความพอใจตัวเอง เคารพตัวเอง เป็นสุขอยู่ในตัวเอง; นี่คือสิกขาแหละ สิกขา;

นับแต่ต้นมา ตั้งแต่ว่า **เห็นซึ่งตนเอง เห็นที่ตัวเอง เห็นในตัวเอง เห็นโดยตนเอง เห็นเป็นประโยชน์แก่ตนเอง** แล้วก็พอใจในตนเอง แล้วก็เป็นสุขได้ด้วยตนเอง.

"สิกขา"แต่ปาก มิใช่สิกขาจริง.

เท่านี้ก็จะพอแล้ว, **๔ - ๕ เอง**เท่านี้ก็พอแล้ว, คำว่าสิกขา ๆ. ถ้าไม่อย่างนั้นไม่ใช่สิกขาหรอก; ถ้าเพียงแต่ปากว่าเหมือนนกแก้วนกขุนทองนี้ไม่ใช่สิกขา. **ต้องจิตใจเห็นแจ้งประจักษ์ รู้รสรู้สึกโดยประจักษ์ รู้จักตัวเอง ที่ตัวเอง หรือในตัวเอง หรือโดยตัวเอง,** แล้วก็โดยตนเอง เพื่อตนเอง โดยตนเอง ก็เกิดประโยชน์แก่ตนเอง แล้วก็พอใจในตนเอง แล้วก็เคารพนับถือตนเอง แล้วก็เป็นสุขของตัวเอง. นี่คำว่าสิกขา ๆ นี่มีความหมายประหลาดพิเศษ วิเศษสูงสุด. **ถ้าใครทำให้มีสิกขาขึ้นมาได้แล้ว คนนั้นรอดตัวนะ.** สิกขา ๆ : สิกขาทางกาย สิกขาทางจิต สิกขาทางปัญญา; คือดูซึ่งตัวเอง ที่ตัวเอง ในตัวเอง โดยตนเอง, เห็นตนเอง รู้จักตัวเอง ประพฤติกระทำถูกต้องโดยตนเอง พอใจตนเอง ยกมือไว้ตัวเองได้ แล้วก็เป็นสุขด้วยตัวเอง ยกมือไหว้ตัวเองได้, พอใจตัวเองจนยกมือไหว้ตัวเองได้; นั่นน่ะรวมอยู่ในคำว่า**สิกขา ๆ – เห็นเองเห็นเองเห็นเอง** กี่อย่างกี่อย่าง.

ดังนั้น **การเล่าเรียนในโรงเรียน**หรือที่ไหนก็ตาม ที่เรียนด้วยปากนั่น ยังไม่ใช่สิกขา; **ยังไม่ใช่การศึกษาอันแท้จริงตามหลักพุทธศาสนา;** ยังเป็นเพียงสุตะหรือพหุสุตะ, **พหูสูตเหล่านี้ยังไม่ใช่ยังมิใช่สิกขาโดยแท้จริง.** จะเป็นพหูสูตเรียนจบพระไตรปิฎก ก็ยังไม่เป็นผู้มีสิกขาอันแท้จริง; **ต่อเมื่อรู้เห็นซึ่งตนเองด้วยตนเอง โดยตนเอง เพื่อตนเอง ได้รับผลเป็นความสุขแก่ตนเอง, นี่**

จึงจะเรียกว่ามีสิกขาอันแท้จริง และประสบความสำเร็จในการศึกษา.

การเรียนการศึกษา ๒ ทาง : เรียนฟัง, เรียนลองปฏิบัติดู.

เอาละ, เป็นอันว่า มันมีการเรียนอยู่ ๒ ทาง; ดูให้ดี ๆ. เมื่อสรุปความเหล่านี้แล้ว มันจะพบว่ามันมีการเรียนอยู่ ๒ ทาง **คือ*เรียนอย่างเรียนวิชาความรู้ทั่ว ๆ ไป;*** อย่างเรียนในโรงเรียนน่ะ เรียนเพื่อวิชาความรู้โดยทั่ว ๆ ไป เรียกว่า **การศึกษาอย่างธรรมดา**; นี่ก็ศึกษาหนึ่ง.

แล้วศึกษาอย่างที่ ๒ **คือ*ลองปฏิบัติดู.*** เห็นว่าอะไรน่าสนใจ ก็ลองปฏิบัติดู **การลองปฏิบัติดูนั่นแหละ เป็นการศึกษาที่ดีกว่าที่สูงกว่า**; ดีกว่าที่ให้จำ ๆ, เรียนจำเรียนจำ จำแล้วก็ลืมลืมแล้วก็จำ จำแล้วก็ลืม ไม่มีที่สิ้นสุด, อย่างนี้มันมีประโยชน์น้อยไป. ก็ขอให้สนใจสิ่งที่ควรสนใจ แล้วนำมาลองปฏิบัติดูสักนิดหนึ่งก็ยังดี; แล้วก็จะพบว่ามันมีผลตามนั้นหรือไม่. ถ้าเห็นว่ามีผลตามนั้นจริงได้รับผลจริง ก็ทำให้มากขึ้นไป; นี่ก็เรียกว่า**การศึกษาด้วยเหมือนกัน : ศึกษาด้วยการลองปฏิบัติดู**. ข้อนี้ก็จำเป็นเพราะว่าเราไม่เคยรู้อะไรมาเสียทั้งหมดนี่ พออะไรแปลกใหม่มาเราจะไม่ลองเสียเลย ไม่สนใจเสียเลยมันก็ไม่ได้ มันก็ไม่ได้รับประโยชน์. หรือแม้**เรื่องศาสนา**นี้ก็เหมือนกันแหละ; ถ้าศาสนาเข้ามาใหม่เราก็ต้องลองดูก่อนสิ; ปฏิบัติได้ผลแล้วจึงจะเอาจริง. หรือว่า**หยูกยา**ที่เขาทำมาขายใหม่ ๆ น่ะ, ถ้าเราจะไม่สนใจ ไม่แตะต้อง ก็ไม่ได้รับประโยชน์; แต่เราควรจะทดลองโดยพิจารณาดู ฟังดู ใคร่ครวญดู สอบถามดู ว่าโอ้ มันน่าลองดู แล้วก็ลองดูแต่น้อย ๆ นะ, แต่น้อย ๆ ไม่เป็นอันตราย; เมื่อมันแก้โรคได้ ได้ผลแล้ว ก็จึงค่อยกินให้เป็นประจำ กินให้เต็มที่ตามเรื่องของยานั้น ๆ.

นี่ขอให้ทุกคนมีการศึกษาครบทั้ง ๒ ชนิดเถิด, ทุกคน ๆ มีการศึกษาให้ครบทั้งสองชนิดเถิด; คือฟัง **ศึกษาเล่าเรียนด้วยการฟัง** ด้วยการอ่าน ด้วยการทำไป, แล้วก็**ศึกษาด้วยการลองปฏิบัติ**ดู ลองชิมดู นี่อีกทางหนึ่ง; **ทำพร้อม ๆ กันไปทั้ง ๒ ทางน่ะ คงจะได้รับประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่ในโลก ที่มันควรจะได้รับ.**

เอ้า, เป็นว่า **นี้คือไตรสิกขาโดยปริยัติ** คือโดยการพูดกันในลักษณะที่ควรจะพูด, **พูดกันในลักษณะที่ควรจะพูดนะ;** อย่าพูดกันในลักษณะที่ไม่ควรจะพูดนะ เถียงกันทะเลาะกันวิวาทกันไม่ควรจะพูด; **แต่ถ้าช่วยให้เข้าใจซึ่งกันและกันนั้น มันมีลักษณะที่ควรจะทำหรือควรจะพูด.**

ไตรสิกขามีลักษณะเป็นศาสนาสากล.

[ไตรสิกขา เป็นทั้งหัวใจและเป็นเนื้อตัวของพุทธศาสนา.]

นี้เป็นประเด็นสุดท้าย จะหมดเวลาแล้ว เหลือประเด็นสุดท้ายจะพูดว่า **ไตรสิกขานี้มีลักษณะควรเป็นจริยธรรมสากล** หรือศาสนาสากล; ไตรสิกขานี้ มีลักษณะควรจะเป็นจริยธรรมสากล หรือเป็นศาสนาสากล.

ความถูกต้องทางกาย ความถูกต้องทางจิต ความถูกต้องทางสติปัญญานี้น่ะ ใครปฏิเสธ; คนไหนในโลกนี้มีเหตุผลปฏิเสธ. เมื่อพูดว่าความถูกต้องทางกายทางจิตทางสติปัญญาแล้ว; คนคนไหนในโลกที่มีสติปัญญาปกตินั้นจะปฏิเสธ, ดูจะไม่มี; เพราะฉะนั้น มันจึงควรเป็นหลักจริยธรรมสากลทั้งโลก **มีลักษณะเหมือนกับศาสนาที่ใช้ได้แก่ทุกคนทั้งโลก. ความถูกต้อง ๓ ประการนี้ คือตัวหลักหัวใจ**

ของพระพุทธศาสนา และเป็นตัวใหญ่ทั้งหมดของพุทธศาสนา. ความถูกต้อง ๓ ประการนี้ ถ้าเอาแต่ใจความ ก็เป็นหัวใจของพุทธศาสนา; ถ้าเอาการปฏิบัติทั้งหมด ก็เป็นเนื้อเป็นตัวทั้งหมดของพุทธศาสนา.

นี่ไตรสิกขาเป็นทั้งหัวใจ และเป็นทั้งเนื้อทั้งตัว เป็นทั้งหมดของพุทธศาสนา; **มีลักษณะสมควรที่จะเป็นจริยธรรมสากล พิสูจน์โดยบุคคลนั้น ๆ** โดยไม่ต้องเอาอะไรมาอ้างอิงอะไรที่ไหนอีกแล้ว. โดยบุคคลนั้น ๆ เลือกเอาเอง คิดเอาเอง วินิจฉัยเอาเอง พิพากษาเอาเอง ว่าถูกต้องทางกาย ถูกต้องทางจิต ถูกต้องทางสติปัญญา; **พิสูจน์ตรงที่ว่ามันดับทุกข์ได้ และไม่เป็นอันตรายแก่ใคร ๆ**.

ความถูกต้อง ๓ ประการนี้ ดับทุกข์ได้และไม่เป็นอันตรายแก่ใคร ๆ; จึง**เสนอขึ้นมาในฐานะเป็นจริยธรรมสากล** สำหรับมนุษย์ทุกคนจะถือเป็นหลัก แล้ว**มันก็เป็นวิทยาศาสตร์** มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ คือไม่ต้องใช้การคำนวณ ไม่ต้องใช้ล๊อคยิก ไม่ต้องใช้ฟิโลโซฟี่ ซึ่งเป็นการคำนวณต่อสิ่งที่จับต้องไม่ได้.

ความถูกต้อง ๓ หรือ ๘ ทรงสั่งสอนก่อนในปฐมเทศนา.

เดี๋ยวนี้ ความถูกต้อง ๓ ประการนี้ ***จับต้องได้ด้วยจิต*** ไม่ต้องคำนวณ; ยกเลิกการคำนวณเอาไปทิ้ง, ระบบล๊อคยิกระบบฟิโลโซฟี่โกยทิ้งทะเล อย่าเอามาใช้กับพุทธศาสนาเลย; **เอาระบบสันทิฏฐิโก – เห็นประจักษ์ด้วยตนเองมาใช้กับพุทธศาสนา** แล้วเขาก็จะรู้จักความถูกต้องทั้งสามอย่างนั้น : ถูกต้องทางกาย ถูกต้องทางจิต ถูกต้องทางปัญญา อย่างแท้จริง ว่ามันดับทุกข์ได้จริง แล้วไม่เป็นอันตรายแก่ใคร ๆ ได้จริง เขาก็ยินดีรับ อย่างน้อยก็ยินดีลอง.

ปรากฏว่า**มีลักษณะเป็นทางสายกลาง;** คำว่า "ถูกต้อง" นี้ มีลักษณะเป็นทางสายกลาง ไม่ต้องเครียดเกินไป แล้วก็ไม่ต้องหลวมเกินไป ไม่ต้องหลงใหลมัวเมาในความสุขสนุกสนานเอร็ดอร่อยเกินไป แล้วก็ไม่เครียดครัดจนกระทั่งทำลายอวัยวะสำหรับความรู้สึกเป็นสุขสนุกสนานเอร็ดอร่อย; มันอยู่ตรงกลางมันอยู่ตรงกลาง มันไม่แห้งเป็นไฟเผา มันไม่เปียกเป็นแช่น้ำ แต่มันอยู่ตรงกลาง; **เรียกว่าความถูกต้อง ๘ ประการ เป็นทางสายกลาง เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าท่านนำมาประกาศ เป็นเรื่องแรกที่สุดในการประกาศ.**

นี่ขอเตือนซ้ำอีกที ทั้งที่เคยพูดแล้วก็ขอพูดเล่าว่า ในบาลีธัมมจักกัปปวัตตนสูตร *เรื่องแรกที่สุด*นั้นเรื่อง*มัชฌิมาปฏิปทา,* ครั้นจบเรื่องมัชฌิมาปฏิปทาแล้วจึงจะตรัสเรื่อง*อริยสัจจ์;* นี่ขอให้เข้าใจอย่างนั้น.

คำสอนเรื่องแรกที่สุดของพระพุทธเจ้านั่น สอนเรื่องทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทา; ไปเปิดดูในบาลีธัมมจักกฯสิ; ครั้นเสร็จเรื่องทางสายกลางแล้วจึงสอนเรื่องอริยสัจจ์ ๔ ประการ. ดังนั้น **เรื่องทางสายกลางจึงจำเป็นที่สุดที่มนุษย์จะต้องสนใจ** เป็นเรื่องที่จะนำให้เกิดการดับทุกข์ หรือเป็นเรื่องที่จะดำเนินไปตามทางแห่งความดับทุกข์; จึงเรียกว่า เรามาพูดกันถึงเรื่องความถูกต้องก่อนเรื่องใด ๆ, ความถูกต้องทางกาย ความถูกต้องทางจิตใจ ความถูกต้องทางสติปัญญา. ปัญหาก็จะหมด; เพราะว่า **ปัญหาทั้งหลาย หรือความทุกข์ทั้งหลายมันเกิดมาจากความไม่ถูกต้อง** : ไม่มีความถูกต้องทางกาย ทางจิต ทางสติปัญญา; มันก็คาราคาซังเถียงกันไม่รู้จักจบ อีกกี่พันปีมันก็เถียงกันไม่รู้จักจบ, **ถ้ามันไม่มีความถูกต้อง.** แต่ถ้ามีความถูกต้องแล้ว, มันเข้าใจกันได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้ว่าทำอย่างนี้มันดับทุกข์ได้มันดับทุกข์ได้; ทำอย่างนี้มันดับทุกข์ได้ ไม่มีใครต้องเดือดร้อนเสียหาย.

[*สรุป.*]

เป็นอันว่า **เรื่องไตรสิกขาโดยปริยัติ**นี่มีอย่างนี้; **เรื่องพระรัตนตรัย หรือไตรรัตน์**ได้พูดแล้ว พูดก่อนแล้ว; แล้วก็พูดเรื่อง**ไตรสิกขา**ตอนท้ายนี้. วันนี้ก็พูดกัน ๒ เรื่อง คือเรื่องไตรรัตนะกับเรื่องไตรสิกขา; สำหรับเป็นแนวทางของการศึกษาพระพุทธศาสนา. ยังไม่พูดถึงการปฏิบัติ, ยังพูดแต่ในส่วนที่เป็นการศึกษา; ครั้นศึกษาพอแล้วก็จะปฏิบัติ เราก็ไว้พูดกันวันหลัง. พระรัตนตรัยนี้ศึกษาไปก่อน; ถ้า**ปฏิบัตินั้นคือการทำให้มีพระรัตนตรัยอยู่ในเนื้อในตัว** นั้นมันอีกเรื่องหนึ่งยังไม่พูด. เดี๋ยวนี้ พูดแต่ว่า**พระรัตนตรัยคืออะไร ? โดยการศึกษา** (ปริยัติ); แล้วพูดเรื่อง**สิกขา ๆ ทั้ง ๓ : ศีล สมาธิ ปัญญา โดยปริยัติ** (การศึกษา) โดยลักษณะคืออะไร ? ยังไม่พูดว่าปฏิบัติอย่างไร จะเอาไว้พูดทีหลัง.

นี่การบรรยายในวันนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว สำหรับเรื่องพระรัตนตรัยและเรื่องไตรสิกขา. ขอยุติการบรรยาย เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมในรูปคณสาธยาย ฟังแล้วจะส่งเสริมให้เกิดกำลังใจในการที่จะประพฤติปฏิบัติพระธรรมในพระศาสนาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนประสบความสำเร็จ ในกาลบัดนี้.

หินโค้ง ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘

คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ)

[: คู่มือการศึกษาพุทธศาสนาส่วนปรมัตถปริยัติ.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่ง*ภาคมาฆบูชา*เป็นครั้งที่ ๘ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวบรรยายในชุด***คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา***ต่อไปตามเดิม เพราะว่า ยังไม่จบ; สำหรับในวันนี้มีหัวข้อว่า **คู่มือการศึกษาพุทธศาสนาส่วนปรมัตถ-ปริยัติ.** ท่านทั้งหลายสังเกตเห็นได้ตลอดมาว่า **กำลังพูดในส่วนปริยัติ**; ยังไม่ใช่ปฏิบัติ หรือปฏิเวธ; และก็ได้พูดในส่วนปริยัติเป็นเรื่อง ๆ ไปหลายเรื่องมาแล้วด้วยกัน, เช่นเรื่อง**พระรัตนตรัย** เรื่อง**ไตรสิกขา**; มาบัดนี้ก็ยังคงพูดในส่วนปริยัติเรื่องอื่น ๆ, แต่จะใช้คำว่า**ปรมัตถปริยัติ** คือ**ปริยัติของเรื่องที่เป็นปรมัตถ์.**

คำว่า**ปรมัตถ์** หมายความว่า **เรื่องที่ลึกซึ้ง** มีความหมายลึกซึ้ง เข้าใจยาก; จนบางคนใช้คำว่า**พระปรมัตถ์**ไปอย่างนี้ก็มี. แต่ถึงอย่างนั้นก็มีส่วนที่เป็นปริยัติ คือนำมากล่าวในแง่ของการศึกษาล้วน ๆ; แล้วก็มีมาก เพราะมันเป็นเรื่อง

ลึก เรื่องที่จะบรรยายมันก็มีมากเท่ากับความลึกของมันนั่นเอง, ขอได้โปรดตั้งใจฟังสักหน่อย คงจะฟังลำบากสำหรับบางคน; แต่การบรรยายนี้เปลี่ยนเรื่องไม่ได้ ต้องว่าไปตามลำดับจนกว่าจะสมบูรณ์ หรือหมดเรื่องที่จะกล่าว.

ในวันนี้มันเป็นเรื่องที่ค่อนข้างจะฟังลำบาก; เรื่องปรมัตถ์ ก็หมายถึงเรื่องที่ลึกหรือฟังลำบาก แต่ถ้าท่านพยายามตั้งใจจะฟัง คงจะได้รับประโยชน์ไม่น้อยเหมือนกัน แม้จะไม่ใช่ทั้งหมดก็จะได้รับประโยชน์ตามสมควร; พูดง่าย ๆ ก็ว่าจะขอร้องให้อดทนจะได้ผลคุ้มกันกับการที่อดทน. **และการที่เรายังพูดอะไรกันไม่รู้เรื่อง** หรือขัดกันเอง ขัดกันอยู่ ไม่เข้ารูปเข้ารอย **ก็เพราะยังไม่เข้าใจเรื่องที่จะกล่าว** นี่แหละ คือเรื่องที่เรียกว่าปรมัตถ์.

สมมติสัจจ์ – ปรมัตถสัจจ์.

ก่อนแต่ที่จะกล่าวถึงเรื่องปรมัตถ์ ก็อยากจะพูดกันถึง**เรื่องสัจจะ** ๆ กันเสียสักหน่อย; เพราะว่า มันเป็นที่รวมของเรื่อง. **สัจจะ**แปลว่า**ความจริง** ถึงอย่างนั้นมันก็ยังแบ่งเป็น ๒ ชั้น; ความจริงทั้งหลายแบ่งเป็น ๒ ชั้น คือ***ชั้นสมมติ***ก็จริงอย่างสมมติ, ***ชั้นปรมัตถ์***ก็จริงอย่างปรมัตถ์. ถ้ารู้จักแยกให้เห็นความแตกต่างกันก็ไม่ตีกันยุ่ง คือจะเรียบร้อยไปในการที่จะดู จะศึกษา จะทำความเข้าใจ. มันชื่อว่าสัจจะหรือความจริงด้วยกัน แต่มันก็เป็นอยู่มีอยู่เป็น ๒ ระดับ; *ระดับแรก*เรียกว่าสมมติสัจจะ เป็นความจริงตามสมมติ, *อันที่สอง*เรียกว่าปรมัตถสัจจะ เป็นความจริงด้วยอรรถอันลึกซึ้ง คือจริงแท้.

สมมติสัจจะ - จริงโดยสมมตินั่น ก็คือตามที่คนธรรมดาสามัญถือกัน

ว่าจริง จริงอย่างภาษาคนธรรมดาสามัญพูด; แม้ที่สุดแต่ว่า**จริงอย่างในภาษากฎหมาย** ก็จริงเท่าที่กฎหมายบัญญัติไว้อย่างไรเกี่ยวกับเรื่องกฎหมาย; อย่างนี้เรียกว่าจริงโดยสมมติตามที่สมมติกัน และรู้กันอยู่และยึดถือตามสมมตินั้น. ส่วน**ปรมัตถสัจจะ - จริงโดยปรมัตถ์**นั้น เป็น**ความจริงชั้นลึกที่ผู้รู้รู้แล้ว** แล้วก็เอามาพูดกันอยู่ในหมู่ผู้รู้ แล้วก็ฟังกันในระดับลึกมีอรรถอันลึก. ในเมื่อสมมติสัจจะนั้น **พูดอย่างเป็นวิสัยโลกชาวโลก** ยังมีตัวตน ยังเนื่องอยู่ด้วยตัวตน; ส่วน**ปรมัตถสัจจะ**นั้นเหนือโลก **ไม่เนื่องด้วยตัวตน**. สมมติสัจจะพูดกันในภาษาคน, ปรมัตถสัจจะพูดกันในภาษาธรรม.

ปรมัตถสัจจ์ ไม่มีเนื้อไม่มีผัก มีแต่สักว่าธาตุ.

จะยกตัวอย่างสักข้อหนึ่ง ให้เห็นเป็นเครื่องสังเกตง่าย ๆ ว่ามันต่างกันอย่างไร ? จะยกตัวอย่าง ด้วย**เรื่องกินเนื้อ กินผัก** ที่กำลังเป็นที่สนใจกันอยู่ในเวลานี้. ถ้าพูดอย่างสมมติสัจจะ คือสัจจะที่สมมติและรับรู้กันอยู่ตามธรรมดาสามัญทั่วไปนั้น มันก็มีเนื้ออย่างหนึ่ง มีผักอย่างหนึ่ง, อย่างนี้เรียกว่าเนื้อ อย่างนี้เรียกว่าผัก; แล้วก็จริงตามนั้น แล้วก็รู้จักกันอยู่อย่างนั้น รู้ความหมายกันอย่างนั้น พูดจากันอยู่อย่างนั้น; นี้เป็น**ความจริงในชั้นสมมติ**ตามที่สมมติกัน. **แต่ถ้าพูดกันในภาษาที่สูงกว่า หรือภาษาปรมัตถสัจจะนั้น มันไม่มีเนื้อมันไม่มีผัก** เพราะทั้งเนื้อและทั้งผักเป็นแต่เพียงธาตุตามธรรมชาติเสมอกัน. นี่ท่านคิดดู ท่านลองฟังดูให้ดี สังเกตให้ดีว่า ทำไมมันจริงคราวเดียวกันได้พร้อมทั้งสองอย่างเล่า ? พวกหนึ่งพูดอย่างธรรมดาสามัญโดยสมมติ ก็ว่า**มีเนื้อมีผัก** : **"ฉันกินแต่ผัก ไม่กินเนื้อ"**; อย่างนี้ก็เป็นความจริงอย่างนั้น; ทีนี้ พวกหนึ่งว่า **ฉันไม่มีเนื้อ ฉันไม่มีผัก** : **มีแต่อาหารที่ถูกต้อง** หรือยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือ**มีแต่ธาตุตามธรรมชาติ**

มีแต่ธาตุตามธรรมชาติ, เนื้อก็เป็นธาตุ ผักก็เป็นธาตุ, เป็นธาตุตามธรรมชาติ **ไม่มีเนื้อไม่มีผักสำหรับฉัน**; นี้มันก็เป็นความจริง แต่มันเป็นความจริงอีกชั้นหนึ่ง. ขอให้สังเกตดูให้ดีว่า ความจริงมันเกิดมีได้เป็น ๒ ชั้น : อย่างแรกเป็นจริงโดยสมมติ ตามที่สมมมติตามที่พูดกันอยู่โดยไม่ต้องศึกษาเล่าเรียนอะไรก็ได้; ทีนี้ ความจริงชั้นลึกนั้น ต้องมีการศึกษาเล่าเรียน มีสติปัญญาพิจารณามองเห็นจึงจะรู้ว่า อ้าว, มันมีอยู่อีกชั้นหนึ่ง. นี่แหละเป็นตัวอย่างสำหรับเทียบเคียง.

ขั้นสมมติมีดี – ชั่ว ขั้นปรมัตถ์ดี – ชั่วเป็นเพียงสังขาร.

ถ้า**พูดอย่างสมมติสัจจะ** มันก็มีดี มีชั่ว; ถ้า**พูดอย่างปรมัตถสัจจะ** มันเป็นสังขารเหมือนกัน ทั้งดีและทั้งชั่วเป็นเพียงสังขารเหมือนกัน, ไม่ยึดถือเป็นดีเป็นชั่ว และไม่ยึดถือไอ้ความดีความชั่วอย่างเป็นตัวเป็นตนอะไร. ถ้าเป็นชั้นสมมติ-สัจจะต้องดี ๆๆ แล้วชั่วน่าเกลียด เกลียดชัง; แล้วก็ดี ๆ ว่าดีว่าประเสริฐวิเศษ จะยึดถือเอาไว้ อย่างนี้.

ในชั้นสมมติสัจจะมีดีมีชั่ว แล้วแตกต่างกัน ตรงกันข้ามกันยิ่งกว่าฟ้าและดินมั๊ง, ถ้าจะพูด; แต่ในชั้นปรมัตถสัจจะแล้วมันเท่ากัน มันเป็นสังขารที่ปรุงขึ้นมา ไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลง ยึดถือแล้วกัดทั้งนั้น; **ทั้งดีและทั้งชั่วนี้ ไปยึดถือเข้าแล้ว มันกัดเอาทั้งนั้น**; นี่โดยปรมัตถสัจจะ. ขอร้องเป็นพิเศษว่า ช่วยจำคำ ๒ คำนี้ ไว้ให้ดี ๆ ประกันความฟั่นเฝือ ว่าถ้าจริงอย่างสมมติของชาวโลก ก็เรียกว่าสมมติ-สัจจะ, ถ้าจริงอย่างของผู้รู้ ผู้รู้ถึงที่สุด ก็เรียกว่าปรมัตถสัจจะ. เมื่อยังไม่รู้จักแยกอย่างนี้ มันก็จะต้องปนกันยุ่งแล้วก็จะต้องเถียงกันไม่รู้จบเสมอไป; ขอให้จำไว้ด้วย.

ทีนี้ ก็มาถึงคำว่า**ปรมัตถ์**. ปรมัตถสัจจะ คือสัจจะชั้นปรมัตถ์; และ**จะพูดถึงคำว่าปรมัตถ์** ถึงเรื่องปรมัตถ์ **แล้วก็พูดอย่างที่เป็นปริยัติ** คือพูดอย่างการพูดหรือเป็นวิชาการ, ยังไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติ; แล้วก็จะพูดกันในแง่ไหนก็ได้, **แต่แล้วก็จะพูดกันแต่ในแง่ที่ว่ามันมีประโยชน์หรือเป็นประโยชน์**; แม้อย่างนั้นมันก็มากมาย ถ้าจะพูดทั้งหมดนั้นก็คงจะฟังไม่ไหว **จึงเลือกเอามาเฉพาะที่เห็นว่าควรจะรู้ไว้เป็นพื้นฐาน** สำหรับศึกษาเรื่องอันลึกซึ้งต่อไป.

ศึกษาเรื่องชั้นปรมัตถ์ ต้องจัดลำดับให้ถูก.

ทีนี้ ก็มีข้อที่ต้องทราบเป็นพิเศษ ศึกษาเป็นพิเศษ สังเกตเป็นพิเศษ อยู่ข้อหนึ่ง คือข้อที่ว่า ถ้าจะศึกษาเรื่องชั้นปรมัตถ์, **ถ้าจะศึกษาเรื่องที่เป็นชั้นปรมัตถ์ ท่านจะต้องจัดลำดับแห่งเรื่องหรือการเกิดแห่งเรื่องให้ถูกต้องตามความจริงอันลึกซึ้งที่สุดของธรรมชาติ.**

ศึกษาให้ตรงตามจริงอย่างหยาบ ต้องตั้งต้นจากไม่มีคน.

นี่ข้อที่ขอร้องให้เป็นพิเศษว่า ขอให้ช่วยกำหนดจดจำไว้ให้ดี ๆ เข้าใจให้ดี ๆ; ถ้าไม่เข้าใจในส่วนนี้แล้ว จะไม่เข้าใจอีกมากมาย, จะได้แต่ฟังแล้วจำไว้ แล้วก็พูดกันผิด ๆ ถูก ๆ. **ถ้าจะให้ตรงตามเรื่องที่เป็นจริงแล้ว จะต้องทราบความจริงต่อไปนี้คือ** : --

(๑) ถ้าเป็นเรื่องปรมัตถ์ซึ่งเป็นความลับสุดยอดของธรรมะนี้; ท่านจะต้อง**ตั้งต้นเรื่องด้วยความว่างจากคน ไม่มีคน**, ตั้งต้นขึ้นมาด้วยเรื่องความว่างจากคน ไม่มีคน อยู่ตามธรรมชาติ, ไม่มีคน; นี้เป็นเรื่องขั้นแรก.

(๒) แล้วก็มาถึงตอนที่ ๒. คือตอน**ที่มีการปรุงแต่งกันตามลำดับจนเกิดความรู้สึกว่าคน** คือมีคนขึ้นมา; นี่ขั้นที่สอง.

(๓) ทีนี้ ขั้นที่ ๓. **ปัจจัยการปรุงแต่งให้คิดว่าคนนั้นมันก็หมดไป** คือหมดปัจจัย, ไอ้สิ่งที่เรียกว่าคนก็ดับไป คนก็ดับไปอีก; ก็เลยกลับไปไม่มีคนอีก ไม่มีคนอีก.

จะเรียกว่าเป็นเวียน เวียน ๓ ก็ได้; เวียนสามขั้นตอนนี้ : ขั้นที่หนึ่ง คือ **ว่างจากคน**, ขั้นที่ ๒. **มีคน**, ขั้นที่ ๓. **คนดับ**; แล้วก็**ไปว่างจากคนอีก** แล้วก็เกิดมีคนอีก แล้วก็คนดับอีก.

ถ้าไม่เข้าใจ หรือ**มองไม่เห็นความจริงของข้อนี้แล้ว จะเข้าใจเรื่องขันธ์ เรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ** โดยเฉพาะ**เรื่องปฏิจจสมุปบาทไม่ได้**; เพราะว่า ท่านตั้งต้นเป็นเรื่องของมีคน มีคนเป็นคน เป็นขันธ์ เป็นธาตุ เป็นอายตนะเสียแล้ว มันไม่ได้ตั้งต้นด้วยต้นเรื่องแท้ ๆ, ต้นเรื่องคือไม่มีคน.

เรื่องมีคนไม่มีคนนี้ พูดตามภาษาธรรมะ หรือโดยปรมัตถสัจจะแล้ว เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด. อย่างเดี๋ยวนี้จะพูดว่าอย่างไรดี, **อย่างเดี๋ยวนี้ถ้าจะพูดให้ถูกที่สุดก็คือไม่มีคน**; ท่านทั้งหลายแต่ละคนแต่ละคนเหล่านี้ยังไม่เป็นคน เพราะจิตกำลังไม่ได้มีความคิดนึกว่ากูเป็นกู กูเป็นตัวตนของกู; มันเพียงแต่ใจที่รู้สึกมีชีวิตเป็นอยู่ แต่ความคิดว่าคนนั้นยังไม่มี; เรื่องมันว่างอยู่ ไม่มีคน. แต่ถ้ามีอะไรมากระทบทางตา ทางหู ทางอะไรก็ได้, แม้ที่ฟังอยู่นี้ก็ได้, **ถ้าความคิดมันเกิดปรุงขึ้นมาเป็นเรื่องฉันได้ยิน ฉันได้ฟัง ฉันพอใจ ฉันไม่พอใจ ฉันเกิดความกลัวขึ้นมา มีตัวฉันขึ้นมา** มีตัวฉันขึ้นมา; **นี้เรียกว่าคนเกิดแล้ว** คนเกิดแล้ว. ทีนี้ **เมื่อเกิดไป เกิดไป เกิดไป, เหตุปัจจัยนั้น**

หมด ไอ้คนมันก็ดับ มันก็ว่างจากคนอีก.

นี้เรื่องปรมัตถ์หรือไม่ปรมัตถ์ช่วยคิดดูหน่อย; ขอให้ท่านทั้งหลายที่สนใจเรื่องนี้ช่วยคิดดูหน่อยว่า ความจริงข้อนี้เป็นปรมัตถ์หรือไม่เป็นปรมัตถ์ ? คือธรรมดานั้นว่างจากคน หรือจุดตั้งต้นของการศึกษา ตั้งต้นด้วยเรื่อง**ว่างจากคน** ไม่มีคนหรือไม่มีอะไรก็ได้, มีแต่ธาตุตามธรรมชาติซึ่งมิใช่คน; แล้วปรุงแต่งขึ้นโดยทางนามธรรมเกิดความรู้สึกเป็นคน เป็นตัวกู เป็นของกู อย่างนั้น อย่างนี้; **นี้ตอนที่มีคน**. เดี๋ยวเหตุปัจจัยอย่างนั้นหมดไป ๆ ความรู้สึกว่าคนหรือกูดับไป มันก็ดับคน ดับคนมันก็ว่างคนอีก; เดี๋ยวมันก็เกิดคนอีก, เดี๋ยวมันก็ดับคนอีก; เดี๋ยวมันก็เกิดคนอีก, เดี๋ยวมันก็ดับคนอีก. **นี่พูดอย่างหยาบที่สุดนะ คือเอาคนเป็นหลักนะ.**

ศึกษาให้ตรงตามจริงอย่างละเอียด ต้องรู้ว่าเป็นธาตุ อายตนะ ขันธ์;
ธาตุ-อายตนะ-ขันธ์มีเมื่อทำหน้าที่, ถ้าไม่ทำหน้าที่ถือว่ายังไม่มี.

ถ้าพูดโดยละเอียดแล้ว, แม้แต่จะเป็นส่วน ๆ แต่ละส่วนแต่ละส่วน ก็มีอย่างนี้เหมือนกัน; คือว่าจะเป็นเรื่องธาตุตามธรรมชาติ เรื่องอายตนะ เรื่องขันธ์อะไรก็ตาม, ถ้ามัน**ยังไม่ได้ทำหน้าที่ยังไม่ทำหน้าที่ ก็เรียกว่ายังไม่มี**. เช่นเรามีลูกตาอยู่อย่างนี้ ถ้าถามลูกเด็ก ๆ ว่ามีตาหรือไม่ ? มันก็ตอบว่ามีตา; **แต่ถ้าภาษาปรมัตถ์ของผู้รู้นั้นยังไม่มีตา จนกว่าตาจะทำงาน.** ไม่ใช่ตาบอด, นี่ทุกคนที่นั่งอยู่นี่ ไม่ได้ตาบอด แต่ถ้าว่าตามิได้ทำงานเป็นการดูให้เห็นอะไรสักอย่างหนึ่ง ก็เรียกว่า**ยังไม่มีตา**. พอตาทำหน้าที่ดูเห็นอะไรสักอย่างหนึ่ง ก็เรียกว่าตาเกิด ตาเกิดขึ้นมา; พอตาทำหน้าที่เรื่องดูเสร็จแล้ว หยุดดู ก็เรียกว่าตาดับ.

หรือหูเกิดได้ยิน ได้ฟังอะไรขึ้นมาโดยสมบูรณ์ ก็เรียกว่า**หูเกิด** หูเกิด

แล้ว ๆ; พอเรื่องฟังนั้นเสร็จสิ้นไป หยุดการฟัง ก็เรียกว่า**หูดับแล้ว**. มันจึงมีเรื่องที่น่าหัวว่า ตาเกิด ตาดับ, หูเกิด หูดับ, จมูกเกิด จมูกดับ, ลิ้นเกิด ลิ้นดับ, กายเกิด กายดับ, กันอย่างระยิบระยับอยู่อย่างนับไม่ไหวเลย. ถ้ามันไม่ทำหน้าที่เรียกว่าไม่เกิด หรือไม่มี; ต่อเมื่อทำหน้าที่ จึงเรียกว่า เกิด หรือมี.

นี่เป็นหลักทั่ว ๆ ไปว่า **เราจะต้องศึกษาเรื่องนี้ตั้งแต่พื้นฐานที่สุด คือไม่มี** หรือว่างอยู่ ไม่มี : ไม่มีตา แล้วก็มีตา แล้วก็ตาดับ; อย่างนี้เป็นต้น.

คนมี เมื่อมีปฏิจจสมุปบาทสมุทยวารเกิดขึ้นมา.

[: เกิดจากท้องแม่ยังไม่เป็นคน ต้องเกิดรู้สึกเป็นตัวกูจึงเกิดคน.]

แต่**เรื่องใหญ่ที่ต้องศึกษา**นั้น คือ**เรื่องคน**. ธรรมดาคนไม่มี; พอเกิดมีการสัมผัสการรู้สึกเวทนาตัณหาอุปาทานขึ้นมาว่าเป็นคน ๆ : กูอย่างนั้น กูอย่างนี้, กูร้อน, กูอยากจะกินน้ำ, กูอะไรก็ตาม; มันก็มีคนขึ้นมาในความหมายตามนั้นน่ะ, ตามว่ากู : มีตัวกู กูกำลังร้อน กูอยากจะกินน้ำ กูจะทำอะไรก็แล้วแต่; ทุกเรื่องทุกราวแหละ. ถ้ามันมีความคิดเป็นการกระทำแห่งตัวกู มีตัวกูเป็นผู้กระทำแล้ว ก็เรียกว่าคนเกิดแล้ว; มันเกิดทางจิต.

ตรงนี้ขอบอกซ้ำแล้วซ้ำอีกอย่างน่าโมโหว่า ที่ว่า**เกิดจากท้องแม่**นั้น มันเป็นเรื่องเกิดทางฝ่ายกาย เกิดแล้ว เกิดแล้ว **เกิดทางร่างกายนั้นเกิดแล้วทีเดียวเท่านั้น**; แล้วก็จะอยู่ไปอย่างนั้นจนกว่าจะเข้าโลงน่ะ กี่ปีก็ตามใจ กี่สิบปีก็ตามใจ; นั้นมันเกิดทางฝ่ายร่างกาย ซึ่ง**ไม่มีความหมายอะไรนัก**. ทีนี้ มัน**ยังไม่เป็น**

คน จนกว่า เด็กทารกนั้นมันจะ**เกิดความรู้สึกคิดนึกเป็นตัวกู เป็นตัวคนขึ้นมา** มันจึงจะ**เกิดโดยทางใจ คือเกิดที่สมบูรณ์**; แล้วมันก็เกิดได้มาก เกิดได้มาก, วันละหลายหน หรือวันละหลายสิบหน; มันจึงมีการเกิด การดับ การเกิด การดับ วันละหลายหน หรือหลายสิบหน. นี้คือ**การเกิดที่เป็นตัวปัญหา** เป็นการเกิดที่ทำให้เกิดปัญหา เป็นความทุกข์และเป็นความสุข; มันจึงเป็น ๒ เกิดอยู่.

จะต้องรู้จักความต่างกันในข้อนี้ให้ดี ๆ ว่า **เมื่อพูดทางร่างกายโดยภาษาคน** มันก็เป็นอย่างหนึ่ง; **พูดทางจิตใจ โดยภาษาธรรม** มันก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง. พูดโดยภาษาร่างกายเราเกิดมาแล้ว เกิดมาแล้ว, แล้วเกิดอยู่ตลอดเวลา ไม่เคยตาย ไม่เคยดับ กว่าจะเข้าโลง; แล้วบางคนก็ยังถือว่า เข้าโลงแล้วก็ไปเกิดใหม่อีก ก็ตามใจเขา นั้นมันคนละเรื่องเรายังไม่พูด. เดี๋ยวนี้ มันเกิดแต่ร่างกาย ซึ่งไม่ได้หมายถึงความคิดนึกอะไร, มันก็เกิดออกมาอย่างร่างกาย; แต่ในร่างกายนั้นมันมีมาครบ อุปกรณ์เครื่องมือเหตุปัจจัยอะไรสำหรับจะให้คิดนึกได้คิดนึกได้ มันก็คิดนึกได้; จนกว่าจะมีโอกาส**ให้คิดนึกได้ เกิดเป็นความคิดว่าตัวกูขึ้นมา**.

ยกตัวอย่างง่าย ๆ ว่า เด็กคนนี้เกิดมาเดี๋ยวนี้ ยังไม่มีความรู้สึกคิดนึกอะไร; จิตของเด็กในครรภ์ หรือเด็กคลอดมาทันทีใหม่ ๆ นี้เขาใช้เป็นอุปมาของจิตที่บริสุทธิ์ แต่ไม่ใช่บริสุทธิ์อย่างนิพพานนะ, บริสุทธิ์อย่างที่ว่าไม่มีอะไรเข้าไปปรุงแต่งนะ; ทีนี้เด็กคนนี้ เด็กทารกคนนี้ ได้กินนม ได้กินน้ำหรือจนกระทั่งได้กินนมพอใจ ก็เกิดความรู้สึกอร่อยและพอใจตามธรรมชาติ, ตามธรรมชาติอร่อยและพอใจ. เมื่อมีความรู้สึกอร่อยและพอใจตามธรรมชาติ, **มันจะเกิดความรู้สึกตามธรรมชาติขึ้นมาว่า "กูอร่อย" "ฉันอร่อย" และพอใจนั่น**. ไอ้ตัวฉันหรือตัวกูที่อร่อยนั้น **มันไม่มีตัวตน**; มันเป็นเพียงความคิดนึกรู้สึกว่าอย่างนั้น นั่นแหละคือ**ความเป็น**

อนัตตา – ไม่มีตัวตนอันแท้จริง มีแต่ตัวตนแห่งความคิดนึกว่าเป็นตัวตน.

นี่รู้ไว้ตั้งแต่ตรงนี้ไปเลยว่า**อนัตตา**; **อนัตตา – ไม่ใช่ตัวตน**นั่น หมายความว่า **มันเป็นแต่เพียงความคิดนึกยึดถือหมายมั่นเอาว่าเป็นตน.** ถ้าทารกนั้น**เกิดความรู้สึกว่าตน** คือตัวกูอร่อย มีตัวกูแล้วมีอร่อยเป็นครั้งแรก; นี่เขาเกิด, **เขาเกิดครั้งแรกละ, เกิดทางจิตใจน่ะ.** แล้วเขากินนมวันหลังอร่อยอีก ก็**มีตัวตนอีก** ก็**เกิดครั้งที่ ๒**; กินอาหารอย่างอื่น ก็รู้สึกพอใจ พอใจ ยินดี ก็**เกิดตัวตนครั้งที่ ๔ ที่ ๕.**

แล้วเขาได้รับการขับกล่อม ด้วยการกล่อม ด้วยการประคบประหงม ทะนุถนอม กก กอด ให้อบอุ่นอะไรอย่างใดก็ตาม **รู้สึกพอใจ ฉันพอใจ กูพอใจ,** อยู่ในใจนะ ไม่ได้พูดนะ, มันก็**มีตัวตนทุกครั้งไปที่มันเกิดความรู้สึกอย่างนั้น.** นี่ก็คือความเกิด **ความเกิดในทางจิตใจ**; แล้วก็เกิดนับไม่ไหวในวันหนึ่ง ๆ ไม่รู้กี่ครั้ง หรือไม่รู้กี่สิบครั้ง; กว่าจะตายก็ยิ่งนับไม่ไหว นับชาติชนิดนี้; แล้วก็กว่าจะตายก็นับด้วยเป็นพัน ๆ ชาติ หมื่น ๆ ชาติเหมือนกัน; ถ้าระลึกชาติหมายถึงการระลึกชาติอย่างนี้ ก็ไม่มีปัญหาอะไร ไม่มีใครเถียง.

นี่ขอให้สรุปความสั้น ๆ ให้ได้ว่า **เรื่องของเรามันตั้งต้นขึ้นมาจากความว่าง คือความไม่มีคน** ไม่มีคน ไม่มีตัวตน; จนกระทั่งมีคนพักหนึ่ง ตามเหตุตามปัจจัยที่ทำให้คิดเช่นนั้น; แล้วประเดี๋ยวเหตุปัจจัยนั้นหมดไปแล้ว ความคิดนั้นก็ดับอีก, คนมันก็ดับอีก. นี่เขียนเป็นวงกลมได้ว่า มันว่างจากคน, แล้วคนเกิด, แล้วคนดับ; แล้วก็ว่างจากคน, แล้วก็คนเกิด, คนดับ; ว่างจากคน, คนเกิด, คนดับ; ว่างจากคน, คนเกิด, คนดับ; เป็นวง ๆ อย่างนี้สักกี่สิบวง กี่ร้อยวง

กี่พันวง กี่หมื่น กี่แสนวง ในชาติหนึ่ง ๆ.

ทีนี้ เรื่องที่มันจะเกิดเรื่องขึ้นมาเรื่องหนึ่ง ก็คือ**ตอนที่มันเกิดความรู้สึกอย่างคนครั้งหนึ่ง**นั่นแหละ มันมีปัญหาที่จะเกิดความทุกข์ที่เป็นปัญหา หรือเกิดปัญหาเป็นความทุกข์; เพราะว่า **พอมันรู้จักเกิดเป็นตัวตน** รู้จักคิดนึกเป็นตัวตนมันก็เป็นของหนักแก่ความรู้สึก เพราะว่ามีตัวกูที่เป็นปัญหา; หรืออย่างน้อยมันก็ต้องการจะสงวนตัวตน มันก็เป็นปัญหา; กลัวตัวตนจะตายก็เป็นปัญหา; ฉะนั้น **เมื่อมีตัวตน มีความรู้สึกว่าตัวตนขึ้นมาแล้ว ปัญหามันก็พรั่งพรูเข้ามาทีเดียว ที่จะทำให้เกิดความทุกข์**. ดังนั้น หลักธรรมะสูงสุดจึงสรุปความว่า **ทุกข์ ความทุกข์นี่ เกิดมาจากอุปาทาน** คือความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน. ความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนเกิดเมื่อไร ก็เป็นความทุกข์แก่ใจเมื่อนั้น; แล้วก็มีมาก มากชนิด มากอย่าง มากขนาด.

ความทุกข์เกิดมาจากอุปาทาน คือ**เมื่อมีความรู้สึกว่าตน หรือมีความรู้สึกอย่างหยาบ ๆ ว่ากู**; นี่คือ**ความเกิด**ซึ่งเมื่อตะกี้ไม่มี, เดี๋ยวนี้ ก็มี, มีแล้วก็ดับ; ดับแล้วก็เกิดอีก, แล้วก็ดับอีก; มีอยู่อย่างนี้เรื่อยไปจนตลอดชีวิต จนกว่าจะเข้าโลง. เข้าโลงไปแล้วยังไม่ต้องพูด; พูดแต่ว่าเดี๋ยวนี้ ก่อนแต่ที่จะเข้าโลงนี่มันจะมีเรื่องอย่างนี้ : มีระยะเวลาที่ว่าง, แล้วก็มีเกิดเป็นคนขึ้นมา, แล้วก็คนดับกลับไปสู่ความว่างอีก; แล้วก็เกิดเป็นคนขึ้นมา, แล้วก็ดับ แล้วว่าง, เกิดดับว่างเกิดดับว่าง เกิดดับ.

รู้ความจริงข้อนี้ให้พอเสียก่อนเถอะ แล้วก็จะรู้ความจริงเรื่องอื่น ๆ ได้ง่ายได้ถูกต้อง ไม่ฉงนฉงายอะไร. ไอ้ที่เถียงกันว่าอะไรเกิดก่อน ? อะไรเกิดหลัง ?

แล้วเข้าใจไม่ได้ เข้าใจเรื่องปฏิจจสมุปบาทไม่ได้ ก็เพราะว่า**ไม่ได้ตั้งต้นเรื่องด้วยความว่าง**; มักจะตั้งต้นเรื่องด้วยความมีตัวกูอยู่เสียแล้ว เกิดอยู่เสียแล้ว; **แต่เรื่องที่ท่านตรัสไว้นั้นมันเป็นเรื่องที่ว่ามันมีพื้นฐานอยู่ด้วยความว่าง, แล้วมันเพิ่งเกิดอะไร, แล้วมันเพิ่งจะดับไปต่อทีหลัง**.

สรุปความตอนนี้อีกทีหนึ่งว่า **ไอ้ทุกเรื่องมันสำเร็จอยู่ที่จิตคิดอย่างไรมันก็เป็นอย่างนั้น**; ว่ามีชีวิต มีตัวกู นี่ก็ดี จิตมันคิดเอาว่านี่มีตัวกู, มีร่างกายของกู จิตมันคิดเอานี่ว่ามีร่างกายของกู, มันมีความสุข-ทุกข์ของกู จิตมันคิดมันรู้สึกว่ามีความสุขเป็นความสุขของกู-เป็นความทุกข์ของกู; มันแล้วแต่จิตจะคิดว่าอย่างไร. ถ้าจิตมันคิดว่าอย่างไร, อันนั้นมันก็เป็นเรื่องจริงของจิตที่คิดอย่างนั้น รู้สึกอย่างนั้น, มันก็เป็นสมมติสัจจะของจิตนั่นเอง; ไม่ใช่ความจริงซึ่งเป็นปรมัตถสัจจะ. แต่ว่าเรื่องที่มันเป็นอย่างนี้ มันเป็นความจริงในชั้นลึก ซึ่งเราไม่ค่อยรู้ว่ามันหลอกกันอยู่อย่างนี้ตลอดเวลา. **นี่เป็นเรื่องความจริงชั้นลึก เป็นปรมัตถสัจจะ**.

สิ่งที่เรียกว่าชีวิต.

ทีนี้ ก็จะพูดต่อไปถึง**เรื่องชีวิต** ชีวิต ๆ ที่เรียกกันว่าชีวิต ๆ นี่ มีชีวิตเป็นอยู่. **ตามภาษาหนังสือ** ถ้าไม่ตายก็เรียกว่าชีวิต, ถ้า**เป็นภาษาธรรมะ**ชีวิตมันก็คล้าย ๆ กันแหละ, คือมันมีการประชุมกันอยู่ได้ ปรุงแต่งกันอยู่ได้ เกี่ยวข้องกันอยู่ได้ เนื่องกันอยู่ได้ โดยถูกต้องตามกฎของมัน ก็เรียกว่า**มีชีวิต**. สิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั่น มีส่วนที่จะแยกออกได้เป็น ๓ อย่าง; ที่จะศึกษาชีวิตว่า ชีวิตจะเกิด – ดับอย่างไร ? ส่วนที่ประกอบกันขึ้นเป็นชีวิตแต่ละส่วน ๆ จะเกิด – ดับอย่างไรนั่นมันก็ต้องแยกกันอย่างนี้. ดูจะยังไม่มีคำเรียก อาตมาอยากจะตั้งคำเรียกขึ้นเองว่า

ชีวิตโกฏฐาส : **โกฏฐาส**แปลว่า**ส่วน**, **ชีวิตะ**ก็**ชีวิต**; **ชีวิตโกฏฐาสะ**แปลว่า **ส่วนแห่งชีวิต**. โกฏฐาสนั่น ฏ ปฏัก ฐ ฐาน นะ.

ชีวิตประกอบด้วยโกฏฐาส ๓.

โกฏฐาสหรือส่วนของชีวิต ที่ประกอบกันเป็นชีวิตนั่น มีอยู่ ๓; เรียกตามที่เขาเรียก ก็คือ**จิต**ส่วนหนึ่ง, **เจตสิก**ส่วนหนึ่ง **รูป**อีกส่วนหนึ่ง; แต่ว่าที่เขาพูดกันอยู่โดยมาก เขาจะเรียงลำดับอย่างอื่น : เขาเรียงลำดับว่า**รูป จิต เจตสิก**, ว่ารูป ว่าจิต ว่าเจตสิก. เขามีเหตุผลอย่างไรก็ไม่ทราบ; เราไม่เห็นด้วย เราไม่อยากจะเรียกอย่างนั้น เราอยากจะเรียกว่า**จิต** แล้ว**เจตสิก** แล้วก็**รูป**. ชีวิตนี้ประกอบอยู่ด้วยส่วนประกอบ ๓ อย่าง : --

โกฏฐาสที่ ๑ : จิต.

ส่วนที่เป็นจิตนั้น เป็นเหมือนกับแกนของมัน เป็นแกนกลาง, เป็นตัวจิตที่เกิดมาจากธาตุจิต หรือวิญญาณธาตุ, สำเร็จตัวเหมือนกับว่าเป็นเจ้าของเรื่องน่ะ คือเป็นผู้คิดนึกได้ เป็นจิต;

โกฏฐาสที่ ๒ : เจตสิก.

ทีนี้ **ส่วนเจตสิก** คือสิ่งที่จะปรุงให้จิตคิดนึกได้, **ถ้าไม่มีเจตสิก จิตมันคิดนึกเป็นเรื่องหนึ่งไม่ได้**, หรือมันจะไม่คิดอะไร เพียงแต่รู้สึกอยู่เฉย ๆ ว่ามีชีวิตอยู่. จิตจะคิดเป็นเรื่องเป็นราวได้ ต้องมีสิ่งที่เรียกว่าเจตสิก; เช่นว่า**จิตจะคิดโลภ** ขึ้นมาอย่างนี้ มันก็มีตัวจิต แล้วก็มีเจตสิกชื่อว่าโลภนั่นเข้าไปประกอบกับจิต เป็นจิต

โลภ; นี่เรียกว่าจิตมีเจตสิกคือโลภ. หรือจิตมีเจตสิกโกรธ ก็เป็นจิตโกรธออกมา. แล้วแต่จะเป็นเรื่องของอะไร, มีมากเรื่อง; ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พวกอภิธรรมก็ว่า จะประกอบออกมาได้เป็นจิต ๘๙ ชนิด ๘๙ ชนิด แต่เขาเรียกว่าดวง. หรือจะแยกให้เป็นละเอียดกว่านั้นอีกก็เป็น ๑๒๑ ชนิด, แต่เขาเรียกว่า ๑๒๑ ดวง; เราเห็นว่ามันเป็นเรื่อง**ชนิด**มากกว่า**ดวง** จึงไม่อยากจะเรียกว่าดวง อยากจะเรียกว่าชนิด. แต่ส่วนเจตสิกนั้นมีเพียง ๕๒ ชนิด สำหรับจะประกอบจิตให้เป็นจิตอย่างนั้นอย่างนี้.

จะอุปมาให้เข้าใจง่าย ก็คอยฟังดูให้ดีว่า เหมือนกับว่า**หุ่นกระบอก**; เข้าใจว่าพอจะเข้าใจได้. หุ่นกระบอกคือเขาเอาตัวตุ๊กตาที่มีโครงเป็นตุ๊กตา แล้วเอามาแต่งตัวเข้าอย่างนั้นแต่งตัวเข้าอย่างนี้ จนเป็นตัวพระ ตัวเอก ตัวนาง ตัวยักษ์ ตัวอะไรแล้วแต่. ทีนี้ ถ้าจะเปรียบกับเรื่องจิต ก็หมายความว่าเขามีส่วนที่จะใช้แต่งน่ะอยู่ ๕๒ อย่าง; แต่จาก ๕๒ อย่างนั้น เขาจะไปแต่งตัวตุ๊กตาได้เป็น ๑๒๑ อย่าง. อย่างนี้คิดดูเถอะ มันไม่ต้องมีเท่ากัน มันไม่ต้องมีเท่ากันหรอก : มีเครื่องที่จะแต่งตัวหุ่นกระบอกนั้นน่ะ ๕๒ ชนิด, แล้วเอาไปแต่งตัวหุ่นกระบอกออกมาได้เป็น ๑๒๑ ชนิด; นั้นน่ะตัวชนิดของรูปที่แต่งแล้ว กับเครื่องแต่งนั้นไม่ต้องมีจำนวนเท่ากัน.

โกฏฐาสที่ ๓ : รูป.

ทีนี้ ร่างกายก็เป็นสักว่ารูปหรือร่างกาย ให้เป็นที่ตั้งที่อาศัยแห่งจิตและเจตสิก; เพราะฉะนั้น ร่างกายนี้เป็นเปลือกแท้ ๆ จะเรียกว่ามันไม่มีค่าไม่มีเกียรติอะไร, เป็นเพียงเปลือกโครงสำหรับให้จิตกับเจตสิกนี่อาศัยได้.

เจตสิกมีอยู่ ๕๒ ชนิด สามารถจะปรุงแต่งจิตออกมาในรูปต่าง ๆๆๆ กันได้

๑๒๑ ชนิด, หรืออย่างน้อย ๘๙ ชนิด; รายละเอียดอยากรู้อยากสนใจ ก็ไปหาเอาดูจากหนังสืออภิธรรมเขามีอยู่. เดี๋ยวนี้ อยากจะบอกเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับชีวิตจิตใจของเรา : เรามีความรู้สึกคิดนึกเป็นเรื่องหนึ่งเรื่องหนึ่ง เป็นจิตหนึ่ง ๆ ได้ตั้ง ๘๙ เรื่อง หรือ ๑๒๑ เรื่อง โดยเหตุที่มีเครื่องปรุงเพียง ๕๒ ชนิด.

นี่ถ้าจะเปรียบให้ง่ายกว่านั้นขึ้นมาอีก ให้ฟังง่ายกว่านั้นขึ้นมาอีกก็ว่า ในครัวมีเครื่องปรุงอาหารอยู่เพียงไม่กี่ชนิด; เครื่องปรุงอาหารที่มีอยู่ในครัว เช่นเกลือ น้ำตาล กะปิ หอม กระเทียม อะไรต่าง ๆ. สมมติว่า ๒๐ ชนิด; แต่เราสามารถปรุงแกงหรือกับได้ตั้ง ๑๐๐ อย่างมั้ง, โดยเครื่องปรุง ๒๐ ชนิดเท่านั้นแหละ เราจะปรุงแต่แกงกับได้ตั้ง ๑๐๐ อย่าง. หรือกว่า ๑๐๐ อย่างมั้ง. นั้นมันเรื่องอย่างเดียวกันนี้.

เพราะฉะนั้น **จิตล้วน ๆ ไม่มีความหมาย ไม่มีความรู้สึกอะไร เหมือนกับไม่มี**; อย่างดีก็เหมือนกับแกน แกนของหุ่นกระบอก มีลุ่น ๆ เท่านั้นก็พอ; แล้วเครื่องแต่งมี ๕๒ ชนิด แล้วก็แต่งออกมาเป็นรูปตัวหุ่นได้ตั้ง ๑๒๑ ชนิด. นี่คือเรื่องจิต เจตสิก และรูป.

ในชีวิตเรานี่ มีส่วนแยกเป็น ๓ ส่วน : ส่วนจิต ส่วนเจตสิก และส่วนรูป. **ส่วนรูป**คือร่างกาย เอาเป็นเพียงเปลือกหรือฐานรองรับ; **เจตสิก**นั้น เป็นธรรมที่เป็นเครื่องปรุงให้มันเกิด**จิต**ชนิดหนึ่ง ๆ ขึ้นมา, บางทีก็ปรุงแต่งด้วยเจตสิกชนิดเดียว. บางทีก็ปรุงแต่งด้วยเจตสิกหลายชนิด เป็นจิตหนึ่งชนิดขึ้นมา. เหมือนกับในครัวนั่นอาหารบางอย่างปรุงด้วยเครื่องปรุงชนิดเดียวก็ได้ สองชนิดก็ได้ หลายชนิดก็ได้ ที่จะเป็นแกงเป็นอะไรขึ้นมาสักเรื่องหนึ่ง.

นี่เอาตามนี้ไปทีก่อนว่า คัมภีร์อภิธรรมนี้เขากล่าวว่า จิตนี้สามารถปรุงแต่งออกมาได้ ๘๙ ชนิด หรือ ๑๒๑ ชนิดโดยละเอียด เพราะไปแจกไอ้เรื่องฌาน เรื่ององค์ฌานมากเข้าเป็น ๑๒๑ ชนิด.

[สรุป.]

เอ้า, สรุปความสั้น ๆ ว่า ชีวิตนี้ประกอบด้วยส่วน ๓ คือ จิต เจตสิก และรูป; แล้วก็ดูเอาเองว่า เจตสิกนั้นมีไม่กี่ชนิด แต่สามารถปรุงแต่งจิตได้มากชนิด; ส่วนรูปก็สักว่ารูป. คำว่ารูป ๆ นี่ หมายถึงวัตถุธาตุ; วัตถุธาตุเล็งถึงดิน น้ำ ไฟ ลม, ๔ ธาตุ; แล้วก็ปรุงไอ้ ๔ ธาตุนี้กันเข้าเป็นรูปอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา, แล้วก็ภาวะลักษณะที่แสดงอยู่ที่สิ่งนั้นก็พลอยเรียกว่ารูปไปด้วย. เพราะฉะนั้น รูปจึงมีอยู่ ๒ ชั้นนะ สิ่งที่เรียกว่ารูปมีอยู่ ๒ ชั้น คือ**มหาภูตรูป** เป็นตัวรูปใหญ่ เป็นตัวรูปจริง, ดิน น้ำ ลม ไฟนั่นเอง; ครั้นปรุงแต่งขึ้นมาเป็นร่างกายนี้แล้ว ร่างกายนี้มันก็มีรูปแฝง, รูปแฝงคือว่าเช่นความยาวของมัน ความสวยของมัน ความไม่สวยของมันฯลฯ นี่เรียกว่ารูปแฝง หรือ**อุปาทายรูป**. ตัวรูปแท้ ๆ เรียกว่า**มหาภูตรูป ๔**; รูปแฝงคือลักษณะต่าง ๆ กิริยาอาการต่าง ๆ นี่เรียกว่ารูปแฝงหรือ**อุปาทายรูป**, เป็นรูปที่อาศัยมหาภูตรูป. รูปมีเป็นสอง คือ**รูปจริง**และ**รูปแฝง** เป็นที่ตั้งที่อาศัยแห่งจิตและเจตสิก. ครั้นมันได้รวมกันอยู่ทั้ง ๓ อย่างนี้แล้วมันก็มีชีวิต; ถ้าแยกจากกันมันมีชีวิตไม่ได้. ถ้ามันได้รวมเข้าด้วยกัน ๓ ส่วนนี้แล้ว ก็เรียกว่ามีชีวิต; ดังนั้น จึงอยากจะเรียกว่าส่วนแห่งชีวิต หรือโกฏฐาสแห่งชีวิต มีอยู่ ๓ ส่วนอย่างนี้. ทีนี้ เราก็ได้แนวที่จะศึกษาต่อไปว่า **ชีวิตประกอบอยู่ด้วยจิต ด้วยเจตสิก และด้วยรูป**.

การเกิดก่อของจิต – เจตสิก – รูป.

(โดยผ่านทางธาตุ – อายตนะ ขันธ์ อุปาทาน อุปาทานขันธ์เป็นต้น.)

เอ้า, ทีนี้ต่อไปนี้มันก็มา **ถึงตอนที่จะต้องศึกษาถึงการเกิดก่อของสิ่งเหล่านี้** : การที่จะปรุงแต่ง แล้วเกิดก่อให้เป็นสิ่งใหม่สิ่งใดหนึ่งขึ้นมา ของสิ่งเหล่านี้. เมื่อรวมกันนะ : เมื่อจิตเมื่อเจตสิกและรูป ๓ อย่างนี้รวมกันแล้ว มันปรุงอะไร ๆ ได้ แล้วมันจะปรุงกันอย่างไร ก็ลองศึกษาต่อไป.

[ดูตลอดสายโดยย่อ.]

เราจะดูแนวของการปรุงแต่งคราวเดียวตลอดไปเสียทีหนึ่งก่อน. เหลือบตาดูทีเดียวตลอดแนวว่า ครั้งแรกมันมี**ธาตุ** ธาตุตามธรรมชาติ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ; มันมีธาตุ ครั้งแรกมีธาตุ. แล้วก็**ธาตุเป็นอุปกรณ์ให้เกิดอายตนะ** : ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ข้างใน, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ข้างนอก; นี่เป็นอายตนะ. **อายตนะนี้ก็มีหน้าที่ปรุงแต่งให้เกิดขันธ์** : เกิดรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์. ครั้นเกิดขันธ์แล้ว อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้แล้ว มันก็**เกิดอุปาทานในขันธ์นั้น**. ขันธ์เฉย ๆ เรียกว่า**ขันธ์**; ขันธ์ที่มีอุปาทานยึดครองแล้ว เรียกว่า**อุปาทานขันธ์**. ขันธ์กับอุปาทานขันธ์ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน; แต่มันก็อยู่ที่เดียวกัน. **เมื่อมีอุปาทานแล้ว มันก็เกิดกิเลส**, เกิดกิเลสไปตามสมควรแก่อุปาทาน; เกิดกิเลสแล้ว มันก็**ทำกรรม** : กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม; แล้วมันก็**จะเป็นทุกข์** : มันก็จะเป็นทุกข์ด้วยอุปาทาน หรือด้วยกรรม ด้วยผลกรรมก็แล้วแต่. นี่สายมันมีอยู่อย่างนี้.

ศึกษาดูตลอดสายกันเสียทีก่อน ว่า **มันมีธาตุสำหรับจะปรุงแต่งให้เกิดอายตนะ**, อายตนะจะ**ปรุงแต่งให้เกิดขันธ์**, **ขันธ์จะปรุงแต่งหรือเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานขันธ์ จนเกิดอุปาทานขันธ์ขึ้นมา**; แล้วมันก็**จะเกิดกิเลสนานาประการ**, แล้วมันก็**จะมีการกระทำกรรม**, และ**มีความทุกข์**. นี่ทีเดียวตลอดสายมองกันอย่างนี้.

[ดูตลอดสายโดยละเอียดหรือขยายความ.]

เอ้า, ทีนี้ ก็จะ**ดูกันไปตามลำดับ โดยรายละเอียด** ตามรายละเอียดของมัน : --

ก. ธาตุ ๖ ประกอบกันเป็นสัตว์ คน โดยสมมติ.

สิ่งแรกที่สุดเรียกว่า**ธาตุ**. เราได้ยินกันแต่ธาตุ ๔, ธาตุทั้ง ๔ ธาตุ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม; แต่ที่จริงธาตุมันมี ๖ ธาตุ. ใครที่เคยชินแต่เพียง ๔ ธาตุ ขอให้รู้ไว้เสียด้วยว่า ทั้งหมดมันมี ๖ ธาตุ คือมีธาตุอากาศและมีธาตุวิญญาณ อีก ๒ ธาตุ รวมเป็น ๖ ธาตุ; ที่จะประกอบกันขึ้นเป็นสัตว์ เป็นคน, นี้โดยสมมตินะ, มันมีอยู่ **๖ ธาตุ : ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ.**

ความหมายของธาตุ ๖.

ธาตุดิน คือสิ่งที่มีคุณสมบัติแข็ง หรือกินเนื้อที่ เพื่อสามารถจะสร้างเป็นโครงขึ้นมาได้ เพราะมันแข็ง มันทรงตัวอยู่ได้, เมื่อมันทรงตัวอยู่ได้และมันแข็ง มันก็กินเนื้อที่; ธาตุที่มีความแข็งและกินเนื้อที่นั้น เรียกว่าธาตุดิน. ทีนี้

ธาตุที่มีคุณสมบัติรัดกุม เกาะกุม ดึงให้เกาะกุมกันอยู่ ให้มารวมกันอยู่ เรียกว่า **ธาตุน้ำ**; คุณสมบัติใหญ่ของธาตุน้ำ คือเกาะกุม ทำให้เกิดการเกาะกุมกันอยู่ เช่นว่าร่างกายนี้มีธาตุน้ำเป็นเครื่องทำให้เกาะกุมกันอยู่ ไม่กระจายออกจากกัน. ที่นี้ **ธาตุไฟ** ก็คือความร้อนที่มีการเผาไหม้. ความร้อนคือคุณสมบัติที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เผาไหม้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เรียกว่า**ธาตุไฟ**. **ธาตุลมนี่** คุณสมบัติที่ทำให้เคลื่อนไหว มีลักษณะเป็นแก๊ส ปรากฏให้เห็น เรียกว่าธาตุลม คือมีคุณสมบัติให้เคลื่อนไหว. ส่วน**ธาตุอากาศ**นั้นเป็นที่ว่าง เป็นธาตุแห่งความว่าง; ความว่างก็จัดเป็นธาตุ สำหรับให้ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมได้อาศัยอยู่. ถ้ามันไม่มีที่ว่างให้อาศัย, ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมก็ไม่รู้จะตั้งอยู่บนอะไร มันก็ไม่มีที่ตั้ง มันก็เกิดไม่ได้; ดังนั้น อากาศธาตุที่ว่างนั้น คือที่ตั้งอาศัยแห่งธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ. ส่วน**วิญญาณธาตุ**นั้น เป็นธาตุพิเศษสำหรับรู้อะไรได้ สำหรับรู้คิด รู้นึก รู้สึกอะไรได้ เป็นธาตุพิเศษฝ่ายนาม เป็นนามไป. ก็เป็น ๖ ธาตุด้วยกัน.

ถือความหมายของธาตุเป็นหลัก จะไม่เข้าใจธาตุเขว; และการจัดธาตุเป็นรูปนาม.

ที่เขาสอนกันอยู่นั้นน่ะ มันทำให้เข้าใจเขวได้; เช่นว่าธาตุดิน คือผม ขน เล็บ ฟัน หนัง, ธาตุน้ำ คือเลือด หนอง น้ำมูก ฯลฯ; อย่างนี้มันเขวได้. ถ้าจะให้เขวไม่ได้, ต้องเอาความหมายที่ว่า คือคุณสมบัติ : คุณสมบัติแข็ง กินเนื้อที่ ตั้งโครงได้ นี่เป็นธาตุดิน, ธาตุน้ำนั้นทำให้ส่วนต่าง ๆ นั้นเกาะกุมกันอยู่ ไม่แยกออกจากกัน; ดังนั้น จะมาชี้ระบุว่าธาตุดินได้แก่ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง นั้นน่ะ มันถูกแต่เพียงผิวเผิน. คือถ้าจะดู**ธาตุดิน** ดูง่าย ๆ กันในกายนี้ก็คือผม ขน เล็บ ฟัน

หนัง เนื้อเป็นต้น; แต่อย่าลืมว่าในผม ขน เล็บ ฟัน หนัง มันก็มีธาตุน้ำ มีธาตุไฟ มีธาตุลม รวมอยู่ด้วย, แต่มันไม่ค่อยปรากฏ มันปรากฏลักษณะของธาตุดินมากกว่า. ส่วน**ธาตุน้ำ**เช่นเลือด เช่นหนอง เช่นปัสสาวะอะไรก็ตาม นี้มันมีส่วนที่เป็นธาตุน้ำคือของเหลวให้เห็นชัดมากกว่า; แต่ในนั้นมันก็มีธาตุดินอยู่ด้วย, เช่นในเลือดมันก็มีธาตุดินรวมอยู่ด้วย มีธาตุไฟคืออุณหภูมิรวมอยู่ด้วย มีธาตุลมคือการระเหยเคลื่อนไหวได้รวมอยู่ด้วย; ดังนั้น เอาไอ้ชื่ออย่างนี้เป็นหลักน่ะลำบาก แต่ก็สอนกันอย่างนั้น. เมื่อสอนกันอยู่อย่างนั้น ก็รู้จักแยกเอาเองว่า ส่วนที่จะเห็นได้ชัด ๆ ง่าย ๆ ก่อนสิ่งอื่นก็**ดู ๆ : ดูธาตุดิน** ที่ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง, **ดูธาตุน้ำ**ที่เลือด หนอง, **ดูธาตุไฟ**ที่มันทำให้ร่างกายชรา ให้อาหารเผาไหม้, **ดูธาตุลม**ที่มันเคลื่อนขึ้นลงอยู่ในร่างกายนี้. **สี่ธาตุนี้เป็นรูปเรียกรูปธาตุ**. ส่วน**ธาตุอากาศ**นั้นที่ว่าง ซึ่งเรามองไม่เห็น ได้แต่คำนวณว่าถ้าไม่มีที่ว่างสิ่งเหล่านี้ก็ตั้งอยู่ไม่ได้ ถ้ามันไม่มีที่ว่างให้ตั้งอยู่. ธาตุที่เป็นที่ว่างสำหรับให้ธาตุอื่นตั้งอยู่ นี้เรียกว่าธาตุอากาศ; อันนี้เป็นปัญหาที่เถียงกันอยู่ ไม่รู้จะจัดว่าเป็นรูปหรือเป็นนาม, แต่ถ้าส่วนใหญ่นั้นมันมีลักษณะที่เอียงไปในทางที่จะเป็นรูป แต่มันก็ไม่ถูก เพราะถ้ามันว่างจริงมันก็เป็นรูปไม่ได้ ถ้ามันว่างจริงมันเป็นรูปไม่ได้ ดังนั้น เอาไว้เสียทีก่อนว่า **ยังไม่จัดว่าเป็นรูปหรือเป็นนาม**. ส่วน**วิญญาณธาตุ**นั้นเป็นนามแท้ ๆ เป็น**นาม** เป็นฝ่ายจิต ฝ่ายนาม. ก็มีธาตุวัตถุ มีธาตุฝ่ายนามคือใจ กับธาตุที่ยังจัดไม่ได้ว่าเป็นนามหรือเป็นวัตถุ. นี่คือธาตุ.

ข. เรื่องอายตนะ, และธาตุเกิด – ดับ อายตนะเกิด – ดับ.

ถ้าเมื่อใดธาตุดินรวมตัวกันเข้า ทำหน้าที่เป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ก็เรียกว่ามันเกิด; ที่มันเปลี่ยนแปลงได้เร็ว ก็คือว่า**ทำหน้าที่เป็นอายตนะ**นะ. **ธาตุดิน**

มันก็มีอยู่ที่ลูกตา ที่หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แต่พอทำหน้าที่ดูหรือฟังหรืออะไร **มันจึง**จะเรียกว่า**เกิดอายตนะ**ขึ้นมาโดยสมบูรณ์, ถ้าไม่อย่างนั้นมันยังเป็นเพียงธาตุ; ดังนั้น **อายตนะคือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันเกิดเมื่อมันทำหน้าที่.** เมื่อมันทำหน้าที่ ไอ้สิ่งที่เป็นเพียงธาตุก็ลุกขึ้นมา เปลี่ยนตัวเป็นการทำหน้าที่เป็นอายตนะ; อย่างนี้เรียกว่า**อายตนะ** : **ธาตุให้เกิดอายตนะ.** ที่เป็น**พวกรูป** ก็คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ๕ อย่างแรก; ที่เป็น**พวกนาม** ก็คือใจอย่างหลังสุด. **อากาศ**นั้นจะเรียกว่าไม่มีหน้าที่อะไรก็ได้ เป็นฐานรองรับเท่านั้นเอง, ไม่ต้องเกี่ยวกับว่าเกิดหรือไม่เกิด. แต่ถ้าถือว่า เมื่อไม่มีธาตุใดมาทำหน้าที่บนเครื่องรองรับ จะเรียกว่าเครื่องรองรับไม่เกิดก็ได้เหมือนกันแหละ.

จำไว้เป็นหลักใหญ่ ๆ เถิดว่า **ในภาษาธรรมะนั้น ว่ามันเกิดเมื่อมันทำหน้าที่** : เรียกว่า**มันเกิดเฉพาะเมื่อมันทำหน้าที่**; ถ้ามันมีอยู่เฉย ๆ **มันไม่ได้ทำหน้าที่ เรียกว่ามันดับ**, เช่นตามันดับ ตามันไม่ได้ทำหน้าที่เห็น, **หู**มันดับ มันไม่ได้ทำหน้าที่ได้ยิน, **จมูก**มันดับมันไม่ได้ทำหน้าที่ดมกลิ่น อย่างนี้เป็นต้น; **แต่พอทำหน้าที่**ขึ้นมา ก็เรียกว่า**มันเกิด** เกิดขึ้นมาทันที.

ค. เรื่องนามรูป วิญญาณ ผัสสะ เวทนา สัญญา สังขาร นามรูป วิญญาณเป็นต้น และความเกิด – ดับของธรรมทั้ง ๘ เป็นต้นนั้น.

ทีนี้ เมื่อ**มีอายตนะข้างใน** คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, **อายตนะข้างนอก** คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์, เมื่อใดมาถึงกันเข้า มาถึงกันเข้า, นี่มันมีปฏิกิริยาเกิดขึ้น เรียกว่า**ผัสสะ**; แต่ว่ามันต้อง***เกิดวิญญาณเสียก่อน*** : เมื่อ**ตา**ถึงกันเข้ากับ**รูป** มันต้อง**เกิดวิญญาณทางตา** – จักขุวิญญาณนั้นเสียก่อน; แล้วก็**รวมได้เป็น ๓ อย่าง คือตาด้วย รูปด้วย จักษุวิญญาณด้วย กำลังทำ**

หน้าที่กันอยู่ นี้เรียกว่าผัสสะ. อายตนะ ทำให้เกิดผัสสะและเกิดวิญญาณ; ให้เกิดวิญญาณก่อน แล้วก็เกิดผัสสะ.

ฟังให้ดี ๆ ให้เข้าใจว่า **เมื่ออายตนะข้างใน ข้างนอก ถึงกันเข้า จะเกิดวิญญาณที่นั่น แล้ววิญญาณนั้นทำหน้าที่อยู่กับสิ่งทั้งสองนั้น** เรียกว่า**ผัสสะ** คือการกระทบ. นี่อายตนะให้เกิดวิญญาณแล้วให้เกิดผัสสะ. วิญญาณในที่นี้ เป็น**วิญญาณขันธ์**; ถ้าเมื่อทำหน้าที่ได้แล้วก็เรียกว่าเป็นวิญญาณขันธ์; ถ้ายังไม่ทำหน้าที่ยังหลับอยู่ก็เป็นวิญญาณธาตุ, เป็นธาตุตามธรรมชาติ เรียกว่าวิญญาณธาตุ; พอกระทำหน้าที่ทางตา หู เป็นต้นก็เกิดเป็นวิญญาณขันธ์ขึ้นมา; แล้วก็เรียกการทำหน้าที่ของสิ่งทั้งสามนี้ว่าผัสสะ. ผัสสะนี้ก็ให้เกิด**เวทนา**, เลยเป็น**เวทนาขันธ์**ขึ้นมา คือรู้สึกเป็นสุข รู้สึกเป็นทุกข์ หรือรู้สึกเป็นอทุกขมสุขคือไม่สุขไม่ทุกข์. ตรงนี้ไม่ควรใช้คำว่าอุเบกขา ในพระบาลีไม่มีใช้คำว่าอุเบกขา; มีแต่ใช้คำว่าสุข ทุกข์ และอทุกขมสุข. อทุกขมสุขนี่ก็ ไม่สุขไม่ทุกข์ก็จริง แต่ไม่ใช้คำว่าอุเบกขา; ที่เราพูดกันตามสะดวกมักจะใช้คำว่าอุเบกขาเข้าไป.

เวทนา แปลว่า ความรู้สึกที่เกิดจากผัสสะ, มีเป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นอทุกขมสุข, ก็**เกิดเวทนาขันธ์**. ทีนี้ เมื่อเกิดเวทนาขันธ์แล้ว มันก็ง่ายที่จะ**เกิดสัญญา – สำคัญมั่นหมายลงไปในเวทนานั้น** เช่นว่าเป็นเวทนาที่เป็นสุขเว้ย เป็นเวทนาที่เป็นทุกข์เว้ย หรือเวทนาชั้นละเอียดอ่อนประณีตเว้ยหยาบคายกระด้างเว้ยอะไรก็แล้วแต่ นี่สำคัญมั่นหมาย; กระทั่ง**สำคัญมั่นหมายเป็นเวทนาจากผู้หญิง** เวทนาจากผู้ชาย, เวทนาอะไรก็ตาม มันมีความสำคัญมั่นหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง; ความรู้สึกอันนี้เรียกว่าสัญญาขันธ์. ครั้นสัญญาขันธ์ – สำคัญมั่นหมายกันอย่างนี้แล้ว ก็**เกิดความคิดนึก**ต่อไปเรียกว่า**สังขารขันธ์** : ความคิดนึกไปตามอำนาจของ

สัญญานั้น เป็นความคิดเกี่ยวกับสัญญานั้น. ตามธรรมชาติก็ทำให้เกิดเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เนื่องมาจากสัญญานั้น, กระทั่งเกิดตัณหาคือความต้องการอย่างโง่เขลาด้วยอำนาจของอวิชชาในสัญญานั้น; เรียกว่าสังขารขันธ์ คือความคิดนึกจะทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง.

สังขารขันธ์ที่เป็นอุปาทาน ให้เกิดปัญจุปาทานขันธ์ **โดยตัณหาปรุงให้เกิดขึ้นมา.**

ทีนี้ ใน**สังขารขันธ์**นี้ แยกออกเป็นอีกส่วนหนึ่ง **เป็นอุปาทานได้** : มีอุปาทานเกิดขึ้นในขันธ์นั้น : ขันธ์เฉย ๆ กลายเป็นอุปาทานขันธ์; เช่นรูปขันธ์กลายเป็นรูปูปาทานขันธ์, เวทนาขันธ์กลายเป็นเวทนูปาทานขันธ์, สัญญาขันธ์กลายเป็นสัญญูปาทานขันธ์, สังขารขันธ์กลายเป็นสังขารูปาทานขันธ์, วิญญาณขันธ์กลายเป็นวิญญาณูปาทานขันธ์, เหมือนในบทสวดมนต์.

ทีนี้ อุปาทานขันธ์นี้ มันเป็นความเข้าไปยึดถือหมายมั่นตามอำนาจของตัณหา. ตัณหามันอยากอย่างรุนแรงอย่างไร, ความอยากนั้นปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกว่า**ตัวตน : ตัวตนผู้อยาก ตัวตนผู้อยาก**; เช่นความอร่อย พอใจในกามคุณ มันก็**เกิดอุปาทานในกามคุณ มีตัวตน มีรู้สึกว่ามีตัวตนเป็นผู้พอใจ**; หรือถ้าว่ามันอยากชนิดที่จะฆ่าเสีย มันก็**เกิดอุปาทานขันธ์ในการที่มีตัวตนที่จะฆ่าเสีย หรือจะถูกฆ่า หรือผู้จะถูกฆ่า** มันแล้วแต่ว่าความอยากนั้นเป็นอย่างไร; มันจะเกิดมีความรู้สึกผู้อยากอย่างนั้น ๆ ตอนนี้เป็น**อุปาทานขันธ์** เดือดจัดมีความหมายเป็นตัวกู – ของกูเจืออยู่ทั้งนั้นเลย ทุกเรื่องเลย. **นี่ไอ้ตัวความทุกข์อยู่ที่ตรงนี้; ตัวตนที่ไม่เคยมี ไม่เคยรู้สึกอยู่ในจิตใจ ก็รู้สึกขึ้นมาตรงนี้.** ตัวตนเกิดขึ้นมาอย่างลม ๆ แล้ง ๆ แต่มันกลายเป็นตัวสำคัญ ตัวการที่ทำให้เป็นทุกข์เหมือน

กับไฟไหม้ เหมือนกับถูกไฟไหม้ เหมือนกับถูกทิ่มแทง ถูกทุบตีอะไรก็ตาม.

ฆ. ขันธ์แต่ละขันธ์เป็นที่ตั้งแห่งตัวตน – ของตน.
[: อุปาทานหรืออุปาทานขันธ์ ให้เกิดตัวตน – ของตนได้ในทุกขันธ์.]

ตัวตนน่ะเป็นของลม ๆแล้ง ๆนะ ! ในจิตนะ ! แต่พอเกิดขึ้นมามันเป็นทุกข์มหาศาล. ปัญหามันอยู่ที่ตรงนี้ ที่จะจัดการอย่างไรจึงจะ**ไม่เกิดไอ้สิ่งนี้ คือความทุกข์ที่เกิดมาจากความยึดถือว่าตัวตน.** ความทุกข์เกิดมาจากความยึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยความเป็นตัวตน หรือโดยความเป็นของ ๆ ตน; ปัญหามันอยู่ที่ตรงนี้. **มันเกิดได้ในขันธ์ไหนก็ได้;** บางคราวจิตใจมันจดจ่ออยู่แต่ร่างกายเท่านั้นแหละ มันก็**เอาร่างกายเป็นตัวตน** เอาร่างกายล้วน ๆ นี้เป็นตัวตน, เช่นมีอะไรมาตี มากระทบเข้าที่ร่างกาย มันก็บอกว่า*มาตีกู มาตีกู มาตีเรา* เอากายเป็นตัวตน; แต่ในกรณีอื่นมันก็**เอากายนี้เป็นของตน** เป็นที่ตั้งแห่งความรู้สึกอย่างอื่น. ดังนั้น **รูปขันธ์อย่างเดียว**กลายเป็นที่ตั้งแห่งความ**ยึดถือว่าตน**ก็ได้ **ว่าของตน**ก็ได้; แต่มันง่ายนิดเดียวที่ว่า **ถ้ามันยึดถือว่าเป็นตนแล้ว มันเป็นของตนได้ทันทีแหละ** เพราะว่า ตนนั้นมันต้องเป็นของใครอื่นไม่ได้ นอกจากของตน.

เพราะฉะนั้น **อุปาทานขันธ์** จึงให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นตนก็ได้ เป็นของ ๆ ตนก็ได้; **เกิดในรูป**ก็ได้, เกิดในขันธ์อื่นก็ได้, **เกิดในเวทนา** เช่นรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ **มันเอาฉันเป็นผู้รู้สึกสุขทุกข์เสีย** ก็เอาตัวเวทนานั้นเป็นตัวตนเสีย; หรือว่าบางที **มองดูถูกต้องกว่านั้นก็ว่า โอเป็นของตน** ก็เอาความสุขทุกข์นี้เป็นของตนหรือของจิต, เอาจิตเป็นตนเสีย. บางทีก็**เอาสัญญา – สำคัญมั่นหมาย จำได้หมายรู้ว่าผู้จำได้หมายรู้คือตัวตน** สัญญาก็เป็นตัวตน; แต่ถ้า**จิตมารู้สึกว่าสัญญาจำหมายของเราผิดแล้ว** มันก็สัญญานั้นก็กลายเป็นของ ๆ ตน เป็นสิ่งที่เรียกว่าของตน.

ความคิดนึก; ความคิดนั้น**รู้สึกเป็นตัวตน**ก็ได้ คือผู้คิดผู้นึก; แต่ถ้า**มันเริ่มมีความรู้สึกว่าจิตเป็นผู้คิดผู้นึก** ไอ้ความคิดนั้นก็เป็นของตน. เพราะฉะนั้น **ทุกขันธ์ สามารถจะถูกยึดถือเป็นตัวตนก็ได้ เป็นของตนก็ได้.** นี่มันมีความจริงที่ซับซ้อนอยู่ในธรรมชาติ แล้วแต่ว่าเหตุกรณีนั้นมันจะเป็นอย่างไร.

ง. มีรู้สึกเป็นตัวตน ก็จะมีรู้สึกเป็นกิเลสโลภโกรธหลง.

ทีนี้ **ถ้ามันเป็นความรู้สึกเป็นตัวตน** – ตัวตน – ตัวตนแล้ว, มันก็**เนื่องไปถึงความรู้สึกที่เป็นกิเลสทุกชนิดแหละ; เพราะมันเพื่อตน มันเพื่อตน มันจึงเกิดกิเลส.** เช่นว่า*โลภะ* ก็เพื่อ*อยากจะได้เป็นของตน*, **โทสะ**ก็เมื่อมันขัดใจตน, **โมหะ**เมื่อมันเป็นเครื่องหลอกลวงตน; ก็เกิดโลภะ โทสะ โมหะได้จากการที่มีตน หรือเห็นแก่ตน. ถ้าไม่มีความรู้สึกที่เป็นตน กิเลสทั้งหลายก็เกิดไม่ได้. เดี๋ยวนี้มีความรู้สึกเป็นตัวตน ก็**เกิดความรู้สึกชนิดที่เลวร้ายเนื่องด้วยตน** แจกเป็น**โลภะ โทสะ โมหะ**; ขอให้รู้จักให้ดี. อาตมากำลังจะเป่าปี่ให้เต่าฟังก็ได้ : ถ้าไม่มีใครฟังออกฟังถูกคุ้มกัน ก็เป็นคนนั่งเป่าปี่ให้เต่าฟังอยู่บนธรรมาสน์นี่แหละ. มันจะได้หรือไม่ได้ มันก็แล้วแต่ท่านทั้งหลายจะช่วยกันตั้งใจฟังให้ดีหรือไม่ดีเท่านั้นแหละ.

จ. มีกิเลสโลภโกรธหลง ก็จะมีกรรม – มีผลกรรมเป็นทุกข์ทรมานในที่สุด.

ครั้นมีกิเลสแล้ว มันก็จะต้องทำตามอำนาจกิเลสด้วยเจตนา ด้วยเจตนา**มันเป็นกรรม**; มีกิเลสแล้วมันก็มีกรรม – มีกรรมกระทำไปตามเจตนา : ถ้ามันเป็นไปเพื่อฝ่ายดี ก็เรียก**กุศล**, ฝ่ายชั่ว**เรียกอกุศล**, ฝ่ายไม่ดีไม่ชั่ว ก็เรียกว่าไม่ดีไม่ชั่ว คือเป็นอัพยากฤต. **ดี – ชั่วนี้** หมายความว่า ถ้ามันจะเป็นการกำจัดทุกข์ **กรรมนั้นก็ดี**; ถ้ามันไม่กำจัดทุกข์ **กรรมนั้นก็ไม่ดี**แหละ. ตาม

หลักพุทธศาสนาแท้ ๆ ก็คือเป็น**กรรมดำ**, เป็น**กรรมขาว**, เป็น**กรรมไม่ดำไม่ขาว**. **กรรมดำ** คือทำให้เกิดทุกข์ยิ่งขึ้นไป; **กรรมขาว** คือจะกำจัดความทุกข์เสีย; **กรรมไม่ดำไม่ขาว**นั่นอยู่เหนือนั้นไปอีก ไม่มีหน้าที่อะไร มีหน้าที่แต่ให้หมดกรรม ให้หมดกรรมดำกรรมขาว. นี่เรียกว่ากรรม. ที่จริงเพียงแต่กิเลส ที่อยู่ในรูปของกิเลส เช่นเป็นความอยากเลวร้าย ก็เป็นพวก**มโนกรรม**ได้แล้ว; แต่ยังไม่มีการกระทำโดยตรง ก็เรียกว่า**กิเลส**, มีการกระทำโดยตรง ก็เรียกว่า**กรรม**.

ทีนี้ **เมื่อมีกรรมแล้ว** มันก็**มีปฏิกิริยาของกรรม ตามสมควรแก่การกระทำ** : เป็นสุข หรือเป็นทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ อีกทีหนึ่ง ด้วยอำนาจของผลกรรมนั้นก็ได้; ด้วยอำนาจของอุปาทาน (ก็ได้ :) ในตัวอุปาทานนั้นเองก็เป็นทุกข์ได้แล้ว เพียงแต่พอเป็นอุปาทานมันก็หนักอกหนักใจหนักในชีวิตขึ้นมาแล้ว เป็นทุกข์ได้แล้ว, นี่น่าจะเรียกว่า **อุปาทานส่วนนั้นเป็นมโนกรรม**ก็ได้เหมือนกัน ***แต่ไม่มีใครเรียก เราเรียกไปคนเดียวก็ได้.***

[สรุปการก่อเกิดของจิตเจตสิกรูป กับสรุปการดูทีเดียวตั้งแต่ธาตุเป็นต้น.]

นี่ขอให้ดูว่า **ไอ้ชีวิตประกอบขึ้นด้วยส่วนทั้ง ๓ คือจิต เจตสิก และรูป**. **ส่วนที่เป็นรูป** มันก็แจกออกเป็นธาตุต่าง ๆ; **ส่วนที่เป็นจิต** มันก็เป็นผลิตผลของการปรุงแต่งด้วย**เจตสิก**. **ไอ้จิตกับเจตสิกนี้อธิบายยาก**; เพราะฉะนั้น จึงต้องอธิบายด้วยอุปมา อย่างที่อุปมาให้ฟังแล้วว่า เหมือน**เครื่องแต่งตัวหุ่น**มีอยู่ ๕๒ ชนิด; แต่จะแต่งตัวให้เป็นหุ่นออกมาได้ ๑๒๑ ชนิด หรืออย่างน้อย ๘๙ ชนิด. ถ้าตัวหุ่นออกมาทั้งที่ยังไม่ได้แต่งตัวอะไร มันก็เป็นตุ้นไม้เท่านั้นแหละ มันไม่มีความหมายอะไร; แต่ถ้าตัวหุ่นออกมา มันก็**ออกมาพร้อมกันทั้งตัวหุ่นและ**

เครื่องแต่งหุ่น ใช่ไหม ? นี่ใจความสำคัญอยู่ที่ตรงนี้ **ความลับอยู่ที่ตรงนี้**. ที่จะเข้าใจว่าจิตกับเจตสิกมันทำงานกันอย่างไรน่ะ : มันทำงานตรงที่มัน*ออกมาพร้อมกันเลยทั้งจิตทั้งเจตสิก* เช่นเดียวกับตัวหุ่น พอออกมาที่แสดงที่จอหรือที่อะไรก็ตาม มันออกมาเป็นตัวหุ่นเสร็จ แต่งตัวมาเสร็จ เป็นชนิดของมันหรือเป็นเครื่องแต่งของมัน. **ความคิดนี้ก็เหมือนกัน มันมีเจตสิกปรุงแต่งมาด้วยเสร็จ** ออกมาเป็นรูปความคิดอย่างหนึ่ง – อย่างหนึ่ง – อย่างหนึ่ง, หรือจิตอย่างหนึ่ง – อย่างหนึ่ง ก็เรียก : จิตในขณะนั้นเป็นอย่างนั้น จิตในขณะนั้นเป็นอย่างนั้น จิตในขณะนั้นเป็นอย่างนั้น; ตามที่ประมวลไว้ทั้งหมดก็เป็น ๘๙ ชนิด หรือ ๑๒๑ ชนิด.

นี่เราคนธรรมดาประจำวันประจำวันนี้ มีความคิดอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาขึ้นเรื่องหนึ่งน่ะ ขอให้รู้ว่ามันมีทั้งจิตและเจตสิกรวมกันแล้ว มันจึงเป็นรูปมีความคิดอย่างนั้น. เช่นว่าจิตประกอบอยู่ด้วยความคิดที่เป็นความโลภ แล้วก็มันมีเหตุปัจจัยใด ๆ ปรุงเป็นความคิดขึ้นมาสำหรับจะโลภ มันมีเจตนามีความมุ่งหมายมีความอะไรรวมอยู่ในนั้นเสร็จหมด เป็นความคิดโลภขึ้นมา ก็เรียกว่า**จิตโลภ**, โดยมีเจตสิกชื่อว่าโลภนั้นน่ะประกอบขึ้นมา. ถ้าไม่เข้าใจหรือลืมไป ก็ขอให้นึกถึง**อุปมาด้วยรูปหุ่น**นั่นแหละจะเข้าใจได้. หรือจะให้มันน่าหัวกว่านั้น ก็ในครัวนั่นแหละ มีอะไร ๆๆ เพียงไม่กี่อย่างที่จะปรุงอาหาร; แต่อาจจะปรุงแต่งอาหารได้ตั้งสิบ ๆ อย่าง ร้อย ๆ อย่าง ด้วยเครื่องปรุงซึ่งไม่มีกี่อย่าง. เมื่อแกงนี้ออกมาเป็นแกงอย่างหนึ่งแล้ว เป็นชามแกงชามหนึ่งแล้ว เราก็ดูในนั้นมันมีส่วนเครื่องปรุงกี่อย่าง แล้วเมื่อรวมกันปรุงเป็นอย่างนั้นเรียกว่าแกงอะไร; เรียกว่าแกงอะไรนั้นมันเป็นชื่อของมันอย่างหนึ่ง ประกอบด้วยเครื่องปรุงอะไรบ้าง; ดังนั้น เราจะปรุงแกงกี่สิบชื่อ กี่ร้อยชื่อก็ตาม มันก็ด้วยเครื่องปรุงเพียงไม่กี่อย่างเท่าที่มีอยู่ในครัวนั้นแหละ.

เอ้า, นี่เรียกว่าดูทีเดียวเป็นสาย ตั้งแต่เป็นธาตุ ปรุงเป็นอายตนะ เป็น

ขันธ์ เป็นอุปาทาน เป็นอุปาทานขันธ์ เป็นกิเลส เป็นกรรม และเป็นทุกข์.

การแจกจิตเจตสิกรูปหรือธาตุอายตนะเป็นต้นออกเป็นปฏิจจสมุปบาท.

ที่นี้ ถ้าเราจะแยกให้ละเอียดออกไปเป็น**ปฏิจจสมุปบาท** ก็ยังแยกไปได้แทรกเข้ามาได้อีกหลายอย่าง; แต่ก็เท่านั้นแหละ : มันก็เพียงเท่านั้นแหละ, จะแทรกรายละเอียดผ่าแยกผ่าแล่งออกไป : --

ดูชีวิตหรือจิตเจตสิกรูปสั้น ๆ ให้เป็นเพียงขันธ์ ๕.

ถ้าเอาเพียงสั้น ๆ ก็เพียง ๕ อย่าง เป็น**เบญจขันธ์**. เช่นว่าจะพูดถึงส่วนที่เป็นเบญจขันธ์ก่อนนะ. ฟังให้ดี **จะพูดถึงส่วนที่เป็นเบญจขันธ์** : พออายตนะกระทบกันน่ะ, **อายตนะภายในกับอายตนะภายนอกถึงกัน เกิดวิญญาณ**; นี้มันเกิด**วิญญาณขันธ์**แล้ว และเกิด**รูปขันธ์**แล้ว เพราะอายตนะนั้นมันเป็นรูป เป็นรูปขันธ์ **เป็นรูปที่ทำหน้าที่แล้ว จึงเป็นรูปขันธ์**. เพียงอายตนะภายในอายตนะภายนอกกระทบกัน แล้วเกิดวิญญาณขึ้นมานี้ มันเกิดขึ้น ๒ ขันธ์แล้ว; **คือรูปขันธ์**ก็เกิดแล้ว **วิญญาณขันธ์**ก็เกิดแล้ว. สามอย่างนี้ทำงานด้วยกันอยู่ เป็น**ผัสสะ**, เกิดเวทนาก็เกิด**เวทนาขันธ์**, ครั้นเกิดเวทนาขันธ์แล้ว ก็สำคัญมั่นหมายในเวทนาขันธ์อย่างไร ก็เป็น**สัญญาขันธ์**; มีความคิดเนื่องด้วยสัญญาขันธ์อย่างไร ก็เป็น**สังขารขันธ์**; นี่มันครบ ๕ แล้ว, ครบ ๕ ขันธ์แล้ว. วิญญาณขันธ์ก็อยู่ข้างหน้า ตั้งแต่แรกอายตนะกระทบกันพบกัน มันเป็นวิญญาณขันธ์เสียทีหนึ่ง ตามคู่อายตนะ; แต่ว่า**วิญญาณขันธ์อาจจะเกิดต่อมาอีกได้หลาย**

ครั้ง. เช่นว่าเกิดเป็นเวทนาแล้ว **วิญญาณขันธ์ส่วนมโนวิญญาณ**นั้นน่ะ จะสัมผัสเวทนานั้นอีกทีก็ได้ ก็ยังได้; ดังนั้น วิญญาณนั้นมีหน้าที่อยู่ตรงไหนก็ไม่แน่ : ข้างหน้าก็ได้ ตรงกลางก็ได้ ข้างปลายก็ได้, ฉะนั้น วิญญาณขันธ์จึงถูกจัดไว้แปลกเพื่อน **อยู่สุดท้ายเลย**. รูปขันธ์มาก่อน แล้วเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขาร-ขันธ์ตามลำดับ; ส่วนวิญญาณขันธ์เอาไว้สุดโต่ง เพราะว่า มันเกิดตรงไหนก็ได้. ที่แท้มันก็จะเกิดทีแรก ตั้งแต่อายตนะกระทบกันเกิดวิญญาณขันธ์แล้ว. ดูอย่างนี้ก็เรียกว่า **ดูให้เห็นว่ามันเป็นขันธ์ ๕**.

ดูชีวิตโดยเป็นสายปฏิจจสมุปบาท.

ก. ดูชีวิตให้เป็นปฏิจจสมุปบาทแบบ "ฮัมเพลง"

ทีนี้ **ถ้าดูให้เป็นปฏิจจสมุปบาท มันก็ยืดยาวแหละ**. ถ้าจะศึกษาเรื่องปฏิจจสมุปบาท **ต้องตั้งต้นว่า เดี๋ยวนี้ว่าง** ไม่มีคน ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตนอะไร; ว่างอยู่นะ. **ว่างอยู่** แล้วก็เกิดอายตนะในกับนอกกระทบกัน แล้วก็เกิดวิญญาณตามอายตนะนั้น ๆ เช่นวิญญาณทางตา ทางหู เป็นต้น. **อายตนะภายในกับอายตนะภายนอกพบกัน ก็เกิดวิญญาณ**; สามประการนี้ทำงานอยู่ด้วยกัน เรียกว่า**ผัสสะ**; ผัสสะให้เกิด**เวทนา** : ผัสสะให้เกิด**เวทนา** สุข ทุกข์ อทุกขมสุข; ทีนี้ เวทนาก็ให้เกิด**ตัณหา** เกิดความอยากไปตามอำนาจเวทนานั้น; มันก็เลยมี**อุปาทาน** – เกิดความรู้สึกว่าผู้อยาก ฉันอยาก กูอยาก; มีอุปาทานแล้วก็เรียกว่ามี**ภพ** – มีความมีแห่งตัวตนขึ้นมาลม ๆ แล้ง ๆ, ความมีแห่งตัวตนลม ๆ แล้ง ๆ เรียกว่าภพ เหมือนกับครรภ์แก่แล้วทางจิตใจ; มีครรภ์แก่แล้ว ก็คลอดออกมาเป็นตัวกูเต็ม ๆ เป็นตัวกู – ของกู เป็น**ชาติ**แล้ว; พอเป็นชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, **ความเกิด แก่ เจ็บ ตายทั้งหลายก็เป็นของชาติ คือเป็นทุกข์** เป็นทุกข์ขึ้น

มาเพราะเอามาเป็นของตน, อะไร ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนแต่ถูกเอามาเป็นของตน มันเลยมีความทุกข์. **ทุกข์ทั้งหลายมีเพราะชาติ**; อย่างที่พระบาลีว่า *ชาติปจฺจยา ชรามรณ์ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติ* นั้นน่ะ. *เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ความเกิด ความแก่ ความตาย โสกปริเทวะทุกขโทมนัสอะไร ๆ ก็ตามมันก็มีขึ้นมา.* อย่างนี้เรากระจายออกไปเป็น**ปฏิจจสมุปบาทในแบบที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงมากที่สุด จนเอามาสาธยายอยู่ด้วยพระองค์เอง.**

เราไม่รู้จะเรียกชื่อปฏิจจสมุปบาทแบบนี้ว่าอะไร เลยเรียกว่า*"แบบฮัมเพลง"*; ฟังดูคล้าย ๆ กับจ้วงจาบพระพุทธเจ้าอยู่มากทีเดียว; เป็นแบบฮัมเพลง คือเป็นแบบที่พระพุทธเจ้าเองก็ทรงเอามาสาธยายเล่น เหมือนคนธรรมดาอดไม่ได้มันร้องเพลงเล่นอย่างนั้นแหละ. เรื่องที่เอามาร้องเพลงเป็นเรื่องปฏิสมุปบาท; นี้เรียกว่า **ปฏิจจสมุปบาทแบบฮัมเพลง.**

ข. ดูชีวิตให้เป็นปฏิจจสมุปบาทแบบทั่วไป.

(คือปฏิจจสมุปบาทแบบพิสดาร ๑๒ อาการ.)

ทีนี้ ถ้าเป็น**ปฏิจจสมุปบาทแบบทั่วไป** ซึ่งยุ่งยากที่สุด คือแบบที่รู้จักกันดี ที่สวดกันบ่อย ๆ ขึ้นต้นด้วยอวิชชานั้นน่ะ, นั่นเข้าใจยาก. มันก็อย่างเดียวกันอีก **จะต้องตั้งต้นด้วยรู้** ทำความสำคัญว่า เดี๋ยวนี้ว่างอยู่ – ว่างอยู่ **เดี๋ยวนี้มันว่างอยู่**. มีการกระทบทางอายตนะ **คืออายตนะภายในกับภายนอกกระทบกันแล้ว มันก็ทำให้เกิดอำนาจการปรุงแต่ง; เพราะว่า เวลานั้นมันปราศจากวิชชา** เพราะการกระทบกันนั้นทำไปอย่างไม่รู้ ทำไปอย่าง**อวิชชา** มันจึงให้เกิดอำนาจการปรุงแต่งขึ้นมา เรียกว่า**สังขาร**; สังขารนี้ก็ปรุงแต่งวิญญาณธาตุให้เป็น**วิญญาณขันธ์**ขึ้นมา หรือปรุงแต่งกลุ่มรูปธาตุให้เป็นกลุ่ม**รูปขันธ์**ตามสมควรแก่

กรณี, สังขารอำนาจการปรุงแต่งได้ปรุงแต่งวิญญาณธาตุ (ซึ่งเป็น)สักว่าธาตุตามธรรมชาติให้เป็นวิญญาณขันธ์ขึ้นมา; เหมือนกับประโยคแรกที่ว่า *ตา – อายตนะภายใน รูป – อายตนะภายนอกถึงกันเข้า เกิดจักษุวิญญาณ* อย่างนี้เป็นต้น. วิญญาณเมื่อเกิดขึ้นแล้ว มันก็เป็นเครื่องช่วยทำให้เกิดกลุ่ม**นามรูป**หรือกายใจ; วิญญาณล้วน ๆ มันทำอะไรไม่ได้ มันเหมือนกับไม่มีที่ทำงาน, มันต้องมีกายกลุ่มกาย (มีใจหรือมโนกลุ่มมโน) เป็นที่ทำงานของกลุ่มจิต แล้วก็ไม่แยกกัน กายและใจหรือนามและรูป นามและรูปนี้รวมเป็นสิ่งเดียวกัน สามารถจะทำหน้าที่ได้ตามแบบของนามรูป; นามรูปกลุ่มนี้ มีแล้วก็เปิดโอกาสที่จะให้มีอายตนะเกิดโดยสมบูรณ์. เดี๋ยวนี้ เป็นอายตนะที่เกิดขึ้น โดยการปรุงแต่ง โดยเจาะจง มีอายตนะตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจที่ทำหน้าที่เต็มที่, เดี๋ยวนี้ทำหน้าที่เต็มที่.

ทีแรกเป็นการทำอย่างที่ไม่มีอะไร ว่างอยู่ : อายตนะกระทบกันด้วยอำนาจของอวิชชาปรุงแต่ง หรือคล้าย ๆ กับปลุกวิญญาณธาตุให้เกิดขึ้นมาเป็นวิญญาณขันธ์, พวกรูปธาตุทั้งหลายก็เป็นพวกรูปขันธ์; แล้วก็**มีผัสสะได้**. เรียกว่า**เป็นนามรูป**ขึ้นมาก่อน แล้วก็**มีอายตนะ** แล้วก็**มีผัสสะได้**.

นี่ถ้าแยกได้ละเอียดออกไป ตรงนี้มันแยกไปเป็นหลายตอน หรือสามขั้นตอนว่า เป็น**นามรูป**, แล้วจึงมาเป็น**อายตนะ** : ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ**ที่ในความรู้สึกแล้ว ในความเกิดขึ้นโดยสมบูรณ์แล้ว**, (แล้วก็**มีผัสสะ**) แล้วมันก็**มีเวทนาจากผัสสะนั้น**, มีเวทนาแล้วก็มีตัณหา. ต่อไปนี้ก็ ลำดับก็เหมือนกันกับปฏิจจสมุปบาทอย่างที่กล่าวมา (ในข้อ ก.); มันยุ่งยากอยู่ตอนข้างต้น ฟังยาก; **แต่ถ้าสามารถทำความเข้าใจได้ว่า เรื่องของเราตั้งต้นขึ้นมาจากการที่ไม่มีอะไร** : จากการที่**ว่างจากคน**, แล้ว**เกิดเป็นคน**, แล้ว**คนดับ** เหมือนดังที่พูดทีแรกนั้น

ถ้าอย่างนั้นน่ะ จะพอเข้าใจได้ว่า : -- (คำว่า "ว่า :" **ตรงนี้ ฟังตามเสียงเทปไม่ค่อยชัดว่าเป็นเสียงว่า "ว่า" หรือเป็นเสียงว่า "เพราะ"; แต่จะเป็น "ว่า" หรือเป็น "เพราะ" ก็มีความหมายที่ผู้อ่าน จับความได้เหมือนกัน. ในที่นี้ใส่พิมพ์ไว้ว่า "ว่า"; ถ้าผู้อ่านชอบคำว่า "เพราะ" ก็ใส่คำว่า "เพราะ" ที่คำแรกของย่อหน้าถัดไป, คือใส่หน้าคำว่า อวิชชาทำให้ ...)**

อวิชชาทำให้เกิด**อำนาจการปรุงแต่ง**วิญญาณธาตุ เป็น**วิญญาณขันธ์,** (ปรุงแต่ง) ไอ้พวกรูปธาตุ เป็นรูปขันธ์; แล้ววิญญาณธาตุ ก็ช่วยให้เกิดกลุ่มที่สำคัญคือ**นามรูป**; แล้วก็มี**อายตนะ**; มี**ผัสสะ**; มี**เวทนา**; มี**ตัณหา**; มารอยเดียว อธิบายอย่างเดียวกัน ตอนหลัง (ตอนหลัง คือตอนตั้งแต่เวทนาเป็นต้นไปจนจบ; อธิบายอย่างเดียวกันกับในปฏิจจสมุปบายแบบย้อนเพลง ที่กล่าวมาแล้ว). นี่ขยายออกไปเป็นปฏิจสมุปบาทอย่างพิสดาร ๑๒ อาการได้อย่างนี้.

สังขารขันธ์สำคัญมาก มีสโมธานธรรมอยู่มากอย่าง.

ในสังขารขันธ์ที่ ๔ ของเบญจขันธ์; สังขารขันธ์นั้นน่ะ ในคำ ๆ นี้มันรวมอะไรไว้หลายอย่างนะ : รวมความคิด รวมเจตนา รวมตัณหา รวมอุปาทาน รวมภพ รวมอะไรไว้ด้วนนะ. เจตนา สัญญเจตนา ตัณหา วิตก วิจาร อุปาทาน ภพ ชาติ รวมอยู่ในคำว่าสังขารขันธ์. คำว่า**สังขารขันธ์**นั่นแหละมีความหมายมากเหลือเกิน ถ้าจะศึกษากันโดยรายละเอียด; แต่ถ้าเราพูดกันหยาบ ๆ ก็พูดเป็นแต่ความคิด ความคิด ความคิดที่ปรุงขึ้น; ถูกแล้วทุกอย่างเป็น**ความคิดที่ปรุงขึ้น,** แต่มันมากชนิดเหลือเกิน **ปรุงขึ้นเป็นสัญญเจตนา เป็นตัณหา เป็นอุปาทาน เป็นการกระทำ**ที่เรียกว่าภพ **เป็นการอุบัติ**ที่เรียกว่าภพ กระทั่งมา**เป็นชาติ** เรียกว่าการปรุงแต่งการคิด, ชาติคือความเกิดแห่งตัวกู มันรวมในสังขารขันธ์.

เอาละ, เป็นอันว่า **ปริยัติของปรมัตถ์มีอย่างนี้**. เรื่องปริยัติของปรมัตถ์มีอย่างนี้ เรียกว่า**ปรมัตถปริยัติ – ปริยัติของปรมัตถ์**; ยืดยาวอย่างนี้; แล้วก็ฟังยากแก่ผู้ที่ไม่เคยศึกษาอย่างนี้; จึงว่ามันจะทำให้เกิดการเป่าปี่ให้เต่าฟัง เป่าปี่ให้แรดฟัง ขึ้นมาโดยไม่ทันรู้ตัว. ถ้าอาตมาเป็นผู้เป่าปี่, ท่านทั้งหลายก็เป็นแรดหรือเป็นเต่าแหละ คือฟังไม่รู้เรื่อง. จะทำอย่างไรได้เล่า ได้พยายามดีที่สุดแล้ว; ที่จะพูดให้ฟังให้รู้เรื่องก็พยายามดีที่สุดแล้ว ที่มันทำได้อย่างนี้; แล้วฟังดูก็รู้สึกว่ามันจะไม่ได้ผลอย่างที่ต้องการ. แล้วมันไม่มีทางหลีกเลี่ยง มันต้องพูดอย่างนี้; จะพูดกันอีกกี่คครั้งก็ไม่ทราบ **จนกว่าจะมองเห็น เข้าใจแจ่มแจ้ง ลุล่วงไปได้** นั้นแหละจะเรียกว่า**เข้าใจพระพุทธศาสนา** เข้าใจพระพุทธศาสนา.

เอาละ, หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะไม่ยอมแพ้; ถ้าไม่เข้าใจในครั้งนี้ก็จะพยายามเข้าใจในครั้งต่อไป หรือ**พยายามศึกษาในส่วนที่ยังไม่เข้าใจเพิ่มขึ้น จนกว่าจะเข้าใจได้ทั้งหมด**; แล้วก็จะเป็นการศึกษาปริยัติ อันเกี่ยวกับปรมัตถ์อย่างสมบูรณ์ อย่างสมบูรณ์; เรื่องมันก็จะรอดตัวไปได้มากมายทีเดียว คือ**เรื่องเกี่ยวกับปรมัตถ์นั่นน่ะมันชัดแจ้งโดยปริยัติ สำหรับที่จะได้ปฏิบัติต่อไป**.

เรื่องนี้จะเปรียบเทียบให้ฟัง; คือว่า**เรื่องปริยัติของปรมัตถ์**นี่พูดกันเป็นปี ๆ เดือน ๆ ก็ได้, แต่พอถึงตอนปฏิบัติแล้ว**มันแวบเดียว คือมันควบคุมผัสสะไว้ได้ ควบคุมผัสสะไว้ได้ ไม่ให้ปรุงแต่งให้เกิดตัณหาอุปาทานน่ะ**. เรื่องก็มีเหลือนิดเดียว : **ตอนปฏิบัติมันเหลือนิดเดียว แต่เพียงควบคุมผัสสะไว้ให้ได้**; แต่พอพูดถึงข้อเท็จจริง รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ พูดกันมากมายสักกี่วันก็ได้, กี่เดือนก็จะได้, ถ้าจะแยกรายละเอียด.

เอาละ, เป็นอันว่า วันนี้ยอมเสียเวลาไปวันหนึ่ง พูดเรื่อง**ปรมัตถปริยัติ**

คือปริยัติของปรมัตถ์; รายละเอียดของสิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นชีวิต หรือเป็นคน ๆๆ นี่. **ขอให้ตั้งต้นการศึกษาเรื่องนี้ด้วยการไม่มีคน** คือว่างอยู่, **แล้วเกิดการปรุงแต่งในทางจิตใจ รู้สึกเป็นคนขึ้นมา, แล้วเหตุปัจจัยสำหรับการปรุงแต่งหมดไป คนความรู้สึกว่าคนนั้นก็ดับไป ก็ว่างจากคนอีก** จนกว่าจะเกิดเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรุงแต่งว่าคนขึ้นมาอีก; เพราะฉะนั้น คนนี่จึงเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ว่างคน, เกิดขึ้น ดับไป ว่างคน, เกิดขึ้น ดับไป ว่างคน, อยู่ไม่รู้กี่รอบในวันหนึ่ง ๆ. นี่เรียกว่า เวียน ๓; **เวียน ๓ : ว่างคน เกิดคน ดับคน, ว่างคน เกิดคน ดับคน, ว่างคน เกิดคน ดับคน**; อุตสาห์ท่องไว้ติดปาก สิ แล้วก็ไปคิดทีละอย่าง ๆ : ว่างคนน่ะเมื่อไร ? เกิดคนน่ะเมื่อไร ? ดับคนน่ะเมื่อไร ? แล้วว่างคนเมื่อไร ? **ถ้ามีสติรู้สึกตัวในเรื่องนี้ อย่างชัดแจ้งอย่างนี้จริง ๆ แล้ว เป็นวิปัสสนาชั้นเลิศ.**

การบรรยายในวันนี้สมควรแก่เวลาแล้ว; ขอให้ท่านทั้งหลายจงอย่าเพิ่งยอมแพ้ **อย่าเพ่อท้อถอยว่าเหลือวิสัยที่จะศึกษา**. อาตมาคาดคะเนเอาว่า คงมีหลายคนที่จะเกิดรู้สึกท้อถอยว่าเหลือวิสัยที่จะศึกษา; แต่ที่จริงมันไม่เหลือวิสัยหรอก, ขอให้พยายามสืบต่อไป ที่จะเข้าใจด้วยความพยายามของตนเอง **หรือพยายามจะฟังจากผู้อื่น คิดนึกศึกษา เป็นเรื่องสำคัญเรื่องเดียวในชีวิต เรื่อย ๆ ไป**; คงจะรู้ได้ก่อนเข้าโลง.

ขอยุติการบรรยาย เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรมคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจให้มีมาก ในการที่จะศึกษาและประพฤติปฏิบัติธรรมะนี้สืบต่อไปในบัดนี้

คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ).

[: คู่มือการศึกษาพุทธศาสนาโดยปริยัติ เรื่องไตรลักษณ์และสัมมัตตะ ๑๐.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่ง*ภาคมาฆบูชา*เป็นครั้งที่ ๙ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวในชุด***คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา*** ต่อไปตามเดิม เพราะว่ายังไม่จบ; แต่จะกล่าวในหัวข้อเฉพาะวันนี้ คือ**คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา โดยปริยัติ เรื่องไตรลักษณ์และสัมมัตตะสิบ.**

ทั้งหมดนี้ เป็นที่ทราบกันแล้วว่า **จะเป็นการบรรยายในลักษณะที่เป็นปริยัติ คือเรื่องสำหรับศึกษาเล่าเรียน**; และก็เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า เรื่องสำหรับศึกษาเล่าเรียนนั้นน่ะมีมาก. ยกตัวอย่างเช่น***เรื่องปฏิจจสมุปบาท***, ถ้าจะพูดกันในแง่ปริยัติสำหรับศึกษาเล่าเรียน พูดกันตั้งหลายวันก็ไม่จบ; แต่ถ้าพูดในแง่ของการปฏิบัติแล้ว คำเดียวมันจบ, คือ**มีสติเมื่อมีผัสสะ. การปฏิบัติในปฏิจจสมุปบาทนั้น** มีใจความสั้นนิดเดียวว่า **เป็นผู้มีสติในขณะแห่งผัสสะ;**

ก็หมายความว่า มันไม่อาจจะมีอวิชชา การปรุงแต่งที่จะปรุงให้เกิดเป็นทุกข์มันก็มีไม่ได้, เรื่องมันก็จบ. แต่ถ้าจะบรรยายปฏิจจสมุปบาทกันในรูปของปริยัติแล้วมันก็มากมายมหาศาล; อย่างนี้เป็นต้น.

ขอให้เข้าใจเป็นหลักทั่วไปว่า **เรื่องปริยัตินั้น เป็นเรื่องสำหรับศึกษาเล่าเรียน** หรือจะเรียกว่าเรื่องสำหรับพูดก็ได้, **แล้วมันก็มีมาก**; ส่วน**การปฏิบัตินั้น เป็นเรื่องสำหรับการกระทำ, มันก็มีจำกัด** เรียกว่ามันมีน้อย. **เรื่องพูดมีมาก เรื่องทำมีน้อย**; อย่างนี้ดูจะเป็นไปทุกอย่าง. นี่ขอให้เข้าใจไว้อย่างนี้; เดี๋ยวจะสงสัยว่าทำไมไม่รู้จักจบกันเสียบ้าง พูดมาตั้ง ๘ ครั้งแล้ว. ก็เดี๋ยวนี้มัน***พูดอย่างปริยัติ*** จึงพูดได้มากมายถึงปานนี้. (แม้ในการพูดต่อไปนี้ ไปจนกระทั่งถึงจบการบรรยายครั้งที่ ๑๓ ก็เป็นการ***พูดอย่างปริยัติ,*** ซึ่งเป็นปริยัติเกี่ยวกับเรื่องปริยัติ ปริยัติเกี่ยวกับเรื่องการปฏิบัติ และปริยัติเกี่ยวกับเรื่องปฏิเวธ.)

เรื่องแรกที่จะเอามาพูดวันนี้ ก็คือ**เรื่องไตรลักษณ์** แปลว่าลักษณะ ๓ อย่าง, กับ**เรื่องสัมมัตตะสิบ** คือความถูกต้อง ๑๐ อย่าง เป็นเรื่องสุดท้าย. คำว่า **"ไตรลักษณ์"** เป็นคำที่เชื่อว่าเคยได้ยินกันอยู่เป็นประจำ; ที่ชาวบ้านนิยมพูดกัน ใช้คำว่า **"พระ"** เติมเข้าไปด้วย เป็น **"พระไตรลักษณ์"** ในฐานะเป็นสิ่งสูงสุด เป็นสิ่งที่ช่วยคนได้ เป็นที่พึ่งได้ อย่างนี้เป็นต้น.

ไตรลักษณ์เป็นลักษณะของสังขารในตัวและนอกตัว.

เราจะต้องรู้ว่า ***พระไตรลักษณ์คำนี้ มีความหมายว่าอย่างไร ?*** คำนี้**มีความหมายว่า ลักษณะ ๓ อย่าง** เป็นลักษณะพิเศษ เป็นลักษณะเฉพาะที่

จะต้องรู้. รู้กันเสียก่อนว่าเป็น***ลักษณะของอะไร ?*** เป็น**ลักษณะของสังขาร-ธรรม ที่มันเป็นภายในตัวคนตัวเรา**ก็คือลักษณะของสิ่งที่เรียกว่า***รูป***หรือ***นาม***บ้าง; ของสิ่งที่เรียกว่า***เบญจขันธ์***บ้าง; ของสิ่งที่เรียกว่า***ชีวิตโกฏฐาส***ที่เป็นคำใหม่คำแปลกเพิ่งจะพูดขึ้นเป็นครั้งแรกนี่ ในการบรรยายครั้งที่แล้วมา คือ**เรื่องจิต เรื่องเจตสิก** และ**เรื่องรูป**, โดยเฉพาะก็คือเรื่องร่างกาย เรื่องจิต และเรื่องสิ่งที่ปรุงจิต ๓ เรื่อง เป็นส่วนของชีวิต, ชีวิตแบ่งได้เป็น ๓ ส่วน. **เรื่องรูปคือร่างกาย ก็มีลักษณะ ๓ อย่างนี้; เรื่องจิตก็มีลักษณะทั้ง ๓ อย่างนี้; เรื่องที่ประกอบจิตปรุงจิต ก็มีลักษณะ ๓ อย่างนี้.** ถ้ามองไปในรูปที่เป็นเบญจขันธ์ ก็เบญจขันธ์ทุกขันธ์; **ขันธ์ทุกขันธ์มีลักษณะ ๓ อย่างนี้.** เรียกให้สั้นที่สุดว่ากายกับใจ กายกับใจเท่านั้น, มันก็มีลักษณะ ๓ อย่างนี้. ทีนี้ ถ้า***จะมองออกไปข้างนอกตัว เป็นสังขารภายนอก,*** ก็กล่าวได้ว่า **สังขารทั้งปวงภายนอกตัวนั้นก็มีลักษณะ ๓ อย่างนี้** ไม่ว่าจะเป็นธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ภายนอก หรือจะเป็นวัตถุสิ่งของที่ปรุงขึ้นมาจากธาตุนั้น ๆ ก็ตาม. ก็แปลว่า สังขารภายนอกทั้งหมดทุกสิ่งทุกอย่าง ล้วนมีลักษณะทั้ง ๓ อย่างนี้ทั้งนั้น. ข้อนี้บางคนจะไม่เข้าใจ ก็อยากจะพูดว่า **(สังขาร)*ที่เป็นภายในนั้น*** คือ(สังขาร)ที่เรารู้สึกอยู่ในภายใน; **(สังขาร)ที่เป็นภายนอก** ก็คือ(สังขารที่)อยู่ภายนอก ซึ่งจะต้องเอามาทำความรู้สึกให้เป็นภายใน, ถ้ามันเป็นภายนอกตลอดไปมันก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร.

สิ่งที่เรียกว่าพระไตรลักษณ์.

ทีนี้ ก็ดูว่า***ไอ้ลักษณะ ๓ อย่างนั้น คืออะไร ?*** **ลักษณะ ๓ อย่าง** คือ ลักษณะแห่งความไม่เที่ยง เรียกว่า**อนิจจลักษณะ**; ลักษณะแห่งความเป็นทุกข์ เรียกว่า**ทุกขลักษณะ**; ลักษณะแห่งความมิใช่ตน เรียกว่า**อนัตตลักษณะ**; เป็น

๓ ลักษณะด้วยกัน ดังนี้. ถ้าพูดถึง**ภาวะ** (: **ความ**) **ก็ได้เป็น ๓ อย่าง** อีกเช่นเดียวกัน : เป็น**อนิจจตา** คือ**ความ**ที่เป็นของไม่เที่ยง; เป็น**ทุกขตา** -**ความ**ที่เป็นของเป็นทุกข์; **อนัตตตา** -**ความ**ที่เป็นของมิใช่ตน. เพราะมีลักษณะ ๓ ประการนั้น จึงได้มีภาวะ ๓ ประการอย่างที่กล่าวมานี้.

๑. อนิจจลักษณะ อนิจจตา.

[อนิจจัง ไม่กินความถึงวิสังขาร.]

ลักษณะแห่งความไม่เที่ยงอันแรก ก็คือ**ไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงเรื่อยไป** จนถึงกับมีคนเรียกลักษณะอย่างนี้ว่า**ไหล**ก็มี. ท่านควรจะทำในใจใน***อุปมา***ข้อนี้ว่า ***ไหล*** เพราะมันเป็นภาพพจน์ที่เข้าใจได้ง่าย : **ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงเรื่อย** นั่นแหละ คือ**ทุกอย่างไหล**. ในภายในของเรานี้ จะดูกันที่ส่วนไหน : ที่ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เลือด เนื้ออะไร, ส่วนไหนก็ตามมันเปลี่ยน มันเปลี่ยน มีความไหลแห่งการเปลี่ยน. ถ้ามีปัญญามากพอ ก็จะมีความรู้สึกในความไหล; แล้วมันก็จะเกิดความรู้สึกชนิดที่ไม่โง่ ไม่หลง, คือ**ไม่หลงว่าเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ถาวร**. ที่เป็นภายนอกก็ไหล แต่เราก็ไม่มีปัญญามากพอที่จะมองเห็นความไหล; เช่นสิ่งที่มีอยู่รอบตัวเราที่นี่เดี๋ยวนี้ มีต้นไม้ มีก้อนหิน มีแผ่นดิน มีอะไรต่าง ๆ, ทุกอย่างเหล่านั้นมันก็ไหล มันมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ในภายในนั้น เช่นมีความละเอียดเรามองไม่เห็น จะเห็นได้ก็ด้วยการศึกษา ด้วยการคำนวณ ด้วยการตั้งใจศึกษาพิจารณากันเป็นพิเศษ; และพยายามคำนวณโดยการใช้เวลาให้สั้นเข้า ให้เวลามันสั้นเข้า มันก็จะพบว่า**มีการเปลี่ยนแปลงหรือการไหล**. เดี๋ยวนี้ เวลามันยาวกว่าจะเห็นความแตกต่าง มันก็ไม่เห็น; แต่ถ้าทำให้เวลามันสั้นเข้า มันก็จะเห็น. แม้แต่ก้อนหินก้อนนี้มันก็เปลี่ยนแปลง หรือมีความไหลของการเปลี่ยนแปลง; แต่

เวลามันยาว **มันถูกหลอกไว้ด้วยเวลามันก็มองไม่เห็น**. ถ้ามองด้วยปัญญาอย่าให้เวลามันหลอกก็จะเห็นว่า **ไม่มีอะไรที่ไม่ไหลหรือไม่เปลี่ยนแปลง, แม้ที่สุดแต่ก้อนหิน. ความรู้ว่าทุกอย่างไม่เที่ยง** นี่เป็นความรู้ชั้นปรมัตถ์เรื่องแรก; **เป็นจุดตั้งต้นของเรื่องปรมัตถ์**.

ในสมัยพุทธกาลซึ่งเป็นสมัยที่แปลกประหลาด จนมีบางคนเรียกว่าเป็น***ยุคทองของสติปัญญา***. พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในอินเดียยุคพุทธกาล. ทางตะวันตกโดยเฉพาะในประเทศกรีก ก็เกิดศาสดาที่สอนลึกซึ้งในระดับเดียวกันก็มี; โดยเฉพาะคนที่ชื่อว่า ฮีรัค ครีตัส. ฮีรัค ครีตัส สรุปลัทธิคำสอนว่า **ทุกอย่างไหล**, แพนทาเล – ทุกอย่างไหล, จนคนเขาประณามว่าเป็นคนบ้าหรือเป็นคนลึกลับ. แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสปรากฏอยู่ในพระสูตร ในพระบาลีน่ะ บางสูตร ถึงเรื่อง***ศาสดาชื่ออรกะ เขาสอนเรื่องอนิจจังอย่างเดียวกับเรา***. นี่เป็นศาสดาในที่ไกลน่ะ ที่อยู่ในที่ไกล ที่ไม่ได้มาสอนคู่แข่งเคียงกันอะไร; ก็แปลว่าเรื่องอนิจจังนี่มีคนรู้มากเท่าที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้.

ถ้าดูข้างฝ่ายตะวันออกก็มี*เหลาจื้อ*. เหลาจื้อซึ่งพ้องกันกับสมัยพระพุทธเจ้าเหมือนกัน; เขาสอนเรื่อง**ที่มีความหมายเป็นความไม่เที่ยง** ตลอดถึง**ไม่มีตัวตนด้วยความมุ่งหมายอย่างเดียวกันกับพระพุทธเจ้า**. ที่ต่ำใต้ลงมาจากอินเดีย ทางเปอร์เซียก็มีศาสดาที่สอนเรื่องอย่างนี้ลึกซึ้งพอกัน. มันน่าประหลาดที่ว่า ***ยุคพุทธกาล***นั่นน่ะ เป็นยุคที่เกิดคนรู้ถึงที่สุดขึ้นมาทุกมุมโลก; ยกเว้นโลกอเมริกาซึ่งไม่มีอะไรเป็นที่แน่นอนว่ามีใครเกิดขึ้น หรือมีใครรู้บ้าง. แต่มันก็มีอะไรลึกลับอยู่ ที่ยังอธิบายไม่ได้ก็มีอยู่มาก. ประเทศอเมริกาไม่ใช่มีอายุเพียง ๒ - ๓๐๐ ปี เหมือนกับที่ใช้ในทางการเมือง; มีโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบเป็นพัน ๆ ปีเหมือนกัน ไม่รู้ของ

พวกไหน ยังบอกไม่ได้ แล้วมันสอนอะไร. ดูภาพโบราณวัตถุเหล่านั้นแล้ว บางอย่างคล้ายกับในอินเดียมาก; มันอาจจะเป็นไปได้ว่า "อาจจะเป็นไปได้ว่า" แม้ในอเมริกาก็มีชนชาติหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ฝรั่งอย่างเดี๋ยวนี้ มีชนชาติหนึ่งได้มีศาสดาที่รู้เรื่องธรรมะลึก ๆ ด้วยก็ได้ "ก็ได้" เป็นเรื่องสันนิษฐานไว้อย่างนี้. ถ้าดูโบราณสถานโบราณวัตถุเหล่านั้นมันก็ร่วมสมัย, พอ ๆ จะร่วมสมัยกันได้กับครั้งพุทธกาล.

ที่พูดอย่างนี้ก็หวังว่าจะให้เราสำนึกกันสักข้อหนึ่งว่า ในยุคพุทธกาลนั้นมันประหลาด **ทั้งโลกมันรู้เรื่องอนิจจัง** เลยไปถึง**อนัตตาบางส่วน**. ส่วนทุกขังนั้นไม่ต้องพูดก็ได้ เพราะว่า บางอย่างเขาไม่ต้องการจะเรียกว่าทุกข์; แม้จะมีลักษณะอย่างนั้นก็ไม่ต้องการจะเรียกว่าทุกข์.

เอาละ, เป็นอันว่า **มนุษย์รู้จักเรื่องของความเปลี่ยนแปลง**ที่เรียกว่าอนิจจัง ๒,๐๐๐ กว่าปีมาแล้ว, ต้องเรียกว่า ๒ - ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว. ทีนี้ คำสอนนั้นมันก็ดำเนินไปตามเรื่องตามราว ตามเหตุตามปัจจัย ที่ว่าจะมุ่งหมายจะให้เข้าใจอะไร ? รับผลจากอะไร ? **แต่ถ้าอย่างในอินเดียคือพุทธศาสนาแล้ว เป็นการสอนให้รู้เรื่องความจริง – ความจริง; เมื่อไม่เห็นหรือไม่รู้เรื่องความเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งปวง เรียกว่าคนมันยังโง่ ยังไม่รู้ความจริงของสิ่งทั้งปวง**. แม้เดี๋ยวนี้ก็เหมือนกันแหละ : **ถ้าไม่รู้ความจริงของสิ่งทั้งปวงในชั้นที่ควรจะรู้ ก็ต้องเรียกว่าคนโง่**; จึงขอกล่าวว่า มันเป็นเรื่องที่ต้องรู้ เป็นเรื่องที่ต้องศึกษาให้รู้; จะศึกษาอย่างฟังตาม ๆ ผู้อื่นมา เป็นการศึกษาอย่างในโรงเรียนก็ได้ หรือจะเป็นการศึกษาด้วยการตั้งจิตเป็นสมาธิ เป็นวิปัสสนาของตนเอง แล้วรู้ก็ได้. **ขอแต่ให้มองเห็นว่า มันเป็นของไม่เที่ยง แล้วก็ไม่หลงรัก หลงยึดถือ หลงพอใจในสิ่งเหล่านั้นโดยความเป็นของเที่ยง.**

อนิจจังมีเฉพาะสังขารธรรม.

ทีนี้ ก็จะต้องทราบไว้ว่า ที่ว่า "ไม่เที่ยง ไม่เที่ยง" นี้ มันยังมีแบ่งกันอยู่ : **ไม่เที่ยงสำหรับสิ่งที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง**; ส่วนสิ่งที่อยู่เหนือเหตุปัจจัยปรุงแต่งมันก็ต้องยกเว้น คือไม่อยู่ในคำว่าไม่เที่ยง. โลกทั้งโลกทั้งฝ่ายกายและทั้งฝ่ายจิต; ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง คือมันเป็นเองตามลำพังไม่ได้, ต้องมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง – ปรุงแต่ง – ปรุงแต่งกันตลอดเวลาเป็นสายไปเลย; อย่างนี้เขาเรียกว่า**สังขาร**. –สังขารแปลว่าปรุงแต่ง; สิ่งที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งทุกสิ่ง เรียกว่า **สังขาร**. ยกเว้นพระนิพพานซึ่งไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งได้ ก็เรียกว่า**วิสังขาร**. คำว่าไม่เที่ยงนี้ใช้แก่พวกสังขารเท่านั้น; ไม่ใช้แก่พวกวิสังขาร ซึ่งมันมีเฉพาะมากเจาะจงเรื่องพระนิพพานอย่างเดียวที่เป็นวิสังขาร – เหตุปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้.

เรื่องกายเรื่องใจของคนเรา, การกระทำ, ผลของการกระทำ, ความรู้, ความคิดนึก, การศึกษา, อะไรก็**ล้วนแต่เป็นสิ่งที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง**. เมื่อความรู้ซึ่งเป็นของที่ปรุงแต่งนี้ มันเป็นไปถึงที่สุดจริง ๆ มันก็อาจจะรู้ไปถึงสิ่งที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง; ดังนั้น มันจึงรู้ได้โดยจิตใจของคนที่เป็นสังขาร. สิ่งที่เป็นสังขารมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง (: จิต) นี้แหละ **เมื่ออบรมดีถึงที่สุดแล้ว มันสามารถจะรู้สิ่งที่ตรงกันข้าม คือสิ่งที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งได้**. ก็เป็นอันว่า**รู้หมด** คือรู้ว่าอะไรอยู่ในพวกที่ไม่เที่ยง; อะไรอยู่ในพวกที่เที่ยง.

เรารู้กันไว้โดยวิธีของปริยัติอย่างที่อาตมากำลังพูดให้ฟัง หรือจะไปอ่านเอาจากที่ไหนก็ตาม; ถ้ามีความรู้เกิดขึ้นโดยลักษณะอย่างนี้ ก็เรียกว่า**เป็นเรื่องของปริยัติ รู้โดยปริยัติ** บอกกันโดยปริยัติ **ซึ่งจะบอกกันได้อีกมาก**.

๒. ทุกขลักษณะ ทุกขตา.

[รู้อนิจจัง คือรู้ลักษณะพื้นฐานของทุกขังอนัตตา.]

ความรู้เรื่องไม่เที่ยง เป็นความรู้ที่ตั้งต้น สำหรับจะให้รู้ยิ่งขึ้นไปสูงขึ้นไป คือ**รู้เรื่องความทุกข์และความเป็นอนัตตา**; พูดอีกอย่างหนึ่งก็พูดว่า มันเป็นลักษณะพื้นฐาน. **ลักษณะไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยนี่ เป็นลักษณะพื้นฐาน ความรู้พื้นฐาน ความลึกลับที่เป็นชั้นพื้นฐาน ที่จะต้องรู้ก่อนเป็นสิ่งแรก**. เมื่อมองเห็นความไม่เที่ยงหรือความไหลไปของสิ่งทั้งปวงแล้ว, มันจะมองเห็นสิ่งที่ถัดไปอีก ถัดไปอีก ที่เนื่องกันอยู่ คือลักษณะที่น่าเกลียด. ตรงนี้จะต้องเข้าใจกันให้ดีว่า คำว่า "ความทุกข์ ๆ" นั่น ถ้ามันเป็น**ชื่อของภาวะ เรารู้จักกันแต่เรื่องเจ็บปวดหรือทนทรมาน**; ถ้ามันเป็น**เรื่องของลักษณะ** ก็ขอให้รู้ว่า **มันมีลักษณะที่ดูแล้วน่าเกลียด**, น่าสั่นหัวแหละว่าอย่างนั้นเถอะ, เช่นถ้ามองเห็นความไหลเรื่อยของสิ่งทั้งปวงเหล่านี้แล้ว มันก็เห็นว่า **สิ่งทั้งปวงนั้นมีลักษณะที่น่าเกลียด ไม่น่ารัก ไม่น่าเข้าไปหลงยึดถือเอา, มันมีลักษณะน่าเกลียด. ไอ้สังขารที่มันมีความรู้สึก** คือมีจิตใจและรู้สึกได้ มันก็**เป็นทุกข์ชนิดที่เจ็บปวดทนทรมานได้**; แต่ถ้า**สังขารชนิดที่ไม่มีจิตใจ** หรือไม่มีความรู้สึกเช่นก้อนหินอย่างนี้ มันจะเป็นทุกข์ได้อย่างไร ? นี่คำว่า "ทุกข์ในที่นี้" จึงหมายถึง**มีลักษณะที่น่าเกลียด** คือความไหลเรื่อยนั่นเอง; ไปเอากับมันเข้าสิ จะผิดหวัง. การเห็นสิ่งทั้งปวงว่าไหลเรื่อยนั่น มันทำให้เห็นว่า สิ่งทั้งปวงเหล่านั้นมีลักษณะที่น่าเกลียด ดูแล้วน่าเกลียด เห็นแล้วน่าเกลียด ไม่น่าหลงรักเลย.

นี่คือ**ลักษณะแห่งความทุกข์** เรียกว่า**ทุกขลักษณะ**. สิ่งที่ไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงแล้ว จะมีลักษณะแห่งความทุกข์ทั้งนั้น; มันจึงคู่กันไปเลย เรียกว่า

พูดรวมกันไปได้เลย. ก็มันเปลี่ยนเรื่อยนี่ ก็มันเปลี่ยนเรื่อยนี่จะเอาอะไรกับมันที่ตรงไหนได้; นั่นคือความที่มันหลอกลวง หรือความที่มันเป็นของน่าเกลียด; ดังนั้นท่านจึงกล่าวว่า*สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์* คือมีลักษณะที่น่าเกลียดอย่างนี้. **จะเป็นสังขารที่มีชีวิตจิตใจ หรือสังขารที่ไม่มีชีวิตจิตใจ ก็ล่วนแต่มีลักษณะที่น่าเกลียดอย่างนี้**; ดังนั้น **คำว่าความทุกข์ในกรณีนี้** ไม่ได้หมายถึงแต่เพียง**ความเจ็บปวดหรือทนทรมาน**, แต่หมายถึง**การที่มีลักษณะน่าเกลียด** โดยเฉพาะก็คือไหลเรื่อยหลอกลวงเรื่อย เพราะความเปลี่ยนแปลงนั้น.

เห็นอนิจจังของสังขาร ก็จะเห็นทุกขังของสังขารพร้อมกันไป.

ทีนี้ **เราก็จะเห็นได้ชัดว่า ลักษณะไม่เที่ยง กับลักษณะเป็นทุกข์นั้นเป็นเรื่องเดียวกัน**; แม้จะดูเป็นคนละความหมาย แต่มันก็เป็นเรื่องเดียวกันแหละ. ถ้ามันมีความไม่เที่ยง – ความไม่เที่ยง มันก็มีความหลอกลวงให้คนหลงรัก แล้วก็มีความเป็นของน่าเกลียดรวมอยู่ในนั้น; ดังนั้น ในบางแห่ง*พระพุทธเจ้าท่านตรัสแต่เรื่องอนิจจังกับอนัตตา ไม่ตรัสเรื่องทุกข์ก็มี* (พหุลานุสาสนี ในจูฬสัจจกสูตร – ผู้ทำต้นฉบับ) เพราะว่า มันรวมอยู่ในเรื่องของอนิจจัง. ถ้าใครเห็นอนิจจังจริง ๆ นะ เห็นด้วยญาณจริง ๆ, ไม่ใช่ด้วยเล่าเรียน; **ถ้าเห็นอนิจจังจริง ๆ แล้ว จะเห็นความทุกข์ลักษณะแห่งความทุกข์ได้พร้อมกันไปเลย**, นี่ขอให้ตั้งข้อสังเกตไว้. **ถ้าเห็นความไม่เที่ยงจริง ๆ แล้ว จะเกิดความรู้สึกระอา ระอาใจต่อสิ่งเหล่านั้น** ในฐานะที่มันเป็นของที่น่าเกลียด – น่าเกลียด. ทีนี้ มันก็จะต้องเอามาใช้กับทุกเรื่อง, มันเป็นแก่ทุกเรื่อง; แต่บางเรื่องเห็นยากหรือไม่เห็น.

ถ้าเห็นไม่เที่ยง แล้วก็จะเห็นความทุกข์. เรื่องที่เราชอบกันนัก เช่น

*เงิน ทอง ข้าวของ เพชรนิลจินดา*อะไรเหล่านี้, เราก็มองแต่ที่มันสวย ที่มันมีราคา แล้วก็พอใจ; แต่**ไม่ได้มองเห็นความที่มันเป็นของไม่เที่ยง และน่าเกลียดและหลอกลวง**. แม้ที่สุดแต่*เกียรติยศ ชื่อเสียง* เกียรติยศ ชื่อเสียง, ไอ้นี่น่าจะเป็นสังขารที่ไหลเชี่ยว ไหลเร็ว หรือไหลเชี่ยว; **แต่เราก็ไม่มองในลักษณะนั้น**; มองเป็นสิ่งที่น่ารัก น่าพอใจ น่าปรารถนา อยากจะมีเกียรติยศ อยากจะมีชื่อเสียง.

ทีนี้ จะให้ลึกไปอีกก็เช่น*เรื่องความสุข* ที่เรียกกันว่าความสุข เป็นอยู่อย่างเป็นสุข สนุกสนานเหมือนกับสวรรค์; ต่อให้เป็นสวรรค์กี่สวรรค์ มันก็มีความเปลี่ยนแปลงชนิดที่ไหลเรื่อย มันก็มีความทุกข์อยู่ในสิ่งนั้น. ที่พูดแล้วน่ากลัวว่าจะให้โทษ ไม่อยากจะพูดก็มีอยู่อีก เช่นว่า*ความดี*, ความดี; ไอ้ความดีนี่ก็เป็นสังขาร, บุญกุศลก็เป็นสังขาร, มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้นมา แล้วมันก็ไหลเรื่อย เพราะฉะนั้น จึงเป็นสิ่งที่มีความทุกข์ ดูแล้วน่าเกลียดรวมอยู่ในนั้นด้วย. พูดอย่าง***นี้ถ้าฟังไม่เข้าใจ คนก็จะเข้าใจว่าไม่มีความดี หรือสอนให้ไม่ทำความดี;*** มันยังจำเป็นอยู่ ถึงไม่สอนไม่ขอร้องมันก็ต้องการความดี มันก็ทำความดี หาความสุข หาชื่อเสียง หาอะไรกันอยู่แล้ว, **แต่มันไม่เห็นความหลอกลวงของสิ่งเหล่านี้**. เดี๋ยวนี้ มาบอกให้เห็นว่ามันเป็นอย่างนี้ จะได้ไม่หลงใหลกันนัก : ไม่หลงใหลในทรัพย์สมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียง, แม้ที่สุดแต่ความสุข หรือความดี หรือแม้แต่สิ่งที่เรียกว่าบุญ; เพราะถ้าหลงแล้วมันบ้า จริงหรือไม่จริง. ถ้าหลงแล้วก็คือบ้า : หลงดีก็คือบ้าดี, หลงบุญก็คือบ้าบุญ. ไอ้เรื่องบ้านี้มันไม่ไหวทั้งนั้น; ดังนั้น ถ้าจะ**มองเห็นความไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงของไอ้สิ่งที่เรียกกันว่าดี ว่าบุญ ว่าสุขอะไรกันเสียบ้าง, มันจะรู้จักดำรงชีวิตให้อยู่ในฐานะปกติปกติ ปกติ ไม่กระโดดโลดเต้น, ไม่ขึ้น ๆ ลง ๆ, ไม่ยินดี ไม่ยินร้าย**; เพราะฉะนั้น การมองเห็น ความไม่เที่ยงนั้นน่ะเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามาก ในการที่จะดับทุกข์ ในการ

ที่จะมีจิตใจอยู่เหนือความทุกข์; ขอให้สนใจไว้บ้าง สำหรับท่านที่แม้จะยังไม่สามารถจะทำได้.

สำหรับคนที่บ้าบุญ บ้าดีมากเกินไปนี่ คงจะพูดกันไม่รู้เรื่อง; จะมาพูดว่าบุญหรือดีนี่มันไม่เที่ยง แล้วมีลักษณะน่าเกลียด ที่เปลี่ยนแปลง หลอกลวงเรื่อย, นี่ก็คงจะไม่ฟัง; ก็ต้องเป็นอย่างนั้นไปก่อน; จนกว่าเขาถูกไอ้สิ่งเหล่านี้กัดเอา ถูกความดีกัดเอา ถูกบุญกัดเอา แสดงความจริงออกมาที่ไปหลงยึดมั่นถือมั่นแล้วมันกัดเอาทุกทีไป, **นั่นแหละมันก็จะสอนให้; เขาก็จะเปลี่ยนแปลงได้ คนที่บ้าดีก็จะค่อย ๆ ซาลง, บ้าบุญก็จะค่อยซาลง, จนไม่ต้องเป็นบ้า.** นี่เพราะเห็นความไม่เที่ยงของสิ่งเหล่านั้น แล้วเห็นความน่าเกลียดที่รวมอยู่ในความไม่เที่ยงนั้นด้วย, เราก็หยุดบ้าหยุดหลงในสิ่งที่มันไม่เที่ยงหรือมีความน่าเกลียดอันลึกลับซ่อนเร้นอยู่.

ยกตัวอย่างว่าก้อนหินนี้อีกทีหนึ่ง ใคร ๆ ก็เห็นว่า*มันเท่านี้เอง;* **แต่ถ้ามีปัญญามากพอ** หรือถ้าเป็นนักวิทยาศาสตร์ชั้นเลิศด้วยก็จะยิ่งดี, จะเห็นว่า**แม้ในก้อนหินนี้มันก็มีปรมาณูที่เปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย;** จึงถือว่าเป็นความลับของธรรมชาติ ซึ่งคนธรรมดาไม่รู้ว่า ในก้อนหินนี้มีสิ่งที่เปลี่ยนแปลงเหมือนอย่างกับไหลเรื่อยอยู่ด้วย. **นี่เห็นอนิจจังแล้วก็เห็นอย่างนี้ เห็นในทุกสิ่งแม้ในสิ่งที่ไม่เคยคิดว่าจะมีเช่นในก้อนหินนี้ มีความว่าไหลแห่งความไม่เที่ยง มีความเปลี่ยนแปลง** ของเหตุปัจจัยที่ประกอบกันขึ้น ประกอบกันอยู่เป็นหินก้อนนี้. **นี่ใช้ปัญญาตามหลักแห่งพุทธศาสนา ก็ทำให้เห็นอะไรมากกว่าที่เคยเห็นอยู่แต่ก่อน** ซึ่งดูจะไม่ได้เห็นอะไรกี่มากน้อย; แม้แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เลว ๆ ในเนื้อในตัวนี้ก็ยังไม่มองเห็น ยังคร่ำครวญเมื่อมันแสดงการเปลี่ยนแปลงออกมา ยังต้องร้อง

ให้เพราะการเปลี่ยนแปลงของสังขาร : สังขารภายในเปลี่ยนแปลงก็ร้องไห้, สังขารภายนอกเปลี่ยนแปลงก็ร้องไห้, คนนั้นตายคนนี้ตายก็ร้องไห้; **เพราะว่า ไม่ยอมรับรู้ ในข้อที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงต้องไม่เที่ยงและเปลี่ยนแปลงเอาเสียเลย**.

ความเปลี่ยนแปลง เป็นตัวจริงของสังขาร.

ความเปลี่ยนแปลงนั่นแหละ คือความจริงหรือตัวจริงของสังขารทั้งหลาย. พูดแล้วมันก็ฟังยาก พูดแล้วมันก็ไม่น่าเชื่อว่า **สังขารทั้งหลายทุกสิ่งทุกอย่าง มีความไม่เที่ยงความไหลเรื่อยนั่นแหละเป็นตัวของมันเอง**. เช่นก้อนหินก้อนนี้ก็มีความไหลเรื่อยของสิ่งที่ประกอบกัน, แผ่นดินนี้ก็มีความไหลเรื่อยของสิ่งที่ประกอบกัน, พวกต้นไม้นี้ก็มีความไหลเรื่อยของสิ่งที่ประกอบกัน, จนมาถึงสิ่งที่มีชีวิตเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นคน ก็มีความเปลี่ยนแปลงที่ไหลเรื่อย. ***ตัวจริงอยู่ที่ไหน ?*** ตัวจริงมันไม่มีที่ไหน **ตัวจริงที่ไม่ไหลเรื่อยที่หยุดนิ่งมันไม่มี**, มันก็มีแต่ตัวความเปลี่ยนแปลง; ฉะนั้น **ตัวความเปลี่ยนแปลงนั่นแหละคือตัวจริง** หรือตัวความเป็นอยู่จริงของสังขารทั้งหลายทั้งปวง. นี่ฟังดูให้ดี มันใกล้จะบ้าเข้าแล้วนะ ที่ว่า**ตัวจริงของมันคือความไหลเรื่อยหรือความเปลี่ยนแปลง,** มันมีสิ่งนั้นเป็นตัวจริง; เพราะมันไม่มีสิ่งที่เที่ยงหรือหยุดเลย.

โดยเฉพาะจิตนี่ เป็นสิ่งที่ไหลเรื่อยยิ่งกว่าสิ่งใด; จิตนี่ไหลเรื่อย **ไหลเร็วยิ่งกว่าสิ่งใด**; เป็นความคิดนึกรู้สึก, แล้วก็มีการปรุงแต่งด้วยความคิดเรื่อยไป ๆ จนออกมาเป็นคำพูดบ้าง ออกมาเป็นการกระทำบ้าง, ซึ่งล้วนแต่เป็น*ความเปลี่ยนแปลง*ด้วยเหมือนกัน. ความคิดเปลี่ยนแปลงออกมาเป็นคำพูด เป็นการพูดขึ้นมา ความคิดเปลี่ยนแปลงออกมาเป็นการกระทำ หรือการกระทำนั่น

กระทำนี่ขึ้นมา; นั่นแหละคือความไหลเรื่อยของความเปลี่ยนแปลง ของสิ่งที่มีความเปลี่ยนแปลง. แต่เราก็ไม่เคยมองลงไป**จนถึงเห็นความเปลี่ยนแปลง**; เห็นเป็นของคงที่ตายตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเราหวังจะได้อย่างนั้น หวังจะได้อย่างนี้ หวังจะให้มีอยู่อย่างนั้น หวังจะให้มีอยู่อย่างนี้ อย่างที่หวัง ๆ กัน, จะมีความหวังในบุตร ภรรยา สามี ทรัพย์สมบัติ แก้วแหวน เงินทอง ข้าวของ เกียรติยศ ชื่อเสียงอะไรต่าง ๆ **หวังเหมือนกับคนบ้าร้องตะโกนให้แม่น้ำหยุดไหล**.

ถ้ามีคน ๆ หนึ่งนั่งอยู่ที่ริมตลิ่ง ร้องตะโกนให้แม่น้ำหยุดไหล, เราก็ว่ามันเป็นคนบ้าใช่ไหม ? แต่ทีเราบ้าเองมันไม่รู้; ไอ้เรามีความหวัง มีความตั้งใจให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปอย่างถูกต้องตามความต้องการของเรา ให้มีอยู่ในลักษณะที่เราต้องการ; ใครบ้ามากกว่ากัน ? คนหนึ่ง**ต้องการให้สังขารหยุดเปลี่ยนแปลง** มาหยุดอยู่ในลักษณะที่เราต้องการ, แล้วคนหนึ่ง**เพียงแต่ร้องตะโกนว่าแม่น้ำโว้ยหยุดไหลทีโว้ย**; ใครบ้ามากกว่าใคร ? คนที่จะต้องการให้สังขารหยุดไหล หยุดเปลี่ยนแปลงนั้นแหละบ้ามากกว่าหลายเท่า, หลายสิบเท่า, หลายร้อยเท่าทีเดียว. แล้วมันคือใครเล่า ? **มันคือใครเล่า** ? ไม่ใช่พวกเราทุกคนนี่หรือ ? แม้ปากจะไม่ได้พูด แต่ในใจมันพูดว่า *สิ่งนั้นจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย อย่ามีใครวิบัติพลัดพราก อย่ามีใครตายจาก อย่ามีใครเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยเลย มาหยุดอยู่ตามที่เราต้องการดีกว่า;* **นี่คนที่ไม่เห็นความไม่เที่ยง ไม่เห็นความไหลเรื่อยของสังขารทั้งปวง และไม่เห็นลักษณะที่น่าเกลียด ของสิ่งที่มีความไหลเรื่อย**. เอาละ, มาเข้าโรงเรียนใหม่กันเสียบ้าง; แต่มัน**จะต้องเข้าด้วยการเกิดใหม่นะ** จะต้องเกิดเป็นคนใหม่ที่ไม่โง่เหมือนเดิม มันจึงจะมองเห็นไอ้สิ่งเหล่านี้ได้ : **เห็นความไม่เที่ยง เห็นความเป็นทุกข์ได้**.

๓. อนัตตลักขณะ อนัตตตา.

ทีนี้ เรื่องถัดไปมันก็คือ**เรื่องอนัตตา**. เมื่อมันไม่เที่ยง มันไหลเรื่อย มีลักษณะน่าเกลียด เห็นประจักษ์อย่างนี้แล้ว จะให้มันเป็นตัวเป็นตนกันที่ตรงไหนได้; มันมีแต่ความไหลเรื่อย ความเปลี่ยนแปลงเรื่อย จะให้เป็นตัวเป็นตนกันที่ไหนได้. ถ้าจะเป็นตัวเป็นตนขึ้นมา มันก็เป็นตัวตนแห่งความไหลเรื่อยและความไม่เที่ยงอยู่นั่นเอง; มันก็เลยหลอกกันอย่างลึก เข้าใจว่าเป็นตัวตนอยู่กับเรา เป็นไปตามที่เราต้องการ แต่ที่จริงมันก็ไหลเรื่อยและเต็มไปด้วยลักษณะที่น่าเกลียด.

ลักษณะที่ ๓ คืออนัตตลักษณะ - ลักษณะแห่งความมิใช่ตนมิใช่ตน. มันจะเป็นอะไร มันจะมีอะไร มันจะแสดงออกมาอย่างไร, กี่ร้อยอย่างพันอย่าง; มันก็เป็นของมิใช่ตัวตนอยู่นั่นแหละ คือมีแต่ตัวความไหลเรื่อย เปลี่ยนแปลงเรื่อย มีลักษณะที่น่าเกลียดที่สุด อย่างนี้ประจำอยู่เรื่อยไปเลย แล้วจะไปเอาตัวตนกับมันที่ไหน. เรามารู้เรื่องอนัตตา ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่สุด; **ในการที่จะก่อให้เกิดความทุกข์หรือจะดับทุกข์ มันอยู่ที่รู้เรื่องอนัตตาหรือไม่นี่เอง**.

เหตุให้รู้สึกเป็นตัวตนได้ มีถึง ๒ ชั้น.

เรื่องนี้มันลำบาก หลายซับซ้อน; คือว่าถ้าตามธรรมชาติแท้ ๆ **ธรรมชาติมันก็มีลักษณะ ให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นตัวตน** เพราะว่า มันเป็นที่ตั้งแห่งชีวิต. สิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้นมันต้องการจะไม่ตาย, เมื่อต้องการจะไม่ตาย มันก็ต้องการที่จะเป็นตัวตน; ดังนั้น จึงมีสัญชาตญาณคือความรู้สึกได้เอง โดยไม่ต้องมีใครมาสอนมาแนะว่าเป็นตัวตน จะต้องหล่อเลี้ยงรักษาตัวตน; นี่จึงมีความรู้สึก

ชนิดที่จะมีตัวตน จะมีตัวกู จะมีของกู, หาอาหารมากินเพื่อให้กูรอดชีวิตอยู่, จะต้องต่อสู้ข้าศึกศัตรู รบพุ่งกันก็เพื่อให้ตัวตนรอดชีวิตอยู่, มันเนื่องกันไปถึงทุกอย่างที่รู้สึกได้เองสำหรับจะมีตัวตน. นี่ธรรมชาติแท้ ๆ มันเป็นอย่างนี้ แล้วสัตว์เหล่านี้จะเอาปัญญาไหนมามองเห็นความไม่ใช่ตัวตนเล่า; มันก็ต้องเห็นเป็นตัวตนไปตามความรู้สึก. (นี้อย่างหนึ่ง.)

แล้วว่าน่าสลดใจอย่างยิ่งอีกอย่างหนึ่ง ก็คือว่า**พอเด็กทารกคลอดออกมาจากท้องแม่ มันก็ถูกสอนให้มีความรู้สึกเป็นตัวตนทั้งนั้น**, เป็นตัวตนและของตนทั้งนั้น; ประคบประหงมขับกล่อมทะนุถนอม ให้ได้รับความรู้สึกเอร็ดอร่อยสนุกสบายด้วยเรื่องรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส นี่มันก็ส่งเสริมความรู้สึกว่าเป็นตัวตน; และก็มีแต่คอยบอกว่าของตนน่ะ ๆ. เด็กทารกจะต้องถูกบอกว่า พ่อของตน แม่ของตน บ้านของตน อะไรของตน มันก็เข้าใจว่าเป็นของตน; ตุ๊กตาของกูอย่างนี้มันก็มีลักษณะของตน. ทั้งความรู้สึกว่าตนและรู้สึกว่าของตนนี้**มันแก่กล้า ๆ ๆ ขึ้นมาตามอายุที่มันเพิ่มขึ้น ๆ** จากความเป็นเด็กทารกมาเป็นเด็กที่วิ่งได้ เป็นเด็กโต เป็นหนุ่ม เป็นสาว มันจึงถูกอัดแน่นอยู่ด้วยความรู้สึกว่าตัวตน ว่าของตน; มันจึงต้องระหกระเหินไปตามอำนาจของความรู้สึกเช่นนั้น คือมันหนัก มันหนัก, ของหนักแห่งชีวิตมันก็ได้เกิดขึ้น; แล้วก็ทนแบกของหนักโดยไม่รู้สึกว่าแบกของหนัก. อาจจะไม่มีใครเชื่อก็ได้ว่าแบกของหนัก โดยไม่รู้ว่าแบกของหนัก; ทนแบกของหนักโดยไม่รู้ว่าได้ทนแบกของหนัก; มันก็เป็นมาอย่างนี้ เป็นมาอย่างนี้ จนกว่ามันจะเข้าโลง. มันมีความรู้สึกเป็นตัวตน แล้วมันก็ทนุถนอมรักษาความรู้สึกอันนี้ไว้อย่างยิ่ง.

เกิดปัญหาทุกชนิด เพราะแต่ละคนถนอมตัวตนไว้.

ปัญหาทุกชนิดเกิดขึ้นมาจาก การที่แต่ละคนถนอมความรู้สึกว่าตัวตน

รักษาความรู้สึกว่าตัวตน; นับตั้งแต่รักษาหน้ารักษาตาของตน จนถึงกับว่าจะทำลายผู้อื่นเสียให้หมดก็ได้ให้ตัวตนเป็นผู้ชนะ เป็นผู้ครองโลกเสียเลย. นี่มันไม่มีความรู้สึกที่จะรู้ตามที่เป็นจริงว่ามันล้วนแต่เป็นเรื่องไหลเรื่อย **ไหลไปเรื่อยแห่งการปรุงแต่งของความรู้สึกคิดนึกด้วยอำนาจของอวิชชา** คือความไม่รู้ตามที่เป็นจริงว่าอะไรเป็นอย่างไร; อวิชชาก็ยิ่งแก่กล้า ความโง่ความหลงในเรื่องนี้ก็ยิ่งเป็นไปมาก เพราะหลงกันได้มาก ๆ. แล้วมันก็น่าหัวก็น่าหัว น่าสงสารก็น่าสงสาร มันเห็นอยู่ว่าจะต้องตายแท้ ๆ มันก็ยังไม่ยอมให้ตาย มันก็ยังร้องไห้; หรือมันตายแล้วนี่มันก็ยังร้องไห้ว่า ยังไม่ยอมให้ตาย; นี่ความรักว่าตัวตนว่าของตนน่ะมันมีมากอย่างนี้. แล้วมันไม่มีขอบเขต อะไร ๆ ก็จะให้เป็นของตนเสียให้หมดทั้งโลก เขาจึงหาพวกหาพ้องกันมารวมกำลังกันรบราฆ่าฟันประหัตประหารพวกอื่น เพื่อจะแย่งชิงเอาทุกสิ่งทุกอย่างมาเป็นของตน. นี่ปัญหาของโลก; **ปัญหาใหญ่ยิ่งของโลกก็มาจากความไม่รู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.**

ถ้าคนเหล่านี้รู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาแล้ว ก็จะไม่พยายามทำกันถึงขนาดนี้; แล้วก็จะพูดกันรู้เรื่อง จะพูดกันรู้เรื่อง : **เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาในทุกสิ่งที่ตนกำลังมีอยู่ และที่ตนมุ่งหมายจะได้มา มุ่งหมายจะยึดครอง** มันก็จะบรรเทาไอ้ความรู้สึกเหล่านั้น; ความรู้สึกรักผู้อื่นมันก็จะเกิดขึ้น, ความเห็นแก่ตนมันก็จะลดลงไป, ความคิดว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น มันก็จะเกิดขึ้น.

ทั้งต้นไม้ สัตว์ และคน ล้วนเป็นเพื่อนไหลแห่งอนิจจัง.

นี่พวกที่สวดมนต์อยู่ทุกคืน ๆ ว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วย

กันทั้งหมดทั้งสิ้นนี่ ระวังให้ดี ๆ มันจะพูดแต่ปาก, พูดแต่ปากยิ่งกว่านกแก้วนกขุนทอง. **ถ้ามันไม่เห็นอนิจจัง ไม่เห็นความไม่เที่ยง ความไหลเรื่อยของสังขารแล้ว,** มันก็ต้องเห็นแก่ตน หรือเห็นแก่สิ่งเหล่านั้นที่มันอยากจะได้มาเป็นของตน มันก็เป็นเพื่อนกันไม่ได้. ถ้าว่าเป็นเพื่อนกัน **ก็คือเป็นเพื่อนทุกข์เพื่อนยาก.** ไอ้ที่ว่าเพราะความเกิด แก่ เจ็บ ตายนั้นน่ะมันยังน้อยไปนะ, เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายยังน้อยไป; **ที่จริงมันเป็นเพื่อนไหลไปในกระแสแห่งความไหลเรื่อย ของอนิจจัง.** ทั้งต้นไม้ ทั้งสัตว์เดรัจฉาน ทั้งมนุษย์ ทุกชีวิตทุกประเภทของชีวิตนี่ มันชวนกันไหลเรื่อยไปในกระแสแห่งความไม่เที่ยง; **นี่มันเป็นเพื่อนกันอย่างแท้จริง เพื่อนอย่างยิ่ง เพื่อนอย่างลึกซึ้ง;** แต่มันก็มองไม่เห็น มันก็พูดแต่ปากว่าเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย มันก็ไม่มองเห็น.

ความเกิด แก่ เจ็บ ตายนั่นแหละ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตาละ. ถ้ามันเที่ยง มันไม่เปลี่ยนแปลงแล้ว มันก็ไม่เกิด แก่ เจ็บ ตาย, มันก็จะมีแต่อยู่. เพราะมีเกิด แก่ เจ็บ ตาย มันแสดงอยู่ในตัวแล้วว่ามันเป็นเพราะความไม่เที่ยง เพราะความเปลี่ยนแปลงเรื่อย เพราะความไหลเรื่อยของสิ่งที่เรียกว่าสังขาร คือสิ่งที่มาปรุงแต่งขึ้นมาเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นทุกอย่างที่ว่ามีชีวิต. ถ้าเราเห็นความไม่เที่ยง และเห็นความที่สิ่งที่มีชีวิตทุกชนิดแม้แต่ต้นไม้ ต้นไร่นี่ ก็เป็นเพื่อนไหลไปในความไม่เที่ยง; นี้ความเป็นเพื่อนมันจะขยายออกไปถึงขนาดนี้.

ศีลธรรมหรือวัฒนธรรมมากพวกมากแขนงในประเทศอินเดีย **บัญญัติไม่ให้ทำลายชีวิตต้นไม้ ในฐานะที่มันก็มีชีวิต ในฐานะที่มันก็เป็นเพื่อนทุกข์เพื่อนยากกันด้วยเหมือนกัน;** ถ้ามีจิตใจอย่างนี้แล้วมันก็ฆ่ากันไม่ลง, แม้จะตีกันสักทีก็ไม่ได้. ความที่จะเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายกันได้จริงนี้ **ต้องมาจาก**

การเห็นความไม่เที่ยง ที่เราทุกคนล้วนแต่ไหลลงไปลอยคออยู่ในกระแสแห่งความไม่เที่ยงด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีตัวตนอันไหนที่เป็นอิสระไปจากนี้ จึงเป็นเหมือนกัน : เป็นเพียงอนุภาคเล็ก ๆ อนุภาคน้อย ๆ ที่ไหลไปในความไม่เที่ยงด้วยกัน; นี่เป็นหลักความจริงของสังขารทั้งปวง.

พูดไปพูดมาก็กลัวว่าจะลืมเสียอีกว่า สังขารทั้งปวงนั้นคืออะไร; มันได้แต่สวดท่องอยู่ว่าสังขารทั้งปวง โดยที่ไม่ต้องรู้ว่าสังขารทั้งปวงนั้นคืออะไร. นี่ดูทีว่า **ไอ้สังขารทั้งปวงก็คือสิ่งที่กำลังไหลไปเรื่อยในความไม่เที่ยงนั่นแหละ;** มันไม่มีสิ่งใดที่เป็นตัวตน – ของตน มีแต่สิ่งที่เหตุปัจจัยปรุงแต่งกันตามธรรมชาติให้ไหลไปในลักษณะหนึ่ง ๆ เช่นไหลไปจนเกิดเป็นดวงอาทิตย์ขึ้นมา เกิดเป็นดวงจันทร์ขึ้นมา เกิดเป็นโลกขึ้นมา เกิดเป็นสิ่งต่าง ๆ สารพัดอย่างในโลกขึ้นมา; มันก็เป็นเรื่องฟลุ๊คมากกว่า ไม่มีใครเจตนา นอกจากไอ้ความเปลี่ยนแปลงมันทำให้เกิดของใหม่ ๆ ออกมา.

เห็นไตรลักษณ์ มีสาระมากที่สุด.

นี่เรามองเห็นความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้แล้ว ก็จะสลดใจ, สลดใจว่าเป็นผู้ไม่รู้อะไร หรือไปหลงรักยึดมั่นถือมั่น ไปหวังในสิ่งที่ยึดมั่นถือมั่นไม่ได้หวังไม่ได้; แล้วก็เป็นทุกข์อยู่ตลอดเวลา; จิตใจไม่หลุดพ้นออกไปจากความหวังหรือความยึดถือ มันก็เป็นจิตใจที่เรียกว่าติดอยู่ในวัฏฏะ ติดอยู่ในวัฏฏสงสาร อยู่ในกระแสแห่งความไม่เที่ยงอย่างไม่รู้สึกตัวและเป็นทุกข์ทรมาน. นี่ขอให้ดูให้ดี ๆ เถิด **เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องไร้สาระ แต่เป็นเพียงเรื่องเดียวที่มีสาระมากที่สุด.** มองดูให้เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตานี่ เป็นเรื่องเดียวที่มีสาระมากที่สุด; จะดับ

ทุกข์ได้ **คือจิตใจจะปลีกออกมาเสียได้จากความทุกข์ จากความยึดมั่นถือมั่นหรือกิเลสตัณหานั่น ก็เพราะมองเห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาอย่างเดียวเท่านั้น,** อย่างอื่นไม่มี; ทางอื่นไม่มีที่จิตจะถอยออกมาเสียได้จากความยึดมั่น แล้วก็เป็นทุกข์ด้วยสิ่งที่ยึดมั่น. **วิชชามีเพียงอย่างเดียว คือเห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา** แล้วจิตมันก็ถอยออกมาจากความยึดมั่น หรือมันจะวางของมันเอง จะวางง่าย ๆ วางง่าย ๆ เหมือนกับว่าคนไปขยำเอาไฟแล้วก็วางมือ ปล่อยออกไปเสียเองอย่างนั้น.

เดี๋ยวนี้ ไม่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตามันก็ไม่รู้สึกว่าเป็นไฟ มันก็ยึดมั่นถือมั่นไว้อย่างเหนียวแน่น แล้วก็มีจิตใจที่ยอมทนทรมานโดยไม่รู้สึกตัว มีชีวิตที่เป็นของทนทรมาน เป็นการทนทรมานด้วยความรักบ้าง ด้วยความโกรธบ้าง ด้วยความเกลียดบ้าง ด้วยความกลัวบ้าง ด้วยความวิตกกังวล รักใคร่อาลัยอาวรณ์สารพัดอย่าง ซึ่งมันเป็นความทรมานโดยไม่รู้สึกตัว. **ยิ่งรักมากก็ยิ่งเป็นทุกข์มาก** เพราะว่ารักมากคือยึดมั่นมาก; เมื่อยึดมั่นมากมันก็หนักมากและเป็นทุกข์มาก. ถ้ารู้ว่าเป็นอย่างไรตามธรรมชาติแล้ว มันก็จะไม่หลงยึดมั่นมากถึงขนาดนั้น.

นี่แหละจะเรียกว่า เรามันลืมหูลืมตากันขึ้นมาเสียที ในฐานะเป็นพุทธบริษัท คือเป็นบริษัทของพระพุทธเจ้าผู้มีความรู้ มีความตื่นจากหลับ แล้วก็มีความเบิกบานสดชื่น แจ่มใส. เดี๋ยวนี้พุทธบริษัทไม่ได้มีลักษณะอย่างนั้นนะ เพราะว่าเป็นพุทธบริษัทตามธรรมเนียม ตามชื่อ ตามพิธีรีตอง ก็เรียกว่าเป็นพุทธบริษัท; แต่มันกลายเป็นพุทธบริษัทที่ไม่รู้พุทธศาสนา ไม่รู้ความจริงในพุทธศาสนา เป็นพุทธบริษัทที่ทนทุกข์ด้วยความยึดมั่นถือมั่นมันน่าหัว. ขอให้รีบปรับปรุงแก้ไขกันเสียให้มีความเป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้อง; เรียกกันง่าย ๆ พูดอย่างขวานผ่าซาก ก็ว่า**ทุกข์ไม่เป็น,**

ทุกข์ไม่เป็น **ใครมันจะเป็นทุกข์กันอย่างไรก็ตามใจมัน ฉันทุกข์ไม่เป็น**; นั่นแหละจึงจะเรียกว่าเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง.

พุทธะแปลว่า**ผู้รู้** แปลว่า**ผู้ตื่นจากหลับ** แปลว่า**ผู้เบิกบานสดใส**; ถ้ายังมีความทุกข์มันจะเบิกบานได้อย่างไร ? ถ้ายังโง่อยู่ มันก็ไม่ได้ตื่นจากหลับ, หลับคือกิเลสหรืออวิชชา แล้วมันก็คือไม่รู้อะไรนั่นเอง ดังนั้น พุทธบริษัทส่วนมากยังไม่ใช่พุทธบริษัทโดยแท้จริง. แต่พูดอย่างนี้มันพูดให้เขาด่า แต่ไม่เป็นไรเขาด่าก็ได้ไม่กลัวหรอก แต่แล้วมันก็ยังไม่มีประโยชน์อะไรนี่; มันน่าน้อยใจที่ว่าเราจะทนให้เขาด่าทั้งบ้านทั้งเมือง แล้วมันก็ยังไม่มีประโยชน์อะไร มันยังไม่มีประโยชน์อะไรเกิดขึ้นมา มันเป็นเรื่องที่ลงทุนไม่ได้ประโยชน์อะไร. นี่เดี๋ยวนี้ก็พูดแล้วยังไง, ก็พูดแล้วว่า **พุทธบริษัทส่วนมากยังไม่เป็นพุทธบริษัท** ยังเดินกันคนละทาง; ไม่สนใจเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, สนใจเรื่องสวรรค์ เรื่องกามารมณ์ เรื่องความสุข เรื่องเป็นตัวกู เป็นตัวตน เป็นของตน ดี เด่น ดัง อย่างนั้นอย่างนี้; **ไม่สนใจเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันก็ไม่เป็นพุทธบริษัทหรอก** มันไม่รู้ ไม่ตื่น ไม่เบิกบานขึ้นมาได้. เพราะฉะนั้น มาสนใจเรื่องที่จริงกว่าหรือจริงที่สุด ถูกต้องกว่าถูกต้องที่สุด ของทุกเรื่องที่มันเกี่ยวข้องกับตนเอง คือเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

คำที่เป็นไวพจน์ของอนัตตา.

ทีนี้ เมื่อพูดถึง**อนัตตา** ๆ แล้วมันก็จะต้อง**พูดถึงคำอื่น ๆ ที่มันแทนกันได้**; เช่นคำว่า**สุญญตา** มันก็แทนคำว่าอนัตตาได้. อนัตตาว่ามิใช่ตน, **สุญญตา**ก็คือ**ว่างจากสิ่งที่เป็นตน** ว่างจากความหมายแห่งตัวตน เรียกอนัตตา. เมื่อทุกสิ่งมันไหลเรื่อยและน่าเกลียดตลอดเวลา มันก็เรียกว่า ว่างจากสาระแห่งตัวตน.

หรือคำว่า**ตถาตา ๆ** แปลว่า**เช่นนั้นเอง.** ความที่ไม่ใช่ตัวตนนั่นแหละ มันเป็นของมันเอง มันเป็นของมันเช่นนั้นเอง; และ**ความเป็นเช่นนั้นเองของมันก็คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา,** คือเป็นอัตตาไม่ได้ เป็นอนัตตาเรื่อยไป นั่นแหละคือ**ตถาตา** คือ**ความเป็นเช่นนั้นเอง,** มันไม่เป็นอย่างอื่น. แล้วก็แม้แต่คำว่า **อิทัปปัจจยตา** คือไม่ฟังเสียงใคร จะเป็นไปแต่ตามเหตุตามปัจจัยของมันเท่านั้น ไม่ฟังเสียงใคร, เหตุปัจจัยมีอย่างไรก็จะเป็นไปแต่ตามเหตุตามปัจจัยอย่างนั้นเท่านั้นท่าเดียว.

เหมือนกับแม่น้ำมีเหตุมีปัจจัยอย่างนั้นให้ไหลไปเรื่อย ใครจะมายืนตะโกนให้หยุดไหล หรือไหลกลับ นี่ทำไม่ได้ มันเป็นไปไม่ได้ เพราะมันมีอิทัปปัจจยตาของมันอย่างนั้น; มีของที่มีน้ำหนัก เป็นของเหลวอยู่ในที่ที่ลาดเอียง มันก็ไหลไปตามที่ลาดเอียง เป็นลำน้ำ ลำธารลำอะไรไป ใครจะเรียกว่าหยุด หรือไหลกลับอย่างนี้มันทำไม่ได้ เพราะว่า มันต้องเป็นไปตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา. ทีนี้ ในตัวเรานี่จะต้องเกิดมา แล้วจะต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตายนี่ มันก็เหมือนกันแหละ : **มันต้องไหลไปอย่างนั้นตามกฎของอิทัปปัจจยตา;** และเหตุปัจจัยทั้งหลายที่ปรุงแต่งอยู่นี้ ก็ต้องเป็นไปตามอิทัปปัจจยตา. อย่างที่ทราบ ๆ กันแล้ว : ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นเหตุปัจจัยที่จะปรุงแต่งร่างกายนี้; ไอ้ดิน น้ำ ลม ไฟ มันก็มีเหตุปัจจัยของมันไปตามเหตุตามปัจจัยของมัน; พอมาปรุงแต่งกันเข้าเป็นร่างกาย, ไอ้ร่างกายนี้ก็เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอีก ของดิน น้ำ ลม ไฟที่เข้ามาตบแต่งกันเข้า, และอะไร ๆ ที่เนื่องกันอยู่กับร่างกายนี้ ก็พลอยเป็นอย่างนั้นไปด้วย, แม้แต่จิตที่เข้ามาเนื่องกันอยู่กับร่างกายนี้ ก็พลอยปั่นป่วนรวนเรไปตามความเปลี่ยนแปลงของร่างกายนี้, และจิตเองก็มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งจิต ซึ่งล้วนแต่**เป็นอิทัปปัจจยตาทั้งเหตุปัจจัยและทั้งตัวจิตเอง,** เครื่องประกอบปรุงแต่งให้เป็นจิตอย่างหนึ่งอย่างหนึ่งขึ้นมา ก็

มีเหตุปัจจัย มันก็เป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา. ไม่มีอะไรแม้แต่สัก... ไม่รู้จะเรียกอะไร... สักอณูเดียว, ไม่มีอะไรแม้แต่สักปรมาณูเดียวที่มันจะไม่เป็นไปตามกฎนั้น.

เพราะฉะนั้น เราจะต้องรู้ความจริงของธรรมชาติข้อนี้ อันเป็นความจริงเพียงอย่างเดียวเท่านั้น **ที่จะเลื่อนฐานะแห่งคนโง่ ให้ค่อย ๆ หายโง่และกลายเป็นคนฉลาด**. นี่ถ้าพูดอย่างที่พูดกันอยู่ ก็คือ***เลื่อนจากบุถุชนไปเป็นพระอริยเจ้า***. การเจริญวิปัสสนาก็เพื่อดูอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; ครั้นเห็นพอสมควรก็ได้**ดวงตาเห็นธรรม**เป็นพระโสดาบันก่อน; แล้วก็ดูอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอีกนั่นแหละ ไม่ต้องดูอันอื่น, ***ดูอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ให้ยิ่งขึ้นไปอีก*** ก็จะเลื่อนขึ้นไปเป็นพระ-สกิทาคามี, เป็นพระอนาคามี; แล้วก็***เจริญให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ให้ยิ่งขึ้นไปอีก*** จึงจะเป็นพระอรหันต์. บทเรียนไม่เปลี่ยน; มีแต่ระดับมากหรือน้อยหนักหรือเบา. **บทเรียนมีบทเดียว ที่จะเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา** คือการ**เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ด้วยใจจริง ด้วยความรู้สึก ซึ่งเป็นธรรมะแท้** ไม่ใช่ธรรมะพูดบนธรรมาสน์.

เดี๋ยวนี้ เราก็บอกแล้วว่า เรากำลังพูดกันเรื่องปริยัติ โดยปริยัติ ในลักษณะที่เป็นปริยัติ ก็เลยพูดฟุ้งไปอย่างนี้. ถ้ามันจะช่วยให้เข้าใจเรื่องนี้ได้บ้าง และมีจุดตั้งต้นดูเห็นตัวจริง ตัวแท้ของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้ก็จะเป็นการดี; ผู้พูดก็จะไม่เหนื่อยเปล่า, ผู้ฟังก็จะไม่เสียเวลาเปล่า; มันจะเป็นจุดตั้งต้นที่จะเห็นด้วยปัญญา. เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันก็เปลี่ยนสถานะของจิตสูงขึ้นไป จนเป็นประเภทที่เรียกว่าพระอริยเจ้า หรือเหนือโลก เป็นโลกุตตระ; ไม่จมโลกอยู่อย่างแต่ก่อน คือจมอยู่ในความโง่. **ไม่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่มันจมอยู่ใต้โลก**; เดี๋ยวนี้มันจะลอยขึ้นมา มันจะไม่จมเหมือนอย่างแต่ก่อน; รู้เห็น

แจ้งชัดในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วก็มีสติสัมปชัญญะมากพอ และรวดเร็ว ๆ เหมือนสายฟ้าแลบ; มีสติเหมือนกับฟ้าแลบ : พออะไรเข้ามากระทบ แม้แต่ภายนอกเท่านั้นแหละ; **สติก็เอาความจริง ความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เข้ามาต้อนรับ**; มันก็ไม่หลงในสิ่งเหล่านั้น. จะมีอะไรมากระทบทางภายนอกก็ดี กระทบภายในจิตก็ดี สติมันเร็วไปขนเอาความรู้อันแท้จริงเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มารับหน้าอารมณ์ที่มากระทบ; มันก็**ไม่โง่** มันก็**ไม่เปลี่ยนแปลงปรุงแต่งไปในทางที่จะเป็นทุกข์**; มันก็หยุดอยู่ในความไม่มีทุกข์ และหยุดอยู่ได้อย่างมั่นคงเข้มแข็งยิ่งขึ้นทุกที. **นี่แหละคือผลของการเจริญวิปัสสนา และรู้แจ้งประจักษ์ในเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา**.

เดี๋ยวนี้ มันน่าสงสาร ที่ว่าวิปัสสนา ๆ นั้น มันเป็นวิปัสสนาอะไรดีเล่า ? เล่นละคร; คือให้ได้ทำท่าอย่างนั้น ให้ได้พูดอย่างนี้ ให้ได้บริกรรมอย่างโน้น; มันก็มีลักษณะเหมือนกับเล่นละคร. **วิปัสสนา**คำนี้แปลว่า**เห็นแจ้ง** : เห็นแจ้งความจริงของธรรมชาติลึกซึ้งที่สุดถึงเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. วิปัสสนาจึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง; ทำได้ทุกหนทุกแห่ง ทุกอิริยาบถ เดิน ยืน นั่ง นอน; ตลอดเวลาที่จิตมันคิดนึกได้แล้วก็ ทำวิปัสสนาได้; คือคอยส่องมองให้เห็นไอ้ความจริงอันลึกซึ้งข้อนี้อยู่เสมอ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา; **อะไร ๆ ก็ให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นเครื่องกำกับอยู่เสมอไป** ก็เรียกว่า**เห็นถูกอยู่เสมอไป**; เห็นผิดไม่ได้. นี่แหละเรียกว่ามีชีวิตอยู่อย่างเป็นพุทธบริษัท รู้ว่าสังขารกลุ่มนี้กำลังไหลไปในวิถีทางที่ถูกต้อง ไหลไปในวิถีทางที่ถูกต้องของความถูกต้อง ตามหลักธรรมะในพุทธศาสนา; มันไหลไปในวิถีทางที่ถูกต้อง มันก็ถึงจุดหมายปลายทาง.

คำว่า**ถูกต้อง**ในที่นี้ มัน**ถูกต้องโดยประการทั้งปวง**แหละ : มันมีเหตุ

ปัจจัยถูกต้อง, มีเครื่องช่วยเหลือสนับสนุนถูกต้อง, มีการคุ้มครองป้องกันถูกต้อง; อะไร ๆ มันก็ถูกต้องไปหมด; ความคิดก็ไหลไปอย่างถูกต้อง. มันก็เป็นสังขารเหมือนกัน : ไอ้ความคิดที่ไหลไปอย่างถูกต้องนี้ มันก็ยังเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเหมือนกัน; แต่มันจะเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่จะสร้างประโยชน์ขึ้นมาใหม่ที่เราควรจะได้รับ คือ**ดับทุกข์เสียให้ได้** ดับทุกข์เสียให้ได้; แล้วก็ไม่ยึดมั่นถือมั่นในความดับทุกข์, ไม่ยึดมั่นถือมั่นแม้ในพระนิพพานว่าเป็นตัวตน; เพียงแต่ต้องการว่ามันจะไม่มีความทุกข์เกิดขึ้นได้ ในจิตใจโดยเด็ดขาด; จิตใจที่ได้รับการฝึกฝนชนิดนี้แล้วไม่มีโอกาสที่ความทุกข์จะมาเกิดขึ้นในใจได้; นี่มันมีเท่านี้. แล้ว**ทุกอย่างมันก็ยังคงเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา : ความที่ไม่มีความทุกข์นั้นมันก็ยังเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา**; มันมีลักษณะไหลเรื่อย ไหลเรื่อย; แต่มันไม่น่าเกลียด น่าชังเหมือนกับไอ้ความไหลที่หลอกลวงของความไม่รู้เพราะอวิชชา. **เดี๋ยวนี้ มันเป็นการไหลไปตามกระแสแห่งวิชชา; "วิชชา ๆ"** ช่วยพูดถึงกันบ้าง. ดูเหมือนจะพูดถึงกันแต่อวิชชา จนเป็นเกลอกับอวิชชากันไปเสียหมด; ไม่ค่อยจะพูดถึงวิชชา วิชชา ๆ กระแสแห่งวิชชา. **ไหลไปตามกระแสแห่งวิชชาในทุก ๆ เหตุการณ์ในทุก ๆ เวลา ทุก ๆ อิริยาบถ มันก็ไหลไปสู่จุดหมายปลายทาง.**

ชีวิตไหลไปตามกระแสอย่างถูกต้อง จะถึงนิพพานทั้งนั้น.

ไหน ๆ ก็เปรียบกับการไหลแล้ว ก็เปรียบให้ถึงที่สุดว่า ไอ้ท่อนไม้ที่มันลอยน้ำได้ มันก็ลอยอยู่ในกระแสแม่น้ำ, ถ้ามันมีความถูกต้องนะ, มันก็ไปถึงทะเลแหละ; ถ้ามันไม่มีความถูกต้อง คือมีใครจับลากขึ้นบนบกเสียก่อน มันก็ผุเน่าอยู่ที่บนบกนั่นเอง. ถ้าไม่มีเหตุปัจจัยเหล่านี้ มันมีความถูกต้องแล้ว, ไอ้ท่อนไม้ท่อนนี้ก็จะไหลไปในแม่น้ำ จนไปออกทะเลถึงที่สุด เรียกว่า**เป็นที่จุดหมาย**

ปลายทาง ถึงที่สุดแห่งจุดหมายปลายทาง.

ชีวิตนี้ที่จะไหลไปตามกระแสแห่งการปรุงแต่งก็เช่นเดียวกัน : **จงจัดให้มันมีความถูกต้องทุกอย่างทุกประการ,** ซึ่งตั้งใจว่าจะพูดวันนี้เหมือนกันคือ**สัมมัตตะ ๑๐** แต่เวลาคงจะไม่พอแล้ว เอาไว้พูดคราวหลังก็ได้; **ให้มันไหลไปถึง(ที่จุดหมายปลายทาง เพราะมันไหลไป)ในลักษณะแห่งความถูกต้อง.** คำว่า **ถูกต้อง ๆ** นี่ เป็นคำที่สำคัญที่สุด แต่เราไม่ค่อยจะชอบ; เราชอบที่เอร็ดอร่อย สวยงาม หรือที่ดี ๆ ๆ ๆ จนไม่ต้องคำนึงว่าถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง. คำว่า "ดี" นั้นน่ะ; ถ้าดีของคนโง่ มันก็ถูกต้องไม่ได้, มันจะถูกต้องได้ ก็เฉพาะดีของผู้ที่ไม่โง่ มีปัญญา มีวิชชาเท่านั้น. เราใช้คำว่า **"ถูกต้อง"** นี่มันปลอดภัยกว่า; พระพุทธเจ้าท่านจึงทรงใช้คำนั้น คือคำว่า**ถูกต้อง**. เมื่อจะบัญญัติหลักพระพุทธศาสนา ท่านใช้คำว่า**ถูกต้อง**; คือสัมมาทิฏฐิ – ความถูกต้องทางความคิดเห็น, สัมมาสังกัปโป -ถูกต้องในทางความปรารถนา, สัมมาวาจา -ถูกต้องในการพูดจา, สัมมากัมมันโต -ถูกต้องในการทำการงาน, สัมมาอาชีโว -ถูกต้องในการดำรงชีวิตอยู่, สัมมาวายาโม -ถูกต้องในความพากเพียรอยู่, สัมมาสติ -ถูกต้องในความระลึกอยู่, สัมมาสมาธิ -ถูกต้องในการดำรงจิตมั่นอยู่. ท่านใช้คำว่า**ถูกต้อง ๆ**; แล้วยังมีอีก ๒ **ถูกต้อง** ซึ่งไม่ค่อยเอามาพูดกัน, ซึ่งจะต้องพูดกันให้ครบถ้วนแหละ คือมี สัมมาญาณะ -มีความรู้ถูกต้อง, สัมมาวิมุตติ -ความหลุดพ้นถูกต้อง; อีก ๒ รวมกันเป็น ๑๐ จึงจะสมบูรณ์.

เราไม่มีความเป็นอยู่อย่างถูกต้อง ไม่มีความประพฤติกระทำอย่างถูกต้อง ก็หมายความว่ามันพอกหุ้มไว้อยู่ด้วยอวิชชา ไปหลงนั่นหลงนี่ หลงไปรอบด้าน หลงไปได้รอบด้าน; มันไปไม่ได้อย่างอิสระ มันมีการปรุงแต่งที่ผิด ๆ

เข้ามาปรุงแต่งเกิดเป็นกิเลสอย่างนั้น กิเลสอย่างโน้น กิเลสนานาประการ.

นี่อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. ถ้าหมายถึง***ลักษณะ***ก็คือลักษณะที่จะมองเห็นด้วยปัญญา เรียกว่า**อนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ อนัตตลักษณะ**; แต่ถ้าหมายถึง*ภาวะ*ตามที่มันเป็นอยู่จริงในธรรมชาติ ก็เรียกว่า **อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา**. เรื่องเดียวกันแหละ แต่พูดเรียกชื่อไปตามความมุ่งหมายจะมุ่งหมายที่ไหน : มุ่งหมายที่**ลักษณะ**หรือมุ่งหมายที่**ภาวะ** ก็เรียกชื่อกันให้ถูกต้อง; แต่เรามักจะเรียกกันสั้น ๆ ลุ่น ๆ ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. แต่ในกรณีที่มันเป็นอยู่จริงหรือจะต้องพูดให้ถูกต้องชัดเจน มันต้องใช้คำว่า**อนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ อนัตตลักษณะ**; หรือใช้คำว่า**อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา**. ขอให้ถ้อยคำเหล่านี้คุ้นหูท่านทั้งหลายให้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน เรื่องมันก็จะง่ายขึ้น.

ทีนี้ ก็จะ**ดูกันในแง่เบ็ดเตล็ด** ว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เรียกว่าไตร-ลักษณะ -ลักษณะ ๓. **ทำไมจะต้อง ๓ ?** ข้อนี้ไม่ควรจะตอบ, นอกจากจะตอบว่า **มันเป็นธรรมชาติเช่นนั้นเอง** มันมีอยู่เป็น ๓ อย่างก็เรียกว่ามัน ๓ อย่าง. แต่ทีพระพุทธเจ้าตรัส ท่านมักจะเว้น**ทุกขัง** เหลือแต่**อนิจจัง**กับ**อนัตตา**; อย่างนี้ก็มี มันก็เป็น ๒ อย่าง. แต่ถึงจะเป็น ๒ อย่าง, **มันก็มีความหมายแห่ง ๓ อย่างรวมอยู่**.

แล้วต้องเรียงลำดับอย่างนี้แหละ, เรียงลำดับอย่างอื่นไม่ได้หรอก เพราะธรรมชาติมันกำหนดไว้ว่าจะต้องเห็นเป็นลำดับอย่างนี้; คือว่าจะต้อง**เห็นอนิจจัง**ก่อน เป็นความไหลเรื่อยของสิ่งทั้งปวง, แล้วจึงจะ**เห็นความทุกข์**หรือทุกขัง คือลักษณะที่น่าเกลียด น่าชังของสิ่งทั้งปวง, แล้วจึงจะ **เห็นลักษณะของอนัตตา**

คือความไม่เป็นตัวตนได้ มิใช่ตัวตนเลยของสิ่งทั้งปวง; จึงเรียงไว้ ๓ อย่าง และเรียงลำดับกันอย่างนี้. ถ้าเราจะกลับลำดับมันก็ได้แต่พูดเท่านั้นแหละ; โดยความจริงมันเป็นไปไม่ได้ เพราะว่า โดยความจริงมัน**มีลำดับสำหรับจะรู้** หรือ**สำหรับจิตจะเดินไปตามความรู้**น่ะ ในลักษณะอย่างนี้ **คือเห็นอนิจจังก่อน แล้วเห็นทุกขัง แล้วเห็นอนัตตา**; นี่จึงเรียกว่ามีจำนวน ๓ อย่าง และจะต้องเรียงลำดับกันไว้อย่างนี้.

ความรู้เรื่องไตรลักษณ์ เป็นหัวใจพุทธศาสนา.

ทีนี้ ที่อยากจะพูดต่อไป ก็คือข้อที่**ขอยืนยันว่า ไอ้ความรู้นี้แหละเป็นหัวใจของพุทธศาสนา**; เพราะว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้น **อย่ามองกันแต่ในลักษณะ; มองกันถึงต้นเหตุสมุฏฐานอะไร ก็จะพบว่า ไอ้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานี้ มันเป็นเรื่องความเป็นไปตามเหตุผล.** ที่มันเป็นอนิจจังนั้น มันเป็นไปตามเหตุผล หรือตามเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่ง; ที่มันมีลักษณะเป็นทุกข์ ก็เพราะเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่ง; ที่เป็นอนัตตา ก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยที่มันปรุงแต่ง. **หัวใจของพุทธศาสนาอยู่ที่เรื่องเหตุปัจจัยหรือเหตุผล**, สิ่งที่เป็นไปตามอำนาจแห่งเหตุผล. หัวใจของพุทธศาสนา เช่นเรื่อง**ศีล สมาธิ ปัญญา** มันก็เป็นเรื่องที่เป็นไปตามเหตุผล, เรื่อง**ปฏิจจสมุปบาท** มันก็เป็นไปตามเหตุผล, **คาถาพระอัสสชิ** เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา ฯ ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นหัวใจพุทธศาสนา มันก็เป็นเรื่องเป็นไปตามเหตุผล. ไม่ว่าอะไร**ที่เป็นหลักสำคัญ** (ของพุทธศาสนา) เรียกชื่อต่าง ๆ กัน, แต่หัวใจมันเหมือนกัน คือเป็นไปตามเหตุผล ความมีเหตุผล เป็นไปตามเหตุผล มีการปรุงแต่งไปตามอำนาจแห่งเหตุผล จึงเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า**เป็นศาสนาที่เป็นไปตามอำนาจแห่งเหตุผล** บัญญัติไปตามลักษณะ

แห่งเหตุผล หรือตามที่มันเป็นไปตามอำนาจแห่งเหตุผล; มันเป็นหัวใจของพุทธศาสนาได้. ไอ้ความรู้อย่างอื่นก็มี เรียกอย่างอื่นก็ได้; แต่เดี๋ยวนี้จะเอาให้ง่าย ว่าเรามันง่ายเรามันคุ้นเคยกันเต็มทีแล้วกับเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพราะฉะนั้น ขอยึดถือเอาเรื่องนี้แหละต่อไป ศึกษาให้รู้ให้ยิ่งขึ้นไปจนกว่าจะถึงที่สุด.

กฎไตรลักษณ์ มีอำนาจเหนือสิ่งมีชีวิตไม่มีชีวิต.

สิ่งทั้งปวงตกอยู่ใต้อำนาจแห่งกฎเกณฑ์อันนี้ มันมีอำนาจเหนือสิ่งทั้งปวงที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต. ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานะ **มันมีอำนาจเหนือสิ่งทั้งปวง**; คล้าย ๆ กับว่ามันทำลายอิสรภาพ เสรีภาพของสิ่งที่มีชีวิตหมดสิ้น : เอามาให้เป็นเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, ให้เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย **ตามกฎเกณฑ์ของเหตุปัจจัยหรืออิทัปปัจจยตา** แล้วแต่จะเรียก.

ทีนี้ ความที่มันเป็นของไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลง มีลักษณะน่าเกลียด และไม่ใช่ตนนี้มองดูกันอย่างวิทยาศาสตร์ก็ได้; สมัยนี้เขานิยมวิทยาศาสตร์ คือวิธีการที่เอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาแยกแยะใคร่ครวญดู ให้เห็นตามที่เป็นจริงอย่างไร. เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานี้ ยิ่งเอามาแยกแยะมาใคร่ครวญทดสอบแล้ว มันยิ่งเห็นชัด **มันต้านทานได้ต่อการพิสูจน์**; ใครจะพิสูจน์กันอย่างไรเท่าไร มันก็ยิ่งแสดงความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตามากขึ้น; เสียอยู่แต่ว่ามันเห็นยากสักหน่อย, มันอยู่ในพวกที่เห็นได้ยาก; ถ้าเห็นได้ง่าย คนเรามันก็เป็นพระอรหันต์กันหมดแล้ว. เดี๋ยวนี้ มันเห็นได้ยากสักหน่อย แต่ก็ไม่เหลือวิสัย; พระพุทธเจ้าทรงรับรองเอง รับรองด้วยพระองค์เองว่าเป็นสิ่งที่ไม่เหลือวิสัยที่จะเห็น. แต่ถ้าเป็นสิ่งที่เหลือวิสัย ไม่อาจจะเห็น ก็จะไม่เอามาตรัสมาสอน; ยืนยันว่า **สิ่งที่ทรงนำมาสอนนี้เป็น**

สิ่งที่ไม่เหลือวิสัยที่จะรู้จะเห็น. แต่ก็ต้องสำหรับคนธรรมดานะ; คนที่บ้า คนโง่เกินไป คนไม่สมควรนั้นน่ะ มันไม่มีความสมประกอบนั้นน่ะ มันเห็นไม่ได้นี้แน่นอน; แล้วมันก็จะเป็นส่วนมากเสียด้วย; **มันจะเห็นได้ รู้ได้ เข้าถึงได้ ตรัสรู้ได้เฉพาะคนที่เป็นปกติ เป็นวิญญูชนตามปกติ**. เพราะฉะนั้น เมื่อเราจัดตัวเองเป็นวิญญูชนตามปกติแล้ว ก็ไม่ควรจะท้อถอยในการที่จะเห็น หรือพยายามที่จะเห็น**อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือของจริงคือของที่มีอยู่จริงที่เป็นตัวสิ่งทั้งปวงตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น**.

วัฒนธรรมไทย มีการพลั้งปากเมื่อตกใจว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; ไม่ใช่ว่าคนไทยจะพลั้งปากเป็นคำหยาบคาย เรื่องน่าเกลียด น่าชังไปเสียหมด; มันก็ยังมีคนที่พลั้งปากเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. ข้อนี้เป็นการแสดงว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาในหมู่คนไทย มาฝังรกฝังรากลงไปในจิตใจของคนไทย ไม่ใช่น้อย จนถึงกับว่ารู้เรื่องนี้ดี พอตกอกตกใจหรือจะมีพลั้งปากอะไรมันก็พลั้งปากออกมาเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. นั้นน่ะแสดงความเป็นพุทธบริษัทอยู่มาก มันเป็นเรื่องที่ "ขึ้นสมอง", พูดอย่างโสกโดกว่ามันเป็นเรื่อง "ขึ้นสมอง" : ตกใจอะไรมันก็พลั้งปากออกมาเป็นคำว่า**อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา**.

ประโยชน์อานิสงส์ของการเห็นไตรลักษณ์.

เอ้า, ทีนี้ก็จะดูกันอีกสักเล็กน้อยว่า ***มันจะมีประโยชน์ มีอานิสงส์อย่างไร ?*** ถ้ามีความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่อย่างที่เรียกว่าขึ้นสมอง มันจะเป็นเหมือนกับ "วัคซีนฉีดกันโรคบ้า"; เป็นวัคซีนฉีดกันโรคบ้าไม่ให้เป็นบ้า. **ถ้ามันมีความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทันท่วงทีแล้ว มันจะยินดียินร้าย**

ไม่ได้, แล้วมันก็จะเป็นโรคประสาทไม่ได้, มันจะทรมานจิตใจจนเป็นบ้าไม่ได้ในทางจิตใจ. นี่เราควรจะมีไว้สำหรับป้องกัน หรือบรรเทากิเลส ป้องกันการเกิดแห่งกิเลส หรือบรรเทากิเลสที่มันเกิดแล้วให้ละลายไป **ด้วยความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา;** มันจะไม่ต้องหัวเราะ ร้องไห้ สลับกันไป*เหมือนบุถุชนเต็มขั้น มีชีวิตอยู่ในโลกด้วยการร้องไห้ เมื่อไม่ได้อย่างใจ ด้วยการหัวเราะเมื่อได้อย่างใจ สลับกันไปอย่างนี้เรื่อยไป.*

แต่ถ้า**เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเข้ามา มันหยุดหมด** : มันหยุดทั้งหัวเราะ หยุดทั้งร้องไห้ เพราะมันเห็นความเป็นจริงของสิ่งเหล่านี้ จนไม่รู้สึกว่าน่ายินดีหรือน่ายินร้าย, ไม่รู้สึกยินดี ยินร้ายนั่นเอง. แต่อีกทางหนึ่ง มันจะ**หัวเราะเยาะความตาย.** ไอ้หัวเราะเพราะได้สิ่งของนี่ มันเป็นเรื่องของลูกเด็ก ๆ บุถุชน. แต่ถ้าหัวเราะด้วยความรู้ หรือหัวเราะท้าทายเมื่อความเจ็บ ความไข้ ความตายแสดงนิมิตออกมากลับหัวเราะเยาะ, นี่หัวเราะเยาะความตาย : นี่อานิสงส์ของการเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา **จะทำให้ผู้นั้นสามารถหัวเราะเยาะมัจจุราช ร้องท้ามัจจุราช ร้องเย้ยมัจจุราช** ให้อยู่ที่ไหน ๆ มีมาอย่างไร; มัจจุราชเสียเองจะเป็นฝ่ายตาย มัจจุราชเสียเองจะเป็นฝ่ายละลายสูญหายไป ไม่มารบกวนจิตใจของบุคคลที่แจ่มแจ้งอยู่ด้วยเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

ถ้าเป็นไปมากเข้า มากเข้า มันก็จะเป็นการเข้าร่องรอยของการบรรลุธรรมะตามลำดับ บรรลุธรรมะตามลำดับ ตามขั้นมาตรฐานในพระพุทธศาสนาแหละ; **คือเมื่อแจ่มแจ้งอยู่ด้วยอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันก็จะมีนิพพิทา – เบื่อหน่ายต่อสิ่งที่มายั่วให้หลง.** คนเราไม่เบื่อหน่ายต่อสิ่งเหล่านี้ กลับตะครุบเอา, โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเพศ เรื่องกามารมณ์อย่างนี้ไม่มีใครเบื่อหน่าย; แต่ถ้ามีความรู้

เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเพียงพอ. มันจะเบื่อหน่าย. โอ้, คำว่า "เบื่อหน่าย" นี้มีอยู่ ๒ ความหมายนะ : *เบื่อหน่ายภาษาชาวบ้านนั้นน่ะรำคาญและเป็นทุกข์*, เบื่อหน่ายรำคาญเป็นทุกข์; *ถ้าเบื่อหน่ายในภาษาธรรมะในภาษาปรมัตถธรรม*แล้ว, เบื่อหน่ายคือ**เฉยได้**, เบื่อหน่ายนั้นคือเฉยได้, ไม่ใช่เบื่อหน่ายจนต้องเป็นทุกข์ รำคาญเพราะสิ่งนั้น; เมื่อเบื่อหน่ายก็คลายความยึดถือ คือคลายอุปาทาน; เมื่อคลายความยึดถือหรือวิราคะแล้ว มันก็จะหลุดพ้นจากสิ่งนั้น คือมันคลายออก ๆ ๆ ๆ จนหมด มันก็หลุดพ้นจากสิ่งนั้น. **อาการสำคัญที่สุด ๓ ขั้นตอนก็จะเกิดขึ้น** : **นิพพิทา**คือเบื่อหน่าย, **วิราคะ**คือคลายกำหนัด คลายยึดถือน่ะ, แล้วก็**วิมุตติ** -หลุดพ้นจากความยึดถือด้วยอุปาทาน **โดยประการทั้งปวง**; ถ้าอย่างนี้ก็เป็นพระอรหันต์.

รวมความว่า จะเป็นอริยบุคคลขั้นต้น ๆ ก็ดี เป็นขั้นสุดท้าย คือเป็นพระอรหันต์ก็ดี **เป็นไปได้ด้วยอำนาจแห่งอนุปัสสนาญาณ ที่มองเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทำให้เกิดขึ้นและเป็นไป**. เราบำเพ็ญจิตตภาวนา, ใช้คำ ๆ นี้ว่า "จิตตภาวนา" จะไม่ใช้คำว่ากัมมัฏฐานหรือวิปัสสนา หรืออะไรให้มันเสียรูปคำ, พระพุทธเจ้าท่านใช้คำว่า**จิตตภาวนา คือการอบรมจิต** จะมีการอบรมจิตที่ถูกต้องซึ่งมีรากฐานอยู่ที่ศีล ให้มันลากเอาศีลไปด้วย. พอเราลงมืออบรมจิต ศีลก็มาเองจนเกิด**อนุปัสสนาคือการเห็นมาตามลำดับ** จนกระทั่งเกิด**วิปัสสนาคือเห็นอย่างเต็มที่หรือแจ่มแจ้ง** ก็มีญาณเหล่านี้แหละ ในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา : เรียกว่า ***อนิจจานุปัสสนาญาณ*** เมื่อเห็นอนิจจัง, เรียกว่า***ทุกขานุปัสสนาญาณ*** เมื่อเห็นทุกข์, เรียกว่า***อนัตตานุปัสสนาญาณ*** เมื่อเห็นอนัตตา. ทำให้ถูกต้องตามวิธี ไม่ใช่ทำพอเป็นพิธี; ไม่ใช่ทำอย่างการค้า หรือที่ชอบทำกันโดยมาก มันไม่มีผลหรอก ถ้าทำแบบนั้น คือมันไม่จริง; ถ้าทำให้จริงมันก็มีผลแน่. ให้มันจริง

มาตั้งแต่ต้น คือมีความทุกข์ที่ปรากฏคุกคามอยู่จริง แล้วก็อยากจะออกมาเสียจากการคุกคามของความทุกข์; แล้วก็มาตั้งอกตั้งใจทำให้ดีที่สุด ให้ถูกต้องที่สุดในการอบรมจิต, ในการภาวนา แปลว่าทำให้เจริญ. **จิตตภาวนา – ทำจิตให้เจริญ** คือให้จิตมันสูงขึ้น ๆ **ด้วยการที่จะมองลงไป แล้วเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างเต็มที่**.

รวมความว่า มันเป็นสิ่งที่ชีวิตนี้ต้องการโดยความจริงโดยข้อเท็จจริง : **ชีวิตนี้มันต้องการความดับทุกข์**; ไม่ใช่ชีวิตนี้ต้องการความดี ความเด่น เพราะว่าทำวิปัสสนาได้ หรือเป็นอาจารย์สอนวิปัสสนา. ถ้าต้องการอย่างนั้น มันคือยิ่งหลับหูหลับตา. ต้องการแต่จะดับทุกข์ท่าเดียว; ปัญหามันมีแต่ความทุกข์, **การดับความทุกข์เสียให้ได้ เป็นหน้าที่โดยตรงหรือถูกต้อง**; แล้วก็ทำให้เห็นความจริงของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วก็มีความรู้ในเรื่องนี้เป็นปัญญา, เห็นจริง**แล้วเก็บไว้เป็นปัญญาเป็นความรู้จริง**, แล้วเป็นความรู้ที่มารอคอยสำหรับจะใช้สอยอยู่เสมอ **เป็นสัมปชัญญะ**, เป็นความรู้ที่เก็บไว้สำหรับสติจะได้ขนเอามาทันท่วงทีที่มีอารมณ์มากระทบ.

การฝึกไตรลักษณ์ให้เป็นไตรสิกขา.

ความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานี้ ฝึกฝนอบรมอยู่เป็นประจำให้เป็นปัญญา, เรียกว่าเป็นส่วน**ปัญญา**. แล้วพอมันมีเรื่องมากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, สติมันระลึกก็คือไปขนเอา**ปัญญา**มาทันเวลา ในขณะที่มีผัสสะมีผัสสะ, **มาควบคุมผัสสะไว้อย่าให้เป็นผัสสะของความโง่** หรือเป็นผัสสะของอวิชชา, **แต่ให้เป็นผัสสะของวิชชา**; นี่สติ, เป็นไปได้ด้วยอำนาจของสติ. ถ้า

สติไม่มี สติไม่พอ, ไอ้ความรู้มันก็ไม่มาทัน มันก็ไม่มาเสียเลยหรือมาไม่ทัน มันก็ได้โอกาสแก่อวิชชาปรุงแต่งเกิดกิเลสและความทุกข์.

ถ้าฝึกสติไว้เร็วพอ ทันท่วงที **มันขนเอาปัญญาเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั่นแหละ** ไม่ใช่เรื่องอื่น **มาทันท่วงที, มาคุมอยู่ที่ผัสสะ**; ผัสสะนี้ก็ไม่มีการปรุงแต่งด้วยอวิชชา มีการปรุงแต่งด้วยวิชชา -รู้ตามที่เป็นจริงว่าเป็นอย่างไร ? คืออะไร ? เพื่ออะไร ? ควรจะทำอย่างไร ? หรือไม่ควรจะทำอะไร ? **มันรู้ของมันหมดด้วยอำนาจของความรู้ที่สติไปขนเอามาทันควัน ทันสายฟ้าแลบ**. เมื่อขนเอาความรู้มาได้แล้วอย่างนี้, **เอามายืนโรงยืนตัวกำกับอยู่เรียกว่า สัมปชัญญะ**; ให้เวลาล่วงไป ๆ ด้วยสัมปชัญญะ คือมีความรอบรู้ด้วยปัญญา มันก็ผิดไม่ได้, **มันก็มีแต่ถูกโดยส่วนเดียว**; ถูกจนครบทุก ๆ ประการ แล้ว**มันก็ดับทุกข์ได้**.

นี่แหละ**ขอให้สนใจเรื่องฝึกสติ ฝึกสมาธิและฝึกปัญญา**. สติถ้าฝึกได้ ควบคุมไว้ได้ **มันก็เป็นสัมปชัญญะอยู่ในตัว**; สมาธินี่**มันมีความมั่นคงแห่งจิตใจ**ที่มันไม่คลอนแคลน; แล้วปัญญา**มันก็เป็นแสงสว่างที่จะจัดการไปได้อย่างถูกต้องทุกอย่าง ทุกประการ** ว่าควรจะทำอะไร. เท่าที่ได้ตรวจสอบดูหมด ทั้งหมดทั้งสิ้นในพระคัมภีร์ พบว่า **ระเบียบปฏิบัติที่เรียกว่าอานาปานสติภาวนา** ในคัมภีร์มัชฌิมนิกายนั่นแหละ**ครบถ้วนที่สุด**; เป็นระบบครบถ้วนตั้งแต่ต้นจนปลาย ครบถ้วนอยู่ในระบบนั้น : จะฝึกเป็นสติก็ได้, ฝึกเป็นสมาธิก็ได้, ฝึกเป็นปัญญาก็ได้; แล้วตลอดเวลาที่ฝึกอยู่นั้น มันจะมีศีลเอง เป็นศีลอยู่ในตัวมันเอง; ก็เลยครบทั้งศีล ทั้งสมาธิ ทั้งปัญญา; ความปรารถนาที่จะดับทุกข์ก็เป็นไปได้.

นี่แหละขอให้ท่านทั้งหลาย **สนใจเรื่องที่สำคัญที่สุดที่จะเอาตัวรอดได้**

คือเรื่องที่เรียกกันง่าย ๆ ว่า**ไตรลักษณ์**, หรือที่คนที่เขายึดถือมาก ๆ เขาเรียกว่า**พระไตรลักษณ์**; แต่พวกเด็กหนุ่ม เด็กสาวสมัยนี้มันเอาไปหัวเราะเยาะ ว่าเป็นเรื่องคร่ำครึ, พระไตรลักษณ์น่ะ; มันเดินกันคนละทางถึงอย่างนี้. ไอ้เรื่องที่ดีที่สุดที่สำคัญที่สุด ถูกเอาไปหัวเราะเยาะ ว่าเป็นเรื่องครึ่ครระ. มันก็เป็นอย่างนั้นเองแหละ, มันก็เป็นอย่างนั้นเองอีกแหละ, มันเป็นอย่างนั้นเองจริง ๆ, อย่าให้คิดมากไปกว่านั้น; นี่เราก็**ไม่เป็นอย่างนั้นเอง**; เราก็พยายามที่จะพอกพูนความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ให้คล่องแคล่ว ให้ชำนาญ **ให้เอามาใช้ได้เหมือนกับเป็นคู่มือ**. จะเป็นอาวุธหรือเป็นอะไรก็ตาม **ถ้าเป็นคู่มือแล้วมันใช้ได้ ใช้สะดวกทันอกทันใจ**. ขอให้ความพยายามในเรื่องนี้ ของท่านทั้งหลาย ประสบความสำเร็จ.

การบรรยายนี้สมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยาย เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมโดยคณสาธยาย ให้เกิดกำลังใจมากขึ้นเพียงพอสำหรับจะประพฤติปฏิบัติธรรม สำหรับท่านทั้งหลายสืบต่อไป ในบัดนี้.

คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา (ต่อ).

[: **คู่มือการศึกษาพุทธศาสนาโดยปริยัติ เรื่องสัมมัตตะ ๑๐.**]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่ง*ภาคมาฆบูชา*เป็นครั้งที่ ๑๐ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงบรรยายในชุด***คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา*** ต่อไปตามเดิม เพราะยังไม่จบ, แต่มีหัวข้อเฉพาะ ในการบรรยายครั้งนี้ว่า **คู่มือการศึกษาพุทธศาสนาโดยปริยัติ เรื่องสัมมัตตะ ๑๐.**

อริยัฏฐังคิกมรรค เติมอีก ๒ องค์เป็นสัมมัตตะ ๑๐.

คำว่า "**สัมมัตตะ**" เข้าใจว่าเป็นคำที่แปลกหูสำหรับท่านทั้งหลาย, หรือเป็นคำแปลกหูสำหรับพุทธบริษัททั่ว ๆ ไปซึ่งไม่ค่อยจะได้ยิน; **เลยไม่ได้ยินเรื่องที่สำคัญอย่างสมบูรณ์**. ข้อนี้ไม่รู้จะโทษใคร; การที่ท่านไม่ค่อยจะเอาเรื่องสัมมัตตะ ๑๐ มาพูดกันนี่ มันเป็นด้วยเหตุอะไรก็ยากที่จะกล่าว; ท่านกล่าวกันแต่เพียง**มรรคมี**

องค์ ๘ มรรคมีองค์ ๘, หรือจะเรียกอีกอย่างหนึ่งก็ว่า **สัมมัตตะ ๘**; จึงเป็นที่คุ้นเคยกันแต่เพียงมรรคมีองค์ ๘ โดยหลักอริยสัจจ์ คือเป็นอริยสัจจ์ข้อสุดท้าย. **ถ้าไม่พูดสัมมัตตะให้ครบ ๑๐, อริยสัจจ์ก็ยังขาดนิโรธ** หรือสัมมาวิมุตติข้อสุดท้ายของสัมมัตตะ ๑๐ นั่นเอง.

สัมมัตตะ ๑๐ สำหรับท่านทั้งหลายที่ได้คุ้นเคยกับเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ อยู่ก่อนแล้ว ก็เติมเข้าไปอีก ๒ คือ**สัมมาญาณะ – ความรู้ถูกต้อง, สัมมาวิมุตติ – ความหลุดพ้นถูกต้อง**; จะเรียกว่า**ความรู้ชอบ** หรือ**ความหลุดพ้นชอบ** ก็ได้เหมือนกัน, มันตัวเดียวกัน (กับคำว่า **ความรู้ถูกต้อง**หรือ**ความหลุดพ้นถูกต้อง**). อริยมรรคมีองค์ ๘; **๘ สัมมา**แล้วก็เติมเข้าไปอีก **๒ สัมมา** คือ**สัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติ**; รวมเป็น ๑๐, นี้มีชื่อเรียกใหม่ว่า **สัมมัตตะ ๑๐**. คำว่า***สัมมัตตะ ๆ*** นี้ ***มีความหมายดี;*** แต่ฟังดูชอบกล, เป็นเสียงที่ชอบกล. **สัมมัตตะ**แปลว่า**ความถูกต้อง** หรือ***ภาวะแห่งความถูกต้อง***; ถูกต้องแต่เพียง ๘ ก็เรียกว่า**อริยมรรค**, ถ้าถูกต้องทั้ง ๑๐ ก็เรียกว่า**สัมมัตตะ ๑๐**.

ความสัมพันธ์กัน ระหว่างอริยัฏฐังคิกมรรค กับสัมมัตตะและอริยสัจจ์.

ที่นี้ **ถ้าท่านเข้าใจว่ามันสัมพันธ์กันอย่างไร, ก็จะเข้าใจได้** ว่า อัฏฐังคิกมรรคมีองค์ ๘ นั้น เป็นแต่เพียง**เหตุ มีแต่เพียง ๘**; ถ้าเติม**สัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติ**เข้าด้วย เป็น ๑๐, นั่นน่ะเป็นส่วน**ผลอีก ๒. เหตุมี ๘** : มรรคมีองค์ ๘; แล้ว**ผลมีอีก ๒** คือสัมมาญาณะกับสัมมาวิมุตติ, ถ้าจะบรรจุในอริยสัจจ์ **ก็ได้แก่นิโรธอริยสัจจ์**นั่นเอง. **สัมมัตตะ** ก็ได้แก่อริยสัจจ์คู่หลัง. อริย-

สัจจ์คู่แรก **คือทุกข์กับสมุทัย**, พูดเรื่องทุกข์ล้วน; อริยสัจจ์คู่หลัง **คือนิโรธกับมรรค**, **คู่(หลัง)**นี้แหละเอามารวมกันเข้า ก็จะเป็นสัมมัตตะ ๑๐. อริยสัจจ์คือนิโรธ มีอยู่ ๒ คือสัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติ; ส่วนอริยสัจจ์คือมรรคก็มรรคมีองค์ ๘ ดังที่รู้กันอยู่ทั่วไปแล้ว. **ถ้าจะพูดให้สมบูรณ์** เราก็ต้องพูดพร้อมทั้งเหตุพร้อมทั้งผล; เราจะไม่พูดแต่การรักษาโรคอย่างเดียว เราจะพูดถึงการหายจากโรคด้วย จึงจะเป็นเรื่องการรักษาโรคที่สมบูรณ์ : วิธีรักษาอย่างไร แล้วหายอย่างไร, รวมกันเข้าเป็นเรื่องรักษาโรคหรือความหายไปแห่งโรค.

[อุปมาที่ทรงนำมาเปรียบกับสัมมัตตะสิบ.]

ถ้าจะดูจากอุปมา พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า สัมมัตตะ ๑๐ นี้เป็นเสมือน ***ยาถ่าย*** มีครบ ๑๐ แล้วก็ถ่ายโทษออกจากร่างกายจนหายโรค; หรือสัมมัตตะ ๑๐ นี้เป็นเหมือน***ยาทำให้อาเจียน,*** ครั้นอาเจียนออกมาหมดแล้วก็หายโรค; แล้วอีกข้อหนึ่ง ก็ตรัสเปรียบเหมือนกับว่า เป็น***พิธีล้างกระดูก ให้หมดบาปของพวกพราหมณ์,*** เราไม่ได้ใช้น้ำล้างโดยพิธีล้างด้วยน้ำ แต่ว่าจะล้างด้วยการประพฤติที่ถูกต้อง ๑๐ ประการนี้ ที่เรียกว่าสัมมัตตะนั่นเอง.

สัมมัตตะ ๑๐ เป็นตัวพุทธศาสนา ได้อาศัยแล้วจะพ้นเกิด – แก่ – เจ็บ –ตายได้.

เข้าใจว่าคงจะเป็นที่คุ้นหูสำหรับฟัง และคุ้นปากสำหรับพูด แก่พวกเรามากขึ้น; เพราะว่า เป็นตัวพรหมจรรย์ **เป็นตัวพระพุทธศาสนาโดยตรง**. มีความถูกต้องครบ ๑๐ จึงจะจบเรื่องของความถูกต้อง; ถ้าเราพูดกันขึ้นมาลอย ๆ ว่าความ

ถูกต้อง หรือเรื่องความถูกต้อง, ก็จะต้องนึกถึงสัมมัตตะ ๑๐ นี้เสมอ; **จะครบเรื่องของความถูกต้อง ก็ขององค์ ๑๐ ประการนี้.** พุทธศาสนา ก็คือความถูกต้อง ๑๐ ประการนี้; ถูกต้องตั้งแต่เหตุไปถึงผล; ต้องถูกต้องทั้งเหตุและทั้งผล; **ต้องพูดไว้ทั้งเหตุและทั้งผลจึงจะครบเรื่อง หรือมีความถูกต้องโดยสมบูรณ์.**

ที่พระองค์ตรัสว่า *"อาศัยพระองค์เป็นกัลยาณมิตรแล้ว สัตว์ทั้งหลายจะพ้นจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย"* นั้น ก็**ทรงระบุถึงสัมมัตตะ ๑๐** นั่นแหละ. **ขอพูดให้ชัด**อีกทีหนึ่งว่า **พระองค์ตรัสว่า ถ้าได้อาศัยพระองค์เป็นกัลยาณมิตรแล้ว, สัตว์ที่มีความเกิดเป็นธรรมดา จะพ้นจากความเกิด, สัตว์ที่มีความแก่เป็นธรรมดาจะพ้นจากความแก่, สัตว์ที่มีความเจ็บเป็นธรรมดาจะพ้นจากความเจ็บ, สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดาจะพ้นจากความตาย; ถ้าได้อาศัยพระองค์เป็นกัลยาณมิตร เป็นมิตรที่ดี.**

ข้อนี้**มีความหมาย**ต่อไปว่า เมื่อได้อาศัยพระองค์เป็นกัลยาณมิตรแล้ว, สัตว์นั้น ๆ ก็จะดำเนินตนอยู่ในสัมมัตตะ ๑๐ ประการ คือในความถูกต้อง ๑๐ ประการ. เรื่องอาศัยพระองค์แล้วหลุดพ้นจากความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้นน่ะ เป็นเรื่องหัวใจที่สุด **เป็นเรื่องสำคัญที่สุดในพุทธศาสนา;** เพราะว่า เรามีปัญหาอยู่ด้วยปัญหาเกิด แก่ เจ็บ ตาย, **ถ้าเราไม่มีความรู้ธรรมะเหล่านี้** จิตของเราก็จะโง่งม มองเห็นความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นภัยเป็นอันตรายที่น่ากลัว แล้วก็เป็นทุกข์.

ถ้าได้อาศัยสัมมัตตะ ๑๐ ประการเป็นหลักปฏิบัติแล้ว, เรื่องความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็จะกลายเป็นของเด็กเล่น คือไม่น่ากลัว; ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็จะกลายเป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมดาของร่างกาย

และจิตใจ; ไม่มีตัวตนของบุคคลผู้ใด ที่จะเป็นเจ้าของความเกิด แก่ เจ็บ ตายนั้น. การที่จิตจะมีความรู้สึกว่า ไม่มีตัวตนเป็นเจ้าของความเกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้น **มีทางเดียวเท่านั้น คือการปฏิบัติในสัมมัตตะ ๑๐.**

ขอให้สนใจคำ ๆ นี้ ซึ่งยังแปลกหูอยู่; ศึกษากันเรื่อย ๆ ไปจนกว่าจะไม่แปลกหู. ว่าที่จริงอาตมารู้สึกว่า แม้แต่อริยมรรคมีองค์ ๘ ก็ยังมีคนจำกันได้ไม่หมด ไม่คล่อง; ในหมู่พุทธบริษัทสมัยนี้ แม้แต่อริยมรรคมีองค์ ๘ เท่านั้นแหละ ก็ยังจำกันไม่ครบถ้วน ไม่คล่องแคล่ว, ขอให้ไปทบทวนเสียใหม่ให้คล่องแคล่ว; แล้วจะได้เติมเข้าไปอีก ๒ จะได้เป็น ๑๐, เป็นสัมมา ๆๆ ๑๐ สัมมาสมบูรณ์ที่สุด, เป็นตัวพุทธ-ศาสนา. เรียกว่าทั้งดุ้นทั้งดุ้นคือทั้งหมด **ตัวพุทธศาสนาทั้งหมดเมื่อเอามาแยกดูก็จะพบว่าประกอบอยู่ด้วยสัมมัตตะ** คือความถูกต้อง แล้วก็ ๑๐ ประการ. ถ้าเราจะพูดอย่างเป็นธรรมดา ไม่ใช่พูดในแง่ของศาสนา, ก็จะต้องพูดได้ว่า **ความถูกต้อง ๑๐ ประการนี้เป็นหลักธรรมะสากลของธรรมชาติ;** เอาไปใช้กับใครที่ไหนก็ได้ ที่มุมโลกไหนก็ได้ ยุคไหนสมัยไหนก็ได้; ทุกยุคทุกสมัย ทุกเวลาทุกสถานที่ คำว่าความถูกต้อง ๑๐ ประการนี้ก็ยังเป็นของที่ใช้ได้.

สัมมัตตะ ๑๐ ทำให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาสากลหนึ่งเดียวในโลก.

สมมติว่า จะไม่พูดกันว่าเป็นศาสนานั่นศาสนานี่ มันก็พูดได้อย่างธรรมชาติที่สุดว่า **ความถูกต้อง ๆ; แล้วให้ความถูกต้องนั้นครบทั้ง ๑๐ ประการ ก็หมดปัญหา.** ถ้าจะยกเอาพุทธศาสนาเป็นศาสนาสากลศาสนาเดียวในโลก มันก็ทำได้ด้วยเหตุนี้ คือพูดเรื่องความถูกต้อง ๑๐ ประการ. ขอให้เอามากระทำไว้ในใจให้จำได้แม่นยำ แล้วก็พูดได้คล่องแคล่ว : --

สัมมัตตะ **ข้อที่ ๑. สัมมาทิฏฐิ – ความเห็นชอบ**, จะเป็นความรู้ ความคิด ความเห็น ความเชื่อ หรืออุดมคติใด ๆ ก็ตาม เรียกว่ามีความเห็นชอบ; นี่เป็นข้อแรกมาก่อน.

แล้วก็สัมมัตตะ **ข้อที่ ๒. สัมมาสังกัปปะ – มีความมุ่งหมายชอบ**, ที่แปลกันว่า**มีความดำริชอบ**นั้น มันก็ทำให้เขวได้. คำว่า "**ดำริ**" หมายถึง**คิด**เท่านั้น, ไม่เป็นความมุ่งหมายก็ยังเรียกว่าดำริได้; แต่ถ้า**สังกัปปะ**แล้ว ต้องเป็น**ความมุ่งหมาย**ด้วย; จึงอยากจะแปลว่า **ความมุ่งหมายชอบ** หรือ**ความต้องการชอบ ความใฝ่ฝันที่ชอบ** คือถูกต้องนั่นเอง.

ครั้นมีความมุ่งหมายชอบแล้ว มันก็เป็นการง่ายที่จะเดินไปตามแนวของความมุ่งหมายต่อไป. แนวสำหรับจะมุ่งหมายต่อไปก็คือ**สัมมาวาจา**อันเป็นสัมมัตตะ **ข้อที่ ๓**. เป็นผู้ที่มี**การพูดจาชอบ**; คำพูดที่เอามาใช้ก็ชอบหรือถูกต้อง, วิธีพูดก็ถูกต้อง, กาลเทศะที่พูดมันก็ถูกต้อง. เรื่องนั้นก็เป็นเรื่องที่ไม่ทำอันตรายคือไม่บาดหูคน มีแต่ทำให้มีความสมัครสมานรักใคร่สามัคคีกัน. นี่วาจาชอบหมายความว่าเป็นวาจาที่ให้สำเร็จประโยชน์ในสังคม มีวาจาเป็นเครื่องสื่อในสังคม; ถ้าวาจามันชอบสังคมนั้นก็ได้รับผลดี.

สัมมัตตะ **ข้อที่ ๔**. ต่อไปก็**สัมมากัมมันตะ – มีการงานชอบ**. การกระทำทางกายไม่ว่าในแง่ใด เป็นการกระทำทางกายแล้วก็เป็นความถูกต้องทั้งนั้น; ซึ่งเป็นที่รู้กันอยู่ทั่ว ๆ ไป เป็นสากลมาแต่เดิมว่า ไม่ฆ่า ไม่ขโมย ไม่ประพฤติผิดในกาม; นี่เป็นของเก่าแก่ที่สุดเก่าแก่ก่อนพระพุทธเจ้าก็ได้ ที่สอนกันมา.

ทีนี้ ก็มาถึงสัมมัตตะ **ข้อที่ ๕. สัมมาอาชีโว – มีอาชีพถูกต้อง**. คำว่า

“อาชีพ ๆ” นี่ ไม่ได้หมายความแต่เพียงเครื่องเลี้ยงชีวิต; ตัวหนังสือแปลว่า**ดำรงชีวิต**. คำว่า **อา** กับคำว่า**ชีวะ** นี่ **ทรงไว้ซึ่งชีพ**, ดำรงชีวิตไว้อย่างถูกต้อง; ดังนั้น ไม่หมายเฉพาะการทำมาหากิน แต่หมายถึง**การเป็นอยู่ทั้งหมดทั้งสิ้นในการมีชีวิต**. นี้จะเรียกว่าอาชีพ การดำรงชีพไว้อย่างถูกต้อง.

แล้วก็มาถึงสัมมัตตะ **ข้อที่ ๖. สัมมาวายามะ – ความพยายามถูกต้อง**. คำว่า **“วายามะ”** ในภาษาบาลี ก็คือคำว่า**พยายาม**ในภาษาไทยนั่นเอง. สัมมา-วายามะ ก็คือความพยายามที่ถูกต้อง; ก็หมายถึง**การกระทำความเพียรที่ติดต่อไม่ขาดสาย** จึงจะเรียกว่าความพยายาม. พยายามในสิ่งที่ควรทำ – ในที่ที่ควรทำ – ในทางที่ควรทำ ซึ่งกล่าวไว้เป็นหลักสมบูรณ์ที่สุดว่า *พยายามไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น, พยามละความชั่วที่เกิดแล้ว, พยายามทำให้ความดีเกิดขึ้น, พยายามรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้ว*. หลักอันนี้กล้าท้าทายว่า เป็นคำบัญญัติที่สมบูรณ์ที่สุด ควรจะสนใจและเอาไปใช้ได้ในหลักทั่ว ๆ ไป ที่ไหนก็ได้.

ขอให้ชีวิตนี้มีความพยายามอยู่อย่างนี้ เรื่องชาวโลกก็ได้ เรื่องทางธรรมะก็ได้, **เรื่องชาวโลก** แม้แต่จะเป็นเรื่องทำมาหากิน เช่นทำไร่ทำนา, การพยายามไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น ก็ไม่ให้อันตรายแก่การทำไร่ทำนานั้นมันมีขึ้นมา; ถ้ามันเกิดอันตรายอะไรขึ้นมาก็กำจัดเสีย. ทีนี้ ถ้าอะไรมันยังไม่งอกงาม ก็ทำให้มันงอกงาม แล้วก็ส่งเสริมให้มันงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป. **มีการขยายความได้ทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอะไรที่มันเกี่ยวหรือต้องเกี่ยวกันกับความพยายาม**.

สัมมัตตะ **ข้อที่ ๗**. ก็มาถึง**สัมมาสติ – ความระลึกชอบ**. คำว่า “สติ” ก็แปลว่าระลึก, “สัมมา” ก็แปลว่าชอบ; “สัมมาสติ” ก็แปลว่าระลึกชอบ. คำว่า

"ระลึก" นี้ มันระลึกไปถึงหลักเกณฑ์หรือธรรมะ หลักธรรมะที่ถูกต้อง : เมื่ออะไรเกิดขึ้น, จิตระลึกไปถึงความถูกต้องของเรื่องนั้นได้; เอาหลักเกณฑ์แห่งความถูกต้องมาควบคุมเรื่องที่กำลังเกิดอยู่มีอยู่เฉพาะหน้า; อย่างนี้เรียกว่า **ความระลึก**. **สติ** นั่นแปลว่า**ความแล่นไป**; มูลรากของศัพท์แปลว่าความแล่นไป, **แต่กิริยาอาการมันเหมือนกับแล่นมา** : **ความรู้สติปัญญาที่ถูกต้องนั้นน่ะแล่นมา** คือเกิดขึ้นในจิตขณะนั้นทันเวลา. นี่แล้วแต่ใครจะใช้คำไหน จะชอบคำไหน ว่า**ระลึกถึง** หรือ**มันมาหาเอง**. ถ้ามันระลึกถึงก็เท่ากับเอามา : เท่ากับเอามาทันเวลา.

เรื่องสตินี่มีความหมายพิเศษว่า เป็นลักษณะที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้ความรู้หรือสติปัญญาไม่เป็นหมัน : ความรู้หรือสติปัญญาจะมีมากมายมหาศาลเท่าไร แต่ถ้าเอามาใช้ไม่ทันท่วงทีกับเหตุการณ์ มันก็เป็นหมัน เหมือนกับไม่มี; ดังนั้น **สิ่งที่จะทำให้เอาสติปัญญามาใช้ทันท่วงทีทันเหตุการณ์ ก็คือสิ่งที่เรียกว่าสติ**. ดังนั้นจึงจัดเป็นคุณสมบัติอันหนึ่ง ต่างหากจากปัญญา, ไม่ใช่เป็นตัวเดียวกันกับปัญญา; แต่ว่าถ้าสติทำหน้าที่เมื่อไร มันก็มีปัญญาอยู่ด้วยเมื่อนั้น; เพราะว่า สติมันไปขนเอาปัญญามา แล้วก็ใช้ปัญญานั่นแหละจัดการให้มันถูกต้องกับเรื่องที่มันเกิดอยู่.

คำว่า "สติ ๆ" นี้มีความหมายอย่างนี้ เรารู้จักคำนี้กันน้อยเกินไป แล้วพูดกันลุ่น ๆ ห้วน ๆ; แต่ก็เป็นคำที่พูดกันอยู่บ่อยนะ ว่า**มีสติ ไม่มีสติ**. ถ้าใจความสมบูรณ์แล้ว มันต้อง**เป็นสติที่ไปเอาความรู้**หรือสติปัญญาที่ถูกต้องโดยสมบูรณ์เกี่ยวกับเรื่องนั้น **มาใช้ได้ทันเวลาที่เรื่องมันเกิดขึ้น**. แม้จะเป็นเรื่องชาวบ้าน เรื่องชาวโลกธรรมดาก็ต้องอาศัยสติ; แม้จะเป็นเรื่องสูงทางธรรมะ จะบรรลุมรรคผลนิพพานก็ต้องอาศัยสติ; ดังนั้น **การที่มีสตินั่นแหละคือความปลอดภัย**. ขอให้พยายามจนกล่าวได้ว่ามีสติเป็นชีวิตไปเลย : **มีชีวิตเป็นสติมีสติเป็นชีวิต นั่นแหละ**

จะปลอดภัย ให้ชีวิตของเรากลายเป็นเรื่องของสติ สมบูรณ์อยู่ด้วยสติ.

แล้วสัมมัตตะ **ข้อที่ ๘.** ว่า **สัมมาสมาธิ – สมาธิถูกต้อง.** นี้หมายถึงกำลังใจ; การดำรงไว้ซึ่งกำลังใจถูกต้อง. **ถ้าว่ามีสมาธิอย่างเพียงพอ;** มันก็ยากที่อารมณ์จะกระทบกระทั่ง หรือจะหันเหไปในทางที่ไม่ถูกไม่ควร. จิตจะมีสมาธิก็ต้องอาศัยการอบรมฝึกฝนเพิ่มเติม; สมาธิที่มีอยู่ตามธรรมชาติตามธรรมดานั้นไม่พอ. สิ่งที่มีชีวิตย่อมมีสมาธิทั้งนั้นแหละ; แต่ว่าสมาธิเท่าที่ธรรมชาติให้ มีอยู่ตามธรรมชาตินั้น มันยังน้อย มันยังไม่พอ; ต้องอบรมความเป็นสมาธิให้มากขึ้นไปอีก หรือว่ามากเท่าที่จะทำได้ : **ให้จิตประกอบอยู่ด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ ความที่จิตเกลี้ยง ไม่มีกิเลสครอบงำ** เรียกว่าจิตสะอาด, แล้วก็**มีความมั่นคง** อารมณ์กระทบให้หวั่นไหวได้ยาก, แล้วก็**มีความว่องไว** ว่องไวในหน้าที่ของจิต. กินความไปถึงสติ : ถ้าว่าจิตว่องไว มันก็ทำให้สติว่องไวสติรวดเร็วด้วย เราเรียกว่าสมาธิ; แต่ที่ถูกนั้นมันเป็นคุณสมบัติของสมาธิ : **เอาคุณสมบัติของสมาธิมาเรียกว่าสมาธิ คือมีจิตสะอาด, มีจิตมั่นคง, มีจิตว่องไวในการที่จะทำหน้าที่ของจิต.**

ลองพิจารณาดูให้ดีว่ามีอะไรดีกว่านี้ : **มีจิตสะอาด** มันก็สบายเป็นสุขเสียแล้ว, แล้วก็**มีจิตเข้มแข็ง** มันก็ทนต่ออารมณ์ที่จะมาเขย่า, แล้ว**จิตว่องไว** มันก็สามารถทำหน้าที่ได้ว่องไว จะเป็นเรื่องต่อสู้ หรือเรื่องป้องกันหรือเรื่องอะไรก็ตาม ซึ่งเป็นหน้าที่ของจิต มันก็ทำได้ไวเหมือนกับลิงบางชนิดไวมาก ไวกว่าคนหลายสิบเท่า.

ทีนี้ ต่อไปเมื่อมีสมาธิถูกต้อง สมาธิชอบแล้วก็, สัมมัตตะ**อันที่ ๙.** ก็คือ **สัมมาญาณะ;** ทั้งหมดนั่น (คือสัมมัตตะทั้ง ๘ ข้อต้นๆนั่น) มัน**ทำให้เกิดความรู้.**

ญาณะแปลว่า**ความรู้** ความรู้ที่ถูกต้อง, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือรู้เรื่องอริยสัจจ์ทั้ง ๔ เป็นวัตถุแห่งความรู้. คำว่า**รู้ถูกต้อง** ก็หมายความว่า มันตรงตามที่มันจะแก้ปัญหาได้ แล้วมันก็**เพียงพอ**ด้วย. คำว่า "ถูกต้อง" กับคำว่า "เพียงพอ" นี้ ขอให้ถือว่ารวมอยู่ด้วยกันเสมอ; **จะเอาแต่ความถูกต้อง ไม่เพียงพอ นั้นมันก็ไม่สำเร็จประโยชน์**. ถ้าเพียงพอ แต่มันไม่ถูกต้องมันก็ยิ่งไม่สำเร็จประโยชน์; ดังนั้น เมื่อใช้คำว่า**ถูกต้อง** แล้วก็ต้อง**เพียงพอ**ด้วย.

เดี๋ยวนี้ มีความรู้ที่ถูกต้องและเพียงพอ ชนิดที่จะทำลายข้าศึก คือกิเลส. สมาธิที่ถูกต้องนั้น มันก็ป้องกันกิเลสอยู่ในตัว ทำลายกิเลสอยู่ในตัว; คือยิ่งทำยิ่งรู้ ยิ่งทำยิ่งรู้, ไอ้ความรู้ที่เพิ่มขึ้น ๆ นี้ก็ถึงที่สุด เป็นสัมมาญาณะ ความรู้มันถูกต้อง.

ทีนี้ สัมมัตตะอันสุดท้าย**อันที่ ๑๐**. ก็คือ**สัมมาวิมุตติ**. สัมมาวิมุตติแปลว่า หลุดพ้นอย่างถูกต้อง. คำว่า "หลุดพ้นอย่างไม่ถูกต้อง" นั้น ก็คือหลุดพ้นอย่างมิจฉาทิฏฐิ. มิจฉาทิฏฐิมีอยู่ครบเป็นคู่กันทีเดียว : ทั้งหมด**ความถูกต้องมี ๑๐, ฝ่ายไม่ถูกต้องมันก็มี ๑๐** เหมือนกัน; คือมันตรงกันข้าม, มัน*ก็มีมิจฉาทิฏฐิ มีมิจฉาสังกัปปะ มีมิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ,* แล้ว*ก็มิจฉาญาณะ – รู้ผิด* รู้ถูกต้องรู้มากมายแต่ว่าเป็นเรื่องผิด เป็นมิจฉาทิฏฐิอย่างที่มีกันอยู่ทั่วโลก, แล้ว*มิจฉาวิมุตติ – หลุดพ้นผิด.* พอมาถึงสัมมาวิมุตติ – หลุดพ้นถูกต้อง, **มันก็ต้องมีผลตรงตามที่ถูกต้องมาแล้ว แต่หนหลัง**.

ที่พูดว่า "**หลุดพ้น ๆ**" ซึ่งจะต้องพูดพาดพิงถึงนิกายอื่น. พูดไปก็เหมือนดูถูกพวกอื่นว่า **ความหลุดพ้นที่นิกายอื่น พวกอื่น ลัทธิอื่นสอนกันอยู่นั้น**

มันไม่ถูกต้อง ไม่เป็นความหลุดพ้นที่แท้จริง; มันเป็นเรื่องผู้สอนเขาบัญญัติให้ว่าอย่างนี้แหละถูกต้องแล้ว หลุดพ้นแล้ว สำเร็จแล้ว. แต่แล้ว**มันดับทุกข์ไม่ได้จริง;** หรือบางทีมันก็ดับทุกข์ได้เพียงครึ่ง ๆ กลาง. เช่นศาสดาต่าง ๆ ที่พระพุทธองค์เข้าไปศึกษาเกี่ยวข้องด้วย ในตอนแรก ๆ; ศาสดาเหล่านั้นก็ได้สอนจนถึงข้อที่เรียกว่า **หลุดพ้นหรือดับทุกข์** แต่แล้วมันดับทุกข์ไม่จริง, มันเป็นดับแต่เพียงบางอย่าง, มันไม่ได้ดับต้นเหตุที่สำคัญโดยสิ้นเชิง, แล้วมันยังไม่สิ้นสุด : ถ้าดับเพียงเท่านั้นมันยังไม่สิ้นสุด.

ยกตัวอย่างเช่น อาฬารดาบสและอุทกดาบสที่เราได้ยินได้ฟังกันอยู่มากว่าเป็นศาสดาผู้สอนให้แก่พระสิทธัตถะ เมื่อเที่ยวออกแสวงหา; มันก็เป็นเพียงอรูป-ฌานขั้นปลาย มันก็ดับทุกข์ง่าย ๆ; ดับทุกข์เบื้องต้นได้มากมายเหมือนกัน แต่มันไม่สิ้นสุด, **มันไม่ดับทิฏฐิผิดโดยสิ้นเชิง;** แล้วก็มาบัญญัติเอาเองว่าอย่างนี้เท่านี้พอแล้วถูกแล้ว, อย่างนี้ถูกแล้ว อย่างอื่นไม่ถูก. นี่มันก็เป็นสิ่งที่พระสิทธัตถะเหลือที่จะรับไหว; จึงต้องปลีกตัวออกไปแสวงหาด้วยพระองค์เองต่อไป **เพื่อให้มันเป็นสัมมา ๆ ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น, ให้ความหลุดพ้นมันจริง ๆ ๆ ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น** จึงได้ออกไปแสวงหาด้วยพระองค์เอง. รวมกันเป็น ๑๐ ถูกต้อง,

สัมมัตตะ ๑๐ เป็นความถูกต้องของธรรมชาติตามธรรมชาติ.

[สัมมัตตะ ๑๐ ทำหน้าที่อย่างเดียวกับพระเจ้าที่ช่วยให้รอด.]

ถ้าว่าเราจะพูดกันอย่างอิสระ ๆ ที่สุด เราก็พูดว่า **เป็นความถูกต้องของธรรมชาติ ตามธรรมชาติ เป็นของสากล;** หรือพูดว่า เราจะไม่สนใจเรื่องอะไรทั้งหมด **เราจะสนใจแต่เรื่องความถูกต้อง ๑๐ ประการนี้**ก็ได้. พระพุทธ-

เจ้าจะเกิดขึ้นหรือพระพุทธเจ้าจะไม่เกิดขึ้น ความถูกต้อง ๑๐ ประการนี้มันก็มีผล มีผลตามแบบของมัน. เดี๋ยวนี้ พระพุทธเจ้าท่านเป็นผู้ตรัสรู้เรื่องความถูกต้อง นำเอามาสอน; ไม่ใช่พระองค์ทรงตั้งกฎเกณฑ์บังคับธรรมชาติให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้. มันเป็น*กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ*ที่มีอยู่แล้ว ว่า**ถ้าทำลงไปอย่างนี้ ผลเกิดอย่างนี้; ทำลงไปอย่างนั้น ผลเกิดอย่างนั้น; ทำไปอย่างนู้น ผลเกิดอย่างนู้น**; มันครบหมดทั้ง ๑๐ แล้วทรงนำมาสอน. เราเคารพพระศาสดา; **นี้เป็นส่วนหนึ่งจากความดับทุกข์**, ไม่ใช่เรื่องความดับทุกข์; แต่เป็นเรื่องกตัญญูกตเวที. หรือว่าอย่างดีที่สุด ก็คือว่าให้มีศรัทธา, **มีศรัทธาที่ถูกต้องในพระศาสดา** มันก็ช่วยให้การปฏิบัติธรรมแก่กล้าขึ้นบ้างเหมือนกัน. แต่ถ้าตามหลักของธรรมชาติแล้ว **พระศาสดาจะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้น ธรรมะทั้งหลายของธรรมชาติก็ยังคงอยู่อย่างนั้น เป็นไปอย่างนั้น**. นี่แหละเรากล้าพูดไปถึงว่า พุทธศาสนามีความเป็นวิทยาศาสตร์ คือเรื่องที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติโดยแท้จริง; จะเอาไปใช้ในมุมโลกไหน ที่ไหนในโลกก็ได้ จะใช้ในเวลาไหน ยุคไหน สมัยไหน ก็ได้. นี่ความเป็นสากลของพุทธศาสนา และเป็นคำพูดที่ท้าทายอยู่ในตัวเอง กล้าท้าทายผู้ที่ต้องการจะพิสูจน์ต้องการจะคัดค้านได้ทุกเมื่อ.

ทีนี้ ที่เราเคยพูดกันมาแล้วบ่อย ๆ ว่า **ธรรมะ คือพระเจ้า** ธรรมะคือพระเจ้า, **หมายถึงธรรมะที่เป็นผู้ช่วย** มีหน้าที่อย่างเดียวกับพระเจ้าซึ่งเป็นผู้ช่วย; มันก็ได้แก่ธรรมะเหล่านี้แหละ **ธรรมะ ๑๐ ประการนี้แหละเป็นธรรมะที่เป็นพระเจ้าสำหรับผู้ช่วย**. ถ้าเป็นหน้าที่อื่น เช่นพระเจ้าผู้สร้าง พระเจ้าผู้ควบคุม อะไรก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง; **แต่ถ้าธรรมะ คือพระเจ้าที่จะช่วยให้รอดแล้ว ไม่มีอะไรจะสมบูรณ์ไปกว่าสัมมัตตะ ๑๐ ประการ**. สัมมัตตะ ๆ, ชื่อไม่น่าฟังในหูคนไทย; **แต่ความหมายประเสริฐที่สุด คือความถูกต้อง** : ความถูกต้อง ๑๐ ประการ

ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นพระเจ้าผู้ดับทุกข์; ใครมีธรรมะ ๑๐ ประการนี้ ไอ้ความทุกข์มันก็ดับไม่มีส่วนเหลือ.

คำสอนพุทธศาสนา สอนจำกัดอยู่ในขอบเขต ๒ เรื่อง.

[: เรื่องทุกข์ กับ เรื่องดับทุกข์.]

ทีนี้ **ดูต่อไปเพื่อจะเข้าใจโดยเค้าเงื่อนใหญ่ ๆ** ที่ว่า พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า **เราพูดแต่เรื่องความทุกข์ กับเรื่องความดับทุกข์.** ข้อนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญมากเหมือนกัน; เพราะว่า เราสนใจกันเลยขอบเขต แล้วก็พูดจากันอย่างเพ้อเจ้อ ไม่จำกัดอยู่ในส่วนที่ควรจะพูด. ถ้าเราจะจำกัดให้ถูกให้ตรง เราก็จะพูดกันแต่เรื่อง ๒ เรื่อง คือเรื่องความทุกข์กับความดับทุกข์ เท่านั้นแหละ.

เหตุผลที่สอนให้รู้จักทุกข์ก่อน.

ทำไมจะต้องพูดเรื่องความทุกข์ก่อนเล่า ? เพราะว่า คนมันโง่ **คนทั่วไปเป็นบุถุชน มันโง่จนถึงขนาดที่ไม่รู้ว่าตัวมีความทุกข์;** จะนั่งร้องไห้อยู่ หรือเจ็บปวดทนทรมานอะไรอยู่ ก็ไม่เรียกว่าความทุกข์. แล้วบางคนเตลิดไกลไปถึงว่ามันเป็นธรรมดาที่จะต้องมีความทุกข์; ถ้าไม่มีความทุกข์กลายเป็นผิดธรรมดา กลายเป็นเรื่องวิปริตผิดปกติ. นี่เรียกว่าคนเหล่านั้น ไม่รู้เรื่องความทุกข์.

ถ้ามันไม่มีความทุกข์ ไม่มีปัญหาเรื่องความทุกข์แล้ว, ก็ไม่ต้องมาศึกษาพุทธศาสนาเลย; เชิญกลับไป ๆ เถิด อย่ามาศึกษาเรื่องพุทธศาสนาเลย. ถ้าจะมาศึกษาพุทธศาสนา ก็เป็นที่แน่นอนว่ามีปัญหาคือความทุกข์. บางคนรู้จัก

ได้เอง เพราะมีสติปัญญาบางอย่างมากพอที่จะรู้จักได้เอง ว่าชีวิตเป็นความทุกข์อย่างนั้น เห็นทุกข์อยู่; ดิ้นรนกระวนกระวายเพื่อจะออกจากความทุกข์นั้นอยู่. แต่คนบางพวกไม่เป็นอย่างนั้น แม้จะมีความทุกข์อยู่ ก็เห็นว่าเป็นอย่างนั้นเอง. ไอ้ความทุกข์บางอย่างก็สนุกนะ, มันสนุกไปตามแบบของบุถุชนจมอยู่ในกองทุกข์ กลายเป็นเรื่องสนุก; **เพราะว่ามันอยู่ด้วยกิเลส กิเลสมันก็ทำให้มองเห็นว่าเป็นเรื่องสนุก**ในการที่ได้หัวเราะบ้าง ร้องไห้บ้าง. คนบางคนก็ชอบร้องไห้ เพื่อจะแก้ความทุกข์ เลยไม่เห็นว่าไอ้เรื่องร้องไห้นั้นน่ะมันเป็นความทุกข์; มันก็จะเอาความทุกข์มาแก้ความทุกข์ มันก็เป็นไปไม่ได้.

เราจะต้องตั้งต้นเรื่องด้วยความทุกข์ ซึ่งรู้ได้ด้วยตนเอง; ค่อย ๆ รู้จักขึ้นมาด้วยตนเองก็ได้, หรือด้วยการแนะนำสั่งสอนจากผู้รู้ให้รู้ว่า ดูให้ดีชีวิตนี้มันมีความทุกข์อย่างนั้น ๆ. เพราะว่า เรื่องของความทุกข์มันต้องซับซ้อนเสมอ ต้องเป็นเรื่องซับซ้อนเป็นชั้น ๆ อยู่อยู่เสมอ; เช่น**ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย นี่มันก็ไม่ได้เป็นทุกข์อยู่ในตัวมันเอง,** มันเป็นทุกข์ต่อเมื่อคนโง่ไปรับเอามาเป็นความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของกู, มันไปรับเอาความเกิดแก่ เจ็บ ตาย มาเป็นของตนแล้วมันก็กลัว; มันยังต้องกลัว แล้วมันจึงจะเป็นทุกข์. แต่ถ้ามันไม่กลัวมันก็ไม่เป็นทุกข์; ดังนั้น ถ้าเป็นอันธพาลเสียให้แรง ให้ร้ายแรงที่สุด กักขฬะหยาบช้าเสียให้ที่สุด, มันก็ไม่กลัวทุกข์ทั้งที่มันเป็นทุกข์, อย่างนี้ก็ยังมี.

ถ้ามีสติปัญญาตามปกติธรรมดา, ก็รู้สึกว่า นี้เป็นภาวะที่ไม่น่าปรารถนาเลย; แล้วก็ค่อย ๆ ศึกษาไป ศึกษาไป จนรู้ว่าไอ้ความคิดที่ไม่น่าปรารถนานี้มันเป็นความคิดผิด เดินมาผิด กำหนดไว้ผิด ตั้งใจไว้ผิด **จึงไปเอาสิ่งที่มิใช่เรื่องของตนมาเป็นเรื่องของตน.** ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นของธรรมชาติ เป็นเรื่องของ

ธรรมชาติ; เมื่อความกลัวมันเกิดมากขึ้นแล้ว มันก็กลายมาเป็นเรื่องของตน : **ความกลัวปรุงให้เกิดความคิดว่าเป็นของตน เป็นตัวตนผู้กลัว มีคนขี้กลัวอะไรขึ้นมาอย่างนี้**; มันซับซ้อนอย่างนี้.

รู้สึกมีตัวตนของตนเป็นความคิดที่ผิด ๆ ที่ก่อให้เกิดทุกข์;
ตามธรรมชาติมีแต่ร่างกายจิตใจ หรือขันธ์ ๕ เท่านั้น.

เรื่องตัวตนนี้มาจากความไม่รู้ ความรู้ผิด ความรู้ไม่ถูกต้อง ความรู้ไม่ครบถ้วน ความรู้ไม่ทั่วถึง. ถ้ายังมีความรู้สึกเป็นตัวตนก็ต้องเป็นทุกข์ทั้งนั้น; ดังนั้น พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสสรุป สรุปให้สั้นที่สุดของเรื่องทั้งหมดว่า *โดยสรุปแล้ว เบญจขันธ์ที่มีอุปาทานเป็นตัวทุกข์.* เบญจขันธ์ที่มีอุปาทานน่ะ บางคนฟังไม่ถูกว่าคืออะไร ? คือ**เบญจขันธ์ที่คนโง่ไปเอามาเป็นตัวตน – ของตน**; ถ้าพูดให้รวมที่สุดทั้งหมดคำเดียวก็ว่าชีวิต, **เอาชีวิตเป็นของตน ทั้งที่ชีวิตเป็นของธรรมชาติ**. แต่ที่สอนกันอยู่ในพุทธศาสนา พระคัมภีร์ทั้งหลายทั้งเถรวาททั้งมหายาน ไปแยกออกเป็น ๕ อย่าง เรียกว่า**ขันธ์ ๕**; คือ**รูป**ที่เป็นร่างกาย เกี่ยวกับร่างกายนี้ขันธ์หนึ่งส่วนหนึ่ง, แล้ว**เวทนา** -ความรู้สึกของจิตที่รู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ พอใจ ไม่พอใจ อะไรเหล่านี้ก็เป็นส่วนหนึ่ง, แล้ว**สัญญา** -ความสำคัญมั่นหมายว่าเป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้, มันสัญญาผิด มันสัญญาสำคัญอย่างนี้อย่างนั้นไปตามที่มันไม่รู้ นี่ก็สัญญานี้ก็เป็นส่วนหนึ่ง, **สังขาร** -ความคิด ขณะที่คิด จิตที่คิด หรือการคิดก็ตาม นี่ก็เป็นขันธ์อีกส่วนหนึ่ง, แล้ว**วิญญาณ ๆ** จิตส่วนที่มารู้แจ้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่คอยรู้แจ้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ว่าอะไรเป็นอะไร นี่ก็เป็นขันธ์อีกขันธ์หนึ่ง; ได้เป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณ, เป็น ๕ ขันธ์; มันเป็นของธรรมชาติ ตามธรรมชาติ ที่มันปรุงแต่งกันอยู่ให้มีชีวิต

อยู่; ครั้นมีชีวิตอยู่ มันก็ต้องมีส่วนประกอบ ๕ ส่วน อย่างนี้เสมอไป.

ทีนี้ จิตมันมีความสามารถที่จะรู้สึกคิดนึก แล้วมันก็คิดผิด ๆ เหมาเอาผิด ๆ ว่าตัวกูว่าของกู : เมื่อ**รูปร่างกายนี้**มันทำอะไรได้ ก็ว่าตัวกูหรือตัวตน, เมื่อ**เวทนา**มันรู้สึกได้ เอ้า, ก็ว่าตัวกูหรือตัวตน, เมื่อ**สัญญา**มันสำคัญมั่นหมายได้ ก็ว่าตัวกูหรือตัวตน, **สังขาร**คิดนึกได้ เอ้า, ก็ว่าตัวกูหรือตัวตน, วิญญาณรู้แจ้งทางอายตนะได้ เอ้า, ก็กลายเป็นตัวกูหรือตัวตน; ซึ่งเรียกว่า ขันธ์ทั้ง ๕ ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน นั่นแหละที่เป็นตัวทุกข์. **ถ้าเป็นขันธ์ ๕ ล้วน ๆ ไม่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน** คือไม่ได้มีจิตเข้ามาโง่มายึดเอาเป็นตัวตน, มันก็ไม่ได้เป็นทุกข์แก่จิต; ต่อเมื่อจิตเข้าไปจับฉวยเอาให้เป็นตัวตนของกู, มันจึงจะเป็นทุกข์แก่จิตชนิดนั้น, ดังนั้น พระองค์จึงตรัสคำให้สั้นที่สุด ที่ควรจะถือเป็นหลักว่า **ขันธ์ ๕ ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนั่นแหละเป็นตัวทุกข์**.

ทีนี้ เราก็ดูให้ดีว่า เรากำลังมีความยึดมั่นเป็นตัวตน ในขันธ์ไหนบ้าง ? ในขันธ์ไหนบ้าง ? เมื่อมีความอยากหรือมีความเกลียด ความโกรธ ความกลัว, ก็ให้รู้เถอะว่า **มันได้มีความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวตนเป็นตัวกูขึ้นมาแล้ว**; เคยยึดถือมาอย่างไรตามที่ว่าได้รับการสั่งสอนมาก็ดี, หรือว่ามันเกิดขึ้นอย่างโง่เขลาในจิตใจเองก็ดี, นี่มันก็ต้องเป็นทุกข์.

"ตัวตน" นั้นมิได้มีอยู่แท้จริง; มีแต่ "ตัวตน" ที่จิตคิดเอาว่าเป็นตัวตน. เช่น**ตามธรรมชาติมีกายกับใจ**; มีตา มีระบบตาเห็นได้ เห็นรูปได้ว่าเป็นรูปนั้นรูปนี้ อย่างนั้นอย่างนี้. ไอ้*ความคิดของคนบางพวก*ก็ถือเอาว่า มันมีตัวตนอยู่ที่ตา หรือมีตัวตนอยู่ในภายใน วิ่งมาทำหน้าที่ที่ตา, วิ่งมาทำหน้าที่ที่หู,

ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย ที่ใจ, แล้วก็รู้สึกในสิ่งนั้น ๆ ได้; **ตัวตนก็ถูกปั้นขึ้นมาด้วยความโง่ของจิตนั้นเอง**. ตามธรรมดามันเป็นเรื่องของธรรมชาติ มันปรุงแต่งกันอย่างนั้นแหละ เช่นว่ามันมีตามีประสาทตา; เมื่อเห็นรูปมันก็เห็นอย่างนั้นแหละ; **มันไม่ต้องมีตัวตนอะไรที่เป็นผู้เห็นอีกที**. นี่คือเรื่องของอุปาทาน. มันมีรูป มีเวทนา มีสัญญา มีสังขาร มีวิญญาณอยู่ตามปกติด้วยกันทุกคน; แต่ถ้าในกรณีไหนเผลอ มีอุปาทานไปยึดมั่นว่าตัวตนแล้ว มันก็จะต้องมีความทุกข์เพราะการยึดมั่นนั้น. การยึดมั่นมันหมายมั่นจะให้เป็นไปตามความประสงค์ของตนทั้งนั้นแหละ; แล้วมันก็ ไม่เป็นไปตามความประสงค์ของใคร, นอกจากเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ.

เรื่องทุกข์จึงเป็น**เรื่องแรก** คือเป็นเรื่องปัญหา ตัวปัญหา; แล้ว**เรื่องที่ ๒**. ก็คือ**เรื่องความดับทุกข์** เป็นเรื่องที่กำจัดความโง่ ความหลง ความเข้าใจผิด ความสำคัญผิด ความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนนั้นออกไปเสียให้หมดสิ้น, จึงใช้คำว่า**ถูกต้อง**.

ดำเนินอยู่ในอริยมรรค ตัวตนเกิดไม่ได้.

ถูกต้อง ๑๐ ประการ; ๘ ประการแรก เป็น**ตัวเหตุถูกต้อง**, แล้ว ๒ ประการหลัง เป็น**ตัวผลที่ถูกต้อง**; มีสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ อย่างที่กล่าวมาแล้ว. ถ้าว่าทั้ง ๘ องค์นี้ เข้าประชุมกลมกลืนกัน ทำงานประสานกันเหมือนกับเชือก ๘ เกลียวแล้ว, มันก็มีสติปัญญาความรู้อย่างสูงสุด **กำจัดความยึดถือว่าตัวตนออกไปเสีย**. หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็ว่า เมื่อมีการประพฤติถูกต้องอยู่ในความถูกต้อง ๘ ประการนี้อยู่แล้ว; **ความหลงว่าตัวตนเกิดขึ้นไม่ได้** ความหลง

ยึดถือว่าตัวตนเกิดขึ้นไม่ได้ ไม่อาจจะเกิดขึ้นมาได้, **มองเห็นสังขารตามธรรมชาติ** ขันธ์ ธาตุ อายตนะ เป็นต้น เป็นไปตามธรรมดา**เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีตัวตนเลย**. แม้จะคิดนึกได้อย่างยิ่ง รู้สึกได้อย่างยิ่ง **มันก็ยังไม่ใช่ตัวตน**; มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ ประเภทที่เรียกว่าปัญญาหรือทิฏฐิ : เมื่อมันเป็นไปอย่างถูกต้อง มันก็ถูกต้อง; เมื่อมันเป็นไปอย่างผิดพลาด มันก็ผิดพลาด. เมื่อใดมันผิดพลาด; เมื่อนั้นมันก็เกิดความมืดขึ้นมา ก็ทำผิด ๆ เพราะไม่รู้ตามที่เป็นจริง, มันก็มีความทุกข์. **ดังนั้น ชีวิตนี้ควรจะอยู่ด้วยแสงสว่างของธรรมะ คือปัญญาที่รู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง** ว่ามันเป็นอย่างไร.

นี่ขอให้เราใคร่ครวญดูให้ดี ว่ามันมี**เรื่องทุกข์**กับ**เรื่องดับทุกข์**เท่านั้น. ถ้ามันเป็นทุกข์ก็คือผิดหมด กระทำผิดหมดทั้ง ๘; ถ้ามันดับทุกข์ ถ้าจะดับทุกข์ ถ้ามันสามารถจะดับทุกข์ มันก็ถูกหมดทั้ง ๘ ที่เรียกว่ามรรคมีองค์ ๘ **เป็นความเป็นไปที่ถูกต้อง** จึงกลายเป็นมรรคคือหนทางที่จะดับทุกข์. **ที่ต้องไปทำตรงกันข้าม ครบ ๘ เหมือนกัน** มันก็กลายเป็นมิใช่มรรค หรือมรรคที่จะนำไปสู่ความทุกข์; จะเรียกว่ามรรคก็ได้ แต่เป็นมรรคที่จะนำไปสู่ความทุกข์ เพราะความไม่ถูกต้อง. **ถ้ามีความถูกต้อง, มันก็จะนำไปสู่ความดับทุกข์** : ดำเนินอยู่ในอัฏฐังคิกมรรคมีองค์ ๘ ประการ เป็นความถูกต้องอยู่เรื่อยไป, **จนเกิดญาณสมบูรณ์ถึงที่สุด** แล้วก็**หลุดพ้นจากความทุกข์**ที่เคยมีอยู่แต่ก่อน คือเลิกหมด : เลิกโง่ เลิกสำคัญผิด เห็นผิด เลิกปรารถนาผิด เลิกอะไรผิด ๆ ได้หมด; มันก็กลับตรงกันข้ามคือดับทุกข์.

โลกเดินไปถูกหรือผิด รู้ได้ตรงมีทุกข์หรือไม่มี.

เดี๋ยวนี้ เรารู้สึกกันอย่างไร ? ถ้าเมื่อจะมองดูกันไปทั้งโลกสักที ว่าในโลก

นี้ทั้งโลกน่ะมันมีความถูกต้องหรือไม่มีความถูกต้อง ? ในโลกนี้กำลังเต็มไปด้วยมิจฉาทิฏฐิหรือสัมมาทิฏฐิ ? มิจฉาสังกัปปะหรือสัมมาสังกัปปะ ? ฯลฯ เอาจนครบทั้ง ๘ นั่นแหละ. ถ้าดูเห็นมันก็เข้าใจได้ง่าย; ถ้าดูไม่เห็น, มันก็คำนวณเอาโดยที่ว่ามันมีความทุกข์. ถ้ามันยังมีความทุกข์, ก็หมายความว่า มันมิได้ประกอบไปด้วยมรรคมีองค์ ๘; คือไม่มีใครเป็นเจ้าโลก ที่จะบังคับคนในโลก ให้กระทำอย่างนั้นอย่างนี้อย่างถูกต้อง โลกมันก็เหมือนกับไปตามบุญตามกรรม ตามความคิดความเห็นของคนในโลกนั้นเอง.

ความคิด ความเห็น ความรู้สึก ความต้องการของคนในโลกมีอยู่อย่างไร; ไอ้โลกมันก็เทไปทางนั้น หรือเฮกันไปทางนั้น อย่างที่กำลังเป็นอยู่. อย่างว่าเดี๋ยวนี้เขาไม่ได้คิดถึงเรื่องที่จะสกัดกั้นกิเลสหรือความทุกข์; เขาประดิษฐ์สิ่งที่เป็นเหยื่อสำหรับกิเลสให้มากยิ่งขึ้น สนองกิเลสให้กิเลสสามารถแสดงบทบาทได้มากขึ้น. บางอย่างเขาก็ไม่ได้ตั้งใจที่จะทำขึ้นเพื่อสนองกิเลส; แต่พอทำขึ้นมาแล้วมันใช้สนองกิเลสได้. คนก็ซื้อหาไปสนองกิเลสของตน, กิเลสก็ได้เปรียบ กิเลสก็ทวีขึ้นในโลก.

ประดิษฐกรรมทั้งหลายอย่างวิทยุ อย่างวีดีโอ อะไรเหล่านี้ มันก็ไม่ได้ตั้งใจว่าจะทำเพื่อให้เป็นเครื่องมือของกิเลส; แต่ครั้นทำขึ้นมาแล้วคนก็ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับสนองกิเลส. นี่กิเลสได้เปรียบอย่างนี้ มันนอนรออยู่เฉย ๆ ให้คนคิดอะไรขึ้นมาให้วิเศษวิโส แล้วในที่สุดก็ถูกดึงมาใช้เพื่อสนองกิเลส; เพราะว่า คนมันมีกิเลส คนมันตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส คือคนโง่หรือบุถุชนดังที่กล่าวมาแล้ว; ฉะนั้นความถูกต้องจึงไม่มีในโลก.

ความถูกต้องส่วนที่เป็นเหตุจะดับทุกข์ ก็ไม่มีในโลก; ความถูกต้องที่เป็น

ผลคือความดับทุกข์ มันก็ไม่มีในโลก. นี่โลกพูดกันโดยส่วนใหญ่ โดยส่วนใหญ่; การที่ยกเว้นบ้างคนสองคนนั้น ไม่มีน้ำหนักอะไร, ส่วนใหญ่จึงเต็มไปด้วยความทุกข์ เต็มไปด้วยเหตุปัจจัยสำหรับให้เกิดทุกข์; แล้วก็แก้ไขมันด้วยความรู้ที่ไม่ถูกต้อง มันกลายเป็นเรื่องเพิ่มความทุกข์ให้มากขึ้นไปเสียอีก. มันเอาความโง่แก้ความโง่ จะได้ผลเป็นอย่างไรก็ลองคิดดู; มันจะเอาความทุกข์มาแก้ทุกข์จะได้ผลเป็นอย่างไรก็ขอให้ลองคิดดู.

แม้ประเทศไทยเรานี่แหละ ประเทศไทยที่ว่านับถือพุทธศาสนานี่แหละ, ใครกำลังใช้ธรรมะแก้ความทุกข์ อย่างถูกต้องอยู่กี่คน; มีแต่จะชะเง้อหาไอ้ความเพลิดเพลินที่หลอกลวงอยู่ด้วยกันทั้งนั้น, นั่นน่ะเป็นเครื่องสนับสนุนให้กิเลสได้เจริญงอกงาม แล้วก็เดินไปตามอำนาจของกิเลส, มันก็ต้องมีความทุกข์เพิ่มขึ้น, มันก็ไม่รู้จะโทษใคร. มันไม่รู้จะโทษใคร ว่าทำไมจึงไม่สนใจในเรื่องที่จะดับทุกข์ให้ถูกต้องให้เพียงพอ; มีเสรีภาพที่สุดในการที่จะไปเป็นทาสของกิเลส. คนเขารู้สึกว่า ถ้าถูกบังคับอยู่ในกฎเกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วเสียเสรีภาพ; ดังนั้น เขาจึงปลดเปลื้องตนออกมาเสียจากกฎเกณฑ์ใด ๆ, เป็นคนอิสระจะทำอะไรก็ได้; แต่แล้วมันก็ไปทำในลักษณะที่เป็นทาสของกิเลส รับใช้กิเลส บูชากิเลส มีชีวิตอยู่ด้วยกิเลส, ไม่เคยประสบความสุขเย็นเป็นสันติภาพเลย.

ควรให้สัมมัตตะคุ้นปากคุ้นหูคุ้นใจดุจอิทัปปัจจยตา.

เอาละ, เป็นอันว่าความถูกต้อง ๑๐ ประการนี้ มันมีความสำคัญเท่าไร เป็นสิ่งที่จะต้องคิดดู. **อาตมาอยากจะให้สัมมัตตะคำนี้เป็นคำที่คุ้นปาก** คือพูดกันได้ในทุกหนทุกแห่งในทุกเวลา ที่มันควรจะพูดว่า**ความถูกต้อง ๑๐ ประการ; คุ้น**

หู คือให้ได้ยิน ๆ อยู่ทั่ว ๆ ไป เตือนสติอยู่ทั่ว ๆ ไป สำหรับจะคุ้นหู; และสำหรับจะ**คุ้นแก่จิตใจ** ที่จะคิดนึกอยู่แต่เรื่องความถูกต้อง ๑๐ ประการนี้. **ให้คุ้นปาก ให้คุ้นหู ให้คุ้นจิตใจ จนรู้สึกอยู่ตลอดเวลาว่า ไอ้ความถูกต้องเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับโลก, ความถูกต้องนั่นแหละคือชีวิต.** ถ้ามันไม่มีความถูกต้องแล้ว มันก็เท่ากับตายแล้ว; ฉะนั้น ความถูกต้อง ๑๐ ประการนั่นแหละ คือชีวิตของเรา หรือของคนทั้งปวง หรือของคนทั้งโลก. และพร้อมกันนั้น เราก็**ชักชวนซึ่งกันและกันให้เพิ่มความถูกต้อง** : ให้เพิ่มการประพฤติการกระทำ หรือความรู้เรื่องความถูกต้องนี้ให้มากขึ้น ๆ; เพราะว่า หลักธรรมะความถูกต้อง ๑๐ ประการนี้ **มีอำนาจอยู่ในตัวเอง มีฤทธิ์เดชอยู่ในตัวเอง ที่สามารถจะท้าทายความคิดความเห็นของใครก็ตาม** คนพวกไหนก็ตาม ที่เขาจะพิสูจน์ว่าความถูกต้องนี้เป็นเรื่องลม ๆ แล้ง ๆ. ความถูกต้องเป็นสิ่งที่ทนต่อการพิสูจน์อยู่ในตัวเอง; ให้ใครพิสูจน์อย่างไรก็พิสูจน์ไป, **ยิ่งพิสูจน์ก็ยิ่งเห็นว่าจำเป็นที่จะต้องมี สำหรับความดับทุกข์ในโลกนี้.**

นี่ก็เรียกว่า เป็นความรู้เรื่องนี้ ยังเป็นความรู้โดยปริยัติอยู่นั่นแหละ; คำบรรยายชุดนี้ตอนนี้เป็นเรื่องปริยัติทั้งนั้น คือเป็นเรื่องความรู้ที่จะต้องพูดกันให้เข้าใจจนจะค่อย ๆ เป็นอุปกรณ์แก่การปฏิบัติสำหรับจะปฏิบัติให้ถูกต้องต่อไป, แล้วก็จะได้รับผลของการปฏิบัตินั้นเป็นที่พอใจเป็นครั้งสุดท้าย.

ขอร้องท่านทั้งหลายว่า จงช่วยจำคำนี้ไว้ สำหรับศึกษาพินิจพิจารณาใคร่ครวญว่า **สัมมัตตะ**แปลว่า**ความถูกต้อง**. **สัมมะ**แปลว่า**ถูกต้อง**, **ตะ**นั้นแปลว่า**ความ**; **สัมมัตตะ**แปลว่า**ความถูกต้อง**, แล้วก็มีอยู่ ๑๐ ประการ. เมื่อขอให้รู้เรื่องอัฏฐังคิกมรรคมีองค์ ๘ มาแล้ว, ก็เติมเข้าไปอีก ๒ องค์ คือสัมมาญาณะกับ

สัมมาวิมุตติ. ท่องอริยมรรคมีองค์ ๘; พอครบ ๘ แล้วก็เติมเข้าไปอีก ๒ คำว่า สัม-มาญาณะ สัมมาวิมุตติ; ก็จะสมบูรณ์ที่สุด เป็นตัวพุทธศาสนาอย่างเต็มเปี่ยม : สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวา-ยามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติ. ขอให้เพิ่มขึ้นอีก ๒ ให้ชินอยู่กับปากที่จะพูด จนหูของเพื่อนฝูงสะดวกที่จะได้ยินได้ฟัง; แล้วเอามาคิดกันอยู่เป็นประจำ; ก็จะได้ผลว่าเราเป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้อง เป็นพุทธบริษัทจริง เป็นพุทธบริษัทยิ่ง ๆ ไปกว่าที่แล้วมา; อย่าให้ติดตันอยู่เพียงครึ่ง ๆ กลาง ๆ.

ช่วยพูดกันถึง**สัมมัตตะ ๑๐** ให้มันเป็นคำธรรมดาสามัญทั่วไป; เช่นเดียวกับเมื่อประมาณ ๓๐ - ๔๐ ปีมาแล้วนี้ ก่อนโน้นไม่มีใครได้ยินคำว่า**อิทัปปัจจยตา**. เดี๋ยวนี้ คำว่าอิทัปปัจจยตา เป็นคำที่พูดกันจะทั่ว ๆ ไปแล้วในหมู่พุทธบริษัทเรา; ใช้เวลาตั้งหลาย ๑๐ ปี กว่าพวกเราจะได้ยินคำว่า **อิทัปปัจจยตา** อยู่อย่างแพร่หลาย. สำหรับ**สัมมัตตะ**นี้ก็เหมือนกัน ถ้าเอามาพินิจพิจารณาปรึกษาหารือกัน แก้ไขให้มันเพิ่มมากขึ้น ๆ, มันก็จะดับทุกข์ได้สิ้นเชิง แล้วมันก็**ไม่พ้นไปจากเรื่องอิทัปปัจจยตา**. การกระทำใด ๆ ที่ให้เป็นการถูกต้องยิ่ง ๆ ขึ้นไปนั้นน่ะ **คือการกระทำไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา**; ฉะนั้น มันก็กลมกลืนกันไปหมดไม่ว่าเรื่องไหนชื่ออะไร ที่เป็นเรื่องสำคัญในพุทธศาสนาแล้ว จะสัมพันธ์กันหมด ถึงกันหมดอย่างไม่ขัดขวางกันเลย, แล้วก็ดับทุกข์ได้. นี่จึงขอให้คำว่าสัมมัตตะ ๑๐ นี้ ซึ่งเป็นคำที่ออกมาจากพระไตรปิฎก **เอามาพูดมาจา มาใช้ให้สำเร็จประโยชน์ เหมือนคำว่าอิทัปปัจจยตา**.

การบรรยายสมควรแก่เวลา อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมโดยคณสาธยาย จะได้ส่งเสริมกำลัง

ใจในการปฏิบัติธรรมะให้สูงยิ่งขึ้นไป ๆ ณ กาลบัดนี้.

คู่มือศึกษาการปฏิบัติในพุทธศาสนา.

[: ชีวิตเป็นไปตามสัทธรรม ๓ และการปฏิบัติที่เป็นการปฏิบัติเพื่อได้รับประโยชน์ ๓ เกี่ยวกับคำว่าโลก.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่ง*ภาคมาฆบูชา*เป็นครั้งที่ ๑๑ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวถึง ***คู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนา*** ต่อไปตามเดิม, แต่มีหัวข้อย่อยเฉพาะวันนี้คือ **คู่มือศึกษาการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา.** ขอให้เข้าใจว่าไม่ได้เป็นการบรรยายโดยรายละเอียด, บรรยายแต่โดยหลักสำหรับเป็นเครื่องสังเกตทั่ว ๆ ไป เหมือนกับเป็นการรวบยอด; บัดนี้ก็มาถึง**ตอนที่ว่าด้วยการปฏิบัติ.**

หลักสำคัญของพุทธศาสนา ๓ หลัก.

[: สัทธรรม ๓ คือปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ.]

ขอย้อนไปทำความเข้าใจอีกครั้งหนึ่งว่า **เรามีหลักสำคัญในพระพุทธศาสนาอยู่ ๓ หลัก** คือ**ปริยัติ ปฏิบัติ** และ**ปฏิเวธ. ปริยัติ**เป็นเรื่องเรียน, เรียนโดยวิธีเรียนต่าง ๆ; **ปฏิบัติ**นั้นเป็นเรื่องกระทำตามที่ได้เรียนในส่วนที่ควรกระทำ

และส่วนที่ควรจะได้รับผล; **ปฏิเวธ**นั้นคือการได้รับผล. ขอให้คำทั้ง ๓ นี้เป็นคำที่คุ้นหู คุ้นปาก สำหรับพูดแก่กันและกัน ให้ได้ยินได้ฟังแล้วก็เข้าใจได้ทันที. คำว่า**ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ** ๓ คำนี้ อย่าได้เป็นคำแปลก หรือคำใหม่ ต่อไปอีกเลย. พุทธบริษัทเราควรจะแจ่มแจ้งในคำ ๓ คำนี้ ว่า**เมื่อพูดถึงปริยัติ**แล้วก็ เป็นการเรียนพระคัมภีร์; **เมื่อพูดถึงปฏิบัติ**แล้ว เป็นการปฏิบัติในส่วนที่ควรปฏิบัติ; **เมื่อพูดถึงปฏิเวธ** ก็เป็นการได้รับผลของการปฏิบัติ.

อยากจะขอให้**ให้ทำภาพพจน์หรือมโนภาพว่า ชีวิตของเรานี้เอง มีลักษณะ ๓ อย่างนี้ประกอบอยู่ด้วย**. ชีวิตของเราที่เจริญขึ้นแต่ละวัน ๆ นี้ มันเจริญขึ้นด้วยหลักทั้ง ๓ ประการนี้; คือยิ่ง**วันเราก็ยิ่งเรียนรู้มากขึ้น, ยิ่งวันเราก็ยิ่งปฏิบัติได้มากขึ้น, ยิ่งวันเราก็ได้รับผลของการปฏิบัติมากขึ้น**. นี่ขอให้สังเกตดูให้ดี; **ชีวิตที่แท้ก็เป็นอย่างนั้น**.

ชีวิตดำเนินไป ๓ ขั้นตอนตลอดเวลาทั้งมีเจตนาและไม่มี.

[: ชีวิตเป็นไปตามหลักสำคัญของพุทธศาสนา (สัทธรรม ๓) ตลอดเวลา.]

การที่มาวางหลัก ๓ อย่างนี้ขึ้น ก็**เป็นเรื่องที่ถอดรูปถอดแบบออกมาจากความเป็นไปตามปกติของชีวิตนั่นเอง**. ชีวิตนี้ดูให้ดี ๆ จะเห็นว่า เป็นการ**ไม่หยุดนิ่ง** เป็นการ**ไปอยู่ตลอดเวลา**. **"ไป"** คือเจริญเพิ่มขึ้นตามแบบของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต; แต่ว่ามันแยกออกไปได้เป็น ๓ ขั้นตอน. ในสิ่งที่เรียกว่า**ไป** ๆ นั้นน่ะ มันมีอยู่ ๓ ขั้นตอนก็ยังได้, ก็กล่าวได้; คือว่าต้องรู้เสียก่อนว่า**จะไปอย่างไร**, ครั้นรู้ว่าจะไปอย่างไร**แล้วก็ไป** ครั้นไปแล้วมันก็**ได้หรือถึงจุดหมายปลายทาง**. ชีวิตของคนเราเป็นอย่างนี้ อยู่ได้ในตัวมันเอง, โดยที่เจ้าตัวไม่รู้สึกก็ได้ โดยที่เจ้าตัวไม่

ต้องการก็ได้; แต่สิ่งแวดล้อมต่อชีวิตนั้น มันบังคับให้เป็นไปในลักษณะอย่างนี้.

เรารู้อะไรเพิ่มขึ้นจริงหรือไม่จริง ? สิ่งที่ควรรู้ก็ได้รู้, สิ่งที่ไม่ควรรู้ไม่จำเป็นจะต้องรู้ก็ได้รู้. เรียกว่า**มันเป็นความรู้เพิ่มขึ้น** ๆ, จะเรียกว่าทุกครั้งที่หายใจเข้าออกก็ได้; มันรู้อะไรเพิ่มขึ้น **ความคิดมันก็เพิ่มขึ้น, การไปโดยจิตใจมันก็เกิดขึ้น; แล้วมันก็ออกมาเป็นการไปโดยร่างกาย** : ไปที่นั่นไปที่นี่, ทำนั่นทำนี่, เป็นการกระทำขึ้นมา; **แล้วก็ถึง** คือถึงตัวประโยชน์ที่ต้องการ.

ที่ไม่ได้เป็นเจตนาก็มีอยู่มาก; เพราะว่า คนไม่ได้มีสติปัญญา รอบรู้หรือรู้จักตัวเองถึงที่สุด จึงได้ปล่อยให้ตัวเองเป็นไปตามธรรมชาติ, แล้วมันก็เป็นไปอย่างเดียวกันแหละ คือ**รู้อะไรเพิ่มขึ้น**; แล้วก็**ทำอะไร**นั่นแหละ : ที่เรียกว่าไปคือทำอะไรนั่นแหละ**มากขึ้น**; แล้วมันก็**ถึงหรือได้เพิ่มขึ้น**.

สิ่งที่เรียกว่าสัทธรรม ๓ เนื่องสำคัญกับชีวิต.

[: ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ มีความหมายเป็นเรื่องของชีวิตทั้งหลาย.]

เดี๋ยวนี้ เรามาเรียกกันเสียให้ชัดเจน **เป็นกฎเป็นเกณฑ์ ด้วยคำ ๓ คำ** ดังที่กล่าวแล้วว่า **ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ**. จะพูดกันโดยสังเขปถึงสิ่งทั้ง ๓ นี้ โดยทั่วไปครั้งหนึ่งก่อน; แล้วจึงค่อยพูดถึงเรื่องปฏิบัติโดยเฉพาะ. ทั้งนี้เพราะว่ามันเกี่ยวข้องกัน มันแยกกันไม่ได้ : มันต้อง**เป็นการเรียนรู้**, แล้ว**กระทำ**, แล้ว**ได้รับผลของการกระทำ**; มันเป็นกฎธรรมดาสามัญที่สุด. **เป็นเรื่องโลก**ก็เรียนรู้เรื่องโลก, แล้วทำอย่างโลก ๆ, ก็ได้รับผลอย่างโลก ๆ. **เป็นเรื่องทางธรรมะ**ก็เรียนอย่างธรรมะ รู้อย่างธรรมะ, ปฏิบัติอย่างธรรมะ, ก็ได้ผลอย่างเป็นธรรมะ. แล้วแต่ว่าจะ

เป็นเรื่องโลกหรือเป็นเรื่องธรรมะ.

ก. ปริยัตติสัทธรรม – พระสัทธรรมส่วนที่ควรเรียนรู้.

สิ่งที่เรียกว่า **ปริยัติ**หรือ**พระปริยัติ**นี้; เมื่อกล่าวโดยสรุปในพระพุทธศาสนานี้ ก็หมายถึงพระคัมภีร์ **เรียนพระคัมภีร์ที่มีอยู่เป็นหลัก ๓ พวกด้วยกัน คือวินัยปิฎก, สุตตันตปิฎก, อภิธรรมปิฎก.**

วินัยปิฎกนั้น เป็นเรื่องระเบียบสำหรับสังคม ระเบียบที่บุคคลจะพึงประพฤติต่อตนเองหรือต่อสังคม; เป็นเรื่องระเบียบวินัยทั้งนั้นเลย เรียกว่าวินัย พระวินัย.

ส่วน**สุตตันตปิฎก**นั้น คือความรู้เรื่องการดำเนินชีวิตที่จำเป็น ความรู้ในการที่จะดำเนินชีวิตให้ดีขึ้น ให้สูงขึ้น; และ**โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่จำเป็นก่อน**. แล้วก็มีเลยขอบเขตที่จำเป็นไปก็มีบ้าง; เพราะว่า มันเป็นเรื่องที่กล่าวไว้มาก กล่าวไว้แก่บุคคลจำนวนมาก : ไม่จำเป็นสำหรับบุคคลนี้, แต่จำเป็นสำหรับบุคคลพวกอื่นก็มี. ไม่เกินไปสำหรับคนพวกนี้แต่เกินไปสำหรับบุคคลพวกอื่นก็ยังมี; ดังนั้น จึงมีมาก มีมากเหลือประมาณ **ข้อความที่เป็นความรู้เรื่องการดำเนินชีวิต**.

ทีนี้ **อภิธรรมปิฎก** ก็เป็นความรู้ประเภทที่ เดี๋ยวนี้เรียกกันว่าปรัชญา; เป็นความรู้ชั้นละเอียด ชั้นลึกเกี่ยวกับจิตวิทยา เกี่ยวกับตรรกวิทยา รวมอยู่ด้วยหลายอย่าง หลายประเภท. เมื่อเอามาพิจารณา ดูทั้งหมดทั้งสิ้นแล้ว **อยู่ในลักษณะที่เกินจำเป็นสำหรับคนธรรมดา**. เรียกชื่อว่า**อภิธรรม**ก็สมแล้ว : **อภิ** แปลว่า**ยิ่ง ใหญ่หรือเกิน**. คนธรรมดาไม่จำเป็นจะต้องรู้เรื่องอย่างอภิธรรมนั้นก็ได้;

แต่ถ้ารู้มันก็มีประโยชน์เหมือนกัน. แต่ถ้าพูดว่าจำเป็น **มันก็ไม่จำเป็น**; เราจึง**มีความรู้ที่เหลือหรือเกินความจำเป็นอยู่อีกชุดหนึ่ง**, เรียกว่า**อภิธรรม** หรือปรมัตถ์.

เลยได้สิ่งที่จะเรียนจะรู้กัน (คือปริยัติ) เป็น ๓ พวก คือ**วินัย** เรื่องระเบียบที่จำเป็น, **สุตตันตะ** เรื่องความรู้ดำเนินชีวิตที่จำเป็น, **อภิธรรม** เรื่องความรู้ซึ่งสูงสุดเกินกว่าที่จำเป็น. นี่แหละคือสิ่งที่เรียกว่า ปริยัติสำหรับการเรียนรู้.

ข. ปฏิบัติสัทธรรม – พระสัทธรรมส่วนที่ควรปฏิบัติ –ชีวิตปฏิบัติ.

ทีนี้ ก็มาถึง**หมวดปฏิบัติ** คือ**ปฏิบัติไปตามที่เรียนรู้**; ก็แบ่งได้เป็น ๓ อีก คือ**ศีล สมาธิ ปัญญา**. กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า **ปฏิบัติ**นั่นแปลว่า**ไป**; ตามตัวหนังสือก็แปลว่า**ไป**, และ**ไปเฉพาะ**ด้วยซ้ำไป. **ปฏิ**แปลว่า**เฉพาะ**, **บัติ**นี้แปลว่า**ไป**หรือ**ถึง**; **ไปเฉพาะ**ก็หมายความว่า เฉพาะสิ่งที่มีประโยชน์ หรือจะช่วยให้รอดได้. **การปฏิบัติโดยเนื้อแท้ หมายถึงการไปสู่สิ่งที่จะช่วยให้รอดได้.** ส่วนที่เป็น**ศีล**นั้นเป็นเบื้องต้น เพื่อจะหยุดความวุ่นวายต่าง ๆ เสียก่อน; แล้วก็ถึงส่วนที่เป็น**สมาธิ** มีจิตตั้งมั่นแน่วแน่รวมกำลัง; แล้วก็มาถึงส่วนที่**ปัญญา**คือรู้แจ้ง.

ส่วน**ปฏิบัติ**นี้ แจกได้เป็น**ศีล สมาธิ ปัญญา**; ๓ อย่างด้วยกัน. ถ้าจะแจกให้มากออกไปกว่านั้นก็ได้ แล้วมันก็รวมอยู่ในคำว่าศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง; เช่นอริยมรรคมีองค์ ๘ แจกออกไปถึง ๘; แต่แล้ว ๘ นั้นก็สรุปได้เป็น ๓ คือศีล สมาธิ ปัญญา. เพราะฉะนั้น จึงถือเป็นหลักได้ว่า ถ้าเรื่องปฏิบัติแล้วมันก็คือศีล สมาธิ ปัญญา.

ค. ปฏิเวธสัทธรรม – พระสัทธรรมส่วนที่เป็นผลของการปฏิบัติ.

ที่นี้ ก็มาถึง**ปฏิเวธ**; ตามหลักที่ใช้กันอยู่ทั่ว ๆ ไปก็ใช้คำว่า **มรรค ผล นิพพาน**, มรรค ผล นิพพาน. เมื่อปฏิบัติถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติ มันก็**ออกมาเป็นผล**; แต่เรียกว่า**มรรค**เสียก่อน คือมันถึงขนาดที่จะทำให้เกิด**ผล**โดยแน่นอน. เปรียบเสมือนกับต้นไม้ ต้องมีดอกเสียก่อน, แล้วจึงจะออกเป็นผลออกมา. คำว่า **มรรค**จึงเหมือนกับ**การมีดอก**, คำว่า**ผล**จึงเหมือนกับ**การมีลูก**, ทีนี้ ก็ว่า**นิพพาน** หมายถึงสุกงอมกินได้; นี่มรรค ผล นิพพาน มีลักษณะอาการอย่างนี้.

พระสัทธรรมส่วนที่สำคัญที่สุดของชีวิต คือการปฏิบัติ.

นี่เป็นหลักใหญ่ทั่วไป ครอบงำข้อความทั้งหมดในพระพุทธศาสนาไว้ด้วยคำ ๓ คำนี้; คือ**ถ้ากล่าวให้กว้างถึงที่สุด**ก็ว่า**ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ**. แต่**ส่วนที่สำคัญนั้นมันอยู่ที่ปฏิบัติ**; ขอให้มองดูให้เห็นชัดลงไปว่า แม้จะมีถึง ๓ อย่าง คือ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ, **แต่ตัวสำคัญ ที่จะช่วยให้สำเร็จประโยชน์ได้นั้น มันอยู่ที่ตัวปฏิบัติ**; ถ้าปฏิบัติได้แล้วมันก็ได้ : เมื่อปฏิบัติแล้วมันย่อมจะได้ผลโดยสมควรแก่การปฏิบัติ.

มีความรู้ ก็ยังไม่สำเร็จประโยชน์ **มันต้องปฏิบัติ**; ไอ้ความรู้ต้องกลายเป็นการปฏิบัติ. การปฏิบัตินั้น ต้องได้ผลแห่งการปฏิบัติ; ถ้าไม่ได้ผลแห่งการปฏิบัติ ก็ไม่ได้รับประโยชน์อะไร. เอาเป็นเห็นได้ว่า เรื่องสำคัญมันอยู่ที่การปฏิบัติ; **เรื่องทั้งหมดมันสำคัญอยู่ที่การปฏิบัติ**.

ชีวิตทั้งหมดทุกชนิดล้วนเป็นการไปสู่จุดหมายปลายทางของชีวิต.

ข้อนี้เราจะมองให้กว้างออกไป ไกลออกไปทั้งหมดที่เราจะมองได้; ก็จะพบว่า ชีวิตทั้งหมดทั้งสิ้น, **ชีวิตทั้งหลายทั้งหมดทั้งสิ้นนี้ มันเป็นการไป, ไป;** มันไม่ได้อยู่ที่ : โดยส่วนบุคคลแท้ ๆ แต่ละคนก็ไป ไป ๆๆๆ, ตั้งแต่เกิดจากท้องมารดาออกมา มันก็ไป ๆๆๆ; นี่ก็เรียกว่าชีวิตเป็นการไป. ทีนี้ ถ้าจะดูโดยกว้างขวางทั้งหมดทั้งสิ้น **เป็นชีวิตของชีวิตทั้งหมด คือวิวัฒนาการของสิ่งที่มีชีวิต,** ก็จะเห็นได้ว่า ชีวิตมันตั้งต้นขึ้นมาอย่างเล็กน้อยที่สุด แล้วมันก็เจริญไป ไป ๆๆ จนเป็นชีวิตที่สูงสุด.

อย่างที่ในวิชาวิทยาศาสตร์เรื่องชีววิทยา กล่าวไว้เป็นใจความพอสรุปได้ว่า มันตั้งต้นเป็น**ชีวิตเซลล์เดียว** ดูด้วยตาไม่เห็น, แล้วมันก็เป็น**หลายเซลล์**; จนกระทั่งเป็นกลุ่มเป็นก้อนเป็นหน่วยขึ้นมา, มาเป็น**ชีวิตชนิดที่เป็นสัตว์**และ**ชีวิตชนิดที่เป็นพืชเป็นพฤกษาชาติ**; แล้วทั้งสองอย่างก็เจริญงอกงามแข่งกันไปแข่งกันไป : **พฤกษาชาติ**ก็เจริญงอกงาม จนมามีพฤกษาชาติในระดับสูงสุดอย่างทุกวันนี้; ในส่น**สัตว์**ที่เป็นสัตว์ก็เจริญงอกงามขึ้นมา จนมาเป็นสัตว์สูงสุดอย่างมนุษย์นี้. นี่เรียกว่าชีวิตนั่นมันเป็นการไป คือมันไม่ได้หยุดนิ่งเลย เป็นการไปอยู่ตลอดเวลา; ถ้าไม่มีไปทางไหน มันก็ไปอย่างวนไปวนมา เรียกว่าสังสารวัฏฏ์.

เดี๋ยวนี้ เราก็เอาคำ ๆ นี้ ที่เป็นใจความสำคัญของเรื่องนี้ มาเป็นหลักสำหรับพูด คือ**การปฏิบัติ**, ปฏิบัติแปลว่า**การไปสู่จุดหมายปลายทาง** การไปเฉพาะเจาะจงจุดหมายปลายทาง. นี่ขอชักชวนให้ทำในใจให้กว้าง ครอบจักรวาลเลยว่า **ทั้งจักรวาลนั่นน่ะ มันมีการไปหมดทั้งจักรวาล**; ไปคือเปลี่ยนไป ๆๆ, ไปสู่จุด

หมายที่ดีที่สุดที่จะทำให้หยุดการเปลี่ยนไป การเป็นไป; ดังนั้น เมื่อพูดว่าปฏิบัติ ๆ ก็ขอให้นึกถึงอาการที่สำคัญที่สุดอย่างยิ่งของสากลจักรวาล, คือไป ๆๆ. เอาเป็นว่า **เรามีเรื่องไป คือการปฏิบัติ เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดที่มนุษย์ควรจะเข้าใจ.**

รูปโครงใหญ่ ของการปฏิบัติในรูปแบบพุทธศาสนา.

[: เป็น ๓, จาก ๓ เป็น ๘, จาก ๘ เป็น ๓๗; และปฏิบัติที่ประยุกต์เกี่ยวกับโลกอีก ๓.]

เอ้า, ทีนี้ ก็จะดูกัน**ในส่วนการปฏิบัติ ที่อยู่ในรูปแบบของพระ-พุทธศาสนา**. แต่ว่าอย่างไรก็ดี **จะบรรยายในลักษณะเป็นปริทัศน์ คือดูทั้งหมดอย่างทั่วถึง**; ไม่ได้บรรยายอย่างละเอียดลออเฉพาะเรื่อง; **จะเป็นการบรรยายเรื่องการปฏิบัติทั้งหมดอย่างทั่วถึง เป็นรูปโครงใหญ่ ๆ ของสิ่งที่เรียกว่าการปฏิบัติ**. ส่วนรายละเอียดนั้นไว้เป็นคราวอื่น หรืออาจจะแสวงหาได้เองจากหนังสือหนังหาตำรับตำราโดยรายละเอียด; ในที่นี้ก็จะเอ่ยถึงแต่สักว่าชื่อให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไรเสียมากกว่า เพราะเรื่องมันมาก แต่ต้องพูดคราวเดียวจบต้องพูดคราวเดียวให้ครบถ้วน.

การปฏิบัติที่เป็นตัวหลักโดยเฉพาะ : ๓, ๘, ๓๗.

ทีนี้ ก็จะพูดถึงคำว่า**การปฏิบัติ**, หรือ**ลักษณะของการปฏิบัติ**. ถ้า**พูดกันสั้น ๆ** เฉพาะในวงพุทธศาสนาแล้ว, การปฏิบัติก็ได้แก่**ศีล สมาธิ ปัญญา** อย่างที่กล่าวแล้ว; หรือจะขยายออกไปก็เป็น**อริยมรรคมีองค์ ๘**; หรือจะขยายออกไปก็เป็น**โพธิปักขิยธรรม ๓๗** หรืออะไรก็ได้ ขยายออกไปได้. แต่ว่ามันมารวมใจความสำคัญอยู่ที่คำว่า**ศีล สมาธิ ปัญญา**; เพราะว่า ที่จำนวนมาก ๆ เหล่านั้นน่ะ

มันมาจัดตัวเองได้เป็น ๓ พวก **คือพวกศีล** หยุดวุ่นวายเสีย, **แล้วพวกสมาธิ** มีจิตตั้งมั่น, **แล้วก็พวกปัญญา** รู้แจ้งสิ่งที่ควรรู้แจ้ง; มันก็มีเพียง ๓ เท่านั้นเอง.

การปฏิบัติหลักที่ปฏิบัติเนื่องกับโลกนี้-โลกอื่น-เหนือโลก.

ทีนี้ เพื่อจะ**ให้ดูให้ชัดออกไปอีก** การปฏิบัตินี้ก็แจกได้เป็น ๓ ประเภท อีกเหมือนกัน. เลข ๓ นี้มันชั่งศักดิ์สิทธิ์หรือสำคัญเอาเสียจริง ๆ. **การปฏิบัติ ๓ ประเภทนี้** ก็คือ**ปฏิบัติเพื่อรับประโยชน์ในโลกนี้, ปฏิบัติเพื่อได้รับประโยชน์ในโลกอื่น,** แล้ว**ปฏิบัติเพื่อประโยชน์เหนือโลก** ประโยชน์ที่เหนือโลก; จำกันง่าย ๆ ก็ว่า**โลกนี้, โลกอื่น,** แล้วก็**เหนือโลก**. สังเกตดูให้ดีว่า มันมีลักษณะแสดงอยู่ในตัวเอง : **โลกนี้ โลกอื่น** นี้มันเป็นเรื่องโลกด้วยกัน; แต่ถ้า **เหนือโลก**มันไม่ใช่โลกแล้ว. รู้จักคำ ๓ คำนี้ไว้ให้ดี ๆ มันจะไม่งงไม่หลง. **โลกนี้**ก็เป็นเรื่องโลก, **โลกอื่น**ก็เป็นเรื่องโลก, ก็แปลว่า**เป็นเรื่องโลกด้วยกัน;** พอถึงเรื่อง **เหนือโลกพ้นโลก มันไม่ใช่โลกแล้ว**. การปฏิบัติทั้งหมด เป็นไปใน ๓ ลักษณะนี้ คือ**เพื่อโลกนี้** และ**เพื่อโลกอื่น** แล้วก็**เพื่อเหนือโลก**. ใครจะปฏิบัติได้เพียง ไหน ? อย่างไร ? เท่าไร ? นั้นมันก็แล้วแต่เรื่องของคนนั้น; แต่โดยหลักมันก็มีอยู่อย่างนี้. แล้วมันก็**อาศัยศีล สมาธิ ปัญญา ไปตามระดับของมัน : ถ้าเป็นไปเพื่อประโยชน์โลกนี้** ก็เป็นศีล สมาธิ ปัญญา ในขั้นต่ำ ๆ ต้น ๆ, เป็นไปเพื่อประโยชน์โลกนี้; หรือจะว่าจัดเป็นอริยมรรคมีองค์ ๘ มันก็ขั้นต้น ขั้นต่ำ, **เป็นไปเพื่อประโยชน์โลกนี้;** แล้วก็โดยอ้อมไม่ใช่โดยตรง.

เรื่องศีล สมาธิ ปัญญา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ มันเรื่องไปนิพพาน, **เป็นเรื่องไปนิพพานโดยตรง;** แต่ถ้าปฏิบัติอย่างขั้นต้น อย่างน้อย อย่างมูลฐานขั้น

ต้น มันก็เป็นไปเพื่อประโยชน์โลกนี้ก็ได้เหมือนกัน. **ถ้ายังเป็นประโยชน์โลกนี้ หรือโลกอื่น, ก็หมายความว่ามันยังประกอบด้วยอาสวะ** ยังเนื่องอยู่ด้วยอาสวะ, คือมีตัวตน มีตัวตน มีความรู้สึก สมมติบัญญัติว่าตัวว่าตนเข้าไปผสมโรงอยู่ด้วย. **ถ้ามันถึงขั้นเหนือโลกพ้นโลกแล้ว มันไม่มีตัวตน มันเป็นประเภทอนาสวะ -ไม่มีอาสวะ** แล้วก็ทำลายตัวตน ทำลายความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนเสียจนหมดสิ้น.

แบ่งการปฏิบัติเป็น ๒ ประเภท : เพื่อประโยชน์โลกนี้ – โลกอื่น และเพื่อเหนือโลก.

นี่ขอให้มองแล้วเห็นชัดลงไปว่า การปฏิบัติทั้งหมด ของเราพุทธบริษัทนั้น ***อย่างข้างต้น***มันก็เพื่อตัวตน มีตัวตนอย่างดี; แต่***ถ้าขั้นสูงสุด*** สุดท้ายแล้ว มัน**เพื่อหมดตัวตนโดยสิ้นเชิง**. เรายังไม่อาจจะหมดตัวตนได้ทันที แต่ก็พยายามศึกษาและปฏิบัติไป; เป็นการลด ลดไอ้ความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนนั้นให้น้อยลง ๆๆ. ถ้าเราทำบุญให้ทาน **ด้วยคิดว่าจะไปสวรรค์วิมาน**; มันก็เพิ่มตัวตน ก็ได้ตัวตนที่ยิ่งขึ้นไป. ถ้าเราทำบุญให้ทาน **โดยคิดว่าจะทำลายความตระหนี่ ความโลภ ความกำหนัดเป็นต้นเสีย**; อย่างนี้มันก็เป็นไปเพื่อลดตัวตนทำลายตัวตน.

ฟังดูให้ดีว่า การกระทำอย่างเดียวกัน ชื่อเดียวกัน เช่น***รักษาศีล ให้ทานนี้,*** บางคนก็มุ่งหมายสวรรค์วิมาน นั้นมันเพิ่มตัวตน; แต่ก็ยังมีบางคนที่จะลดกิเลส ลดความตระหนี่ขี้เหนียว ลดโลภะ ลดราคะ ลดอะไรที่ควรจะลด, อย่างนี้เรียกว่า**ทำบุญทำทานเพื่อประโยชน์แก่ความหมดตัวตน**. มันเลยได้เป็น ๒ พวกขึ้นมาว่า **พวกหนึ่ง**มันทำเพื่อตัวตน ทำเพื่อได้ตัวตนที่ดีขึ้นไป, นี่เป็น*วัฏฏคามี* ๆ -เวียนไปในวัฏฏะ; ทำบุญทำทานเพื่อตัวตนที่ดียิ่งขึ้นไป. ส่วน**อีกพวกหนึ่ง**ทำบุญเพื่อลดตัวตน **เพื่อทำลายตัวตนเสีย**; อย่างนี้ก็เรียกว่า*วิวัฏฏคามี – เป็นไปเพื่อวิ-*

วัฏฏะ คือไม่เวียนว่ายไปในวัฏฏะ. นี้จะต้องรู้จักไว้ รู้จักไว้สำหรับทุกคนว่า ที่เราทำบุญวันนี้อย่างนี้มันเพื่ออะไร ? เพื่ออะไร ? จะได้ผลอย่างไร ? จะได้ผลชนิดที่เป็นไปในวัฏฏะ ? หรือว่าจะได้ผลเป็นไปเพื่อตัดเสียซึ่งวัฏฏะ ? ถ้าทุกคนพยายามกำหนดสังเกตให้ดีให้ถูกต้องอยู่อย่างนี้, **จะเป็นการเร็วเข้า ในการที่จะละความทุกข์ ละกิเลสตัณหา จะพ้นจากวัฏฏสงสาร**. บางคนก็ไม่ได้คิดนึกอะไร ก็ทำไป ๆ, อย่างนี้มันก็เป็นการทำอย่างละเมอ ๆ; มันก็ได้ผลเปะปะ ๆ ไปตามละเมอ : ถ้าละเมอไปถูกที่ดี มันก็ดี, ถูกที่ชั่วมันก็ชั่ว; ดังนั้น การทำบุญทำทานหรือการปฏิบัติธรรมนี้ไม่ควรจะละเมอ ควรจะรู้โดยประจักษ์ชัดว่ามันจะมีผลเป็นอย่างไร. **ถ้ามันตัดเสียซึ่งความยึดมั่นถือมั่นเรื่องอุปาทานทั้งหลาย**, มันก็เป็นไปเพื่อพ้นโลก เพื่อเหนือโลก เพื่อพ้นทุกข์โดยประการทั้งปวง; **แต่ถ้าเพื่อดีเพื่อเด่น เพื่อดัง เพื่ออะไรกันอยู่ในโลกนี้**, มันก็เพื่อโลกนี้ มันก็มีอาการเหมือนกับว่าจมติดอยู่ในโลกนี้ เรียกว่าวัฏฏสงสาร. นี่การปฏิบัติเราแยกได้เป็น ๒ อย่างก่อน แยกเป็น ๒ อย่างก่อน : **เพื่ออยู่ในโลกนี้** หรือ**เพื่อออกไปจากโลก**, เพื่ออยู่ในโลก หรือเพื่อออกไปจากโลก. **(เพื่ออยู่ในโลกมี ๒ คือทิฏฐธัมมิกะ -อยู่ในโลกนี้, สัมปรายิกะ -อยู่ในโลกอื่น.)**

โลกอื่น ๒ ความหมาย, และมี ๒ ฝ่าย.

[: ความหมายว่าหลังจากตายกับจิตเปลี่ยน, และมีฝ่ายชั่ว ๔ กับฝ่ายดี ๒๗.]

ที่ว่า**เพื่ออยู่ในโลก**นั้น มันยังมี*โลกอย่างนี้* หรือ*โลกอย่างอื่น*. โลกอย่างอื่นนี้ก็ยังอธิบายกันได้เป็นหลายอย่าง : **โลกอื่นคือหลังจากตายแล้ว** ไปสวรรค์ ไปพรหม ไปอะไรก็ตามนั้น ก็เป็นโลกอื่น, ยังไกลนัก ยังไกลนัก ยังไม่แน่; **สู่โลกอื่นที่แน่ ๆ รู้จักด้วยใจไม่ได้** คือว่า**จิตใจเปลี่ยนไป** มีความรู้สึกในเรื่องที่สูงที่ลึกโดยจิตใจนั้นเอง, โดยที่ร่างกายเดียวกันนี้ มีจิตใจเปลี่ยนไปมันก็เรียกว่า***ไปสู่***

โลกอื่นแล้ว, ร่างกายนี้อยู่ที่นี่ในลักษณะอย่างนี้ แต่จิตใจเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นแล้ว ก็เรียกว่าไปสู่โลกอื่นได้เหมือนกัน. เช่นคน ๆ นี้ : **คิดอย่างคนพาล** มันก็เกิดเป็นคนพาลแล้ว; แต่ถ้า**คิดอย่างคนดี** มันก็เกิดเป็นคนดีแล้ว; ถ้าคิดอย่างเทวดาก็**เกิดเป็นเทวดาแล้ว**; ถ้าเขาคิดอย่างสัตว์นรกก็**เกิดเป็นสัตว์นรกแล้ว**.

โลกอื่นฝ่ายชั่ว : อบาย ๔ คือนรก เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฝ่ายอบายทั้ง ๔ ที่เป็นไปได้โดยง่ายที่สุดน่ะ : เมื่อคิดชนิดที่ทำให้ร้อนอกร้อนใจเป็นไฟเผา, มันก็**เป็นโลกอื่น คือเป็นโลกนรกแล้ว** โดยร่างกายนี้ ในร่างกายนี้; ถ้ามันคิดไปอย่างโง่เขลา ไม่รู้อะไร งมงาย ก็เป็นสัตว์เดรัจฉานแล้ว มัน**เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานแล้ว**; ถ้ามันหิว ๆๆๆ อย่างที่ไม่น่าจะหิว มันหิวด้วยกิเลส มันก็**เกิดเป็นเปรตแล้ว** มันเกิดเป็นเปรตแล้ว, ที่นี่ในร่างกายนี้มันเกิดเป็นเปรตแล้ว; ถ้าว่ามันขี้ขลาดไม่มีความหมายอะไร โดยมีแต่ขี้ขลาดอย่างเดียว, มันก็**เกิดเป็นอสุรกายแล้ว**. ระวังให้ดี; **โดยร่างกายนี้** ที่นี่แหละ, มันอาจจะ**เกิดเป็นสัตว์นรก, เป็นสัตว์เดรัจฉาน, เป็นเปรต, เป็นอสุรกาย**ก็ได้.

โลกอื่นฝ่ายดี ๒๗ : มนุษย์ ๑, เทพมีกาม ๖, เทพมีรูป ๑๖, เทพไม่มีรูป ๔.

ในทางที่ตรงกันข้าม มันก็จะ**เกิดเป็นเทวดาในกามาวจร** : อิ่มเอิบอยู่ด้วยความสุข ได้รับประโยชน์ผลจากการที่กระทำมา อิ่มเอิบอยู่ในกาม พอใจในกาม มีจิตใจยินดีในกาม ก็**เกิดเป็นเทวดาประเภทกาม**; ถ้าบำเพ็ญสมาธิ-ภาวนา พอใจในความสุขที่เกิดจากรูปฌานหรืออรูปฌาน, โดยร่างกายนี้แหละ มันก็**เกิดเป็นพรหมแล้ว**, ไม่ต้องตาย ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว, โดยร่างกายนี้ที่มีจิตใจ

เป็นสมาธิเป็นสมาบัติโดยรูปฌานก็ได้ อรูปฌานก็ได้ มันก็เกิดเป็นพรหมแล้ว. นี่**เรียกว่าโลกอื่นได้เหมือนกัน**.

ถ้า**เกิดเป็นอย่างมนุษย์ธรรมดา** ขึ้น ๆลง ๆ หัวหกก้นขวิดอยู่อย่างนี้ ก็เรียกว่า เป็นอย่างมนุษย์ธรรมดา; ถ้าสงบใจได้ก็**เกิดเป็นพรหม**อย่างใดอย่างหนึ่ง; ถ้าหลงใหลพอใจอยู่ด้วยเรื่องกามารมณ์ กามคุณ ก็**เกิดเป็นเทวดา** ซึ่งมีอยู่หลายชั้นหลายชนิด. เทวดาเขาจัดไว้เป็น *อย่างน้อย*ก็ ๖ ชั้น, **เทวดากามาวจร บริโภคกามมีตั้ง ๖ ชนิด**; ถึงแม้**ที่เป็นพรหม**ก็มีหลายชนิด เพราะว่า สมาธิหรือฌานหรือสมาบัติที่ประพฤติกระทำนั้นมันต่างกัน มันต่างกัน, จึงเป็น**รูปพรหม ๑๖ ชนิด** ก็ได้ เป็น**อรูปพรหม ๔ ชนิด** ก็ได้.

นี่มันเป็นโลกอื่น โดยร่างกายนี้ในร่างกายนี้; การปฏิบัตินั้นทำให้ได้รับประโยชน์อย่างโลกอื่น; แล้วก็เวียนไปเวียนมา กลับไปกลับมา, ไปสู่โลกที่ดีกว่า แล้วกลับมาสู่โลกที่เลวกว่า. เพราะว่า มันยังไม่สิ้นเหตุปัจจัย คือความโง่ความหลงใหลที่ชอบยึดมั่นถือมั่น, อะไรเข้ามาเป็นที่น่าสนใจก็ยึดมั่นถือมั่น.

เอาละ, ขอให้กำหนดใจความให้ได้ อย่าให้งงไปเสียหมด ว่า**ประโยชน์เป็นไปในโลก**ก็อย่างหนึ่ง, **ประโยชน์เป็นไปเหนือโลก**ก็อย่างหนึ่ง. **ประโยชน์เป็นไปในโลก** ก็โลก*อย่างมนุษย์นี้*ก็ได้, อย่างมนุษย์คนธรรมดาสามัญนี้ก็ได้; แล้วก็*อย่างเทวดา อย่างพรหม*, อย่างอะไรก็ได้; **โดยจิตใจ**. ส่วนเรื่อง**ต่อตายแล้วได้นั้น** มันก็**ขึ้นอยู่กับเรื่องจิตใจที่นี่เดี๋ยวนี้ด้วย** : มันต้องทำได้ที่นี่เดี๋ยวนี้เสียก่อน มันจึงจะได้ชนิดนั้นต่อตายแล้ว. แล้วก็ไม่แน่นอน; เราเอาที่แน่นอนที่ว่า **เมื่อจิตใจเป็นอย่างไร ก็มีภพมีชาติเป็นอย่างนั้น**, อาศัยปฏิบัติเป็นไปโดยจิตใจ.

ลักษณะประโยชน์โลกนี้ - โลกอื่น - เหนือโลก.

ทีนี้ ก็จะได้**ดูให้ละเอียดลงไป**อีกทีหนึ่งนะ ว่าประโยชน์โลกนี้ ประโยชน์โลกอื่น ประโยชน์เหนือโลกนั้นน่ะ มันมีลักษณะอาการแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ?

[ก. ประโยชน์โลกนี้ ๓ : ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๓ คือ อัตตัตถ – ปรัตถ – อุภยัตถประโยชน์.]

เอ้า, พูดถึง**ประโยชน์โลกนี้**ก่อน, **ประโยชน์โลกนี้**ก็พอจะแจกได้เป็น ๓ อย่าง **คือประโยชน์ตน**อย่างหนึ่ง, **ประโยชน์ผู้อื่น**อย่างหนึ่ง, แล้ว**ประโยชน์ที่มันเกี่ยวข้องกันทั้งสองฝ่าย** นั้นอีกอย่างหนึ่ง. นี่เป็นหลักที่ควรจะกำหนดจดจำเอาไว้ดี ๆ ว่า **ประโยชน์ตนเอง, อัตตัตถประโยชน์** -ประโยชน์ตนเอง; แล้ว ก็**ประโยชน์ผู้อื่น** คือเพื่อนของเรา เป็น**ปรัตถประโยชน์**; แล้ว**ประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกันทั้งสองฝ่าย** เรียกว่า**อุภยัตถประโยชน์**. ขอให้นึกถึงประโยชน์ทั้ง ๓ นี้ไว้เสมอไป เพราะมันเป็นความจริง.

อาทีนพ (โทษ) ของการเห็นแต่ประโยชน์ตนไม่เห็นประโยชน์ผู้อื่น
กับ อานิสงส์ของการเห็นประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ทั้งสองฝ่าย.

ถ้า**เห็นแต่ประโยชน์ตน**นั่น เรียกว่ามันยังต่ำกว่าเกินไป; มีพระบาลีกล่าวไว้น่าตกใจว่า ***อตฺตตฺถปญฺญา อสุจี มนุสฺสา.*** ฟังดู ***อตฺตตฺถปญฺญา อสุจี มนุสฺสา -ผู้มีปัญญาแต่ในประโยชน์ตน ย่อมเป็นมนุษย์อสุจิ.*** คำว่า "อสุจิ" นั่นคือ "สกปรก"; อตฺตตฺถปญฺญา -มีปัญญาแต่ในเรื่องประโยชน์ของตน, อสุจี มนุสฺสา -เป็นมนุษย์สกปรก. (นี่เกี่ยวกับ**ประโยชน์โลกนี้** อย่างที่ ๑ **คือประโยชน์ตน**ที่ผู้ปฏิบัติไม่พึงเห็นแต่ประโยชน์ตน เพราะการเห็นแต่ประโยชน์ตน คือเห็นแก่ตัว เป็นการประพฤติที่ไม่ดีไม่พึงกระทำ. เลือกทำแต่

ประโยชน์ตนอันดีมีประโยชน์ควรกระทำที่รู้กันอยู่ดีแล้ว ซึ่งไม่มีความเห็นแก่ตัวเข้าไปปน; ได้แก่ทำแต่ประโยชน์ตนที่เป็นธรรม, ไม่ใช่ทำประโยชน์ตนที่เป็นกิเลส; คอยกำจัดกิเลสปฏิบัติธรรมเพื่อละความเห็นแก่ตัวอยู่เสมอ โดยเชื่อมโยงไปถึงไม่ทำลายประโยชน์ผู้อื่นทำประโยชน์ผู้อื่นด้วย; นั่นแหละจึงจะเป็นการทำประโยชน์ตนที่พึงประสงค์และไม่เป็นอสุจิ.)

เพราะฉะนั้น เราจะมัวก้มหน้าเห็นแต่ประโยชน์ตนนั้น มันไม่ได้; คำว่า **"เป็นมนุษย์สกปรก"** นั้น มันมีความหมายกว้างขวาง มันเสียหายมากนะ; รู้เอาเองเถิดว่ามันไม่ไหวแหละ. จะต้องรู้จักถึง**ประโยชน์ของผู้อื่น**ด้วย เพราะว่าเหตุผลอย่างน้อยที่สุดก็คือ เราอยู่ไม่ได้คนเดียวในโลกนี้; เราต้องอยู่ด้วยกันมาก ๆ ถ้าว่าไม่ได้รับประโยชน์มันก็อยู่ไม่ได้; ไม่เห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่นถ้าทำลายประโยชน์ของผู้อื่น มันก็เกิดทำลายกันประหัตประหารกัน; ดังนั้น จึงต้องนึกถึงประโยชน์ของผู้อื่นด้วย; เพราะว่า เมื่อผู้อื่นอยู่เป็นสุข เราเองก็เป็นสุขได้ง่ายขึ้น เราจะเป็นสุขแต่คนเดียวมันเป็นไปไม่ได้ ในเมื่อเต็มไปด้วยคนที่มีความทุกข์ทรมาน. แม้ว่าเขาจะมอบโลกทั้งหมดทั้งสิ้น ให้เราคนเดียว ให้เราอยู่คนเดียว; เราก็อยู่ไม่ได้; มันมีความจริงอยู่อย่างนั้น. สมมติว่า เขายกทั้งโลกทั้งจักรวาลทั้งหมดทั้งสิ้น ให้เราคนเดียว ให้เราอยู่คนเดียว; อย่างนี้เราก็อยู่ไม่ได้. เพราะว่า การเป็นอยู่อย่างในโลกมนุษย์นี้ มันเนื่องกันด้วยผู้อื่นหลายอย่างหลายประการนัก. (นี้เกี่ยวกับ**ประโยชน์โลกนี้** อย่างที่ ๒ **คือประโยชน์ผู้อื่น** ต้องรู้จักนึกถึงประโยชน์ผู้อื่น เพื่อเกื้อกูลกัน ไม่ประหารกันเป็นต้น.)

ทีนี้ มันก็ยังมีประโยชน์ที่ ๓ คือ**ประโยชน์ที่มันต้องเกี่ยวข้องกัน ประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้องกันอยู่**; อย่างนี้มันก็มีเหมือนกัน. อย่างที่เราต้องใช้อะไรร่วมกัน เราจะมีสิ่งที่ใหญ่โตสำคัญเพื่อเราคนเดียว มันไม่ได้; มันต้องร่วมกันมี. เช่นสาธารณประโยชน์ทั้งหลายมันต้องมีร่วมกัน; คนเดียวมันมีไม่ได้. อย่างว่าในหมู่บ้านนี้ คิดจะมีอะไรขึ้นมาให้เป็นพิเศษ จะมีไฟฟ้า มีประปา มี... มันก็กลายเป็นประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกัน; เพราะว่า มันมีคนเดียวไม่ได้ มันต้อง

รอให้หลาย ๆ คนมีความเห็นต้องกัน ตรงกัน รวมกัน แล้วก็มีได้; อย่างนี้ก็เรียกว่ามันเป็นประโยชน์ที่เกี่ยวกัน. (นี้คือ**ประโยชน์โลกนี้** ประการที่ ๓ คือ**ประโยชน์ของทั้ง ๒ ฝ่าย**.)

ข้อนี้พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสไว้ว่า **ต้องทำให้ครบถ้วนทั้ง ๓**; เป็นข้อความที่พระสงฆ์จะสวดรับการบรรยายหลังจบการบรรยายนี้ทุกวัน ๆ. คำสวดตอนท้ายนั้นคอยฟังให้ดี ๆ; เดี๋ยวก็จะสวดอีกแหละว่า *อตฺตตฺถํ วา หิ ... ปรตฺถํ วา หิ ... อุภยตฺถํ วา หิ ภิกฺขเว สมฺปสฺสมาเนน, -ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, เมื่อบุคคลมองเห็นอยู่ ซึ่งประโยชน์แห่งตนก็ตาม... ซึ่งประโยชน์แห่งชนเหล่าอื่นก็ตาม... หรือว่า เมื่อบุคคลมองเห็นอยู่ซึ่งประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายก็ตาม, อลเมว อปฺปมาเทน สมฺปาเทตุ, ก็ควรแล้วนั่นเทียว เพื่อยังประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายนั้น ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท;* จึงเอามาสวดเพื่อเตือนใจไว้เสมอ ว่าจะต้องนึกถึงประโยชน์ทั้ง ๓ คือประ โยชน์ตนเอง, ประโยชน์ผู้อื่น, ประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกัน. และ **ประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกันผูกพันกันนั่นแหละ เป็นประโยชน์ที่จะใหญ่ยิ่ง ที่จะเป็นไปได้มาก**; มันเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัว คือไม่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ผู้อื่น รักใคร่ผู้อื่น เมตตากรุณาผู้อื่น **มีจิตใจกว้างกว่าคนที่มองเห็นแต่ประโยชน์ตัว**.

การปฏิบัติต่อประโยชน์โลกนี้ (ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์) ที่สมบูรณ์ยิ่ง

ประโยชน์โลกนี้ มันเป็นเรื่องทางวัตถุโดยส่วนใหญ่ เป็นเรื่องทางจิตบ้างตามสมควร; เพราะว่า ประโยชน์โลกนี้ มันเกี่ยวกับการครองเรือน การทำมาหากิน การสังคมเป็นอยู่ร่วมกัน. รายละเอียดไปหาดูได้จาก หนังสือเรียน*เรื่องคิหิปฏิบัติ หนังสือนวโกวาท*เป็นต้น ซึ่งจะบอกรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องมนุษย์จะเป็นอยู่ในโลกนี้ : จะครองเรือนอย่างไร ? ทำมาหากินอย่างไร ? การสังคมอย่างไร ? ที่กล่าวไว้อย่าง

สรุปยอดสุดก็คือเรื่องทิศทั้ง ๖. ทิศทั้ง ๖ ต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง; **ผู้อยู่ในโลกนี้ ผู้ครองเรือน ให้ปฏิบัติต่อทิศทั้ง ๖ ให้ถูกต้อง : ทิศข้างหน้า** คือปฏิบัติต่อบิดามารดาให้ถูกต้อง, **ทิศข้างหลัง** ปฏิบัติต่อบุตรภรรยาให้ถูกต้อง, **ทิศข้างซ้าย** ปฏิบัติต่อมิตรสหายให้ถูกต้อง, **ทิศข้างขวา** ปฏิบัติต่อครูบาอาจารย์ ให้ถูกต้อง, **ทิศข้างบน** ปฏิบัติต่อสมณพราหมณ์ให้ถูกต้อง, **ทิศข้างล่าง** ปฏิบัติต่อคนใช้กรรมกรหรือผู้ที่ต่ำกว่าเราให้ถูกต้อง; เป็น ๖ ทิศ. ถ้าปฏิบัติถูกต้อง ๖ ทิศแล้ว, **มันก็เป็นประโยชน์โลกนี้ที่สมบูรณ์อย่างยิ่งแหละ.** ประโยชน์อย่างโลก ๆ และโลกนี้ การครองเรือนก็ดี การทำมาหากินก็ดี การสังคมกันอะไรกันมันก็ดี. นี่เรียกว่าประโยชน์โลกนี้.

[ข. ประโยชน์โลกอื่น ๒ : คือปรัมมรณสัมปรายิกัตถประโยชน์ – จิตโตปปาติกสัมปรายิกัตถประโยชน์.]

เอ้า, ทีนี้ก็ประโยชน์ถัดไปคือ **ประโยชน์โลกอื่น;** อย่างที่กล่าวมาแล้วเมื่อตะกี้นี้. **ประโยชน์โลกอื่น** นี้มันกลายเป็นเรื่องทางจิตมากขึ้น; **ประโยชน์โลกนี้** มันเป็นเรื่องทางวัตถุมากที่สุด, เป็นเรื่องทางจิตไม่เท่าไร. **แต่ถ้าประโยชน์โลกอื่นแล้ว มันต้องกลายเป็นเรื่องทางจิตมากขึ้น. ประโยชน์โลกอื่นนั้น มีอยู่ ๒ ความหมาย** : (๑) ที่เขาพูดกันโดยปกติธรรมดาสามัญทั่วไป ก็ว่า **โลกอื่นที่ตายแล้วไปเกิด** (ปรัมมรณาปรโลกหรือปรัมมรณโลก) : ไปเกิดเป็นเทวดา เป็นพรหม เป็นอะไรไป, เรียกว่าโลกอื่น นั้นก็มี, ตามที่พูดกันอยู่; (๒) ทีนี้ ตามที่อยากจะให้เข้าใจเสียใหม่ว่า**มันเป็นเรื่องทางจิต** ไม่ต้องตายแล้วจึงไปเกิด, **อยู่ที่นี่ในร่างกายนี้แหละ กลายเป็นอยู่ในโลกอื่นได้ คือจิตมันเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น** (จิตโตปปาติกปรโลก) : ในร่างคนนี้มีความคิดอย่างสัตว์ มันก็**เกิดเป็นสัตว์แล้ว** เป็นสัตว์

เดรัจฉานแล้ว; ในร่างคนนี้มีความคิดทำผิด ร้อนอยู่อย่างสัตว์นรก ก็**เกิดเป็นสัตว์นรกแล้ว**; หรือว่าขี้ขลาด**เกิดเป็นอสุรกายแล้ว**; หิวกระหายอย่างโง่เขลาที่สุด มันก็**เป็นเปรตแล้ว** ไม่ต้องตาย.

เพราะมีพูดกันอยู่ว่า ตายแล้วจึงไปถึง; แต่อาตมาจะบอกว่า ไม่น่ากลัวต่อตายแล้วมันยังไม่แน่; ที่เป็นเดี๋ยวนี้ทันตาเห็นในชีวิตนี้ มันน่ากลัวกว่า, มันเป็นสันทิฏฐิโก คือมองเห็นได้ด้วยตนเองยิ่งกว่า. ขอให้มองเถิดมันจะเห็น ว่าคนในร่างคนนี้ มีจิตเป็นสัตว์ก็**เกิดเป็นสัตว์**, มีจิตเป็นเทวดาก็**เกิดเป็นเทวดา**, มีจิตเป็นพรหม เจริญพรหมวิหารเป็นต้นอยู่ ก็**เกิดเป็นพรหม**. นี่เรียกว่ามันเกิดได้ มัน**เกิดได้โดยจิตอย่างนี้**; ระวังให้ดีระวังให้ดี มันน่ากลัว; เพราะว่า วันหนึ่ง ๆ มันอาจจะเกิดได้ตั้งหลายสิบครั้ง หลายสิบชนิด. ในวันเดียวเท่านั้นแหละ จิตนี้มันคิดได้หลายสิบอย่าง หลายสิบชนิด : คิดอย่างเลว, คิดอย่างดี, คิดอย่างต่าง ๆ นานา, คิดในลักษณะที่ว่าตัวเองเกลียดตัวเองก็มี. ถ้ามันคิดไปในทางดีมันก็ดีซี่, มันก็ได้ชื่นอกชื่นใจ เป็นสวรรค์เป็นพรหมโลกกันในชาตินี้ ในเวลานี้.

จิตโตปปาติกปรโลกมีได้ก่อนตาย เลือกเกิดแต่ที่น่าชื่นใจ.

คิดชนิดที่ทำให้ยกมือไหว้ตัวเองได้นั้นแหละดี ไปดูเอาเองก็แล้วกัน; คิดชนิดไหนแล้วทำให้ชื่นอกชื่นใจตัวเองยกมือไหว้ตัวเองได้นั่นแหละดี. ขอให้พยายามสังเกตให้ดี แล้วคิดอย่างนั้น แล้วก็จะมีความสุขที่สุดอยู่ตลอดเวลา; เรียกว่าพอใจตัวเองอยู่ตลอดเวลา, ไหว้ตัวเองได้อยู่ตลอดเวลา; เป็นความคิดที่ดี. เรียกว่าเกิดเป็น**โลกจิตใจ** โลกทางจิตใจขึ้นมาสำหรับบุคคลนั้น.

เป็นอันว่า **ในร่างกายนี้** ที่เป็นอยู่อย่างนี้แหละ **จิตจะไปสู่โลกไหนก็**

ได้ : จิตจะไปสู่โลกนรกก็ได้, โลกสัตว์เดรัจฉานก็ได้, โลกเปรตก็ได้, โลกอสุรกายก็ได้, หรือจะไปโลกกามาวจรของเทวดาก็ได้, ไปพรหมโลกก็ได้, ไปสู่รูปพรหมก็ได้, อรูปพรหมก็ได้, **โดยจิตนี้เอง**; ฉะนั้น **โลกอื่น**หรือประโยชน์โลกอื่นนั้น **มันทำได้ที่นี่** แล้วก็**เสวยผลได้ที่นี่**. มีจิตเป็นอยู่ในโลกอื่นได้ที่นี่; ระวังให้ดี. ถ้ามันเผลอไปคิดเป็นอย่างสัตว์เดรัจฉานเข้า มันก็หมดเลย; มันก็เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานในร่างกายคนนี้เลย. ฉะนั้น ประคับประคองให้ดี ให้คิดเป็นบัณฑิต เป็นคนดี เป็นสัตบุรุษ, กระทั่งว่าบรรลุมรรคผลนิพพานไปเลย จึงจะดีกว่า.

นี่ประโยชน์โลกอื่น. คำว่า "ประโยชน์โลกอื่น" ก็ยังเป็นประโยชน์เรื่องโลก ดังที่กล่าวแล้ว. โลกนี้ก็ตาม โลกอื่นก็ตาม ยังเป็นเรื่องโลก; แต่ประโยชน์โลกนี้มันทางวัตถุมากกว่า, ประโยชน์โลกอื่นมันเป็นเรื่องทางจิตมากกว่า. **อยู่ใต้วิสัยโลก ชื่อว่าต้องเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ในลักษณะต่ำ.**

[ค. ประโยชน์เหนือโลก ๓ อย่าง : ปรมัตถะหรือโลกุตตรัตถประโยชน์ ๓ คือมรรค ผล นิพพาน.]

ทีนี้ ก็มาถึงประโยชน์สุดท้าย คือ**ประโยชน์เหนือโลก**. ประโยชน์เหนือโลกนี้ยิ่งทางจิตเต็มที่ เป็นเรื่องทางจิตเต็มที่ ยิ่งกว่าประโยชน์โลกอื่นเสียอีก. **ประโยชน์เหนือโลก** โดยชื่อที่ใช้กันอยู่เป็นธรรมดาสามัญ รู้กันอยู่ทั่วไป ก็คือเรื่อง **มรรค ผล นิพพาน**. คำว่า **มรรค** ในที่นี้ หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นหนทางก็ได้. ถ้าปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘ ถึงที่สุดแล้ว มันเกิดเป็น**มรรคจิต**ชนิดที่จะตัดกิเลสได้; นี่เป็นเรื่องมรรคผล. เมื่อ**เป็นมรรค**ก็ตัดกิเลสได้, แล้วก็**เกิดผลขึ้นมา**, แล้วการเสวยผลนั้น ก็คือความหมายของคำว่า**นิพพาน**. ประโยชน์เหนือโลก ประโยชน์ที่อยู่เหนือโลกนี้ มีอย่างนี้ ความหมายอย่างนี้ก็ได้.

การอยู่เหนือโลกที่น่าสนใจเป็นพิเศษ.

แต่อาตมาอยากจะขอร้องให้สนใจเป็นพิเศษว่า ยังทำได้มากกว่านั้น แม้ว่าจะทำไม่ได้เด็ดขาด, แต่ว่าทำได้มากเท่าไรก็ดีเท่านั้น; **คือฝึกสติสัมปชัญญะให้มากที่สุด**; ฝึกสมถะวิปัสสนานี่แหละ ชนิดที่จะทำให้มีสติสัมปชัญญะมากที่สุด รู้เท่าทันอารมณ์ที่มากระทบ. รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์, ๖ อย่างที่มากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั่น, มันก็มีอยู่. ถ้ามากระทบกันแล้ว ก็เกิดวิญญาณขึ้นมา : วิญญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจเหมือนกัน; ตอนนี้เรียกว่าผัสสะ. อายตนะภายใน กระทบอายตนะภายนอก, เกิดวิญญาณขึ้นมา; สามประการนี้ทำงานด้วยกันอยู่ เรียกว่าผัสสะ. ตรงนี้เป็นระยะที่สำคัญมาก จะได้-จะเสีย, จะแพ้ – จะชนะ **ก็อยู่ที่ผัสสะนี้เอง**. คือว่า ถ้าในขณะแห่งผัสสะนั้นโง่ ไม่มีปัญญา ไม่มีวิชชา, มันก็เกิดเวทนาโง่ หลงใหลในเวทนานั้น ยินดียินร้าย สุข ทุกข์ ไปตามนั้น, แล้วมันก็เกิดตัณหาไปตามเวทนานั้น, แล้วก็เกิดอุปาทานเป็นตัวกู – ของกู ผู้รู้สึกอยู่ เสวยอยู่ ซึ่งอารมณ์นั้น, เมื่อเป็นอุปาทานแล้ว มันก็ต้องเป็นทุกข์ เพราะหนักด้วยความยึดถือ เรียกว่ามีภพ มีชาติ เป็นตัวกู อย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา. ฉะนั้น ถ้าว่า**เรามีสติสัมปชัญญะมากพอ ไม่เผลอสติเมื่อมีผัสสะแล้ว, นี่จะเรียกว่าอยู่เหนือโลกก็ได้เหมือนกัน**, . แม้แต่ชั่วขณะเดียว เรื่องเดียว กรณีเดียว ก็ยังเรียกว่าอยู่เหนือโลกได้.

มีอะไรเข้ามาคราวนี้ทางตา; **เรารู้เท่ากัน**, เวทนาทางตาทำอะไรไม่ได้ จิตใจยังคงปกติ เป็นอิสระอยู่; อย่างนี้ก็เรียกว่า **อยู่เหนือโลกทางตา**. อะไรเข้ามาทางหู ก็ทำอะไรจิตใจไม่ได้, จิตใจยังเป็นอิสระอยู่. เสียงที่เข้ามาทางหูนั้นทำให้จิตใจหวั่นไหวอย่างใดก็ไม่ได้ ก็เรียกว่า**มีความเป็นอิสระอยู่เหนือโลกทางหู**.

แล้วก็**อยู่เหนือโลกทางจมูก** เมื่อได้กลิ่น; **อยู่เหนือโลกทางลิ้น** เมื่อได้ลิ้มรส; **อยู่เหนือโลกทางผิวหนังร่างกายทั่วไป** เมื่อมีอะไรมากระทบผิวหนัง; **อยู่เหนือโลกทางใจ** คือบรรดาความรู้สึกที่เกิดขึ้นมาจากสัญญาแต่ก่อนเก่า หรืออะไรก็ตาม, เมื่อเกิดขึ้นแล้วรู้เท่ากัน ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของอารมณ์นั้น ๆ ก็เรียกว่า**อยู่เหนือโลกในทางมโน** ในทางใจ. อย่างนี้เห็นชัดได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้ โดยบุคคลนั้น.

ขอให้มองให้มากเถอะว่า อย่าให้มีจิตใจอยู่ภายใต้อำนาจของสิ่งที่มากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ขอย้ำซ้ำ ๆ ว่าอย่าได้อยู่ใต้อำนาจของสิ่งที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ให้จิตยังคงเป็นอิสระ ปกติอยู่ ไม่อยู่ใต้อำนาจของสิ่งที่เข้ามากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. เมื่อเรามีชีวิตอยู่ในโลกนี้ มันก็มี; มีอะไรมากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่เสมอ; ถ้าไปยินดียินร้าย ก็คือเป็นทาสมันแล้ว เป็นทาสของมันแล้ว ตกอยู่ภายใต้อำนาจของมันแล้ว. ถ้ายังเป็นอิสระอยู่ ไม่ยินดียินร้าย ก็เรียกว่าอยู่เหนืออำนาจมัน. ขออยู่เหนืออำนาจมัน นี้ก็เรียกว่าอยู่เหนือโลกด้วยเหมือนกัน ในความหมายที่สามัญที่สุด ที่เข้าใจได้ง่ายที่สุด; คือให้พิจารณาให้เห็นว่า โลก ๆๆ นี้มันไม่มีอะไร นอกจาก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์. โลกนี้ทั้งจักรวาลทั้งอะไรทั้งหมดทั้งสิ้นไม่มีอะไรมากไปกว่า ๖ อย่างคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์, ที่จะเข้ากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ลองคำนวณดูว่า ถ้าเราไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โลกนี้มันก็ไม่มี. ลองคิดให้ดี มองให้เห็นว่า ถ้าเราไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โลกนี้มันก็ไม่มี. ทีนี้ โลกนี้มันมีเพราะเรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, รับสัมผัสสิ่งที่มากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; มันจึงมีโลกลักษณะอย่างนั้น อย่างโน้น อย่างนี้ ตามเรื่องทางตา หู จมูก ลิ้น

กาย ใจ. ถ้าอะไรเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, เราชนะมันทุกที ๆ เราไม่พ่ายแพ้แก่มัน; ก็เรียกว่า**อยู่เหนือโลก**, อยู่เหนือวิสัยโลก, อยู่เหนืออำนาจของโลก. ถ้าเด็ดขาดจริง ๆ ก็เป็นพระอรหันต์ไปเลย; ถ้าไม่เด็ดขาด ยังกลับไปกลับมาอยู่ ก็ยังเป็นคนธรรมดาไปก่อนก็ได้ เป็นไรไป. แต่มันยังดีกว่าจมอยู่ใต้อำนาจของสิ่งที่เรียกว่าโลก. สิ่งที่เข้ามากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วก็ทำให้เป็นคนยินดียินร้ายเหมือนกับคนบ้าไปอย่างนั้น นั้นน่ะเรียกว่า**พ่ายแพ้แก่โลก**, **อยู่ใต้อำนาจ**ของโลก.

ปฏิบัติเพียงเท่านี้มันก็น่าจะทำกันได้, ถ้าว่าสนใจฝึกฝนสติสัมปชัญญะให้มาก. **กรรมฐาน หรือภาวนาแบบที่ถูกต้องแล้ว จะทำให้เกิดสติสัมปชัญญะมากขึ้นทั้งนั้นแหละ**; กรรมฐาน วิปัสสนาอะไรแบบไหนก็ตาม ถ้ามันถูกต้องแล้ว จะทำให้เกิดสติสัมปชัญญะมากขึ้น. เพราะมีสติสัมปชัญญะมากขึ้น ก็มีการรู้สึกตัวทันท่วงที เมื่อมีอะไรมากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. **พอเมื่อรู้สึกตัวเสียแล้ว** มันก็ดำรงจิตไว้ได้ ไม่ไปยินดียินร้าย คือไม่เกิดกิเลสกับเรื่องเหล่านั้น นี่เรียกว่า**เอาชนะมันได้ ชนะโลกได้**.

ถ้าเราควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจได้ ก็คือควบคุมได้หมดทั้งโลก. ฟังให้ดี ๆ, เมื่อฟังไม่ดีก็จะไม่เข้าใจแล้วก็จะไม่เชื่อ คือจะพูดว่า **ถ้าเราควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเราได้แล้ว**; นั่นแหละคือเราควบคุมได้หมดทั้งโลก ทั้งโลกไม่อาจจะมาทำอันตรายอะไรแก่เรา; ฉะนั้น ขอให้สนใจมากที่สุด ที่จะปฏิบัติภาวนากรรมฐานทำให้มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ **สามารถควบคุมจิตไว้ในลักษณะที่ไม่หลงไปตามอารมณ์นั้น ๆ**. ไม่หลงรักที่น่ารัก, ไม่หลงโกรธที่น่าโกรธ, ไม่หลงเกลียดที่น่าเกลียด, ไม่หลงกลัวที่น่ากลัว, ไม่วิตกกังวล, ไม่อาลัยอาวรณ์, ไม่อาฆาต

มาดร้าย, ไม่อิจฉาริษยา, ไม่หึงไม่หวง, ไม่อะไรต่าง ๆ; **มีจิตเป็นปกติอยู่เสมอ; นั่นแหละคือเหนือโลก ๆ.**

ประโยชน์เหนือโลก ก็หมายความว่า มีความสุขชนิดที่บอกไม่ถูกเลยว่าจะมีอย่างไรสักเท่าไร. **ถ้าจิตไม่ตกเป็นทาสของสิ่งที่มากระทบจิต ๆ,** จะมีความสุขสักเท่าไร มันบอกยาก ต้องไปทำดูเอง รู้สึกด้วยตนเอง; โดยคำพูดนี้มันบอกยาก, แต่พอจะคำนวณได้ว่า **มันถึงที่สุดแหละ, ความสุขถึงที่สุดแหละ.** เมื่อจิตไม่ตกเป็นทาสของสิ่งที่มากระทบจิต ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ไม่มีไฟคือกิเลส แล้วก็เย็นเป็นนิพพาน มีความเย็นในชีวิตในวิญญาณอย่างถึงที่สุดอยู่เสมอ. ถ้าทำได้เด็ดขาดเช่นนั้นก็เป็นพระอรหันต์; ถ้าทำไม่ได้เด็ดขาด ยังกลับไปกลับมาอยู่ ก็ยังเป็นคนธรรมดา, หรือว่ายังเป็นพระอริยเจ้าขั้นต้น ๆ เช่นโสดา สกิทาคา เป็นต้น ตามสมควรแก่กรณี.

หวังว่าท่านทั้งหลาย คงจะพอเข้าใจเรื่องประโยชน์ทั้ง ๓ คือประโยชน์โลกนี้, ประโยชน์โลกอื่น, และประโยชน์เหนือโลก.

ประโยชน์โลกนี้, มีประโยชน์ตน, ประโยชน์ผู้อื่น, และประ โยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย. **ประโยชน์โลกอื่น**นั้นอยู่ที่จิตใจ, แต่ที่เขากล่าวกันโดยทั่วไปมันอยู่ที่โลกอื่น ตายแล้วไปถึง นั้นก็ตามใจเขา เราไม่คัดค้าน; แต่**ที่จะแนะให้สนใจ โดยด่วนที่สุด**ก็คือที่นี่และเดี๋ยวนี้ ถ้าจิตใจมันน้อมนึกไปอย่างไร มันก็สร้างโลกใหม่ขึ้นมาในจิตใจ แล้วมันก็**ได้เข้าไปสู่โลกใหม่นั้นในร่างกายนี้;** คน ๆ เดียวกันนี้ ในร่างกายนี้ มันเข้าไปสู่โลกอื่น โดยทางจิตใจ ได้มากอย่างต่าง ๆ กัน, เรียกว่า **ประโยชน์โลกอื่น** ในความหมายที่เห็นได้ชัด**เป็นสันทิฏฐิโก**.

ทีนี้ ประโยชน์เหนือโลก คือมรรค ผล นิพพาน; มีจิตอยู่เหนือการครอบงำของอารมณ์ มีจิตอยู่นอกเหนือวิสัยการปรุงแต่งของกิเลส; ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยกิเลสได้อีกต่อไป; ก็เลยดับทุกข์สิ้นเชิง.

การบรรยายวันนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว ซึ่งเป็นการบรรยายโดยย่อและฝนก็จะตกแล้ว. ***สรุปความ***ว่า **ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ๓ อย่างนี้ มีความหมายเป็นเรื่องของชีวิต** : ชีวิตทั้งหลาย ชีวิตทั่วไปมันมีการเรียนรู้ (ปริยัติ), มันมีการเป็นไปตามการเรียนรู้ (ปฏิบัติ), แล้วมันก็ได้รับผลของการเรียนรู้ (ปฏิเวธ); ฉะนั้น ขอให้ถือว่า ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ นี้ **เป็นสิ่งที่มีอยู่แก่ชีวิตทั้งหลาย ในสากลจักรวาล**. ทีนี้ เมื่อพูดกันถึง ๓ อย่างนี้แล้ว, **การปฏิบัตินั่นแหละมันสำคัญ** : การเรียนรู้ การปฏิบัติ และการได้รับผล; การปฏิบัตินะมันสำคัญ : ถ้าว่าปฏิบัติได้มันก็เป็นการรู้แล้ว, แต่ถ้าปฏิบัติได้มันก็มีผลแน่นอน; ฉะนั้น **ยึดหลักการปฏิบัตินี่เป็นเรื่องสำคัญ** : --

การปฏิบัติเพื่อประโยชน์โลกนี้ เพื่อประโยชน์โลกอื่น เพื่อเหนือโลก เป็นหลักทั่วไป : **ประโยชน์โลกนี้** ก็อย่างที่คนธรรมดาสามัญจะกระทำกัน; ก็ทำให้ดีที่สุด ให้ถูกต้องที่สุด; อย่าให้บกพร่อง**ทั้งในเรื่องประโยชน์ตน, ประโยชน์ผู้อื่น, และประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกัน**. แล้ว**ประโยชน์โลกอื่น** สำคัญอยู่ที่จิตใจ; **ควบคุมจิตใจอย่าให้เขวไปในความหมายของโลกอื่น**. มันจะเป็นเหมือนกับไปเกิดเป็นสัตว์ในโลกอื่น; มันไม่น่าจะเกิด ไม่ควรจะเกิด; แม้จะเกิดเป็นเทวดา ก็ไม่เกิดดีกว่า. **การที่ไม่เกิดเป็นอะไร, มีจิตใจคงที่เหมือนพระอรหันต์นั่นแหละดีกว่า**; เอาละเป็นอันว่า ทำได้อย่างนั้นก็**อยู่เหนือโลกโดยประการทั้งปวง**.

ขอยุติการบรรยาย เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมในคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจในการที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมะสืบต่อไป ในกาลบัดนี้.

คู่มือศึกษาการปฏิบัติในพุทธศาสนา (ต่อ).

[: การปฏิบัติที่เป็นการบวชอยู่ที่บ้าน.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่ง*ภาคมาฆบูชา*เป็นครั้งที่ ๑๒ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวถึง (***คู่มือศึกษาพุทธศาสนา*** ในส่วนที่เป็น) **คู่มือหรือวิธีการศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติ** ต่อไปตามเดิม.

ขอซ้อมความเข้าใจว่า **การบรรยายนี้ ไม่ได้กล่าวเจาะจงเรื่องใดเรื่องหนึ่ง** โดยละเอียดโดยเฉพาะ, **แต่กล่าวในฐานะเป็นโครงของเรื่อง,** เป็นเค้าโครงของเรื่อง, เป็นวิธีการที่จะศึกษาโดยเค้าโครงของเรื่อง, **ส่วนรายละเอียดนั้นก็ไปหาศึกษาได้เอง** เพราะมันยังมีมาก; แต่จะมีหัวข้อบรรยายเฉพาะในวันนี้ ว่า **การปฏิบัติที่เป็นการบวชอยู่ที่บ้าน** หรือจะเรียกสั้น ๆ ก็ว่า จะกล่าวเรื่อง **การบวชอยู่ที่บ้าน,** ฟังดูก็แปลก.

เหตุผลที่ใช้คำว่า “บวชอยู่ที่บ้าน”.

ข้อนี้ก็มีเหตุผลที่จะกล่าว; หมายความว่า **บางคนมีความน้อยใจเสียใจว่าไม่ได้บวช** เพราะว่า เป็นสตรีเพศบ้าง หรือเพราะเหตุอย่างอื่น ๆ ทำให้ออกไปบวชไม่ได้ ต้องอยู่ที่บ้าน, ดังนี้บ้าง; หรือแม้แต่**เขาบวชอย่างพรหมจาริณีกัน ๙ วัน ๑๐ วัน** ที่จัดกันขึ้นทั่ว ๆ ไปในระยะนี้ ก็ไปบวชไม่ได้; จึง**ขอเสนอวิธีบวชชนิดที่อยู่ที่บ้าน** เรียกว่าบวชที่อยู่ที่บ้าน.

บางคนจะสงสัยว่า **บวชทำไมอยู่ที่บ้าน ?** มันก็พอจะ**ตอบได้ว่า เราทำอย่างเดียวกัน ในวัตถุประสงค์ที่มุ่งหมายของคำว่า บวช** คือคำว่า **ปพฺพชฺชา** ซึ่งแปลว่า **บวช**; **ปพฺพชฺชา** นี้ **แปลตามตัวหนังสือ**ก็ว่า **ไปหมดจากที่ควรไป, เว้นหมดจากที่ควรเว้น**; ก็คือเว้นหรือไปเสียจาก การปฏิบัติหรือการเป็นอยู่ชนิดที่เป็นทุกข์ : สิ่งใดเป็นไปเพื่อความทุกข์ เราจะเว้นเสียโดยเด็ดขาด. **ไม่ทำในใจว่าอยู่ที่บ้านหรืออยู่ที่วัด**; แต่ว่าโดยแท้จริงก็อยู่ที่บ้าน แต่ไม่ต้องทำในใจว่าอยู่ที่บ้านหรืออยู่ที่วัด. **ทำในใจแต่การประพฤติปฏิบัติ ให้ตรงตามความหมายนั้นเท่านั้น; คือว่าไปหมด เว้นหมดจากสิ่งที่ควรเว้นควรไป ในทุก ๆ ระดับ.**

หรือแม้ว่า เราจะอาศัยคำ อีกคำหนึ่ง คือคำว่า***พรหมจรรย์*** แปลว่า ***การประพฤติประเสริฐ, ประพฤติอย่างพรหม; ก็ไม่ได้จำกัดว่า ที่บ้านหรือที่วัด ถ้าประพฤติได้ก็ประพฤติ;*** อย่างจะถือศีลพรหมจรรย์อยู่ที่บ้าน ศีล ๘ ศีล ๑๐ มันก็ยังถือได้. คำว่า **พรหมจรรย์ นั้นมีความหมายว่า การประพฤติอย่างเต็มที่หรือเคร่งครัด ติดต่อกันเป็นระยะยาว เป็นการปฏิบัติตลอดชีวิต** อย่างนี้ก็ยังได้. พูดกันง่าย ๆ ว่า **ประพฤติพรหมจรรย์ที่บ้าน** มันก็ยังทำได้.

ทีนี้ เมื่อบุคคลบางคนไม่อาจจะออกไปบวช หรือว่า **เป็นสตรี**ไม่อาจจะบวชเป็นภิกษุณี ก็เสียใจหรือน้อยใจ อย่างนี้ก็มี, หรือ**ด้วยเหตุอย่างอื่นออกไปบวชไม่ได้** อย่างนี้ก็มี; ไม่ต้องเสียใจ ไม่ต้องน้อยใจ, **พยายามประพฤติปฏิบัติในธรรมะ ซึ่งเป็นการปฏิบัติ ให้ดีที่สุด ให้สูงที่สุดตามที่จะทำได้ ก็จะเป็นการบวชอยู่ที่บ้าน,** เรียกว่าบวชอยู่ที่บ้าน. ฟังดูให้ดี ๆ; **เพราะ "บวช" นั้นคือการเว้นเสียจากสิ่งที่ควรเว้น, "พรหมจรรย์" นั้นหมายถึงการประพฤติข้อธรรมอย่างจริงจังเคร่งครัด,** แม้ในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ถ้าทำอย่างเคร่งครัดติดต่อกันจนตลอดชีวิต ก็เรียกว่า**พรหมจรรย์**ได้เหมือนกัน.

เดี๋ยวนี้ **เราจะถือเอาหลักปฏิบัติตามที่มีอยู่อย่างไรในพระพุทธศาสนานั้น เอามาถือไว้เป็นหลักปฏิบัติ** ก็จะทำให้เกิดผลอย่างเดียวกันกับพวกที่บวชออกไปอยู่ที่วัด หรือไปอยู่ในป่า; และในบางกรณี **บวชอยู่ที่บ้านจะทำได้ดีกว่าบางคนหรือบางพวก ที่ไปบวชเหลวไหลอยู่ที่วัด หรือแม้อยู่ในป่า. ด้วยเหตุนี้แหละ** พอที่จะกล่าวได้ว่า เรื่อง**สถานที่** นั้นก็ **ไม่ได้สำคัญเด็ดขาด** อะไรนัก; มัน **สำคัญ** หรือ **เด็ดขาดอยู่ที่การประพฤติกระทำมากกว่า**. จึงขอให้ท่านทั้งหลายสนใจตั้งใจฟังให้ดี ๆ ว่า ***บวชอยู่ที่บ้านนั้น จะบวชกันได้อย่างไร ?***

หลักปฏิบัติในการบวชอยู่ที่บ้าน.

[: ยกเอาอินทรีย์ทั้ง ๕ ขึ้นเป็นหลัก.]

การบวชที่อยู่ที่บ้านนั้น ก็ต้องอาศัยหลักธรรมะ ที่เป็นเนื้อแท้ หรือเป็นตัวแท้ของพระพุทธศาสนา ที่มีอยู่เป็นหลักชัดเจนตายตัว. ในที่นี้ **จะเลือกเอามาสักหมวดหนึ่ง สำหรับยึดเป็นหลักปฏิบัติ**; แต่ก็มิได้เลือกเอาหมวด เช่นอริย-

อัฏฐังคิกมรรคเป็นต้น นั้นมันเป็นหลักทั่วไป, ที่วัดก็ได้ ที่ไหนก็ได้; จะเอาชนิดที่สูงขึ้นไป ละเอียดขึ้นไปกว่านั้น คือหมวดธรรมที่มีชื่อว่า **อินทรีย์ทั้ง ๕. อินทรีย์ทั้ง ๕** จำไว้ให้ดี; คือว่า**อินทรีย์ทั้ง ๕ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา**; ๕ อย่างนี้ แต่ละอย่างเรียกว่า อินทรีย์. คำว่า**อินทรีย์** แปลว่า**สำคัญ ตัวการสำคัญ หลักสำคัญ หัวข้อสำคัญ. ธรรมะทั้ง ๕ ข้อนี้ จะมีอยู่ในการปฏิบัติทั่วไป** : จะทำสมาธิหรือเจริญภาวนาอย่างไร ก็ต้องทำให้มีอินทรีย์ครบทั้ง ๕.

ขอให้ฟังให้ดีว่า **จะปฏิบัติธรรมะพวกไหนก็ตาม จะต้องปฏิบัติให้มีอินทรีย์ ในธรรมเหล่านั้น ครบทั้ง ๕.** ที่เรียกว่า ๕; ๕ นี้ก็คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ดังที่กล่าวแล้ว.

๑. มีสัทธา – เชื่อในธรรมเป็นเครื่องดับทุกข์ และเชื่อว่าตนสามารถปฏิบัติได้.

ข้อแรก คือ **สัทธา** แปลว่า **ความเชื่อ** บวชอยู่ที่บ้าน **ก็มีความเชื่อในธรรมะนั้น ๆ ถึงที่สุด.** เชื่อในอะไร ? ถ้าถามว่า **เชื่อในอะไร ?** ก็คือ **เชื่อในธรรมที่เป็นเครื่องดับทุกข์.** ที่รู้กันทั่วไป ก็เช่น **ศีล สมาธิ ปัญญา หรืออริยอัฏฐังคิกมรรคมีองค์ ๘;** นี้เป็นธรรมที่ดับทุกข์.

เราได้ศึกษาแล้ว เห็นแล้ว **มีความเชื่อ ว่าธรรมเหล่านี้ดับทุกข์ได้จริง** หรือว่าธรรมเหล่านี้เป็นที่พึ่งได้จริง, เชื่อลงไปเสียทีหนึ่งก่อน; แล้วก็เชื่ออีกทีหนึ่ง **คือเชื่อตัวเอง** ว่าตัวเองนี่สามารถที่จะปฏิบัติธรรมะเหล่านั้น : ในเนื้อในตัวของตนมีความถูกต้องเหมาะสม ที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมะเหล่านั้น, นี่ก็เป็นอีกเชื่อหนึ่ง.

รวมกันเป็น ๒ เชื่อ : เชื่อในสิ่งที่จะประพฤติปฏิบัติว่าดับทุกข์ได้; แล้วก็เชื่อว่า ตัวเองมีคุณธรรมที่จะดับทุกข์เหล่านั้นได้อย่างเพียงพอ.

นี่ **มีศรัทธา** อย่างนี้ แล้วก็อยู่ที่บ้าน บวชอยู่ที่บ้าน มัน **ก็พอที่จะทำให้เกิดอำนาจ** เกิดกำลัง "กำลังภายใน" ก็ได้, ใช้คำอย่างนี้กับเขาบ้าง. เกิดอำนาจเกิดกำลัง ในการที่จะปฏิบัติธรรมะเหล่านั้น คือศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นหลักทั่วไป; เช่นว่า***รับศีล***เอาไป ไปถือที่บ้าน ***ก็ต้องทำให้เป็นศีลของบุคคลผู้มีศรัทธา อย่างแน่นแฟ้น****แน่วแน่* **โดยเชื่อว่าศีลนั้นเป็นเครื่องดับทุกข์ได้**, แล้วก็เชื่อว่า **ตัวเองสามารถรักษาศีลได้**; ให้มีความเชื่ออย่างนี้เถิด ก็จะเป็นผู้มีศรัทธา, แล้วก็มีอาการเหมือนกับว่า เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์อย่างยิ่ง มีความหนักแน่น จริงจัง เคร่งครัด ในการปฏิบัตินั้น ๆ.

ทีนี้ ก็**ปล่อยให้ศรัทธานั้นแหละ ดำเนินไปตามที่ควรจะมี** ในแต่ละวัน ๆ. **อำนาจของศรัทธา ทำให้มีการประพฤติจริง ทำจริง ถึงที่สุด**, แล้วก็มีกำลังใจ ที่เกิดมาแต่ศรัทธานั้นมากมาย ประพฤติปฏิบัติได้เต็มที่.

เดี๋ยวนี้ คนมีศรัทธากันแต่ปาก มีศรัทธากันแต่ผิว ๆ ว่ามีศรัทธา มีศรัทธา; แต่**หาได้มีศรัทธาตัวจริงแท้จริง ดังที่กล่าวมานี้ไม่**, คือไม่ได้เชื่อแม้ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ โดยแท้จริง, แล้วก็ไม่ได้เชื่อว่า ตัวเองจะสามารถประพฤติปฏิบัติได้ ตามคำสอนเหล่านั้น. มาจัดการกันเสียใหม่ มาชำระสะสางกันเสียใหม่; **อยู่ที่บ้าน แต่ให้มีศรัทธาเต็มเปี่ยมทั้ง ๒ ประการ คือมีศรัทธาในธรรมะ** ที่จะประพฤติว่าดับทุกข์ได้จริง, แล้วมี***ศรัทธาในตัวเอง*** ตัวเองนั่นแหละ ว่าสามารถที่จะปฏิบัติธรรมะเหล่านั้นได้. รวมกำลังกันเป็น ๒ ฝ่ายอย่างนี้แล้ว ก็เป็นศรัทธาที่

สมบูรณ์อยู่ที่บ้าน; ก็มีลักษณะอาการเหมือนบวชอยู่ที่บ้าน.

๒. มีวิริยะ – ความเพียรและกล้าหาญในสิ่งที่ควรทำ.

ทีนี้ **ข้อที่ ๒ มีวิริยะ**. วิริยะแปลว่า **ความเพียร** หรือ**ความกล้าหาญ**; บวกกันทั้งความเพียรและความกล้าหาญเข้าด้วยกัน ก็เรียกว่า วิริยะ. ยิ่งมีศรัทธาในธรรมะ หรือในตัวเองมาก่อนแล้ว วิริยะก็จะเข้มแข็งถึงที่สุด. **อาศัยอำนาจของศรัทธา**นั้นเป็นพื้นฐาน **กระทำอย่างกล้าหาญอย่างพากเพียร ในสิ่งที่ควรจะทำ** ทุกเรื่องไม่ว่าเรื่องเกี่ยวกับโลก หรือเกี่ยวกับเหนือโลก.

มีวิริยะในที่ ๔ สถาน.

เรื่องที่เราจะต้องทำ ถ้ากล่าวกันแต่ใจความสรุปสั้น ๆ แล้ว ก็จะ**มีอยู่ ๔ ประการ** ด้วยกัน; คือมีความ**พากเพียรกล้าหาญในการที่จะป้องกัน**, พากเพียรกล้าหาญ**ในการที่จะสละ**, พากเพียรกล้าหาญ **ในการที่จะสร้างสรรค์**, และพากเพียร **กล้าหาญในการที่จะรักษา**. คำ ๔ คำนี้มีความหมายคลุมหมดในหน้าที่ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไร : **ป้องกัน สละ สร้าง** และ**รักษา**.

๒.๑ เพียรป้องกัน.

เพียรอันแรก **ป้องกัน** คือ **ป้องกันไม่ให้สิ่งที่ไม่ควรจะเกิดจะมีนั้น เกิดมีขึ้นมา**; เช่นศัตรูอย่างนี้ เราต้องใช้การป้องกัน ไม่ให้เกิดไม่ให้มีขึ้นมา. กิเลสเป็นศัตรูร้ายกาจกว่าอะไรหมด ก็มีการป้องกันอยู่อย่างถูกต้อง, ราวกับว่าป้องกันข้าศึกอันใหญ่หลวง ไม่ให้เกิดขึ้นได้.

๒.๒ เพียรสละ.

แล้วเพียรอันที่ ๒. ก็**สละที่เกิดขึ้นแล้ว**; ถ้าสิ่งที่ไม่พึงปรารถนานั้นได้เกิดขึ้นเสียแล้ว ก็ต้องพากเพียร เข้มแข็ง กล้าหาญ ในการที่จะสละมันออกไปเสีย.

๒.๓ เพียรสร้างสรรค์.

ทีนี้ ก็มาถึงเพียรส่วนที่ ๓. **ต้องสร้างสรรค์**; ได้แก่สร้างสรรค์สิ่งที่ยังไม่มี. **ความดี ความงาม กุศล สุจริต ทุกอย่างทุกประการ ที่ควรจะมีในตน ที่มันยังไม่เคยมี ก็ต้องสร้างให้มีขึ้นมา** ด้วยอาศัยความเชื่อในสิ่งนั้น ๆ และเชื่อตัวเองว่าจะปฏิบัติได้ ดังที่กล่าวมาแล้วในข้อศรัทธา; ก็สามารถจะสร้างสิ่งที่ยังไม่มีในตน, ความดีหรือกุศลที่ยังไม่มีในตน ให้เกิดมีขึ้นมาในตน ให้จนได้. นี้เรียกว่าในทางสร้างสรรค์.

๒.๔ เพียรรักษาไว้.

ทีนี้ เพียรข้อสุดท้าย : **ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาได้เท่าไรเพียงไร ต้องมีการรักษา.** มีการรักษา หรือจะถึงกับพัฒนาให้เจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป; เป็นหน้าที่สุดท้าย คือรักษา. เหมือนกับว่าหาเงินมาได้ มันก็ต้องรักษาให้อยู่ในสภาพที่ถูกต้อง : ให้ใช้จ่ายในลักษณะที่ถูกต้อง, ให้มีอยู่อย่างถูกต้อง.

เราอยู่ที่เรือน **บวชอยู่ที่เรือน แต่มีวิริยะ** : ความพากเพียร หรือกล้าหาญถึงที่สุด ในการที่จะ**ป้องกันไม่ให้ความชั่วร้าย อกุศลบาปใดเกิดขึ้นในตน,** ป้องกันได้เต็มที่; แล้ว**ถ้ามีบาปมีอกุศล** ที่ได้**เกิดขึ้นโดยพลั้งเผลอ ก็ละไปเสีย** อย่างเต็มที่; แล้วก็**สร้างสิ่งดีสิ่งถูกต้องที่มันยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นมา : บุญ กุศล**

ความดี ที่ยังไม่เกิดก็สร้างให้เกิดทำให้เกิดขึ้นมา; ครั้นเกิดขึ้นได้แล้ว ก็รักษาให้เจริญรุ่งเรือง ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. นี้เรียกว่ามีวิริยะ อยู่ที่บ้านที่เรือน.

โดยมากไม่สนใจที่จะทำให้จริง คือปล่อยไปตามบุญตามกรรม; แต่เดี๋ยวนี้เราต้องการจะเป็นผู้บวช **จะเป็นนักบวชอยู่ที่บ้าน** ก็จะต้องตั้งใจเป็นพิเศษ ในฐานะที่ว่าเป็นนักบวช **แม้ว่าจะอยู่ที่บ้าน; มีความระมัดระวัง**ให้เกิดความถูกต้องในการที่จะ**ป้องกัน** หรือ**สละ** หรือ**สร้าง** หรือ**รักษา** ดังที่กล่าวแล้ว.

๓. มีสติ – ความระลึกซึ่งต้องใช้ในทุกกรณี.

ทีนี้ **ข้อถัดไป** ก็คือ **มีสติ**, มีสติ. สิ่งที่เรียกว่าสตินี้ เป็นธรรมะพิเศษ; **เป็นธรรมะจำเป็นสำคัญ ที่จะต้องใช้ในทุกกรณี.** ช่วยจำข้อความนี้ไว้ให้ดี ๆ ว่า **ธรรมะที่จะต้องใช้ทุกกรณี**ไม่ว่าที่ไหน อย่างไร **ได้แก่สติ.** ทุกเรื่องมันต้องทำไปหรือเป็นไป ในความควบคุมของสติ; **ถ้าไม่มีสติ** มันก็ **ทำอะไรไม่ได้**, แม้แต่จะลุกขึ้นยืนจะเดินไป มันก็ทำไม่ได้, มันก็หกล้มหกลุกซวนเซไป, แม้แต่จะรับประทานอาหาร ถ้ามันไม่มีสติ เดี๋ยวมันก็ป้อนอาหารเข้าจมูกไป, หรือว่าถ้าไม่มีสติมันก็จะกินอาหารอย่างตะกละ อย่างที่เป็นกิเลส. ไปคิดดูเองก็แล้วกันว่า **เรื่องอะไรทุกเรื่องที่อยู่ที่บ้านที่เรือน** นับตั้งแต่ว่าจะทำงานชั้นหยาบ ตักน้ำ ผ่าฟืน ล้างหม้อล้างไห **ก็ต้องทำไปด้วยความรู้สึกที่เรียกว่าสติ.** ถ้ามันเป็นเรื่องของกิเลสแล้ว ก็จะต้องระมัดระวังยิ่งขึ้น; ดังนั้น จึง **มีหลักในชั้นสูงว่า มีสติในทุกผัสสะ, มีสติทุกผัสสะ.**

จงรู้จักสิ่งที่ตัวมี หรือเป็นเนื้อตัวของตัว.

[: ทุกข์จะเกิดไม่เกิด อยู่ที่ทำผิดหรือทำถูกต่อผัสสะ.]

สิ่งที่เรียกว่า **ผัสสะ** นี้ เข้าใจว่าคงจะเป็นที่เข้าใจกันอยู่แล้ว เพราะพูดมามากมายหลายสิบครั้งเต็มทีแล้ว. พูดสรุปอีกทีหนึ่งก็ว่า เรา คนเรานี่ มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖ อย่าง, ที่จะกระทบกันเข้ากับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ที่อยู่ข้างนอก ที่เป็นคู่กระทบ; เรียกว่ามันมีคู่ติดต่อ หรือคู่กระทบ : ตาเป็นคู่กับรูป, หูเป็นคู่กับเสียง, จมูกเป็นคู่กับกลิ่น, ลิ้นเป็นคู่กับรส, ผิวหนังเป็นคู่กับโผฏฐัพพะที่จะมากระทบผิวหนัง; นี้เป็นฝ่ายกาย **เป็นฝ่ายรูปธรรม**. คู่สุดท้ายเป็น **ฝ่ายนามธรรม** คือ **ใจ ที่จะรู้สึกกระทบต่อความรู้สึกคิดนึกของใจ** ที่เรียกว่าธัมมารมณ์. ใจนี้เป็นคู่กับธัมมารมณ์ จะต้องพบกันอยู่เสมอ; คือมันคิดนึกรู้สึกได้, จะอาศัยความจำแต่หนหลัง ที่จำอะไร ๆ ไว้ได้มาก สิ่งเหล่านั้นก็จะมากลายเป็นสิ่งสำหรับคิดนึกรู้สึกขึ้นมา แล้วก็กระทบใจ. นี้ก็เรียกว่ามีคู่กระทบ.

ตา ก็มีสิ่งสำหรับกระทบคือ **รูป**, **หู** ก็มีสิ่งสำหรับกระทบคือ **เสียง**, **จมูก** ก็มีคู่กระทบ คือ **กลิ่น**, **ลิ้น** มีคู่กระทบ คือ **รส**, **ผิวกาย** ก็มีคู่กระทบ คือ **โผฏฐัพพะ**, **ใจ**ก็มีคู่กระทบ คือ **ธัมมารมณ์**; เป็นสิ่งที่อยู่กับเนื้อกับตัว หรือเป็นเนื้อเป็นตัวของตนอยู่แท้ ๆ แต่แล้วคนก็ไม่รู้จัก. นี่พิจารณาดูกันถึงข้อนี้ก่อนเถอะว่ามันเป็นเนื้อเป็นตัวของตัว อยู่กับตัวแท้ ๆ; แต่คนก็ไม่รู้สึก ไม่รู้จัก ว่ามันมีอยู่อย่างไร, ในฐานะอย่างไร.

ถ้าจะศึกษาธรรมะให้เป็นธรรมะกันจริง ๆ แล้ว, **จะต้องรู้จักสิ่งสำคัญ ๖ คู่นี้ ให้แจ่มแจ้งชัดเจนแน่นอน** รู้กันให้ทั่วถึงเกี่ยวกับเรื่องทั้ง ๖ คู่นี้; **เพราะว่าอะไร ๆ มันก็สำเร็จมาจากอายตนะ ๖ คู่นี้**, หรือว่าโลก โลกทั้งโลกมันจะมีปรากฏ

อยู่ได้ ก็เพราะว่าเรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ถ้าเราไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็คือไม่มีอะไร, มันก็คือไม่มีโลก ไม่มีอะไรทุกสิ่งทุกอย่าง. **จงรู้จักสิ่งที่เรามีสำหรับทำให้สิ่งต่าง ๆ มี** และเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นมา ก็เพราะสิ่งทั้ง ๖ นี้. **สิ่งทั้ง ๖ นี้จึงอยู่ในฐานะสำคัญ**ว่า ถ้าจัดการกับมันถูก ก็ดีไป; ถ้าจัดการกับมันผิด ก็เป็นเรื่องร้ายเหลือที่จะร้าย ไม่มีอะไรจะร้ายยิ่งไปกว่านี้.

จึงขอชักชวน วิงวอนท่านทั้งหลายว่า **จงรู้จักสิ่งทั้ง ๖ คู่นี้ให้ดีที่สุด** ในฐานะที่มันมีอยู่ในตัวเรา หรือมันเป็นตัวเราอยู่นั่นเอง; แล้วก็**มีสติเมื่อสิ่งนี้ทำหน้าที่** : มีสติเมื่อตาทำหน้าที่เห็นรูป, มีสติเมื่อหูทำหน้าที่ได้ยินเสียง, มีสติเมื่อจมูกทำหน้าที่ดมกลิ่น, มีสติในเมื่อลิ้นทำหน้าที่รู้รส, มีสติเมื่อผิวหนังทำหน้าที่กระทบกับสิ่งที่มากระทบผิวหนัง, และมีสติเมื่อใจทำหน้าที่กระทบกันเข้ากับธัมมารมณ์คือความรู้สึกคิดนึก; ให้รู้โดยประจักษ์ว่ามันเป็นอย่างไร ? แล้วมันมีการกระทำสืบต่อ ต่อไปอย่างไร ? ซึ่งก็ควรจะทราบไว้ด้วยเหมือนกัน.

สายเกิดทุกข์ ตามแนวปฏิจจสมุปบาท.

ยกตัวอย่างคู่แรก คือตากับรูป : พอตากับรูปกระทบกัน มันก็เกิด**วิญญาณทางตา** คือการเห็นแจ้งทางตาขึ้นมา; นี่เรียกว่าวิญญาณทางตา. ตา กับรูปที่มากระทบ และวิญญาณทางตา มีอยู่พร้อมกัน ๓ อย่างนี้ในหน้าที่เดียวกัน, นั่นแหละเรียกว่า**ผัสสะ**; ไม่ใช่เพียงแต่ตากระทบรูป นั้นมันพูดหยาบ ๆ เกินไป. พูดตามพระบาลีที่ชัดเจนแล้วก็ **จะต้องมี ๓ เสมอ** คือ **มีอายตนะภายใน อายตนะภายนอก** และ **วิญญาณที่เกิดออกมาจากอายตนะนั้น ๆ**. เหมือนอย่างในทางตา ดังที่กล่าวแล้ว : **พอตาเห็นรูป กระทบกับรูป ก็เกิดการเห็นทางตา คือ**

จักษุวิญญาณ; เลยได้เป็น ๓ อย่าง คือ **ตา** อย่างหนึ่ง **รูป** อย่างหนึ่ง **จักษุวิญญาณ** อย่างหนึ่ง. จักษุวิญญาณทำหน้าที่**สัมผัสรูปทางตา**; นี่เรียกว่า **จักษุสัมผัส**, จักษุสัมผัส มีการสัมผัสทางตา. ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ฯลฯ ก็เหมือนกันแหละ : มันมีอยู่ ๓ อย่างอย่างนี้; ทำหน้าที่รู้สึกอยู่ ก็เรียกว่าผัสสะ.

ทีนี้ **ผัสสะมีแล้ว** เช่นผัสสะทางตา มีแล้ว, มันก็**จะเกิดเวทนา** คือความรู้สึกที่พอใจ หรือไม่พอใจ หรือเฉย ๆ เป็นเวทนา ๓ อย่างขึ้นมา; เรียกว่าเวทนาที่เกิดมาจากการสัมผัสโดยทางตา. นี่เวทนาเกิดแล้ว มันไม่หยุดอยู่เพียงนั้น, มันให้เกิดอันอื่นต่อไปอีก : ถ้าในขณะสัมผัสนั้น เราเป็นคนโง่ **คือไม่มีสติ** หรือ **ไม่มีปัญญา** ใด ๆ ในขณะที่สัมผัสทางตานั้น มันก็**เป็นสัมผัสโง่**, มันก็ออกมา **เป็นเวทนาโง่** ที่ไม่มีสติควบคุม; มันก็**ปรุงความคิดนึกต่อไป** คือ **ความยินดี** เมื่อสัมผัสนั้นให้พอใจ, **ความยินร้าย** โกรธแค้นขัดเคือง เมื่อสัมผัสนั้นไม่เป็นที่พอใจ, หรือ **เกิดพะวงหลงใหลอยู่** อยากจะรู้แต่ก็ไม่รู้ว่าอะไรอย่างนี้ เมื่อ*สัมผัส*นั้นมันไม่แสดงว่าเป็นที่พอใจ หรือไม่เป็นที่พอใจ เมื่อ*เวทนา*นั้นไม่ชัดลงไป ว่าเป็นที่พอใจ หรือไม่เป็นที่พอใจ.

นี่มัน **เกิดโลภะ โทสะ โมหะ** ขึ้นมาตรงนี้; ถ้ารับเอาด้วยความพอใจ ก็เกิดโลภะ, รับเอาด้วยความไม่พอใจ ก็เกิดโทสะ, รับเอาด้วยความไม่แน่ว่าพอใจหรือไม่พอใจ ก็เกิดโมหะ. ถ้าเกิดโลภะ โทสะ โมหะ แล้ว มันเกิดไฟเสียแล้วนั่น.

ทีนี้ มันก็ **จะเกิดสิ่งที่เรียกว่า ตัณหา** คืออยากต่อไป : ในกรณีที่เกิดโลภะ คือ**เวทนาเป็นที่ถูกใจ เกิดโลภะ**, มันก็เกิด**ตัณหาสำหรับจะได้ จะเอา**

จะมีไว้ หรือจะหามาอีก; หรือถ้าหากว่ามัน **เกิดโทสะ** คืออารมณ์นั้นไม่น่าพอใจ เกิดโทสะ, มันก็เกิดความอยากคือตัณหา อยากจะฆ่าเสีย อยากจะทำลายเสีย หรืออยากจะผลักไสออกไปเป็นอย่างน้อยตามแบบของโทสะ; ถ้าว่ามัน**ไม่แน่ว่าอย่างไร** มันก็วนเวียนอยู่ที่นั่น **เป็นลักษณะของโมหะ**.

นี่มัน **เกิดโลภะ โทสะ โมหะ** อย่างนี้แล้ว มันก็คือ **เกิดไฟ**, เกิดไฟขึ้นในจิตใจ. **ถ้ามีสติเสียแต่ในขณะผัสสะ**แล้ว, มันไม่เกิดอย่างนี้; **มันกลายเป็นเกิดอีกทางหนึ่ง** คือทางที่ให้รู้ว่า นี่อะไรนะ, นี่อะไรนะ, ควรทำอย่างไรนะ, นี่ควรทำหรือไม่ควรทำ, ควรทำอย่างไร ก็ทำไปตามที่ควรจะทำ, ไม่มามัวยินดียินร้ายโกรธแค้นขัดเคืองอะไรอยู่, **มันก็เลยไม่เกิดไฟ ไม่เกิดทุกข์**. นี่เพราะ **อำนาจสติแท้ ๆ ที่ป้องกันไว้ไม่ให้เกิดไฟขึ้นมา** ในเมื่อมีการกระทบทางผัสสะ.

เมื่อมีตัณหา เป็นความอยากแล้ว มันก็**ปรุงต่อไปเป็นอุปาทาน เป็นผู้อยาก**. **ความรู้สึกอยาก** มันก็ **จะปรุง**ให้เกิดความรู้สึกว่า **มีผู้อยาก** ซึ่งเป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น ไม่ใช่ตัวตนอะไร; พอมีผู้อยากแล้ว มันก็ถึงที่สุดแล้ว ที่มันจะเป็นเรื่องสำหรับจะเป็นทุกข์ทรมาน **คือมันมีความรู้สึกหนัก ด้วยความมีตัวตน ความมีของตน**. และเมื่อ*มีตัวตน*แล้ว *มันก็มีอะไรเป็นของตน*.

เมื่อเกิดตนขึ้นมาอย่างนี้แล้ว **เกิดตนในความรู้สึกนะ** ไม่ใช่ตัวจริงอะไร เพียงแต่ในความรู้สึกว่าตัวตน; มันเกิดตัวตนอย่างนั้นแล้ว, **มันก็เอาอะไร ๆ มาเป็นของตน** ทั้งภายนอกและภายใน, เช่น**ยึดถือเอาความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นของตน** นี่มันก็หนักเท่าไร ทุกข์เท่าไร ร้อนเท่าไร. ทีนี้ **ภายนอก** มันก็ **ยึดถือ** เอา **ทรัพย์สมบัติสิ่งของ บุตรภรรยาสามี** เป็นต้น

ว่า**เป็นของตน,** มันก็หนักเท่าไร. มันก็เลยหนักรอบด้าน หนักทุกทิศทุกทาง เพราะมีอุปาทานยึดถือ โดยความเป็นของตนในสิ่งทั้งปวง. **นี้คือทำผิดเมื่อผัสสะ,** ทำผิดเมื่อผัสสะ แล้วก็ **ความทุกข์มันก็เกิด** อย่างนี้.

ฝึกให้มีสติเมื่อผัสสะ จะไม่เกิดทุกข์.

ถ้ามีสติเมื่อผัสสะ คือได้ศึกษาฝึกฝนมาดี มีสติมีปัญญา, แล้วก็มีสติมาทันเวลา ที่มันมีอะไรมากระทบตา มันก็เป็นการกระทบที่ฉลาด, เป็นสัมผัสที่ฉลาด คือสัมผัสด้วยสติ มันไม่หลงปล่อยให้กิเลสเกิด, แต่มันกลับรู้ว่าควรทำอย่างไร แล้วมันก็ทำไปในทางที่ควรทำ ให้เกิดประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา ไม่เกิดโทษ; **ถ้าไม่มีสติ** มันก็ไปเกิดกิเลส แล้วมันก็เกิดโทษ. มันเป็นได้อย่างนี้ทั้ง ๖ ทาง คือทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ, มีวิธีที่จะปรุงแต่งจนเกิดความทุกข์กันอย่างนี้.

นี่เป็นวิทยาศาสตร์ของธรรมชาติ เรื่องของความทุกข์ ในเรื่องของความทุกข์ ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา เป็นหลักวิทยาศาสตร์ตามธรรมชาติ ในพระ-พุทธศาสนา ว่ามีอยู่อย่างนี้. **ความสุข** และ **ความทุกข์** มัน**เกิดขึ้น เพราะทำผิดหรือทำถูกในขณะแห่งผัสสะ**; มันไม่ได้เกิดมาจากผีสางเทวดา เคราะห์ โชคดวงดาวอะไรที่ไหน. ***พระองค์จึงตรัสว่า มันไม่ได้เกี่ยวกับผลกรรมแต่ชาติก่อนด้วยซ้ำไป มันเกิดมาจากการกระทำผิดหรือกระทำถูก*** *ที่นี่และเดี๋ยวนี้* ***คือผัสสะ*** นั่นเอง. นี้เราก็มีผัสสะชนิดที่มีสติ, **เราจึงต้องมีสติ เพื่อจะได้ควบคุมผัสสะ.**

สำหรับ **สติ** นั้นน่ะ มันประกอบอยู่ด้วยปัญญาเสมอ; คำว่า **สติ นั้นต้อง**

ประกอบด้วยปัญญาอยู่เสมอ. ***สติ*** ***คือระลึกได้,*** ระลึก ก็คือระลึกความจริงของความจริง ว่าเป็นอย่างไร นั้นคือปัญญา. **สติขนเอาปัญญามาทันเวลา** ที่มีการกระทบทางอายตนะนี้, มันก็ **รู้ว่าควรทำอย่างไร** มันก็เลยทำไป **ในทางที่ไม่เกิดทุกข์** : ไม่เกิดความรัก ไม่เกิดความโกรธ ไม่เกิดความเกลียด ไม่เกิดความกลัว ไม่เกิดความอิจฉาริษยา ไม่เกิดความหึงความหวง ไม่เกิดความอาลัยอาวรณ์, ไม่เกิดอะไรต่าง ๆ ที่เป็นที่ตั้งแห่งความทนทุกข์ทรมาน, **นี่เรียกว่ามีสติ**.

บวชอยู่ที่บ้าน แต่มีสติอย่างนี้ ลองคิดดู คำนวณดู; **บวชอยู่ที่บ้านโดยการมีสติอย่างนี้อยู่ที่บ้าน** มันดีกว่าผู้ที่บวชอยู่ที่วัดหลาย ๆ องค์ ที่ไม่ประสีประสาอะไร, ไม่รู้จักแม้แต่ว่าสติคืออะไรด้วยซ้ำไป. นี่ขอให้สนใจว่า **ที่บ้านก็บวชได้**, บวชได้อย่างยิ่ง **ถ้ามีสติสมบูรณ์** ในลักษณะอย่างที่กล่าวมานี้.

เรามีหลักว่า **ในขณะที่สัมผัส** สัมผัสหรือกระทบ**ต้องมีสติ**. เมื่อมีอะไรมากระทบจิตทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ต้องมีสติ, **ให้เป็นการสัมผัสสิ่งนั้น ๆ ด้วยสติ** ก็เรียกว่า**สัมผัสด้วยวิชชา**, สัมผัสด้วยปัญญา มีความลืมหูลืมตา ไม่หลับหูหลับตา มีการลืมหูลืมตา **ก็กระทำไปอย่างถูกต้อง** ไม่ผิดพลาดใด ๆ ไม่อาจจะเกิดทุกข์ได้. นี่เรียกว่า **เราสัมผัสโลกด้วยสติปัญญาอยู่ทุกวัน ๆ** ทุกวัน ๆ ทุกวัน ๆ, **สัมผัสโลก** คือสิ่งทั้งปวงที่มากระทบ **ด้วยสติด้วยปัญญา** อยู่ตลอดเวลา **ก็ไม่เกิดความทุกข์**.

บวชอยู่ที่บ้าน เป็นนักบวชอยู่ที่บ้าน **ทำได้อย่างนี้ ก็คือปฏิบัติสูงสุดตามหลักพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว**.

นี่จำไว้ว่า **ถ้าว่าทำผิดเมื่อผัสสะ** คือเป็นสัมผัสด้วยความโง่ **ด้วยอวิชชา**

แล้ว **ก็เกิดทุกข์**; ถ้าสัมผัสด้วยวิชชา รู้จริงตามที่เป็นจริงอย่างไร เรียกว่า **เป็นสัมผัสด้วยวิชชา** แล้วก็ **ไม่เกิดทุกข์**. ฉะนั้น อย่าได้มีการสัมผัสด้วยความโง่, อย่าได้มีการกระทบหรือรับอารมณ์ใด ๆ ด้วยความโง่; แต่ให้รับ หรือ**รู้สึกอารมณ์นั้น ๆ ด้วยสติด้วยปัญญา**, และให้ฝึกฝนอยู่เป็นประจำ.

ฝึกให้มีสติให้มาก, ละอายยิ่งเมื่อเผลอ จะไม่เผลอในที่สุด.

เรื่องนี้พูดมันก็พูดได้ และพูดง่าย; แต่พอถึงคราวที่จะทำ มันไม่ง่ายนัก มันอาจจะเผลอ หรือทำไม่ได้, ต้องมีความทุกข์กันเสียก่อน ตั้งหลายครั้งหลายหน แล้วจึงค่อย ๆ ทำได้, จึงค่อย ๆ ทำได้. นี่มันจึงจะสำเร็จประโยชน์ ค่อย ๆ ทำได้. ฉะนั้น **จะต้องฝึกฝนอยู่ให้ดีที่สุด** เหมือนที่เขาฝึกฝนอะไร ๆ ที่เขาพอใจ; อย่างพวกที่เล่นกีฬา เล่นศิลปะหาเงินหาทอง เขาฝึกเหลือประมาณ; เช่นว่าจะเตะตะกร้อลอดบ่วงได้ อย่างนี้ต้องฝึกเหลือประมาณ. นี่ก็เหมือนกันแหละ **เราก็ฝึกเหลือประมาณ**, ฝึกที่จะให้มีสติ ทุกครั้งที่มีผัสสะ. แล้ว **ถ้ามันล้มเหลว** เผลอไป **ก็ละอาย ๆ** ละอายแก่ตัวเอง ว่าไม่สมควรแก่เราเลย ที่เป็นผู้ไม่มีสติ ขาดสติ พลั้งเผลอจนเกิดความทุกข์, เราไม่ได้เกิดมาเพื่อความทุกข์ แล้วทำไมจึงมากลายเป็นมาเกิดเพื่อความทุกข์อย่างนี้; ก็เสียใจอย่างยิ่ง **ละอายอย่างยิ่ง ทุก ๆ คราวที่พลั้งพลาด**เผลอไป จนเกิดความทุกข์, ไม่เท่าไรมันก็จะไม่เผลอ **ก็จะเผลอน้อยเข้าจนไม่เผลอ**.

อุปมาสมมติเหมือนอย่างว่า มัน**เดินตกล่อง** ตกล่องที่นอกชาน; **หรือตกล่อง** ที่ไหนก็ตาม. มันเดินไม่ดี ไม่ดูให้ดี แล้วมันตกล่อง. **เดินตกล่องนั้นมันทั้งเจ็บ**ด้วย แล้วมัน**ทั้งน่าละอาย**ด้วย ใครเห็นก็ละอายเขา. ถ้าคอยสังวร

อยู่ว่า มันเจ็บด้วย มันละอาย มันน่าละอายอย่างยิ่งด้วย ก็จะระวังดีขึ้น; เมื่อระวังดีขึ้น มันก็ไม่ตกล่องอีกต่อไป. นี่แหละการที่ **จะมีสติอย่างดีที่สุด** ต่อสิ่งที่เรียกว่าผัสสะนั้น ต้องตั้งใจอย่างนี้; **ต้องอธิษฐานจิตอย่างดียิ่งที่จะไม่พลั้งเผลอ; และกลัว**ว่ามันเป็นทุกข์ และ**ละอาย**ว่ามันเป็นสิ่งที่น่าละอาย.

เดี๋ยวนี้ เราไม่รู้สึกกันเสียทั้ง ๒ อย่าง หรือทั้งทุกอย่าง, **กลัว**ก็ไม่กลัว **ละอาย**ก็ไม่ละอาย มันก็เลยมีได้มาก แล้วเป็นทุกข์อยู่ข้างใน; ก็เพราะว่าไม่มีใครรู้. แม้ว่าไม่มีใครรู้ **แต่มันเป็นทุกข์อยู่ข้างใน**; ก็ขอให้กลัวและให้ละอายอย่างยิ่ง, **ยิ่งกว่าที่มันมาข้างนอก** จนคนอื่นเขารู้หรือเขา**หัวเราะเยาะ**.

ผู้มีธรรม จะมีหิริโอตตัปปะประจำตัวด้วย.

นี่ **ผู้ที่มีธรรมะ** แล้ว ก็ **จะต้องมีความกลัวและความละอายอย่างยิ่งอยู่ประจำตัว. มีหิริ มีโอตตัปปะ** ในธรรมะที่เป็นภายใน อย่างนี้แหละ มีประโยชน์ดียิ่งกว่าที่เป็นภายนอก เป็นเรื่องภายนอก; หมายความว่าที่ใคร ๆ เขารู้เขาเห็นเขานั่น ก็ยัง**ไม่สำคัญเท่าที่ไม่มีใครรู้เห็น, เรารู้เห็นของเราแต่คนเดียว นี่มันสำคัญ**มาก, มันเสียหายมาก มันเป็นสิ่งที่จะยอมให้มีขึ้นมาไม่ได้.

นี่ขอให้สนใจ **มีสติเท่านั้น**แหละ มันก็ **รอดจากความทุกข์ในทุกกรณี,** มันไม่สร้างความทุกข์ขึ้นมาได้, เป็นเครื่องป้องกันไม่ให้เกิดความทุกข์ขึ้นมาได้, ไม่ต้องไปโทษผีสางเทวดา ซึ่งเป็นความโง่อย่างยิ่งเพิ่มขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง. มันโง่จนปล่อยให้ความทุกข์เกิดขึ้นแล้ว นี่มันก็โง่หนึ่งแล้ว, ทีนี้ มันก็ไปโทษผีสางเทวดา มันก็เป็นอีกโง่หนึ่ง; มัน ๒ โง่ ๓ โง่ซ้ำเข้าไป, แล้วมันจะน่าละอายสักเท่าไร ขอได้คิดดู.

ความสุข และ **ความทุกข์เกิดขึ้น เพราะเราทำผิดหรือทำถูก เมื่อมีผัสสะ** ที่เรียกว่า **ตามกฎอิทัปปัจจยตา, *ในพระบาลีตรัสไว้*** **ซึ่งควรจะนึกถึงด้วยเหมือนกันเกี่ยวกับเรื่องนี้ ว่า *สุขทุกข์ไม่ได้เกิดมาจากพระเป็นเจ้า, สุขทุกข์ไม่ได้เกิดมาจากกรรมเก่า,*** และ ***สุขทุกข์ก็ไม่ใช่ไม่มีเหตุ. สุขทุกข์มีเหตุ เหตุนั้นก็คือ ทำผิดหรือทำถูกต่อกฎอิทัปปัจจยตา.*** ถ้าทำผิดต่อกฎอิทัปปัจจยตาก็เกิดทุกข์; ถ้าทำไม่ผิดก็ไม่เกิดทุกข์. **ทำผิดต่อกฎอิทัปปัจจยตา ก็ทำเมื่อมีอารมณ์มากระทบ** นั่นเอง. **เมื่อมีผัสสะ** นั่นเอง เป็นเวลาที่สำคัญที่สุด ที่จะต้องประพฤติให้ถูกต่อกฎอิทัปปัจจยตา; แล้วมันก็ไม่เกิดความทุกข์.

นี่ **ถ้าทำสติได้ อย่างนี้ แม้บวชอยู่ที่บ้าน ก็ดีกว่าพวกที่บวชอยู่ที่วัดเป็นไหน** ๆ; นี่พูดอย่างนี้มันก็ชอบกลเหมือนกัน, แล้วมันก็เสี่ยงอยู่ ว่าจะอันตราย. แต่ขอยืนยันว่า ถ้าบวชอยู่ที่บ้าน, แล้ว **ทำได้อย่างนี้ ดีกว่าพวกที่บวชอยู่ที่วัดโดยมาก ที่ไม่ทำอย่างนี้,** ที่ไม่ได้ทำอย่างนี้ บวชละเมอ ๆ อยู่.

๔. มีสมาธิ – มุ่งนิพพานเป็นอารมณ์.

ทีนี้ **ข้อต่อไป**ก็ว่า **มีสมาธิ.** กำหนดไว้ให้ดี ๆ นะ; ข้อที่ ๑ **มีสัทธา** อย่างที่ว่ามาแล้ว, ข้อที่ ๒ **มีวิริยะ,** ข้อที่ ๓ **มีสติ.** นี้ข้อที่ ๔ **มีสมาธิ,** มีสมาธิ.

ความหมายดีที่สุดของสมาธิ.

สมาธิคืออะไร ? ท่านบัญญัติความหมายไว้ดีที่สุด สมบูรณ์ที่สุด เป็นสมาธิใหญ่หลวงมหาศาลเลย ว่า***สมาธิคือเอกัคคตาจิตที่มีนิพพานเป็นอารมณ์,***

เอกัคคตาจิตที่มีนิพพานเป็นอารมณ์. อาตมารู้สึกว่า บางคนฟังไม่ถูก กำลังงงอยู่ ไม่รู้ว่า อะไรเอกัคคตาจิตที่มีนิพพานเป็นอารมณ์? ก็บอกเสียเลยว่า ***เอกัคคตาจิตคือจิตที่มีความคิดเพียงสิ่งเดียว*** มุ่งเพียงสิ่งเดียว ตั้งอยู่ในสิ่งเดียว. ***เอกัคคะ*** แปลว่า ***มียอดยอดเดียว, เอกัคคตาจิต จิตที่มียอดยอดเดียว คือมันมุ่งอยู่ที่สิ่งสิ่งเดียว,*** นี้เรียกว่าเอกัคคตาจิต; และมัน **มุ่งต่อพระนิพพานเท่านั้น, ไม่มุ่งต่ออันอื่น ก็เรียกว่ามันมีนิพพานเป็นอารมณ์. เอัคคตาจิตที่มุ่งต่อพระนิพพานเป็นอารมณ์ นั่นแหละคือใจความของสิ่งที่เรียกว่าสมาธิ.** มันจะทำสมาธิแบบไหน กี่แบบ กี่สิบแบบ ทำไปเถอะ ต่าง ๆ แปลก ๆ กัน, ใจความของมันมันก็อยู่ที่ **ความมุ่งพระนิพพานเป็นอารมณ์** ของจิตที่ตั้งไว้เป็นอารมณ์เดียวเป็นสิ่งเดียว.

จะพูดง่ายที่สุดเดี๋ยวนี้ ก็พูดว่า **หวังพระนิพพานเป็นอารมณ์อยู่ตลอดเวลา**นั่นแหละ; เมื่อรู้จักพระนิพพานพอสมควรแล้ว **การที่หวังต่อพระนิพพานอยู่ตลอดเวลานั่นแหละ คือเอกัคคตาจิตที่มีพระนิพพานเป็นอารมณ์.** อยู่ที่บ้านก็ทำได้นะ; เมื่อกำลังเป็นทุกข์อยู่แล้วก็ ยิ่งชวนให้ทำ : **เป็นทุกข์ด้วยเรื่องใด ๆ อยู่ ก็มุ่งต่อพระนิพพาน คือดับทุกข์เป็นอารมณ์.** นี้โดยทั่วไปเราก็รู้ว่าเรามีชีวิตอยู่นี้ เพื่อจะบรรลุนิพพาน **จิตจึงมุ่งจ้องจดจ่ออยู่แต่พระนิพพานเพียงสิ่งเดียวเป็นอารมณ์. นี้คือความหมายของสมาธิ.**

สมาธิทุกรูปแบบถ้าถูกต้องแท้จริงจะมีนิพพานเป็นอารมณ์.

ทีนี้ ที่เขาทำสมาธิอย่างนั้น สมาธิอย่างโน้น เป็นขั้นตอน ๆ หลาย ๆ ขั้นตอนน่ะ มันแยกซอยให้ละเอียด; แต่เมื่อรวมความหมดแล้ว มันมุ่งต่อนิพพานเป็นอารมณ์. เช่นว่าสติกำหนดลมหายใจอยู่ ลมหายใจสั้นลมหายใจยาว, ลมหายใจ

ออก ลมหายใจเข้า ก็ตามเถอะ, ทำจิตให้เป็นสมาธิด้วยการกำหนดอย่างนี้ แต่ **มันมีนิพพานเป็นอารมณ์ที่หวังอยู่ข้างหน้า**; คือทำสมาธินี้เพื่อจะดับทุกข์สิ้นเชิงในปลายทางในจุดหมายปลายทาง. **ทำเป็นสมาธิขึ้นมาแล้ว ก็ทำเป็นวิปัสสนา, เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, แล้วก็เบื่อหน่ายคลายกำหนัด ก็หลุดพ้น มีนิพพานเป็นอารมณ์.** ฉะนั้น ความหมายนี้ดีที่สุดแล้วว่า สิ่งที่เรียกว่า**สมาธินั้น คือเอกัคคตาจิตที่มีนิพพานเป็นอารมณ์**.

ขอให้เราทุกคน ดำรงจิตไว้ในลักษณะอย่างนี้ ในลักษณะอย่างนี้ คือว่ามีพระนิพพานเป็นที่หมาย มีพระนิพพานเป็นจุดหมาย; จะต้องถึงที่นั่นให้จงได้เร็วที่สุด โดยเร็วที่สุดเท่าไรก็ยิ่งดี. นี่คือสมาธิที่มีประโยชน์; **สมาธิโดยความหมายที่แท้จริง** ที่มันมีประโยชน์ **คือความมุ่งต่อพระนิพพานเป็นอารมณ์.** อยู่ที่บ้านนั่นแหละ ทำอะไรก็ทำไปเถิด ๆ; แต่ข้อใหญ่ใจความนั้นไม่ลืม, ไม่ลืมว่า เรา **มีพระนิพพานเป็นที่จุดหมายปลายทาง**, ทั้งหมดที่เราทำนี้มันจะรวมกันเข้า แล้วก็ไปสู่จุดหมายปลายทางคือนิพพาน.

เลี้ยงชีวิตอยู่ สามารถมีนิพพานเป็นอารมณ์ได้.

สมมติว่า **กระทำนา** มันก็หาข้าวให้ได้กินข้าว, ให้ได้กินข้าวแล้วก็มีชีวิตอยู่ แล้ว **ก็ทำพระนิพพานให้แจ้ง.** แม้แต่ **ทำสวน** ก็ได้เงินมากินมาใช้, ก็เพื่อจะมีชีวิตอยู่ **เพื่อจะทำพระนิพพานให้แจ้ง.** จะค้าขายหรืออาชีพอะไรอยู่ก็ตาม ต่อให้เป็นอาชีพถีบสามล้อ เหงื่อไหลท่วมตัวอยู่ทั้งวัน ๆ, มันก็ **สามารถจะมีเอกัคคตาจิตที่มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ได้** โดยมุ่งหวังอยู่ว่า เราจะเลี้ยงชีวิตให้รอดอยู่ได้ เพื่อทำให้ปรากฏเฉพาะซึ่งภาวะที่ไม่มีความทุกข์เลย ที่เรียกว่า **นิพพาน**

คือชีวิตที่เยือกเย็น, ชีวิตที่เยือกเย็น**ไม่มีความทุกข์เลย** เรียกว่านิพพาน เราจะมีที่นั่นเป็นจุดหมาย. **แม้ว่าจะทำงานอย่างต่ำ** ล้างท่อถนน กวาดถนน ถีบสามล้อ แจวเรือจ้าง **ก็ยังสามารถที่จะมุ่งพระนิพพานเป็นอารมณ์** ว่าจะต้องได้พบกัน ในโอกาสข้างหน้า.

ทีนี้ จะพูดให้สิ้นสุดเสียเลยว่า แม้เป็นคนขอทานนั่งขอทานอยู่ ก็ยังทำได้ : เดี๋ยวนี้ กูยังต้องขอทาน ก็ขอทานให้ชีวิตมันรอด, ชีวิตมันรอดแล้วก็จะทำต่อไป, **ปฏิบัติมีสติระวังสังวรเรื่อยไป** แล้วก็จะ**มีนิพพานเป็นจุดหมายปลายทางได้เหมือนกัน**. นี่ไม่ใช่แต่เป็นชาวบ้านธรรมดาแหละ; ให้**เป็นขอทานอยู่** มันก็ยังมีโอกาส **ยังมีความหวัง ที่จะมีสมาธิ**; สมาธิ, สมาธิเรียกอย่างนี้ แปลว่า **เอกัคคตาจิต คือจิตดวงเดียว** เดี่ยวโดด หนักแน่น **มีพระนิพพานเป็นที่หมาย**. ฉะนั้น ใคร ๆ **ทุกคน** ที่เป็นฆราวาสอยู่ **จงดำรงตนให้มีพระนิพพานเป็นที่หมาย** เป็นจุดหมายปลายทาง; ก็จะเรียกว่ามีสมาธิ เต็มตามความหมายของคำคำนี้.

มีสติเป็นเครื่องชักนำให้จิตมีสมาธิ, มีสติอย่างที่ว่ามาแล้ว ชักนำให้จิตมีสมาธิ (มีสติ); รู้สึกตัวอยู่ (มีสัมปชัญญะ). เมื่อ**แรกระลึกได้** แรกระลึกถึงความจริงความรู้อะไรได้ นี่**เรียกว่ามีสติ**, ครั้นระลึกได้แล้ว **รักษาความรู้นั้นไว้** ให้อยู่ยาวไปก็ **เรียกว่าสัมปชัญญะ**. **สติกับสัมปชัญญะนั้นมันเป็นคู่แฝดกัน**; ***สติคือความระลึกได้, สัมปชัญญะ คือความรู้ตัว คือรักษาความระลึกได้นั้นให้ยังคงอยู่***. เช่น ***สติระลึก****ถึงความถูกต้อง*อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา แวบขึ้นมาได้, แล้วก็ ***รักษาไว้*** นั่นก็คือ ***สัมปชัญญะ;*** สติกับสัมปชัญญะก็ต้องทำงานร่วมกันอย่างนี้. ฉะนั้น เรา**ถ้ามีสติสัมปชัญญะแล้ว จะไม่ทำอะไรผิดพลาด**

จะทำอะไรถูกต้อง ได้รับผลดีของสิ่งที่ต้องทำ.

สมาธิประกอบด้วยองค์ ๓ ที่เป็นหลัก.

ทีนี้ ก็ **มีสมาธิ** ก็หมายความว่า **จิตมั่นคง ตั้งมั่น,** ขณะนั้น**จิตไม่มีกิเลสรบกวน,** ขณะนั้น**จิตก็ว่องไวในการที่จะคิดจะนึกหรือจะทำหน้าที่ของจิต.** คำว่าทำสมาธิ, **ทำสมาธิ ไม่ใช่หมายถึงไปนั่งหลับตาตัวแข็งที่อเป็นท่อนไม้;** ไม่ใช่หมายความว่าอย่างนั้น. **หมายความว่าทำทุกอย่างทุกทาง กล่อมเกลาจิตใจ ให้เป็นจิตที่มีจุดหมายเดียว อารมณ์เดียว ที่เรียกว่าเอกัคคตา,** แล้วมันก็ **ปราศจากกิเลส,** แล้วมันก็เข้มแข็ง มันก็**เข้มแข็ง** เพราะมันรวมแสงรวมกำลัง, แล้วมันก็**ไวต่อหน้าที่** ของมัน; จิตมีหน้าที่คิด จิตที่เป็นสมาธิจะไวต่อการคิด, จิตที่ไม่เป็นสมาธิมันงุ่มง่ามเคอะคะ มันคิดไม่ได้ หรือมันไม่ไวต่อการคิด. **สมาธินั้น**หมายความว่า **จิตมีกำลังเข้มแข็งอยู่ที่จุดเดียว, แล้วก็ไม่มีกิเลสรบกวน,** แล้วก็**ว่องไวในหน้าที่ที่จะคิดจะนึก** จะคิด จะนึก จะจำ จะตัดสินใจ, จะทำอะไรก็ตาม ถ้าทำด้วยสมาธิมันทำได้ดี ทำด้วยจิตที่เป็นสมาธิ; ฉะนั้น **คนที่มีหน้าที่จะต้องคิด จะต้องนึก จะต้องตัดสินใจ จะต้องสั่งงานผู้อื่น** อะไรก็ตาม **จะต้องทำด้วยจิตที่เป็นสมาธิ.**

ฝึกสมาธิให้ได้ทั้ง ๓ กาล จะทำอะไรไม่ผิด.

ทีนี้ ก็ **จะต้องฝึกให้เป็นสมาธิ** : มีสติชักหน่วงดึงจิตให้ติดอยู่ที่อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง ตามเวลาที่ต้องการจะทำอะไร. ตามเวลาที่ต้องการจะทำอะไร ทำด้วยสมาธิเสมอไป; คือว่า **จะมีสมาธิจิตตั้งแต่ก่อนทำ,** แล้วก็ **เมื่อกำลังทำ,**

และ**ทำเสร็จแล้ว**ด้วย. ตั้งแต่**ก่อนทำ**ก็มีสมาธิในเรื่องนั้น, **กำลังทำอยู่**ก็มีสมาธิในเรื่องนั้น, **ทำเสร็จแล้ว** ก็มีสมาธิในเรื่องนั้น; มันจะผิดได้อย่างไร ลองคิดดูเถอะ มันไม่มีทางที่จะผิดได้ มันมีแต่จะถูกถึงที่สุด.

วิธีฝึกให้มีสมาธิขณะทำงาน และทำงานอยู่ก็ทำสมาธิได้.

ที่นี้ เราบวชอยู่ที่บ้าน ก็หาโอกาสที่จะฝึกสมาธิ. เวลาที่เอาไปใช้เหลวไหลเสียวันหนึ่ง ๆ ตั้งมากมาย ขอเปลี่ยนเอามาทำสมาธิ. และ **เมื่อกำลังทำการงานอยู่ ก็ทำสมาธิได้** โดยทำด้วยจิตที่เป็นสมาธิ ทำการงานอะไรอยู่ก็ตาม.

ถ้าว่า**เป็นชาวนา** กำลังไถนาอยู่, กำลังไถนาอยู่ เดินตามหลังควายอยู่ ขอให้จิตมันอยู่ตรงที่ปลายไถ **ที่ตัดดิน. เมื่อกำลังไถนาอยู่ จิตอยู่เพียงปลายไถ** ที่มันแหลมที่มันตัดดินอยู่ตรงนั้นเรื่อยไปเถอะ; มัน **ก็เป็นการทำสมาธิตลอดเวลาที่ไถนา**.

ถ้า **ทำสวน;** เงื้อจอบฟันดินลงไปกระทบดิน ยกขึ้นมานั้น, **ก็มีสมาธิอยู่ที่จอบมันตักดิน**.

เอาที่บ้านที่เรือนกันก็ได้, เอางานที่บ้านที่เรือนกันก็ได้; งานอื่น ๆ นั่นมันมีค่า หรือว่ามันน่าดู. แต่เดี๋ยวนี้เราเอางานชั้นต่ำสุดนะ ว่าถ้าเราจะต้อง**กวาดบ้าน** กวาดพื้นบ้าน หรือกวาดลานบ้าน; เมื่อ **กำลังกวาด** อยู่นั้น ขอให้จิตมันกำหนดอยู่ที่ปลายไม้กวาดที่จดดิน ทำอย่างนั้นไม่ยาก, **จิตอยู่ที่ปลายไม้กวาด** ที่จดดินอยู่เรื่อยไป ๆ กวาดเรื่อยไป; จิตอยู่ตรงนั้นตลอดเวลา **นี่เป็นสมาธิชั้นดี**, เป็นสมาธิชั้นดี.

หรือว่าเมื่อ**ล้างจาน, ล้างจานข้าว ก็ขอให้จิตมันอยู่ตรงที่ปลายนิ้วที่ถูจาน**. เมื่อล้างจานตามธรรมดาสามัญ คนทั่วไปก็ต้องเอามือถูจาน, เมื่อปลายนิ้วที่ถูจานแตะจานอยู่ จิตกำหนดอยู่ที่ตรงนั้น จนกว่าจะล้างจานเสร็จ; ก็เป็นการทำสมาธิที่ดีที่สุด เมื่อกำลังล้างจาน.

ทีนี้ เมื่อ **ล้างหม้อ** ล้างกระทะ ก็เหมือนกันแหละ; เมื่อเอาอะไรมาถูหม้อถูกระทะอยู่ เครื่องถูหม้อนั่นแหละ เมื่อมันจดอยู่กับหม้อ หรือจดอยู่กับกระทะ **มีจิตอยู่ที่ตรงนั้นสิ** คุณก็เป็นผู้มีสมาธิ เหมือนกับนั่งทำสมาธิอยู่ในป่าแหละ; แต่ว่าเดี๋ยวนี้ทำสมาธิที่บ้าน.

แม้ว่าจะ**ผ่าฟืน**; เอ้า, **ผ่าฟืน สมาธิอยู่ที่คมขวาน เมื่อไม้ฟืนมันกระทบ**นั่นแหละ. หรือเมื่อขวานกระทบไม้ฟืน, หรือเมื่อไม้ฟืนกระทบขวาน แล้วแต่จะผ่ากันท่าไหน. แต่ที่ตรงคมขวานที่ซ้ำแรกไม้ออกไปนั้น จิตอยู่ที่ตรงนั้น.

ทีนี้ ถ้าว่า **ขับรถยนต์**. พูดสำหรับคนขับรถยนต์ : **ให้จิตอยู่กับล้อรถที่แตะพื้นดิน**, จิตอยู่กับล้อรถที่แตะพื้นดิน เมื่อกำลังขับรถยนต์นั้นแหละ **จะเป็นสมาธิอย่างเลิศ**.*

ทีนี้ ถ้าว่า**เป็นหมอนวด ให้จิตอยู่ตรงปลายนิ้วที่กดลงไปนั่น**, ปลายนิ้วที่มันกดลงไปลึกนั่น. จิตอยู่ที่ปลายนิ้วที่กดลงไปลึกนั่นแหละ, ถ้าเป็นหมอนวด; นี่มันก็ทำสมาธิตลอดเวลาที่ทำการนวด. นี้เรียกว่ามัน**ทำได้ทุกอย่าง**ทุกเรื่อง **ของการงานที่มนุษย์จะต้องทำ**.

---

* ดูข้อความเชิงอรรถ ๓. ที่ท้ายเล่มหนังสือนี้.

ทีนี้ ก็ **ทำทุกอิริยาบถ ยิน เดิน นั่ง นอน**; เมื่อ**ยืน** เท้าแตะพื้นตรงไหน กำหนดที่นั้น, เมื่อ **เดิน** ก็เหมือนกัน มันจดลงไปแล้วมันยกขึ้นมา มันจดลงไปมันยกขึ้นมา จิตอยู่ที่นั่น, เมื่อ**นั่ง**ก็นั่งถูกพื้น โดยไม่ได้กำหนดอะไรอื่น ก็กำหนดที่ก้นมันแตะพื้นนั่นแหละ มันก็เป็นสมาธิ. แต่เขามีอย่างอื่นหลายวิธี เช่นกำหนดลมหายใจ กำหนดพุทโธอะไรก็ได้; แต่ที่แท้จริงแล้ว มันอยู่ที่สิ่งที่มันเป็นธรรมดาเป็นเจ้าของเรื่อง.

ทีนี้ จะพูดให้ต่ำลงไปถึงที่สุด อย่าหาว่าหยาบคาย ว่า **เมื่อถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ก็มีจิตเป็นสมาธิ** แน่วแน่อยู่ที่เมื่อก้อนอุจจาระมันออกมาอย่างถูกต้อง, ถ่ายปัสสาวะก็เหมือนกัน จะถ่ายด้วยสติ ด้วยสมาธิ. อย่าทำอย่างลวก ๆ, เหมือนกับที่เขาทำกัน : ถ่ายอุจจาระปัสสาวะอย่างลวก ๆ ล้างก้นอย่างลวก ๆ. เดี๋ยวนี้ เมื่อล้างก้นน่ะมีสมาธิอยู่ที่ปลายนิ้วที่ถูก้น มันก็เป็นสมาธิสมบูรณ์เหมือนกัน.

นี่เรื่องบวชอยู่ที่บ้าน เห็นไหมเล่า; พูดเรื่อง**บวชอยู่ที่บ้าน** บวชแต่อยู่ที่บ้าน **มีโอกาสที่จะทำ ประพฤติธรรมในเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา** ได้อย่างมากมาย : **มีสติประกอบกันอยู่กับสมาธิในทุก ๆ อิริยาบถ**, ทุก ๆ การงาน; นับตั้งแต่ว่าไถนา สมาธิจิตอยู่ที่ปลายไถที่ตัดดิน, ถ้าพายเรือ จิตอยู่ที่ปลายพายที่มันแตะน้ำ, แจวเรือก็เหมือนกัน อยู่ที่แจวมันตัดน้ำไป. นี้จะเป็นสมาธิจริง. สมาธิที่จะเอาไปใช้เป็นประโยชน์อย่างอื่นได้ ทุก ๆ ความหมาย ทุก ๆ ชนิด.

๕. มีปัญญา – รู้ความจริงที่ควรรู้.

เอ้า, ทีนี้ข้อสุดท้ายว่า **มีปัญญา** มีปัญญา. ข้อ ๑ มีศรัทธา, ข้อ ๒ มี

วิริยะ, ข้อ ๓ มีสติ, ข้อ ๔ มีสมาธิ, ข้อ ๕ มีปัญญา. ***ปัญญา*** แปลว่า ***ความรู้*** คือ ***รู้สิ่งที่ควรรู้, รู้ความจริงที่ควรรู้, ความจริงที่ดับทุกข์ได้นั้น เป็นความจริงที่ควรรู้.***

ขอให้รู้ความจริงนั้นอยู่ตลอดเวลา, อยู่ตลอดเวลาด้วยสติ; **สติระลึกเอามา** แล้ว **สัมปชัญญะกำหนดเอาไว้,** แล้วก็ **อยู่อย่างเป็นความรู้รอบ** เป็นปัญญาอยู่ตลอดเวลา; อย่าให้เกิดการปรุงแต่งในจิต จนเกิดความคิดชนิด ตัวกู – ของกู. นี่คำพูดมันค่อนข้างจะหยาบคาย แต่มันจำเป็นว่า **ความคิดชนิดที่มีความหมายเป็นตัวกู** หรือ **เป็นของกูนั้น เป็นความคิดผิด พร้อมที่จะทำให้เกิดความทุกข์อย่างยิ่ง**; มันเป็นความคิดที่ผิด เป็นความรู้ที่ผิด เรียกว่าเป็นความผิดนั่นแหละ.

รอบรู้ทุกอย่างที่ควรรู้ แต่อย่ารู้ชนิดเป็นตัวกู – ของกู.

ที่นี้ **ปัญญาต้องรอบรู้** รู้ที่ถูก มันรู้ทุกอย่างที่ควรจะรู้, รู้ได้ทุกอย่างที่ควรจะรู้; แต่อย่าไปรู้ชนิดที่ว่าเป็นตัวกู เป็นของกู เป็นตัวตน เป็นของตน. นี่มันก็เป็นของละเอียดประณีตลึกซึ้งอยู่มาก, คือมันจะต้องรู้จักทำความละเอียดประณีตในทางจิต; ความคิดมันปรุงแต่งกันได้ อย่างที่ว่ามาแล้วในเรื่องของผัสสะ. ทีนี้เรา**อย่าให้ความคิด หรือความรู้ เกิดขึ้นมีความหมายเป็นตัวกูเป็นของกู.**

ทำงานทำได้ทุกอย่างที่ควรทำ เพียงแต่อย่ามีตัวตนปน.

ทำงานด้วยความรู้อยู่ว่า ควรจะทำอย่างไร; ฟังให้ดี ๆ ว่า ถ้าทำงาน

ทำงานอยู่ที่ออฟฟิศ หรือที่ไหนก็ตาม **จงทำด้วยสติปัญญาที่รู้ว่า ควรทำอย่างไร**, แล้วระวังอย่าให้ความคิดประเภทตัวกู – ของกู ทำเพื่อกู กูจะได้ กูจะอะไร, อย่าให้เกิดขึ้นมา. ความคิดความรู้สึกประเภทตัวกู – ของกู อย่าได้เกิดขึ้นมา, อย่าให้ความอยากจะได้ผลงานเร็ว ๆ เกิดขึ้นมา, อย่าให้ความหวังจะได้ผลงานเร็ว ๆ เกิดขึ้นมา; นั้นเป็นของผิดทั้งนั้น อันตรายทั้งนั้น. มีแต่ความรู้ที่ถูกต้องว่า ทำอย่างไร, ทำอย่างไร, ที่ทำถูกต้องนั้นทำอย่างไร, แล้วก็สนใจทำแต่อย่างนั้น. นี้แหละเรียกว่า **ทำงานอยู่ด้วยปัญญาอย่างยิ่ง**, ไม่เกิดความผิดพลาด; ไปเกิดความหวังไปเกิดกิเลสตัณหา ซึ่งมันเป็นเรื่องที่ทำให้เกิดความทุกข์.

ฉะนั้น เรามี **ความรู้ที่ถูกต้องเรื่องอิทัปปัจจยตา** ว่ามันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมัน, และว่า **ตถตา** มันจะต้องเป็นอย่างนั้น มันเป็นอย่างอื่นไม่ได้. มีความรู้เรื่องอิทัปปัจจยตา ตถตา เต็มที่ แล้วก็ทำงานอยู่; ส่วนความหวังความอยากว่าจะได้ผล เอาผลมากินมาใช้กันให้สนุกสนานเอร็ดอร่อยนั้น อย่าต้องมีเลย. ถ้ามีมันเป็นความคิดหรือความรู้สึกประเภทตัวกู – ของกู มันจะต้องเป็นทุกข์.

ข้อนี้ก็ ***ในพระบาลีให้ตัวอย่างไว้อย่างดีที่สุด*** ที่อาตมาก็เอามาเล่าบ่อย ๆ ***ว่าแม้ไก่ฟักไข่ให้ดีก็แล้วกัน ไม่ต้องคิดว่าลูกไก่จงออกมา.*** นี่แม่ไก่น่ะ ฟักไข่ให้ถูกต้องตามวิธีของธรรมชาติ; จะเขี่ย จะกก จะกลับ จะทำให้อุ่นให้เย็นอะไรก็แล้วแต่ ให้มันถูกต้องตามวิธีของการฟักไข่; แล้วลูกไก่ก็จะออกมาเอง, โดยที่แม่ไก่ไม่ต้องหวังว่า ลูกไก่จงออกมา ลูกไก่จงออกมา. **ถ้าแม่ไก่ตัวไหนมันหวังว่า ลูกไก่จงออกมา**, บ่นว่า ลูกไก่จงออกมา, **มันเป็นแม่ไก่บ้า** มันใช้ไม่ได้. คนนี้ก็เหมือนกันแหละ **จงทำงานให้ถูกต้องด้วยสติปัญญา เกี่ยวกับการกระทำนั้น โดยไม่ต้องมีความคิดหวังเป็นตัวกู – ของกู** ว่าออกมา จงมา, จงได้มา

จงได้กำไร, จงอย่างนั้นจงอย่างนี้ ซึ่งเป็นเรื่องตัวกู – ของกู อย่างนั้นมันทำให้**เป็นทุกข์เปล่า ๆ; แล้วมันก็ไม่ได้ด้วย** แล้วมัน**จะทำให้งานเสีย** ก็ได้.

อยู่ด้วยความหวังนั้นผิดแล้ว.

เดี๋ยวนี้ เราสอนกันผิด ๆ อยู่บางอย่าง ที่ว่าให้ใช้ความหวังมากเกินไป. ที่จริง **ถ้าความหวังมากเกินไป** แทรกแซงเข้ามาในขณะทำงานแล้ว **มันฟุ้งซ่าน ทำไม่ได้ดี** มันทำไม่ได้ถูกต้องอย่างดี. มันต้อง**ให้เหลือไว้แต่สติปัญญา** ว่าจะทำอย่างไรเท่านั้น **ให้มีมากที่สุด, ให้ทำอย่างดี;** ส่วนที่จะหวังผลอย่างนั้นอย่างนี้อย่าให้มันเกิดขึ้นมาในความคิด มันมาทำให้ฟุ้งซ่าน. **ให้มีสมาธิแน่วแน่** อยู่แต่ว่าทำอย่างไร เรื่องนี้ทำอย่างไร, เรื่องนี้ทำอย่างไร. นั่นแหละเรียกว่า**มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา มีจิตว่างจากความคิดนึกรู้สึกว่าตัวตนหรือของตน; ว่างจากความรู้สึกคิดนึกว่าตัวกูว่าของกู แล้วก็เป็นจิตว่าง**แหละ **จะคิดอย่างไรก็ได้,** จะคิดเรื่องจะทำให้ดีให้นั่นอย่างไรก็ได้, **แต่อย่าให้มันแลบเลยไป** ถึงว่า เพื่อตัวกู หรือของกู, **กูจะเอากูจะได้.** พอความคิดเกิดขึ้นอย่างนั้นมันจะมืด มันจะกลุ้ม มันจะร้อน มันจะเป็นทุกข์. นี่เรียกว่า **เคล็ด** หรือศิลปะ**ในการที่จะทำงานให้ดีที่สุด** และโดยเฉพาะสำหรับพุทธบริษัท.

บวชอยู่ที่บ้าน ต้องเกี่ยวข้องอะไร ๆ ด้วยปัญญา.

เดี๋ยวนี้ เราจะบวชอยู่ที่บ้าน เราจะ**บวชอยู่ที่บ้าน ขอให้มีการกระทำงานการด้วยปัญญา,** มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ให้ได้ผลดีที่สุดของการที่เกิดมาเป็นมนุษย์, เป็นมนุษย์เกิดมาแล้ว จะต้องได้อะไรดีที่สุด ก็ให้มันได้อย่างนั้นแหละ,

แล้วมันก็จะได้ด้วยการกระทำด้วยปัญญา; อย่าทำด้วยกิเลสตัณหา หวังว่าจะได้อย่างนั้น หวังว่าจะได้อย่างนี้ แก่ตัวกู แก่ของกู, นั้นไม่ต้องไปหวังดอก. **เมื่อทำถูกต้องตามกฎของธรรมชาติแล้ว มันก็ต้องออกผลมาเอง,** ไปหวังให้มันฟุ้งซ่าน. หรือจะเปรียบด้วยตัวอย่างง่าย ๆ อีกทีหนึ่งว่า ไปซื้อลอตเตอรี่มาแล้ว อย่ามาหวังให้มันรบกวนจิตใจ เป็นโรคประสาท, ซื้อแล้วก็แล้วไป ถึงเวลามันออกก็ไปตรวจดู มันถูกหรือไม่ถูก. แต่บางคนเขาไม่ชอบอย่างนั้นเขาชอบซื้อเอามาทำให้มันบ้า ให้มันหวัง ให้มันหวัง ให้มันนอนหวัง นั่งหวัง นอนหวัง แล้วในที่สุดมันจะเป็นโรคประสาทได้จริงเหมือนกันแหละ.

งาน ผลงาน ใช้ผลงาน ให้ใช้ปัญญาคุมไว้เสมอ.

เราจงทำงาน หรือ**มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา**; อย่าประมาทปัญญา; พอกพูนปัญญา คือความรู้สึกนึกคิดที่ถูกต้องอยู่ตลอดเวลา : เมื่อ**จะทำงาน ก็มีปัญญา**ในงานที่จะทำ, เมื่อ**ทำงานอยู่ก็มีปัญญา** ในงานที่กำลังทำ, เมื่อ**ทำงานเสร็จได้ผลงาน ก็มีปัญญา**อยู่ในการได้ผลงาน. อย่าให้ได้ผลงานด้วยกิเลสตัณหา; แต่ได้ด้วยสติปัญญา : อ๋อ มันอย่างนี้เองนี่, ทำอย่างนี้มันก็ได้อย่างนี้เอง, ไม่ต้องไปหลงใหลมัวเมา ให้มันสูญเสียสติสัมปชัญญะ. หรือ **จะเก็บผลงาน** ไว้กินไว้ใช้รักษาไว้ **ก็ด้วยสติปัญญา**, เก็บไว้ด้วยสติปัญญา อย่าให้มันทรมานใจ. เมื่อ**จะเอาผลงานมากินมาใช้ ก็ทำด้วยสติปัญญา** อย่าให้มันผิดพลาด, เมื่อจะ**แบ่งปันให้แก่ผู้อื่นบ้าง** ทำบุญทำทาน **ก็ทำด้วยสติปัญญา**; แปลว่า **เป็นฆราวาสที่มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ทั้งก่อน**แต่ทำงาน **กำลัง**ทำงาน **ได้ผลงาน เก็บผลงาน ใช้ผลงาน กินผลงาน แบ่งปันผลงาน** อะไรก็ทำด้วยปัญญา, ไม่กระหืดกระหอบด้วยกิเลสตัณหา.

บวชอยู่ที่บ้านทำได้จริง มีผลดีกว่าบวชอยู่วัดแต่ไม่ทำจริง.

นี่จะบวชอยู่ที่บ้าน แล้วจะเป็นพระอรหันต์อยู่ที่บ้าน; พอเป็นพระอรหันต์แล้ว มันก็เลิกหมด ไม่ต้องบวชต้องอะไรดอก. เมื่อเป็นพระอรหันต์แล้วมันเลิกบวช เลิกความหมายของคำว่าบวช หรือประพฤติพรหมจรรย์; ไม่ต้องมีแล้ว. แต่เดี๋ยวนี้ **ยังไม่เป็นพระอรหันต์** ก็ขอให้**เป็นผู้บวช ด้วยจิตใจทั้งหมดทั้งสิ้นอยู่ที่บ้าน**; โดยเฉพาะผู้หญิง ไม่ต้องสนใจว่าผู้หญิงบวชไม่ได้; แต่เราบวชอยู่ที่บ้านได้อย่างนี้; แล้วเหมือนกัน หรืออย่างเดียวกัน หรือเท่ากัน. เมื่อมีโอกาสไปบวชกับเขาบ้าง, เขาบวชกันเกร่อหมดเดี๋ยวนี้ บวช ๙ วัน ๑๐ วัน; ไม่รู้ว่าจะได้ผลอย่างไรแหละ.

แต่อาตมาขอยืนยันว่า บวชอย่างที่ว่านี้เถิด, บวชอย่างที่ว่านี้เถิด : มีศรัท-ธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา อยู่ที่บ้าน. **บวชอยู่ที่บ้าน บริบูรณ์อยู่ด้วยธรรมะ ๕ ประการ** ซึ่ง**ทบทวน**อีกทีหนึ่งก็ว่า : --

มีศรัทธา เชื่อมั่นในสิ่งที่ตนถือเอาเป็นที่พึ่ง คือการปฏิบัติหรือคำสอนนั่น, แล้วก็**เชื่อมั่นว่าตัวเองทำได้** เราทำได้ ไม่เหลือวิสัย เราทำได้, แล้วก็**ปล่อยให้ทำไปด้วยศรัทธา**.

พร้อมกันนั้นก็ **มีวิริยะ** คือความกล้าหาญ ความพากเพียร ความบากบั่น, สนุกสนานในการทำ พอใจในการทำ, เป็นสุขเสียเมื่อกำลังทำ ไม่ต้องรอต่อผลงานได้มา, กำลังทำอยู่มันก็พอใจและเป็นสุข อิ่มอยู่ด้วยความสุข **ได้ความสุขโดยไม่ต้องเสียเงิน**.

ทีนี้ก็ **มีสติ เฝ้าระวังรักษาป้องกัน ไม่ให้เกิดความผิดพลาดขึ้น** ใน

ความคิดความนึก หรือในการกระทำ, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีผัสสะทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจเอง.

มีสมาธิ คือ **จิตแน่วแน่ต่อพระนิพพานเป็นอารมณ์** อยู่ตลอดเวลา ตลอดเวลาทุกลมหายใจเข้า – ออก, มีจิตมุ่งมั่นต่อพระนิพพาน เรียกว่ามีเอกัคคตา-จิตมุ่งพระนิพพานอยู่ตลอดเวลา, แล้วก็ทำทุกอย่างที่รักษาจิตชนิดนั้นไว้. ก็คือ***แบบสมาธิวิธีต่าง ๆ*** มันจะต่างกันอย่างไร มันก็อยู่ที่มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ทั้งนั้น คือมีความหลุดพ้นจากความทุกข์เป็นอารมณ์ด้วยกันทั้งนั้น.

แล้วในที่สุดก็**มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา**, มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา คือความรู้อย่างถูกต้องชัดเจน ในสิ่งที่ต้องกระทำ หรือควรกระทำ. อย่าให้ความอยาก เช่น กิเลสตัณหาเพื่อตัวกู – ของกู เข้ามาแทรกแซง, นั้นมันจะทำให้เสียหมด. นี่เรียกว่า **ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง**แหละ ***ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที.*** ตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่อง **ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู**, มันไม่มีความทุกข์ ไม่มีปัญหาอะไร, **มีจิตที่บริสุทธิ์ อยู่ด้วยปัญญา** และ **ความสุขสงบ; นี่คือบวชอยู่ที่บ้าน.**

ใครเห็นด้วยก็ลองดู : **บวชอยู่ที่บ้าน**. ที่ชะเง้อหาบวชที่วัด บวชในป่านั้น บางทีจะเป็นความโง่ ลำบากมากกว่าคนที่บวชอยู่ที่บ้านก็ได้, ระวังให้ดี. **ถ้ามีความตั้งใจจริง ระมัดระวังจริง บวชอยู่ที่บ้าน จะได้ผลมากกว่าบวชอยู่ที่วัดหรือในป่า ก็ยังเป็นไปได้**; เพราะว่า การบวชอยู่ที่วัดหรือในป่า มันยังเหลวไหลอยู่ทั่ว ๆ ไป มันยังไม่สำเร็จประโยชน์เต็มตามที่ควรจะได้เลย.

[*สรุป.*]

เอาละ, เป็นอันว่า วันนี้เราพูดกันด้วยเรื่องที่ค่อนข้างจะแปลก โดยใช้ชื่อว่า **บวชอยู่ที่บ้าน : เว้นจากสิ่งที่ควรเว้นโดยประการทั้งปวง**อยู่ที่บ้าน; แล้ว ก็**ประพฤติหน้าที่ที่ควรประพฤติปฏิบัติอยู่อย่างดีที่สุด** อย่างเต็มกำลัง เต็มสติปัญญาสามารถอย่างดีที่สุด ในหน้าที่ของตน ๆ; แล้วก็**เป็นสุขอยู่กับการทำหน้าที่**, ไม่มีกิเลสตัณหาที่จะหวังผลอย่างนั้นอย่างนี้มาสนองกิเลส; เรื่องก็มีเท่านี้ ว่าบวชอยู่ที่บ้าน.

ไม่ได้หมายความว่า ให้สึกไปอยู่ที่บ้านกันเสียให้หมด; แต่หมายความว่า แม้อยู่ที่บ้านก็อย่าน้อยใจ อย่าเสียใจ, **แม้อยู่ที่บ้านก็สามารถที่จะทำได้ดีที่สุด**ที่บ้านนั้นเอง; เพราะ คนที่อยู่ที่บ้านมันยังมีมากกว่าคนที่อยู่ที่วัด คนเหล่านั้นไม่ควรจะเสียประโยชน์อะไร ควรจะได้ประโยชน์ทุกอย่างทุกประการ **เท่าที่พุทธบริษัทในพระพุทธศาสนาจะพึงได้**.

ขอให้ **ผู้ที่อยู่บ้าน** หรือยังอยู่ที่บ้านนั้น **จัดแจงปรับปรุงให้ชีวิตการเป็นอยู่ของตนนั้น อนุโลมเข้ากันกับการบวช โดยสมาทานสิกขาบท คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา**, ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา, ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา; ธรรม ๕ ประการนี้ แทรกอยู่ในการปฏิบัติธรรม ตั้งแต่ต้นจนถึงขั้นสุดท้าย. **ถ้าปฏิบัติกรรมฐานอยู่อย่างเคร่งครัดในป่า ในวัดในดงก็ตาม, เขาก็ระวัง**ให้ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา **ในการปฏิบัตินั้นเป็นไปอย่างเต็มที่**, แล้วผลก็แน่นอน สำเร็จตามความปรารถนา.

การบรรยายในวันนี้ก็สมควรแก่เวลา; แม้จะว่ามันเป็นเรื่องที่แปลกออกไป

ก็ควรจะได้พิจารณาดู จะได้ใช้เวลาที่บ้านให้เป็นประโยชน์มากที่สุด; แม้จะต้องยังอยู่ที่บ้านก็ไม่เสียเปรียบเสียหาย ไม่เสียเปรียบแก่ผู้ที่จะทิ้งบ้านออกไปได้ โดยน่าอัศจรรย์. พูดง่าย ๆ ว่า **ถ้าทำได้นะ, ถ้าทำได้บวชอยู่ที่บ้าน น่าอัศจรรย์กว่าบวชอยู่ที่วัด.**

ขออุติการบรรยายนี้ ด้วยความสมควรแก่เวลา เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรม ในรูปคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจของท่านทั้งหลาย ให้เข้มแข็งในการประพฤติปฏิบัติธรรมะ สืบต่อไปในบัดนี้.

หินโค้ง ๓๐ มีนาคม ๒๕๒๘

คู่มือศึกษาในส่วนปฏิเวธ.

(การบวชอยู่ที่วัด หรืออยู่ในป่า.)

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่ง*ภาคมาฆบูชา*เป็นครั้งที่ ๑๓ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าว เรื่อง***คู่มือการศึกษาธรรมะ*** (หรือ***คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา***) ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อเฉพาะในวันนี้ว่า **(คู่มือ)ศึกษาในส่วนปฏิเวธ.**

ในครั้งที่แล้วมา ได้บรรยายโดยหัวข้อว่า ***บวชอยู่ที่บ้าน*** หรือ***เป็นพระอยู่ที่บ้าน;*** ส่วนในวันนี้ ก็จะพูดถึง**การบวชอยู่ที่วัดหรืออยู่ในป่า** ซึ่งเป็นของตรงกันข้าม, เพื่อว่าจะได้เปรียบเทียบกันดู แล้วจะได้เห็นความแตกต่าง แล้วจะได้ถือเอาประโยชน์ของการบวชชนิดที่ตัวประสงค์ หรือต้องการนั้น ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้. เดี๋ยวนี้ มันยังมีอะไรปนเปกันอยู่. บวชอยู่ที่บ้าน ก็ยังไม่สำเร็จประโยชน์; บวชอยู่ที่วัด ก็ยังไม่สำเร็จประโยชน์. บวชอยู่ที่บ้าน ทำเหมือนอยู่ที่วัด, บวชอยู่ที่วัดทำเหมือนบวชอยู่ที่บ้าน, มันก็ไขว้กัน; ดังนั้น **น่าจะพูดให้ชัดลงไปว่า อย่าง**

ไร เรียกว่าเป็นการบวช ? และอย่างไรเรียกว่าบวชอยู่ที่บ้าน ? อย่างไรเรียกว่าบวชอยู่ที่วัด ?

คำว่า *"บวช"* นี้ได้พูดกันมาแล้วว่า ***เป็นการเว้น*** หรือ***การไปหมดจดจากภาวะของผู้ไม่บวช*** หรือฆราวาส; จึงต้องมีอะไรเป็นหลักเกณฑ์สำหรับผู้บวช. ที่นี้ ก็มีผู้ที่ไม่อาจจะบวช เช่นผู้หญิงไม่อาจจะบวชเป็นพระอยู่วัดหรืออยู่ป่า; เราก็ยังมีวิธีที่จะประพฤติปฏิบัติ ให้ได้รับประโยชน์ไม่น้อยกว่ากัน, จึงเอาใจความสำคัญของการบวชมาประพฤติกระทำอยู่ แม้ว่าอยู่ที่บ้าน. โดยรูปร่างจะเหมือนกันไม่ได้ แต่ความหมายมันอาจจะเหมือนกันได้; **คือการทำใจให้ออกมาเสียจากสิ่งผูกพัน.** แม้บวชแต่ก็ยังมีจิตใจผูกพันอยู่ในเรื่องของกิเลส หรือเรื่องของชาวบ้าน; มันก็ไม่เป็นการบวช. แม้ว่าไม่ได้บวช; แต่มีจิตใจออกมาเสียจากเรื่องผูกพันเหล่านั้นได้ มันก็เป็นการบวช. บวชอยู่ที่บ้าน หรือบวชอยู่ที่วัดนั้น จึงไม่ค่อยจะสำคัญอะไรนัก, **มัน (สำคัญ) อยู่ที่เรียกว่าบวช.**

ในการบรรยายครั้งก่อน ๆ เราได้พูดกันถึง **คู่มือการศึกษาปริยัติ** โดยยืดยาว (คือมีการบรรยาย ๖ ครั้ง, หรือ ๑๐ ครั้งก็ตาม), แล้วต่อมาก็พูดถึง**คู่มือของการปฏิบัติ** (บรรยาย ๒ ครั้ง); ในวันนี้ก็จะได้พูดถึง **คู่มือสำหรับการปฏิเวธ การเก็บเกี่ยวผลของการปฏิบัติ,** ก็ลองตั้งใจทำให้สำเร็จประโยชน์อีกสักครั้งหนึ่ง. ในที่นี้ก็จะเอาพระบาลีสูตรหนึ่งมาแสดง ว่าท่านมีหลักเกณฑ์กันอย่างไรในการที่เรียกว่าเป็นผู้บวช. พระบาลีนั้นมีใจความว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลาย **ให้รู้จักความหมายหรือเจตนารมณ์อุดมคติของการบวชที่แท้จริง;** มีข้อความที่ตรัสว่า : --

ตรัสให้สอบถามผู้ที่บอกว่าหมดสิ้นตัวกูของกูแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ! ถ้ามีใครมาพูดขึ้นว่าเป็นผู้ที่ได้บรรลุอรหัตตผลว่า ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว, พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว, กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว, กิจอื่นที่ต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีอีก, อย่างนี้ดังนี้; เธอทั้งหลายไม่ควรคัดค้าน และเธอทั้งหลายก็ไม่ควรจะยินดีรับเอา คือไม่ควรเชื่อตามนั้น. *แต่ควรจะถามปัญหาแก่บุคคลผู้กล่าวเช่นนั้น สืบต่อไปว่า "ท่านผู้มีอายุ ! ท่านรู้อย่างไร ท่านเห็นอย่างไร ท่านจึง* ***ถอนเสียได้ ซึ่งอหังการมมังการมานานุสัย ในกายนี้ และในสิ่งอื่นที่อยู่นอกกาย*** *?"*

นี่เราไม่คัดค้าน หรือไม่รับไม่ยอมรับว่าเขาเป็นพระอรหันต์; แต่เราก็จะตั้งปัญหาถามว่า รู้อยู่อย่างไร เห็นอยู่อย่างไร จึงถอน*ความเคยชินแห่งความยึดถือว่าเรา ว่าของเรา (อหังการมมังการมานานุสัย)* ออกไปเสียได้. นี่หมายความว่าการบวชนั่น หรือการปฏิบัติประพฤติพรหมจรรย์นั่น มันมีความหมายอยู่ที่ว่า **จะถอนเสียซึ่งความเคยชินแห่งความสำคัญว่าเราว่าของเรา**. คำนี้ขอให้จำไว้ให้แม่นยำ ให้คล่องปาก ให้คล่องใจ คือพูดได้โดยสะดวก คิดได้โดยสะดวก สำหรับสิ่งที่เรียกว่า**อหังการมมังการมานานุสัย**; ถ้าเรียกเป็นบาลีมันก็ยืดยาวอย่างนี้. **อหังการะ** แปลว่า **กระทำความสำคัญว่าเรา**. **มมังการะ** แปลว่า **กระทำความสำคัญว่าของเรา**. **มานานุสัย** แปลว่า **ความเคยชินแห่งความสำคัญแห่งการทำความสำคัญว่าเราว่าของเรา**. นี่ตั้งแต่เกิดมาก็ทำความเคยชินว่าเราว่าของเราในทุกสิ่ง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย. อย่างน้อยก็รู้สึกว่า มันเข้ามาในฐานะเป็นศัตรูของเรา เอ้า มันก็มี**ของเรา**, นำความเคยชินเข้ามาในฐานะมิตรที่หวังดี มีประโยชน์ แก่เรา เอ้ามันก็**ของเรา**; แล้วมันก็มี**ตัวเรา** ซึ่งจะเป็นเจ้าของสิ่งเหล่า

นั้น. ความคิดในลักษณะอย่างนี้มันมาก ๆ มากเข้า ๆๆ คือเพิ่มขึ้น ๆ ตั้งแต่เป็นเด็กทารก มาจนบัดนี้. คิดดูเถิดว่า ถ้าเป็นเรื่องของสนิมจับเกรอะกรังแล้ว มันจะหนาสักเท่าไร ? แล้วมันจะกัดกร่อน ความสงบ ความถูกต้อง แห่งจิตใจนั้นสักเท่าไร ? ถ้าเราจะมีความมุ่งหมายว่า**จะขจัดเสียซึ่งความเคยชินของการสำคัญว่าเราว่าของเรานี้เป็นวัตถุประสงค์มุ่งหมาย**แล้ว, บวชอยู่บ้านก็ได้ บวชอยู่วัดก็ได้ บวชอยู่ในป่าก็ได้.

นี่เป็นข้อแรกเป็นสิ่งแรก* ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าให้ใช้เป็นเครื่องทดสอบหรือหยั่งดูบุคคลผู้มากล่าวเดี๋ยวนี้ว่า "ข้าพเจ้าเป็นผู้มีพรหมจรรย์จบแล้ว กิจควรทำทำเสร็จแล้ว" คือเป็นพระอรหันต์นั่นเอง. **(เป็นข้อสำคัญหลักแรกหรือหลักสุดท้ายที่ใช้เป็นเครื่องทดสอบ)***

ฟังธรรมเกิดสัทธาออกบวช.

ที่นี้ ก็ตรัสต่อไปว่า *ภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมดาผู้ที่สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว มีกิจที่ควรทำสำเร็จแล้ว มีภาระของหนักที่ปลงลงได้แล้ว มีประโยชน์ตนที่พึงได้ได้เสร็จแล้ว มีความผูกพันในภพในความเป็นต่าง ๆ สิ้นสุดแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ก็จะพึงพยากรณ์แก่พวกเธอต่อไปว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ! ในกาลก่อนนั้นข้าพเจ้าเป็นคฤหัสถ์ครองเรือน เป็นคนไม่รู้, ครั้นเมื่อพระตถาคตเจ้าบ้าง พระสาวกของพระตถาคตเจ้าบ้าง แสดงธรรมแก่ข้าพเจ้าอยู่, ข้าพเจ้าได้ฟังธรรมนั้นแล้ว มีศรัทธา ในพระตถาคตเจ้า, ครั้นประกอบด้วยศรัทธาในพระตถาคตเจ้า ก็เห็นแจ่มแจ้งว่า ฆราวาสเป็นที่คับแคบ เป็นที่ไหลมาแห่งธุลี บรรพชา*

---

* ดูข้อความเชิงอรรถ ๔. ที่ตอนท้ายเล่มแห่งหนังสือนี้.

นั้นเป็นที่ว่าง บรรพชาหรือพรหมจรรย์นี้ผู้อยู่ครองเรือน จะประพฤติปฏิบัติให้ดีที่สุดเปรียบเหมือนสังข์ที่เขาขัดดีแล้วนั้น ไม่อาจจะทำได้โดยง่ายในบ้านเรือน. ไฉนหนอเราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะออกจากเรือน ถือเอาการบวชของคนไม่มีเรือนเถิด.

นี่การปรารภการบวชได้เกิดขึ้นแก่คนผู้ครองเรือน ในความหมายว่าเขาได้รู้เพราะได้ฟังธรรมะจากพระตถาคตเจ้าบ้าง จากสาวกของพระตถาคตเจ้าบ้าง ว่าอะไรเป็นอย่างไร, อะไรเป็นอย่างไร : ตัวความทุกข์เป็นอย่างไร ? เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร ? ตามนัยแห่งอริยสัจจ์ ๔ เป็นต้น แล้วก็มองเห็นด้วยปัญญาของตนว่าเป็นความจริงอย่างนั้น. เห็นเป็นความจริงอย่างนั้นก็มีความเชื่อ มีความเชื่อในพระตถาคตเจ้า ก็คือมีความเชื่อในคำสอนของพระตถาคตเจ้านั่นเอง เห็นว่ามีหลักการปฏิบัติอย่างนั้น ๆๆ ปฏิบัติแล้วก็จะละกิเลส ละอนุสัยได้อย่างนั้น ๆๆ. แต่มาดูอีกทีหนึ่งว่าการอยู่ครองเรือนนี้อึดอัด เต็มไปด้วยสิ่งที่กระทบกระทั่งเหมือนอยู่ในที่แคบ ไม่สะดวก. การบวชคือบรรพชาออกไปเสียจากเรือนนั่น เป็นโอกาสว่าง; ผู้อยู่ครองเรือนย่อมประพฤติบรรพชาได้ยากลำบาก. ถ้าอย่างไรเราก็จะออกจากเรือนนุ่งห่มผ้ากาสายะ ถือเอาการบวชของคนไม่มีเรือน.

นี่เป็นใจความที่ดีที่สุด ที่บอกให้รู้ว่าบวชกันทำไม ? การบวชเกิดขึ้นเพราะเหตุอะไร ? ใจความสำคัญอยู่ที่มันมีศรัทธา เชื่อในธรรมะที่ดับทุกข์ได้ ว่าดับทุกข์ได้จริง เห็นชัดเจนว่าธรรมะดังที่กล่าวนั้นดับทุกข์ได้จริง มีศรัทธา คือเชื่อในธรรมะที่จะดับทุกข์นั้นได้จริง แล้วก็เชื่อในพระพุทธเจ้าผู้ประกาศซึ่งธรรมะนั้น มีศรัทธาด้วย มีศรัทธาทั้งในพระพุทธเจ้าและทั้งในธรรมะ ที่พระองค์ทรงเปิดเผยแสดงขึ้นมา; แล้วก็ต้องการที่จะได้รับผลของธรรมะนั้น จึงเห็นว่าปฏิบัติในบ้านเรือนนี้มัน

คับแคบ จึงต้องสละจากเรือน.

ตัวหนังสือนี่มันก็พูดตามแบบของตัวหนังสือ ว่าเรือน. คำว่า "เรือน" นี้ ก็คือ**เป็นอยู่กันอย่างตามธรรมดา** ที่เขาเป็นอยู่กัน คือมีบุตร ภรรยา สามี มีวัว ควาย ไร่ นา มีทรัพย์สมบัติพัสฐาน ทุกอย่าง ทุกประการ ที่จะต้องดูแล จะต้องรักษา จะต้องจัดการ; นั่นน่ะมันจึงเป็นที่คับแคบ ๆ ขยับตัวแทบจะไม่ได้ เลย ประพฤติพรหมจรรย์ไม่ได้; จึงคิดจะออกบวช เพื่อให้เกิดเป็นที่โล่งที่ว่างขึ้นมา แล้ว ประพฤติพรหมจรรย์ได้.

แต่เดี๋ยวนี้เราโดยมาก หรือคนของเราโดยมากบวชกันด้วยความรู้สึกอย่างนี้ หรือเปล่า ? เดี๋ยวนี้ มันก็มีบวช ๗ วัน บวช ๑๕ วัน บวชเดือนเดียว หรือบวช ๒ - ๓ เดือน มากขึ้นทุกที. ความรู้สึกมันไม่เคยรู้สึกอย่างนี้; เพียงแต่ว่าทำตาม ประเพณีกันเป็นส่วนใหญ่; หรือว่าให้ทำไปเสียให้มันครบ ๆ เสร็จ ๆ ไป ว่าคน ๆ หนึ่งจะต้องทำอะไรบ้าง ? จะต้องบวชกันเสียสักนิดหนึ่งจึงได้บวชกันเสียสักนิดหนึ่ง. มันก็ไม่เข้ารอยที่ว่า**บวชด้วยศรัทธา ในพระพุทธเจ้า และในพระธรรม**ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระองค์.

อยู่บ้านหรืออยู่วัดหลักสำคัญอยู่ที่ประพฤติพรหมจรรย์.

เมื่อตัวหนังสือมันรวนเรได้ มันก็**ยังมีทางที่จะปรับปรุงได้** ว่าจะอยู่ที่บ้าน หรือจะอยู่ที่วัด หรือจะอยู่ในป่าก็ตาม **จะเร่งสร้างศรัทธาในพระพุทธเจ้าและในคำสอนของพระพุทธเจ้า กันเสียให้เพียงพอ.** ถ้าสมมติว่า จับพลัดจับผลูบวช เข้ามาแล้วเหลืองไปหมดเดี๋ยวนี้ ที่อยู่นี่ แล้วก็ไม่ได้บวชเข้ามาด้วยศรัทธา; ก็**จง**

พยายามทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจให้ถูกต้อง, แล้วก็มีศรัทธาอย่างแน่นแฟ้นมั่นคง ในระบบของการบรรพชา ในพระพุทธเจ้าผู้วางระบบการบรรพชา ให้เข้ารอยของการบรรพชา ตามความมุ่งหมายของการบรรพชา เพื่อจะเกิดที่ว่างสำหรับขยับตัวในการประพฤติพรหมจรรย์ ในหลักแห่งพระพุทธศาสนานี้.

ความสำคัญมันจึงอยู่ที่ว่า **ประพฤติพรหมจรรย์.** ถ้าที่บ้านบางบ้าน ที่เรือนบางเรือน มันไม่แคบไม่คับแคบอย่างว่า, หรืออยู่ในฐานะอื่น ไม่อยู่ในฐานะพ่อบ้านแม่เรือน ที่เต็มไปด้วยภาระ, มันก็พอจะทำได้. และถ้าเป็นผู้หญิงบวชเป็นพระไม่ได้ ก็ควรจะสมัครเอาการประพฤติปฏิบัติที่บ้านเรือนให้ดีที่สุด ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้. ดังที่ได้กล่าวบรรยายแล้ว โดยรายละเอียด ในการบรรยายครั้งที่แล้วมา.

ถ้าว่าจิตไม่มีศรัทธาในตัวพรหมจรรย์ มันก็ไม่มีที่ว่างที่ไหน, มันมีแต่ที่แคบไปเสียทั้งนั้นแหละ; เพราะว่า มันมีกิเลสอยู่ด้วย มันถูกเบียดเบียนด้วยกิเลสอยู่ตลอดไป; หรือว่ามันถูกเบียดเบียนอยู่ด้วยอหังการมมังการมานานุสัย ที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้นว่าเป็นเรื่องใหญ่ที่สุด เป็นปัญหาที่หนักที่สุด. **อหังการมมังการมานานุสัย -ความเคยชินแห่งความสำคัญมั่นหมายว่าตัวเรา ว่าของเรา**; อาตมาขอโอกาสใช้คำ ให้ตรง ๆ ให้ฟังง่าย ๆ ว่า **ตัวกู – ของกู : ความเคยชินแห่งความสำคัญมั่นหมาย ว่าตัวกูว่าของกู.** นี่พูดว่า "ความเคยชินแห่งความสำคัญมั่นหมายว่าตัวกู – ของกู" มันยาวนัก ๆ มันเสียเวลาพูด; ขอสั้น ๆ เอาสั้น ๆ แต่เพียงว่า "ตัวกู – ของกู"; ๒ - ๓ คำก็พอว่าตัวกู – ของกู.

ถ้ามีความรู้สึกประเภทตัวกู – ของกู มันก็เห็นแต่ประโยชน์ของตัวกู – ของ

กู ซึ่งเป็นกิเลส มันก็แสวงหาปัจจัยเพื่อกิเลส คือเพื่อตัวกู – ของกู. ออกมาอยู่ในป่า มันก็แสวงหาต่อไป มันไม่ได้ออกมาเพื่อขจัดตัวกู – ของกู. **ถ้าอยู่ที่บ้านขจัดความรู้สึกประเภทตัวกู – ของกูเสียได้ มันก็เป็นการบวชอย่างยิ่ง**.

หลักของการอยู่คนเดียวหรือมากคน.

ที่ว่า "อยู่คนเดียว" หรือ "อยู่หลายคน" นั้น ท่านเอาข้อนี้เป็นเครื่องวัด : ถ้ากิเลส ตัณหา มานะ ทิฏฐิว่าตัวกู ว่าของกู มีอยู่ ก็คืออยู่กันหลายคน. ในบ้านนั้นทั้งบ้าน มีเจ้าของบ้านอยู่คนเดียว, แต่**อยู่ด้วยความรู้สึกประเภทตัวกู – ของกูเต็มไปหมด**; นั่นแหละเขาเรียกว่า**อยู่มากคน** อยู่เต็มไปทั้งบ้าน, หมายถึงจิตใจมีเพื่อน : "ตัวกู – ของกู" มากมาย. ทีนี้ ถ้าแม้ว่าอยู่ในที่หลายคน อยู่ด้วยกันหลายคน, มากคน; **แต่ถ้าจิตใจเขาไม่ได้พัวพันอยู่ในเรื่องตัวกู ของกู** มีความเกลี้ยงเกลาแห่งจิตใจแล้ว นี้ก็ชื่อว่า**อยู่คนเดียว**. มีจิตใจอย่างนี้ไปนั่งอยู่ในระหว่างกลางคน ตั้งหมื่น ตั้งพัน ตั้งพัน ตั้งหมื่น ก็ยังชื่อว่าอยู่คนเดียว นั่งคนเดียวอยู่นั่นเอง.

เพราะฉะนั้น **การที่จะอยู่เดียวหรืออยู่หลายคน มันเป็นเรื่องของจิตใจ**; ถ้าจะอยู่คนเดียวก็ต้องพยายามดำรงจิตใจชนิดที่เป็นการอยู่คนเดียว คืออย่าปล่อยให้เกิดอนุสัย -ความเคยชินว่าตัวกู – ของกูออกมา. มันเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งสักหน่อย เป็นเรื่องที่ประณีตละเอียดสักหน่อย เป็นเรื่องที่จะเรียกว่าทำยากสักหน่อยก็ได้. แต่ต้องถือว่าไม่เหลือวิสัย; เพราะพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า ท่านไม่ได้ตรัสเรื่องที่เหลือวิสัย. พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า ท่านไม่ได้ตรัสเรื่องที่เหลือวิสัย; เรื่องใด ๆ ที่ท่านตรัสออกมาแล้ว เรื่องนั้นไม่เหลือวิสัย; แต่อยู่ในวิสัยที่คนจะทำได้. โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็**เรื่องการดับทุกข์**นั่นแหละ เป็นเรื่องที่ไม่เหลือวิสัย. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง**เรื่องที่**

จะถอนความรู้สึกว่าตัวกูว่าของกูออกไปเสีย นั้นเป็นเรื่องที่ไม่เหลือวิสัย ไม่อยู่นอกเหนือวิสัย หรืออำนาจของคนที่จะกระทำได้. ขอแต่ให้เป็นคนที่ว่าทำจริง เป็นคนจริง มีความจริง ในการที่จะกระทำแล้วก็จะต้องทำได้.

นี่ผู้ที่มีชีวิตอยู่ **พยายามลดความเคยชินที่จะยึดถือว่าตัวกูว่าของกูนี้ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้** แล้วมันก็จะเป็นการบวชทันทีเป็นการบรรพชาทันที ที่นั่นทันที, แล้วก็จะก้าวหน้าไปด้วยดี .สู่จุดหมายปลายทางของบรรพชา ของพรหมจรรย์ คือการหลุดพ้นจากความทุกข์; มิฉะนั้น มันก็จะวนเวียนอยู่ในเรื่องของความทุกข์ อันเป็นความหนักที่เกิดมาจาก การยึดถือว่าตัวกู ว่าของกู.

อะไร ๆ ที่ไปยึดมั่นจะเกิดทุกข์ทั้งนั้น.

ความทุกข์นี้มันก็แปลก **มันมาจากความหนักที่ยึดถือว่าตัวกูว่าของกู**. อย่าได้เข้าใจว่า ความทุกข์มันมาจากเจ็บปวด หรือเจ็บป่วย; ถ้าจิตมันไม่ยึดเอาการเจ็บป่วยเป็นของกู มันก็ไม่เป็นทุกข์. ถ้าจิตมันไม่ยึดเอาความเจ็บ ความไข้ ความเป็น ความตาย อะไรมาเป็นของกู มันก็ไม่เป็นทุกข์ดอก; ฉะนั้น ที่ว่าสวดมนต์กันอยู่ แปลกันอยู่ทุกวัน ๆ ก็ควรจะรู้สึกให้ได้ทันที, พอสวดถึงบทที่ว่า ชาติปิ ทุกฺขา, ชราปิ ทุกฺขา, มรณมฺปิ ทุกฺขนฺ่ะ *-ความเกิดเป็นทุกข์, ความแก่เป็นทุกข์, ความตายเป็นทุกข์*น่ะ อย่าให้มันไปตามเสียงหรือตามอารมณ์นั้นนัก. ต้องรู้ว่ามันเป็น**ความเกิด**ที่ยึดถือว่าความเกิดของกู จึงจะเป็นทุกข์, มันเป็น**ความแก่**ที่ยึดถือว่า ความแก่ของกูจึงจะเป็นทุกข์, มันเป็น**ความตาย**ที่ยึดถือว่าความตายของกูจึงจะเป็นทุกข์. แล้วปัญหาทุกอย่าง อีกกี่สิบอย่างกี่ร้อยอย่าง ที่มันเนื่องกันอยู่กับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้นก็เหมือนกัน, ถ้าไม่ได้ยึดถือว่าเป็นปัญหาของกู

มันก็ไม่เป็นทุกข์ดอก; นั้นน่ะคือการที่มัน**ละอหังการมมังการมานานุสัยเสียได้ -ละความเคยชินแห่งความยึดถือว่าตัวกูว่าของกู เสียได้.**

พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนั้น ก็หมายความว่าท่านตรัสอย่างภาษาธรรมดา ภาษาคนธรรมดา. คนธรรมดาเมื่อพูดว่า**แก่**มันก็แก่ของกู เมื่อพูดว่า**เจ็บ**ก็เจ็บของกู เมื่อพูดว่า**ตาย**ก็ตายของกู; ดังนั้น ท่านพูดเพียงว่า*ความแก่เป็นทุกข์ ความเจ็บเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์* มันก็พอแล้ว; เพราะว่า คนธรรมดาสามัญทั่วไปทั้งโลกมันก็ยึดถือว่าความแก่ของกู ความเจ็บของกู ความตายของกู. ทีนี้ เรามาสวดสั้น ๆ แต่เพียงว่า ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ มันก็จะเกิดสงสัยขัดขวางตีกันยุ่ง. แล้วมันจะขัดกันกับปัญหาที่ว่าจะพ้นได้อย่างไร ? ความพ้นจากความเกิดแก่ เจ็บตาย นั้นน่ะ มันก็มีอยู่นิดเดียว **คือไม่รับเอามาเป็นของกู**. พระอรหันต์ก็แก่อยู่ทุกวัน พระอรหันต์**แก่ ๆ** ก็แก่อยู่ทุกวัน, พระอรหันต์ **เจ็บ ๆ** ก็เจ็บอยู่, พระอรหันต์ที่จะนิพพานจะ**ตาย**ลงก็ตายลงอยู่; แต่มันไม่เป็นทุกข์. **ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ของพระอรหันต์เหล่านั้นไม่เป็นทุกข์**; เพราะว่า **พระอรหันต์ไม่ได้ยึดถือว่า ความแก่ ความเจ็บ ความตายของกู**.

การปฏิบัติดับทุกข์ คือการจัดการกับอหังการมมังการ.

นี่เรื่องที่เป็นเรื่องสำคัญที่สุดของเราผู้จะปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์น่ะ **มันมีแต่ความเคยชินที่จะยึดถือว่าตัวกู ว่าของกู**. ไม่ต้องนึกว่า จะต้องอยู่ที่บ้านหรืออยู่ที่วัด หรืออยู่ในป่า; แต่จะนึกว่าอยู่ที่ไหนก็ตามใจ **เราจะเล่นงานจัดการกับความเคยชินอันนี้**. นี่เรียกว่าอยู่ที่ไหนก็ตามใจ เราจะเล่นงานจัดการกับความเคย

ชินว่าตัวกู ว่าของกูนี้ ให้ทุก ๆ เวลา ทุกสถานที่ ทุกอิริยาบถ จะดีกว่า. ถ้ามีโอกาส มีเวลาที่จะคิดนึกอะไรบ้าง แม้แต่สักนิดหนึ่ง**ก็จะคิดนึกเรื่องจะทำลายเสียซึ่งความเคยชินในการยึดถือว่าตัวกู ว่าของกู**. ถ้าทำอยู่อย่างนี้แล้ว มันเป็น**ในป่า**หมดแหละ แม้อยู่ที่บ้าน ๆ ในเรือนนั่นแหละ ก็จักกลายเป็น**เหมือนอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว** รบสู้กับกิเลสอยู่อย่างน่าพอใจแหละ.

นี่เรียกว่า ถ้าไปยึดถือเข้าที่สิ่งใด มันก็เป็นของที่เกิดขึ้นมา เป็นเรื่องของกู เป็นเรื่องของตน ได้เต็มไปหมด ทั่วทุกหนทุกแห่ง. **แม้บวชแล้วไปอยู่ในป่าลึกคนเดียว แต่มันก็ (หรือแต่ถ้าเกิดไป) ปรารภเรื่องตัวกูเรื่องของกู** เรื่องประโยชน์ของกู เรื่องความสุขของกู เรื่องอะไรของกู **มันก็เท่ากับว่าอยู่กับคนเป็นอันมาก** อยู่กับปัญหาเป็นอันมาก อยู่กับกิเลสเป็นอันมาก อยู่กับเรื่องของตัวกูเป็นอันมาก. นี่ไม่ใช่ว่าจะลำเอียง หรือว่าไม่ใช่ว่าจะตำหนิติเตียนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง; แต่พูดว่าตามความเป็นจริงนั้น มันอยู่ที่จิตใจจะรู้สึกอย่างไร, จะพยายามอย่างไร.

ใช้คำว่า "ละออกไป" ก็ขอให้หมายความว่าจิตใจมันสละออกไป. ไม่ใช่เพียงแต่ว่า ร่างกายมันสละออกไป เช่นว่าไปบวช ไปอยู่ในป่า ไปอยู่ในดง แล้วมันก็จะเป็นการออกไป; **อย่างนั้นมันยังไม่ใช่ออกไปที่ถูกต้อง** หรือที่แท้จริง. มันคนละเมอก็ไป คนบ้าก็ไป; แต่ว่าจิตใจที่มันต้องการจะออกไปจากความยึดมั่นทุกสิ่ง ทุกอย่าง ที่เป็นตัวกู – ของกูนั่นแหละ, นั่นแหละจะเรียกว่า "การออกไป".

แต่เดี๋ยวนี้ท่านมาเล็งถึงกิริยาอาการภายนอก ที่ว่าร่างกายมันก็ต้องออกไปด้วย ออกไปด้วยก่อน จึงจะเรียกว่าออกไป. ในกรณีที่ร่างกายมันออกไปไม่ได้ จิตใจซึ่มันจะออกไปได้. เขาจะกักขังเราไว้ได้ก็แต่ร่างกาย; แต่เขาจะกักขังจิตใจของ

เราไม่ได้, นี่ขอให้มันเป็นอย่างนี้. ถ้าว่าอยู่ที่บ้าน มันก็เป็นเพียงเรื่องอยู่ตามธรรมดาสามัญ พอมีกิน มีใช้ ไม่ต้อง ตาย มีชีวิตรอดอยู่ได้; แต่ว่าจิตใจนั้นไปอยู่ที่ไหนก็ได้. ***ไปอยู่ที่ไหน ?*** ไปอยู่ที่มันไม่เป็นทุกข์, ไม่มีความทุกข์. แล้วเมื่อมันไม่มีความทุกข์ มันก็มีเวลาว่างมาก ก็จะได้ช่วยเหลือคนทั้งหลายข้างเคียงนั้นน่ะ ให้พลอยดับทุกข์ได้ด้วย.

นี่แหละเรียกว่า เขาจะละจากความผูกพันออกไปอยู่อย่างไม่มีอะไรผูกพันในทางฝ่ายร่างกายเท่านั้นเอง ในทางฝ่ายจิตนั้นยังเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ยังจะได้ทำหรือยังไม่ได้ทำก็ยังไม่แน่. แต่ถ้าว่าเอาให้แน่ ๆ เดี๋ยวนี้ ละก็ กระทำเดี๋ยวนี้ : **กระทำเดี๋ยวนี้ โดยไม่ต้องคำนึงว่า อยู่ที่บ้านหรืออยู่ที่วัด หรืออยู่ในป่า**, โดยที่ไม่ต้องคำนึงว่าเป็นผู้หญิงหรือเป็นผู้ชาย, เป็นคนหนุ่มหรือคนแก่, ไม่ต้อง. **ขอแต่มุ่งหมายที่จะกำจัด ความเคยชินแห่งความยึดถือว่าตนว่าของตน ว่ากูว่าของกู**.

การบวชในภาษาคนอย่างแท้จริง ต้องมีความหมายของการบวชในภาษาธรรมรวมอยู่ด้วย.

ทีนี้ ในพระบาลีนี้ก็มีต่อไปว่า คือนายคนนั้นเขาก็ตอบต่อไปว่า *ข้าพเจ้าละกองสมบัติมากบ้าง น้อยบ้าง, ละวงศ์ญาติ น้อยบ้าง ใหญ่บ้าง, ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ถือเอาการบวช เป็นคนไม่มีเหย้าเรือนแล้ว.*

นี้เป็นกิริยาอาการภายนอก; ถ้าจิตใจมิได้เป็นไปด้วยมันก็เกือบจะไม่มีค่าไม่มีความหมายอะไร แต่จิตใจมันเป็นไปด้วย คือละกองสมบัติใหญ่น้อย ละหมู่ญาติใหญ่น้อย. ส่วนเรื่องปลงผมและหนวดนี่ มันเป็นเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี

ของนักบวช; มันก็เป็นเรื่องเล็กน้อย, จริง ๆ น่ะ, ปลงผมและหนวดนี่. แต่ว่าถ้ามีการทำมันก็มีประโยชน์ ถ้าทำอย่างนั้นมันก็มีประโยชน์ คือไม่ต้องมีภาระลำบากด้วยผมและหนวด ซึ่งจะต้องรักษาด้วยความยุ่งยาก แล้วก็นุ่งห่มผ้ากาสายะ คือผ้าที่มันหยาบและทน ไม่มีภาระมาก. นี่ก็ตัดออกไปทุกเรื่อง, เรื่องละเล็กละน้อยตัดออกไปทุกเรื่อง ๆ นุ่งห่มผ้าที่มีภาระน้อย.

อาการที่ถึงพร้อมด้วยศีล.

ทีนี้ ก็ *ข้าพเจ้านั้น ครั้นบรรพชาแล้ว, ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย.* นี้หมายถึงบวชในพระพุทธศาสนานี้ บวชเข้ามาอยู่ในระบบบัญญัติของพุทธศาสนานี้ ทำเหมือนกันกับภิกษุอื่น ๆ ทั้งหลาย ก็เลยได้ชื่อว่ามีสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย มีการศึกษาอย่างภิกษุทั้งหลาย มีการดำรงชีพ เลี้ยงชีวิตอย่างภิกษุทั้งหลาย ประพฤติกรรมอันเป็นกุศลโดยหลักเบื้องต้นพื้นฐาน. ซึ่งคำบรรยายเหล่านี้ก็ได้แก่กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั่นแหละ ซึ่งท่านทั้งหลายก็คงจะจำได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะพวกที่สวดอุโบสถปัจจเวกขณ์อยู่ทุกวัน ตรงกันทุกตัวอักษรเลย อ่านดูอีกทีก็ได้ : เป็นเรื่อง**กายสุจริต ๓** ว่า *ข้าพเจ้าละการทำสัตว์ที่มีชีวิตให้ตกล่วงไป, เป็นผู้**งดขาดจากปาณาติบาต** วางท่อนไม้และศาสตราเสียแล้ว มีความละอายต่อบาป มีความเอ็นดูกรุณาหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลาย.* **นี่เรื่องไม่ฆ่า เรื่องไม่ทำอันตรายแก่ร่างกายและชีวิต.** ทีนี้ **เรื่องของสิ่งของ** : -- *ข้าพเจ้าละการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ **งดขาดจากอทินนาทาน** ถือเอาแต่ของที่เจ้าของให้ หวังอยู่แต่ของที่เจ้าของให้ เป็นคนสะอาด ไม่เป็นขโมย.* **นี้มันก็เรื่อง อทินนาทาน.** ทีนี้ **เรื่องพรหมจรรย์**; ถ้าเป็นภิกษุในระดับภิกษุก็ : -- ***ละกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์*** *เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์โดยปกติ ประพฤติห่างไกล*

เว้นขาดจากเมถุนธรรมอันเป็นของชาวบ้าน. **นี้ก็เลิกหมดเรื่องเกี่ยวกับเพศ** เรื่องระหว่างเพศ. **ทั้ง ๓ เหล่านี้ก็เป็นเรื่องกายกรรมอันเป็นกุศล ๓ อย่าง.**

ทีนี้ ก็เป็นเรื่อง**วจีสุจริต ๔** หรือวจีกรรมอันเป็นกุศล ๔ ว่า *ข้าพเจ้า**เว้นขาดจากการพูดเท็จ** งดขาดจากการพูดมุสาวาท พูดแต่ความจริง รักษาความสัตย์ มั่นคงในคำพูดควรเชื่อถือได้ ไม่แกล้งกล่าวให้ผิดต่อโลก.* คือเว้นโดยขอบเขตอันกว้างขวางทั้งหมด ในเรื่องของการพูดเท็จคือพูดไม่จริง ทำตนเป็นคนที่บุคคลอื่นเชื่อถือได้. ทีนี้ ก็ *ละคำส่อเสียด;* คือละถ้อยคำที่ทำให้เกิดการแตกแยกกัน ในระหว่างคนที่เขารักใคร่สามัคคีกันดี ก็ไม่มีคำพูดชนิดใดที่ทำให้เกิดการแตกแยก. ***งดจากปิสุณาวาท*** *ได้ฟังจากฝ่ายนี้แล้ว ไม่เก็บไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อให้ฝ่ายนี้แตกร้าว หรือได้ฟังจากฝ่ายโน้นแล้วไม่นำมาบอกแก่ฝ่ายนี้ เพื่อให้ฝ่ายโน้นแตกร้าว แต่จะสมานชนที่แตกกันแล้วให้กลับพร้อมเพรียงกัน อุดหนุนชนที่พร้อมเพรียงกันอยู่ให้พร้อมเพรียงกันยิ่งขึ้น เป็นคนชอบในความพร้อมเพรียง กล่าวแต่วาจาที่ทำให้เกิดความพร้อมเพรียง.* นี่เรื่องถ้อยคำที่ทำให้คนผูกพันรักใคร่สามัคคีกัน เป็นสิ่งที่ทำแม้คนที่ออกบวชแล้ว ๆ. แปลว่าไม่ใช่ไปอยู่เป็นนักบวชแล้ว ก็จะไม่สนใจเรื่องของสังคมอะไรเสียเลย ยังมีการพยายามพูดจาให้คนรักใคร่สามัคคีกัน. ***เว้นจากการกล่าวคำหยาบ*** *งดขาดจากการกล่าวคำหยาบ กล่าวแต่วาจาที่ไม่มีโทษ เสนาะโสต เป็นเหตุให้เกิดความรัก เป็นคำฟูใจ เป็นคำที่สุภาพชนชาวเมืองเขาพูดกัน เป็นที่พอใจของมหาชน.* ไม่พูดคำหยาบ แต่พูดคำที่น่าฟังไพเราะ; อยู่บ้านก็ได้ อยู่ในป่าก็ได้ ที่ไหนก็ได้, หลักเกณฑ์อย่างนี้. ทีนี้ *ละคำพูดเพ้อเจ้อ* คือคำพูดที่ไม่มีประโยชน์อะไร ท่านเรียกเป็นภาษาบาลีว่า *"คำพูดที่โปรยประโยชน์ทิ้งเสีย"* คำพูดเช่นนี้ไม่ทำให้เกิดประโยชน์แต่ทำให้เสียประโยชน์เสียเวลา. ***งดขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ*** *กล่าวแต่ในเวลาที่ควรกล่าว กล่าวแต่คำจริงที่เป็นประโยชน์ เป็น*

ธรรมวินัย กล่าวแต่วาจาที่มีที่ตั้ง มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีเวลาจบสิ้น ประกอบด้วยประโยชน์และสมควรแก่เวลา. เน้นกัน ๒ - ๓ หนว่า วาจาที่สมควรแก่เวลา. ถ้าดูถึงหลักเหล่านี้แล้วมันก็เรียกว่า ที่บ้านก็ได้ ที่วัดก็ได้ ในป่าก็ได้; คือยังมีการสังคมอยู่นั่นแหละ ไม่ใช่ว่าจะไม่มองหน้าใคร หรือไม่เกี่ยวข้องกับใคร.

ทีนี้ ก็ **มีศีลที่ยิ่งขึ้นไป**. มีศีลที่ยิ่งขึ้นไปนี่ เป็นเรื่องของนักบวชโดยตรง แต่ชาวบ้านฟังไว้บ้าง รู้ไว้บ้างก็ดีเหมือนกัน ว่า นักบวชที่ถือศีลให้ยิ่งขึ้นไปนั้น ถืออะไรกันบ้าง ? ว่า *ข้าพเจ้านั้นเว้นขาดจากการล้างผลาญพืชคามและภูตคาม.* คือไม่ทำร้ายพืชพันธุ์ ต้นไม้, "ไม่ฆ่าต้นไม้" ว่าอย่างนั้นเถอะ. ต้นไม้ที่มันเป็นต้น ๆ อยู่เรียกว่า ***ภูตคาม;*** ต้นไม้ที่เป็นเพียงพืช เมล็ด ราก เหง้า ที่จะเพาะปลูกได้เรียกว่า ***พืชคาม.*** ไม่ทำร้ายต้นไม้ทั้งที่เป็นพืชคาม และเป็นภูตคาม. *ฉันอาหารวันหนึ่งเพียงหนเดียว.* ให้เรื่องมันน้อยเข้า ฉันอาหารวันหนึ่งเพียงหนเดียว. แล้วก็*เว้นการฉันในเวลาวิกาลและราตรี* เพราะมันทำให้ยุ่งมากเปล่า ๆ เว้นการเที่ยวแสวงหาอาหารในเวลาราตรี หรือ เวลาวิกาลมาฉันเสีย มันก็จะลดความลำบากยุ่งยากได้มาก. *เป็นผู้งดขาดจากการรำ การร้อง การขับ การประโคม และการดูการเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล เป็นผู้งดขาดจากการประดับประดา ทัดทรงตกแต่งด้วยมาลาและของหอมเครื่องรูปทา.* นี่ที่องค์อุโบสถก็มี. *เป็นผู้งดขาดจากการนอนบนที่นอนสูง ที่นอนใหญ่* แล้วก็เป็นผู้งดขาดจากการรับเงินและทอง, *เป็นผู้งดขาดจากการรับข้าวเปลือก งดขาดจากการรับเนื้อดิบ, งดขาดจากการรับหญิงและเด็กหญิง, งดขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย, งดขาดจากการรับแพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง ม้า โค ลา, งดขาดจากการรับที่นาและที่สวน, งดขาดจากการรับใช้ไปเป็นทูต ในที่ต่าง ๆ, งดขาดจากการซื้อการขาย, งดขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง การลวงด้วยของปลอม การฉ้อด้วยเครื่องนับ,* เครื่องนับคือเครื่องตวงและเครื่องวัด. *งดขาด*

จากการโกงด้วยการรับสินบนและการล่อลวง, งดขาดจากการตัด การฆ่า การจำจอง การซุ่มทำร้าย การปล้น และ การกรรโชก. นี่ก็เรียกได้ว่า เป็นธรรมเนียมของนักบวชจะเว้นสิ่งเหล่านี้ แล้วก็ดูจะทั่วไป นักบวชที่เห็นกันอยู่ในระหว่างลัทธิคือลัทธิอื่นเขาก็ถือ ลัทธินี้จะไม่ถืออย่างไรได้ มันจึงเกิดเป็นระเบียบหรือเป็นธรรมเนียมขึ้นมาว่า นักบวชทั้งหลายจะทำอย่างนี้ จะทำอย่างที่ว่านี้. เว้นจากรับสัตว์พาหนะ เว้นจากรับคนมาเป็นคนใช้ เป็นทาสกรรมกร ฯลฯ ซึ่งมันมีอยู่ในครั้งกระโน้น เป็นเรื่องของสังคมของชาวบ้าน.

นี้ก็หมดเรื่องศีล ๆ. มีศีลก็คือ มีการเว้นขาดจากสิ่งที่ไม่สมควรแก่ผู้บวช. อยู่ในป่า หรืออยู่ในบ้านมันทำได้หรือไม่ได้ ? ต่างกันอย่างไร ? มากน้อยกว่ากันอย่างไร ? เมื่อดูเอาแต่ใจความแล้วมันก็คือ**มีศีล** ๆ; มีคำว่า**มีศีล**เท่านั้นแหละ ก็คือรายละเอียดทั้งหมดนี้.

ลักษณะผู้ไม่สะสมปัจจัย หรือผู้สันโดษ.

ทีนี้ ข้อต่อไป คือเขาเล่าต่อไปอีกว่า *ข้าพเจ้านั้นเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรอันเป็นเครื่องบริหารปกปิดกาย สันโดษด้วยบิณฑบาตอันเป็นเครื่องบริหารปากเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ไปสู่ทิศาภาคใด ๆ ก็ถือเอาจากทิศาภาคนั้น ๆ แล้วก็หลีกไป; เหมือนอย่างนกมีปีก เมื่อจะบินไปสู่ทิศาภาคใด ก็มีภาระแต่เพียงปีกบินไปฉันนั้น, ข้าพเจ้าเป็นผู้สันโดษอย่างนี้.*

นี้โดยสรุปโดยใจความก็ว่า ไม่ได้มีการสะสมอาหารหรือสะสมเครื่องนุ่งห่ม เป็นการแสวงหาเท่าที่จำเป็น ได้ที่ไหนก็ใช้ไปพลาง แล้วก็เปรียบด้วยนก. นกไม่

ต้องสะสมอาหาร ไม่ต้องสะสมเครื่องนุ่งห่ม เพราะมันมีภาระแต่ปีกอย่างเดียว ถ้ายังมีปีกอยู่ก็ทำอะไรได้หรือไปไหนไปได้. นี่หมวดที่ว่าสันโดษ. สันโดษไม่จำกัดว่าอยู่ในป่าหรืออยู่ที่บ้าน คนที่อยู่ที่บ้านก็สันโดษได้ คนที่อยู่ในป่าก็ยังต้องสันโดษ.

ลักษณะผู้สำรวมอินทรีย์หก.

แล้วมีข้อความต่อไปว่า *ข้าพเจ้าประกอบด้วยศีลเช่นนี้แล้ว; ได้เห็นรูปด้วยตา ได้ฟังเสียงด้วยหู ได้ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย และรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ก็ไม่ถือมั่นโดยนิมิต ไม่ถือมั่นโดยอนุพยัญชนะ* คือว่าไม่ยึดมั่นถือมั่น ในฐานะที่เป็นของสวยงาม เอร็ดอร่อย ทั้งโดยส่วนปลีกย่อย และทั้งโดยส่วนทั้งหมด. มีผลเกิดขึ้นว่า *อภิชฌา และ โทมนัส ที่จะไหลไปตามใจแห่งบุคคลผู้ไม่สำรวมนั้น เพราะเขาไม่สำรวมอินทรีย์เหล่าใด บัดนี้ข้าพเจ้าสำรวมอินทรีย์เหล่านั้นทั้งหมดแล้ว ข้าพเจ้ารักษาสำรวมระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ชนิดที่จะไม่ให้เกิดเป็นอภิชฌาและโทมนัส.*

ใจความก็อยู่ที่ว่า คนเรามีความรู้สึกอยู่ ๒ ประเภทเท่านั้นแหละ คือ **อภิชฌา**ที่จะเอาเข้ามา และ**โทมนัส** ที่จะผลักออกไปหรือที่จะทำลาย; ความรู้สึกที่จะเอาเข้ามา หรือจะผลักออกไป คืออินดีอินร้ายนี้ มันมาจากการไม่สำรวมให้ดี ซึ่ง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. "เดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้าก็เป็นผู้ที่อยู่ในการสำรวมรักษาอินทรีย์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ปล่อยให้เกิด **อภิชฌา** และ **โทมนัส** ขึ้นมาได้"; นี่เป็นใจความสำคัญ. อยู่ที่บ้านก็ทำได้ อยู่ในป่าก็ทำได้.

การมีสติสัมปชัญญะในทุกอิริยาบถ.

ข้อต่อไปที่เขาบอกก็ว่า *ข้าพเจ้านั้น ครั้นสำรวมอินทรีย์เช่นนี้แล้ว; เป็นผู้*

*มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม คือมีสัมปชัญญะมีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม รู้สึกตัวในการก้าวไปข้างหน้า, รู้สึกตัวในการถอยกลับข้างหลัง, รู้สึกตัวในการแลดู, รู้สึกตัวในการเหลียวดู, รู้สึกตัวในการคู้, รู้สึกตัวในการเหยียด, รู้สึกตัวในการใช้***สังฆาฏิ บาตร จีวร,** *ในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม, มีสัมปชัญญะในการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ, ในการเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง.*

นี่ดูซิว่ามันมีอะไรเท่าไร; "มีสติสัมปชัญญะในการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ" นี่เป็นสิ่งที่น่าคิด ใครมันสำรวมสติสัมปชัญญะในการถ่ายอุจจาระปัสสาวะกันสักกี่คน มันก็ทำอย่างเสียไม่ได้ ทำอย่างหวัด ๆ ทำอย่างไม่อยากทำ ทำอย่างอยากให้เสร็จไปแล้วเร็ว ๆ. นี้มันก็สร้างนิสัยใหม่ที่ตรงกันข้ามขึ้นมา คือไม่มีสติสัมปชัญญะ แล้วมันก็ส่งเสริมความรู้สึกประเภทตัวกู – ของกู; ฉะนั้น เราไปคิดดูกันเสียใหม่ว่า เพียงแต่มีสติสัมปชัญญะเท่านั้นแหละ มันก็... เขาเรียกว่า เหลือประมาณที่จะตีค่าของมัน. รู้สึกตัวในทุกอิริยาบถ; นี่คือรู้สึกตัวมันเป็นไปตามธรรมชาติ การก้าวไปข้างหน้า การถอยกลับข้างหลัง การแล การเหลียวแล การเหยียด การคู้

การใช้สังฆาฏิ บาตร จีวร การดื่ม การกิน การเคี้ยว การลิ้ม ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด อิริยาบถนั้น มีจิตใจที่รู้สึกตัวอยู่เสมอ ว่าเป็นการเคลื่อนไหว ไปตามธรรมชาติ. ถ้าเราไม่ควบคุม ไม่ฝึกฝนการควบคุม มันก็จะมีสติสัมปชัญญะ. ถ้าเราฝึกฝนควบคุมสิ่งเหล่านี้อยู่เป็นปกติ มันก็มีสติสัมปชัญญะ. แปลว่าจะไม่ทำอะไรโดยไม่รู้สึกตัวเสียก่อน. เรื่องมันมีความหมายสำคัญ ตรงที่ว่า เราจะต้องมีความรู้สึกตัวเสียก่อน การเคลื่อนไ ๆ; งนั้น การเคลื่อนไหวนั้น ๆ มันก็เคลื่อนไ

สึกตัว. นี่ก็เรียกว่ามีสติสัมปชัญญะ. ถ้าทำอย่างนี้แล้วมันก็ไม่มีวันที่จะพลาด หรือลืม หรือเผลอ ให้เกิดความเสียหายทางภายนอก และเสียหายทางภายใน คือทางจิตใจ.

ได้สถานที่ทำความเพียร, ละนิวรณ์, บรรลุรูปฌานสี่.

ก. ที่ทำความเพียร.

ทีนี้ คนนั้นก็บอกต่อไปว่า *ข้าพเจ้านั้น ครั้นมีศีลอย่างนี้แล้ว, มีสันโดษอย่างนี้แล้ว, มีความสำรวมอินทรีย์อย่างนี้แล้ว, มีสติสัมปชัญญะอย่างนี้แล้ว; ย่อมเสพเสนาสนะอันสงัด คือป่าละเมาะ โคนไม้ ภูเขา ลำธาร ท้องถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง.*

ฟังดูแล้วมันคล้ายกับว่าต้องไปหาที่อย่างนั้น; ที่จริงท่านกล่าวไว้มากอย่างนี้ก็เพื่อให้หาเอาได้ใกล้ ๆ ข้าง ๆ ที่มันจะหาอะไรได้สักอย่างหนึ่งก็แล้วกัน ที่มันอยู่ข้าง ๆ ข้างวัด ข้างบ้าน ข้างเรือน ข้างอะไรก็ตาม ที่มันจะหาได้. แต่ถ้าเป็นภิกษุผู้เคลื่อนที่ เร่ร่อนอยู่เรื่อย มันก็มีโอกาสหาได้กว้างขวางออกไปแหละ จึงได้ไปหาที่ภูเขา ท้องถ้ำ ป่าละเมาะ ทุ่ง ทุ่งหญ้า ป่าช้า แล้วก็ป่าชัฏคือดงทึบสูงใหญ่ -ป่าชัฏ และที่แจ้งที่โล่งสำหรับกลางคืน แล้วก็ลอมฟาง นี้คือลอมฟางที่เขาสุมไว้ให้วัวควายกิน ภิกษุได้อาศัยนั่งทำความเพียรก็ยังได้ เพราะมันอยู่ใกล้ ๆ แล้วมันก็ไม่เสียหายอะไร แล้วเขาก็ทำไว้ที่ไร่ที่นา. นี่การเสพเสนาสนะอันสงัด หาเอาตามที่จะได้ เช่นว่าอยู่บนกุฏิ ก็ลงมานั่งที่โคนไม้ อย่างนี้มันก็เป็นเสนาสนะอันสงัดขึ้นมาอย่างหนึ่งแล้ว หรือจะหาอะไรได้ใกล้ ๆ นั้นออกไป. รวมความแล้วคือได้ที่ที่สะดวก ในการที่จะนั่งลง แล้วก็มีจิตใจคล่องแคล่วว่องไว ในการที่จะพินิจพิจารณา

ที่จะเห็นโทษแห่งความยึดถือว่าตัวตน ว่าของตน, แล้วจิตจะได้คลายจากความยึดถือว่าตัวตน ว่าของตน.

ข. การละนิวรณ์ ๕.

เอ้า ! ทีนี้ เขาก็กล่าวต่อไปว่า *อาศัยอยู่ในที่ว่าง ในที่สงบอย่างนั้นแล้ว; ครั้นกลับจากบิณฑบาต ก็นั่งคู้ขาเข้ามาโดยรอบ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า* ***ละอภิชฌา****ในโลก มีจิตปราศจากอภิชฌา คอยระวังชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอภิชฌา,* ***ละพยาบาท*** *มีจิตไม่พยาบาท เป็นผู้กรุณาหวังประโยชน์เกื้อกูลในสัตว์ทั้งหลาย คอยระวังชำระจิตให้หมดจดจากพยาบาท,* ***ละถีนมิทธะ****แล้ว ปราศจากถีนมิทธะ จิตมุ่งอยู่ที่ความสว่าง มีสติสัมปชัญญะ คอยระวังชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถีนมิทธะ,* ***ละอุทธัจจกุกกุจจะ*** *ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบอยู่ภายใน คอยระวังชำระจิตให้หมดจดจากอุทธัจจกุกกุจจะ,* ***ละวิจิกิจฉา*** *ข้ามวิจิกิจฉาได้แล้ว เป็นผู้ไม่ต้องกล่าวด้วยความสงสัยว่า "นี่อะไร ? นี่อย่างไร ?" ในกุศลธรรมทั้งหลาย คอยระวังชำระจิตให้หมดจดจากวิจิกิจฉา.*

นี่หมายความว่าเมื่อเสร็จจากการฉันอาหารแล้ว ก็มาทำความเพียร ชำระจิตให้หมดจดจากนิวรณ์. บาลีตัวหนังสือนั้นเขียนไว้ว่า *ครั้นกลับจากบิณฑบาตในเวลา****ภายหลังภัต*** *ก็นั่งคู่เข้าซึ่งขาโดยรอบ ตั้งกายตรงดำรงสติเฉพาะหน้า.* ถ้าคนไม่รู้เรื่องนี้นะ เป็นคนธรรมดาสมัยนี้ ไม่รู้เรื่องนี้ก็เข้าใจว่าไม่ต้องฉันข้าวแหละกลับจากบิณฑบาตแล้วก็ทำความเพียร. คำว่า "กลับจากบิณฑบาตในครั้งพุทธกาล" นั้น หมายความว่าฉันเสร็จแล้วทั้งนั้น. ในการเป็นอยู่อย่างโบราณอย่างครั้งพุทธกาล ถ้าพูดว่ากลับจากบิณฑบาต เขาหมายความว่าฉันเสร็จแล้ว เพราะว่า เป็นระเบียบ

เป็นธรรมเนียมเป็นประเพณีว่า ไปบิณฑบาตครั้นได้อาหารมาพอเพียงแล้ว ก็กลับวัด แล้วก็ได้ที่ ๆ เหมาะสมสะดวกด้วยน้ำ ด้วยอะไรต่าง ๆ แล้วก็ฉันอาหารเหล่านั้น ล้างบาตรอะไรเสร็จหมดเรียบร้อยแล้วจึงกลับมาวัด; จึงพูดด้วยคำว่า **ครั้นกลับจากบิณฑบาต แล้วก็มาทำความเพียรได้เลย**; เพราะว่า คำว่า กลับจากบิณฑบาต มันหมายความว่าฉันเสร็จแล้วด้วย.

ทีนี้ ก็ระวังจิตให้บริสุทธิ์ ปราศจากนิวรณ์ทั้ง ๕. ในที่นี้เรียกนิวรณ์ข้อแรกว่า**อภิชฌา**, ในที่ทั่วไปเรียกว่ากามฉันทะ; เป็นเรื่องเดียวกัน คือที่จะเอา ที่โลภจะเอาจะได้จะมีจะอะไร เรียกว่า อภิชฌา; กามฉันทะก็อยู่ในคำว่าอภิชฌา. ทีนี้ คำว่า**พยาบาท** นี้ใช้ตรงกัน, ในบาลีนี้กับคำทั่วไปใช้ตรงกัน คือละ*พยาบาท มีจิตไม่พยาบาท มีจิตกรุณา หวังประโยชน์เกื้อกูลในสัตว์ทั้งหลาย คอยชำระระวังจิตให้หมดจดจากพยาบาท;* นี่ละความขัดใจ. ละกิเลสประเภท ดึง ๆๆ เข้ามา คือ อภิชฌา; ละกิเลสประเภทผลักออกไป คือพยาบาท. แล้วก็*ชำระจิตให้หมดจดจาก**ถีนมิทธะ** ปราศจาก ถีนมิทธะ จิตมุ่งอยู่ที่ความสว่าง มีสติสัมปชัญญะชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถีนมิทธะ.* ถีนมิทธะนั้น คือ การที่จิต หดหู่ลง ถอยกำลังลง อ่อนเพลียลง มีความมืดมนไม่ผ่องใส ไม่แจ่มใส. นี่จึงมีคำที่ว่า *ให้จิตมุ่งอยู่ที่ความสว่าง.* ถ้าจิตมันงัวเงียง่วงนอน อยากจะหลับ หรือมันซบเซา ให้จิตมุ่งอยู่ที่ความสว่าง ทำความรู้สึกเหมือนกับว่านั่งอยู่ในที่สว่าง หรือนั่งอยู่ที่กลางแดด ทำความสำคัญว่าเหมือนกับเรานั่งอยู่กลางแดดเลย มันก็จะหมดถีนมิทธะ. *ทีนี้ ชำระจิตให้หมดจดจาก**อุทธัจจกุกกุจจะ** ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบอยู่ ในภายในชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก**อุทธัจจกุกกุจจะ**.* หมายความว่า กุกกุจจะมันฟุ้งออกไปไกล ไปข้างนอก มันต้องดึงกลับมาข้างใน. มีอารมณ์ที่กำหนดอยู่ในภายใน ให้มั่นคง ให้แน่นอน แล้วจิตก็จะไม่ฟุ้งซ่านออกไป. แล้วก็ละ***วิจิกิจฉา.*** ละ วิจิ-

กิจฉา หมายความว่า เดี๋ยวนี้ แน่ใจว่า ไอ้ที่จะทำนี่ถูกต้องแล้ว ทำอย่างนี้แน่นอน ทำอย่างนี้ถูกต้องแล้ว ประพฤติปฏิบัติอย่างนี้ไป. นี่คือละ**วิจิกิจฉา**เฉพาะหน้า เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมะของบุคคลนั้น.

เรื่อง**วิจิกิจฉา**นี่เป็นเรื่องที่กว้างขวาง คือเรามันไม่แน่ใจ ในสิ่งที่กระทำแม้ประพฤติกรรมฐานอยู่ ทำสมาธิกรรมฐานอยู่ ก็ยังมีความที่ลังเลไม่แน่ใจว่า นี้มันจะทำได้ นี้มันจะสำเร็จ หรือว่านี้มันจะเป็นประโยชน์อย่างนี้. มันยังลังเล ได้ถึงขนาดนั้น มันก็เลยฟุ้งซ่านอะไรต่อกันไปอีก. มันต้องทำจิตชนิดที่ไม่มีความลังเลแน่นอน มีความรู้สึกที่แน่นอนว่าทำอย่างนี้แน่ และทำอย่างนี้ได้รับประโยชน์เป็นความดับทุกข์แน่ จิตใจก็ไม่วอกแวก.

อย่างนี้เรียกว่าชำระจิตจากนิวรณ์ ต้องทำกันเป็นการใหญ่การโตทีเดียว เพราะว่า นิวรณ์นี้มันเป็นของที่เกิดง่าย เกิดเป็นธรรมดา พอฉันอาหารเสร็จมันก็อยากนอน อยากพักผ่อน หรือจิตใจมันเร่ร่อนไปที่อื่น มันไม่อยู่ตรงที่เราจะกำหนด.

เรื่องต่อสู้กับนิวรณ์นี้มันเป็นเหมือนกับว่าการรบศึกประจำวัน ของผู้ปฏิบัติธรรม. การรบศึกเป็นประจำวันตลอดเวลาของผู้ปฏิบัติธรรม, เดี๋ยวนิวรณ์นั้น เดี๋ยวนิวรณ์นี้. ถ้าทำจิตสำเร็จในการกำหนดอารมณ์ของสมาธิ นิวรณ์ก็หายหน้าไปหมด. ถ้าเราทำไม่สำเร็จในการกำหนดอารมณ์ของสมาธิ นิวรณ์ก็กรูกันเข้ามา; ฉะนั้น จึงมีการกระทำที่เป็นการต่อสู้ กำจัดนิวรณ์อยู่โดยตรง มีจิตใจแจ่มใส โปร่ง สงบ ว่องไว เข้มแข็ง. หมายความว่า ผู้ปฏิบัติธรรมนั้นน่ะ ต้องมีจิตใจชนิดที่ไม่มีนิวรณ์อยู่ตลอดเวลา แล้วก็จะได้พิจารณาธรรมอันสูง ๆ ขึ้นไป ในเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เรื่องอิทัปปัจจยตา เรื่องอะไรต่าง ๆ. ถ้าว่ามันมีนิวรณ์แล้ว มันก็เพลีย

มันก็งัวเงีย มันก็ระส่ำระสาย โงกเงกโยกเยกไปตามเรื่อง ไม่สำเร็จประโยชน์; ฉะนั้น การทำให้จิตไม่มีนิวรณ์ทั้งวันทั้งคืน ๆ นั้นน่ะ เป็นหน้าที่โดยตรง เป็นหน้าที่ประจำของภิกษุ.

ค. การบรรลุรูปฌาน ๔.

ทีนี้ เขาก็เล่าต่อไปว่า เขาละนิวรณ์ทั้ง ๕ ได้แล้ว ก็ได้บรรลุฌาน **รูปฌาน** ตามลำดับ : -- *ข้าพเจ้านั้นครั้นละนิวรณ์ทั้ง ๕ อันเป็นอุปกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ* ***อันเป็นโทษทำปัญญาให้อ่อนกำลังได้แล้ว.*** *เพราะสงัดจากกามทั้งหลาย สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย ก็ได้บรรลุ* ***ปฐมฌาน*** *มีวิตก วิจาร มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก. เพราะ ระงับวิตก วิจารเสียได้ จึงได้บรรลุ* ***ทุติยฌาน*** *อันเป็นเครื่องผ่องใสแห่งจิตในภายใน นำให้เกิดสมาธิมีอารมณ์อันเดียว ไม่มีวิตกไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ. เพราะ ความเสื่อมหายไปแห่งปีติ และข้าพเจ้าเป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติรู้ตัวรอบคอบ ได้เสวยสุขด้วยนามกาย ก็ได้บรรลุ* ***ตติยฌาน*** *อันเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้อยู่อุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข. เพราะละทุกข์และสุขเสียได้แล้วและเพราะความดับหายไปแห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน จึงได้บรรลุ* ***จตุตถฌาน*** *อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีอยู่แต่สติอันบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา.*

วลีที่น่าสนใจก็คือว่า ***เป็นโทษ ทำปัญญาให้อ่อนกำลัง.*** หมายความว่า เราควรจะมีปัญญาแห่งจิตเท่านี้ ๆ แล้วนิวรณ์เป็นสิ่งที่ทำให้ปัญญานั้นถอยกำลัง ลดกำลังลงมา; นี่เรียกว่าโทษของนิวรณ์. นิวรณ์เป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งใจ และพร้อมกันนั้นมันก็เป็นสิ่งที่ทำให้ปัญญาถอยกำลัง ก็เลยทำไม่ได้ : จะดำเนินความคิด

นึกแจ่มใสไปในเรื่องของธรรมะมันทำไม่ได้; จึงต้องละนิวรณ์.

ที่นี้ ก็กระทำจนละนิวรณ์ นิวรณ์ระงับไป ที่ว่า*สงัดจากกามทั้งหลาย* : ความรู้สึกประเภทกามฉันทะไม่กวนอีกแล้ว, แล้ว*สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย* : ความคิดที่เป็นประเภทอกุศลทั้งหลายก็ไม่รบกวนอีกแล้ว; *ก็ได้บรรลุ**ปฐมฌาน** มีวิตก วิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก แล้วและอยู่.* นี่เป็นสมาธิขั้นแรก, เรียกว่าปฐมฌาน; ยังมีการกำหนดอารมณ์นั้นแจ่มชัดอยู่ คือว่ามีวิตก วิจาร คือกำหนดอารมณ์นั้นอยู่ด้วย และนิวรณ์ก็สงบระงับไปแล้วด้วย มีความรู้สึกพอใจว่าทำได้นี่รู้สึกอยู่ในใจด้วย และการที่ไม่มีอะไรรบกวนจิต จิตรู้สึกเป็นสุขด้วย; ฉะนั้น เขาจึงให้นักเรียนท่องว่า **ปฐมฌานมีองค์ ๕ คือมีวิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา. วิตก** คือความรู้สึกที่กำหนดอารมณ์ ก็มีอยู่, **วิจาร** คือการพิจารณาอารมณ์ว่าเป็นอย่างไรก็มีอยู่, ความรู้สึกที่เป็น**ปีติ**ก็มีอยู่, ความรู้สึกที่เป็น**สุข**ก็มีอยู่, และความที่จิตเป็น**เอกัคคตา** คืออยู่ที่อารมณ์เดียวก็มีอยู่; มันมีอยู่ตั้ง ๕ อย่าง. ไม่ใช่ว่ายิ่งมากอย่างแล้วยิ่งดี, ไม่ใช่. ยิ่งมากอย่างคือยังไม่สงบแท้ ยังมีความรู้สึกอยู่ถึง ๕ อย่าง, วิตก คือกำหนดอารมณ์, วิจาร คือพิจารณาอารมณ์, ปีติ คือพอใจ, สุข คือรู้สึกเป็นสุข, แล้วก็ความที่จิตเป็นอารมณ์เดียวนั้นด้วย; ๕ อย่างมีอยู่ถึง ๕ อย่างในความรู้สึก แต่จัดได้ว่าเป็นสมาธิแล้ว **เป็นรูปฌานขั้นที่ ๑** แล้ว.

ที่นี้ ก็ทำต่อไป เพื่อจะมี**รูปฌานขั้นที่ ๒**; ก็**ลดความรู้สึกตัวที่เป็นวิตก วิจาร นั้นเสีย** ยังเหลือแต่ความรู้สึกที่เป็นสุข **มีปีติ และสุข และเอกัคคตา** นี่ยังเหลือ ๓ อย่าง. หมายความไม่ต้องกำหนดมาก ไม่รู้สึกมากพร้อมกันถึง ๕ อย่าง รู้สึกอยู่แต่เพียง ๓ อย่าง มันแคบเข้ามา ก็เรียกว่าฌานนี้สูงขึ้นไป **ถึงขั้นที่ ๒** จึงมีคำว่า *ระงับวิตก วิจาร เสียได้ จึงบรรลุ**ทุติยฌาน** อันเป็นเครื่องผ่องใสของจิต*

ในภายใน นำให้เกิดสมาธิมีอารมณ์อันเดียว ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุข อันเกิดแต่สมาธิ.

ในขั้นปฐมฌานที่มีองค์ ๕ นั้น รู้สึกความสุข เป็นความสุขที่เกิดมาแต่วิเวก; ส่วนในทุติยฌานนี้รู้สึกเป็นสุข เป็นความสุขที่เกิดมาแต่สมาธิ; นี่เรียกว่าสุขก็เปลี่ยนอารมณ์.

ทีนี้ มันยังจะเปลี่ยนต่อไปอีก ก็ไปถึง**รูปฌานที่ ๓**. ฌานที่ ๓ นี้ ปีติหายไป ระงับความรู้สึกที่เป็นปีติเสีย แล้วก็เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติเป็นสุขด้วยนามกาย. เมื่อตะกี้สุขเกิดจากวิเวก, สุขเกิดจากสมาธิ; นี่เดี๋ยวนี้ **มีความสุขด้วยนามกาย** คือความสุขที่เป็น**เจตสิกธรรม**ล้วน ๆ ขึ้นมาประกอบอยู่กับจิต นี่เรียกว่า *ได้บรรลุ**ฌานที่ ๓** ที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย นิยมถือกันว่าคนนี้เป็นคนอยู่อุเบกขาแล้ว มีสติแล้ว อยู่เป็นสุขแล้ว เสวยสุขด้วยนามกาย* คือความรู้สึกทางฝ่ายเจตสิกธรรมเป็นสุขไปหมด.

ทีนี้ ก็ไปถึงขั้นสุดท้าย **คือรูปฌานขั้นที่ ๔** : *ละความรู้สึกว่าสุขว่าทุกข์เสียได้หมด ไม่มีสุข ไม่มีทุกข์ มันก็เหลืออยู่แต่เอกัคคตา* เรียกว่า *สติอันบริสุทธิ์เพราะมีอุเบกขานั้นน่ะปรากฏอยู่* ไม่จัดว่าสุข ไม่จัดว่าทุกข์ แต่มันก็ต้องมีความหมายที่เป็นความสุขอยู่นั่นแหละ มันจะเป็นความทุกข์ไปไม่ได้, มันเอาความไม่มีทุกข์ ความไม่มีสุข นั่นแหละเป็นสุข. ทีนี้ ก็เรียกว่าเป็นผู้ประสบความสำเร็จในการบังคับจิตเป็นนายเหนือจิต บังคับจิตได้ ใช้จิตทำอะไรได้. เรื่องของสมาธิมันก็สิ้นสุด. ต่อไปก็เป็นเรื่องของ**ญาณของวิปัสสนา**ต่อไป.

บรรลุรูปฌานสี่แล้วน้อมจิตให้ลุอาสวักขยญาณเลย.

เมื่อจิตเป็นสมาธิอย่างนี้แล้ว ข้อความในบาลีมีต่อไปว่า *ข้าพเจ้านั้น ครั้น จิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ ขาวผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลสเป็นจิตอ่อนโยนนิ่มนวล ควรแก่การงาน เป็นจิตไม่หวั่นไหว ตั้งอยู่อย่างนี้แล้ว ก็น้อมจิตไปเพื่อ* **อาสวักขยญาณ**; คือจะทำให้สิ้นอาสวะ. ตรงนี้อยากจะบอกเรื่องนอกแนว นอกความจำเป็น ว่า พระบาลีบางสูตรและเห็นได้ว่าเป็นสูตรเก่า ๆ จะพูดถึงว่า **พอจิตเป็นสมาธิแล้ว ก็จะน้อมจิตไปสู่อาสวักขยญาณทั้งนั้นแหละ**. แต่มีสูตรบางสูตรซึ่งจะเป็นเรื่องเพิ่มขึ้นใหม่เรื่องอะไรก็สุดแท้ ***มันจะมีพูดไปถึงว่า พอจิตเป็นสมาธิแล้ว น้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ*** คือระลึกชาติได้ แล้วก็***น้อมจิตไปเพื่อจุตูปปาตญาณ***คือรู้ความที่สัตว์จุติและบังเกิดไปตามกรรม; ๒ อันนี้แทรกเข้ามา. ข้อความมีลักษณะเป็น**สัสสตทิฏฐิ** เป็นที่รบกวนความรู้สึกอยู่; จะเอาออกก็ไม่มีอำนาจจะเอาออก; มันก็มีอยู่ในพระบาลีนั้น.

ระวังลักษณะสัสสตทิฏฐิที่มีปนอยู่ในวิชชา ๓.

ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เห็นคน ๆ เดียวกันนั้นแหละ ตายแล้วเกิด ๆๆ โดยคน ๆ เดียวกันนั้นแหละ. ลักษณะอย่างนี้เป็น**สัสสตทิฏฐิ**, ผิดหลักของพระพุทธศาสนา. แต่แล้วมันก็มี มีในพระบาลี ในพระไตรปิฎกนั่นเอง. เมื่อมันมีอยู่เป็น ๒ อย่างอย่างนี้ อาตมาก็เลยเลือกเอาฝ่ายที่มันไม่มีปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ไม่มีจุตูปปาตญาณเป็นหลัก; และถือว่าเป็นของเดิมแท้. สูตรที่มีใส่ **ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ** และ **จุตูปปาตญาณ** เข้ามาอย่างยืดยาวนี้ สงสัยว่าจะเป็นของใหม่. ถ้ามีอำนาจจะเอาออกได้ ก็จะเอาออกเสีย เพราะจะพ้นจากลักษณะ**สัสสตทิฏฐิ**

ว่าคน ๆ เดียวกันนั่นแหละไปเกิด.

นี่เรียกว่า เรื่องนอกแนวที่ว่าท่านทั้งหลายไม่ต้องรู้ก็ได้; แต่บอกให้รู้ว่าถ้ารู้ไว้มันก็จะมีประโยชน์บ้าง. แล้วมันก็เป็นเรื่องคับอก, เป็นเรื่องคับอกอาตมาว่าทำไมมันจึงแสดงด้วยสูตรที่เป็นสัสสตทิฏฐิ ข้อความที่เป็นสัสสตทิฏฐิ อยู่ในวิชชา ๓. ไอ้ ๒ วิชชาข้างต้น มีลักษณะเป็นสัสสตทิฏฐิ; อยากจะเอาแต่วิชชาที่ ๓ **คืออาสวักขยญาณ**. นี่ในสูตรนี้ ฉวิโสธนสูตรนี้ พอบรรลุจตุตถฌาน ในส่วนสมาธิแล้ว ก็น้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณเลย; ไม่น้อมไปเพื่อ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ – ระลึกชาติ, หรือจุตูปปาตญาณ คือว่าสัตว์ตัวนั้นเป็นไปตามกรรม ดี่มด่ำไปตามกรรมคนเดียว ดี่มด่ำ ไปตามกรรม.

ขั้นตอนสำคัญที่ถอนตัวกูของกูได้หมด.

เมื่อจิตเป็นสมาธิถึงที่สุด และจิตนั้นพร้อม คือว่าเป็น**กัมมนียะ** ๆ อย่างที่คนสมัยใหม่เขาเรียกว่า แอคตีฟ, แอคตีฟถึงที่สุดแล้วเดี๋ยวนี้; **จึงน้อมจิตที่เป็นแอคตีฟถึงที่สุดนี้ ให้พิจารณาเรื่องทุกข์และอาสวะ** จนรู้ชัดตามเป็นจริงว่าอะไรเป็นทุกข์ ? อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ? อะไรเป็นความดับทุกข์ ? อะไรเป็นทางให้ถึงการดับทุกข์ ? และว่าอะไรเป็นอาสวะ ? อะไรเป็นเหตุให้เกิดอาสวะ ? อะไรเป็นความดับแห่งอาสวะ ? อะไรเป็นทางให้ถึงความดับแห่งอาสวะ ? พ่วงเข้าไว้ ๒ ชุด ในญาณ ๆ เดียวกัน **คืออาสวักขยญาณ**. นี่ก็รู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะ; เรื่องมันก็จบ. *นี่เมื่อรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตก็พ้นแล้วจากกามาสวะ พ้นจากภวาสวะ พ้นจากอวิชชาสวะ; ครั้นจิตพ้นแล้ว ก็เกิดญาณรู้ว่าจิตพ้นแล้ว.* รู้ว่าจิตพ้นแล้ว ญาณนั้นเป็นวิมุตติญาณ, ทีนี้ ก็เป็นวิมุตติ – วิมุตติจิต;

นี้ก็เกิดวิมุตติญาณทัสสนะ -เกิดความรู้ความเห็นว่าจิตหลุดพ้นแล้ว. ทีนี้ *ข้าพเจ้าจึงรู้ชัดว่า เดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้า* สำหรับข้าพเจ้าน่ะ *ชาติสิ้นแล้ว ความเกิดสิ้นแล้ว* จะเกิดทางกายหรือเกิดทางจิตใจ อะไรก็ตาม ขึ้นชื่อว่าความเกิดแล้วสิ้นแล้ว *พรหมจรรย์ประพฤติจบแล้ว กิจที่จะต้องทำเพื่อดับทุกข์ไม่มีอีกต่อไป.* นี่กิจที่ต้องทำเพื่อความดับทุกข์ไม่มีอีกต่อไป นี้ก็จบ. ทีนี้ *ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ข้าพเจ้ารู้อยู่อย่างนี้เห็นอยู่อย่างนี้ จึงถอนเสียได้ด้วยดี ซึ่งอหังการมมังการและมานานุสัย ที่เกิดขึ้นเนื่องในกายนี้ หรือนอกกายนี้.* พระพุทธเจ้าได้ตรัสต่อไปว่า *ภิกษุทั้งหลาย ! เธอควรเพลิดเพลิน ควรบันเทิง ในภาษิตของภิกษุนั้น และกล่าวว่า สาธุ ๆ แล้วควรจะสนับสนุนให้กำลังใจว่า ข้าพเจ้าได้พบเห็นท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์เช่นนี้ เป็นลาภของข้าพเจ้า เป็นการเห็นที่ดีของข้าพเจ้าที่พวกข้าพเจ้าได้แล้วในที่นี้.* นี่เรื่องมันจบ.

[สรุป.]

สรุปความว่า จุดใหญ่สำคัญที่พระพุทธเจ้าท่านทรงยกขึ้นมา ให้ภิกษุสอบถาม ก็คือ เรื่องการละอหังการมมังการมานานุสัย แล้วก็ซักบุคคลนั้นที่มาบอกว่า บัดนี้ประพฤติพรหมจรรย์จบแล้ว ว่าประพฤติอย่างไร. นี่คนนั้นเขาก็เล่าไปตามลำดับ ๆๆ เป็นเหมือนที่บรรยาย เสร็จแล้วก็สิ้นอาสวะ. คำว่า "สิ้นอาสวะ" มันก็เป็นเรื่องเดียวกันกับสิ้นอหังการมมังการมานานุสัย. ใช้คำว่าถอน; เกี่ยวกับคำว่า *อนุสัย* ท่านใช้คำว่า*ถอน*. มีกิริยาใช้ต่าง ๆ กัน : สำหรับ*ความทุกข์* ใช้คำว่า *ละ;* สำหรับ *อวิชชา* ใช้คำว่า *บรรเทา,* แต่ความหมายก็อย่างเดียวกัน คือไม่มีสิ่งนั้น ๆ ก็แล้วกัน.

เอาละ, ขอให้ท่านทั้งหลายใคร่ครวญดูว่า **บวชอยู่ในป่า**นั้นน่ะทำอย่าง

ไร ? และ**บวชอยู่ที่บ้าน**เหมือนที่กล่าวแล้วในการบรรยายวันก่อน, ทำอย่างไร ? มันจะเอามาจัดกันเข้าได้อย่าไร ? มันจะมาสวมกันได้อย่างไร ? เพื่อว่าคนที่ไม่มีโอกาสจะบวชไปอยู่ในป่านั้นน่ะ จะไม่ต้องเสียใจ โดยที่สามารถประพฤติให้ได้ผลอย่างเดียวกันกับผู้ที่ไปอยู่ป่า. ถ้าเป็นคนจริง ประพฤติจริง ปฏิบัติจริง มันก็ได้ผลอย่างเดียวกัน; ฉะนั้น เราลืมเสียบ้างก็ได้ : เรื่องบ้าน เรื่องป่า เรื่องบวช เรื่องไม่บวช นี่ลืมมันเสียบ้างก็ได้. เอาแต่ว่า**ละนิวรณ์ ละกิเลสตรง ๆ ลงไปก็แล้วกัน**; ไม่ต้องไปมัวกังวล วิตก เกี่ยวกับว่าบวชหรือไม่บวช, เกี่ยวกับอยู่บ้านหรืออยู่ป่า ให้มันรำคาญ. เอาแต่ว่าเดี๋ยวนี้จะต้องมีสติสัมปชัญญะอย่างไร ก็เอาให้มีสติสัมปชัญญะถึงที่สุดอย่างนั้น; และนั่นมันจะเป็นจุดตั้งต้นที่ดี ที่มันจะค่อย ๆ ละ ๆๆ ไป : ทำให้มีสมาธิสูงสุด แล้วก็ละไป ๆ ซึ่งอนุสัย ซึ่งกิเลสและความทุกข์.

รวมความว่า หายใจเป็นการดับกิเลสและดับความทุกข์กันดีกว่า; อย่าไปมัวยุ่งให้มันมากเรื่อง คิดนึกให้มันมากเรื่อง. ถ้าอะไรเป็นอุปสรรคก็ขจัดมันเสีย; ที่มันไม่เป็นอุปสรรคอย่าเอามายึดถือให้เป็นอุปสรรค. มันดีเกินไป คนเหล่านั้นทำดีเกินไป ไม่ใช่สิ่งที่เป็นอุปสรรคโดยแท้จริงก็เอามาทำให้เป็นอุปสรรค ให้เป็นเรื่องขึ้นมา ที่จะต้องทำเรื่องหลาย ๆ เรื่องเพราะว่า เรามันเก่งโว้ย, มันทำหลาย ๆ เรื่อง; นั้นอย่าเอาเลยป่วยการ. บวชอยู่ที่บ้าน ก็ลืมเสีย : ไม่ใช่บวชไม่ใช่อยู่ที่บ้าน, มีแต่ปฏิบัติธรรมะ ๆ มีสติสัมปชัญญะเป็นตัวการเป็นตัวเรื่องราว มีสติสัมปชัญญะทุกอิริยาบถ ๆ. มันก็คือซึมซาบในความเป็นเช่นนั้นเองของธรรมชาติ ของสังขารทั้งหลายทั้งปวง. ความเป็นเช่นนั้นเองว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้นคือความเป็นเช่นนั้นเอง เป็นตถตา -เช่นนั้นเอง. แม้แต่จะรู้เรื่องอะไร ๆ ขึ้นมาใหม่ ก็รู้ว่ามันเรื่องเช่นนั้นเองทั้งนั้นแหละ. เพราะว่า **เรื่องอริยสัจจ์ทั้ง ๔ นี้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสเรียกมันว่าเป็นเรื่องเช่นนั้นเอง** : เช่นนั้นเองมีอยู่ ๔, ๔ คือ ทุกข์

คือเหตุให้เกิดทุกข์ คือความดับทุกข์ คือทางให้ถึงความดับทุกข์ นี่คือเช่นนั้นเอง ๔ ประการ, อย่างนี้ก็มี; แต่เราไม่ค่อยจะได้ยิน เพราะไม่ค่อยมีใครเอามาพูดให้ฟัง จึงได้ยินแต่ว่า เรื่องทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ เรื่องความดับทุกข์ เรื่องทางให้ถึงความดับทุกข์ เรื่องอริยสัจจ์ ๔. แต่มีพระบาลีที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องอริยสัจจ์ ๔ ว่า **ชื่อเช่นนั้นเอง**; เช่นนั้นเอง มีอยู่ ๔ อย่าง; ฉะนั้น การที่มีสติสัมปชัญญะเห็นตามที่เป็นจริงในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่มันเป็นอยู่อย่างไร มันก็หมุนเข้าไปในเรื่อง**เช่นนั้นเอง ๆ ๆ** รู้สึกต่อความเป็นเช่นนั้นเอง ในการกิน ในการดื่ม ในการอาบ ในการถ่าย ในการนั่ง ในการนอน ในการคู้ ในการเหยียด ในการพูด ในการนิ่ง, แล้วแต่ว่ามันจะมีอะไรที่มันจะต้องทำในวันหนึ่ง ๆ. มีสติสัมปชัญญะ รู้ความเป็นเช่นนั้นเองของสิ่งเหล่านั้น ก็ไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่น ที่จะเอาดีเอาชั่วอะไรกันกับในสิ่งเหล่านั้น. นี่เรียกว่า **หลุดพ้น**; หลุดพ้นออกไปด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น.

เอาละ, ขอให้ปรับปรุง เรื่องอยู่บ้าน หรืออยู่ป่า บวชอยู่ที่บ้าน หรือบวชอยู่ที่วัด หรือบวชอยู่ในป่า ให้มันกลมกลืนกันไปให้หมด; อย่าให้ได้มีปัญหาที่ต้องน้อยเนื้อต่ำใจ ว่าทำได้ หรือไม่ได้ทำ ทำไม่ได้ ไม่ต้องมี. **แปลว่าถ้ายังมีชีวิต มีลมหายใจอยู่ ต้องทำได้ทั้งนั้น ที่จะมีสติสัมปชัญญะ; ไม่ปล่อยให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดเกิดขึ้นมาในจิตของตน เพราะมีสติสมบูรณ์.** นี่การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว. หวังว่าท่านทั้งหลาย คงจะได้ความรู้ความเข้าใจ เพิ่มต่อออกไปจากการบรรยายครั้งที่แล้วมา.

ในวันนี้เป็นการสมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยาย เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรม เป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจในการที่จะประพฤติปฏิบัติสืบต่อไป ในบัดนี้.

ข้อความเชิงอรรถ

[ที่หน้า ๑, ๖๘, ๓๖๒, ๓๗๕, ตามลำดับ.]

---

๑. คำที่อยู่ในวงเล็บแบบนี้ (เช่นตรงนี้เป็นต้น) เป็นข้อความที่ใส่เข้ามา ให้สอดคล้องกับคำที่องค์บรรยายกล่าวไว้ ในคำบรรยายครั้งหลัง ๆ, มิได้คิดใส่เข้ามาเอง; ทั้งนี้เพื่อป้องกันหรือช่วยให้ผู้อ่านคลายสงสัย เมื่ออ่านไปพบคำเช่นอย่างคำในวงเล็บนี้ ที่คำบรรยายครั้งนั้น ๆ แล้ว จะได้ไม่สงสัยว่าคำตรงที่นั้น ๆ แบบคำในวงเล็บนี้ หมายถึงอะไรหรืออย่างไร แน่เป็นต้น; คือเมื่อเห็นคำในวงเล็บแบบนี้ไว้ก่อนด้วยแล้ว ก็จะรู้ได้ว่าคำตรงที่นั้น ๆ กับตรงนี้เหมือนกัน (แม้จะพบว่ากล่าวไว้สั้น ๆ หรือขยายเต็มก็ตาม) หรือเป็นคำใช้แทนกันได้ หรือขยายความบ่งความถึงกัน หรือให้มองเห็นอีกแง่หนึ่งมุมหนึ่งเป็นต้น; **เป็นการเติมไว้ให้เห็นชัด เพื่อประโยชน์ดังกล่าวนี้เท่านั้น.**

การที่องค์บรรยายกล่าวไว้หลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นความหมายเดียวกันหรือแทนกันได้เป็นต้นเช่นนั้น นับว่าเป็นลีลาหรือสำนวนอันไพเราะ ของการแต่งหนังสือหรือการบรรยายก็ตามอีกส่วนหนึ่ง ที่ให้มีสำนวนลีลาหลากหลายรูปแบบ แทนที่จะใช้แบบใดก็ให้ตรงเป็นแบบเดียวกันหมด, แม้ว่าการใช้แบบใด ก็คงใช้แบบนั้นเป็นแบบเดียวเหมือนกันหมดจะเป็นอีกลีลาหนึ่งก็ตาม; ดังนั้น ท่านจึงพูดไว้ตรงนี้สั้น ๆ บ้าง แล้วไปขยายความตรงโน้นยาว หรือแบบขยายความบ้าง, หรือพูดตรงโน้นใช้คำสั้น เพราะใช้คำขยายความมาก่อนแล้วบ้างเป็นต้น, **ซึ่งผู้อ่านศึกษาก็จะได้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างขวาง.**

คำบรรยายชุดนี้ ในบางครั้งแห่งการบรรยาย ท่านใช้ชื่อชุดบรรยายว่า "คู่มือพุทธศาสนา" ก็มี เรียกชื่อว่า "คู่มือศึกษาพุทธศาสนา" ก็มี "คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา" ก็มี, และอื่น ๆ; จึงใส่เข้ามาในวงเล็บให้ผู้อ่านเห็น (เห็นไว้ล่วงหน้า) ทั้ง ๓ ชื่อนี้. และท่านได้แบ่งขยายคำบรรยายชุดชื่อนี้ออกเป็น ๓ ส่วนหรือ ๓ ตอน; กล่าวคือแบ่งขยายคู่มือพระธรรมหรือพระพุทธศาสนาออกเป็น ๓ ตอน ตามแนวพระสัทธรรม ๓ (: ปริยัตติสัทธรรม, ปฏิบัติสัทธรรม, ปฏิเวธสัทธรรม) ว่า "คู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนา" หรือคู่มือศึกษาการศึกษาพระพุทธศาสนา [: คู่มือศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง ปริยัตติสัทธรรมคือการเล่าเรียนในพระไตรปิฎก (นี้เฉพาะในส่วนที่เห็นว่าควรยกมากล่าว)] ตอนหนึ่ง, "คู่มือการปฏิบัติพระพุทธศาสนา" หรือคู่มือศึกษาการปฏิบัติพระพุทธศาสนา (: คู่มือศึกษาเกี่ยวกับ

เรื่องปฏิปัตติสัทธรรม คือการปฏิบัติไปตามข้อธรรมะที่ได้เล่าเรียนมานั้น) ตอนหนึ่ง, และอีกตอนหนึ่งว่า "คู่มือการวัดผลในพระพุทธศาสนา" หรือคู่มือศึกษาการวัดผลในพระพุทธศาสนา (: คู่มือศึกษาเกี่ยวกับเรื่องปฏิเวธสัทธรรม คือการได้รับผลจากการปฏิบัติตามพระธรรมนั้น). สำหรับรูปโครงใหญ่ของคำบรรยายชุด "คู่มือพุทธศาสนา" นี้ นอกจากท่านจะแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ดังกล่าวมาแล้ว ท่านยังจัดแบ่งคำบรรยายออกเป็นรูปโครงใหญ่ ๒ ตอน **คือตอนข้อความอันควรรู้เบื้องต้น เกี่ยวกับพุทธศาสนา ๔ ตอน** (พูด ๔ ครั้งบรรยาย), **และตอนข้อความที่เป็นหลักใหญ่โดยตรงของตัวพุทธศาสนา ๓ ตอน** (พูด ๙ ครั้ง) ซึ่งได้แก่ตอนปริยัติ (บรรยาย ๖ ครั้ง) ตอนปฏิบัติ (พูดบรรยาย ๒ ครั้ง) และตอนปฏิเวธ (พูด ๑ ครั้ง) นั่นเอง. รายละเอียดของแต่ละตอนดูได้จาก***เค้าโครงของหนังสือคู่มือการศึกษาพุทธศาสนา*** หรือจาก***สารบัญย่อ***หรือสารบัญใหญ่ของคู่มือการศึกษาพุทธศาสนาข้างต้น เล่ม. อุปมาเหมือนว่า ผู้จะอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้มีรถยนต์ คิดทำหนังสือคู่มือเกี่ยวกับเรื่องรถยนต์ เขาจะใช้ชื่อว่า "คู่มือรถยนต์" ก็ได้ "คู่มือศึกษารถยนต์" ก็ได้ "คู่มือการศึกษารถยนต์" ก็ได้, และชื่ออื่น ๆ; ก็ถูกก็ใช้ได้ทั้งนั้น แล้วแต่จะใช้คำไหน; แล้วแบ่งขยายคู่มือออกเป็น ๓ ตอน ๓ ส่วนว่า "คู่มือการศึกษาเรื่องรถยนต์" หรือ (พูดแบบขยายว่า) คู่มือศึกษาการศึกษารถยนต์ ตอนหนึ่ง, "คู่มือการปฏิบัติต่อรถยนต์" หรือ (ใช้แบบขยายว่า) คู่มือศึกษาการปฏิบัติรถยนต์ นี้ตอนหนึ่ง, "คู่มือการวัดผลเกี่ยวกับผลของรถยนต์" หรือคู่มือศึกษาการวัดผลรถยนต์ นี้อีกตอนหนึ่ง, เป็นต้น; ฉันใดก็ฉันนั้น.

๒. ข้อความตอนข้อที่ ๑๒ นี้ (หน้า ๖๗ ไป) ดูคล้ายเป็นการนำมาพูดซ้ำหรือปฏิเสธกันขัดกันกับข้อความในตอนข้อ (๘) ตรงภายใต้หัวข้อย่อยที่ว่า **"เรียนพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นพุทธศาสนา" (หน้า ๔๗)**; แต่ไม่ใช่เป็นการพูดซ้ำ หรือไม่เป็นการปฏิเสธกันขัดกัน, เพราะข้อความตอนข้อ (๑๒) นี้ องค์บรรยายจะพูดบอกถึงพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นพุทธศาสนา หรือ **พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นพุทธศาสนา**ชนิดที่เป็นพุทธศาสนา ว่า**เป็นศาสนาที่ต้องรักษาไว้ให้ได้ให้ดี ปฏิบัติให้ได้ ต้องเกี่ยวข้องอยู่กับเนื้อกับตัวทุกเมื่อ** ต้องทั้งสนใจให้มาก และดำเนินชีวิตอยู่ในพุทธศาสนาชนิดที่เป็นพุทธศาสนา (อย่าเอาแต่เพียงรู้ไว้เฉย ๆ) เพราะถ้าปฏิบัติหรือประยุกต์ดำเนินอยู่ในพุทธศาสนาชนิดนี้แล้ว **จะทำให้ถึงสิ่ง**

สูงสุดคือดับทุกข์ดับปัญหาทุกข์ชนิดได้ จะอยู่รอดปลอดภัยทั้งตนเองแต่ละคน และสังคม กระทั่งทั่วโลก. ส่วนข้อความตอนต้นคือตอนข้อ (๘) ตรงหัวข้อย่อยที่กล่าวแล้ว (หน้า ๔๗) นั้น องค์บรรยายได้กล่าวถึงพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นพุทธศาสนาในลักษณะเป็นพุทธศาสนา ที่ยังไม่เล็งให้มีความหมายแบบตอน (๑๒) นี้; คือตอนข้อ (๘) ตลอดทั้งข้อ (หน้า ๔๓ - ๕๗) นั้นท่านบอกให้รู้ถึงเพียงว่าการดูพุทธศาสนา มีการดูในฐานะเป็นอะไรได้บ้าง เป็นลักษณะ ๆ ๆ ไป กระทั่งเป็นลักษณะหรืออยู่ในฐานะเป็นพุทธศาสนา แต่ยังไม่ได้มุ่งเน้นให้รู้ชัดโดยตรงว่าพุทธศาสนาในฐานะไหนมีลักษณะอย่างไร ที่ควรรักษาไว้ให้ได้ ปฏิบัติให้ได้ และเกี่ยวข้องอยู่ทุกเมื่อ ดังกล่าวแล้ว; ต่อมาถึงตอนท้ายบรรยายคือข้อ (๑๒) นี้จึงได้หยิบเอาพุทธศาสนาในฐานะในลักษณะที่เป็นพุทธศาสนา มาเน้นบอกให้รู้ชัดดังนั้นโดยตรงเลย.

หรือกล่าวอย่างขยายกว้างออกไปอีกก็ว่า ตอนที่กล่าวในข้อ (๘) ทั้งข้อ องค์บรรยายยกเอาพุทธศาสนาในแง่หรือในฐานะต่าง ๆ มาพูด ๑๐ กว่าอย่าง ซึ่งมีพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นพุทธศาสนารวมอยู่ด้วยนั้น ท่านจะมาบอกเน้นในข้อ (๑๒) อันเป็นข้อสุดท้ายบรรยายครั้งนี้ว่า ใน ๑๐ กว่าอย่างนั้น ยกเว้นข้อที่ว่า **"พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นพุทธศาสนา"** เสีย ข้อที่เหลือนอกนั้นไม่ใช่พุทธศาสนาที่เป็นพุทธศาสนา ที่ต้องรักษาไว้ให้ได้ให้ดี และเกี่ยวข้องปฏิบัติทุกเมื่อ โดยตรง; เป็นเพียงให้รู้ว่าพุทธศาสนาถูกมองมีแง่มุมให้มองได้มากอย่างดังกล่าวนั้น (รวมทั้งอย่างที่ยกเว้นนั้นด้วย) เพื่อว่าเข้าไปเกี่ยวข้องตามควรแก่กรณี; ควรมาปฏิบัติมาสนใจดำเนินอยู่ให้มาก ๆ โดยตรง กับพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นพุทธศาสนา อย่าให้พลาดโอกาสไปจากพุทธศาสนาชนิดนี้หรือมีหลักมีกฎเกณฑ์แบบนี้ไปได้, ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้ว. พุทธศาสนามีเหลี่ยมคู ให้ดูได้หลายแง่มุมถึง ๑๐ กว่าแง่มุม พุทธศาสนาในลักษณะที่ **"มีหลักเกณฑ์เป็นพุทธศาสนา"** นั่นแหละ **จะต้องจับตาสนใจรักษาไว้ให้ได้ให้ดี ปฏิบัติอยู่เสมอทุกเมื่อ**; นอกนั้น ๆ ก็รู้ ๆ ไว้ว่ามีอย่างนั้น ๆ เช่นนั้นเอง เพราะมีทางให้ดูให้เห็นได้. แม้ศาสนาในฐานะที่เป็นหรือมองดูในฐานะในแง่มุมที่เป็นวิทยาศาสตร์ก็ดี ในฐานะพุทธศาสนาก็ดี ในแง่สัจจะก็ดี ในแง่ชีววิทยาที่สูงก็ดี ในแง่ศิลปะที่แท้จริงก็ดี แง่เศรษฐกิจ แง่สังคมศาสตร์ แง่สุขภาพอนามัย แง่การเมือง และแง่ระบบการปกครองก็ดี, ทั้งหลายเหล่านี้ ก็เป็นการมองดูให้รู้ว่าพุทธศาสนามีแง่ให้มองเห็นว่า

มีประโยชน์ดี ๆ อย่างนั้น ๆ; **แต่จะสำเร็จประโยชน์ได้เต็มที่ตามนั้น ๆ ได้, ต้องรักษาให้ดี ปฏิบัติให้ได้และเกี่ยวข้องอยู่กับเนื้อตัวทุกเมื่อ ซึ่งพุทธศาสนาในลักษณะหรือในฐานะแห่งพุทธศาสนา (หรือต้องนำมาประพฤติปฏิบัติให้เข้าแนวหรือเข้ากฎเกณฑ์ของพุทธศาสนา ในลักษณะที่เป็นพุทธศาสนา) เพราะพุทธศาสนาในลักษณะพุทธศาสนานี้นี่แหละ ที่จะทำให้ชีวิตอยู่เหนือความทุกข์ เหนือปัญหาโดยประการทั้งปวงได้, แล้วพุทธศาสนาในฐานะอะไรต่าง ๆ อีกมาก ดังกล่าวนั้น จึงจะมีค่ามีความหมายเต็มตามนั้น ๆ สำหรับบุคคลนี้** มิฉะนั้นก็มีพุทธศาสนาเหล่านี้ไว้เพียงรู้ ๆ เป็นต้นเท่านั้นเอง.

อย่างไรก็ตาม, พุทธศาสนาในแง่ต่าง ๆ ๑๐ กว่าอย่างนั้น, พุทธศาสนาในแง่ไหน **ที่อาจสามารถนำเอามาทำให้เป็นพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นพุทธศาสนา** คือใช้เป็นหลักปฏิบัติทางจิตวิญญาณ เป็นเครื่องมือนำจิตขึ้นอยู่เหนือความทุกข์ กล่าวคือใช้เป็นเครื่องดับทุกข์ ใช้เป็นหลักสำหรับปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ อยู่เหนือความทุกข์โดยประการทั้งปวงได้ **ก็กลายเป็นได้ - ก็เรียกชื่อได้ - หรือก็สงเคราะห์รวมลงได้ – ในใจความที่องค์บรรยายประสงค์ในข้อที่ (๑๒) นี้, ได้แท้; คือเป็นพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนา หรืออยู่ในลักษณะที่เป็นพุทธศาสนา ที่ควรรักษาไว้ให้ได้ให้ดี ปฏิบัติให้ได้อยู่กับเนื้อกับตัวเสมอไป,** แต่ต้องไม่ถือเอาเพียงผิวเผินตื้น ๆ รอบนอก หรือเพียงเปลือกนอก, ต้องเจาะลึกลงไปถึงแก่น ที่อาจสามารถจะเป็นไปได้ดังกล่าว ของมัน; ดังนั้น องค์บรรยายจึงยกมากล่าว พอเป็นตัวอย่าง ตรงข้อความภายใต้หัวข้อย่อยที่ว่า **"เรียนพุทธศาสนาในแง่มุมวิทยาศาสตร์"** ว่า "ที่นี้พุทธศาสนาในแง่มุมของความเป็นวิทยาศาสตร์ --- ฯลฯ --- หลักวิทยาศาสตร์วิถีทางวิทยาศาสตร์ที่ดับทุกข์ได้ แล้วเอามายึดถือเป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับทางจิตใจ มันก็กลายเป็นศาสนาไป ฯลฯ คือมีการปฏิบัติลงไปจริง ๆ ตรง ๆ ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ, นำจิตขึ้นอยู่เหนือความทุกข์, มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์" (หน้า ๔๖ - ๔๘ แห่งหนังสือนี้); หรือตรงที่กล่าวไว้ที่ย่อหน้าบน ของหน้า ๕๗.

๓. ข้อที่ว่า "ขณะขับรถยนต์**ให้จิตอยู่กับล้อที่แตะพื้นถนนจะเป็นสมาธิอย่างเลิศ**"; นี้ผู้ที่ไม่เคยทำได้หรือเพียงแต่คิดนึกเอา ไม่เห็นประจักษ์แจ้ง, จะคิดว่า ขับรถยนต์อยู่ทำจิตดังกล่าว

นั้นไม่ได้ รถอาจชนกันเป็นต้น. จิตที่เป็นสมาธิ จะมีลักษณะบริสุทธิ์สะอาด มีความตั้งมั่น และมีความคล่องแคล่วว่องไวในหน้าที่ของจิต; เมื่อจิตกำลังบริสุทธิ์สะอาด ตั้งมั่น โดยเฉพาะ**มีลักษณะที่ว่าคล่องแคล่วว่องไวด้วย**นั่นแหละ จะทำให้ไม่มีอันตรายเช่นนั้นเลย แม้จิตจะอยู่กับล้อรถที่แตะพื้นก็ตาม, เพราะขณะนั้นจิตมัน**มีลักษณะเป็นปัสสัทธิ - สมาธิ - อุเบกขาสัมโพชฌงค์เป็นต้น** รวมกลมกลืนกันอยู่ด้วย คือขณะนั้นจิตมันมีความเข้ารูปเข้ารอยกลมกลืนกับการขับรถ ตั้งมั่นมั่นคง เข้าไปเพ่งเฉยอยู่ อย่างมีสมรรถนะพร้อมมูล เป็นกัมมนียะหรือแอคตีปที่สุด หรือกล่าวอีกอย่างว่า **มีพระนิพพานเป็นอารมณ์อยู่**ก็ตามนั่นเอง, ท่านจึงกล่าวว่า**จะเป็นสมาธิอย่างเลิศ**. (ควรดูเรื่องโพชฌงค์ ๗ ซึ่งมีความสำคัญที่สุดแม้แก่ชีวิตฆราวาสประกอบ ในหนังสือธรรมโฆษณ์ของพุทธทาสเช่นเล่มชื่อว่า***โพธิปักขิยธรรมประยุกต์*** เช่นที่หน้า ๓๘๖ - ๓๙๓, เป็นต้น).

๔. หลักสำหรับทรงให้ใช้เป็นเครื่องทดสอบผู้มากล่าวว่าจบกิจพรหมจรรย์ หรือเป็นพระอรหันต์แล้ว, ในฉวิโสธนสูตร (ฉัพพิโสธนสูตรก็ว่า) ทรงกล่าวหลักสำหรับใช้ทดสอบไว้หลายหลัก; คือตรัสให้ทดสอบด้วยหลักเกี่ยวกับเรื่อง**โวหาร ๔**, เรื่อง**ปัญจุปาทานขันธ์**, เรื่อง**ธาตุ ๖**, เรื่อง**อายตนะใน – นอก ๖**, และหลักเกี่ยวกับ**การถอนออกได้หมดซึ่งอหังการมมังการมานานุสัย ในสวิญญาณกาย และในสรรพนิมิตภายนอก**. เมื่อผู้จบกิจพรหมจรรย์หรือพระอรหันต์นั้น ทำได้คือปฏิบัติได้ตามหลักในแต่ละหลัก รู้เห็นอยู่จนจิตหลุดพ้นจากอาสวะไม่มีอุปาทาน ก็เป็นพระอรหันต์ได้จริง. หรือกล่าวอีกอย่างว่า เมื่อปฏิบัติได้สำเร็จตามหลักแต่ละหลักนั้น ก็จะเท่ากับทำได้สำเร็จ ในอีกแต่ละหลักไปได้ด้วยอยู่ในตัวโดยอัตโนมัติ; หรือสามารถทำได้สำเร็จในทุก ๆ หลัก อื่นใดที่ทำให้จิตพ้นจากอาสวะไม่มีอุปาทาน นอกจากหลักที่ตรัสในฉวิโสธนสูตรนี้ก็ได้ด้วย; เลยพูดได้อีกว่า ผู้เป็นอรหันต์จริงจะทำได้สำเร็จทุกหลัก ของการมีจิตพ้นจากอุปาทาน หรือทำได้ทุกหลักเช่นนี้ จึงเป็นอรหันต์จริง กล่าวคือ**มีจิตหลุดพ้นได้จากตัวกู – ของกู โดยสิ้นเชิงโดยประการทั้งปวงนั่นเอง**. ในที่นี้องค์บรรยายได้นำมากล่าว***หลักหนึ่ง***หรือข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นหลักที่ตรัสไว้ในลักษณะที่ผู้ถูกทดสอบกล่าวตอบยาว. ผู้ประสงค์ดูจบทั้งสูตร ดูได้จากพระบาลีฉวิโสธนสูตร ไตรปิฎกเล่ม ๑๔ อุปริปัณณาสก์ มัชฌิมนิกาย.

ตรงที่องค์บรรยายกล่าวว่า "เป็นข้อแรกสิ่งแรก ..." นั้น พึงเข้าใจว่า หรือเข้าใจว่าท่านหมายความว่า ข้อแรกสิ่งแรกที่เล็งถึงข้อที่ว่า **เริ่มแรกสิ่งแรกจะต้องหลุดพ้นจากตัวกู – ของกู** (อหังการมมังการมานานุสัย) **จนหมดสิ้นเป็นสำคัญ** คือการบวชหรือประพฤติปฏิบัติพรหมจรรย์ก็เพื่อสิ่งนี้เป็นสิ่งแรกสิ่งสำคัญ หรือเป็นสิ่งสุดท้ายก็สุดแท้ **การจบกิจพรหมจรรย์**ก็ต้องมีสิ่งแรกสิ่งนี้เป็นสำคัญ, **คือกำจัดให้หมดหลุดพ้นให้หมดจากตัวกู – ของกู**; หรือจะว่า**เริ่มแรกตั้งแต่ฟังธรรมจนมีสัทธาออกบวช จนปฏิบัติธรรมะสำเร็จเป็นพระอรหันต์** แล้วเรียกอาการเหล่านี้ว่าข้อแรกสิ่งแรก ในภาษาธรรมก็ได้; มิได้เล็งถึงลำดับการตรัสหลักที่ให้ใช้เป็นเครื่องทดสอบโดยตรง เพราะหลักที่ทรงนำมาตรัสให้ใช้เป็นเครื่องทดสอบนั้นมีหลายหลัก ที่ท่านนำมาบรรยายนี้เป็นหลักสุดท้าย ตามลำดับหลักในฉวิโสธนสูตรนั้น. ขอผู้อ่านวินิจฉัยดูเถิด.

บันทึก

หนังสือชุด *"ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส"* เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์ออก	*ชื่อหนังสือ*	*เลขประจำเล่ม*	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๒]*
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]*
(๓)	สันทัสเสตัพพธรรม	๑๓	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]*
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๕)	พุทธิกจริยธรรม	๑๘	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๘]*
(๗)	โอสาเรตัพพธรรม	๑๓ . ก	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]*
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	
(๑๐)	มหิดลธรรม	๑๗ . ข	
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๙	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]*
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๙ . ก	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]*
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐ . ก	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]*
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	
(๑๕)	สุญญตาปริทรรศน์ เล่ม ๑	๓๘	
(๑๖)	ค่ายธรรมบุตร	๓๗	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๑๗)	ฆราวาสธรรม	๑๗ . ก	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]*
(๑๘)	ปรมัตถสภาวธรรม	๑๔ . ก	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๑๙)	ปฏิปทาปริทรรศน์	๑๔	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖ . ก	
(๒๑)	สุญญตาปริทรรศน์ เล่ม ๒	๓๘ . ก	
(๒๒)	เตกิจฉกธรรม	๑๗ . ง	
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗ . ค	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๒๔)	ศารทกาลิกเทศนา	๒๖	
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษยโลก	๑๘ . ข	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘ . ค	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘ . ก	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๒๘)	ธรรมสัจจสงเคราะห์	๑๘ . ข	
(๒๙)	ปฏิจจสมุปบาทจากพระโอษฐ์	๔	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]*
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๘ . จ	
(๓๑)	เยาวชนกับศีลธรรม	๑๘ . ง	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๓๒)	เมื่อธรรมครองโลก	๑๘ . ฉ	
(๓๓)	ไกวัลยธรรม	๑๒ . ก	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๓๔)	อาสาฬหบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๔	
(๓๕)	มาฆบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๒	

ลำดับที่พิมพ์ออก	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๓๖)	พระพุทธคุณบรรยาย	๑๑ . ก	
(๓๗)	วิสาขบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๓	
(๓๘)	ชุมนุมล้ออายุ เล่ม ๑	๔๒ . ก	
(๓๙)	ธรรมบรรยายต่อหางสุนัข	๓๙ . ค	
(๔๐)	เทคนิคของการมีธรรมะ	๓๗ . ก	
(๔๑)	อะไรคืออะไร?	๓๗ . ค	
(๔๒)	ใครคือใคร?	๓๗ . ข	
(๔๓)	อริยสัจจากพระโอษฐ์	๒	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]*
(๔๔)	ราชภโฏวาท	๓๙ . ง	
(๔๕)	กข กกา ของการศึกษาพุทธศาสนา	๑๔ . ค	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๔๖)	ธรรมะเล่มน้อย	๔๐	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๔๗)	ใจความแห่งคริสตธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ	๔๔ . ก	
(๔๘)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๒	๓๑ . ก	
(๔๙)	หัวข้อธรรมในคำกลอน และบทประพันธ์ของ "สิริวยาส"	๔๒ . ค	
(๕๐)	ฟ้าสางระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๑	๔๖ . ค	
(๕๑)	ฟ้าสางระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒	๔๖ . ง	
(๕๒)	ชุมนุมปาฐกถาชุด "พุทธธรรม"	๓๒	
(๕๓)	สมถวิปัสสนาแห่งยุคปรมาณู	๑๔ . ข	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๕๔)	นวกานุสาสน์ (เล่ม ๑)	๓๙	
(๕๕)	สันติภาพของโลก	๑๘ . ช	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๕๖)	ธรรมะกับสัญชาตญาณ	๑๕	*[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]*
(๕๗)	ธรรมศาสตรา (เล่ม ๑)	๔๐ . ก	
(๕๘)	อตัมมยตาประยุกต์	๑๒ . ข	
(๕๙)	ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์	๑๕ . ข	
(๖๐)	อตัมมยตาประทีป	๑๒ . ง	
(๖๑)	อตัมมยตาปริทัสน์	๑๒ . ค	
(๖๒)	สันทิฏฐิกธรรม	๑๓ . ข	
(๖๓)	พุทธธรรมประยุกต์	๑๗ . จ	
(๖๔)	สัมมัตตานุภาพ	๔๐ . ฉ	
(๖๕)	ตุลาการิกธรรม (เล่ม ๒)	๑๖ . ก	
(๖๖)	โพธิปักขิยธรรมประยุกต์	๑๔ . ง	
(๖๗)	คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา	๔๐ . ช	
(๖๘)	อานาปานสติบรรยาย-อภิปราย-สัมมนา-สาธิต	๒๐ . ค	

ผู้บริจาคทรัพย์ในการพิมพ์ และผู้ร่วมมือช่วยเหลือทุกท่าน
ขออุทิศส่วนกุศลแก่สรรพสัตว์

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๔๔

(โปรดช่วยค่าพิมพ์ คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา พิมพ์ครั้งที่ ๑ เล่มละ ๒๕๐ บาท)